

SLAVISTIČNA REVIJA

ČASOPIS
ZA LITERARNO ZGODOVINO
IN JEZIK



LJUBLJANA
XII. LETNIK, 1—4
1959/60

RAZPRAVE

<i>Dušan Pirjevec</i> : Oton Župančič in Ivan Cankar. (Prispevek k zgodovini slovenske Moderne)	1
<i>Francè Bezlag</i> : O nalogah slovenistike	95
<i>Mirko Rupel</i> : Slovenski Katekizem iz leta 1615	104
<i>Francè Bezlag</i> : Pomenska kategorija »gozd« v slovenščini	114
<i>Joka Žigon</i> : Prešernoslovne študije	131
<i>Bojan Čop</i> : Etyma balto-slavica IV	170
<i>Tatjana Kopitar</i> : Olivera Goldsmitha <i>The Vicar of Wakefield</i> pri Slovencih do leta 1876	194
<i>Francè Bezlag</i> : Etimološki doneski	224
<i>Jakob Rigler</i> : Glasoslovni razvoj predlogov in predpon <i>na, za, nad</i>	230
ZAPISKI IN GRADIVO	249
KNJIŽNE OCENE IN POROČILA	287



SLAVISTIČNA REVIIJA

Izdajajo

Slavistično društvo v Ljubljani

Inštitut za slovenski jezik pri Slovenski akademiji

Inštitut za literature pri Slovenski akademiji

Uredniški odbor: FRANCE BEZLAJ, ANTON OCVIRK, DUŠAN PIRJEVEC,
JOSIP VIDMAR

Rokopise sprejema odgovorni urednik ANTON OCVIRK
Murnikova 18, Ljubljana

Reklamacije in naročila sprejema Državna založba Slovenije

Tisk Triglavske tiskarne v Ljubljani

SLAVISTIČNA REVIJA

ČASOPIS
ZA LITERARNO ZGODOVINO
IN JEZIK

LETNIK XII
1959/60
LJUBLJANA

Uredniški odbor
FRANCE BEZLAJ
ANTON OCVIRK
DUŠAN PIRJEVEC
JOSIP VIDMAR

Odgovorni urednik
ANTON OCVIRK

Izdajajo
SLAVISTIČNO DRUŠTVO V LJUBLJANI
INŠTITUT ZA SLOVENSKI JEZIK
INŠTITUT ZA LITERATURE
PRI SLOVENSKI AKADEMIJI

Založnica
DRŽAVNA ZALOŽBA SLOVENIJE V LJUBLJANI
Za založbo odgovoren Ciril Vidmar

Tiska
TRIGLAVSKA TISKARNA V LJUBLJANI

KAZALO

RAZPRAVE

<i>Bezljaj Francè</i> : O nalogah slovenistike	95
<i>Bezljaj Francè</i> : Pomenska kategorija »gozd« v slovenščini ...	114
<i>Bezljaj Francè</i> : Etimološki doneski: 5. Slovensko <i>brámor</i> , <i>mrámor</i> »gryllotalpa vulgaris«. 6. Slovensko dial. <i>leca</i> »napitnina«. 7. Slovensko <i>olik</i> in <i>olih</i> . 8. Slovensko <i>sodra</i> , <i>sodrga</i> in sorodno	224
<i>Čop Bojan</i> : Etyma balto-slavica IV: 1. <i>Boráviti</i> . 2. Sl. <i>Kəpina</i> , <i>Kəpa</i> . 3. Sl. <i>šédz</i> in <i>šěrz</i> . 4. Lit. <i>asys</i> , <i>esys</i> »preslica«. 5. Sl. <i>šatriti</i>	170
<i>Kopitar Tatjana</i> : Olivera Goldsmitha <i>The Vicar of Wakefield</i> pri Slovencih do leta 1876	194
<i>Pirjevec Dušan</i> : Oton Župančič in Ivan Cankar. (Prispevek k zgodovini slovenske Moderne.)	1
<i>Rigler Jakob</i> : Glasoslovni razvoj predlogov in predpon <i>na</i> , <i>za</i> , <i>nad</i>	230
<i>Rupel Mirko</i> : Slovenski Katekizem iz leta 1615	104
<i>Žigon Joka</i> : Prešernoslovne študije	131
1. Gospodična iz Gradca	131
2. »Leto... dvakrat devetsto tri in trideseto«. Prya ljubezen	152

ZAPISKI IN GRADIVO

<i>Berkopce Oton</i> : Aškerčeva pisma Jaromiru Boreckemu	249
<i>Boršnik Marja</i> : Doslej neznano Tavčarjevo pismo Hribarju ..	263
<i>Hajnšek Milena</i> : Historični infinitiv v slovenščini	268
<i>Rigler Jakob</i> : Akcentski tip <i>kolo</i> v južni notranjščini	283
<i>Rigler Jakob</i> : Zanimiv morfološki pojav	285
<i>Rupel Mirko</i> : Dva nova rokopisna odlomka Primoža Trubarja ..	265
<i>Rupel Mirko</i> : Novi izvodi slovenskih protestantik	286
<i>Sliziński Jerzy</i> : Przyczynek do słoweńsko-polskich stosunków kulturalnych w pierwszej połowie XIX wieku	258
<i>Smolej Viktor</i> : France Rebec in Čehi	271

KNJIZNE OCENE IN POROČILA

Badalić Josip, Jugoslavica usque ad annum MDC (<i>Mirko Rupel</i>)	294
Kranzmayer Eberhard, Ortsnamenbuch von Kärnten. I. Siedlungsgeschichte Kärntens von der Urzeit bis zur Gegenwart im Spiegel der Namen. II. Alphabetisches kärntner Siedlungsnamenbuch (<i>Francè Bezljaj</i>)	287
Simonović Dragutin, Botanički rečnik (<i>Francè Bezljaj</i>)	296
Franku Wollmanovi k sedmdesátinám. Sborník prací (<i>Boris Urbančič</i>)	302

DROBNO POROČILO

Starejši slovenski rokopisni teksti v budimpeštanski univerzitetni knjižnici (<i>Mirko Rupel</i>)	308
---	-----

TABLE DES MATIERES

ARTICLES DE FOND

<i>Bezljaj Francè</i> : Sur les tâches des études slovènes	95
<i>Bezljaj Francè</i> : La catégorie sémantique «forêt» en slovène ..	114
<i>Bezljaj Francè</i> : Contributions étymologiques: 5. Slovène <i>brá-mor</i> , <i>mrá-mor</i> «gryllotalpa vulgaris». 6. Slov. dial. <i>leca</i> «pourboire». 7. Slovène <i>olik</i> et <i>olih</i> . 8. Slovène <i>sodra</i> , <i>so-drga</i> et termes apparentés	224
<i>Čop Bojan</i> : Etyma balto-slavica IV: 1. <i>Borávití</i> . 2. Sl. <i>Kópina</i> , <i>Kópa</i> . 3. Sl. <i>šédŕ</i> et <i>šérŕ</i> . 4. Lit. <i>asys</i> , <i>esys</i> «prèle». 5. Sl. <i>šatriti</i>	170
<i>Kopitar Tatjana</i> : <i>The Vicar of Wakefield</i> de Goldsmith chez les Slovènes jusqu'à l'année 1876	194
<i>Pirjevec Dušan</i> : Oton Župančič et Ivan Cankar (Contribution à l'histoire de l'Ecole moderne slovène)	1
<i>Rigler Jakob</i> : Evolution phonétique des prépositions et préfixes <i>na</i> , <i>za</i> , <i>nad</i>	250
<i>Rupel Mirko</i> : Le Catéchisme slovène de 1615	104
<i>Žigon Joka</i> : Etudes sur Prešeren	151
1. La demoiselle de Graz	151
2. «L'an ... deux fois neuf cent et trente-trois». Le premier amour	152

NOTES ET DOCUMENTS

<i>Berkopec Oton</i> : Les lettres d'Aškerc adressées à Jaromir Bo-recki	249
<i>Boršnik Marja</i> : Une lettre jusqu'ici inconnue de Tavčar adres-sée à Hribar	265
<i>Hajnšek Milena</i> : L'infinitif historique en slovène	268
<i>Rigler Jakob</i> : Le type d'accent <i>kolo</i> dans les parlers méridio-naux de la Carniole Intérieure	285
<i>Rigler Jakob</i> : Un phénomène morphologique intéressant	285
<i>Rupel Mirko</i> : Deux nouveaux fragments manuscrits de Pri-mož Trubar	265
<i>Rupel Mirko</i> : Quelques exemplaires nouveaux des ouvrages publiés par les protestants-slovènes	286
<i>Sliziński Jerzy</i> : Przyczynek do słoweńsko-polskich stosunków kulturalnych w pierwszej połowie XIX wieku	258
<i>Smolej Viktor</i> : France Rebec et les Tchèques	271

COMPTES RENDUS ET CHRONIQUES

Badalić Josip, Jugoslavica usque ad annum MDC (<i>Mirko Rupel</i>)	294
Kranzmayer Eberhard, Ortsnamenbuch von Kärnten. I. Siedlungsgeschichte Kärntens von der Urzeit bis zur Gegenwart im Spiegel der Namen. II. Alphabetisches kärntner Siedlungsnamenbuch (<i>Francè Bezljaj</i>)	287
Simonović Dragutin, Botanički rečnik (<i>Francè Bezljaj</i>)	296
Franku Wollmanovi k sedmdesátinám. Sborník prací (<i>Boris Urbančič</i>)	302

NOTICE

Les manuscrits slovènes relativement anciens conservés à la bibliothèque universitaire de Budapest (<i>Mirko Rupel</i>)	308
--	-----

Dušan Pirjevec

OTON ŽUPANČIČ IN IVAN CANKAR

PRISPEVEK K ZGODOVINI SLOVENSKE MODERNE

Literarno delo Ivana Cankarja, Otona Župančiča, Josipa Murna in Dragotina Ketteja označuje naša literarna zgodovina s skupnim izrazom: *slovenska moderna*, in s tem poudarja, da tvori umetnost teh štirih pesnikov pravzaprav enoten pojav.¹ Takšno ravnanje je v precejšnji meri upravičeno in utemeljeno, saj ima literarno idejno gibanje, ki ga predstavljajo imena Cankar, Župančič, Murn in Kette, skupen družbenopolitični izvor, vsaj na začetku so ga usmerjali enaki estetski cilji, uveljavljalo se je pri vseh štirih v podobnem umetniškem izrazu in označuje ga slednjič tudi težnja vseh njegovih predstavnikov, da bi si ustvarili kar se da tesne in pristne medsebojne zveze. Pri tem pa ne gre pozabiti na razlike v nazorih, estetskih okusih in sodbah o raznih perečih zadevah. Znano je, da se Cankar dolgo časa ni mogel ogreti za Murnovo poezijo in jo je zelo kritično ocenjeval. Kette je razmeroma odločno zavračal dekadenco, ki je bila Cankarju nekaj časa literarni program in vzor. Murn se ni mogel sprijazniti z nekaterimi lastnostmi Cankarjevega temperamenta in karakterja ter njegovega dela ni vedno kdo ve kako visoko cenil. Med mladimi pesniki so se porajala najrazličnejša nasprotja, vnemala so se razpravljanja in celo spori. Iz teh nasprotij in razlik so nastajali včasih razni nesporazumi in zamere, hkrati pa so spodbujale posameznike k intenzivnejšemu delu in iskanju. Pojavljale so se ob povsem načelnih vprašanjih, kadar je šlo za estetski okus ali za nazore o umetnosti in svetu, včasih pa so bile tudi popolnoma osebne značaja.

Vsa ta trenja so naravna in nujna. V njih se razodevajo in uveljavljajo štiri izrazite osebnosti, ki jih je čas združil v okviru enega samega literarnega gibanja, ne da bi jim mogel odvzeti ali prikriti njihove indi-

¹ Izraz sam in njegov pomen imata svojo zgodovino ter vzbujata vrsto periodizacijskih in terminoloških vprašanj, o čemer pa naša študija nima namena posebej razpravljati.

vidualne svojevrstnosti, ki dajejo gibanju njegovo posebno in enkratno notranjo strukturo in ki včasih ogražajo celó enotnost gibanja samega.

Smrti Ketteja in Murna pomenita zaključek prvega večjega obdobja v zgodovini slovenske moderne. Ostala sta samo še Ivan Cankar in Oton Župančič, dva velika ustvarjalca, ki s svojo umetnostjo obvladujeta obe prvi desetletji našega stoletja. Njuno delo kaže tudi v tem času vrsto takih značilnosti, zaradi katerih smemo še vedno govoriti o določenih skupnih načelih in izhodiščih. Hkrati pa postajajo razlike med njima vedno večje in vedno bolj občutne, njuni spori težji in usodnejši, medsebojne zamere pa dolgotrajnejše. Oba ohranjata v svojem delu vrsto bistvenih impresionističnih in simbolističnih sestavin in načel, medtem pa si postajata v nekaterih svetovnonazorskih vprašanjih vedno bolj tuja, njuni estetski nazori in okusi si večkrat popolnoma nasprotujejo in ne moreta se več sporazumeti o vseh zadevah tedanjega slovenskega družbenega, političnega, kulturnega in literarnega življenja.

Na to so opozarjala že dolgo vrsto let najrazličnejša dejstva. Ivan Cankar je že v *Beli krizantemi* javno povedal, da sta z Župančičem sprta. V *Cankarjevem zborniku* pa je bila leta 1921 objavljena njegova izjava iz leta 1900, češ da ostaja Župančič vedno »za hribom«. Odslej je podobno gradivo nenehoma naraščalo, pridruževala pa so se mu najrazličnejša pričevanja Cankarjevih sodobnikov.

Danes imamo že toliko gradiva o tem, da moremo s precejšnjo zanesljivostjo rekonstruirati odnose med pesnikoma. Ti odnosi niso bili vedno enaki, marveč so se spreminjali in razvijali, tako da moremo v njihovi zgodovini dovolj jasno razločiti nekako štiri obdobja ali faze.

Hkrati nam ohranjeni dokumenti zelo jasno osvetljujejo značaj obeh pesnikov, razkrivajo njune nazore o svetu in o umetnosti, pojasnjujejo njuno vlogo v tem in onem političnem ali kulturnem dogodku, kažejo njune poglede na celo vrsto tedaj perečih javnih vprašanj, dopolnjujejo tako njuno podobo, kakršno je ustvarilo dosedanje raziskovanje, ter hkrati odpirajo dokaj novih literarnozgodovinskih problemov.²

² Naša študija opozarja na vse danes dostopno gradivo in prinaša vrsto še neobjavljenih dokumentov. Vsak od teh bi potreboval podroben komentar: opisati bi bilo treba dogodke, ki jih omenjajo, osebe, na katere namigujejo, knjige in druge publikacije, o katerih govorijo, razložiti bi bilo treba posamezne aluzije ter dodati pri pismih še druge podatke, kot so poštni pečati, naslovi prejemnikov pisem itd. Ker pa objavljamo te dokumente le zato, da nam osvetlijo en sam problem, in sicer vprašanje odnosov med Župančičem in Cankarjem, bi bil tak podroben komentar odveč. Pač pa bodo dobili potrebna dopolnila in

I

Cankar je prvokrat srečal Župančiča na stanovanju Janeza Evangelista Kreka, in to najbrž v februarju leta 1893.³ Vendar ni nobenih dokazov, da bi se bila mlada pesnika v tem času pobliže seznanila ali si postala celo prijatelja. Značilno je, da je Župančiča za člana *Zadruga* predlagal Fran Derganec in da se Cankar ni udeležil polemike, ki je nastala zaradi tega predloga. Vse kaže, da si Župančič in Cankar tja do jeseni 1896 nista bila kaj več kot dobra znanca. Cankar se je družil zlasti s Kettejem, Govekarjem in Murnom, medtem ko sta se z Župančičem v tem času spoprijateljila le Kette in Murn.⁴

V jeseni leta 1896 sta se Župančič in Cankar zopet našla na Dunaju. Prve dni je bil Cankar sicer bolj v družbi Ellerja in Govekarja, in ko je okrog 16. oktobra napadel v *Sloveniji* nedelavnost in apatičnost slovenskih dunajskih akademikov, Župančič tedaj ni bil prisoten. Vendar pa ga v pismu bratu Karlu z dne 4. novembra 1896 že omenja med tistimi, ki so vstopili v novi, realistični literarni klub. V pismu bratu z dne 11. novembra ga imenuje med »pametnimi«⁵ ljudmi, kot so tudi Eller, Vidic in Govekar, ko pa devet dni kasneje opisuje fotografijo članov realističnega kluba, uporablja oznako »pohlevni Župančič«⁶ in ga našteva med tistimi mladimi literati, ki naj bi po Bežkovi želji in spodbudi prevzeli nase glavno skrb za leposlovni del »Ljubljanskega Zvona«.

Oton Župančič je bil v tem času še »tako plah, da je Govekar rekel o njem: ...,Iz tega fanta pa ne bo veliko«⁷ (Obiski, 11). Kljub temu so

razlage, ko bodo objavljeni v Cankarjevem oziroma v Župančičevem *Zbranem delu*.

Na koncu naše študije je popis vseh teh prvokrat objavljenih dokumentov. Tam je povedano tudi, kje so danes shranjeni, zato v študiji sami praviloma ne navajamo njihovih nahajališč. Tudi pri citatih iz tistih Cankarjevih dopisov, ki so objavljeni v *Cankarjevih pismih* I–III, ki jih je leta 1948 uredil Izidor Cankar in izdala Državna založba Slovenije v Ljubljani, ne navajamo posebej knjige in strani, marveč samo datum.

³ Glej Izidor Cankar, *Obiski*, 11; Ivan Dolenc, *Krekovi zbrani spisi* II, 16–24. Največ podatkov o zvezah med Cankarjem in Župančičem v letih 1893 do jeseni 1896 nudi arhiv *Zadruga* v NUK. Poleg tega glej še: Francè Koblar, *Delo Ivana Cankarja v Zadrugi I, II*, Slovenski jezik 1939, 170, in 1941, 58; Dr. Al. Merhar, *Okoli Ketteja in Murna*, Slovenski jezik 1939, 149; Francè Koblar, *Ljubljanska dijaška Zadruga I, II*, Slavistična revija 1949, 51 in 184; Dušan Pirjevec, *Cukrarna*, Socialistična misel 1953, 147.

⁴ To potrjujejo poročila Frana Govekarja v njegovem prispevku *Pisma Ivana Cankarja meni*, LZ 1934, 95 itd., ter *Spomini na Ivana Cankarja*, ki jih je napisal dr. Rudolf Marn v LZ 1939, 6.

postajale vezi med njim in Cankarjem čedalje tesnejše, zlasti še po Govekarjevem odhodu v Ljubljano. V zimi 1896/97 sta bila Cankar in Župančič pogosto in veliko skupaj. Skupno sta preganjala študentovsko revščino, skupaj prebiralata tedanje nemške literarne revije, zlasti »Die Zeit« in »Jugend«. V začetku februarja pa je povedal Cankar Govekarju, da je Župančič med mladimi dunajskimi pesniki edini resnični talent in da ga skupaj z Govekarjem prišteva med svoje edine prave prijatelje, v katere je naravnost zaljubljen.

Kmalu zatem sta se Govekar in Cankar sprla. Cankarja je sicer že pred tem minilo navdušenje za naturalizem in se je že pred tem ogrel za nove, nenaturalistične literarne smeri in pisatelje, vendar je šele ta spor pomenil konec tiste idejne enotnosti, ki se je izrazila v nastanku realističnega literarnega kluba na Dunaju. Spor se je polagoma razraščal in zajel slednjič tudi Aškerc.

Ne dolgo zatem ko se je sprl z Govekarjem, je odšel Cankar v aprilu 1897 v domovino. Živel je med Ljubljano in Vrhniko ter odpoštoval poleti 1898 v Pulj, kjer je ostal vse do srede novembra. Iz tega časa je ohranjenih sedem Župančičevih dopisov Ivanu Cankarju. Najstarejši se glasi:

Dragi Cankar!

Ljubljana 22/8. 97.

Kaj, da se ne daš nič videti? Da ne pišeš nič — no, v tem oziru Te že poznam — sicer pa tudi ne smem zahtevati od drugih tega, česar ne vršim sam, to je stvar pridigarjev. A da prideš v Ljubljano in se ne oglasiš pri meni, je vsekakor čudno. Da je moje finančno stanje kaj boljše, posetil bi Te na Vrhniki — a pomisli: z Dunaja sem prinesel celih 5 (reci pet) kr. av. v. ali 9 (sam ne vem več), te sem pa tudi že zapravil, a od takrat nisem imel niti bora v žepu. Razven tega sem dolžan Kržiču 50 pesnij, katerih se nikakor ne morem lotiti. Ali res ne pojdeš več na Dunaj? Gotovo si prej dobro premislil, a da Ti je količkaj mogoče, bolje bi bilo pričeti z modernimi jeziki, kot v pisarni sedeti — kajti tu Ti tako ne bodeš dolgo vztrajal. Sicer sem tudi jaz grozno radoveden, kako pridem letos na Dunaj. Od nikoder nimam nikakih virov. »Radogoj« bodem prosil, a kaj je tistih 100 gl.; če bi jih vsaj najedenkrat dali.

Ali kaj delaš? Jaz nekoliko. Da vidiš, kako priložil sem par pesnij. Prosim Te, odpiši mi kmalu in povej mi odkrito svoje mnenje o njih; potem pošljem kaj v »Zvon«. Aškerc bode priobčeval sedaj v njem (v »Zvonu«) cikel: »Pavliha v orijentu«, kot mi je pravil Vidic, ki je bil ta teden pri Govekarju. Tudi Bežek je sedaj tukaj — kar Ti pa menda ni novo. Videla šva se v čitalnici. Prašal me je, nimam-li kaj daljšega v prozi. Torej gotovo proze rabi. Pošlji mu Ti kaj! Tu Ti torej nekaj pesnij, da boš videl, kako delam sedaj: [Pripisane so pesmi *Parček*, ZD I, 38; *Stari Kiš*, ZD I, 100; *Nedolžnost*, ZD I, 43.]

P. s. Murna sedaj ni tukaj, že cele počitnice ne. Ali Ti piše kaj Kette? Meni nič. Jaz mu bom. Govekar bode pisal sedaj nekako povest ali kaj iz asirske ali babilonske zgodovine! Čuj in bodi radoveden z mano vred!

[Pripisana je pesem »Jaz zvedela sem, da ste pesnik.« — »Tako?«, glej ZD I, 250.]

S tem bodem odgovoril svojim kritikom-apologetom, ki so tu tako čezme pali, kak neverec sem. Jaz omenjam še, da mi zadnje tri pesni najbolj ugajajo, a danes slučajno »Stari Kiš« najmanj, dočim drugekrati najbolj. Kako sodiš Ti o njih? Prosim Te, odpiši mi kmalu, kmalu in pošlji kaj svojega, gotovo si mnogo napisal, ko si imel toliko časa. Dramo si zavrgel, to se pravi končal je nisi — kot mi je pravil Govekar — zakaj? Ali Ti piše kaj Kette. (Mimogrede: kakšni talipani! Tulipani!! Kako sva si s talipani glavo belila in besedo hvalila!) Zadnji obe pesni Kettejevi mi ugajata. Murn pa zopet posnema Lermontova — ker mu »ugaja njegov ponos, s katerim prezira cel svet« — a to še ni nikak vzrok, da bi treba Murnu hliniti čuvstva, katere je imel Lermontov, a katerih on nima. Kaj pa »Vida«. Govekarja veseli, da se je tudi ženska lotila resnejšega predmeta, jaz pa mislim, da se je lotila predmeta, kateremu ni kos. Kako ti? Ker nimam več papirja, sklepam. »Večno življenje« bom čisto popravil.

Torej: odpiši takoj!!! Pozdravlja Te Tvoj

O. Župančič

Pismo je bilo poslano na Vrhniko, nastalo pa je v Ljubljani, kjer je Župančič preživel svoje poletne počitnice. V prvi polovici septembra je nenadoma odpotoval na Dunaj. Svoj odhod je pojasnil prijatelju na posebni dopisnici takole:

Dragi Cankar!

Dunaj 19. 9. 97.

Kaka neumnost! 12. t. m. ali kedaj dobim od ujca telegram, da sem nastavljen pri trgovsko-statističnem oddelku v trgovskem ministerstvu in nemudoma sem moral odriniti iz Ljubljane — še posloviti se nisem mogel nikjer. In sedaj sem — pisar. Po šest ur na dan praskam s peresom po papirju, pišem suhoparne številke, urejam liste — vse po številkah — sedaj sem poln števil, za vsako stvar na svetu imam sedaj številko: fige — 5, tobak — 9, jabolka — 55, breskve — 54, grozdje — 47, čevlji — 367, itd. ... To je proklet posel, ne sicer težaven, a za-me ni, ostal bom tu kaka 2 meseca, da si malo gmotno opomorem in da nekoliko spoznam to življenje po pisarnah, o katerem doslej nisem imel niti sluha.

Ako prideš, poseti me takoj, ko prideš —

Tvoj Oton

V/I Griesgasse 18. III. Stock, Th. 33 ista hiša, samo zgoraj bolj skoz na desno popolnoma na koncu.

Na dopisnici naroča Župančič Cankarju, naj ga takoj, ko bo prišel na Dunaj, obišče. Sodeč po tem naročilu, je Župančič mislil, da se bo Cankar že v jeseni 1897 vrnil na Dunaj. Isto dokazuje tudi naslednja dopisnica, ki se glasi:

Dunaj 3. 11. 97.

Dragi Cankar!

Kaj da Te ni? Ali si že tu, pa Te ni k meni? Najbrž Te ovira finančno stanje — drama, kot sem slišal, ni sprejeta. Ali je res? Ako pojde tako dalje, Slovenci sploh ne dobimo nikdar drame. Zadnjič bi Ti bil moral in sem tudi hotel pisati Ti mnogo, a v naglici sem na vse pozabil. Kadar se odločiš gotovo, piši, kedaj prideš, da Te grem čakati na kolodvor, ako bodem imel prosto. Vsak večer si bodeva kuhala pri meni čaj — imam že vse, celo skodelico sem si kupil — a sedaj se mi nikdar ne ljubi pred deseto domov. V slovstvenem klubu (»Slovenijinem«) so razven Drganca, Lavrenčiča, Kraigherja in Verčona kar se tiče literature — glede drugih stvari ne govorim — grozni butci — prej nisem tako nizko o njih mislil. Nocoj sem čital pesmi, katerih ni niti kritik razumel.

O. Z.

Iz konca leta 1897 ni ohranjeno nobeno Župančičevo pismo več, čeprav je očitno, da sta si prijatelja bolj ali manj redno dopisovala. Pač pa so ohranjeni trije Župančičevi dopisi Cankarju iz januarja 1898. Prvi se glasi:

Dunaj 5. 1. 98.

Dragi Ivan!

Srčna Ti hvala na iskrenem listu! Ko sem ga prečital, bil sem vesel vsega: ker si mi pisal, kar si mi pisal, Tebe, sebe in celega sveta.

Oprosti le, da Ti nisem tako dolgo odgovoril. Vsak dan sem si očital in očital veliko brezbržnost, sedel pa le nisem in pisal. Pridi le res kmalu sam, da nama ne bode treba samo pismeno občevati. Res sem bil že obupal, da prideš; a ko Te vidim tako nepotrtega, krepkega, polnega zaupanja v bodočnost, sem uverjen, da prideš. In to je prav. Vsi drugi smo kimovci, katere potlači vsaka malenkost — Ti si v tem oziru srečen.

Jaz sem še sedaj v pisarni. To je vrag. Mislil sem, da se do novega leta vse kako preobrne in da bodem lahko živel na svojo roko, toda ne gre. Od »Radogoja« ne le da nisem dobil nikake podpore — še založil mi je spričevala nadinženir Žužek; dobil sem jih šele pred kakim mesecem — ko jih skoro več ne rabim. Moral sem plačati šolnino — Vadnalu sem jo še dolžan. Drugod ne dobim podpore. Ako ne dobim štipendije, naj vzame vse študije hudič, ako se more ž njimi kaj okoristiti, ako ne, naj pusti. Sile ne bi rad delal nikomur. Ne veš, kaka mora je zame ta pisarna. Po šest ur sedeti — in to delo: duševno-mehanično; takrat spi v tebi vse, kar je boljšega, višjega; ti si stroj. In predno se otreseš te otrplosti. Jaz čutim v sebi moč, veselje do življenja in do dela, jaz sem ves drugi človek, nego sem bil lani. Lani si se bal za-me — vem — in opravičeno, da bodem zaspal in zgujil v brezposelni letargiji. Tudi jaz sem se bal — a sedaj sem se izmotal iz onega neznosnega dušnega stanja, ki me je morilo lani, vzlasti prvi tečaj. Letos o božiču se mi je malo zasvetilo v lanski mrak. Bil sem na sveti večer pri stricu — zabaval sem se — no, kolikor se da pri stricu, ki je čisto drugih nazorov, kot sem jaz. Cesar sem se bal, se je

zgodilo: za drugi dan me povabi na kosilo. Dobro. A potem na izprehod. V Schönbrunn in še kake pol ure naprej. Komaj sva prestopila prag, jelo mi je stiskati možgane nekaj mrzlega, težkega — ledenomrzel železen obroč, ki se počasi, prav počasi oži in zmanjšuje; pred očmi pa plava pištola, blizu, prav blizu in se ti ponuja. Ob nobenem človeku ne trpim toliko, kot ob njem — zakaj, tega ne vem. Vesel sem, da ne stanujem pri njem... Ta božič torej sem našel vzrok oni lanski potrtosti. On je moj stric, dobrotnik, ima me rad, jaz njega tudi — o vrag, o vrag!

Vkljub vsemu temu pa bi službo pustil, da nimam dolgov, da imam kaj obleke in da ne žive doma v skrajnem siromaštvu. Dosti jim sicer ne morem pomagati, a vsaj nekoliko bi jim rad pokazal svojo ljubezen do njih.

Toda Tebe zanimajo druge stvari. Literarne novice! V zadregi sem. Takoj, ko sem prejel Tvoje pismo, jel sem štefnjati po predalih spomina — našel sem jih skoro prazne. Samemu sebi sem se začudil: saj sem vendar vedno čital »Zeit«, »Neue Revue«, »Wiener Rundschau« (krasen list — ne vem ali je lani že izhajal ali ne, Verčon mi je rekel, da ne bode več izhajal — kakor je čital nekje). Moraš se torej zadovoljiti z nekaterimi drobci iz najnovejšega časa.

Ver sacrum!⁵

Ta lepak me je vznemirjal kakih štirinajst dnij, in vsakega, ki ga je videl in videti ga je moral vsak Dunajčan, seveda ne — slepec. Pred par dnevi pa je bil preplepljen srednji venec z listom, na katerem stoji nekaj temu podobnega: Ver sacrum — Organ der »Vereinigung der bildender Künstler Österreichs« in: Litterarische Beiräthe: Hermann Bahr und Max Burekhard (da je odstopil od ravnateljstva dvornega gledališča, Ti je najbrž znano iz političnih časnikov). Lista še nisem videl, čakam ga z veliko nestrpnostjo.

Pri »Josephini« — »ein Spiel v. Herm. Bahr« — sem bil. Amusantna igra, čeprav nič posebnega. Napoleon je tukaj res že karikatura — v nekaterih prizorih. No — Bahr je ravno to hotel, in če se ostaviš na njegovo stališče, je svoj namen dosegel. Neumno se mi zdi v »Preši« naštevanje zgodovinskih momentov iz Napoleonove ljubezni do »Josephine«, katere je Bahr izpustil. Kaj nas briga to, česar ni tu! Poglejmo rajši, kako je napravil to, kar nam je podal. Tako motri in ocenjuje Bahr dela drugih in tako bi morali ocenjati in soditi njega.

Da je Napoleona potegnil popolnoma v vsakdanjost, očitajo tudi Vereščagin. Bil sem pri njegovi razstavi. Hladen je ta Rus, jako hladen. Njegova narava je res narava prava, kakor jo vidimo in — nič več. Kadar spopolnijo fotografski aparat tako, da bode zaznamoval vsako barvo, vse nijanse, kot jih vsprejema — imeli bodo ljudje polno takih slik. Pri vsej realnosti in resnicoljubnosti ima vsak umotvor nekaj, česar nima narava sama na sebi — ali pa morda ima, samo da tistega vsak ne vidi. In baš to drugo se mi zdi pravo: umetnik vidi stvari jasnejše, popolnejše in resničnejše, kot navadni človek; vidi jih morda čisto drugače, kot navadni človek. Národnemu pesniku je gora vedno »zelena gora«. Pojdi pa in glej in videl bodeš večkrat vse druge barve.

⁵ Tu je Župančičeva risba lepaka, ki je naznanjal izid nove revije *Ver sacrum*. Risba bo objavljena, ko bo pismo ponatisnjeno v Župančičevem *Zbranim delu*.

kot zeleno, da, zelene skoro nikdar ne. In če bi gore kdo imenoval na primer »sinje«, bi se mu smejali — vsaj pri nas. Ali bi pa dopovedal kedaj kmečkemu malarju križevih potov, da gora ni vedno zelena — razven če mu je zmanjkalo v lončku zelene barve?

Vereščagina imenujejo sicer slovanski listi »modernega«, toda meni se zdi, da so vzbujali senzacijo samo predmeti, ne pa izpeljave njegovih slik. V tem je res originalen, v koncepciji. On zgrabi kak predmet od čisto druge strani, kot si pričakoval — v tem je velik. Zdi se mi večji v tem, kar negira, kot v tem, kar izvrši. Boj proti tradiciji je njegovo geslo — no in dobro je tudi to. On išče, drugi bo našel (morda Rjepin). On je tudi pisatelj. V »Mladosti« je nekaj njegovega. Danes sem jo videl — krasna. Hvala bogu, da smo dobili list, v katerem se bomo lahko oglašali prosto in krepko, neomejeni od raznih ozirov. Saj si jo menda tudi Ti že dobil? Nekaj je notri od Catulla Mendesa, od nekega moderne Madžarja tudi, nekaj od Vereščagina; Vidic piše o novjšem slov. slovstvu, kjer dobro okreca Pavlino. Dve hrvaški pesnici sta tudi jako lepi. Vnanjščina uredbe je posneta po »Wiener Rundschau«. Razpisana je nagrada za novelo — dolgo pet strani (tiskanih) — 50 gl. Piši in pridi potem na Dunaj.

Jako sem radoveden, kak bo letošnji »Zvon« in kaj bo v njem. Ali ima Bežek kaj Tvojega? Proze mu mora grozno mankati: Muren mi piše, da je vzprejeta njegova novelica in Bežek hruli mene za pripovedno prozo.

Kako sem prišel jaz med pesnike kot so Medved, Hribar, Gangl, si lahko misliš. Rabil sem denarja, poslal nekaj Lampetu in ga nahrulil za 20 gl. Ker sem mu za 20 gl. premalo poslal, sem mu obljubil še kaj poslati — on pa porabi hitro priliko: »Zvesti nam ostanejo: ...« Po isti pravici bi bil tiskal Tebe tam, ker si mu nekaj dal. Plača pa mož dobro — če se ga le dobro nahruli. Ko mu bodem prihodnjič pisal, razjasnim mu vse natanko kake misli imam o literaturi in kateri možje so mi vzorniki.

Jaz in Verčon bova naročila iz Trsta več del d'Annunzijevih. On zna italijansko dobro, ker je študiral osmo šolo v Trstu. Pravi, da se dobe v nekaki izdaji po 12 kr. To je nekaj vredno! Ali imaš Ti še Verlainea in Baudelaireja? Ako ne misliš še kmalu priti, pošlji ju meni, ako hočeš na posodo, ali pa na prodaj.

Polnoči je že; zaspan sem. Dalje jutri zvečer.

5. I. 98.

Baš sedaj sem bil z Drgancem skupaj. Zadnjič sem ga imenoval med onimi, ki nekaj razumejo, tudi njega. Danes tega ne morem reči. On sodi o umetnosti, kakor vsak trgovec, on ne pozna individualnosti, duše; zametuje vsako posebnost kakega umetnika in jo imenuje bizarnost ter »Originalitätssucht«. Baš predno sem prišel z njim skup, sem prečital v »Mladosti« članek o Vereščaginu in videl, da je mnogo mojih misli rekel bi iz moje glave prepisanih. Celo o fotografiji, o kateri sem Ti sinoči pisal, je notri. Ko sem isto opomnil Drgancu, rekel je, da bode sploh fotografija nadomeščala umetnost, ko se spopolni — da se potem ne bode noben slikar več trudil dolgo let nad jedno sliko — ampak samo fotografiral. Pokrajine ima tako v naravi — za žaner ali za zgodovinske

slike pa bode sestavljal skupine in jih fotografiral. In to bode izpodrinilo vse slikarstvo — kajti namen slikarstva je, popolnoma, do pičice nam predočiti to, kar vidimo.

Rekel mi je, da sem jaz vedno pijan. To me je veselilo, kakor Tebe sodbe Tvojih kritikov.

Tukaj pa Kraigher, fin dečko, ki piše krasno prozo. Vesel ga bodeš, ko ga spoznaš, kakor sem ga vesel jaz. Poslal je nekaj v »Narod« pod imenom »Jamec«, ki je sprejeto, kakor smo čitali v zadnji listnici. In v njem ni niti malo filistra — bodeš videl!

»Zvon« in »Dom in Svet« sem videl tudi danes. Zvonova oblika mi ugaja, vzlasti vinjeta nad uvodno povestjo je krasna. Ellerjeva pesnica bi bila jako ljubka, da je — razven v zadnjem verzu — oblika bolj okretna, »Izmail« me je razkačil. Poslal sem ga v sili — a pod drugim imenom, ta prokleti Lampe pa zapiše Gojko — čisto samovoljno. Sicer je pa vkljub vsem tiskovnim in drugim hibam boljša kot vse Medvedove, a to je slaba tolažba.

Tu Ti pošiljam nekaj pesnij, katere sem naredil tu. Prosim Te, povej mi o njih svoje mnenje. Jaz sam mislim, da sem nekoliko napredoval. — »Velikonočne sonete« (v drugi številki »Mladosti« izidejo) smatram za najboljše, kar sem sploh kedaj zložil. Situacija je čisto resnična — vse je bilo ravno tako. Poleg njih mi ugaja najbolj »Vihar«. Za »Pepico« mi je sploh žal, da sem Ti jo napisal, no imej jo. »Ob prenosu itd.« ima vse polno slabostij, a nekoliko mi le ugaja, vsaj ni taka, kot so druge prigodnice. Tak črn pojem o Rusiji sem dobil iz Brandesove knjige »Aus dem Reiche des Absolutismus«. Očitelo se mi je namreč, da je prečrn — a jaz mislim narobe. Vladni sistem ni ruski narod in ta je krepak in silen.

Med Rusi je Čehov najbolj moderen. Skoro vsak list je prinesel kaj od njega ali o njem. V »Zeit« je bil kratek, a precej dober članek o njem. Karakterizuje ga nekako tako: on piše popolnoma objektivno — vse njegove osebe so mu objekti, za katere se samo zanima, a ne vnema. On jih riše take, kot jih je videl, ne da bi kazal kje svojo simpatijo ali antipatijo. V tem, pravi dotični članek, je Čehova moč in njegova slaba stran.

Med Nemci je izdal svoje poezije Levetzov, katere hvalijo vsi listi, katerih pa jaz nisem čital. Zložene so v prostih ritmih — mislim vse. Hvalijo — Björn-sen — tudi Mio Holm: »Mutterlieder«. Knjigo sem videl v izložbi — vnanjščina krasna. Dve njene pesni sem čital že v »Simplicissimu«. Bili sta lepi.

O Parizu Ti bodem pisal le malo. V »Wiener Rundschau« sem čital o nekem modernem bohemieniu Jehan-u Rectus-u. Tako nekako: Čital je pesem človek s krasno Kristusovo brado — Jehan-u Rectus-u: »Onemogel, obupan tava bednik po ulicah, z izmučenim, bledim licem... A glej, pred njim stoji Kristus, poln usmiljenja, po obrazu razlito sočutje s siromakom... Ta pa se hipno zdrzne: v zrcalu je spoznal samega sebe...« Ne glej, prosim Te, na to, kako sem Ti jaz povedal to, ampak misli si, kako krasna pesem mora biti to. In to se je čitalo v nekem neznatnem lokalu na Montmartru, kjer se poraja, kot piše

»Wiener Rundschau« moderna francoska narodna pesem — bohemijski jih čitajo in drugi dan se pojo po pariških ulicah. Pa poskusi pri nas kaj takega!⁶

Letos sem čital tudi prvič Zolo. Popolnoma me je pridobil za se. On pohujšljiv! Veselje do življenja, do dela ta nauk sem čital jaz v njem in to naj bi bilo narodu škodljivo štivo? Čital sem tudi nekoliko Maupassanta. Življenje, kakršno je, z vso nizkostjo in navadnostjo je vzvišeno, polno poezije — to je deviza Maupassantova in sploh vseh velikih umetnikov, od prvega početka poezije, pa do najnovejših časov.

Pa naj bode dovolj. Vem da si se nasitil mojih čenč. S srčnim pozdravom ostajam

Tvoj Oton

PS. Odpiši mi kmalu! Vzlasti Tvoje mnenje o poslanih pesmih bi rad vedel. Zdrav!⁷

Pismo je Župančič zaključil 5. januarja, oddal ga je pa morda šele naslednji dan. Nekaj dni zatem je moral Cankarju spet pisati. Pošiljal mu je naslednjo dopisnico:

Dunaj 10. 1. 98.

Dragi Cankar!

Oprosti, da Ti nisem takoj odpisal. Mislil sem, da slučajno kaj zvem — zvedel nisem ničesar. Vendar vem, da bi se kaj dobilo, samo takoj ne — odvisno je od slučaja. Jaz bi Ti svetoval, da se preskrbiš z denarjem vsaj za kake tri mesece, v tem času pa bi že kaj našel. Tako je pa težko, da bi bil Ti na Vrhniki, pa bi Ti kdo drugi iskal službe — saj veš sam. Ako pa prideš gor, kot sem rekel, ni hudič, da ne bi kaj našli. Ali si dobil moje pismo? S Tvojo dopisnico se je križalo. Prosim, odpiši mi kmalu in pošlji kaj svojega! Tudi jaz se že dolgo pripravljam, da bi pisal Ketteju, doslej pa še nisem tega storil.

Pozdravlja Te Tvoj

Oton

Sedaj stanujem: VIII. Wickenburggasse 23, II. St, III. St. 18.

Iz Župančičeve dopisnice je razvidno, da ga je Cankar v neohranjenem dopisu prosil, naj mu pomaga najti kje na Dunaju primerno zaposlitev, da bo mogel zapustiti Vrhniko in Ljubljano. Župančič spočetka ni našel ničesar, vendar pa je že zadnje dni januarja poslal prijatelju dopisnico s konkretnimi nasveti. Piše mu takole:

⁶ Župančič ima tu v mislih poročilo, ki ga je v »Wiener Rundschau« objavil dne 15. decembra 1897 Stefan Grosmann pod naslovom *Montmartre*.

⁷ Pismu je Župančič dodal naslednje pesmi: *Ob prenosu kostij Kopitarjevih in Vukovih 13. oktobra ali kedaj* (*Kandelabri gore*, ZD I, 289); *Velikonočni soneti I—III* (ZD I, 14—16); *Vihar* (*Divje polje duša moja*, ZD I, 29); *Pepica* (Tu, ZD I, 42).

Dunaj 28. 1. 98.

Dragi Ivan!

Ako si se odločil, magari po šest ur na dan pisati, prosi: eine Diurnisten-stelle im handelstatistischen Departement, oder im Fachrechnungsdep. ewentuell bei der Postsparkasse. In sicer vse skupaj v jedni prošnji s kolekom za 50 kr. Morda se kaj dobi. Jaz sem priložil maturitetno spričevalo, krstni list in domovnico, ko sem prosil, dobil sem v kakih treh ali štirih mesecih. Najbolje bi bilo, da se greš za kak mesec ali dva predstaviti ministerijalnemu svetniku Mataji. Za sedaj pa vložiti prošnjo, 50 kr. riskiraš, to ni dosti.

Prosim Te, pošlji mi naslov pesnij Verlainea in Baudelairja.

Zakaj mi pa ne odpišeš? Ravno sinoči sem nahrulil zopet Lampeta ter mu poslal 5 pesnij, katerih gotovo ne sprejme — a jaz rabim denarja. Prosim Te, odpiši mi takoj. »Ver sacrum« sem videl samo v izložbah. Krasno. O prvem denarju se naročim.

Pozdravlja Te Tvoj

Oton

VIII. Wickenburggasse 23 II. III. 18.

Z obema zadnjima dopisnicama je Župančič med drugim tudi urgiral Cankarjev odgovor na svoje dolgo pismo, ki ga je bil napisal 4. in 5. januarja. Cankarjev odgovor je izgubljen, pač pa je ohranjen Župančičev dopis, ki je nastal po tem odgovoru. Glasi se:

Dunaj 21. 3. 98.

Dragi Ivan!

Hvala Ti srčna! Ne veš, kako sem vesel Tvojega priznanja, čeprav bi skoro rajši, da mi nisi tega povedal; zakaj, veš menda sam. »Pepica« Ti najbolj ugaja? Jaz je niti več nimam — že zdavnaj sem jo raztrgal. Prosim Te, prepisi in pošlji mi jo o priliki.

Tega, kar mi kaniš poslati, se že naprej veselim. Glej samo, da držiš besedo in mi res pošlješ! Jaz sem prepričan, da bode nekaj izvrstnega, kajti va te sem zaupal vedno. Kako Ti ugajajo Aškerčevi »Grešni verzi«? Meni prva pesen bolj kot druga. Aškerc ni lirik pa je ven. Njegov jezik je za liriko pretrd in preokoren.

Ta mesec sem naredil malo. Hotel sem namreč malo Kržiča potolažiti in sem delal največ za-nj. Dve pesni od teh Ti pošiljam, ker mi ugajata, ker sem jih res vesel. Murnu sem obljubil »diurnista«, ki mi je takrat baš ugajal, sedaj pa mi ne več. Vendar Ti ga napišem. Ali pa ne. Kakor pride. Sploh o tem, kar Ti pošiljam sedaj, sam ne mislim visoko, vendar Ti pošiljam, ker hočeš. Ti pa povej o njih svoje odkrito mnenje. Murn je postal nekoliko preponosen. Nekoliko uspehov (čeprav majhnih), mu je zmešalo glavo; kakor sem razvidel iz njegovih naivnoodkritosrčnih pisem, igra sedaj v Ljubljani ulogo ženijalnega, duhovitega pesnika — Weltmanna in mnogo koketuje s svojim talentom. Pisal mi je tudi, da »odslej ne pošilja več svojih pesnij v oceno, ampak samo v pregled« — hm, hm! —

»Ti sam si kriv« pride v 5. ali 6. št. »Mladosti« (ne spominjam se več) in dve Ellerjevi pesnici. Eller je lepo napredoval. Poslal je »Mladosti« precej lepih

pesniji. Jedna najlepših se mi zdi »Kiriye eleyson«. Potem je poslal tudi neki mlad dekadent, čisto dekadent, Regali — »Jaro Dem« — nekaj pesniji. Vidic ni vedel, kaj bi z njimi počel. Morala sva jih skupaj gruntati. V sedmi št. pride od njega nekaj, menda »Requiem«, ki je najlepši. Stanuje v Ljubljani — morda ga poznaš? Moji »Zimski žarki« pridejo v 9. št. Danes je rekel Plavšič, da bodo razpisali v kratkem nagrado za najlepšo lirsko pesen — čim krajša tem ljubša — 50 gl.!

To bi bilo nekaj, fant, kaj ne?

Sedaj čitam »Pana Tadeja« v hrv. prevodu. Mislim, da ga premlatim celega, čeprav je začetek precej pust, klasično mrzel in miren.

Kar se tiče Lampeta, sodim jaz o njem precej jednako kot Ti. Samo ne vem, je li res hinavec. Ali pa je v tem tako veli, da ga človek ne premotri. Na vsak način pa je gladek, kakor riba in zoperno pomirljiv. No, najini poti sta se ločili — in mislim, da se ne srečata kmalu. On sam mi je najprej pisal, da bi želel, naj bi bil jaz reden sotrudnik in za redno sodelovanje bi dobival redno nagrade, tako da bi o tem lahko končal svoje študije. Jaz sem mu na to odpisal, da sem pripravljen, a ob enem sem mu razložil svoje nazore o poeziji in umetnosti sploh. Na to: »Sodelovati se more le na podlagi iste vere, iste ljubezni, istega mišljenja!« In potem je bilo vsega konec.

Ne morem Ti povedati, kako sem bil navdušen, ko sem prečital Tvoji črtici, poslani »Mladosti«. To bodo nekaj novega, pristnega. Filistri seveda bodo majali s svojimi plešastimi glavami, kakor majó vselej, kadar butijo ob kaj, o čemer se jim niti sanjalo ni. Ali še veš, kako sva midva lani treščila ob zid neke zagate? Midva sva se smejala, filistri pa bi se srdili in filozofirali. Toda jaz pišem neumnosti.

Kaj pa je s Tvojimi pesnimi? Kedaj izidejo? Sedaj bi bil vendar že čas. Ako jaz ne dobim nikjer nikake podpore, primoran bodem, tudi svoje prodati, ako bi jih kdo hotel. Toda nimam jih še dovolj. Počakati bo treba še kako leto ali kaj takega. Julija meseca pridem v Ljubljano ali pa v sredi avgusta.

Kar pišeš o mojih pesnih je res. Čustva so res napeta do skrajnosti. A resnična so. V meni se je nabralo tekom zadnjih dveh let mnogo strupa. Moral sem ga izbruhniti iz sebe. Te pesni so samo izbruhi. Ko sem jih pisal, bil sem ves v ekstazi, ves sem se tresel — morale so biti take. Te, ki Ti jih pošiljam sedaj, upam, da so zadnje te vrste, vsaj jaz bi tako želel. Kako pa pride, niti sam ne vem. Prosim, piši mi tudi o teh odkrito.

In pošlji, kar si obljubil, pošlji kmalu, kakor si obljubil, silno željno pričakujem. In potem Ti bodem zopet kaj pisal in poslal, če bodem kaj imel.

Pozdravlja Te

VIII. Wickenburgg. 25. II. III. 18.

Tvoj Oton

Cankarjev odgovor na to Župančičevo pismo se nam ni ohranil, čeprav se pismena zveza med prijateljskima ni pretrgala. V poletnih počitnicah 1898 je prišel Župančič v Ljubljano šele okrog prvega avgusta, ko je bil Cankar že davno v Pulju, kjer je ostal tja do srede novembra. Tako sta se prijatelja našla šele konec novembra, ko je Cankar drugič

odšel na Dunaj. Ves ta čas sta si redno dopisovala, a od vsega tega dopisovanja so se ohranili le štirje Cankarjevi dopisi iz Pulja. Objavljeni so v prvi knjigi Cankarjevih pisem.

Iz razmeroma obsežne in redne korespondence, ki zajema čas od jeseni 1897 do jeseni 1898, je ostalo torej le enajst dopisov — sedem Župančičevih in štirje Cankarjevi. Kar je ohranjeno, je vsekakor zelo zanimivo in pomembno, saj jasno in nazorno razkriva miselni in čustveni razvoj obeh pesnikov, kaže njuno umetniško pot od naturalizma preko dekadence do simbolizma ter še naprej preko kritike modernih smeri k izvirni in lastni vsebini in pesniški obliki. Zlasti pa je iz teh dopisov moč razbrati, kako so se odnosi med obema pesnikoma v času enega leta nenehoma utrjevali, postajali vedno bolj neposredni in čedalje bolj polni medsebojnega zaupanja. To se ne kaže le v primerih, kadar je šlo za vsakdanja vprašanja, za pomoč pri premagovanju stisk in pomanjkanja ter pri iskanju primerne zaposlitve. Razodeva se zlasti ob vprašanjih poezije, v ocenah tedanjega položaja slovenske literature ter v izpovedih o lastnih mislih in čustvih. Župančič opisuje in razlaga Cankarju svoja razpoloženja in svoje notranje stiske ter mu pripoveduje o svojih ljubezenskih zvezah. Brez pridržka se navdušuje nad prijateljevim literarnim delom, izjavlja, da povsem zaupa v njegov talent, in ko izve, da v Ljubljani ne bodo igrali Cankarjeve drame, se nad tem zgraža in dostavlja, da spričo takega ravnanja Slovenci sploh ne bomo dobili prave dramatike, hkrati pa že kritično misli o Aškerčevih lirskih poskusih v »Mladosti« in se norčuje iz Govekarjevih načrtov za zgodovinski roman, kar dokazuje, da je bil s prijateljem približno istih misli tako o Aškercu kakor tudi o Govekarju.

Tudi Cankar se Župančiču izpoveduje, saj mu razkriva svoja najintimnejša čustva. Hkrati pozorno spremlja prijateljev pesniški razvoj. Že v zimi 1896/97 je na Dunaju odkril v Župančiču resničen pesniški talent, vendar je 23. januarja 1897 pisal Govekarju med drugim tudi tole: »Moderna sta zdaj v nas samo Aškerc in Kette, katerima se mislim pridružiti tudi jaz v vsi ponižnosti.«

Ceprav je že tedaj spoznal Župančičevo nadarjenost, vendar se mu je zdelo, da sta prava moderna pesnika le Aškerc in Kette. Že čez leto in pol pa je sodil popolnoma drugače, saj je v pismu z dne 21. avgusta iz Pulja povedal Župančiču takole: »A povem Ti še enkrat, — v pesmih ni mene; moja stvar je noveleta, morda drama... pesem ne! To prepustim Tebi in Ketteju... V prozi imam svoj značaj in svoje barve, — v verzih ne; in to, prijatelj, je veliko!«

Od prvotnih predstavnikov moderne poezije je ostal samo še Kette. Aškerca in sebe je izpustil, zato pa dodal Župančiča. Njegova izjava nikakor ne pomeni, da se je hotel enkrat za vselej odpovedati verzom, pač pa kaže predvsem, kako drugače je sodil o lastnih pesniških delih in kako močno se je spremenila njegova sodba o Župančičevi poeziji. Podoba je, da je zelo hitro in jasno spoznal značaj svoje nadarjenosti. O tem je približno v istem času večkrat spregovoril tudi v pismih Ani Lušinovi. Dne 24. avgusta 1898 ji je potožil: »Jaz ne vem, zakaj ne morem vlti v verze toliko ljubezni, kakor bi hotel. Če jih primerjam s svojimi resničnimi čuti, zdi se mi pesem tako prazna in suhoparna.« Nekaj dni kasneje je poslal Ani pesem *Večerni koncert* in pri tem dodal: »A kako daleč je od teh verzov do resnice.« Res je sicer, da so to pravzaprav nekakšne ljubezenske izjave, v katerih se med drugim skriva misel, češ da ni sredstva, s katerim bi mogel izraziti vso svojo ljubezen. Kljub temu pa nam vendar smejo biti tudi dokaz, da je Cankar čutil, kako se v pesmih ne more dovolj svobodno izražati in res povsem sprostiti.

Na Cankarjevo oceno lastnih stihov je utegnila odločilno vplivati tudi Župančičeva poezija, kakor jo je spoznaval iz raznih objav, zlasti pa iz prijateljevih pisem, ki so mu prinašala njegove najnovejše verze. Dne 22. avgusta 1897 mu je Župančič poslal pesmi *Parček*, *Stari Kiš*, *Nedolžnost* in »Jaz zvedela sem, da ste pesnik«. — »Tako!« Kako je Cankar o njih sodil, ne vemo, ker je njegov odgovor izgubljen, pa tudi v Župančičevih pismih ne najdemo prav nobenih oporišč za kakršnokoli domnevo.

Dne 6. ali 7. januarja 1898 je prejel Cankar naslednje Župančičeve pesmi: *Kandelabri gore*, *Velikonočni soneti* I—III, *Vihar* in *Tu*. Cankarjev odgovor na to pošiljko je prav tako izgubljen, vendar je iz Župančičevega dopisa z dne 21. marca 1898 povsem jasno razvidno, da je bil nad poslanimi verzi navdušen. Prav tako so ga očarale tudi pesmi, o katerih je pisal prijatelju iz Pulja dne 21. avgusta 1898.

Za Cankarjevo oceno in sodbo o prijateljevi poeziji so bile torej po vsem videzu odločilne tiste pesmi, ki jih je prejel v prvi polovici leta 1898. Značaj teh pesmi nam utegne v precejšnji meri razložiti Cankarjevo navdušenje zanje. Vse so namreč izraz važne spremembe, ki se je izvršila v jeseni in zimi 1897 v Župančičevem čustvovanju in mišljenju in ki je dala svojevrsten pečat vsej takratni njegovi poeziji. V tem času, ko je bil sam na Dunaju, se je Župančič zelo intenzivno zanimal za moderno evropsko poezijo. Kakor sam poroča Cankarju, je zlasti vneto

prebiral dunajsko revijo »Wiener Rundschau«. Revija je bila predstavnik najbolj modernih literarnih teženj. V njej je Župančič lahko bral dela Levetzova, Schaukala, Eversa, Dehmla, Stephana Georgeja, R. M. Rilkeja, Hofmannsthalja ter prevode Maeterlincka, med drugim njegovo dramo *Aladine et Palomides*, Oscarja Wilda, Baudelaira, Verlaina in D'Annunzija. Ob istem času je postal Župančič tudi sourednik »Mladosti«, ki je hotela biti kar se da aktualna ter posredovati bralcem s prevodi in poročili vsa najnovejša dogajanja v tedanji evropski književnosti.

Povsem naravno je, da so moderni literarni tokovi, ki jih je tako neposredno spoznaval, vplivali tudi na njegovo pesniško delo. Zato se je Župančič prav v tem času dokončno otresel vseh vezi pesniške tradicije in konvencije in zato se v tem času izvrši v njegovi poeziji zelo izrazit vsebinski in oblikovni preobrat in ravno v tem času ustvari prve prave svobodne verze.

Vse te vsebinske in oblikovne novosti so vzbudile v Cankarju »resnično občudovanje«. O novih Župančičevih pesmih je izjavil v pismu z dne 21. avgusta 1898 tole: »To so pesmi, o kakoršnih doslej nismo imeli pojma.«

Vendar je Cankar tedaj že precej kritično ocenjeval dekadenco in simbolizem, kar je Župančiču tudi povedal. Prav tako se tudi ni povsem strinjal z nekaterimi prijateljevimi filozofskimi naziranjmi. A vse te razlike v nazorih in literarnih simpatijah niso mogle še prav nič vplivati na njune medsebojne zveze. In ko je prišel Cankar v novembru 1898 spet na Dunaj, je bila njegova prva pot k Župančiču, kakor je dne 22. novembra poročal Ani Lušinovi.

Na Dunaju se je Cankarju in Župančiču pridružil še Josip Murn, ki pa je že v začetku leta 1899 odšel v Ljubljano, medtem ko je Župančič zapustil Dunaj šele v poletnih počitnicah. Kakor lahko sodimo po Cankarjevih pismih, sta bila na Dunaju z Župančičem mnogo skupaj in živela »pravo« bohemsko življenje. Njuno prijateljstvo se je še bolj utrdilo in, ko je Cankar pisal Etbinu Kristanu o njegovi kritiki *Čaše opojnosti*, je dostavil: »On [Župančič] je pač najboljši naš lirik, kar jih imamo zdaj.«

II

Cankar in Župančič sta si bila v tem času res dobra prijatelja. Vendar pa sta bila njuna vloga in njun položaj v tedanjem slovenskem kulturnem življenju dokaj različna. Izmed vseh mladih ljudi, ki so se

instinktivno upirali vladajočim nazorom in hoteli uveljaviti nove etične in estetske vrednote, je bil Cankar najbolj borben in dosleden. Zato je prav Cankar prvi zapustil naturalistični »prapor«, se sprl z Govekarjem in začel kritično misliti o Aškercu. Zlasti pa je svoje nove nazore kar se da glasno izpovedoval in odločno branil. Župančič se sporov in polemik, ki jih je povzročal Cankar, večinoma ni udeleževal, vsaj v javnosti ne, ali pa je sodeloval v njih z neprimerno manjšo prizadetostjo. Naravno je tedaj, da je naletelo njuno delo v slovenski javnosti na precej različen sprejem. Ko je poslal Cankar v Ljubljano svoje prve vinjete in prve pesmi iz cikla *Dunajski večeri*, je pričel Govekar obsežno gonjo proti njim. Aškercu na primer so bili *Dunajski večeri* še kar všeč in je to Govekarju tudi pisal. Le-ta pa je skušal nato pesnika *Balad in romanc* v posebnem pismu prepričati, da so Cankarjevi verzi slabi.⁸

O Župančiču govori Govekar v svojih pismih razmeroma redko, kadar pa že govori o njem, je čutiti, da mu je neprimerno bolj simpatičen kot Cankar. Ta razlika v odnosih in v ocenjevanju se je pokazala tudi, ko sta oba mlada pesnika izdala svoje prve knjige. Naznanilo *Čaše opojnosti* v »Slovenskem Narodu« je napisano z dosti večjo mero prijaznosti in navdušenja kot pa naznanilo *Erotike*. Za *Erotiko* in *Vinjete* je Govekar sam osebno poskrbel, da je bila njuna kritika v »Slovenskem Narodu« kar se da negativna in odklonilna. Pač pa je objavil o *Čaši opojnosti* kar dve navdušeni recenziji. Precej podobno je tudi z Aškerčevo kritiko *Čaše opojnosti* in *Erotike*. Kljub vsem pohvalam so kritične misli o Cankarjevi zbirki neprimerno ostrejšje in daljnosežnejše kot pa kritične pripombe o Župančičevi knjigi.⁹

Nekaj mesecev po izidu in velikem uspehu *Čaše opojnosti* je Župančič poleti 1899 zapustil Dunaj in ostal v domovini vse do konca decembra. Sredi avgusta je Cankar prejel od Govekarja pismo, ki se ni ohranilo in v katerem je našel takšno poročilo o Župančiču, da je nanj takoj in ostro reagiral. Dne 24. avgusta je pisal namreč Govekarju tudi naslednje:

Jedino, kar me je v Tvojem pismu nekoliko iznenadilo — ne užalilo — je bila opomnja, da sta Tavčarjevih mislij o mojih »delirijih« tudi Aškerc in

⁸ O tem glej Govekarjeva pisma Vidicu in Aškercu ter Aškerčeva pisma Govekarju, vse v NUK.

⁹ Podrobni podatki o tem so zbrani v *Cankarjevih pismih* I, 98; v opombah k *Beli krizantemi*, Klasje št. 28, in v opombah k *Čaši opojnosti* v prvi knjigi Župančičevega *Zbranega dela*.

Župančič... Kar si rekel o Župančiču, ni resnica. Jaz sem prepričan, da ni zinil besede o umetnosti, ki bi je ne mogel podpisati jaz. Da bi se kdo v tako kratkem času oblatil z ljubljanskim blatom, tega ne verjamem. Pozdravi ga prav iskreno v mojem imenu; pisal mu bom v kratkem.

Cankar je torej Govekarjevo poročilo kar se da odločno zavrnil. Ali si je Govekar tedaj svojo vest kar sam izmislil, ne da bi imel zanjo kakršno koli stvarno oporo? Ohranjeni dokumenti njegove novice res ne potrjujejo v celoti. Zlasti ni verjetno, da bi bil Župančič istih misli o Cankarju kot Aškerc. Pesnik *Čaše opojnosti* je bil takrat sicer večkrat skupaj z Aškercem, zahajal je celo v Narodni dom, kjer so se redno zbirali priznani književniki in likovni umetniki. Sedem ali osem let kasneje je sam v nedokončanem in neodposlanem pismu Cvetku Golarju popisal, kako je bil tam sprejet in kaj je doživel. Župančič piše med drugim takole:

In kaki realisti so ti možje, Aškerc in recimo Govekar. Spominjam se še zelo dobro velikega razočaranja, ki sem ga doživel v družbi slovenskih velemož. Po »Čaši« pridem v Ljubljano, mlad fant, ki se mu odpira svet stvari in idej, navaljuje na njegovo čustvo, na njegove misli. Seveda sprejet v krog naših mož. Kaj sem si obetal od tega občevanja! Kako bodo rasle tvoje misli, ki jih bodo zalivali taki možje. Aškerc tu, grča po telesu in duši, z nimbom preganjanega mučenika svobodnega prepričanja, umetnik desk Ineman, Govekar, naturalist, ki se ne boji ne boga ne hudiča, je bifsteke in pije vino itd. Vera, narod, človeštvo, duša, umetnost — glej može, tu bodo padale tehtne besede o vseh teh problemih, tu boš srkal, mladenič, in potem okrepčan z napojem zrele modrosti in jasnega prepričanja, pojdeš naprej po poti, ki je tako blesteča pred teboj. In — filistre vidiš naenkrat mladi, sramežljivi fant, ki ti komaj poganja prvi puh pod nosom, začutiš, da tu ne bo šole kaj prida.

Zatem popisuje Župančič razgovore, v katerih se je po njegovem prepričanju izkazala Aškerčeva duhovna revščina, takole:

Čutil sem, da to niso ljudje, na katere se bo mlad Slovenec naslonil, ki išče poti v bodočnost. Puhlost, frazerstvo brez vsebine in globine — ne morem si pomagati, a to je že od takrat moja sodba, ki je včasih bolj jasno vstala na površje, včasih malo poniknila, a ostala do današnjega dne, in kakor bi rad, da bi bilo drugače, bojim se, da ostane pri tem... Od kraja sem mislil, da se da vkljub temu tudi s temi ljudmi izhajati, da se zblížamo vkljub temu, bogme, mlad sem bil in sem res mislil, da si bodo dali recimo Aškerci od nas kaj dopovedati —

V Župančičevi zapuščini sta ohranjeni še dve varianti tega pisma. V eni izmed njih je svoje spomine na Narodni dom v letu 1899 precej podobno popisal, dostavil pa je še:

Mi smo jim varali njih pričakovanje — a zakaj? Ker so oni prevarili naše, ali, ker za druge pravzaprav ne vem, vsaj moje pričakovanje: Kje so bili njih nauki, ki bi jih bili mi sprejeli vase? Ne pozabim pri tem Aškerčevih zaslug za razvoj nas vseh: njegove balade in romance, to je bilo poleg Gregorčiča, ki je pa takrat tudi že pojemal, naša hrana. Tudi je dobrohotno pospremil naše prve knjige v javnost — hvala mu za vse to. A jaz sem bogme od osebe njegove pričakoval več — ne pouka v poeziji, nego v pravi modrosti, nekako šolo, večšega kašipota naprej, kar je največ vredno. Preveč sem pričakoval, kakor sem že povedal. Skrajno banalnost sem našel v vsaki diskusiji v njem — naravno, da se spremeni tako varano pričakovanje v trmast odpor.

Tega retrospektivnega poročila res ni mogoče razglasiti za popolnoma točen opis misli in čustev, ki so se vzbujala mlademu pesniku, ko je zahajal v Narodni dom med slovenske »velemože« in se razgovarjal z Aškercem. A čeprav moramo gledati na te Župančičeve izjave z vsemi pridržki, vendar je očitno, da ga je Aškerc v tem času razočaral in da se že zaradi tega ni mogel z njim združiti proti Cankarju, kakor je v neohranjenem pismu trdil Govekar. Cankarjevo in Župančičevo mnenje o Aškercu v tem času sicer ni bilo povsem identično, razlike pa vendarle niso bile tako velike, da bi avtor *Čaše opojnosti* začel prav zaradi njih neprijazno soditi o Cankarjevem delu.

Pač pa so se v tem času začeli spreminjati Župančičevi nazori o moderni poeziji sploh. Že 28. julija je v pismu Francu Dergancu izjavil tole: »Tu sem rad. To je zame — čisti zrak in prosta narava. Vrag vzemi vso dunajsko opojnost in dekadentsko nervoznost. Žal mi je, da se nisem več učil, da bi bil prej rešen tistega moloha.« Podobne misli je zapisal tudi v pismu Alojzu Kraigherju z dne 27. septembra 1899. Tu berem:

Jaz sem se ti precej izpremenil — a ne misli, da pod vplivom ljubljanskih literatov. Daleč so moji nazori od njihovih. Nemogoče je tróbiti v čredniški rog Aškerčev kakor tudi v sentimentalne diplice Ganglove. Upam, da so to zame tempi passati, kakor one pretirane in nejasne dekadence. Upam, da me razumeš. Kako zdrava in krepka poezija mi puhti naprot od ljubljanskega polja in njegovih borštov, od barja in od Kríma! To me polni z življenjem in močjo, a ne z zadimljenimi, onemoglimi sanjami, kakor ponočne kavarne. Svežosti in ljubezni je treba našim proizvodom, a zato je treba svežega in čvrstega življenja. Pa kaj bi modrijanil, ko se mi morebiti smeješ. A meni se zdi kljub temu prav tako.

Podobne misli in podobno kritiko dekadence je Cankar zapisal že pred letom dni, in sicer v pismu Župančiču z dne 21. avgusta 1898. Zato bi sprememba, o kateri je pesnik obvestil Alojza Kraigherja, še ne mogla biti vzrok za kakršne koli nesporazume. Vendar pa je začel Župančič

lhkrati s to spremembo drugače soditi tudi o Cankarjevi prozi, zlasti o njegovih *Vinjetah*. Dne 3. septembra je o tej zbirki črtic pisal Alojzu Kraigherju takole: »Vinjet' še nimam, dobim jih pri Govekarju; pisal bom o njih v 'Narod'. Ali boš Ti kam pisal? Saj lahko tudi Ti v 'Narod' pišeš, da bo kaj reklame.« Toda Župančič se je kmalu premislil. V tistem pismu Kraigherju, v katerem je spregovoril o svoji notranji spremembi, je večkrat omenil tudi Cankarja. Pohvalil je njegov prevod *Hamleta*, vprašal, če še živi pri Puklu v Enzensdorfu in dodal:

Jaz bi pisal o »Vinjetah« a rajši ne maram, ker ne bi bilo niti njemu niti meni po volji. A najbrž bom kljub temu pisal. Nisem več tako navdušen zanje, kot sem bil, a baš zato jih poznam bolj kakor prej — vidim jim bolj napake, a vidim neizmerno bolj njihove vrline. Ljudje jih precej kupujejo vkljub visoki ceni. Brez dvoma so mejnik v naši prozi, — čitaj n. pr. suho-poetično povest Prijateljstvo v zadnjem »Zvonu« pa boš videl, kako nerodno vpleta Cankarjeve tone med svoj bombast.

Ni neverjetno, da je za Župančičevo kritiko dekadence in za njegove misli o *Vinjetah* zvedel tudi Govekar. Z nekoliko fantazije in tendencioznosti se mu je lahko kaj hitro posrečilo napisati vest, ki je Cankarja osupnila in ki jo je tako odločno zavrnil.

Namesto Župančiča pa je kritiko o *Vinjetah* napisal Vladimir Levec. Kritika je bila skoz in skoz odklonilna. To je moralo Cankarja prizadeti in precej začuditi, saj mu je bil Govekar v posebnem pismu sporočil, da bo pisal recenzijo Župančič. Vse kaže, da ni Cankar nikdar zvedel vse resnice, niti ne po Župančičevem prihodu na Dunaj. Takšen zaključek se nam vsiljuje ob njegovem pismu bratu Karlu z dne 22. marca 1899. V tem pismu pripoveduje Cankar tole:

Ali sem Ti že povedal, kako je bilo s kritiko o »Vinjetah«? Govekar mi je pisal takrat par laskavih pisem ter mi povedal, da bo pisal kritiko Župančič. Toda Govekar ni naročil Župančiču ničesar, pač pa Vl. Levcu... Meni pa je pisal: »Nisem mogel drugače, — moral sem to kritiko natisniti. Župančič odlaša predolgo. Ljudje se jezé nad mano, češ, da iz zavisti ne priobčim nobene ocene...« Tako je bilo. Nekaj krivde ima sicer res tudi Župančič, ker ni pisal ničesar; ali njega opravičuje lenoba.

Dne 3. septembra je Župančič res še mislil na to, da bi pisal poročilo o prvi knjigi prijateljeve proze in je pričakoval od Govekarja recenzijski izvod, tako vsaj kaže njegovo pismo Kraigherju. V resnici pa je Govekar že 24. avgusta zaprosil za kritiko *Vinjet* Vladimira Levca in mu

hkrati poslal tudi primerna navodila.¹⁰ Zato je Cankarjeva domneva, češ da ni Govekar Župančiču ničesar naročil, vsaj deloma utemeljena. Vendar pa pri Župančiču ni bila samo lenoba, oviralo ga je po vsem videzu zlasti spremenjeno mnenje o Cankarjevih črticah.

Župančič se je vrnil na Dunaj zadnje dni meseca decembra. Cankar je kaj hitro opazil, da prijatelj ni več tak, kakršen je bil. Že dne 4. januarja 1900 je v pismu Aškercu povedal med drugim tudi tole: »Župančič je tukaj; zdi se mi, da se je nekoliko spremenil.« Ta stavek nam sicer ne pove, kakšne spremembe je opazil na svojem prijatelju. Nekoliko bolj zgovorno je šele pismo bratu Karlu z dne 9. marca. V njem pripoveduje, da se zaradi literarnih zadev ne razburja več tako hudo kakor včasih, nato pa dostavlja:

Celo tisto majhno razočaranje, ki sem ga doživel z Župančičem, me ni več pretreslo. Upijani ga je prva slava in zdaj je pričel tam zanemarjati, kjer bi moral skrbeti zase, a tam, kjer tega ni treba, se spopolnjuje. Spopolnjuje se namreč v samozavesti, a nazadnje v svojih delih in v svojem resničnem izobraževanju... Župančič n. pr. je bil v Ljubljani mesec in prišel je na Dunaj že pol zaprašen. Ali ni to žalostno? In on sam tega niti ne ve. No, njegov talent je tako velik, da se ne more pogubiti. Škoduje mu samo to življenje, ki ga živi zdaj — slabše življenje od mojega — škoduje mu tista skrita samozavest, ki je mnogo bolj pogubna od očitne in škoduje mu najbolj to, da je ostal popolnoma naiven, kakor je bil že od nekdaj. Jaz mislim, da vse to nič ne pomeni in da ima samo ošpice... Naposled, naj bo kakoršen hoče: vse sedanje slovensko literatstvo mu ne seže niti do popka.

Kljub spremembam, ki jih je opazil na prijatelju in kljub »razočaranju«, ki ga je doživel z njim, pa Cankar ni nehal niti za trenutek verjeti v Župančičev talent in njegovo poezijo. O tem ne pričajo le citirani stavki iz pisma bratu Karlu, marveč tudi izjave v pismih drugim znancem, n. pr. Zofki Kvedrovi in Franu Govekarju. V njih poudarja, da se more edino Župančič meriti z Aškercem, da mu sega Murn komaj do kolen, in z navdušenim začudenjem govori o njegovem optimizmu.

Prav v tem času so postajali vedno bolj pogostni spori med Cankarjem na eni ter Aškercem in Govekarjem na drugi strani.¹¹ Ob izidu Kette-

¹⁰ Glej *Cankarjeva pisma* I, 100.

¹¹ O tem glej: Marja Boršnik, *Aškerc*, in sicer poglavja *Fin de siècle*, *Prova leta v Ljubljani* in *Urednik*; Marja Boršnik, *Župančičeva pisma Aškercu in Ketteju*, Nova Obzorja 1949, 390; Marja Boršnik, *Aškerčeva pisma Župančiču*, Aškerčev zbornik 1957, 84; Dušan Pirjevec, *Opombe k drugi knjigi Murnovega Zbranega dela*, str. 387, 391, 402, 403, 407 in 436.

jevih poezij pa je prišlo do končnega obračuna in preloma. Kakor kažejo Cankarjeva pisma bratu Karlu, Govekarju in Aškercu, so hoteli »Ljubljanci« v teh spopadih pridobiti Župančiča zase. Župančič pa je Aškerčeve in Govekarjeve dopise pokazal Cankarju in slednjič dne 2. aprila 1900 v posebnem pismu razložil Aškercu, kje so vzroki nesporazumov in nasprotij.¹² Pismo sicer res ni tako ostro, kakršno bi bilo, če bi ga napisal Cankar. Vendar vemo, da ga je Cankar bral in z njim soglašal, kar kaže, da sta bila prijatelja v glavnem istih misli in ravnala v istem duhu.

Aškerc je Župančiču odgovoril v dolgem, enajst velikih strani obsegajočem pismu.¹³ Takó Aškerčevo kakor Župančičevo pismo kažeta, da so bili njuni odnosi v tem času mnogo bolj prijazni kot pa odnosi med Aškercem in Cankarjem. Pomembnejši spori med urednikom »Ljubljanskega Zvona« in pesnikom *Čaše opojnosti* so nastali šele v poletju 1900, ko je prišel Župančič v Ljubljano. Svoja tedanja srečanja z Aškercem je Župančič popisal v že omenjenem nedokončanem in neodposlanem pismu Cvetku Golarju takole:

A k Aškercu spet. Meni je njegova psiha problem, ki se bavim z njim. oziroma bi mu rad prišel na pravi sled izza tistega časa, ko je nehalo moje brezpogojno občudovanje njegovega duha. In to je bilo hitro, ko sem ga osebno spoznal. In — imenuj to poštenost ali naivnost — zgodaj sem tudi v lice izrekel svoje mnenje in svoje pomisleke proti njegovi poeziji. A pravzaprav me je izzval. Pavliha je rekel, to je delo, ki bi vzbudilo senzacijo, da je izšlo v nemškem, francoskem ali angleškem jeziku!!! Na tega slona samozavesti sem posadil komarja svoje skepse in — slon se je stresel! »Vam gre za Vašo slavo!« je zakričal nadme. Bil sem osramočen, ker to ni bilo res. Jaz sem hotel diskusijo, besedo sem, besedo tja, misel tako in misel onako — meni je šlo za jasnost in sporazumek, on pa — slava. Tega prepira — Aškerc je vpil, da sem revolucionar, anarhist — je bil nema priča Regali, Mefisto s tistim smehom, samo njemu lastnim, pod brki. To je bil začetek razdora. Vendar sem hodil še k njemu in hodila sva skupaj na izprehode. Žopet mi je začel: »Glejte, cel komplot proti meni: vsi pišejo, da je Izmajlov propadel — a ni, naravnost uspel je na odrul« — »Jaz tega ne morem presoditi, ker me ni bilo v Ljubljani takrat.« — »Pa čitali ste ga, ne? Kaj pravite?« — Povedal sem mu, kakor rahlo sem mogel, da mi pravzaprav ne ugaja. »Prosim vas, žid Eibenschitz (ali kakor se že zove) to vam je karakter, ki ga nima svetovna literatura!« — Evo, kaj hočeš na take besede. Ne izzivajo odpora, pa da si še tak diplomat v občevanju? Takrat že sem videl, da Aškerc nima toliko avtokritike, kar bi v oko dejal.

¹² Pismo je objavila Marja Boršnikova v Novih Obzorjih 1949, 396.

¹³ Pismo je objavljeno v Aškerčevem zborniku 1957, 84.

Priča opisanih nesoglasij in sporov je tudi Aškerčevo pismo Župančiču z dne 10. januarja 1900. V njem pravi urednik, da mu je dal Župančič ob svojem odhodu po poletnih počitnicah 1899 na Dunaj razumeti, češ da ne bo več objavljaj svojih pesmi v »Ljubljanskem Zvonu«. ¹⁴ Vendar je Župančič še v letu 1899 objavil v Aškerčevi reviji članek *Misli o Kettejevih poezijah*. Članek je izšel v avgustovi številki, torej potem, ko je bila ostra polemika med Cankarjem in Govekarjem zaradi Kettejeve pesniške zapuščine že zaključena. V tej polemiki je bil storil Govekar Cankarju hudo krivico, ko mu je očital, češ da ni ničesar storil za pokojnega prijatelja, in ga hotel s tem pred javnostjo moralno diskvalificirati. Očitek je Cankarja hudo prizadel in razjezil, zato ga je prizadelo tudi, ko je videl, da je Župančičev članek napisan tako, kakor da bi ob izidu Kettejeve knjige ne bilo nobene javne polemike, kakor da ne bi ureditev Kettejevih pesmi in Aškerčev uvod vzbujala prav nobenih tehtnih pomislov in kakor da Cankarju ni bila prizadejana nobena krivica.

Cankar je repliciral Župančičev članek kmalu po njegovem izidu v pismu Alojzu Kraigherju z dne 19. avgusta 1900. Pritožuje se nad krivično Govekarjevo obdolžitvijo ter pravi:

Denarja Ketteju nisem mogel dajati, ko je ležal na smrtni postelji; saj sem sam stradal. No, kaj bi govoril, — svinje so, pa je! Župančič pa tudi ni mogel ziniti besede, ko je gotovo čital Govekarjeve laži in o katerih je *vedel*, da so laži. Župančič ostaja zmirom za hribom; tako res ne bo nikoli nič priletelo nanj.

Zaradi te skušnje ni Cankar prav nič spremenil svojega visokega mnenja o Župančičevi poeziji. Leto dni kasneje je v pismu Ani Lušinovi z dne 1. septembra 1902 pisal o prijatelju tole:

Ker že govorim o literatih, Te moram pograjati zaradi Župančiča. On je morda naš edini poet, ki ni prav nič hinavščine v njem; duša kakor studenec. Zdaj je pri vojaki v Gradcu in tako je naravno, da ne more delati veliko. Toda o veliki noči najpozneje izide pri Schwentnerju nova zbirka njegovih pesmi. In ta knjiga bo čudovito lepa.

Knjiga, ki jo je imel Cankar v mislih, je bila zbirka *Čez plan*. Dobil jo je v roke, ko je bil od oktobra 1903 do začetka februarja 1904 v Ljubljani. Zdela se mu je tako »epohalna«, da je ob njej napisal kar tri

¹⁴ Glej Aškerčev zbornik 1957, 95.

članke: dva v »Slovana« in enega za »Ljubljanski Zvon«.¹⁵ S tem je hotel preprečiti, da bi o zbirki pisal v neklerikalne revije še kak drug, manj poklican recenzent.

Vsi trije članki dokazujejo, da je Cankarja v Župančičevi zbirki presenetil in očaral predvsem njen življenjski optimizem, njen pogum in vera v bodočnost. Nenehoma se vrača k temu optimizmu in se trudi, da bi si pojasnil njegov izvor in našel potrdilo zanj. Njegovi članki vzbujajo vtis, da ga je prijateljeva optimistična poezija očarala kot »kres, plapolajoč do nebes«, kot »grom, bobneč od obzorja do obzorja«, skratka, kot nekakšen elementaren pojav, ki mu je bil izraz neke doslej še ne razodete notranje moči pesnika, naroda in vse mlade generacije. Vendar pa se hkrati zdi, da ga Župančičevo optimistično življenjsko občutje ni moglo res do kraja prepričati. Tako domnevo vsiljuje zlasti zaključek recenzije v »Ljubljanskem Zvonu«. Tu navaja Cankar najprej naslednje Župančičeve verze:

Vi drugi imate ljubice,
vi drugi imate denar,
a jaz — jaz imam po strani klobuk,
pa kaj mi vse drugo je mar!

Tem stihom dodaja naslednje misli: »Najboljše je, res! ... Samo da bi ne bilo tistih 'hudih sanj', ki so nadlegovale že našega praotca Hamleta in ki tudi vnukom njegovim ne dajo mirnega spanja ...«

Najbrž ni pretirana trditev, da je Cankar ob zbirki *Čez plan* spoznal, da gleda sam na življenje precej, če že ne kar bistveno drugače kot pa Župančič. Svet se mu je zdel tako krivičen, položaj naroda in ljudstva, pesnika in človeka pa tako težak in brezupen, da »ni videl sonca«, kakor je rekel v enem izmed treh člankov, ter tako sam opisal razliko med svojim in Župančičevim odnosom do življenja.

V približno istem času je tudi Župančič prvokrat jasno spoznal, da se v marsičem razlikuje od Cankarja, le da ga je to spoznanje zaneslo po vsem videzu mnogo dalje kot pa avtorja *Hiše Marije pomočnice*.¹⁶

¹⁵ Ti trije članki so: *Silvin Sardenko: V mladem jutru*, Sn II, 92, ponatisnjen je v CZS XXI, 187; *Oton Župančič: Čez plan*, Sn II, 92, ponatisnjen je v CZS XXI, 190; *Oton Župančič: Čez plan*, LZ 1904, 175, ponatisnjen je v CZS VII, 360.

¹⁶ O tem je na kratko spregovoril že Anton Slodnjak v uvodih k prvi in drugi knjigi Prijateljevih *Izbranih esejev in razprav*, Ljubljana, Slovenska matica 1952 in 1953.

Prva Cankarjeva knjiga, ki je že pred leti vzbudila v Župančiču prve dokaj razločne in precej daljnosežne kritične misli, so bile *Vinjete*. Vendar se Župančič tedaj še ni dovolj jasno in določno izrazil. Mnogo določnejša je njegova ocena komedije *Za narodov blagor*, o kateri je v pismu Josipu Regaliju v februarju ali marcu 1901 napisal naslednje besede:

Cankar dobiva počasi korekture svoje komedije... On jo ceni visoko in si obeta velikega uspeha od nje, a meni se zdi vkljub vsem vrlinam malo prepričljiva, ali kako bi se izrazil.

Tisti osnovni kritični občutek, ki je narekoval pesniku izraz »malo prepričljiva«, se je uveljavil tudi dve leti kasneje v Župančičevi kritiki Cankarjeve novele *Življenje in smrt Petra Novljana*. Zapisal si jo je dne 19. aprila 1904 v svojo beležnico in se glasi takole:

Peter Novljan. Sanjač, kakor smo vsi. In naravno, da podleže. To je zakon in to je tragedija. To bi bila tragedija, ako ne bi Cankar zasledoval v nji tendence in ne samo stal na strani Novljanovi, ampak sploh neagilnost njegovo propagiral za princip življenja. A to je enostransko naziranje sveta in tendenca izziva protest. Cankar ne bi mogel propagirati takih idej, če bi imel več naravoslovske podlage pri svojem mišljenju in sklepanju. Zakon življenja je delo, ne brezplodne sanje; namen človeka je spopolnjevanje vsega bistva, ne umetno gojenje rudimentov, ki so ostanek prošlosti in nimajo za sedanje razmere več pomena. Umetnik glej svet s svobodnim, ne zavidiim očesom!; bodi odkrit proti sebi in ne huduj se nad razmerami, ako si sam kriv; spopolni sebe, popravi sebe — vse okrog tebe se bo spremenilo v hipu. Ne obožuj sebe in svojih napak. To je moja misel in moje stremljenje. Mislim, da ni velikega umetnika brez velikega človeka in za to je treba samovzgoje.

Zadnje dni marca istega leta je izšla *Hiša Marije pomočnice*. Župančič je knjigo bral že na Dunaju v rokopisu. V dneh od 30. aprila do 4. maja je o njej objavljial Fr. Kobal v »Slovenskem Narodu« kritiko, v kateri je očital Cankarju pornografijo.¹⁷ Župančič, ki je tedaj živel v Ljubljani, se je ob tej priložnosti spomnil, da je delo že bral, in si je dne 3. maja zapisal v isto beležnico naslednje misli:

¹⁷ Najvažnejši odlomki Kobalove kritike so ponatisnjeni v CZS VI, 355. Kobal pravi med drugim: »Cankar nam je podal z istim svojim največjim umotvorom delo, ki bi ga prav radi pogrešali v svoji literaturi, podal nam je rafinirano, umetniški dovršeno pornografijo.«

Regali je podšuntal Kobala, da piše proti heterski poeziji Cankarja. Jeli opravičen? Fure dvomi, Lajovic pravi ne — jaz pa mislim, da ima vsakdo pravico do blamaže. Meni je dal, Cankar rokopis in čital sem ga večinoma v postelji, torej brez posebne pazljivosti. Od začetka sem se silil, da sem čital, ker mi Cankarjev slog že preseda. Ne morem si vtem pomagati — monoton je. No po kakšni dvajseti, trideseti strani me je imel v oblasti — ali se je premenil slog, ali me je zapel on? Ko sem prečital vse, me je Cankar sam od sebe prašal, ali se mi ne zde ona poglavja prehuda. Niso se mi zdela. Čudna sicer — drugega nič. Mogoče bi bila popolnoma nepotrebna — moram čitati vse skupaj še enkrat, da vidim, koliko se je reš Cankar ob tem sam naslajal.

In tudi če bi se — ali se naj potem zaletavajo vanj sodniki? Kje je potem sploh meja, do koder sme umetnik, da ne zadene ob ograje moralistov? V imenu »morale« se navsezadnje ne bi smeli niti akti slikati. Proč roke odtod. Jaz za svojo osebo mislim, da nisem lasciven in vendar mi to očitajo. Prosto jim. Na oni strani govoriti o umetniški svobodi, je sploh nesmisel. Kam pa zajadramo, ako se utesnjuje umetnost celo med liberalci? Nad črto svinjarije — semtertja tudi pod črto — to je dovoljeno. A če se prizna umetnik dotakne resno uma-zanosti življenja, je njihovo moralno čuvstvo žaljeno.

Jaz, zase, vidim svoje cilje drugje, nego Cankar, ker je — sedaj šele vidim — najino svetovno naziranje povsem drugo. Ne vem pa, katera pot je prava in kdo naju pride dalje. Ali sem jaz sploh umetnik? Po njegovem ne. In če je njegovo mnenje pravo, potem sploh ne. A če delam človek, kar delam, ali je moje delo brez vrednosti? Včasih mislim, da je sploh najboljša vse pustiti, ker tako nikoli ne dosežeš onega, kar hočeš. In dnevi so, ko sem popolnoma prazen in nesposoben za samostojno delo. A zakaj pridejo zopet dnevi, ko se mi samo snuje in izliva kar brez moje volje iz duše?

Komaj tri strani za temi vrsticami je v isti beležnici še naslednji zapisek:

Zakaj je vsa naša literatura — izvzemši mogoče edino Prešerna — tako malenkostna? Ali ne tiči vzrok temu v materialnih prilikah? Od literature same se pri nas ne da živeti — in tako se nosi tudi v proizvode filisterstvo iz pisaren. In kdor živi samo ob tem — ta gleda ves svet skozi naočnike pesimizma. In navsezadnje mogoče tudi moralnega mačka. A ta pesimizem ni utemeljen v bistvu pisateljevem, nego je samo posledica omejenih razmer, v katerih živi. In vidi se, da je to stališče postalo pozersko iz sile: lisica noče grozdja! Kje je samo eden, ki bi se bil v resnici odrekel dobrotam tega sveta? Cankar? Preveč poze. Preveč se vidi zavist do blagostanja in do zdravlja. Ne zaničevanje — zavist je to.

Misli, ki so se mu nabrale v beležnici, pa Župančič ni ohranil le zase, pač pa je o teh vprašanjih spregovoril tudi v pismu, ki ga je pisal dne 29. maja 1904 Ivanu Prijatelju iz Ljubljane v Varšavo.

»Človek čudi potrebo, da se razgovori čez hribe in doline,« pričenja Župančič, zatem sporoča Prijatelju, da mu je napisal že dve dolgi pismi, ne da bi ju oddal, na široko opisuje uspeh slovenske umetniške razstave na Dunaju ter hkrati na kratko ugovarja Prijateljevemu esaju *Moderna manira in Žmitkov »Poc«*, nato spregovori še o Cankarju takole:

Ali si čital »Marijo Pomočnico«? Kaj praviš? Jaz sem jo čital v rokopisu, ko je bil Cankar še pri meni. Od kraja sem se moral siliti, ker mi njegov slog že preseda, a po kakšni 20—30 strani me je imel. In ostalo — mi je od nje samo par nejasnih slik, ideje nobene. Cankar sam me je prašal, ali se mi ne zde dotična poglavja »prehuda«. Meni samemu se niso zdela, čeprav nimam osebno posebnega dopadenja nad takimi stvarmi. No, bodisi da so potrebna ali ne, čimdalje bolj vidim, da greva s Cankarjem narazen v vsem pojmovanju življenja in vsled tega tudi umetnosti. Hodila bova pač vsak svojo pot, ako se on ne obrne. »Hudo« pa se mi zdi, kovati iz moralnega mačka svetovno naziranje, kar je storil Cankar v »Petru Novljanu«, kjer ni pripovednik nego agitator za princip življenja, ki je brez dvoma kriv.

Ni naključje, da je Župančič te svoje misli v tem času sporočil prav Ivanu Prijatelju. Domnevati smemo, da ga je k temu spodbodel Prijateljov feljton *Umetniški cilji* v »Slovenskem Narodu«. Ta feljton je odgovor na Cankarjevo polemiko proti Prijateljevi sodbi o Žmitkovem *Pocu*, in v njem je našel Župančič tudi takšne misli o Cankarju, ki so bile nekoliko podobne njegovim lastnim ocenam ali pa so jih vsaj potrjevale.

Prijatelj je Župančiču hitro odgovoril — a najprej si je napisal koncept, ki se je ohranil v njegovi zapuščini. Pismo, ki ga je odposlal, pa je v Župančičevi zapuščini. V njem razpravlja najprej o najrazličnejših problemih slovenske umetnosti, slovenskega kulturnega in literarnega življenja. Ko se slednjič dotakne tudi Cankarja, ponovi v glavnem svoje misli iz »Narodovega« feljtona in jih precej na široko razprede. Ta del Prijateljevega pisma se glasi:

Cankarja že dolgo nisem nič čital, dasi vem, da bi ga moral, ker njegov veliki poklic v naši literaturi stoji. V zadnjem času se je opredelil jasno in jaz mislim, da je tudi izvršil v našem narodu nalogo, ki jo je prejel od boga s svojim talentom, ali pa jo bo izvršil v kratkem. Pisal bo še zmirom veliko in morebiti čedalje več — lahkota produkcije je zapopadena v naturi njegovega talenta! — a povedati ne bo imel našemu narodu (svojim učencem!) nič več. (Prerasli ga bodo!) Ako je Govekar poklatil pred našim čebelnjakom trdi v nebesa rastoči osat (ali bolje: porezal kite) trejalstva, je Cankar oživil, razšumil panjove s svojim artizmom. Kako jaz mislim o njem in njegovem pomenu za našo deželo, sem povedal zadnjič v »Narodu« določno, čeprav le ob kratkem. C. je odprl

naši hiši vrata in okna, ko je hodila vnovič pomlad po svetu, a potem je z zapčka pokazal našim ljudem neko jutranjo meglo, namesto, da bi jih bil peljal ven na hrib gledat solnčni vzhod. On je Argonavt — ni zastoj Vrhničan! — in njegova Muza — Medeja. Z njo išče zlato runo naše umetnosti, a ne odkrito ko Herkul svoje zmage (zato nima dovolj sile), ampak s pomočjo nekih zvijač, spretnosti in coprnij. In tudi sicer tiči v njegovi muzi neka čisto medejska zloba do bratov. Drugače se odlikujejo moderni v vseh deželah zlasti v tem, kar imenuje Nietzsche šesti — »historični« — čut, s tem, da se skušajo obogatiti z vso prošlostjo, sledeč zlasti v domačem slovstvu z ljubeznijo za vsemi kapljicami duha. Cankar ima za vse, kar vidi pod seboj, samo porogljiv smeh. Taki ljudje niso veliki — — Tvoj izraz »agitator« izcrpljivo karakterizira njegov tešči intelekt. Da bi on mogel izvršiti kako umetniško *dejanje*, bi moral imeti veliko, prekipevajoče-globoko dušo od narave, kakor Ti. Taka duša na tak način odkriva svetovne, velike resnice, kakor sem gori rekel o Segantiniju. Kjer take duše ni, pa je vendar sila vzprejemanja vtiskov ali pa intelektualna latituda, tam se mora hoditi podobno pot, kakor jo hodim jaz in ki je pot vežbanja, utrjevanja sil ob največjih duhovih človeške kulture. Težka je to pot na visoko »sveto« goro človeštva. Mi moramo nanjo kobacati, Vas nosi nanjo Vaš »dajmon«. A še na gori ste Vi tam bolj človeški, čim višji ste, ker ste vsak hip zopet pri človeku, a mi le prepogosto samo na papirju in v bibliotekah. Ako bi si bil Cankar napolnil svoj um z neumljivo človeško vsebino, bi bil pri svoji lepi ekspresiji nekaj povedal Slovincem, tako pa jim je samo odzunaj pokazal, kako je zložena moderna duša in da se nekaj dela v nji. O njeni vsebini sam bore vé. Kadar govori o njeni vsebini, je agitator za grošne »ideje«. A od »idej-nega« agitatorja Cankarja bo našemu narodu manj haska kakor od političnega Štefeta. Kot odkrivatelj novih potov (ne ciljev!) pa je meni centralna figura dosedanje naše moderne, ki nosi njegovo barvo, kakor boš Ti pozlatil nje klasje, ako Te le Tvoj bog ne zapusti —

Prijateljeve misli o Cankarju so logična posledica njegovih tedanjih naziranj o umetnosti in njeni vlogi v narodovem življenju, v njih se izraža njegova vizija o harmonični sintezi dionizičnega in apoloničnega elementa in iz njih govorijo njegove predstave o zakonitostih, ki urejajo življenje narodov in človeštva. Prijatelj o Cankarju sicer ni sodil natančno tako kakor Župančič, vendar se je v svojem pismu postavil na Župančičevo stran, in kakor vse kaže, so oba, pesnika in literarnega zgodovinarja, vznemirjale iste Cankarjeve lastnosti: njegovo delo se jima ni zdelo dovolj življenjsko niti ne dovolj polno in spodbudno. Oba je motil predvsem Cankarjev pesimizem, ne da bi doumela, kaj se za tem »pesimizmom« skriva. Oba je odbijala Cankarjeva »agitatoričnost«, ne enega in ne drugega niso mogle prepričati ideje, ki jih je izpovedoval, verjel vanje in jih zagovarjal. Prijatelj je rekel o njih, da so to le »grošne« ideje, Župančiču pa so se zdele povsem napačne in

v nasprotju z nekaterimi temeljnimi spoznanji moderne znanosti in filozofije.

V letu 1904 sta se torej v naslednjih treh knjigah: *Čez plan*, *Življenje in smrt Petra Novljana* in *Hiša Marije pomočnice* uveljavila dva v bistvu različna kompleksa nazorov o svetu in družbi, dva povsem razlikujoča se odnosa do življenja in dve različni osebnosti. A ne samo uveljavila. Župančič in Cankar sta v tem letu prvikrat tudi dovolj jasno spoznala, v čem se med seboj razlikujeta.

Naj so bila ta spoznanja še tako jasna in neutajljiva, vendar niso povzročila nikakršnih hujših posledic. Danes sicer še ni mogoče dognati, ali je Cankar kdaj zvedel, kaj je o njem mislil Župančič v aprilu in maju leta 1904. Vendar pa lahko z vso gotovostjo trdimo, da je ostalo med njima še mnogo skupnih točk. Prav v času, ko je pisal Cankar svojo recenzijo zbirke *Čez plan* za »Ljubljanski Zvon« in ko so dozorevale Župančičeve kritične misli, sta se oba, Cankar in Župančič, enako močno navdušila nad slovenskimi slikarji in kiparji, ki so v začetku leta razstavljali na Dunaju. O razstavi sta oba napisala vsak svoje navdušeno poročilo, prvi za »Slovana«, drugi za »Ljubljanski Zvon«. Njuna članka pričata, da sta se oba enako zavedala pomembnosti te razstave in oba sta enako mislila o celi vrsti načelnih vprašanj. Tako sta tudi oba odklonila Prijateljev zagovor Žmitkovega *Poca* in pri tem uporabljala približno enake argumente.

Zato je razumljivo, da v Cankarjevih pismih iz jeseni in zime 1904 ni nobenih kritičnih misli o Župančiču in povsem naravno je, da je hotel Cankar v projektiranem almanahu jugoslovanskih umetnikov in pisateljev, katerega slovenski del je urejal Govekar, nastopiti skupno z Župančičem.¹⁸ Ko je ta almanah nastajal, je bil Župančič v Ljubljani. Zdi se, da ga je Cankarjevo sodelovanje pri zborniku nekoliko presenetilo, zato je prijatelja pismeno prosil za pojasnilo. Cankar mu je odgovoril v pismu z dne 17. decembra 1904 naslednje:

Dragi!

Glede »almanaha« Ti dajem pravico, da izjaviš v mojem imenu tole: *Jaz nisem bil dal svoje stvari* (črtico »Javna pravica«) *brezpogojno Govekarju*. Poslal sem mu jo *v prvi vrsti* za »Slovana«, pa sem rekel, da »naj jo dá, če hoče, »tudi »almanahu« (stvar se mi je zdela namreč takrat prav tako malo važna kakor danes). *Omenil pa sem izrecno in jasno, da hočem biti med »mladimi«*;

¹⁸ O »almanahu« glej Govekarjevo poročilo v LZ 1934, 709, Regalijev članek v Sn 1904 in *Cankarjeva pisma* I, 230.

to je v pismu! Zdi se mi zeló, da sem imenoval tudi »akademijo«, vendar pa bi ne mogel priseči. Da bo jasno, povej gospódi v mojem imenu: *Jaz hočem biti poleg Tebe in Zofke, ali pa nikjer*. Spis »Javna pravica« je »Slovanov«, ki ga je tudi plačal. Ako ga Govekar noče izročiti, tedaj ne sodelujem pri »Alm«. —

Z lepimi pozdravi tebi in družini

17. dec. 904.

Ivan Cankar

Leto 1904 je bilo torej za zgodovino notranjih odnosov v slovenski literaturi vsekakor važno. V tem letu se je položaj prvikrat nekako izčistil, in tiste svojevrstnosti, zaradi katerih sta se Cankar in Župančič že od vsega začetka drug od drugega jasno razlikovala, so dozorele do takšne mere, da sta se jih oba pesnika tudi dovolj jasno zavedla in jih vsak po svoje definirala ali vsaj opisala. Diferenciacija sama je potekala in se izvršila predvsem v območju pomembnih načelnih vprašanj in prav zato ni mogla odločilneje poseči v osebne odnose med pesnikoma. Ostali so v glavnem nedotaknjeni vse do začetka leta 1908. Dokaz temu je že zgoraj objavljeno Cankarjevo pismo, a prav tako prepričljivi so tudi drugi dokumenti. Iz let 1905, 1906 in 1907 se je od korespondence med prijateljema ohranilo razmeroma malo: eno Cankarjevo pismo, ki je objavljeno v prvi knjigi njegovih pisem, in trije Župančičevi dopisi. Dne 25. julija 1907 je pisal Župančič Cankarju z Dunaja v Ljubljano naslednje:

Pisal sem zopet Schwentnerju, naj mi pošlje za »Cyrano de Bergerace«, ki ga prevzamem za gledališče 200 Kron; ali pa na račun pesmi, ki bi izšle za božič. Moram imeti denar in sicer takoj, če se hočem rešiti. Dunaj bi potem ostavil v enem, dveh tednih. Seveda moram dobiti to svoto, ker sem zadolžen. imam zastavljene knjige, vso obleko in zlatnino in srebrnino (!), sploh vse posvetne zaklade.

Prosim Te, pojdi takoj k Schwentnerju in prisili ga, da mi pošlje *takoj*. In prosim Te, *obvesti me brzojavno o uspehu*, kajti zdaj je sila prevelika.

Do kedaj ostaneš Ti doli? Rad bi Te že videl, a vsaj tega pisma počakaj. Če mi ne pošlje sedaj, sem porinjen v gnojnico.

Prosim stori in brzojavi mi na dom: kratko: V redu. Nič ni. Pa mora biti *prav*.

Pozdravlja Te Tvoj Oton

Pozdravi Kristana

VIII. Tigerg. 14 a I. 7.

Na koncu pisma je Cankarjev pripis, ki je nekoliko težko čitljiv in ki se glasi menda takole:

Se je po želji zgodilo

I. C.

Tri mesece kasneje je poslal Župančič Cankarju na razglednici takle pozdrav:

Bodensko jezero.

24. oktobra 1907

Prelepo pozdravljenje! Čujem, da pojdeš skoraj v Ljubljano, ali si pa že odšel. Povej no kaj!

Tvoj O. Z.

Pozdrave Štefki in g. Löfflerjevi in fantoma

Kmalu zatem je Župančič prejel in prebral *Hlapca Jerneja*. Svoje vtise o knjigi je sporočil Cankarju na dopisnici z dne 31. oktobra 1907 s Kisslegga na Dunaj takole:

Danes sem dobil »Hlapca Jerneja« in sem ga prebral v eni sapi. Naravnost po sredi čela si mahnil. Bog je bil s Teboj in Tvojim duhom in tako bodi. Amen. Srčen pozdrav

Tvoj O. Z.

In kje, in kako in kdaj? Povej no besedo!

III

Prvi večji nesporazum in celo spor je nastal med pesnikoma šele v začetku leta 1908. V prvih dneh januarja se je Cankar vrnil na Dunaj iz Ljubljane, kamor je bil odpotoval v decembru prejšnjega leta, da bi se udeleževal vaj in videl premiero svojega *Pohujšanja v dolini Šentflorjanski*. Že kmalu po vrnitvi je 20. januarja lakonično poročal Adi Kristanovi: »Z Župančičem sem se sprl.« Podrobneje je o tem pisal isti prijateljici v pismu z dne 14. februarja takole:

Z Župančičem seveda ni bilo nič hudega. Sprla sva se v krčmi, ker sem mu očital, da je že deset let zaročen in da je njegova nevesta strikava. Po teh očitkih lahko sklepaš, kakšen sem bil. Ampak prav sem *le* imel. — Celó jaz, ki sem klavern do konca, mu moram energijo podpirati... Zdaj mu bom, Boga mi, naročil pisarja, da mu pesmi prepíše; drugače ne pridejo nikoli 'k Schwentnerju. In ob svoji brezvolji strada.

Že čez enajst dni pa je prav tako Adi Kristanovi pisal takole:

Sinoči sva z Župančičem krokala do jutra. Pa je bila lepa noč, ker sva hotela biti popolnoma samá. Njemu se jako slabo godi; jaz pa bom že danes, precej zdajle, zaropotal pri Schwentnerju. On ga mora rešiti... Morda je res mogoče, da pride Župančič v Novo mesto... Jaz sem mu delal krivico, ko sem ga zmerjal zaradi njegove »nemarnosti«. Saj sem moral vendar razumeti, da so

bili očitki v njegovem srcu grenkejši nego na mojem jeziku; in to ni bila nemarnost, temveč žalostna socialna krivica.

Iz vsega, kar je Cankar pisal Adi Kristanovi, lahko povsem upravičeno sklepamo, da je bil spor pravzaprav nepomemben in da ni mogel imeti dolgotrajnejših posledic. Prijatelja sta se 24. februarja že pobotala, Cankar sam pa je spoznal, da so bili njegovi očitki krivični in neutemeljeni. V nasprotju s temi zaključki pa so nekatere Cankarjeve in Župančičeve izjave, ki so nastale sicer šele v zimi 1908/09, a segajo retrospektivno nazaj v začetek leta 1908 in povsem določno govorijo o sporu med pesnikoma, hkrati pa pojasnjujejo tudi sporna vprašanja ter že odpirajo novo poglavje v zgodovini medsebojnih odnosov Cankarja in Župančiča.

Dne 23. decembra 1908 je poslal Cankar Župančiču pismo, v katerem mu pripoveduje, da nameravata s Smrekarjem izdati nekak album z naslovom *Konkurz*, in prosi pesnika za sodelovanje. Hkrati pa dostavlja, da mu je urednik »Ljubljanskega Zvona« ponudil, naj napiše kritiko *Samogovorov*, kar pa je odklonil.

Že dejstvo, da Cankar ni hotel pisati poročila o najnovejši Župančičevi zbirki, je dovolj zgovorno in nedvomno priča, da med pesnikoma ni bilo vse v redu. O tem nas še bolj prepriča nadaljnje dopisovanje. Župančič je Cankarjevo pismo prejel na gradu Kisslegg in je nekaj dni zatem že začel pisati odgovor, ki ga pa ni dokončal. Glasi se:

2. I. 1909.

Pišes mi, da bo Tvoj novi opus: *Konkurz*. Da boš objokoval s Smrekarjem »žalostni konec vse slovenske govornice in prikazane umetnosti«. Nameravaš napraviti »nekaj resnega in grenkega«. »Tako torej,« praviš mi, »imaš nekaj pojma o stvari.«

Nimam ga, dragi moj — Kdo je prišel v konkurz, kedaj in kako? Mi, pisatelji, kar nas je, pismarjev in pesmarjev? In Jakopič s svojimi poezijami v barvah? In Jama s svojo moško melanholijo in Grohar s svojo keljo? In Berneker s svojim dletom? Konec? Žalosten konec? Ali je Tebi pero otopelo? So se meni krila povesila? Je Jakopičev čopič razcefran, Jami paleta preklana, Groharju kelja vegasta, Bernekerju dleto skrhano? — To ne. — Kaj pa?

Nam je premalo zaslonbe v občinstvu? Nas ne more razumeti? Poučimo ga. Nas noče razumeti? Primorajmo ga. Je kritika krivična, zaslepljena, pristranska, hudobna? Vse to je, in vendar: ali je kritika občinstvo? Ti je premalo slave? Tolaži se, Cankar, po smrti bo dvignjen Tvoj križ visoko nebu pod oblake.

Ali — slovenski umetnik ne more živeti. To stoji že od nekdaj. Prešeren je hodil v pisarno — Jurčiču je odpovedal želodec ravno, ko je bil nastavljen (Jurčič in želodec namreč), Levstik je robotal svoj živ dan, i. t. d. Mi? Namestu

jajca kamen — evo, naš delež. Tlaka da je odpravljena? Slovenskemu literatu ne. In — kaj potem? Ali si si obetal zlate gradove? Lahko jih zidamo v oblake.

Vase, človek, moj, vase! Mladost smo zanoreli, ali hočemo zanoreti tudi moška leta? Oslabeli so nam živci, vem; in vsa obupnost izhaja odtod, dragi moj. Veruj človeku, ki je ležal v grobu, dalje nego Lazar, a je vstal. Veruj mi: Odrešenik, ki Ti poreče vstani, to je Tvoja volja, Tvoj zdravi instinkt; ako Ti še ni zamrl, poslušaj ga. Pusti kavarno, pusti gostilno in pojdi ven, v majki prirodi se izgubi in tam se najdeš; in ko se prebudiš iz svoje malodušnosti (ki ni nič drugega nego z alkoholom impregnirani in z nikotinom ožlindrani živci) boš trezen kot kristal in mlad kakor rana rosa na bilki pomladanji. In videl boš, da je življenje lepo, da je zdravje čist cvet, da je svet med in Ti bučela. In čutil boš, da si središče veselstva, da je v Tebi solnce, luna in vse zvezde, navadne in repatice, in človeštvo in domovina, da je vse v Tvojem srcu. In da je vse tako, kakršno je Tvoje srce. Zdravo, zdravo kri v srce in vse bo dobro na svetu. Potem bo veselje veselje in žalost žalost, in resnica bo resnica in sen bo sen: in vse bo blaženost. Kajti, sedaj, dragi moj, Ti veselje ni veselje, in žalost Ti ni žalost, in resnica se meša s sanjami, da ne ločiš ničesar več. Ti se ne znaš smejati, kajti Tvoj smeh naredi iz Tvojega lica karikaturu; ne znaš se jokati, ker ne čutiš prave žalosti; ne upaš se ji udati, ker se bojiš (in to po pravici) da ni slabost; in ne smeš vzdihovati, ker se sramuješ in bojiš; zdrav človek pa se smeje kakor zvon, in joče, ker se ne boji, da mu odplava duša s solzami, o ker je brez strahu; je brez strahu, tako brez strahu, da si upa jokati in vzdihovati. Bojiš se, da ne poreko: glej mehkužneža! Zakaj se bojiš? O ker si res mehkužen. Tudi meni je rekel mož, da ne poznam drugega nego obup, strah; ne zamerim možu, ker me ne pozna. Ne ve, da lahko obupavam, zato ker sem poln upa, da me je slobodno strah, ker sem poln poguma. Mož me je videl v uri bridkosti in je dejal v svojem srcu: glej siromaka! Jaz pa sem bogatejši od njega. On ve (in tudi jaz vem) da je življenje boj, in da je našemu narodu treba krepkosti (krepkost je krepost srečno nijansiranje in izjednačenje rimskega pojma virtus) in zato ne smeš iz pedagoških ozirrov odmekniti trobente od ustnic. Meni pa je pedagogija druga stvar, čeprav mislim, da sem vsaj tako dober pedagog kakor on. A jaz sem pedagog odraslih ljudi, ljudi, ki ne prodajajo več platna (dušnega platna iz svojih dušnih hlačic visečega). Pogledal sem v svet vsaj toliko kakor ta pedagog, in videl sem najbolj krepke duše z najnežnejšimi čustvi; ker se krepka duša ne brani grenke kupe, iz svojega nezavednega instinkta, da je trpki napoj ne premore. Bolna duša se boji žalosti, ker rabi veselja, smeha, srečnega razpoloženja za dijeto, ker jo bi žalost opojila, vtopila.

In narod in pesnik njegov? Narodu treba zdrave hrane — brez dvoma. A ni mu treba dijete. Ker je zdrav. Naš narod je zdrav, tako da vžije njegova duša brez skrbi Tvojo resnično žalost tako kakor Tvoje veselje. Tudi malo strupa mu ne škodi: njegov zdravi organizem ga izvrže iz žil, predno mu jih napolni. Mehkužnosti pa ne mara. Meško ni hrana narodu; meško je za višje deklice, dokler ne dobe daljših kril (dušnih namreč); in za kontese, žalimeško jih nimamo odveč. Cankar — Ti si strup. Ti misliš, da je narod bolan, in da ga z njim zdraviš — veruj mi, narod je zdrav, in če bi bil Tvoj strup hujši, bi ga

otroval, a hvala bogu, naš mali narod je le prevelik organizem za tako količnico. Drastilo za živce — sem pa tja ne škodi, a za vsakdanji kruh ni. Tako mislim jaz o Tebi, Cankar; odkrito rečeno: dokler ne boš velik, pravi človek, ne boš velik, pravi umetnik. To mislim: umetnik naroda, dušni vsakdanji kruh narodu. In pravi človek še nisi, ker si — nervozen nevrastenik. Oprosti, a pojdi vase, in če Ti ni izsušen ves instinkt, uvidiš sam resnico mojih besedi in pravico mojega sveta.

Jaz? Jaz bi rad dal narodu umetnost; veliko umetnost; ne vsakdanjega kruha, ne morem tega, vidim sam. A dal bi mu pogače in potic za praznike. Kako bo in kako ne bo, tega ne vem. O tem razmišljati ni moja stvar. Moja stvar je: narediti iz sebe človeka, zdravega krepkega telesa in duha, ki je dobre volje. To se pravi: ki je tako močan, da si upa bojevati boj, veseliti se, omagovati, trpeti, padati, vstajati, iskati resnice in skrivnosti z umom in srcem, z mislijo in voljo, z vero in skepsa, z upom in strahom. Hoditi pot, ki jo spoznaš za pravo; poskušati in iskati, slediti drugim in odvrčati jih, grabiti in deliti, vse, vse. To je moja stvar: narediti iz sebe posodo, v katero gre ves svet, nebo in zemlja in vse kar je, zato da more potem iz mene ves svet, nebo in zemlja in vse, kar je.

L'art pour l'art? Je, in ni. Naj povem jaz po svoje. Umetnik bodi odkrit — iz neresnice ni umetnosti. Torej: to, in samo to iz sebe, kar je v tebi. Torej l'art pour l'art? Da in ne. Kaj je v Tebi? Dano Ti je od prirode telo, ponavadi s petero čutov, ki gledajo svet in vežejo notranjost z vnanostjo. Dana ti je vzgoja taka ali taka; in potem? Potem je vse to tvoja last; gospodari, gospodari! Sam si svoj upnik in sam svoj dolžnik. To je vsa modrost. Prigospodari si lastnosti, ki jih nisi imel, razvij zmožnosti, ki čutiš njih kal v sebi, obogati svoj um, oplemeniti svoje srce, razbistri svoje oko, pofini si uho, okrepi svojo voljo; z eno besedo: gospodari! Gospodari zase — in za svet

Rekel sem: sam svoj upnik si in sam svoj dolžnik. Res je, klicali Te ne bodo pred sodbo, ako Ti je um otopel po lastni nemarnosti, ako so Ti čustva odrevenela, ker jih nisi vadil, ako si si izteknil oko po lastni neprevidnosti. A: imaš vest? Si si ustvaril svoje telo sam? Ga nisi prejel od dveh, iz soka, ki je pritekel od štirih drugih, in zopet od osmero drugih in tako naprej? Nisi izšel iz družine? Iz naroda? Iz človeštva? Ono ti je podarilo svoj dragoceni sok, ki ga pretaka iz veka v vek — ali boš to dragoceno dedščino v nemar pustil? Je ne boš hranil v spodobni posodi? Ga ne boš čuval nesnage in nezgode? Ne boš pazil, da ga oddaš čistega naprej, vsaj čistega, kakor si ga prejel, če si navaden človek, in če si pravi človek, še čistejšega, žlahtnejšega? Ne čutiš dolžnosti? Proste dolžnosti, ki je ne terja od tebe z besedo niti z orožjem nihče, a ki jo terja vesoljstvo s tihim glasom tvoje notranjosti? Umetnik, mislec, poet: ne čuješ tega glasu v sebi? Trdi mi, Levstik, kolikor hočeš, da ni drugega merila zate nego Ti sam: sam na sebi boš čutil, da si zvezan z družino, z narodom, s človeštvom s tisoči in tisoči vezi. In če jih res ne čutiš — potem si odpadek z drevesa, svinje te pojedjo in v govnu je tvoja sled.

Jaz čutim v sebi to tajno vez; kri mojih pradedov živi v meni, vem, zdrava, burna kri. In čutim v sebi zdrave instinkte rodu iz katerega sem izšel, povsod, po vseh svojih potih — in romal nisem samo od peči do praga — v vseh svojih

strasteh — divjale so kakor konji brez uzde, v vseh svojih mislih — bile so jasne in mračne, in bile so moje, in vaše, dedje blaženi! — v vseh svojih čustvih — kakor strune na harpi so trepetala — v svojem obupu — teman je bil, da me je strah, pogledati v tista breždna — v svojih upih — ni bilo zvezde tako visoke — — Povsod, povsod in vedno. In zato se ne bojim svojih potov, ne bojim se dalje, ker vem, da nosim s seboj nit Ariadnino, en konec je v moji roki, drugi konec v roki moje majke, — pa saj to ni konec, med njenimi prsti gre naprej, do sključenih že prstov mojega starega očeta — starec štiriinosemdesetletni, živi mi, vsaj še toliko časa, da te pogledam še enkrat, in iz njegove roke gre naprej v grob pri cerkvi, in od tam v druge grobove okoli cerkve viniške in v Toplice, in gre preko Kulpe v grobove bosanske in bogve kam za Karpate nazaj.

V Župančičevi zapuščini pa najdemo še en koncept pisma Cankarju. Koncept učinkuje kot nadaljevanje zgoraj objavljenega fragmenta in se glasi:

Iz enostranosti padaš v enostranost — nikoli ne pogledaš življenja izcela, ker nisi sam izcela — mož. Omejenost, a ne ona velikih narav, ki je kakor nekaj prirodnega, pred čimer stojiš z občudovanjem — na primer pri Tolstem. Ne, ono malo prevrgavanje in premikanje stališčeca, ki izvira iz nervoznosti.

Razvoj je temeljni princip življenja, razvoj mikrokozma od kaosa do kozma se ponavlja v nas — vse naše čustvovanje, misli, hrepenenja, v mladem srcu in v glavi tako burna in tako zmešana stremijo ravno tako po jasnini, po harmoniji; ravnovesje sil, ki so v tebi, medsebojno, in soglasje tebe s svetom, to je cilj, po katerem sem stremel od prvega. Izprva se je redilo, padalo in vstajalo, jasnilo in temnilo vse to po instinktu; a zrel mož ima voljo, ki vodi ta instinkt krepko po potih, kamor vidi razum, da je prav. Mogoče se je pri nas volja zbudila pozneje nego v drugih, ker jo je tako dolgo preraščalo čustvo, a bila je vedno, v meni vsaj, pojavljala se je vedno odločneje, evo, dokler ji nisem pripoznal mesta, ki ji sodi v ustroju moje psihe. In z njo — naprej! Ne dvakrat živeti, ne plakati nazaj po velih rožicah, po izgubljenih čarih — kar je mrtvo, mrtvo je za vedno, a kar je živega, organskega v preteklosti, to prepleta tudi sedanjost, gre v bodočnost. Ali res nimaš ničesar v svojem življenju, kar bi ti bilo dragocen zaklad, ki ga ne daš nikomer nikoli? Nisi vesel svoje bujne mladosti, ki je cvela in klila, kakor roža v rosi? Vseh sanj, ki so bile tako plahe, da so se bale že nepozvanega pogleda; in hrepenenja, ki je bilo tako močno, da ti je razrivalo žile, širilo prsi in vžigalo oči? Nimaš rad onega nepremišljenega poguma, ki je zgrabil, kar se mu je zdelo, izzival nevarnost, igral se z ognjem, napival smrti? In ljubezni, čiste in polne skrivnosti, polne bolečine in čistega veselja? Kako, da je vse to izgubljeno, kje je? Mrtvo? Si ti mrtev? Ali nismo iz tega vzrasli? Vse, vse je v meni, vse, grehi, kes — hej, kje! Veruj mi, nisi premagal še vsega tega, dokler boluješ od tega. Jaz sem svoje mladosti vesel, in hvalim Boga, da je bila in da je bila taka. Kaj si izgubil, kaj je temnega? Kak konkurz? Je življenje za nami? Dragi moj, v veliki zmoti živiš: saj smo

še začeli! Saj smo šele zbirali, kako bomo prazni, saj smo nosili skup, kako bomo razmetani? Vse je pred nami, vse delo, plodno življenje, življenje moža, resno, prevdarjeno delo z uspehom in razočaranjem, z borbami, zmotami, strastmi, zadoščenjem — to nas šele čaka. Kako si pa misliš življenje. Trideset let in sedaj sedeš na svoj lovor in vživaš sadove potu, ki ga nisi prelivaj? Potem si romantik, daleč od življenja, ti, ki kličeš smrt estetom, estet od začetka!

Ali bomo mi javkali nad nehvaležnostjo domovine? Kaj smo ji pa dali, da naj nam bo hvaležna? Tistih par verzov, ki so kaj vredni ali ne, tistih par novelet in črtic — prava reč vse to. Verze dam vetru, a dušo mojo, misli moje ostanejo z menoj, in ako so kaj vredne, ne vsahnejo. Najmanjša kal, ki nosi življenje v sebi, vzklije prej ali slej — njena doba pride. To vem. Vem pa tudi, da odpade z drevesa življenja vse, kar je nezdravega, v jedru gnilega, in meni bo najmanj žal za vse to. Zoper naravo punt, to je greh, ki ga kaznuje narava s smrtjo, z zatorom. Pa naše drevo ne raste pod svobodnim nebom svobodno; sosedu imamo, ki nam hodi rezat žive veje. Počakaj, sosed, da te podkrepelim. In ne bo sosed nič opravil; raste, raste mi drevo, košati se na vse strani, išče solnca, razpreza se vetru, globoko korenini v rodni majki, v zemlji. Tako vidiš, ti čutim jaz sebe, svoje delo in vrednost svojega dela.

Vem zase, kje je sovražnik. Oglasil se je. Jaz sem gojil svoje drevo, pa se je obregnil vame. Mene lahko pobije, do mojega drevesa nima moči.

Klerikalizem. Veselo ga je gledati, kako organizira ljudstvo, kako zbira moči, kako deli delo do zadnjega moža: vse se giblje, navdihneno od ideje. Veliko delo je delo njegovo in naše delo ni. ovirati ga v tem. A druge? Tam — jaz bom najprej organiziral sebe, prebudil vse, kar spi v meni, pozval v življenje vse, kar hoče v meni živeti in sem magari sam proti vsem.

Spoznanje. Spoznanje je tebi vir vsega zla, oziroma spoznanje daje človeku svetle oči, da vidi vse grozote življenja, da vidi svojo pogubljenost, brezplodnost vsega svojega in sveta nehanja. Ponižal si Boga, vrgel nebeščana v blato. Spoznanje je boleost, a boleost je mati dela. Spoznanje odpira normalnemu človeku nova pota v nove dežele, nove možnosti življenja, materialnega in dušnega; razširi mu obzorje — novih lepot, novih resnic in novih ugank mu ponuja. In to spoznanje bodi proketo? Ne hodi mi na pot s Prešernom; ne bij me, živega človeka z mrtvaško kostjo.

Oba ta dva koncepta oziroma fragmenta sta ostala v Župančičevi miznici. Vendar moremo z vso gotovostjo trditi, da je Župančič Cankarju na njegovo prošnjo za sodelovanje pri *Konkurzu* vendar nekaj odgovoril — tako lahko sklepamo po Cankarjevem pismu Župančiču z dne 8. januarja 1909. Glasi se:

Dragi Župančič! —

Ker veš, da Ti ne bom, Ti odgovarjam takoj. — Posebno zato, ker praviš, da bi se rad s Schwentnerjem spravil. To me resnično veseli; že v Ljubljani in koj od začetka mi je bil nadvse siten ta razpor. In trdno sem uverjen, da bo

Schwentner prav tako rad segel v Tvojo roko kakor Ti v njegovo. Jaz sem ga zdaj dobrega spoznal — da bi mu bilo več enakih! —

S »Konkurzum« pa je stvar taka: V Ljubljani se mi je nekoč prav slabo godilo, pa sem znil besedo o vsesplošnem konkurzu slovenske umetnosti. Prav ob istem času pa me je Smrekar — napumpal! A hkrati mi je poslal za privatno veselje par imenitnih karikatur: sebe, mene, Aškerca in Levstika. Nato sem nameraval napisati obširno satiro. Smrekar pa naj bi mi bil napravil zanjo 20—25 celostranskih karikatur. Se preden sem začel pisati, sem se premislil. Otročje bi bilo, z lahkimi besedami in plitkimi dovtipi odpraviti vso to veliko tragiko naše kulture. Saj ona ni kakor drevo v puščavi. Če pahnem kulturo v konkurz, bi moral ves narod z njó. Zares, imenitna misel je bila: odrežem mu glavo, pa ga tolažim: Néboj se brate — na mnogaja leta! — Pustil bom torej vsako nepotrebno zabavljanje in zafrkavanje, zato pa bom posegel globlje v problem našega narodnega življenja. Ne bom pisal dolgočasne jeremijade, temveč *pripovedoval* bom; celó troje kratkih črtic bo vmes. Solzà pa nič — rajši humor! — Tako bo tekst spodobna protiuteža Smrekarjevimi risbam, ki so po večini zares imenitne. *Tebi* je dal tisto znano gesto — kadar živo pripoveduješ; jaz sem podoba absolutne klavernosti; Aškerc je ták, da se boš zakrohotal: skoraj nič karikiran, ampak s pokrivalom protestantskega predikanta; *Zofka* klepeče — *Prijatelj* jo posluša z viržinko v ustih (Ti veš, kako Prijatelj posluša); Govekar je direktor — kobilo drži v kletki... in tako dalje. Prav poštena revija! — Mislim, da bo marca meseca knjiga že na svetlem. *Pa še enkrat Te prosim: če imaš par verzov, pošlji mi jih — naj bo karkoli, slabo pač ne bo!* —

Kar se tiče najine jeze — v meni je nikoli ni bilo veliko. Saj je mogoče, da bi se danes spet sprla, če bi nadolgo in živo govorila — pa kaj za to? Dobro vest imam, da Ti nikoli pred drugimi ljudmi nisem delal krivice — kvečjemu v obraz! In da je vse Tvoje življenjsko naziranje za dobrih sto klafter narazen od mojega — za to ne moreva obadva nič! — Ampak veselilo me je, da si ravno ob času najine »jeze«, v maju, dosegel lep triumf iz mojih ust: predaval sem tržaškim delavcem par Tvojih pesmi — lica so jim gorela! Ti bi bil vesel, da si videl, kako Te je razumelo tristo ljudi v plavih bluzah! —

Tudi še nedavno sem bil v Trstu; z Verčonom in Dolencem smo obživilili stare spomine. Obadva sta ostala fanta, kakor sta bila. —

Sedem mesecev sem bil v domovini. Ljubi moj, veliko bolezen sem tam dobil! Saj je smešno — ampak moje življenje se zdaj ziblje na ostrini; — ali pade na to ali na ono stran. Da bi že vsaj padlo! To je: človek je leta in leta kakor v brlogu, in ko pride v svež zrak, pod solnce, ga vse omami. In jaz imam zraven še to nesrečo, da naletim zmirom na najboljše in najvišje duše. Tako se je zgodilo; — zdaj pa pomisli, kako bi mogel to svoje dunajsko življenje naprej živeti; in kako bi mogel pobegniti, ne da bi bil nepošten! — —

Danes mi je pisal Dermota iz Gorice (via Zanetti 3a), da naj mu kaj pošljem za »N. Zapiske«, ki bodo s februarjem spet izhajali in so zdaj gmotno podprti. Vpraša me za Tvoj naslov in če Te sme v prospektu imenovati sotrudnika in da mu kaj pošlji! Prosim, odgovori mu! Jaz bom že zraven.

Prav lepo Te pozdravlja

Tvoj Ivan Cankar

8. I. 1909.

Cankar torej povsem odkrito govori o »jezi« in o »sporu«. Ta spor pa je moral nastati, preden je bral v Trstu delavcem Župančičeve pesmi. Ker pa je zapustil Dunaj že ob koncu aprila 1908, je povsem očitno, da sta se z Župančičem sporekla pred tem datumom. Spor sicer ni vplival na Cankarjevo mnenje o Župančičevi liriki, vendar je povzročil, da ni hotel pisati kritike *Samogovorov*.

Cankarjevo pismo pa hkrati razodeva, da avtor *Hlapca Jerneja* svojega spora z Župančičem ni preveč tragično jemal in da je na razlike, ki so ju ločile, gledal z nekega višjega, povsem brezosebnega stališča. Sam poudarja, da v njem ni bilo nikoli veliko »jeze«; dejstvo pa, da sta si z Župančičem v svetovnonazorskih vprašanjih »sto klafter narazen«, se mu zdi nekaj naravnega, nekaj, česar pač ni mogoče spremeniti in s čimer se je treba sprijazniti. Tako ni čudno, da je v pismu lahko ohranil vso neposrednost prijateljstva in sobojevništva. Župančiča vabi, naj sodeluje pri »Naših Zapiskih«, hkrati pa mu izpoveduje svoja najintimnejša čustva in pripoveduje o svojih notranjih stiskah.

Cankarjeva pojasnila o *Konkurzu* Župančiču niso zadoščala niti ga niso prepričala. Spregovoril je o njem spet v neodposlanem in nedokončanem pismu Antonu Lajovicu, ki se je ohranilo v njegovi zapuščini. Pismo je precej obsežno. Spočetka govori pesnik o sprejemu, ki so ga doživeli *Samogovori* pri slovenski kritiki, omenja, da Cankar ni hotel pisati kritike o njih, pripoveduje, da mu je Cankar sporočil o ponovnem izhajanju »Naših Zapiskov« ter dodaja, da je reviji že poslal nekaj prispevkov. V drugem delu pa spregovori še o Cankarju in njegovem delu takole:

S Cankarjem pa se meni čudno godi. Velike reči pove marsikdaj, a vedno imam čut, da je hotel to drugače povedati. »Za križem« mi je poslal. »Pavličkova krona« recimo — jokali bi, če bi še mogel. V večini svojih del pa Cankar življenje stilizuje; to sem čutil že pri »Vinjetah« in sem pisal Žižotu [Alojzu Kraigherju] na Dunaj, da radi tega ne morem o njih pisati ocene. In Cankar ni psiholog. Je zamen, v tem ne bova nikoli skupaj. Na videz ga zanima samo duša, in najfinejše utripe čustev lovi — a življenje, normalno namreč, se ne vrši izključno v tej atmosferi, volje in dejanja ni v njegovih ljudeh — zakaj ne? Ker je ni v njem. On je nervozen in ne uvidi, da svet ni nervozen, da je natura, z zdravim očesom pogledana, vse kaj drugega, širjega in globljega nego jo more videti bolno oko. Bolečina je bolečina in radost je radost in vse skupaj je volja do življenja in do obstanka in do ljubezni itd. Zato Cankar mene večinoma potlači, ker me vsili s svojim bleskom v svoj krog — a samo za ta čas, dokler ga čitam. Odložiš knjigo, čelo ti je težko, a pogledaš skozi okno, zmaneš si oči, in vidiš, da je vse to pravzaprav tako brez pomena kakor neprijeten sen.

V »Polikarpu« in v »Hlapcu Jerneju« — kolikor se jaz spominjam vsaj — je gledal tudi Cankar z zdravejšimi očmi (čeprav ne popolnoma zdravimi) svet — in evo, po mojem so ti to dela, ki bodo ostala dolgo, dolgo, in samo še nekaj malega jim manjka, in bila bi za večnost, tipa in vrednoti človeštva.

Sedaj piše »Konkurz«. Jaz ga težko pričakujem; pripovedoval bo, pravi, globoko tragiko naše kulture, konkurz vse naše govorjene in prikazane umetnosti brez sentimentalnosti. Če bo to res, dobro. Če bo samo pripovedoval. A jeli »Konkurz« pravi naslov? Saj smo šele začeli, življenje in delo je pred nami, ne za nami. Saj ne živimo od občinstva kakor trgovec od odjemalcev.

Lepi razvoj »Matic« me neizrečeno veseli. Dobro, da so klerikalci odnehali s svojim nasprotstvom. Sploh — klerikalci delajo imenitno, kakor se meni zdi, in mislim, da je za naš narod in za slovenstvo najboljše, da je zavladata ta stranka skoraj neomejeno. Novega se ni moglo doslej iz naše inteligence nič izcimiti — Stojc in drugi so pametni in idealni ljudje, politične izobrazbe pa imajo premalo. Z liberalizmom pa tako ni bilo nič. Take brezidejnosti, kakoršna vlada med njimi, ne najdeš izlepa v večji skupini ljudi; njih lenoba (klerikalci so šli med ljudstvo) izvira iz dušne praznine — če nimaš sam ničesar v sebi, kako bi druge dramil. S čim boš polnil srce in glave ljudstvu, ako ni v tvojem srcu in v tvoji glavi ničesar velikega. Poglej, kako je naš narod sedaj probujen, kako se zboruje, posluša, prepira, razpravlja — probuditev naših mas k zanimanju za stvari, ki so prvotno izven njihovega okrožja, je delo klerikalcev. Duša jim je Krek, ta človek s širokim obzorjem in jasnim očesom, in s tako polnim moškim srcem, da je človeku veselje pogledati ga. Če ni on edini poštenjak med njimi, je pa edini, ki je v njem poštenost prepričanja in visoka inteligenca v lepem ravnovesju. Velik del kulturnega dela so izvršili. In — višja, ona svobodna kultura? Ona nima od njih pričakovati ničesar, ker je menda povsod izprva samo v nekaterih glavah, in preide šele po daljšem času po zakonih, ki mi niso znani, med ljudi in med širino. — Tu bo torej boj ostal, ne vem ali bi rekel žalibog ali hvala Bogu. Je bilo vselej tako in tako bo tudi pri nas. One epohe, kjer je kultura enotna in objema vse — je enotna samo na videz. Renesansa na primer: delali so jo in negovali brezbožniki in cerkveni možje skupaj — a kaj je imelo pravzaprav ljudstvo od nje? Pri nas — jaz bi rad umetnost za ljudstvo, samo da si to predstavljam malo drugače nego na primer Govekar. In tako prideš navsezadnje z modrovanjem v *circulus vitiosus* — samo rezultat pokaže, kdo je imel prav. In ta rezultat se pojavi prej ali slej. — Mož je, ki hodi svojo pot brez skrbi zanj.

Citirani odlomek sicer ne govori samo o Cankarju. Vendar se je zdelo potrebno, da ga objavimo v celoti, saj nam razkriva nekaj važnih pesnikovih nazorov o tedanjem kulturnem in političnem dogajanju na Slovenskem — in prav ti nazori nam utegnejo posebno nazorno osvetliti nekatere bistvene razlike med obema pesnikoma.

Slednjič se je Župančič le sprijaznil s Cankarjevo idejo o *Konkurzu*. V njegovi zapuščini je namreč ohranjena neoddana in nedatirana razglednica, namenjena Cankarju. Nanjo je pesnik zapisal:

Kaj je s Konkurzom? Piši ga, če ne ga bom jaz. Pozdravljenje

Oton Župančič

Ta stavek, ki je spodbuda in izjava o solidarnosti hkrati, pa nikakor ne pomeni, da so se v Župančiču polegli že vsi dvomi, ki so se v njem zbuvali ob Cankarjevem delu in ob njegovih posegih v slovensko javno življenje. V neoddanem pismu Antonu Dermotu je o Cankarjevih *Pismih Jeremijevih*, katerih zadnji del je izšel v novembrski številki »Naših Zapiskov« za leto 1909, spregovoril takole:

Cankarjeve Jeremijade se mi zde preveč ocvetličene — si ne morem pomagati. Je še vedno roža namestu kruha. In, se mi zdi, brez treznega pogleda, ki bi našel kljub vsej klavernosti v našem narodu — ki pravzaprav sam pravi, da ne ve, kje je — zdrave instinkte in silo odpornosti. Še vedno: strup namestu kruha.

Verjetno kmalu po tem pismu si je sestavil pesnik tudi načrt za daljše pismo nekemu neugotovljivemu znancu, ki ga je tituliral z »monsignorjem«. Koncept se dotika Cankarja le na kratko, zato pa tem bolj na široko razpravlja o splošnih vprašanih življenja, naroda in umetnosti. Vse to razpravljanje ima večinoma polemični značaj in očitno je, da ga je navdihnili in navdihovala pesnikova želja, da bi čim nazorneje opisal in čim natančneje fiksiral svoje nazore, kar se da jasno opredelil svoje stališče nasproti Cankarju in tako pokazal vse razlike, ki so ju razdvajale. Prav zaradi tega objavljamo celotni koncept, kakor se je ohranil v pesnikovi zapuščini. Glasi se takole:

Dragi monsignor!

Odgovarjam Ti z obratno pošto — filister od nog do glave. Hočeš še več dokazov? Evo! Studiram na žive in mrtve, ker hočem junija vreči tisto prokleto moro s sebe, ki se zove skrb za izpite; 18. t. m. in I. sem vrgel v peč skoro poln mešiček zibcenarja; literaturi in njenemu napuhu pa sem zaklical še izdavnica: »apage Satanas«. Tako je sedaj: če si letos ne zgradim čolna, potem je boljše, da zropotam z vsem skupaj v dno brezdna. To bi rad videl, ali sem zmožen obrzdati tega konja, ki je življenje, ali ne, in ga voditi po svoji volji. Doslej se mi zdi, da gre vse tako, kakor treba in gledam v bodočnost s tisto samozavestjo, brez katere življenje sploh ni življenje — vsaj zame ne. Moj cilj je: tista lepa harmonija med besedami in dejanjem, mož, ki pravi Platon o njem, da je uglasen ne na jonski ne na frigiški način, nego po edino pravi dorski skali i. t. d. In od te poti me ne odvrne poslej prav noben cinizem od prav nobene strani. Zbiraj v sebi zdravje in moč, dobro voljo junaško — vse drugo je po tem urejeno po Tvoje, dobro in slabo, bolečina in radost; vse prenesti, vso slast in ves obup življenja, to šele se mi zdi pravo spoznanje in vredno moža, in tak

mož šele lahko vrže rokavico svetu pred noge: evo ti in jaz — poskusiva se. Dorasti do svoje višine, izzoreti s pozivom zdravega notranjega soka sadove na vseh svojih vejah — to je ideal, ki se mi zdi, da ni nevreden življenja. Kaj bom dal narodu, kaj človeštvu, če sem pa sam siromak v sebi, kdo se bo senčil pod mojim drevesom, če so mi veje trhle, komu bom ponudil sad, če je vel in zgrbančen, predno je dozorel? In tako vidiš, vidim jaz začetek vse morale, vsega dela za druge: v delu zase, za svojo individualnost; kdor je vzgojil ostro in brez usmiljenja s samim seboj svojega anthroposa, vkristalil je hkrati v njem težnje časa, hrepenenje naroda, voljo človeštva; in samo od sebe bo vse, kar se lije iz tako zrasle duše, dika sebi in vžitek bratom; v vseh emanacijah svojih. Jaz imam tu oko svobodno in brez doktrine gledam delo ljudi. Literaturo zaničujem — a kako? Tako kakor zaničujem »narod« — kakor ga zaničuje Cankar: tiste rodoljube, ki so se postavili kakor španska stena med srca pravih ljudi in med istiniti narod; istotako ono literaturo, ki ni znak prekipelavih notranjih sil, nego limonada, izprečana iz velikih src, žida, vlečena iz riti, ker je literat pri svoji ljubici pogoltnil klobčič.

Prava literatura pa je prav tako životvorna, kakor so plodni vsi viri resničnega in krepkega življenja. Pesem — kaj je lepšega in mamljivejšega nego čist odzvek duše, ki je vlita iz prave, izbrane kovine? In tako vidiš, naj vlada pravica in resnica povsod. Jaz se za ostanke za seboj ne brigam, ker vem, da je neminljivo tisto, kar je vzraslo naravno iz krepkih tal, in ker vem, da je mrtvo rojeno vse, kar je samo beseda. Lahko ima prazen sod mogočen glas — a slavili bomo tistega, ki smo ga načepili in se je odzval z vsebino.

Jaz iščem jasnosti na vse strani, zadnje resnice vsega, pa naj bo še tako strašna, hočem ji pogledati v obraz. In gledal sem našo literaturo — in sem se zgrozil. Videl sem danse macabre, kjer bi morali rajati živi ljudje, videl sem obup, kjer bi morala strmeti energija granitna v nebo, videl sem sentimentalnost, kjer bi morala stati bolečina; in sem gledal, kje bi bil vzrok; čul sem glasove: naše malenkostne razmere, hinavstvo rodoljubov, zaspanost našega meščana, zaostalost in tercialstvo našega kmeta in podobne stvari. Vsemu temu pa nasproti neka justamentna ženijalnost, ki pa v svojih sanjah ne vidi, da je nje uzorpirana krona iz papirja, nje škrlatni plašč rjuha — in smeh našega največjega cinika — rezanje mrtvaške glave. To: v literatu je tičal ves neuspeh, v umetniku, ki je bil prej umetnik nego človek, ki je tičal v svojem kabinetu, sestradan in prepit ter vlekel iz svojih bolnih možgan karikature, ki jim je dajal etikete živih ljudi.

Človek je prvo. In kakeršen si človek, tak si umetnik. Najženijalnejši umetnik brez tesnega stika z življenjem je — frazer, če ne že prej (ker nekaj spominov na pravo življenje nosi vendarle s seboj) pa slej.

Dolgo me je motila takozvana ženialnost. Videl sem, res je: tam je dušna kilavost, tukaj je zalet; tam gomaranje za dnevnimi cilji, tu pobleski v širino, sonde v globino. Da — lepo si cvela, mladost naša, polna obetov, hrepenenja, ljubezni, bratstva, poguma. Žvrgoleli smo, kakor gnezdo škrlančkov smo bili, po letu smo bili bolj spočiti in čili nego pred njim. In gledal sem: kam bodo splavala ta krila, kadar dorasto, oj — orli se nadletavajo — tako sem si mislil našo bodočnost; delavno, trdo, trpko — a vendar mlado, polno zaleta, ponosa,

novih ciljev — zavist in spodbuda za ono nemo živino tam spodaj. A — kje je ostalo to? Kje je rezultat? Predolgo smo rajali in prišlo je jutro in z njim moralni maček. In namestu, da bi si ga bili izmeli iz oči, izgnali iz žil, iztrebili iz živcev — kaj se je zgodilo? Največja fraza, ki jo pozna naša zgodovina: da je mogel par let Cankar pisati iz svojega mačka in ga zavijati v fraze nekega vzvišenega demonstva in hamletskega pesimizma. Namestu reči: mea culpa — je kričal: vestra culpa. In — nad to mizerijo se je povzdignil — kako? »Rešil sem se na planko satire!« — Klanjam se! Prekrasna rešitev notranjosti z novo pozo: režim se, da ne vidiš, kako sem v duši slab, sentimentalni, klavrn in brez moči. Ne, tako se prašanja, tičoča se duše in življenja, ne rešujejo. Rešiš se samo, ako stopiš pred zrcalo, se ozmerjaš kakor psa, si pljuneš v obraz in — postaneš drugi, postaneš ono, kar si obetal s svojo mladostjo, popraviš z energičnim delom nad samim seboj, kar si grešil zoper nebo in zoper sebe; — ako še moreš? Pojdi, pojdi v sanatorij, umetnik slovenski, da nam ne boš deliril, Alkohola nočemo za Apolona, a v tvojem proročišču je prorokoval Alkohol.

Varanje sebe — žalostno; varanje sveta o sebi — ostudno.

In tako je zbudil pogled na naše literarne razmere od blizu v meni žalost in stud. In to — kdor dobro vidi — mora vzbuditi v vsakem zdravem in nepokvarjenem srcu, in zato se ni čuditi, ako pijejo iz tega vrela samo še histerične devotke ali slaboumni dijaki, ki mislijo, da so bogvekaj, ker jim je urednik natisnil par verzov, ukradenih iz »Čaše«, in če nosijo po strani klobuk.

Da — vse to naše tarnanje in tavanje po temi — tudi to je bilo naravno, dokler smo bili mladi. Na katerega zdravega, a mislečega mladeniča ne navali obup z vso svojo težo? Slab duh, omejena duša, ki ni začutila v svoji duši razkola, ki gre skozi vse stvarstvo od začetka in je najgloblji v čuteči duši — slab duh — ali ne vidi ali si ne upa odpreti oči. A istotako slab duh pravim, ki ni prešel preko tega obupa, ki ni našel zase tolažbe v sebi — kakorkoli, brez vseh mamil in slepljenj, nego resen mož, ako ni prišel do tega, da je tisti razkol ali samo navidez, ali pa da ga nosi vsa kreatura in vesoljstvo že v svojem zmetu in prvi kali — a ne uvidi, da je vsa naloga umetnega bitja, uiti sili usode in slučaja, ki smo vrženi vanj, z voljo in z delom, ki se zadovolji s tistimi temnimi barvami, ki jih je zagledalo njegovo mlado oko, in goji in neguje v svojih prsih kačo — lep mik in drastilo odkraja za živce, a pogin in smrt, ako traja dolgo.

Zasledovati življenje naprej — doslej si ga samo z zdravimi instinkti — a življenje je širje, vse obsežno; ne polastiš se ga, ako si ga videl samo od ene strani. Misli, čustva, volje — vsega je treba.

Človeku, zdravemu mislim (in kateri človek naj bi bil zdravejši nego umetnik — on izven-človek, nadčlovek) ni treba razmišljanja o umetnosti — a treba mu je razmišljanja o življenju, treba mu je živeti najprej s seboj, globoko, kakor je globoka duša njegova, in potem z ljudmi, in le, če je v sebi trden in ustanovljen (a ne trd in krhek) bo našel pravo razmerje do zunanjega sveta, do svoje okolice, do njih, ki mu morajo biti bratje. Le tako bo mogel z njimi trpeti, a tudi veseliti se z njimi, obupavati z njimi, a tudi iskati izhoda z njimi in zanje. Večja je naloga umetnika, nego kogarkoli na svetu, večja nego politika ali duhovnika ali zdravnika — kajti on je svojemu narodu vse to

hkrati, in ne samo za čas svojega življenja, nego i preko sebe naprej, rodovom, ki jih ni.

In to je še: iskati poti i za rodove, ki bodo, za kali, ki spe v zemlji, rahljati prst za seme, ki je še v shrambi in čaka sejavca, da ga vrže s brazde časa. Vse to, vse to, zdi se mi, kakor da se ozirajo vame milijoni oči, oči bratov, ki živim z njimi, in brezkončna vrsta rodov, ki se bodo šele rodili. Vsem tem, vsem tem daj misli, duševnega kruha, mističnega medu. Ali te ni strah, umetnik slovenski, teh rok ki prosijo? Ali se ne bojiš, da bo premalo zakladov zanje v tvoji roki, premalo zrnja v tvojih žitnicah? O glej, zato: zbiraj, zbiraj, stiskaj moč, ne daj ji iz sebe brez cilja, ne potрати niti zrna, niti praška ne izpusti, gneti v sebi testo, kvasi misli, plodi, plodi svoje sile, da boš močan, da boš ščitil druge, da boš bogat, da boš hranil nje, da boš res velik, da bodo gledali z zaupanjem vate. Komu govorim? Sebi, bratje, sebi.

Nekako v istem času, verjetno okrog 10. novembra 1909, je nastal tudi naslednji zapisek:

Da ni življenje kriterij umetnosti? Le življenje in stokrat življenje. In to poudarjam, baš tukaj je razloček med najboljšimi zastopniki slovenske moderne in recimo — ker nam je najbližja, dunajske: da je iskala vedno stika z življenjem in da se ni izgubila prav nikoli v zgolj estetsko igrakanje, in celo hiperarcastet Cankar, ki je zašel v popolen esteticizem in sentimentalizem, se vrača — seveda ne z onim naivnim instinktom, s katerim Kette in Muren — nego baš tepen, iz krize, ki jo je doživel v svojem patološkem pretiravanju esteticizma — v realnost.

Kdor bo meril slovensko moderno po merilu Altenberga, Hofmannsthala in drugih takih sviloprejk, ji bo delal baš tako krivico, kakor oni, kdor jo bo vzporejal z Aškerčevim nazovi realizmom.

Nekakšno nadaljevanje tega zapiska sta dva koncepta za precej obširno definicijo slovenske moderne in za opis njenih značilnosti. V njih pesnik sicer nikjer ne omenja Cankarja, vendar je očitno, da meri večkrat tudi nanj in natihoma polemizira z njim. Isto velja še za nekaj drugih zapiskov iz pesnikove literarne zapuščine, v katerih razmišlja o umetnosti, o literaturi, o življenju in o sebi.

V začetku leta 1910 je pesnik posebej glosiral dve Cankarjevi knjigi: *Hlapce* in *Kurenta*. O *Hlapcih* oziroma o idejah, ki jih izpove učitelj Jerman, ko govori o usodi Slovencev in njihovi moralni strukturi, si je zapisal naslednje misli:

Saj ne pravim, da mora poznati literat zgodovino (čeprav bi tudi to ne bilo napačno), potem se je naj tudi s primerno spretnostjo ogiba. Protireformacija je pomorila naše ljudi. Iščem po svojem spominu, prelistavam papirje,

stare knjige — kje so vendar te sicilske večernice, kje ta šentjernejska noč? Ne najdem je. Če je mislil Cankar, da so dušam glave sekali — naj bi bil pa tako povedal. A to je nekaj drugega.

Prav tako, če ne še bolj strogo, je sodil Župančič tudi o *Kurentu*. o katerem si je zapisal naslednje vrstice:

Kurent — Ni ga človeka, ki bi znal tako sladko frazariti, tako visoko bobneti, tako plesti rože — variirati in stilizirati misli in čustva, ki so jih mislili in čutili drugi pred njim.

Sem mislil, da bo pevec domače zemlje, glasnik nje skrivnosti, da pel bo, pel bo.

Str. 1. Sem mislil: Glej — ljubezen ga prerodi, mu vdahne poleg čustva voljo do življenja, in mu vdahne misel človeka do človeka — živel bo, živel bo.

Na strani 6 sem mislil: nesreča — ni za ljudi, odrekel se bo, in bo znanik krepke moške resignacije pa se odreče, predno je sploh kaj sklenil.

Str. 10. bo človek prirode, pesnik nje skrivnosti — še enkrat.

In laže — nevede, ker — — — —: postiljal sem si od rojstva, pa sem si nazadnje le smrtno posteljo postlal.

Str. 12. Odkar sem izpregledal, nisem videl veselega obraza; odkar sem shodil, so me topli; ko je prišla v moje srce ljubezen, so me zasramovali, v srce so mi pljuvali. Ti pa stori, da bodo vsi veseli, kadar stopim mednje; stori, da poljubim nekoč tiste ustnice, ki jaz sam vem zanje.

Torej: milo za nedrago — filantrop. in za nameček (da ne bo čisto brez egoizma) za nameček tisti poljub.

Dne 26. februarja 1910 je začel Župančič pisati daljše pismo Franu Mešku. Pisma ni dokončal niti oddal. V njem govori o slovenskih literarnih razmerah, se pri tem navdušuje za Vladimirja Levstika ter za vrača Cankarja. Ta odlomek se glasi:

Vse drugi mož je recimo Levstik. Človek visoke inteligence in pogumnega uma, poln telesnih in duševnih potenc; čustvo, ki se s strastjo in slastjo opaja ob kriččih disonancah sveta in duše, vsled gotovosti zdravega organizma, da vso to grozoto lahko prenese ali premaga; prenese, če je neizogibna in objektivno vtemeljena, premaga, če je samo subjektivna zmota in privid dušnega očesa. Čital sem — pozno sicer, neokusna naslovna slika me je odvrčala dolgo od knjige — njegove »Obsojence«. Ta knjiga se mi zdi nakaznica za moderni slovenski roman. Cankar če še ni mortuus, je moriturus — vive Levstik!

V tem času si je zapisal Župančič tudi naslednjo misel:

Veste koga se veselim? Veselim se Golarja... On bo dokument naše dobe. Ne veselim se pa Cankarja, ker je žongler.

Ne vemo, če so te sodbe in ocene, ki si jih je zapisoval Župančič v letih 1909 in 1910, prišle tudi do Cankarja. Vendar pa se je Cankar prav v tem času odločil, da javno spregovori o svojem sporu s pesnikom *Samogovorov*. Storil je to v *Beli krizantemi*. V tej knjižici pripoveduje, da je v neki družbi z navdušenjem govoril o Župančičevi poeziji. Neka gospodična pa se je začudila, kako more tako toplo in prijazno govoriti o Župančiču, ko je vendar sprt z njim. Cankar ji je odgovoril: »Zaradi mene in najine stvari niso njegove pesmi nič manj lepe,« in s tem jasno opisal svoje stališče, ki ga je ohranil v vseh razpravljanih in sporih s prijateljem.

Na *Belo krizantemo* je reagiral Župančič v pismu Ivanu Prijatelju junija meseca 1910. Pisal mu je takole:

Cankar je naredil s svojo *Krizantemo* ljubljanskemu filisterstvu najklavnejši poklon — možakar, se mi zdi, je izgubil še tisto malo tal izpod nog, kar jih je imel — namreč svojo poudarjeno osebnost, pa bodi že taka ali taka. Na ta način pa je še Ottakring boljši zanj nego Ljubljana.

Pa kaj! Živimo po resnici in pravici, in potem mora biti tudi naše delo resnično in pravično. Amen.

Vse to gradivo iz let 1909 in 1910, zlasti še Župančičevi zapiski, njegova oddana, a prav tako tudi neodposlana pisma, je za raziskovalca, ki hoče rekonstruirati zgodovino slovenske literature v prvih dveh desetletjih našega stoletja, izredno pomembno in dragoceno. Predvsem nas prepričuje, da se tista notranja diferenciacija, ki se je izvršila leta 1904, ni zaustavila, marveč se je nadaljevala in zavzemala vedno širše področje. V tem procesu je bil, kakor se zdi, najbolj aktiven in najbolj nemiren Oton Župančič. Nenavadno mnogo je premišljeval o Cankarju in tehtal zdaj to, zdaj drugo stran njegovega dela in osebnosti, zelo pogosto je skušal opredeliti svoj odnos do njega ter v zvezi s tem tudi svoje nazore o umetnosti, o življenju ter o takrat perečih družbenih, političnih in kulturnih vprašanjih, in tako določiti svoj položaj in svojo vlogo v tedanjem javnem življenju.

Cankarjeve sodbe pa so bile bolj stalne. Zdi se, da so bile notranje bolj utemeljene. Zato so doživljale tudi manj sprememb in bile so mirnejše.

V procesu te diferenciacije in določanja stališč je prišlo v letu 1908 med prijateljema do prvega ostrejšega spora, ko sta skupaj ugotovila in hkrati tudi drug drugemu povedala, v kakšni meri se njuna naziranja

razlikujejo med seboj. »Za sto klafter,« je rekel Cankar, kar je gotovo pomenilo, da stojita na diametralno nasprotnih stališčih. Isti občutek in isto spoznanje je navdihovalo tudi Župančiča, saj pravi v svojih zapiskih, da je Cankar cinik — in ta izraz nam sme nedvomno pomeniti, da je Župančič Cankarjeve poglede na svet in umetnost dosledno zavračal in jih celo obsojal.

Župančiču se je pridružil Ivan Prijatelj. To se je zgodilo že leta 1904. Pa tudi kasneje se položaj ni bistveno spremenil, saj je Prijatelj v javnem predavanju dne 3. marca 1908 rekel, da je Cankar »dionizijski nihilist«. In med Župančičeve somišljenike moramo slednjič prišteti tudi Vladimira Levstika, čeprav z nekaterimi pridržki.

Že samo dejstvo, da Župančič s svojimi načelnimi pogledi ni bil osamljen in da so podobna naziranja uveljavljali tudi drugi avtorji, je dovolj trdna podlaga za domnevo, da pri notranji diferenciaciji, o kateri razpravljamo, ni šlo zgolj za privatne odnose med dvema pesnikoma, marveč za mnogo več. Dogajanje, ki ga moremo danes rekonstruirati na podlagi objavljenih in opisanih dokumentov, je bilo po vsem videzu takšno, da smemo govoriti o nekih posebnih idejah ali idejnih tokovih, ki so se uveljavljali pri nas mimo in proti tistim idejam, ki so našle svojega interpreta in branilca v Ivanu Cankarju.

Vendar pa Župančič in Prijatelj v svojih privatnih in javnih polemikah s Cankarjem nista razpravljala zgolj o filozofskih in podobnih načelnih problemih. Nenehoma se vračata k čisto konkretnim zadevam, govorita o političnih in družbenih vprašanjih in dogodkih ter ugotavljata, da so njuni nazori o položaju, usodi in bodočnosti slovenskega naroda drugačni od predstav, v katere je verjel Cankar. Spričo tega nam objavljeno gradivo služi kot dokaz za misel, da so se v različnih načelnih nazorih o svetu in umetnosti izražala povsem konkretna družbena dejstva in konkretni družbenopolitični tokovi — posamezniki pa so formulirali svoja načelna stališča o umetnosti in svetu tako, da so ustrezala njihovim internim družbenopolitičnim tendencam.

To nas opozarja hkrati, da Župančičeve poezije in njenih svojevrstnih posebnosti ni mogoče razložiti zgolj kot plod logičnega in doslednega razvoja ter povsem naravnega, le v sebi samem utemeljenega sproščanja in uveljavljanja osnovnih lastnosti njegove osebnosti. Vse to, kar daje Župančičevim verzom pečat in značaj enkratnega umetnostnega pojava, ni zgolj izraz pesnikovega notranjega dozorevanja ali, kakor bi

sam rekel, njegove »samovzgoje« in njegove volje, njegove izobrazbe in svobodne presoje. Linija notranje rasti, ki se pne od Čaše *opojnosti* do *Samogovorov*, sicer res kaže, kako so se polagoma, druga za drugo razodevale temeljne lastnosti pesnikove psihofizične strukture — vendar pa tega procesa niso sprožile in usmerjale le te lastnosti same, ne moremo si ga razložiti samo s pesnikovim karakterjem in temperamentom. Povzročale in vodile so ga tudi zunanje sile, se pravi dogajanja, ki so potekala izven pesnika, a s katerimi je prišel pesnik v neposreden stik in so nanj tako ali drugače vplivala. To pa so bili najprej različni družbenopolitični procesi in pretresi, a njim so se pridruževali najrazličnejši idejni tokovi, ki so vdiral k nam, doživljali pri nas spremembe in se tako preoblikovani bolj ali manj odločno uveljavljali. Ob tem so nastajali v ljudeh novi etični problemi in nova posebna čustvena razpoloženja, ki so si našla svoj izraz tudi v tedanji naši poeziji in prozi.

Družbene tendence, ki so se zrcalile v Cankarjevem delu, so že precej znane in razjasnjene, saj je Cankar sam o njih dovolj jasno spregovoril. Isto velja tudi za idejne tokove, ki jih je sprejel, in za misli, ki jih je zagovarjal. Drugače pa je z Župančičem. Objektivna dogajanja, ki so sooblikovala njegov subjektivni svet, so še vse premalo raziskana; še vse premalo natančno poznamo ideje, ki so vdirale v pesnikov svet, niso pojasnjeni njihovi izvori niti ne pota, ki so jih pripeljala k nam; še dosti manj pa se je naše raziskovanje ukvarjalo s tistimi družbenimi in političnimi gibanji v Evropi in pri nas, zaradi katerih so te ideje sploh nastale in se nato uveljavile tudi na Slovenskem. Spričo tega govorimo pri Župančiču običajno in pretežno le o njegovi lektiri, o njegovem literarnem obzorju, o Bergsonu, Whitmannu in Verhaerenu, kakor da morejo ti trije avtorji vplivati na bralce vselej samo tako, kakor so učinkovali na našega pesnika; temu dodajamo po navadi še nekaj opazovanj o pesnikovi osebnosti in njenih najbolj izrazitih posebnostih, kakor da bi bili nazori, ki jih je izpovedoval v svoji poeziji, plod povsem svobodne izbire suverenega duha. Zaradi vsega tega se marsikomu dozdeva, da se vije pesnikova pot visoko pod nebom, vsa bleščeča in neomadeževana od zemeljskega prahu.

Objavljeni dokumenti dovolj zgovorno pričajo, da diferenciacija, o kateri govorimo, nikakor ni bila samo nekakšno privatno razčiščevanje pojmov med pesnikoma, marveč mnogo več: to je bila razmejitev dveh idejnih tokov, ki imata vsak svoj družbeni ekvivalent.

IV

Razmejitev, o kateri pripovedujejo dokumenti iz leta 1908 in 1909, je bila leta 1910 že nepreklicno dejstvo. V tem letu je Cankar obnovil svoje prijateljstvo z Alojzom Kraigherjem.¹⁹ Kakor se je svoj čas navdušil za Župančičevo poezijo, tako se je zdaj ogrel za Kraigherjevo dramo *Školjko*. V pismu z dne 9. maja 1910 je o drami prvikrat obširneje spregovoril in jo njenemu avtorju močno pohvalil. Kraigher je bil Cankarjeve laskave ocene očitno vesel in še preden je drama izšla, je o njej poročal tudi Župančiču v pismu z dne 1. novembra 1910. Kraigher in Župančič sta si prejšnje čase precej dopisovala, zdaj pa je bila njuna pisemska zveza že daljšo dobo pretrgana, zato je pošiljal Kraigher svoja pisma kar »na slepo«, ne da bi vedel za pesnikov naslov. O *Školjki* pa je poročal Župančiču takole:²⁰

Cankar jo je zelo pohvalil. Upam, da se lahko zanesem na njegovo kritiko. A še bolj sem radoveden na Tvojo besedo. Zato bi Ti jo jako rad poslal 1 izvod. Oglasi se torej, prosim, da bom vsaj siguren, če živiš in kje.

Župančič je Kraigherju odgovoril dne 21. novembra. Uvodoma pravi, da sta ga pismo in vest o drami razveselila in dodaja, da je prepričan v njene umetniške kvalitete. Nato pripoveduje o svojem življenju in zaključuje takole:

Kako Ti? Rad bi Te že videl in pomogel s Teboj. Tako dolgo smo že narazen, da se komaj še poznamo. Pa ni prav to, vsaj pisati bi si morali večkrat. Tudi s Cankarjem je tako čudna reč — iščemo se in odbijamo in vendar vem, da spadamo po vseh pravicah skupaj. V Ljubljani, upam, da ga bom videl. Sploh pa — saj je vse dobro, pa če še ni, pa bo — zdi se mi, da imamo vsi, vsak po svoje nekako mreno pred očmi, in da bi treba prav malo, pa jo prederemo. — Amen.

Ko je Kraigher prejel Župančičevo pismo, je bil pri njem že Ivan Cankar — in povsem verjetno je, da je pismo prebral tudi Cankar.

¹⁹ Poleg Cankarjevih dopisov Kraigherju, objavljenih v prvi knjigi *Cankarjevih pisem*, se je doslej našlo v Kraigherjevi zapuščini še dvaindvajset Cankarjevih dopisov istemu naslovljencu.

²⁰ V Župančičevi zapuščini se je ohranilo osem Kraigherjevih pisem, v Kraigherjevi zapuščini pa 34 Župančičevih dopisov, med njimi je 14 razglednic in dopisnic s pozdravi in voščili.

Kraigher je z odgovorom precej odlašal, in odlašal bi bil morda še dlje, če ne bi prejel Cankar 14. decembra naslednje Šlebingerjevo poročilo:

Pred par tedni je prišel v Ljubljano Župančič in se brati izključno z Levstikom, ki ga je dobil popolnoma v svojo oblast. Pri Pleteršnikovem večeru sem slišal, da Te misli Župančič javno napasti. Poslal je Levstika, da Te izvabi na bojno polje, pa se mu ni posrečilo. Kar si povedal v R. Praporju je ravno dovolj.

Ako hočemo razumeti, kako je Cankar sprejel to Šlebingerjevo vest, moramo upoštevati, kakšni so bili tedaj odnosi med njim in Vladimirjem Levstikom. Cankar se je svoj čas z Levstikom precej spoprijateljil in ga je v pismih Adi Kristanovi celo branil pred raznimi očitki. Ko pa se je vrnil iz Sarajeva v Ljubljano, je spoznal, da je postal mladi pisatelj »žalosten pijanec«, kakor je poročal dne 29. novembra 1909 Štefki na Dunaj. Levstik sam pa se je že več kot leto dni prej začel oddaljevati od Cankarja, zato pa se je tembolj navezal na Otona Župančiča. Dne 4. marca je pisal Župančiču med drugim tudi tole:

Ce se Ti ne zdi neizogibno, ne kaži tega pisma Cankarju, da ga ne bo glosiral, veš, on mi v silno očetovskem tonu venomer namigava, da sem sploh šele nekakšno embrionalno bitje. Morda zato, ker sem tak fanatski sovražnik socializma? In meni ta ton ne prija; če mu pa rečem, da ga ne prenašam rad, bi ga morda razžalil, a tega ne maram, ker je drugače tako fest fant.

V tej izjavi je kljub vsej kritičnosti še velika mera taktnosti in spoštovanja. Vendar pa sta bila Levstik in Cankar dva tako različna človeka, da nista mogla ostati dolgo časa prijatelja. Konec aprila ali prve dni marca 1910 sta se res sprla in Levstik je ob tej priložnosti Cankarja tudi fizično napadel.²¹

Temu privatnemu spopadu se je kmalu pridružil tudi javni spor. Levstik je postal v letu 1910 sodelavec Plutovega »Jutra«. Njegovo sodelovanje pa je bilo večkrat takšno, da je moralo zbuditi v Cankarju samo kritiko in celo odpor. Pisal je namreč kratke, včasih zelo frivolne in neokusne »impresije« pod naslovom *Kaleidoskop* in jih podpisoval z zgovornim psevdonimom King-fu, skrbel za rubriko *Korespondenca*, ki je prinašala fiktivne ljubavne dopise, in prevajal Zevaccov »roman« *Otroci papeža*. Podobno sumljivo delo je opravljal tudi Vitomil Jelenec.

²¹ O tem piše Levstik s precejšnjo mero samovšečnosti Ivanu Prijatelju 3. marca 1910; NUK.

To početje je Cankar javno napadel v poročilu o romanu *Žena*.²² Kmalu zatem je o istem vprašanju nekoliko obširneje spregovoril še v poročilu o deveti knjigi Trdinovih *Zbranih spisov*.²³ Poudaril je, da nekateri mladi književniki prevzemajo od starejših samo lepe fraze, hkrati pa »pljujejo na svoj talent, zlagajo inseratne pesmi ter pišejo šundromane«.

Cankar pri tem sicer ni povedal nobenega imena, vendar mu je Levstik kar naravnost odgovoril v »Jutrovem« podlistku dne 17. in 18. novembra in mu očital med drugim celo, da laže.²⁴ Levstikov odgovor ni bil samo grob, marveč tudi neutemeljen, ker so bili Cankarjevi očitki povsem upravičeni. Zato je Cankar poslal »Rdečemu praporu« kratko gloslo, v kateri je Levstika ostro in prepričevalno zavrnil.²⁵

Spričo vsega tega je povsem naravno, da ga je morala Šlebingerjeva vest, češ da je Župančič sodeloval kot iniciator pri Levstikovem napadu, precej prizadeti. Zato je verjetno, da je Cankar tako ali drugače vplival na Kraigherja, da je le-ta takoj po prejemu Šlebingerjeve novice pisal Župančiču, čigar pismo je čakalo na odgovor že od 22. ali 23. novembra. Kraigherjevo pismo je datirano z dnem 16. decembra 1910 — in v njem je bral pesnik med drugim tudi tole:

Vrag vedi, kaj je s Teboj! Pišeš, da pošlješ naslov; in ga ne pošlješ. Pišeš, da spadaš po vseh pravicah tudi s Cankarjem skupaj; in sedaj slišim, da ga hočeš celo javno napasti. Zakaj in kako, tega ne vem. In tudi Cankar si ne more misliti. Sedaj torej niti slovenska umetnija ne izhaja več brez intrig!? Ker to je brez dvoma intriga. Pridi Ti k meni, da se razgovoriš s Cankarjem in da si predreta drug drugemu mreže na očeh. Jaz sem prepričan, da se vse podere, kar so sezidali med Vama.

Pismu je pripisal Cankar naslednje vrstice:

Res bi rad vedel, kaj da je na govoricah, ki so segle prav do sem. Lepo Te pozdravlja

Ivan Cankar

Župančič je dolgo odlašal s pojasnili, ki sta ga zanje prosila Kraigher in Cankar. Izšla je že Kraigherjeva *Školjka* in v januarski številki »Ljubljanskega Zvona« za leto 1911 še Cankarjeva recenzija

²² Cankarjevo poročilo je ponatisnjeno v CZS XVI, 79.

²³ Cankarjev članek je ponatisnjen v CZS XVI, 80.

²⁴ Podrobneje poroča o Levstikovem napadu Izidor Cankar v CZS XVI, 326.

²⁵ Cankarjev odgovor Vladimiru Levstiku je ponatisnjen v CZS XVI, 328.

drame — Župančičevega odgovora pa še vedno ni bilo. Tako je razumljivo, da sta Kraigher in Cankar začela verjeti Šlebingerjevemu poročilu. Vendar sta si hotela priti na jasno in zato poslala Župančiču novo pismo, ki pa ni ohranjeno. Šele nato je Župančič napisal naslednji odgovor, ki ni datiran in ki je naslovljen na Kraigherja:

Dragi Žižo!

Kakšen vrag Vama meša možgane obema skupaj? Kje intrige, kje zamera, kje malouvaževanje in zla volja? Pisal Ti nisem, zahvalil se Ti nisem, odpisal nisem niti Tebi niti Cankarju — to je vse. Ali me ne poznaš? Prvi dan nisem odpisal, prvi teden ne in potem se zdi človeku preneumno iskati kilavih in jalovih izgovorov, ki so vsi skupaj nič — pa sploh ne pišeš. Če tega ne razumeš, ne morem pomagati.

Nad »Školjko« da bi se zgražal, praviš? Vesel sem je bil, kakor malokatero slovenske knjige — prvega dejanja po moji sodbi sploh nobeden med nami ni zmožen tako napisati, niti eden, med vsemi, kar nas je. Kopja sem lomil zanj med ljubljanskimi literati in na Dunaju, kjer sem bil zadnji mesec.

In drugič: Kaj bi imel v tej zvezi Cankar opraviti? Da bi jaz imel samo oddaleč misel na tako podkupovanje — bogami, kam sta vteknila glave, ko sta pogruntala to gromonosnost? Saj nismo Govekarji, Bog Vas dal! — Kako mislim o Cankarjevi kritiki kot kritiki, to je druga stvar. Po mojem se sploh (v kritiki namreč) ni poglobil v dramo in nje probleme in piše (iz lenobe, ali kaj) kar splošno; površen je, z eno besedo. Odpraviti pa Ibsena takole mimogrede, kakor kakega frkolina — prosim Te, Žižo, ali se ni zdelo to Tebi samemu otročje? Nehote Te je smešil — v očeh pametnih ljudij. Pa kaj ima taka sodba moja s babjimi intrigami in klepetom.

Pa še glede Cankarja. Pisal mi je in mi očital, da podpihujem Levstika proti njemu, da sem inspiriral jaz njegov napad na Cankarja. Fakat pa je, da je dotični napad izšel še predno sem prišel v Ljubljano in mi ga je moral Levstik v administraciji poiskati, sicer ga jaz sploh ne bi bil videl, da pa je bil Levstikov napad, oziroma odgovor upravičen, te misli mi menda Cankar sam ne more šteti v zlo. Saj je on prvi začel z visokega stola govoriti in krcati Levstika radi »Jutra«. Tisti očitki so se mi zdeli in se mi zde še sedaj babji in prebabji za resne možakarje. Cankar moralist ni moj Cankar.

Ali je treba še kaj besed?

Sedaj sem v Ljubljani in upam, da za stalno. Če dobim kaj blinkov, pri-
voham prej ali slej malo k Tebi, da se porazgovorimo, kako je in kaj ni.

Kedaj pride Cankar v Ljubljano? — Kaj njegova drama »lepa Vida« ali »Nioba«? Kristan je imel v soboto lep uspeh, Verovška sem bil vesel, da je kaj. Govekar je iskal kompanjona, pa ga ni našel.

Kako Tebi in Cankarju?

Z lepim pozdravom Tebi, njemu, ženi Tvoji in zarodu sem

Tvoj Oton

Wolfova ul. 12. III. nadst. na levi.

Iz teh Župančičevih vrstic ni težko dognati, kaj vse mu je Cankar očital v neohranjenem pismu. V odgovoru je Župančič pojasnil, da ga v času, ko je objavljajal Levstik svoj napad na Cankarja, sploh ni bilo v Ljubljani, pohvalil *Školjko*, povedal pa, da ne more brez pridržkov sprejeti Cankarjeve ocene te drame in se hkrati postavil pravzaprav na Levstikovo stran. Danes se nam zde Župančičevi ugovori proti Cankarjevemu navdušenju nad *Školjko* in proti njegovi ostri oceni Ibsena ne le povsem razumljivi, marveč pretežno tudi upravičeni. Vendar pa nikakor ne moremo pritegniti njegovi sodbi o Levstiku — v tej zadevi je imel Cankar skoz in skoz prav.

Župančičevim pojasnilom je Cankar odgovoril dne 28. marca 1911 takole:

Dragi Župančič!

Veseli me prav zares, da je bila tista govornica le neumni klač. Ali meni so tako pisali (tudi Kraigher je pismo bral) in ker Ti nisi odgovoril, sem moral klaču verjeti. —

Zaradi Levstika tole: njegov napad je bil surov in brez duhá. V zamero me gotovo ni spravil pri nobenem pametnem človeku, meni pa je bil še en dokaz več, da smatra Levstik vso umetnost za špas in šport. On se je izgubil v tistih letih, ko sem se jaz komaj dobil.

Zaradi moje kritike o »Školjki«: preberi jo natanko, kakor sem jaz »Školjko« bral. In koj nato beri n. pr. Ibsenovo »Noro« — ki si jo bral morda pred desetimi leti — zato da boš preklical svoje očitke! Kaj je res treba, da se moramo z Nemci navduševati za vsak skandinavski šmir? Če le Brandes prdne, pa voha že cela Evropa! V resnici pa je en sam akt Moliéra, ali ena sama farsa Courtelinova umetniško višja kot ves Ibsen z Björnsonom vred... Pa kaj bi tisto —

V Slovenskih goricaх ostanem še prvi aprilski teden. Vsekakor pa se odpeljem v Ljubljano pred prazniki. Kraigher Te vabi, da pridi še ta čas sem, zato da se pomenimo vsi trije »kako je in kaj ni«. Res bi bilo lepo — pridi!

»Lepa Vida« napreduje zelo počasi; vendar pa se polagoma bliža koncu — Izdati je ne mislim same, temveč v družbi nekaterih svojih črtic. Kakor si knjigo mislim, bi ne bila napačna.

To za danes!

Prisrčno Te pozdravlja

Ivan Cankar

Dokončno je bila ta zadeva urejena in spravljena s sveta, ko se je Cankar vrnil v Ljubljano in se z Župančičem ustno pogovoril. O teh razgovorih je že 20. maja 1911 poročal Alojzu Kraigherju takole:

Z Župančičem sva že veliko klepetala. Vse tiste reči so bile popolnoma zlagane! Krasen fant je, kakor je bil. Res ga je bil Levstik nekaj omamil, ali

zdaj se mu prav tako gnusi kakor meni. Vidim tudi, da Oton ni brez namena stopil v odbor »Matice« in da je o Ilesiču čisto najinih misli.

Po vsem tem je Cankar seveda lahko sprejel Šlebingerjevo ponudbo, naj napiše poročilo o drugi izdaji prvih dveh Župančičevih zbirk. Ob tej priložnosti je tudi popravil to, kar je zamudil, ko je odklonil pred leti Zbašnikovo prošnjo, naj bi napisal recenzijo o *Samogovorih*.²⁶

Vendar pa to ne pomeni, da se je pesnikoma posrečilo najti v vseh, zlasti v najbolj važnih vprašanjih skupno stališče. Nikakor ne! Stare načelne razlike so ostale in ni jih bilo mogoče premostiti. Tako je na primer Cankar svojemu bratrancu Izidorju spet povedal, v čem se loči od Župančiča. »Jaz upam v bodočnost našega naroda,« pričenja Cankar in zaključuje takole: »to upanje izraža Župančič jasno in veselo, jaz pa v satiri, tragiki in paradoksu.«²⁷

Tudi Župančiču se je kmalu ponudila priložnost, da javno pove svoje misli o Cankarju, njegovem delu in pomenu. Storil je to v naznanilu za premiero *Lepe Vide*.²⁸ Takole je pisal:

In tako je Cankarjeva dramatična fantazija tragična labodnica one tako sanjave, bolne in vendar po svoje tako pogumne generacije, ki je legla deloma že v grob, hkrati pa izročilo onih na smrt obsojenih novemu, krepkemu rodu: blagoslov s trudno roko mlademu, prebujajočemu se pokolenju. In nekaka izpoved Cankarja, tega »nihilista«; obračun s preteklostjo, okret v bodočnost.

Župančičevi stavki so dovolj zgovorni. *Lepa Vida* mu pomeni zaključek določenega obdobja v Cankarjevem umetniškem ustvarjanju, in ko hoče opisati značilnosti prehojene poti, govori o sanjarski in bolni generaciji in o ljudeh, ki so obsojeni na smrt. Nasproti tej preteklosti pa postavlja novi, krepki, mladi in prebujajoči se rod. Cankar se je na tej prekretnici med preteklostjo in sedanjostjo po Župančičevem mnenju sicer postavil na novo stališče in napravil obračun, vendar meni, da je njegova roka »trudna«.

Po svoji vrnitvi iz Slovenskih goric je živel Cankar vse do svoje smrti večinoma v Ljubljani. Tako sta se mogla z Župančičem pogosto

²⁶ Glej Dušan Pirjevec, *Opombe k drugi knjigi Zbranega dela Otona Župančiča*, str. 359.

²⁷ Izidor Cankar, *Obiski*, 16.

²⁸ »Slovenski Narod« 29. januarja 1912. Ponatis v Oton Župančič, *Dela* IV, str. 113.

srečevati, nekaj časa pa sta celo skupaj stanovala na Rožniku. Imela sta torej dovolj možnosti, da sta se o vsem kar ustno dogovorila in uredila vse, kar se ju je tako ali drugače dotikalo. Pisanih dokumentov, ki bi nam pripovedovali, kakšni so bili v tem času njuni odnosi, pravzaprav ni. Pač pa hranijo njuni sodobniki še precej spominov in vedo povedati marsikatero anekdoto. Vendar, kakor se zdi, pa vsa ta pričevanja ne razkrivajo ničesar bistvenega, v njih so se ohranili samo drobni zunanji dogodki in dokazujejo le to, da je ostalo med pesnikoma še marsikaj skupnega, čeprav so nastajale med njima od časa do časa rahle napetosti in nejevolje. Poseben izraz takih napetosti je tudi Župančičev epigram, ki si ga je v svojo beležnico zapisal dne 6. junija 1917 in ki se glasi:

C—ju:

Orlič se nadletavajo,
orli — vsak zase plavajo.

Prispodobo o orlih je zapisal Župančič že, ko je v neodposlanem pismu neugotovljivemu »monsignorju« pripovedoval, kako si je svoj čas predstavljal bodoče sožitje štirih mladih pesnikov, bili naj bi kot orli, ki se nadletavajo. V epigramu je to misel zavrgel. Ni si želel nobenega »nadletavanja«, se pravi nobenega tekmovanja. Verzi zbujajo vtis, kakor da je bil zdaj, v letu 1917, Cankar tisti, ki si je želel tekmovanja in preizkušanja sil, medtem ko Župančiča njegova stara predstava ni več navduševala in zavrnil je prijatelja: »orli vsak zase plavajo«.

Podobna napetost, ki se je sprostila v citiranem epigramu, je verjetno povzročila, da je prišlo med pesnikoma tudi do težjega spopada.²⁹

Cankarjeva smrt je gotovo priklicala Župančiču v zavest vso dolgo zgodbo njunega prijateljstva in sobojevništva, njunih medsebojnih raz-

²⁹ O tem ve ustno izročilo veliko povedati. Tu naj opozorimo le na to, kar je Zofka Resnikova pripovedovala Mihi Malešu. Cankarjeva prijateljica se spominja, da je neke viharne jesenske noči trkal Cankar na tista vrata hotela Union, ki so vodila v posebno sobo, v »Rožce«. »Cankar je bil brez klobuka, ves moker in silno razburjen... Jokal je. Ko ga je vprašala, kaj je bilo, je odgovoril: »Ali sem jih! Ampak veš, Zofka, — Župančič me je udaril!... Nekaj so imeli v [unionski] kleti... Čez nekaj dni za tem je ves srečen prišel povedat Zofki, da ga je Župančič poklical k sebi na dom, kjer je ležal nekaj bolan, in ga prosil odpuščanja. Tako sta se pobotala. In zopet sta bila prijatelja. Tega je bil zelo, zelo vesel.« (Glej Miha Maleš, *Gospodična Zofka in Cankar*, Podoba Ivana Cankarja I, 159.)

pravljanj, sporov in zamer. Bila je povod, ki ga je silil, da v duhu preleti vse Cankarjevo delo in življenje ter skuša opredeliti vrednost prijateljeve osebnosti in umetnosti. V nekrologu za mrtvim pisateljem *Podob iz sanj* je Župančič zapisal: »Sam jaz Ti priznam, da stojim zmeden pred Tvojimi spisi; da jih ne morem pretehtati, ne znam preценiti v celoti, kakor jih nisem mogel dostojno ceniti sproti.«³⁰

V

Gradivo, ki smo ga objavili, dejstva in dogodki, ki smo jih popisali, nam nazorno prikazujejo medsebojne odnose Ivana Cankarja in Otona Župančiča, pripovedujejo nam o neutajljivem in intenzivnem spopadu dveh nasprotujočih si načel in dajejo hkrati slutiti, kako obsežna je bila notranja diferenciacija, ki je značilna za našo Moderno. Ni zajela samo nekaterih splošnih problemov, razširila se je na celoto in prodrla do vprašanj o načelnem odnosu do sveta, človeka, družbe in umetnosti ter odločilno vplivala tudi na mnenje o najrazličnejših, tedaj aktualnih družbenih, kulturnih in političnih dogodkih in dogajanjih. Župančič in Cankar nista samo na splošno ugotovila, da so si njuni nazori »sto klafter narazen«, spoznala sta tudi vse posledice, ki so izvirale iz tega globokega načelnega nesoglasja, ki ga ni bilo mogoče niti prikrivati niti ne spraviti s sveta.

Silovitost in daljnosežnost diferenciacije pa vzbujata upravičeno začudenje in nam vsilujeta vrsto vprašanj, saj je splošno znano, da je idejno literarni razvoj obeh pesnikov potekal spočetka vzporedno in da ju je ob koncu prejšnjega stoletja vezalo res iskreno prijateljstvo. Objavljeno gradivo je tedaj takšno, da glasno zahteva nekaj pojasnil.

V letih pred jesenjo 1896, ko sta bila Župančič in Cankar še v Ljubljani in »predavala« v *Zadrugi*, nista še našla pravega medsebojnega stika. Živela sta vsak v svojem svetu in zato v njunem delu ne najdemo mnogo skupnega, razen tistih potez, ki so plod splošnih razmer in splošnega literarnega vzdušja. Ko pa se je Cankar v zimi 1896/97 na Dunaju začel oddaljevati od naturalizma, se ogrel za dekadenco in simbolizem ter razmišljal o moderni liriki, se je »plahemu« Župančiču bolj približal ter ga pridobil za svoje ideje, tako da se je tudi Župančič navdušil za

³⁰ Glej Oton Župančič, *Ivanu Cankarju*, »Slovenski Narod« 12. decembra 1918. Nekrolog je ponatisnjen v *Dela* IV, 77.

nove, nenaturalistične idejno literarne smeri. Naravno je tedaj, če je v njunem delu, ki je nastalo po tem času, marsikaj skupnega, saj je bilo izraz skupnih literarnih vzorov, enakih nazorov o življenju in umetnosti pa tudi podobnega čustvovanja. Župančič in Cankar sta tako prva prinesla v slovensko literaturo nova izrazna sredstva, nove ideje in motive. Oba opevata v svojih zgodnjih pesmih prešušno, izvenzakonsko ljubezen. Cankar v pesmih *Ne vstajaj, ne vstajaj* in *Pod oblačnim sivim nebom*, Župančič pa v pesmih *Tu* in *Mrak*. Kakor je Cankar blasfemično oboževal »nebeško krasoto greha«, »veličanstvo pregrehe« in ovijal svojo kupljeno ljubico z Madoninim plaščem, tako je Župančič iz enake blasfemične pobude popisal v *Velikonočnih sonetih*, kako je Kristusu ukradel poljub, ogovarjal je svoje dekle z »Moja Madonna« ter v *Zimskih žarkih* zapisal naslednje stihe:

In v nunskih srcih spokornic cipres
zavrelo je pregrešno poželenje:
proč samostanska halja, pajčolan!

Cankar je opeval »razkošnost« strasti, pel o »poželenju«, o drhtenju »pohotnih ust«, o »poželjivih« rokah ter napisal himno Veneri in njenim telesnim čarom. Prav tako je tudi Župančič pel o »divji orgiji« in »bakhanalu strasti«. Iz verzov obeh pesnikov vejeta tedaj blasfemija in senzualizem, hkrati pa ju navdihujeta tudi dekadenci obup in »spleen« oziroma tisto čustvo, ki mu pravijo Francozi »la tristesse de chair«. Telesni užitki se jima upirajo in vzbujaajo samo še odpor. Cankar je sicer oboževal lepoto Venerinega telesa, ki ga je popisal v *Erotiki* z zanosnimi besedami:

Kipi in trepeče ji belo telo,
prozorna megla je po udih razlita,
pretkana s kristali sončnega svita;
na polne ramé
valijo mogočno se črni lasje,
in njeno oko, poželjivo in mokro,
blešči se kot brušen nož.

Vendar pa ga hkrati to telo tudi odbija. V črtici *Zadnji večer* pripoveduje: »Zdelo se mi je, da vidim nocoj prvokrat njen rumenkastoblede, od strasti in življenja upali obraz, njene globoke, meglene oči, polne sramu in utrujenosti, — da čutim prvokrat njeno zoprno mehko, opolzlo telo, njene mokre, težke lase...« Telo, ki je bilo nekoč belo in ki ga je

ovijala »prozorna megla«, »pretkana s kristali sončnega svita«, je zdaj »zoprnomehko« in »opolzlo«. Kajti: »Preveč je bilo šampanjca... Od telesa vise samo še raztrgane pisane cunje; lica so zamolkla in v prsih je prazno...« V telesnih užitkih si je »pogubil dušo« in zdaj je krog njega »brezupna noč«, iz njenega dna pa segajo »roke črne in ledene«:

kot opolzle, mrzle kače
drsajo po mojih licih;
mraz leden leži na udih,
v srcu mojem strah in stud.

V tem »strahu in studu«, »sramu in utrujenosti«, obdan od »brezupne noči«, si je zaželel smrti:

Ah, nagni se k meni, ti zaželjena,
ti mirna poslednja noč.

Župančič pa se v »absintsko meglenem večeru« opoteka »obupa pijan«, nad njim »vise brezplodne ure« s svojimi »samotami večernimi« in »tihotami enakomernimi«, nad njegovim »žitjem je ugasnil dan«, tako da ne ve ne kod ne kam, kajti:

V moji deželi ni cest,
na mojem nebu ni zvezd,
v mojih očeh tema,
v moji duši bolest.

Tudi zanj je minil »šumni bakhanal«, in

pogasnile so sveče,
po tleh razbite kupice
leže — črepinje sreče...

Napetih ustnic med — pfuj, pfuj!
Naslade vse — ostudne!
Ne dvigneš iz mrtvila je,
ne dvigneš duše trudne.

Edino čustvo, ki ga še navdihuje, je »stud v življenju, gnus v nasladah«, rešitve pa ni nikjer:

In nikjer, nikjer tolažbe
duši ni potrti.

Nikjer ni tolažbe, pač pa:

Izpita je, izpraznjena
do dna sladkosti kupa,
a zdaj srce želi, hlepi
po čaši polni strupa...

Vsem tem verzom o strasti in orgijah, o obupu, studu, kesu in smrti seveda ne smemo pripisovati tiste vsebine, ki je nimajo. Bolj so plod navdušenja za določene literarne vzore kakor pa izraz resničnega doživljanja. Kljub temu pa kažejo, da sta oba pesnika ustvarjala spočetka pod močnim vtisom dekadence blasfemije, senzualizma in pesimizma.

Pomembno in tudi zanimivo bi bilo, ko bi mogli do vseh podrobnosti in odtenkov pokazati tiste prvine, ki družijo zgodnje Župančičevo in Cankarjevo delo, saj bi s tem postalo jasno, kako, kdaj in po kakšni poti je prodiral v slovensko književnost miselni in čustveni svet evropske dekadence in simbolizma. Toda čeprav naš prikaz teh skupnih potez ni in tudi ne more biti popoln, vendarle potrjuje misel, da je bila tista notranja sprememba, ki se je izvršila v Ivanu Cankarju v zimi 1896/97, podobna notranji preusmeritvi Otona Župančiča.

Mimo vseh skupnih lastnosti in kljub podobni idejni in estetski usmerjenosti pa se v Župančičevih verzih hkrati pojavljajo tudi ideje in čustva, motivi in snovi, kakršnih zaman iščemo pri Cankarju in ki so dovolj jasen in prepričljiv dokaz, da je bilo med mladima pesnikoma tudi precej razlik. Opisati izvore teh razlik, zasledovati njihovo rast in ugotoviti, kako so v skladu s svojim stopnjevanjem vedno bolj odločno vplivale na odnose med pesnikoma, bi pomenilo popisati notranjo dinamiko slovenske Moderne in orisati njeno resnično notranjo strukturo. Ker pa je naš namen, da pojasnimo samo tiste glavne pobude, ideje in nagnjenja, ki so se izrazila v povsem konkretnih nesporazumih in sporih, ter tako prispevamo k boljšemu razumevanju objavljenih dokumentov, naše razpravljanje pač ne more izčrpati vprašanja v celoti. Poleg tega bo naša pozornost osredotočena predvsem na idejno literarno razvoj Otona Župančiča, medtem ko nas bo Cankar neprimerno manj zaposloval. Vzrok tej enostranosti je v tem, da raziskujem Cankarjevo miselno in pesniško rast v samostojni razpravi.

Ko si skušamo pojasniti vse tisto, kar je Župančiča ločilo od Cankarja, in se trudimo, da bi doumeli vzroke, pravo vsebino pa tudi intenzivnost njunih sporov, se najprej sama po sebi vsiljuje misel, češ da imamo opraviti z dvema, če že ne povsem, pa vsaj z dokaj različnima

osebnostima, ki sta se zaradi svoje notranje intenzitete, ki je znak slehernega resničnega ustvarjalca, morali kar najbolj sprostiti in se razviti v vsej svoji prirodni obsežnosti, tako da sta neogibno trčili druga ob drugo. Ta načelna misel dobi svoje potrdilo in svojo stvarno vsebino že, če nekoliko natančneje opazujemo Cankarjevo in Župančičevo življenje.

Pri tem moramo najprej upoštevati, da sta naša pesnika iz dveh različnih pokrajin. Prav gotovo je bila splošna atmosfera v Beli krajini, kjer je odraščal Oton Župančič, in v Novem mestu, kjer je nekaj časa obiskoval šolo, dosti bolj patriarhalna kakor pa na Vrhniki in v Ljubljani. Prav tako pomembno pa je, da se oba pesnika razlikujeta tudi po svojem socialnem izvoru. Sicer ne moremo reči, da bi izhajala iz dveh popolnoma različnih ali celo nasprotnih socialnih plasti, kljub temu pa so te razlike vendarle važne. Cankar je prišel tako rekoč »iz dna« in njegova težka mladost je zapustila v njem neizbrisne sledove, za vedno je bil obremenjen s spominom na socialno in moralno revščino okolja, iz katerega je prišel. V svojih delih se presenetljivo pogostokrat vrača v zgodnjo dobo svojega življenja in nenehoma pripoveduje o moralni in socialni krutosti, ki jo je gledal ali pa tudi sam doživljal. Župančičeva mladost pa je bila, kot vse kaže, mnogo bolj srečna in ko se spominja mladih let, vidi »bose pete v travi«, »breskve in trte«, »cerkev na hribu«, »bela dekleta v soncu« in »bele breze«. (Dela IV, 149.) Vse je sončno, svetlo, belo, razgibano.

Kakor se razlikujeta po svojem socialnem izvoru, tako se razlikujeta tudi po vsem svojem življenju. Cankar si ni nikdar mogel ustvariti kolikor toliko urejene in varne eksistence, medtem ko si je Župančiču to posrečilo. Župančičevo ravnanje je bilo mnogo bolj smotrno, medtem ko je za Cankarja značilno, da je le počasi in mukoma uresničeval svoje odločitve. Pomisliti moramo samo na to, kako dolga in mučna je bila vsa njegova zgodba s Štefko, kako je notranje ves razbolen nihal med odločno prekinitvijo in samomorom in kako je pravzaprav prepustil samim dogodkom, da so uredili in zaključili to, česar sam ni mogel urediti in zaključiti. Župančič je bil mnogo odločnejši in je znal tudi udariti, medtem ko je Cankar dovolil, da so padali udarci po njem. V vsem Župančičevem življenju se razodeva večja mera aktivnosti, laže in hitreje se je znašel v zadevah tega sveta, bolj suvereno je znal ravnati s stvarmi in ljudmi, z večjo zanesljivostjo je oblikoval svojo eksistenco kakor pa Cankar. Za Cankarja lahko rečemo, da je fizično propadel kot žrtev lastnega življenja, Župančič pa je znal vzdržati »tlako« prevajanja in

duhomorne službe v mestnem arhivu in v gledališču. Njegovo življenje je harmonično zaključeno, medtem ko je Cankarjeva smrt krivična, tragična, nasilna.

V liniji in ritmu njunih eksistenc opazamo torej velike razlike in prav tako velike razlike odkrijemo tudi v njuni idejni in estetski usmerjenosti. V skladu s svojo naravo in tistimi splošnimi, objektivnimi težnjami, ki jih je po logiki svojega socialnega izvora predstavljal, si je Cankar že v letih 1897—1899 ustvaril svojevrsten svetovni nazor. Nekatere temeljne teze, na katerih si ga je zgradil, je ohranil vse do svoje smrti, vse do *Podob iz sanj*.

Problem Cankarjevega svetovnega nazora je sicer neprimerno bolj zapleten, kakor se zdi na prvi pogled, saj moramo predvsem poiskati racionalno jedro simbolov, s katerimi ga izpoveduje, ter odkriti resnični, življenjski substrat miselnih kategorij, ki jih uporablja. Poleg tega pa ga moramo opazovati v njegovem razvoju, in tedaj se nam prikaže kot nenehen spopad najrazličnejših prvin, kot izraz neprestanega iskanja in boja. Prav s tem svetovnim nazorom pa se Župančič ni mogel sprijazniti. Zdelo se mu je, kakor pripovedujejo naši dokumenti, da »agitira« Cankar za neagilnost, prepričan je bil, da so prijateljeve ideje nekaj nezdravega in celo strupenega, v njih je odkrival neko »vzvišeno demonstvo« in »hamletski pesimizem«.

V nasprotju s tem pa je Cankar v Župančičevem delu našel optimizem in voljo do življenja, medtem ko je sam zase trdil, da gleda na svet mnogo bolj pesimistično. V svoji prvi kritiki prijateljeve zbirke *Čez plan* pripoveduje: »V zadnjih letih je vladal skoraj obupen pesimizem v naši literaturi in drugače ni moglo biti. Kdor je imel odprto oko in srce pesnika, kako ne bi bil pesimist? ...« Nato pa ugotavlja: »Iz zatohlega pesimizma se je vzdignil Župančič s silno močjo ... Vesela luč je zasijala v temi, glas je kriknil iz teme« (CZS XXI, 190). Podobno je razmišljal pesnik tudi v svoji drugi kritiki iste zbirke: »Zelo majhen ali zelo velik je človek, ki v današnjih časih ni pesimist. Zelo velik je človek, ki je izpregledal in ki je občutil vso bolečino našega narodnega življenja, a vendar ni povetil glave. Optimistov tiste vrste, ki niso gledali in niso čutili, sem srečal toliko, da sem se spotikal obnje. Človeka, ki je zavriskal veselo iz ranjenega srca, sem videl samo enega. Ozreti sem se moral navzgor in sram me je bilo« (CZS VII, 361).

Cankarjeve besede so povsem jasne in določne. Sebe je imel za pesimista, Župančiča za optimista. Za nas je pri tem posebej važno to, da so

Cankarjeva razmišljanja nastala v času, ko si je Župančič pisal svoje kritične misli o *Življenju in smrti Petra Novljanana* in *Hiši Marije pomočnice*. Če smemo torej uporabiti Cankarjeve izraze, moremo reči, da je spor med njim in Župančičem v bistvu spor med optimizmom in pesimizmom. Pri tem pa se seveda zavedamo, da imata ti dve besedi pri Cankarju svojevrsten pomen, ki bi ga bilo treba šele ugotoviti in podrobno opisati. Čeprav tega ne storimo, pa nas njegove izjave vendarle opozarjajo, kje in v kakšni smeri moramo iskati, ko skušamo dohnati tiste glavne lastnosti, po katerih se je Župančič tako bistveno razlikoval od Cankarja.

Kljub temu, da je Župančič v svojih zgodnjih verzih pel o obupu in hrepenenju po smrti ter izjavljal, da so vse naslade ostudne, so v njegovih pesmih istočasno spregovorila tudi druga čustva. Tako beremo na primer v *Nočni melodiji* naslednje stihe:

Kaj je to švignilo
z neba na zemljo skoz noč?
V duši trpeči nenadoma
nekaj se dvignilo:
Moč!

Župančič še vedno govori o trpeči duši. Toda v tej duši se je nekaj prebudilo. A to, kar se je prebudilo, ni Cankarjevo hrepenenje, ki je neizpolnjeno in neizpolnjivo ter povzroča zato še hujše trpljenje, marveč je moč, ki vliva pesniku samozavest in vero v bodočnost, kajti:

Glej, in ceste se križajo
vsepovsod, vsepovsod —
voli — svobodna je pot —
zvezde nebeške se bližajo,
čuvajo potnika zmot...

Ko prebiramo te verze, se povsem upravičeno sprašujemo, kaj se je zgodilo, da se je v mladem pesniku nenadoma prebudila moč in mu vlila zaupanje v samega sebe in v bodočnost. Na to vprašanje seveda lahko odgovorimo, da so čustva in misli, ki se razodevajo v citiranih stihih, samo spontan izraz pesnikove osebnosti in njenih naravnih teženj. Ničesar nimamo proti takšni razlagi, celo priznati moramo, da se skriva v njej dobršen kos resnice — pa nas kljub vsemu nikakor ne more zadovoljiti. Vse te, sicer naravne, globoko v pesnikovi osebnosti zakoreninjene težnje bi se namreč uveljavile drugače in kasneje, morda tudi

slabotneje in mnogo manj določno, pesnik sam pa bi se v življenjskih dilemah opredeljeval drugače, njegovo delo bi imelo druge idejne in estetske značilnosti, če bi ne živel v povsem določeni dobi in povsem določeni duhovni atmosferi. Če naj torej razložimo nastanek Župančičevih idej, ki so bile odločilne za njegovo sodbo o pesniku *Erotike*, in tako vsaj v luči enega problema prikažemo nekatere bistvene značilnosti slovenske Moderne, ne moremo mimo različnih literarnih in idejnih tokov, ki so se prepletali v tedanjem duhovnem življenju Evrope. Popisati moramo njihove najpomembnejše lastnosti in ugotoviti, kako so učinkovale na našega pesnika. To pa je tem bolj neogibno, ker nam že površen pogled pokaže, da se je tudi v tedanji evropski literaturi pojavilo nasprotje, ki ga je ugotovil Ivan Cankar, ko je govoril o sebi in Župančiču, o optimizmu in pesimizmu.

Ko pa označujemo nekatere poteze tedanje evropske literature z izrazom »pesimizem«, moramo posebej poudariti, da pri tem ne mislimo predvsem in samo na Schopenhauerjevo pesimistično ideologijo. Če bi namreč besedo pesimizem uporabljali samo takrat, kadar bi mislili na avtorja znanih *Aforizmov*, bi pač za nobeno delo, ki je nastalo pred njim, ne smeli reči, da je pesimistično. Zato s tem izrazom opozarjamo na vse tiste ideje, čustvovanja in razpoloženja, ki so po tej ali oni plati podobna Schopenhauerjevim načelom, ne da bi se pri tem posebej spraševali, ali so jih sprožile prav njegove ideje ali pa so nastala povsem sama od sebe.

Pesimizem je bil značilen zlasti za pretežni del tako imenovane dekadence literature.³¹ Nekateri njeni predstavniki so ustvarjali celo pod močnim in neposrednim Schopenhauerjevim vplivom, kar velja zlasti

³¹ Nastanek, razvoj in značilnosti tako imenovane dekadence literature v Franciji je doslej najobsežneje in najbolj podrobno opisal Guy Michaud v štiri knjige obsegajoči monografiji *Message poétique du Symbolisme*, Paris 1947—1951. Za naš problem so zlasti važna naslednja poglavja: »Schopenhauer et le pessimisme«, 210; »Les Decadents ou le mal du fin de siècle«, 235; ter »Une crise d'âmes ou la génération de 1885«, 273.

Pesimistična razpoloženja se pojavijo že v prvih literarnih delih mlade dekadence generacije. V reviji »Hydropathe« najdemo že 22. januarja 1879 pesem Andréja Gilla z naslovom *Horoscop*, ki govori o »coupe amère« in ugotavlja:

Isolé, combats, souffre, pense,
le sort te garde en recompense
le dédain du sot triomphant.

Podobne izpovedi najdemo tudi v drugi pomembni dekadenci reviji »Nouvelle rive gauche«, n.pr. v pesmi *Spleen*, ki jo je v številki za 12.—19. januar 1883 objavil Jean Moréas in ki pravi:

za pesnika Julesa Laforgua in za Huysmansov roman *A Rebours*.³² Seveda pa ne smemo misliti, da so francoski pesniki v celoti prevzeli Schopenhauerjevo ideologijo. Huysmans je sam pojasnil, katere teze nemškega filozofa so ga posebej privlačevale. V svojem romanu o Des Esseintu pripoveduje, da je nemška pesimistična teorija učinkovala na izbrane duhove in vzvišene duše kot velika tolažba. Razkrivala jim je resnično podobo sveta, pripovedovala o vrojeni neumnosti žensk, varovala jih je pred razočaranji, ker jim je svetovala, naj si čim manj obetajo od življenja in naj se čim manj ukvarjajo z načrti, hkrati pa jih prepričevala, da so lahko srečni že, če jim ne pade opeka na glavo.³³

Ni treba podrobno poznati vseh Schopenhauerjevih del, pa že lahko ugotovimo, da je dobila njegova misel pri Huysmansu svojevrstno podobo in prav posebne poudarke. Že to dejstvo nas prepričuje, da nekdanji Zolajev privrženec Joris-Karl Huysmans ni bil pesimist predvsem zaradi tega, ker je bral Schopenhauerja, marveč iz globlje, življenjske nujnosti. Zato Pierre Cogny z vso pravico poudarja, da imamo opraviti s precej »osebnim pesimizmom«, ne pa s premišljeno teorijo, vključeno v formalno logiko.³⁴ Podobno bi lahko trdili tudi o drugih predstavnikih dekadence miselnosti in literature ter njihovih pesimističnih razpoloženjih, zlasti še, ker so tudi Kantove, Fichtejeve in Hartmannove agnostične in subjektivistične teorije prav tako vodile do pesimističnih

Je sens éclore en moi le désir obsédant:
d'être écrasé par l'omnibus de la Villeite.

Splošna razpoloženja mlade generacije so se morda najbolj jasno izrazila v zbirki *Névroses*, ki jo je leta 1883 izdal Maurice Rolliant in ki je vzbudila zelo velik odmev. Na čelu zbirke je programatična pesem z značilnim naslovom *Memento quia pulvis es*.

³² O Schopenhauerjevem vplivu na Julesa Laforgua piše poleg Michauda še Bruce Archer Morrisette v delu *Les aspects fondamentaux de l'esthétique symboliste*, Clermond-Ferrand 1933, ter Leon Guichard v delu *Jules Laforgue et ses poésies*, Paris 1950. O Schopenhauerjevem vplivu na Huysmansa sta podrobno razpravljala Brunner in Coninck v delu *En marge d'A Rebours*, Paris 1929.

³³ »Mais sa théorie du Pessimisme était, en somme, la grande consolatrice des intelligences choisies, des âmes élevées; elle révélait la société telle qu'elle est, insistait sur la sottise innée des femmes, vous signalait les ornières, vous sauvait des désillusions en vous avertissant de restreindre autant que possible vos espérances, de n'en point du tout concevoir, si vous vous en sentiez la force, de vous estimer enfin heureux si, à des moments, inopinés, il ne vous dégringolait pas sur la tête de formidable tuile«, *A Rebours*, 118; citiram po izdaji v Bibliothèque Charpentier, Paris 1935.

³⁴ Pierre Cogny, *J.-K. Huysmans à la recherche de l'unité*, Paris 1953, 96.

zaključkov.³⁵ Vsa ta razpoloženja so rezultat določene družbene in duhovne krize. V njih se razodeva brezizhodni upor proti vladajoči družbi in veljavnim normam, porajajo se kot posledica senzualističnega imoralizma, so hkrati tudi znak razkroja in nemoči pozitivizma, a ob enem vendarle razodevajo težnjo človekove osebnosti po sprostitvi.³⁶

Pesimistične prvine vsebujeta tudi simbolistična poezija in simbolistična miselnost, le da se je pesimizmu pridružila še spiritualistična mistika. Morda sodi med najbolj značilne predstavnike takega odnosa do sveta Maurice Maeterlinck s svojo zbirko esejev *Le trésor des humbles*.³⁷ Maeterlinck zatrjuje, da je človek obdan s samimi skrivnostmi in da usmerjajo njegovo življenje skrivnostne sile in skrivnostni zakoni. Vsak človek ima svojo usodo in svojo zvezdo. Toda: »Il n'y a pas de destin de la joie; il n'y a pas d'étoile hereuse. Celle qu'on appelle ainsi est une étoile qui patiente.« To spoznanje se v eseju *Les Avertis* stopnjuje do trditve: »C'est notre mort qui guide notre vie et notre vie n'a d'autre but que notre mort. Notre mort est le moule où se coule notre vie et c'est elle qui a formé notre visage.« Naravno je tedaj, da avtor ugotavlja: »Il semble, par moments, que nous soyons au bord d'un pessimisme nouveau, mystérieux et peut-être très pur.«

Hkrati pa Maeterlinck tudi dosledno zanika življenje in sleherni aktivnost. Vsakdanje, zunanje in stvarno življenje je zanj povsem ne-

³⁵ Vpliv omenjenih avtorjev na dekadenco in simbolizem je splošno znano dejstvo. Za dekadencijske in simbolistične estetske teorije glej zlasti že omenjeno delo *Les aspects fondamentaux de l'esthétique symboliste* (glej opombo 32). Primerjaj tudi naslednje Poizatove trditve o simbolistični generaciji: »La nouvelle génération... avait trouvé juste sur son chemin la philosophie de Kant, dont la conclusion essentielle était qu'il n'y avait des réalités certaines que nos idées et par conséquent aussi nos songes«, Poizat, *Le Symbolisme*, str. 156, Paris 1911. To potrjujejo tudi nekateri teksti, ki jih najdemo v prvih dekadencijskih publikacijah. Tako n. pr. v »Nouvelle rive gauche« z dne 17. novembra 1882: »Rien n'existe, il n'y a que des relations, le bien et le mal, le vrai et le faux, le beau et le laid ne sont point tels par eux-mêmes... mais l'idée qu'ils représentent n'a pas de réalité en dehors des nos cerveaux.« Ta agnostična teza dobi nato v istem članku naslednje izrazito pesimistično dopolnilo: »Notre désir, notre rêve à nous serait d'échapper à cette société détestable où nous sommes.«

³⁶ Primerjaj: Guy Michaud, *Message poétique du symbolisme*, str. 405.

³⁷ Maeterlinckova zbirka esejev je izšla leta 1896, posamezni sestavki so bili napisani že zdavnaj prej. Naši citati so iz izdaje iz leta 1910, ki je izšla pri *Mercure de France*. O Maeterlincku in njegovih nazorih glej še naslednja dela: Adela Gerardino, *Le théâtre de Maeterlinck*, Paris 1954; Maurice Lecat, *Le Maeterlinckisme I, II*, Bruxelles 1937–1958; Gaston Compère, *Le Théâtre de Maurice Maeterlinck*, Bruxelles 1955.

pomembno, brez vrednosti, tako rekoč nesmiselno. Pravo človekovo življenje je le življenje njegove duše, ki pa ne pozna ne volje ne razuma in tudi ne strasti, marveč je v intuitivni zvezi z vesoljem, predaja se čisti, neaktivni kontemplaciji, ustvarja si mistični stik z drugimi dušami, prisluškuje skrivnostim, ki so okrog nas, in je brezpogojno pokorna usodi oziroma mističnim silam, ki nas nezmotljivo vodijo. Zato posebej poudarja v eseju o Novalisu: »Mais notre vie réelle et invariable se passe à mille lieues de l'amour et à cent mille lieues de l'orgueil. Nous possédons un *moi* plus profond et plus inépuisable que le *moi* des passions ou de la raison pure.« Maeterlinck je vabil človeka v popolnoma spiritualne, nestvarne, mistične pokrajine in pri tem posebej poudarjal: »Nous sommes des êtres invisibles.«

Belgijski pesnik in dramatik se je, česar ni težko ugotoviti, marsikje še bolj oddaljil od ortodoksne pesimizma, vendar pa je še vedno oznanjal dosleden odmik od realnega sveta, od stvarnih zadev, utemeljeval je teorijo popolne neaktivnosti, govoril o nepomembnosti vsega zunanjega in pisal o tragičnosti vsakdanje človekove eksistence. Podobne misli in razpoloženja so značilna tudi za druge simboliste. In prav zaradi tega je Henri Régnier v javnem predavanju leta 1900 izjavil, da se vsi očitki na račun simbolizma združujejo v trditvi, češ da zanemarja življenje.³⁸ Podobno kritiko je kasneje izrekel tudi André Gide, ki poudarja, da se simbolistična poezija ni kdo ve kako zanimala za življenje. Simbolisti so bili pesimisti, naš svet jim je bil samo žalostna bolnišnica, in edino zatočišče pred odvratno stvarnostjo jim je bila poezija. Življenju so odvzeli ves čar in dvomili, če je sploh vredno živeti. Zato po Gidovem mnenju niso bili sposobni ustvariti nove etike.³⁹

Zadnji Gidov očitek je krivičen in zato kaže, da takšne in podobne kritike, ki v neki meri sicer upravičeno govorijo o pesimizmu simbo-

³⁸ »Le reproche général que l'on fait au Symbolisme et qui les résume tous en un mot, c'est d'avoir négligé la Vie«, Henri Régnier, Poètes d'aujourd'hui et poésie de demain, predavanje z dne 6. februarja 1900.

³⁹ »L'école symboliste. Le grand grief contre elle, c'est le peu de curiosité qu'elle marqua devant la vie... tous furent des pessimistes, des renonçants, des résignés, *las du triste hôpital* qu'était pour eux notre patrie (j'entends: la terre), monotone et imméritée, comme disait Laforgue. La poésie devint pour eux un refuge; la seule échappatoire aux hideuses réalités, on s'y précipitait avec une ferveur désespérée. Désenchantant la vie de tout ce qu'ils estimaient n'être que leurre, doutant qu'elle valût la peine d'être vécue, quoi d'étonnant s'ils n'apportèrent pas une éthique nouvelle«, André Gide: *Journal des Faux-Monnayeurs*, Paris 1926.

lizma, v resnici ne zadevajo prave vsebine simbolističnega odnosa do sveta. Pač pa kažejo predvsem, kako je simbolizem učinkoval na svojo okolico.

V zgodovini simbolizma pa lahko odkrijemo tudi drugačne pobude in prvine, ki imajo prav malo skupnega na primer z Maeterlinckovimi nazori. Med predstavnike takih pobud moramo prišteti najprej Renéja Ghila, čigar svetovni nazor lahko spoznamo iz njegove razprave *Traité du Verbe*. Izumitelj tako imenovane »instrumentation verbale«, instrumentacije besed, je evolucionist in njegovo osnovno prepričanje se glasi: »La Matière n'est pas, et en la perpétuelle diversité de sa manière de se produire et dans l'illimité, — elle devient.«⁴⁰ Materije ni, ker se giblje in nastaja. Njeno gibanje pa poteka v določeni smeri: »et de l'amorphe éta de ne se pas savoir ne pouvant se toute extraire, éternelle et illimité se transmue au Plus et aux Mieux, vers le plus de son être, — Savoir étant Être«. Materija se tedaj giblje od brezobličnosti k obliki, od kaosa k redu, od čiste snovnosti k zavesti, skratka od nižjega k višjemu in boljšemu.

Ob Ghilu bi lahko imenovali še koga, zlasti Verhaerna in Vielé-Grifina.⁴¹ Vendar ti trije avtorji niso mogli sami preusmeriti splošnega toka. Moral se je najprej spremeniti družbeni in duhovni položaj in šele potem so se lahko uveljavile v okviru simbolistične poezije nove ideje, nova čustva in nova razpoloženja. Takšna zunanja sprememba se je v Franciji izvršila v začetku devetdesetih let, ko je dobilo notranje življenje tretje republike drugačno lice. O teh preobrazbah podrobno pripovedujeta Guy Michaud v svoji obširni monografiji o simbolizmu in Claude Digeon v obsežni študiji, ki obravnava predvsem odnos Francozov do Nemčije v letih 1870—1914.⁴² Ako na kratko povzamemo ugotovitve teh dveh raziskovalcev, moremo reči, da je nekako do konca osemdesetih let ležala nad francoskim duhovnim življenjem še vedno môra vojne katastrofe in Komune iz leta 1871. Čim bolj pa sta se konsolidirala notranji in zunanji politični položaj Francije, čim bolj je bledeel spomin na poraz in revolucijo, tem bolj intenzivno so se francoski

⁴⁰ Glej René Ghil, *Oeuvres complètes* III, Paris 1939.

⁴¹ Glej Michaudovo monografijo, kjer govori o teh dveh avtorjih.

⁴² Glej tretjo knjigo Michaudove monografije, zlasti uvodno poglavje, poleg tega pa še poglavji: »Le symbolisme sociale« in »L'Apel de la vie«. Poleg tega: Claude Digeon, *La crise allemande de la pensée française*, Paris 1939, zlasti poglavje »La génération de 1890«.

intelektualci zanimali za aktivno življenje, za družbena in politična vprašanja. V neposredni zvezi s temi spremembami je tudi nastop Jeana Moréasa, ki je leta 1891 v posebnem manifestu oznanil konec simbolizma ter začetek nove pesniške šole, tako imenovane »école romane«, ki naj bi ustvarila »une poésie franche, vigoureuse et neuve«.

Pri teh izredno važnih notranjih preusmeritvah francoskega duhovnega življenja je svojevrstno vlogo odigral Friedrich Nietzsche. O tem, kako je njegovo delo polagoma postajalo znano v Franciji, kako je vplivalo na tedanje francosko duhovno življenje, kaj so odkrivali v njem posamezni avtorji, katere njegove ideje so jih navdušile, v kakšni meri so jih prevzeli, kako so jih preoblikovali in k čemu so jih spodbudile, o vsem tem nam ne manjka podatkov, in ni nam mogoče, da bi popisali vse, kar so dognali posamezni raziskovalci.⁴³

Nietzscheja so popularizirale v Franciji predvsem simbolistično usmerjene revije, a so njegove ideje naletale spočetka na odpor in so se le polagoma uveljavljale. Zlasti močno je učinkoval njegov imoralizem, ki je zbudil hkrati tudi interes in veselje nad telesnostjo, kar se vse zelo jasno kaže v nekaterih delih Andréja Gidea. Hkrati se je pojavil tudi poseben dionizični kult, ki je značilen zlasti za verze Alberta Samaina in kontese de Noailles. Nič manj ni bilo popularno Nietzschejevo geslo »Wille zur Macht«, ki je podpiralo imoralistične in individualistične tendence, hkrati pa dalo pobudo za nastanek določenih političnih koncepcij, zlasti tistega francoskega nacionalizma, ki so ga izpovedovali Barrès, Péguy in Suarès.⁴⁴

Naš skopi oris razvoja francoskega simbolizma in njegove notranje preusmeritve hoče povedati samo, kako sta teorija o neaktivnosti in omalovaževanje zunanjega življenja izgubljala na privlačnosti, kako se je kontemplativni spiritualistični subjektivizem vedno bolj umikal v

⁴³ O Nietzschejevem vplivu na francosko misel glej zlasti: Geneviève Bianquis, *Nietzsche en France*, L'influence de Nietzsche sur la pensée française, Paris 1929; Guy Michaud, *Message poétique du Symbolisme* III, str. 518 do 527; Renée Lang, *André Gide et la pensée allemande*, Paris 1949, zlasti prvih pet poglavij; André Digeon, *La crise allemande de la pensée française*, zlasti VIII. in IX. poglavje; Julius Wilhelm, *Friedrich Nietzsche und der französische Geist*, Hamburg 1939.

⁴⁴ Nietzsche je vplival tudi na Maeterlincka, kar potrjuje med drugim Gidovo razmišljanje o Maeterlinckovem razvoju po *Trésor des humbles*. V *Lettre à Angèle* pripoveduje Gide: »Depuis le Trésor des humbles, qu'a-t-il donc rencontré sur sa route? — La vie et Nietzsche.« Maeterlinck je postal kasneje komunist, anarhist, nacionalist in slednjič je koketiral celo s fašizmom.

ozadje in kako so polagoma prevladali drugačni nazori in druge ideje. Hkrati pa smo hoteli pokazati še, da sta pri vseh teh spremembah na svoj način sodelovala tudi delo in misel Friedricha Nietzscheja. Vsa ta dejstva pa niso pomembna le za tistega, ki se ukvarja z zgodovino francoske književnosti in francosko-nemških odnosov, prav tako važna so tudi za raziskovalca slovenske Moderne, pa še posebej za nas, ki skušamo dognati, kako so nastale ideje, na katere se je opiral Župančič, ko je ocenjeval Cankarjevo delo. Dejstva in dogajanja, na katera smo opozorili in skušali omeniti njihove bistvene značilnosti ter najpomembnejša gibalna, jasno kažejo, da Župančič s svojimi posebnimi težnjami in idejami ni bil nikakršna izjema, hkrati pa nam zastavljajo tudi posebno in pomembno vprašanje: ali niso bile morda prav Nietzschejeve ideje tista zunanja pobuda, ki je povzročila, da so se nekatere Župančičeve povsem prirodne težnje tako hitro uveljavile.

Kolikor poznamo Župančičevo literarno obzorje, ne bi mogli trditi, da je postal na Nietzscheja pozoren zaradi opisanih dogajanj v francoskem literarnem in duhovnem življenju. V devetdesetih letih Nietzschejevo delo ni bilo slavno samo v Franciji, marveč prav tako in še bolj v Avstriji in Nemčiji, kjer so se zanj navduševali predvsem predstavniki mlade literarne generacije od Hermanna Bahra pa do Stanisława Przybyszewskega. Vendar pa avstrijska in nemška literatura Nietzscheja nista odkrili kar sami od sebe. Res se je zanj že okrog leta 1886 navduševal eden glavnih pobudnikov nemškega naturalizma, Hermann Conradi, sprejel teorijo o nadčloveku in črpal pobude predvsem iz knjige *Also sprach Zarathustra*.⁴⁵ Kljub temu pa so za razširitev Nietzschejevih idej in slave mnogo več storili Skandinavci in med njimi najprej Georg Brandes, ki je ob koncu osemdesetih let kot privatni docent kopenhagenske univerze en cel semester posvetil razlaganju Nietzschejeve filozofije.⁴⁶ Po Brandesovem posredovanju se je začel za nemškega pesnika in filozofa ogrevati tudi Avgust Strindberg.⁴⁷ Vendar pa je za Nietzschejevo popularnost med mlado nemško literarno generacijo storil morda največ Ola Hansson. Ta švedski pisatelj in publicist, navdušen privrženec Avgusta Strindberga, se je skupno s piscem *Gospodične Julije* ogreval za avtorja razprave o grški tragediji in za njegove ideje že pred svojim odhodom v Nemčijo, kamor se je preselil v maju 1890. Njemu gre

⁴⁵ Glej Charles Andler, *Nietzsche sa vie et sa pensée* IV, 460. Paris 1928.

⁴⁶ Prav tam, str. 492.

⁴⁷ Prav tam, str. 534.

zasluga, da se je začel za Nietzscheja zanimati Richard Dehmel, ki je že v svoji prvi pesniški zbirki *Erlösungen* leta 1891 objavil posebno himno *An Friedrich Nietzsche*. Za Dehmlom se je pod vplivom Ole Hanssona navdušil še Stanislaw Przybyszewski in leta 1892 izdal posebno študijo *Nietzsche und Chopin*.⁴⁸

Nietzsche je postajal tako polagoma vedno bolj znan in slaven. Drug za drugim so začeli izhajati ponatise njegovih spisov, množile so se izdaje njegovih neizdanih tekstov, leta 1894 je njegova sestra objavila prvo knjigo biografije o njem, ob istem času pa je izšel že osmi zvezek njegovih *Del*. Učinek njegovih idej na nemško publiko je bil tako močan, da kaže, kako je Nietzsche v prvi polovici devetdesetih let postal živa in aktivna sila nemškega kulturnega in literarnega življenja, njegov sestavni del.

Za sedaj nimamo še nobenih oporišč, da bi lahko z vso potrebno zanesljivostjo povedali, kdaj in kako je Nietzscheja spoznal Oton Župančič. V slovenski publicistiki se njegovo ime pojavi že leta 1892, in sicer v kratki polemčni notici »Slovenskega Naroda«. Pisec notice zavrača neko poročilo »Tagesposte« o ljubljanskem deželnem gledališču ter na koncu sprašuje uredništvo in dopisnika nemškega dnevnika, »če sta morda kdaj slišala za nekega v res izobraženem svetu čislane nemškega pisatelja Friderika Nietzscheja, ki je pisal, da sta nemška literatura in nemška znanost literatura in znanost slabo vzgojenih opic« (SN 1. oktobra 1892).

Narodov člankar je v svojem polemičnem zanosu trdil, da je Nietzsche med pravimi izobraženci čislani pisatelj. Zato pa je manj prijazno sodil o njem Josip Stritar, ki je leta 1894 v predavanju *Nova pota* zapisal naslednje besede: »Beri, če imaš krepke živce, Nietzschejevo knjigo 'Tako govori Zarathustra', to ti je kaj novega, to so glasovi, kakoršnih nisi še čul; tu so mesta neke, rekel bi, grozne lepote, strahovite poezije! Ko si pri kraji, ko knjigo zapreš ter se ozreš in vidiš, da ti še sonce sije, oddahneš se, zdi se ti, kakor da si se probudil iz težkih, mukovitih sanj« (LZ 1894, 395).

Kakor vidimo, se Stritar za Nietzscheja nikakor ne ogreva, prišteva ga med negativne pojave fin de siècle ter ga postavlja v isto vrsto s

⁴⁸ Glej Maurice Gravier, *Strindberg et le Théâtre moderne* I, str. 9, Lyon-Paris 1949; Adolf Hössl, *Dehmel und Nietzsche*, München 1928; Maxime Herman, *Un satanisme polonais*, Paris 1939, zlasti poglavje »Ola Hansson« ter »Nietzsche und Chopin«.

Strindbergom, Dostojevskim, Tolstojem in Ibsenom, skratka s pisatelji, ki jih »ne moremo biti veseli«. Kljub temu pa je bil Stritar morda prvi Slovenec, ki je nemškega misleca tudi v resnici bral. Vendar smemo domnevati, da je spričo velikega in burnega odmeva, ki so ga v Nemčiji in Avstriji zbudila na začetku devetdesetih let Nietzschejeva dela, postal pozoren nanj razen Stritarja še kdo med slovenskimi izobraženci. Zlasti bi mogli to reči za urednika »Slovenskega Naroda« Miroslava Malovrha, ki je bil naročen na dunajski tednik »Die Zeit«.⁴⁹ Tu pa je že v prvem letniku našel kar dva članka o piscu *Götzendämmerung*. Dne 12. januarja 1895 je Hermann Bahr v članku *Der Neue Nietzsche* razpravljal o osmem zvezku njegovih del, ki je prinašal naslednje spise: *Der Fall Wagner*, *Götzendämmerung*, *Nietzsche contra Wagner*, *Antichrist* in pesmi. Isti zvezek Nietzschejevih del je spodbudil tudi Moritza Bráscha, da je 2. februarja istega leta priobčil daljše razmišljanje o odnosih med Nietzschejem in Richardom Wagnerjem in skušal pri tem opredeliti nekaj bistvenih potez Nietzschejeve osebnosti. Jeseni istega leta, se pravi 5. oktobra, je začela »Die Zeit« priobčevati dolgo Nietzschejevo pismo o recitiranju antičnih verzov, medtem ko je v številkah z dne 7. in 14. marca 1896 izšla precej dolga študija Franza Servaes pod naslovom *Nietzsche, Wagner und Hellas*.

Kljub temu, da je bilo Nietzschejevo delo v prvi polovici devetdesetih let v Nemčiji ne le splošno znano in tudi slavno, čeprav je povzročilo že marsikatero notranjo spremembo ter sprožilo v nemškem in avstrijskem duhovnem življenju marsikatero preusmeritev, pa vendarle ne bi mogli trditi, da je bil Nietzsche pred jesenjo 1896 Otonu Župančiču kaj več kot golo ime.

Pač pa je imel naš pesnik priložnosti več kot dovolj, da se je podrobneje seznanil z njim, njegovim delom in idejami, brž ko je prišel študirat na Dunaj, kjer je imel na uporabo vrsto časopisov in revij, ki mu v Ljubljani večinoma niso bili dostopni.⁵⁰ Že 21. novembra je lahko v dolgem članku, ki ga je pod naslovom *Jung-Berlin* začel v »Die Zeit« priobčevati Franz Servaes, odkril poseben odstavek, posvečen piscu

⁴⁹ Vsi letniki »Die Zeit«, ki jih je prejemal Malovrh, so danes v NUK.

⁵⁰ Katere časopise je Župančič prebiral na Dunaju, ni težko ugotoviti. Pri tem si pomagamo z njegovimi pismi, prav tako pa s pismi Ivana Cankarja, Frana Govekarja, Frana Vidica in Frana Ellerja. Za gotovo smemo trditi, da je prebiral naslednje publikacije: »Die Zeit«, »Neue Revue«, »Simplicissimus«, »Jugend«, »Wiener Rundschau«, »Ver sacrum«, verjetno pa tudi »Aus fremden Zungen«, kasneje tudi »Die Insel«.

knjige o Zarathustri. Že naslov sestavka kaže, da se avtor ukvarja z naj-novejšo nemško literaturo, njenim razvojem v najnovejšem času in njenimi najvidnejšimi mladimi predstavniki. Prav zaradi tega je še posebej utegnil pritegniti pozornost naših mladih pesnikov in pisateljev, ki so tedaj študirali na Dunaju, in tako so iz Servaesovega prispevka zvedeli med drugim, da je Nietzsche prvi izpovedoval čustva in misli, ki so navdihovala in vodila kasneje tudi mlado naturalistično nemško generacijo, čeprav njegovega glasu »ni takrat nihče slišal«.

Kmalu zatem je Župančič utegnil naleteti na Nietzschejevo ime v reviji »Wiener Rundschau«. V tej reviji je namreč dne 1. decembra objavil Emil Schäffer daljše razmišljanje o Altenbergovi knjigi *Wie ich es sehe* in ob koncu svoje recenzije ugotovil, da so Altenbergovi nazori o umetnosti po vsem videzu podobni Nietzschejevim pogledom, za katere je prepričan, da so strnjeni v naslednjem sestavku: »Damit es Kunst gibt, damit es irgend ein ästhetisches Thun und Schauen gibt, dazu ist eine physiologische Vorbedingung unumgänglich: der Rausch.«

V naslednji številki iste revije, ki je izšla 15. januarja 1897, je izšla pod naslovom *Zur Psychologie Nietzsches* obsežna študija, katere avtor je dr. Paul Weisengrün. Že pet dni zatem se je Nietzschejevo ime pojavilo celo v podlistku »Neue Freie Presse«, kjer je Karl von Thaler ocenjeval Türkovo knjigo *Der geniale Mensch*. Uvodoma se je dotaknil tudi Nietzscheja ter poudaril, da ga mladi pesniki naravnost obožujejo. Razlog navdušenju vidi podlistkar v tem, da je Nietzschejeva »Herrenmoral« tako udobna, saj je nadčloveku vendar dovoljeno vse. Treba je samo, da se človek proglasi za nadčloveka, pa že misli, da je rešen vseh moralnih dolžnosti.

Dne 30. januarja je o Nietzscheju zopet obširno spregovorila »Die Zeit«, kamor je Philo vom Walde prispeval daljši sestavek z naslovom *Das Leben Friedrich Nietzsches*. Avtorja je spodbodla k pisanju druga knjiga Nietzschejeve sestre. Pisec se očitno ogreva za Nietzschejeve nazore, posebej razlaga nekatere njegove ideje, pripoveduje o njegovem življenju in se zlasti zaustavlja ob vprašanju njegovih odnosov do Richarda Wagnerja.

Za popularizacijo Friedricha Nietzscheja sta precej storili še dve nemški reviji, in sicer »Neue Deutsche Rundschau«, glasilo naturalistov, in razkošno opremljeni četrtletnik »Pan«. Ti dve periodični publikaciji nista pomembni le, ker se v člankih mnogokrat pojavi Nietzschejevo ime in ker sta si redakciji priskrbeli temeljite razprave o njem, marveč

zlasti zaradi tega, ker sta objavili tudi odlomke iz njegovih del. Nobe-nega direktnega dokaza sicer nimamo, da je Župančič ti dve reviji tudi v resnici prebiral. Vendar pa vemo, da je hodil »Die Zeit«, »Jugend« in »Simplicissimus« brat v kavarno, ki je bila na te časopise posebej naročena. »Pan« in »Neue Deutsche Rundschau« sta bili dve zelo popularni publikaciji in zato nas nič ne more ovirati, ko domnevamo, da je kavarna, ki je bila naročena na »Die Zeit« in »Jugend«, prejela tudi »Pana« in »Neue Deutsche Rundschau«, tako da ju je Župančič vendarle lahko opazil.

Kakor lahko domnevamo za ti dve reviji, tako smemo reči tudi, da je imel v rokah morda še Przybyszewskega študijo *Nietzsche und Chopin*. Na to sklepamo iz dejstva, da to brošuro posebej omenja Kette v pismu Stamcarju z dne 16. julija 1898, ko pravi: »Pri Murnu sem dobil... neko paralelo mej Nitschejem in Chopinom« (ZD II, 145). Povsem jasno je, katero delo ima Kette v mislih. Za nas pa je pomembno predvsem to, da je dobil brošuro od Murna, od katerega je polagoma izterjal tudi izbor Verlainovih pesmi.⁵¹ Prav za to knjigo pa vemo, da jo je Murn dobil od Ivana Cankarja, ki si jo je prinesel z Dunaja. Zato je povsem naravno, če pomislimo, da je tudi Przybyszewskega študijo prinesel v Ljubljano Cankar in da je prej ali slej prišla tudi do Župančiča.

Vendar pa Nietzschejeve ideje niso prodirale do Župančiča samo preko najrazličnejših razprav in člankov, marveč še dosti bolj posredno: preko verzov in proze tedanje mlade nemške literarne generacije, ki se je tako zelo ogrela za njegove ideje, da jih je v svojih delih bolj ali manj naravnost izpovedovala. Nietzschejev učinek na mlado literarno generacijo je bil nenaden, a zato tem močnejši. Komaj je prišel v maju 1890 v Berlin Ola Hansson in opozoril nanj literarno publiko, je že nekdanji naturalist E. M. Kafka dne 1. julija objavil v reviji »Moderne Dichtung« članek z naslovom *Vom modernen Individualismus*. Avtor takoj na začetku ugotavlja, da se bliža »neuindividualistisches Zukunftszeitalter«, čeprav ni dolgo tega, kar je nemška literatura premagala nekdanji individualizem in subjektivizem ter postavila v središče nemškega duhovnega življenja objektivnost. Kafka očitno govori o nemškem naturalizmu in hkrati priznava, da se uveljavljajo že nove ideje ter med nosilci novega individualizma omenja predvsem Nietzscheja in Olo Hanssona.

⁵¹ Glej drugo knjigo Murnovega *Zbranega dela*, str. 351 in 352.

Kar je E. M. Kafka leta 1890 napovedoval, je bilo leta 1896 že ne-utajljiva realnost, in tako je moral Caesar Fleischlehn v četrtem zvezku revije »Pan«, ko je opisoval najnovejši razvoj nemške literature, posebej spregovoriti tudi o Nietzscheju. Avtor pripoveduje, da sta na nemški naturalizem vplivala predvsem Zola in Ibsen. Za njima pa se je nenadoma pojavil Friedrich Nietzsche in razvoj zadnjih let je potekal skoraj izključno v senci njegove osebnosti. Njegov vpliv sicer ni na zunaj tako viden kakor vpliv Zolaja in Ibsena in se kaže predvsem v samotni, notranji filozofski koncentraciji, skratka v tistem notranjem izgrajevanju samega sebe.⁵²

Če smemo torej verjeti Caesarju Fleischlehn — in zakaj bi mu ne — se je notranja podoba nemške literature v prvi polovici devetdesetih let pod Nietzschejevim vplivom bistveno preoblikovala. In res, ko prebirate tedanjo nemško poezijo in prozo, knjižne zbirke in revije, se vam dogodi, da za metaforami, čustvi, razpoloženji, motivi in idejami nenehoma odkrivате Nietzscheja. Nanj se spomnimo, ko beremo Bierbaumovo pesem *Frei-Weg*, ki opisuje nedostojno življenje »črednih« ljudi, hkrati pa opeva svobodnega moža, ki z žarečimi očmi, veselimi koraki in odprtimi rokami stopa preko lažne morale. Sam, a vendarle vesel, s trdnim ciljem pred seboj gre svetli resnici nasproti, kamor ga vodi skozi zadušljivo temo žareča luč, ki mu gori v srcu.⁵³ Nietzsche je inspiriral Stanisława Przybyszewskega, da je v *Vigilijah* napisal zanosno himno hrepenenju, in od Nietzscheja je prevzel Przybyszewski tudi estetiko opoja in dionizične ekstaze, ki postane ne le eno glavnih čustvenih razpoloženj, marveč tudi najpomembnejša prvina tedanjih estetskih teorij.⁵⁴ »Die Lyrik ist ein sinnliches Vergnügen,« trdi Bierbaum v svojem članku

⁵² »Die letzten Jahre der Entwicklung gehören fast ausschliesslich ihm [Nietzsche]. Sein Einfluss allerdings ist äusserlich in keiner Weise so bemerkbar und zu Tage tretend, wie der Zolas oder Ibsens. Er besteht hauptsächlich in einer im Stillen wirkenden philosophischen Konzentrierung des Einzelnen, in einem stillen, inneren, festenden Ausbau und einer immer fruchtbarer werdenden Wertung seiner Anschauungen und Gedankenläufe, Caesar Fleischlehn, *Zur modernen Dichtung. Ein Rückblick*, »Pan«, zvezek IV, str. 235.

⁵³ Pesem je izšla leta 1892 v zbirki *Erlebte Gedichte*.

⁵⁴ Tu smo omenili dvoje pojmov, ki sta izredno važna tudi za našo Moderno: hrepenenje in opoj. Že Verlaine je pel o »languers monotones«, medtem ko govori Maeterlinck v *Trésor des humbles* o »je ne sais quels efforts insaisissable et incéssants des âmes vers leur beauté ou leur vérité«. Bolj kot za francosko pa je za nemško literaturo značilen izraz hrepenenje — Sehnsucht, ki ga pozna seveda že nemška romantika. Ponovno pa se začne zelo intenzivno uveljavljati z dekadenco, zato se pojavi že v prvi res dekadenci nemški zbirki.

o Dehmlu (»Die Zeit«, 31. oktobra 1896). Nietzschejeva misel je bila tisti prvi sunek, ki je Hermanna Bahrja pognal stran od marksizma, hkrati pa mu je nudila tudi oporišča, da si je zgradil svojevrstno kulturno-politično koncepcijo ter oznanjal posebno avstrijsko literaturo, ki naj črpa iz posameznih avstrijskih plemen in pokrajin.⁵⁵ Nietzsche je s svojim imoralizmom in kritiko krščanstva sprožil val veselja nad telesnostjo, opevanje telesne lepote človeka. Pesniki so hoteli oživiti poganski ideal človeka in oznanjali poganski odnos do ljubezni in spolnosti. To je povzročilo, da Kristus ni več utelešenje asketske strogosti. Spremenili so ga v nadčloveka in v Dioniza, postal je tolažnik Marije Magdalene, lepotec, ki se predaja čutnim užitkom, v razbrzdanem bakhhanalu slavi svojo poroko s pogansko Psyché in oznanja svobodno ljubezen. Tako se v nemški

v Dörmanovi *Neurotica*, kjer najdemo med drugim tudi posebno pesem z naslovom *Sehnsucht*. Ta izraz postane polagoma nekakšen osrednji pojem moderne avstrijske in nemške literature. Ko je n. pr. Bahr v svojem modernističnem manifestu, v članku *Die Moderne*, ki je izšel 1. januarja 1890 v »Moderne Dichtung«, opisoval sodobne težnje, je vzkliknil med drugim: »Wir wollen wahr werden! Wir wollen gehorchen dem äusseren Gebote und der inneren Sehnsucht!« Tudi Nietzsche uporablja v svoji knjigi o Zaratustri pogosto izraz *Sehnsucht* in na mnogih mestih najdemo pri njem podobo »Pfeil der Sehnsucht«. Poleg tega je v isti knjigi posebno poglavje z naslovom *Über die grosse Sehnsucht*. Przybyszewski govori o hrepenenju že v uvodu k svoji študiji *Nietzsche und Chopin*, poleg tega pa je v tretjem poglavju svojih *Vigilij* napisal celo himno hrepenenju.

Medtem ko je nemški naturalizem za glavna gibalna človekovih dejanj razlašal fiziološke prvine, pa so nenaturalistične smeri ravno v hrepenenju odkrile edino resnično pobudo človekovega bivanja. To je n. pr. posebej poudaril Bahr, ki je pisal dne 30. oktobra 1896 v »Die Zeit« recenzijo o Hirschfeldovi drami *Die Mütter*, medtem ko je v istem časopisu z dne 13. marca 1897 ugotovil o ideji Hauptmannove drame *Die versunkene Glocke* naslednje: »Diese ist die Sehnsucht, die ewige Sehnsucht eines in Finsterniss Bedrückten nach der reinen, freien Welt seiner Träume.«

Tudi opoj pozna že dekadenca, kar nam pove že površni pregled Dörmanove zbirke *Neurotica*. Przybyszewski je prenesel pojem opoja in ekstaze pod neposrednim Nietzschejevim vplivom v svojo estetsko teorijo. Pod Nietzschejevim vplivom se ta pojem izredno močno uveljavi v tedanji nemški literaturi, zlasti pri Dehmlu, in zato je razumljivo, da je dal Paul Fechter v svoji knjigi *Die deutsche Literatur vom Naturalismus bis zur Literatur des Unwirklichen*, Leipzig 1939, tistemu poglavju, v katerem govori o Dehmlu, naslov: *Der Rausch der Zeit*.

Oba ta dva pojma imata velik pomen tudi v Cankarjevem in Župančičevem delu in njunih naziranjih.

⁵⁵ Glej Nagl, Zeidler, Castle, *Deutsch-österreichische Literaturgeschichte* IV, str. 1649—1852, Wien 1931.

poeziji nenadoma pojavijo opisi poganskih rajanj, ki se pogosto spre-
vržejo v bakhanal in orgije.⁵⁶

Nabrali bi lahko za celo antologijo primerov, v katerih se kaže bolj
ali manj jasen vpliv Nietzschejeve ideologije. Pri tem pa moramo seveda
ugotoviti, da posamezni predstavniki mlade nemške literarne generacije
niso prevzemali te ideologije v celoti, kot nekaj enotnega in kot v sebi
zaključen sistem. Razkrojili so jo na njene sestavne dele in uveljav-
ljali zdaj te, zdaj druge njene prvine. Presajali so jih v svoj lastni svet,
v svet naturalizma, dekadence in simbolizma. V tem novem okolju
so dobivale Nietzschejeve ideje seveda svojevrstne nove poudarke in
poseben pomen. Po drugi strani pa je vdor nietzschejanskih idej v nem-
ško literaturo povzročil, da so dobile splošno evropske prvine natura-
lizma, dekadence in simbolizma v Avstriji in Nemčiji nove poteze in celo
novo vsebino. Oton Župančič je tedaj lahko že zgodaj prišel v stik s temi
ali drugimi Nietzschejevimi idejami. To seveda ni bila tista ideologija,
kakršno lahko rekonstruira samo podrobna analiza tekstov. Bila je to le
vrsta posameznih idej, ki so bolj ali manj močno navdihovale nemške
pesnike, pisatelje in publiciste in jih po svoje usmerjale.

Vendar naj bo tako ali drugače, spričo vsega, kar je bilo Župančiču
na voljo, spričo dejstva, da je prebiral nekatere najpomembnejše nemške
revije tistega časa, smemo po vsem tem z vso upravičenostjo vprašati,
kako so Nietzschejeve ideje učinkovale na našega pesnika.

Čeprav ni naš namen, da bi podrobno pretresali to vprašanje, natanko
raziskovali, kdaj in kje lahko prvokrat zasledimo v Župančičevih verzih,
v njegovih javnih ali privatnih izjavah bolj ali manj določne odmeve
Nietzschejeve ideologije, kako so te ideje v pesnikovem miselnem in
čustvenem svetu zaživele, kakšne spremembe so jih pri tem doletele in
kako so vplivale na njegove nazore o svetu in umetnosti, je za problem,
ki nas predvsem zaposluje, vendarle potrebno, da vsaj načelno odgovo-
rimo, ali lahko v Župančičevem delu ugotovimo kakršnekoli sledove idej,
ki jih je uveljavljal nemški filozof in pesnik in ki so jih razširjali in se

⁵⁶ Vse to je značilno zlasti za Dehmlo. Omenim naj samo naslednje njegove
pesmi: *Symbol*, Erlösungen, 90; *Jesus im Getsemane*, prav tam, 175; *Jesus der
Künstler*, Aber die Liebe, 79; *Jesus und Psyché*, Lebensblätter, 32; *Jesus bet-
telt*, Weib und Welt, 57; *Mit heiligem Geist*, prav tam, 110. Poskus oživitvi po-
ganski ideal ljubezni, se kaže zlasti v Dehmlavih pesmih, posvečenih Veneri.
Tudi Župančič je poskušal vzeti Kristusu asketično gloriolo n. pr. v *Veliko-
nočnih sonetih* in v pesmi *V galeriji slik*. Medtem pa je za Cankarja značilno,
da se ni nikdar s takimi blasfemičnimi težnjami dotaknil Kristusove osebe.

ogrevali zanje skoraj vsi nemški pesniki, pisatelji in publicisti na prelomu devetnajstega in dvajsetega stoletja.

Ko naletimo n. pr. v Župančičevem neoddanem pismu neznanemu »monsieurju« na vizijo poeta, ki je »izven-človek« in »nad-človek«, nas že ta dva izraza povsem upravičeno spomnita na knjigo *Also sprach Zarathustra*. Vendar bi to še ne pomenilo veliko, zlasti ker je Župančičev stavek iz leta 1909, torej iz časa, ko je že poznal Bergsona in ko je tudi v knjigi *L'évolution créatrice* bral znane misli o nadčloveku.⁵⁷

Kljub temu upravičenemu pomisleku pa Nietzschejev izraz, ki ga uporablja naš pesnik, vendar jasno dokazuje, da je Župančič vedel za teorijo o nadčloveku. Na to teorijo pa spominjajo še druge njegove izjave, zlasti tiste, v katerih podrobneje opredeljuje svoj etični ideal in poudarja voljo, moč in suverenost osebnosti; ko se sprašuje, če more s svojo voljo obvladati življenje, skratka vsi tisti stavki, v katerih govori o močni, aktivni in povsem suvereni osebnosti. Res je sicer, da Nietzschejeve ideje niso nastale kar same od sebe, za marsikatero izmed njih vemo, da je že dolgo časa živel v kulturni zavesti Evrope. Dolga je vrsta avtorjev od Schillerja in Chamforta pa do Stendhala in Emersona, pri katerih je našel Nietzsche marsikatero zelo pomembno pobudo.⁵⁸ Isto velja tudi za njegovo teorijo o nadčloveku, za njegovo vizijo o močni osebnosti. Že Stendhal je govoril o vsestransko aktivnem človeku in si ustvaril svojo teorijo o energiji. Podobne misli je razlagal tudi Emerson, medtem ko je Guyau utemeljeval posebne vrste imoralizem. Prav zaradi tega raziskovalci še danes ne morejo povsem določno odgovoriti na vprašanje, ali in v kakšni meri je Barrèsova ideologija kulta osebnosti nastala neposredno pod Nietzschejevim vplivom, v kakšni meri pa je samo logična posledica določenih splošno evropskih teženj.⁵⁹ Tako je morda tudi naš pesnik utegnil najti marsikatero misel, ki se izraža v njegovem etičnem idealu, pri avtorjih, ki nimajo nobene zveze z Nietzschejem. To velja zlasti za Emersona, ki ga je skoraj gotovo poznal, medtem ko ga je Cankar podrobno študiral.⁶⁰ O učinku Emersonovih

⁵⁷ »Tout se passe comme si un être indécis et flou, qu'on pourra appeler, comme on voudra, homme ou surhomme, avait cherché à se réaliser«, Henri Bergson, *L'évolution créatrice*, citiram po izdaji iz leta 1939, Felix Alcan, 289.

⁵⁸ Glej Charles Andler, *Les Précurseurs de Nietzsche*, Paris 1920.

⁵⁹ Glej Geneviève Bianquis, *Nietzsche en France*.

⁶⁰ Ivan Cankar je v svojih pismih sam večkrat poudaril, da študira Emersona, in je o njem razpravljaj tudi z Župančičem v svojem pismu z dne 17. septembra 1898.

idej je podrobno govoril Hermann Bahr v »Die Zeit« 29. decembra 1894. Bahr poudarja, da uči Emerson mlade ljudi ponosa in da jim priporoča: »Glaube an nichts als an Dich. Vertraue Dir. Gehorche Dir. Halte Dich nur immer an Dich. Höre, was Deine Seele verlangt, und folge ihr unverzagt. Es ist Dein Recht. Deine Triebe führen Dich gut. Achte sonst kein Gesetz, als nur Dich selbst... Nur aus Dir selber wirst du mächtig. Lass Deine Triebe walten.«⁶¹ Ali ni nekaj podobnega oznanjal tudi danski mislec Sören Kierkegaard, za njim pa tudi Henrik Ibsen v svojih dramah?

Kljub temu pa ne moremo mimo dejstva, da je prav Nietzsche iz najrazličnejših individualističnih teorij in teženj ustvaril svojevrstno ideologijo, ji dal aktualno vsebino, jo vrgel v svet kot nekaj novega, sprožil s tem vrsto važnih premikov v zavesti evropskega izobraženca in dosegel, da so težnje, ki so vse do njegovega nastopa živele bolj v ozadju, stopile mahoma v ospredje. Prav zaradi tega in spričo nenavadno močnega in celo hrupnega odmeva, ki so ga doživele njegove misli, smemo domnevati, da je za tisto podobo človekove osebnosti, kakršno postavlja Župančič proti Cankarjevi »neagilnosti«, nekje v ozadju vendarle ravno Nietzschejeva ideologija. Naš pesnik je torej črpal pobude predvsem iz tistega splošno evropskega toka, ki je oznanjal aktivnost in suverenost individua, občudoval voljo, moč in samozavest, in ki mu je ob koncu prejšnjega stoletja dal novega poleta prav Friedrich Nietzsche.

Neprimerno bolj določni in neutajljivi pa so sledovi Nietzschejeve miselnosti v Župančičevem vitalističnem in voluntarističnem imoralizmu, ki se razodeva n. pr. v njegovi podobi ustvarjalca. Nietzschejev Zaratustra trdi: »Alle Schaffenden sind hart.« To pomeni predvsem, da ustvarjalec ne sme poznati sočutja in ljubezni. Znano je, kako odločno je Nietzsche zavračal krščansko sočutje, in poglavje, iz katerega smo vzeli zgoraj navedene besede, je v celoti naperjeno ravno proti sočutju ter posebej opozarja: »Seid mir gewarnt vor dem Mitleiden: daher kommt den Menschen eine schwere Wolke.« Zaradi tega se ustvarjalec tudi ljubezni ne sme udajati in Zaratustra v poglavju *Vom Wege des Schaffenden* posebej poudarja: »Und hüte dich auch vor den Anfällen deiner Liebe.« Hkrati pa je ustvarjalec popolnoma suveren, niso mu mar moralni zakoni, ki se jim podrejajo množice, pač pa živi po svojih lastnih

⁶¹ Članek je Bahr ponatisnil v zbirki svojih esejev *Renaissance*, ki je izšla ob koncu leta 1896 in za katero vemo, da si jo je kupil Fran Govekar in jo posodil Franu Ellerju, ko je le-ta pisal svoj sestavek *Moderno kritično stališče*.

načelih in je sam svoj sodnik. Zato sprašuje Zaratustra: »Kannst du dir selber dein Böses und dein Gutes geben und deinen Willen über dich aufhängen, wie ein Gesetz. Kannst du dir selber ein Richter sein und Rächer deines Gesetzes?« Vsem tem zahtevam mora ustrezati pravi ustvarjalec in zato je »eine neue Kraft und neues Recht«, zato je »ein aus sich rollendes Rad«.

Tem in drugim enakim Nietzschejevim predstavam so podobni Župančičevi nazori, ki jih je izpovedal v *Jerali*. Res je sicer, da je za Nietzscheja pravi ustvarjalec filozof, medtem ko ima Župančič v mislih predvsem umetnika. Ta razlika pa nas ne more odvrniti od tega, da primerjamo Nietzschejevo podobo filozofa z Župančičevim prividom pesnika. Ko opisuje avtor *Čaše opojnosti* ustvarjalca in njegove lastnosti, sicer res nikjer ne ponavlja, da je »eine neue Kraft« in »ein aus sich rollendes Rad«, toda tudi njegov ustvarjalec je tako rekoč elementarna sila, kajti: »kdor ustvarja, moj dragi, ta govori iz viharja«. In kakor Nietzscheja, tako tudi tega ustvarjalca ne zanimajo običajna moralna pravila in zato: »z nameni, z moralo in srečo se nič ne ukvarja«. Predvsem pa je ta ustvarjalec trd kakor sam bog, o katerem pravi Župančič:

in mlini so mleli meso in kosti sinov
njegovih — in ni ga zapekla očetovska vest.

Trd in neusmiljen je ta ustvarjalec, kajti:

on trga in lomi in reže in gnete snovi —
kaj to, če kdaj med prsti mu kaj zaječi!

Podoben amoralizem pa ni značilen samo za Župančičevo predstavo o resničnem ustvarjalcu, marveč je zajel tudi pesnikove splošne nazore, kakor dovolj razločno kaže njegova pesem *Ob Koarneru*. V treh samostojnih verzih ugotavlja ta pesem najprej, da je morje vse lepše, starejše in močnejše kot sveti križ. Močnejše pa je morje zato, ker mori »sámo v svojem imenu« in se ne boji pravice in postave. Zato ga tudi pesnik posebej občuduje ter poje:

Ti sámo si pišeš zakon svoj.
In tvoj zakon je mir in tvoj zakon je boj,
tvoj zakon je tvoja volja,
Pozdravljam te velika volja,
pozdravljam te svobodna moč.

Pesem sicer res spominja na nekatere verze iz Verlainove *La mer est plus belle*,⁶² vendar pa moramo hkrati priznati, da se v navedenih Župančičevih stihih in mislih dovolj jasno in določno razodevajo predvsem nekatere najpomembnejše in najznačilnejše Nietzschejeve ideje. Kritika krščanstva in njegovega sočutja, teorija suverene sile in volje, ki si ustvarja lastne zakone, se ne boji ne pravice ne postave, stoji tako rekoč »onkraj dobrega in zla«, vse to tako močno spominja na Nietzschejevo ideologijo, da bi se hudo oddaljili od resnice, če bi trdili, da imamo opraviti samo s spontanim, neposrednim in docela izvirnim izrazom naravnih teženj pesnikove osebnosti.

Morda se je Župančič opiral na nemškega misleca tudi, ko je opredeljeval v določenem trenutku svoj odnos do ženske. Vsi vemo, da je bil nemški filozof ženskam zelo neprijazen in njegov aforizem o biču je splošno znan. Prav tam, kjer je zapisan ta izrek, se pravi v poglavju *Von alten und jungen Weiblein*, pa beremo tudi naslednje stavke: »Oberfläche ist des Weibes Gemüt, eine bewegliche stürmische Haut auf einem seichten Gewässer. Des Mannes Gemüt aber ist tief, sein Strom rauscht in unterirdischen Höhlen; das Weib ahnt seine Kraft, aber begreift sie nicht.« Ženska lahko torej moč moža samo sluti, ne more pa je razumeti, saj je površna in plitka in tako rekoč nima samostojnega življenja. Zato dostavlja Zaratuštra še tole misel: »Das Glück des Mannes heisst: ich will. Das Glück des Weibes: er will.« Ženska je torej srečna samo ob izpolnitvi moževe volje, zato je njena edina skrb in edini kriterij njenega ravnanja samo vprašanje, ali se bo moževa volja izpolnila ali ne.

⁶² Prvi dve kitici Verlainove pesmi se glasita:

La mer est plus belle
que les cathédrales,
nourrice fidèle,
berceuse de râles,
la mer sur qui prie
la Vierge Marie.

Elle a tous les dons
terribles et doux:
j'entend ses pardons
gronder ses courroux...
Cette immensité
n'a rien d'entêté.

Ta pesem je tudi v tistem izboru Verlainovih del, ki ga je kupil Ivan Cankar in ga posojal svojim prijateljem.

Zdi se nam, da so te Nietzschejeve ideje kakorkoli že sodelovale pri nastanku pesmi *Umetnik in ženska*. To žensko muči ena sama skrb: ali bo mož dosegel svoje cilje. To vprašanje je zanj temeljno vprašanje njene eksistence in možovo stremljenje je merilo, ki določa tudi njeno ravnanje. Naša pesem sicer ne poje o globinah in podzemnih votlinah, marveč o zračnih višinah in daljnih carstvih. Tja pa ženska ne more, mož se ji zdi ves »tuj« in »teman«, saj ga ne razume in prizna, da ne more za njim.

Menim, da smemo na podlagi navedenih primerov sklepati, da je Nietzschejeva miselnost zapustila v Župančičevem delu dovolj jasne sledove. Vendar pa bi s tem še ne pojasnili vsega. Upoštevati moramo še nekatere svojevrstne lastnosti tedanje nemške literature, za katere težko rečemo, v kakšni meri so posledica Nietzschejevega učinka, koliko pa so samo logična posledica določenih posebnosti v razvoju nemške literature, za katero je značilno, da se je naturalizem uveljavil v času, ko sta v Franciji že zdavnaj prevladala dekadenca in simbolizem.

Tudi nemška in avstrijska literatura se nista mogli izogniti nekaterim tipičnim lastnostim teh dveh literarno idejnih tokov. O tem pričajo zlasti Dörmanovi, Georgejevi in Hofmannsthalovi verzi.⁶³ Isti Bierbaum, ki je opeval svobodnega človeka, kako gre svetli resnici nasproti, pa je hkrati zapel tudi tole pesem:⁶⁴

Sonntagsfriede liegt
heilig über Stadt,
ach, wie ist mein Herz
seiner Wochen satt.

Quallen, Keuchen, Kampf
um ein karglich Brot, —
ach, wann machst du frei,
Lebenssonntag — Tod.

Pesmi s podobnim pesimističnim ali težko melanholičnim razpoloženjem bi lahko našli še mnogo. Toda ob njih se istočasno prav tako, če ne še bolj močno uveljavlja tudi drugačna lirika, mnogo svetlejša, dosti

⁶³ O avstrijski dekadenci literaturi, zlasti o Dörmanu in Hofmannsthalu glej delo Geneviève Binaquis, *La Poésie autrichienne de Hofmannsthal à Rilke*, Paris 1926. O Stefanu Georgeju pa predvsem: E. L. Duthie, *L'Influence du Symbolisme français dans le renouveau poétique en Allemagne*, Paris 1933; Claude David, *Stefan George, son œuvre poétique*, Lyon-Paris 1952.

⁶⁴ Pesem je v zbirki *Erlebte Gedichte* iz leta 1892.

bolj optimistična, razigrana, razposajena in celo razbrzdana. V tej liriki je še mnogo dekadencijskih motivov od napadov na filistroznost meščana in banalnost življenja do kar najbolj sproščene senzualnosti. Ko pa opozarjamo na vse te posebnosti, ki jih lahko ugotovimo že na prvi pogled, se zavedamo, da se s tem dotikamo ne le izredno pomembnega vprašanja o nastanku moderne nemške lirike, marveč še posebej vprašanja nemškega literarnega impresionizma, katerega prvi pobudnik in teoretik je bil Arno Holz in ki se je oblikoval pod močnim vplivom filozofije Ernsta Macha.⁶⁵

Za sedaj moramo pustiti vsa ta vprašanja ob strani. Za nas je pomembno le dejstvo, da se v nemški literaturi ob prelomu dveh stoletij uveljavljajo poleg dekadencijskega obupa, spleena in studa hkrati tudi bolj optimistična in bolj samozavestna čustva. Pri tem naj posebej opozorimo na Münchensko revijo »Jugend«. Že sam naslov je program zase.⁶⁶ Še bolj zgovoren pa je uvodnik v prvo številko. Tu beremo: »Jugend ist die Daseinsfreude, Genußfähigkeit, Hoffnung und Liebe, Glauben an die Menschen — Jugend ist Leben, Jugend ist Farbe, ist Form und Licht« (Jugend 1896, št. 1/2, str. 4). Te izjave niso prav nič podobne mislim in čustvom Huysmansovega Des Esseintes, ni jih mogoče spraviti v sklad z Maeterlickovimi esejmi v *Trésor des humbles* in zelo daleč so od stihov Julesa Laforgua.

Prav to optimistično razpoloženje pa je povzročilo, da so nekateri dekadencijski motivi dobili v nemški literaturi nove poudarke. Čutni užitki ne vzbujajo več kesa in odpora, iz erotične strasti izgine dekadencijska morbidnost in opisi narave niso več zaviti v težko melanholijo, kakršna preveča n. pr. vso Verlainovo *Chanson d'automne*.

Ko tako opazujemo nemško literaturo in njene posebnosti, odkrijemo najprej pesmi, ki govorijo o lahkotnem, razbrzdanem, veselem, igrivem

⁶⁵ Svojo impresionistično teorijo je Arno Holz sam razložil v vrsti načelnih razprav. O tem glej *Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte* pod geslom »Naturalismus«. Poleg tega pa še: F. Bartaux, *L'influence de Zola en Allemagne* v »Revue de la littérature comparée« 1924, 75; August Closs, *Die Freien Rhythmen in der deutschen Lyrik*, Bern 1947. O zvezi med Machovo filozofijo in nemškim impresionizmom glej Oskar Walzel, *Deutsche Dichtung von Gottsched bis zur Gegenwart II*, Potsdam 1930, str. 221. Nekatere stilistične lastnosti nemškega impresionizma je opisala Louise Thon v knjigi *Die Sprache des deutschen Impressionismus*, München 1928.

⁶⁶ O »Jugend« in njenem vplivu na slovensko in hrvaško Moderno je pisal že Fran Ilešič v »Njivi« leta 1922, 78, in posebej poudaril, da je prav v naslovu Münchenske revije iskati izvor naslova hrvaške »Mladosti«.

erotičnem čustvu, ki se ne more nikjer ustaliti in kakor metulj beži od cveta do cveta, pri čemer pa ta nestalnost ne povzroča nobenih notranjih pretresov, ne vzbuja nobenih skrbi in bolečin. Takšni verzi so značilni n. pr. že za prvo pesniško zbirko Detleva von Liliencrona, *Adjutantenritte*, ki je izšla leta 1884.⁶⁷ Prav takšen je tudi velik del Bierbaumove erotične lirike, ki opeva hkrati Jeanette, Charlotto in Josephino.⁶⁸ Moralno načelo, če smemo tako reči, te poezije je morda najbolj plastično in neposredno opisal Gustav Falke v naslednji pesmi:⁶⁹

Du Zierliche, Leichte,
wenn ich dich erreichte!
Du Feine, Zarte,
warte, nur warte,
wenn ich dich fing!
Solche zierliche Dinger
fass man mit Daumen und Mittelfinger
wie der Knabe den Schmetterling.

Hkrati pa najdemo tudi pesmi, katerih osrednji motiv je prav tako erotika, vendar ne več tako lahkotna, marveč mnogo bolj senzualna, strastna. Od igrivosti se je pozornost prenesla na seksualnost samo. Ta vrsta pesmi govori o nasilnem poželenju. »Mich frisst die Wuth, mich frisst die Gier... es rast mein Blut, es rast mein Hirn,« poje Bierbaum.⁷⁰ Hkrati pa pripoveduje tudi o opoju seksualnega užitka, kakor pesem Arna Holza *Du*. Pesem se pričinja z opisom poželenja:⁷¹

Dich haben,
dich haben,
dich endlich einmal haben,
ganz und nackt,
ganz und nackt.

Nadaljevanje pesmi je samo popis izpolnitve pesnikovih želja. Svet, zunanji svet je ob tem izginil, samo sonce je še ostalo, nato pa je luč ugasnila, skozi tišino je bilo slišati samo še udarjanje njenega srca in nato: »Seligkeit.«

⁶⁷ N. pr. pesmi *Four in hand, Mit der Pinasse in Müde*.

⁶⁸ Glej pesmi *Jeanette, Charlotte in Josephine*, ki jih je Bierbaum iz prejšnjih zbirk sprejel v svojo antologijo *Irrgarten der Liebe*, Leipzig 1902.

⁶⁹ Citiram po zbirki *Die Auswahl*, Gedichte von Falke, Hamburg 1910.

⁷⁰ *Erlebte Gedichte*, 41. 2. izdaja.

⁷¹ Arno Holz, *Du* v »Moderner Musenalmanach auf das Jahr 1893«, herausgegeben von Otto Julius Bierbaum.

Se prav posebej značilni pa sta za tedanjo nemško literaturo impresionistična pesem in proza, polna svetlih barv, sončnih pokrajin, v katerih najde pesnik nedopovedljivo srečo, kakor popisuje vse to Johannes Schlaf v naslednjem odlomku iz zbirke *In Dingsda*:⁷²

Sonne! Sonne!

Die ganze Welt ist trunken von Sonne.

Weit die Hänge hinunter, hinauf und wieder hinunter; in die Länge und Breite und Tiefe. Weit! Weit!

Und oben: mächtig, mächtig der lerschenschmetternde Himmel mit dem grossen, gleissenden Sonnenaugen.

Sonne! Sonne!

Die Morgenluft wühlt in werdenden und verblendenden und wieder neuen silbrigen Wellen über die weitgedehnten Felder hin. Und jeder Gedanke ertrinkt mir in diesem, goldigen, weitleuchtenden Lichtmeer.

Náš opis nekaterih značilnosti nemške literature na prelomu stoletja je bil potreben zaradi tega, ker je Župančič to literaturo poznal. Prebiral je najrazličnejše revije in poznal verjetno tudi nekatere knjižne izdaje. Zato lahko rečemo, da ni vedel samo za tiste štiri avtorje, na katerih dela smo se v našem orisu opirali. Ko bi hoteli res v celoti navesti vse pesniško gradivo, v katerem se razodevajo iste tendence, kot smo jih popisali v našem orisu, bi morali poleg Liliencrona, Bierbauma, Arna Holza, Gustava Falkeja in Johannesesa Schlafa navesti še lepo število imen. Predvsem pa bi morali imenovati Richarda Dehmela.

Brž ko pa smo zapisali Dehmlovo ime, smo že prišli do avtorja, ki je, kakor vse kaže, izredno pomemben za problem, ki nas v pričujoči razpravi predvsem zanima. Richarda Dehmela je Župančič lahko spoznal že takoj po svojem prihodu na Dunaj v jeseni 1896, saj je Otto Julius Bierbaum objavil 31. oktobra 1896 v »Die Zeit« daljši članek z naslovom *Ein Privatissimum vom Dichten*.

Tu je bralec izvedel, da je Dehmel najpomembnejši sodobni nemški pesnik. Njemu je posvečen pravzaprav celoten Bierbaumov sestavek, ki govori o pravkar izšli Dehmlovi zbirki *Weib und Welt* in objavlja iz nje nekaj najznačilnejših pesmi.⁷³ Odslej se je Župančič z Dehmlom nenehoma srečaval, bodisi da je prebiral sestavke, ki so govorili o njem,

⁷² Johannes Schlaff, *In Dingsda*, citiram po izdaji založbe »Insel« iz l. 1912, str. 26.

⁷³ Med njimi je tudi motto, ki ga je kasneje uporabil Cankar v svoji polemični črtici *Strupene krote*, CZS II, 329.

bodisi da je bral njegove pesmi, ki jih je objavljajal v revijah: »Wiener Rundschau«, »Jugend«, »Simplicissimus«, »Pan« in druge.

Poleg tega, kar je našel v najrazličnejših periodičnih publikacijah, pa je imel Župančič v rokah tudi večino Dehmlovih pesniških zbirk, kakor lahko sklepamo iz ohranjenih dokumentov. Tako beremo n. pr. v Župančičevem pismu Josipu Murnu z dne 8. marca 1898 tudi naslednje stavke o Dehmlu: »Weib und Welt« pa nimam jaz, ampak Kraigher. Jaz sem kupil Dehmlova zanj... »Lebensblätter« imam, toda tudi ta knjiga je v Mariboru. Dr. Vidic jo je vzel s sabo... Kraigherju »Weib u. W.« bolj ugaja, meni pa »Lebensblätter«. V »Weib u. Welt« se mi zdi prevladuje že bolj razum (sprva često skrit pod simboli), dočim kipi v »Lebensblätter« fantazija in nebrzdano čustvo.«

Župančič je torej imel v rokah in, kakor vse kaže, podrobno poznal vsaj dve Dehmlovi pesniški zbirki: *Lebensblätter*, ki je izšla leta 1895, in *Weib und Welt* iz leta 1895. Vendar je naš pesnik poznal še druga Dehmlova dela. V njegovi knjižnici se je ohranila zbirka *Aber die Liebe* iz leta 1895. Na strani 205 tega izvoda si je Župančič zapisal: »Simplicissimus«. To je naslov satirično humorističnega časopisa, nad katerim je bil Cankar zelo navdušen, kakor kaže njegovo pismo bratu Karlu z dne 1. marca 1897. Domnevati smemo, da si je Župančič njegov naslov napisal v času, ko je bil časopis zanj še nekaj novega, se pravi, v prvih mesecih svojega bivanja na Dunaju, kar potrjujejo tudi poteze črk.

Za tri Dehmlove pesniške zbirke je torej nedvomno dokazano, da jih je imel naš pesnik ne le v rokah, marveč jih je tudi vneto prebiral in imel o njih svoje zelo jasno določeno mnenje. Vprašanje pa ostane, ali je poznal Župančič tudi prvo Dehmlovo zbirko *Erlösungen*, ki je izšla leta 1891. Poleg teh zbirk moramo omeniti še izbor iz Dehmlovih pesmi, ki je pod naslovom *Ausgewählte Gedichte von Richard Dehmel* izšel okrog leta 1900 v Berlinu pri znani založbi Schuster und Löffler. En izvod tega izbora se je ohranil v zapuščini Ivana Prijatelja — in skoraj ne moremo dvomiti, da ga je poznal tudi naš pesnik.

Že Lucien Tesnière je v svoji monografiji opozoril na zveze med Otonom Župančičem in Richardom Dehmlom ter navedel nekaj zelo prepričljivih paralel. Podobnih paralel bi lahko našli še dolgo vrsto in pri tem odkrili celo podobne stilistične in ritmične značilnosti.⁷⁴ Vendar

⁷⁴ Temu problemu bi bilo treba posvetiti obsežno razpravo. Znano je, da Župančič pogosto opeva viharje; a za Dehmlo je značilno, da se nenehoma vrača k viharjem in nevihtam, bliskom in grmenju. Znano je tudi, da je Župan-

pa nam ne gre za to, da bi ugotavljali podobnost v motivih, snoveh in izraznih sredstvih, ker nas zanimajo predvsem druga vprašanja. Zdi se nam namreč, da je bila Dehmlova miselnost zelo odločilna za nastanek in obliko nekaterih Župančičevih načelnih izhodišč pa tudi za nekatere njegove sodbe o Ivanu Cankarju.

Ko beremo med kritičnimi mislimi, ki si jih je naš pesnik dne 19. maja 1904 zapisal v svojo beležnico o *Življenju in smrti Petra Novljana*, tudi trditev, da ni velikega umetnika brez velikega človeka in da je za to potrebna »samovzgoja«, se spomnimo na Dehmlova razmišljanja v uvodu k njegovi zbirki *Lebensblätter*, ki je bila našemu pesniku tako zelo všeč. Dehmel pričinja svoja razmišljanja z naslednjo tezo: »Der schöpferische Wert der Einzelkreatur ist ihre Bedeutung für die Zuchtwahl der Gattung... die Kraft eines Menschen zur Entwicklung der Menschheit, das ist sein Wert.« Te osnovne misli privedejo Dehmlova povsem logično do naslednjega spoznanja: »Also auch den höchsten Wert des Künstlers macht sein Wert als Mensch aus... Aber ein vollkommener Künstler bleibt trotz Allem ein unbedeutender Künstler, wenn er nicht auch ein bedeutender Mensch ist« (*Lebensblätter*, str. 7).

Misel, da je umetnik vreden le toliko, kolikor je v njem človeške vrednosti, je Župančič ohranil in se opiral nanjo tudi, ko je pisal vsa tista nedokončana in neoddana pisma, ki so se nam ohranila iz leta 1908 in 1909. Prav tako pa je ohranil tudi svojo misel o samovzgoji — in tudi ta misel spominja na Dehmlova. O samovzgoji je spregovoril Dehmel že v uvodu k svoji zbirki *Lebensblätter*, mnogo določnejšo obliko pa ji je dal v svojih verzih. Na čelo svoje zbirke *Aber die Liebe* je postavil kot motto naslednje Liliencronove besede:

čičeva poezija močno vizionarska. Tudi pri Dehmlu najdemo nešteto vizij in sanjskih podob. Župančičev stil se odlikuje med drugim po izredni dinamiki, ki se kaže tudi v kopičenju pridevnikov, glagolov in samostalnikov, kot n. pr. v *Prebujenju*, kjer so znani verzi, ki se pričenjajo: »mi pa pod njimi se bijemo, vijemo«. Podobne pojave odkrijemo tudi pri Dehmlu, tako n. pr. v pesmi *Im Nebenzimmer*, ki je iz zbirke *Erlösungen* in iz katere naj navedemo naslednje verze:

Quellende Laute,
schmeichelnd raunende,
flüsternd berückende,
perlen daher;
quellende Klänge,
jauchzend wallende,
rauschend stürmende,
drängen, umwogen, erwählen mich.

Auf meiner Schlachtfahne
soll in leuchtender Schrift
das edelste Wort glänzen:
Selbstzucht.

Samovzgoja, »Selbstzucht«, to je ena izmed vodilnih Dehmlovih misli. S tem naslovom je opremil tudi pesem v zbirki *Lebensblätter*, katere prvi verz se glasi: »Mensch du sollst dich selbst erziehen.«

V že omenjenih kritičnih pripombah o Petru Novljanu ugotavlja Župančič, da je Cankarjev junak »sanjač, kakor mi vsi«. Naš pesnik tudi sebe proglašja za sanjača, vendar pa hkrati dostavlja, da Cankar greši, ko stoji na strani svojega junaka, kajti »zakon življenja je delo«. Če upoštevamo, kako so formulirane Župančičeve misli, in se pri tem opiramo tudi na nekatere izjave v dokumentih, ki so ohranjeni iz let 1908 in 1909, potem vidimo, da je bil pesnik mnenja, da je mlad človek sicer lahko sanjač, vendar mora prej ali slej opustiti sanjarjenje in se lotiti dela. Vsa ta njegova razmišljanja močno spominjajo na Dehmlovo stališče, kakršno se nam razodeva iz njegove pesmi *Wendekreislauf*, ki jo je uvrstil v zbirko *Aber die Liebe*. V prvih dveh kiticah opisuje Dehmel sanjarski, subjektivistični odnos do sveta takole:

Nehmen wir Geschehn für Leben,
haben wir's nicht recht verstanden;
Menschenleben ist das Leben
so nur, wie wir es empfanden —

ja, so schwärmt' ich seelentrunknen.
Wie mir alles wohlbehagte,
was ich fühlte, was ich sagte,
in mein Spiegelbild versunken!

Toda dovolj je sanj in zaverovanja vase, kajti:

Doch jetzt heisst es: mit den Zielen,
mit den Wegen sich beraten.
Zwar den Jüngling ehrt sein Fühlen,
doch dem Manne ziemen Thaten.

Primeri, ki smo jih navedli, so takšne narave, da jih nikakor ne bi mogli proglasiti zgolj za slučajne podobnosti, slučajne paralele in slučajno soskladje. Zdi se, da gre za mnogo več, predvsem pa za precej podoben odnos do sveta in človeka. Kakor vse kaže, je Župančiča privlačevala predvsem vizija močnega, a vendar v sebi uravnovešenega

človeka, ki sicer ne ovira svobodnega poleta svojih nagonov in teženj, a je kljub temu sposoben samega sebe in svoje življenje obvladati in obrzdati. Kakor je razvidno že iz njegove himne *An Friedrich Nietzsche*, Dehmel ni v celoti sprejemal Zaratustrovega nauka o nadčloveku. Njegov skrajni individualizem in dosledno zaničevanje množice, črede, ga nista mogla ogreti, saj je izšel iz socialne demokracije in napisal nekaj izredno lepih socialnih pesmi, med njimi znano *Der Arbeitsmann*.

Kakor smo videli, je po Dehmlovem mnenju vrednost posameznika skrita v tem, v kakšni meri prispeva k razvoju vrste. Toda Dehmel ni hotel omejevati svobodnega razmaha osebnosti. »Ich will entlodern all die Glut, die mir im Herzen brennt«, poje v pesmi *Bekennnis (Erlösungen, 6)*. To Dehmlovo stališče pa ni identično s senzualizmom decadence, saj govori o samovzgoji in obvladanju samega sebe. Prav to misel izraža njegov motto k zbirki *Erlösungen*:

Wenn du auch irrst
auf den Pfaden des Strebens
nichts ist vergebens
denn du *wirst*.
Nur: bleibe Herr deines Strebens.

Skoraj povsem takšna je tudi misel, ki je navdahnila znane Župančičeve verze:

Predaj se vetrom — naj gre kamor hoče,
naj srce se navriska in izjoče.
Vendar mornar, ko je najvišji dan,
izmeri daljo in nebeško plan.

To je torej vizija človeka, ki je sposoben sam urejati svoje življenje in ki se nikdar v takšni meri ne prepusti svojim notranjim impulzom, da bi življenja ne mogel več obvladati. S tem pa postane kriterij našega ravnanja življenje samo. Življenje razsoja o vrednosti posameznika in ga preizkuša. V tem duhu je napisana Dehmlova pesem *Wenn's trifft*, ki se glasi:⁷⁵

Schicksal hämmert mit blinden Schlägen:
Wachs bleibt Wachs, Gold lässt sich prägen,
Eisen wird Stahl, Glas zerspringt,
springt an hundert eiserne Thüren,
keine Klinke will sich rühren,
die den Scherben Rettung bringt.

⁷⁵ *Lebensblätter*, 80.

Tudi za Župančiča je življenje kovač, ki preizkuša človekovo moč. In tudi zanj je sodba življenja edino veljavna, pa tudi pravična. Tako vsaj kažejo njegovi znani verzi, ki se glasijo:

Kuj me življenje kuj!
Če sem kremen, se raziskrim,
če jeklo, bom pel,
če steklo — naj se zdrobim.

Ko tako razpravljamo o skupnih potezah Otona Župančiča in Richarda Dehmila, se nenehoma zavedamo, da ni naš namen v celoti in do vseh podrobnosti raziskati odnos med tema dvema pesnikoma. Zaradi tega tudi ne poskušamo opisati tistih razlik med njima, ki jih opazimo, brž ko tehtamo estetsko vrednost njunih verzov in zato tudi ne opozarjamo posebej na očitno dejstvo, da sta pomen in vloga Dehmlove poezije v razvoju nemške književnosti bistveno drugačna od pomena in vloge Župančičevega dela in njegove osebnosti v zgodovini slovenske literature. Hoteli smo samo pokazati, kako moramo pri analizi Župančičevega pesniškega in idejnega razvoja upoštevati tudi Dehmlovo delo, zlasti pa še ideje, ki jih je izpovedoval. Samo tako je možno spoznati, ob katerih literarnih in idejnih pobudah se je oblikoval Župančičev odnos do sveta. Prav v tem odnosu do sveta pa moramo iskati tudi razlago za tiste ostre kritične besede, ki jih je izrekel Župančič tudi o Ivanu Cankarju prvič leta 1904.

V letih 1908 in 1909 je prišlo nato do novega in ostrejšega spopada. Dokumenti, ki govorijo o njem, kažejo, da je Župančič ob tem novem konfliktu ponovil marsikatero sodbo, ki jo je zapisal že pred štirimi leti, kar pomeni, da se njegovi splošni pogledi niso kdo ve kako bistveno spremenili. Pač pa so se razširili, utrdili, pridobili na intenzivnosti, pa tudi izpopolnili. To je povsem naravno in je na eni strani plod logičnega notranjega razvoja, prav tako pa tudi posledica novih zunanjih pobud. Mednje smemo v prvi vrsti prišteti dejstvo, da se je Župančič seznanil z deli Bergsona, Whitmana in Verhaerna, ki so vsak po svoje učinkovali nanj in prispevali, da so postala njegova naziranja trdnejša, obsežnejša in v sebi bolj zaključena.⁷⁶ Vendar moramo pri tem upoštevati predvsem, da je odkril Župančič pri omenjenih treh avtorjih predvsem misli, za katere se je ogreval že zdavnaj, preden je sploh spoznal njihovo delo.

⁷⁶ Da se je Župančič posebej zanimal za te avtorje, lahko razberemo iz njegovih izjav Izidorju Cankarju v *Obiskih*.

Ta naša trditev dobi svoje potrdilo, brž ko si ogledamo njegovo izjavo o Bergsonu. Naš pesnik meni namreč, da je francoskemu filozofu »princip življenja volja — on trdi, da človek nima uma v svrhu spekulacije, temveč v svrhu dela« (Obiski, 172). Ni važno, ali je Župančič pogodil bistvo Bergsonovega filozofskega sistema, pač pa je važno, da je odkril v njem natanko tisto, kar je sam že zdavnaj opeval, občudoval in oznanjal: voljo in delo.

Podobno se godi tudi nekaterim drugim idejam, ki jih je Župančič v letih 1908 in 1909 uporabil v polemiki proti Cankarju in za katere se nam na prvi pogled zazdi, da pomenijo nekaj novega. Podrobnejši pretes pa vedno znova pokaže, da so njihove temeljne sestavine bile že zdavnaj prej prisotne v Župančičevem miselnem svetu, ali pa lahko doženemo zanje, da jih je pesnik vsekakor utegnil poznati, ker so bile sestavni del tedanje duhovne atmosfere. Tako n. pr. poudarja Župančič v nedokončanem in neodposlanem pismu Cankarju: »In čutil boš, da si središče vesolja, da je v Tebi sonce, luna in vse zvezde, navadne repatice, in človeštvo in domovina, da je vse v tvojem srcu« (glej str. 32). Te izjave zelo živo spominjajo na Bergsonovo teorijo intuitivnega spoznanja. Saj tudi francoski mislec poudarja, da sta življenje in snov, ki napolnujeta svet, hkrati tudi v človeku; sile, ki delujejo v vseh stvareh, čutimo tudi v sebi. Notranje bistvo tega, kar je, in tega, kar se ustvarja samo, je tudi naše bistvo. Zato je dovolj, če se poglobimo vase, če stopimo v lastno notranjost.⁷⁷

Ideja intuicije je zelo stara, a ponovno je oživela z vso silo prav v času dekadence in simbolizma, ker je ustrezala nekaterim temeljnim težnjam teh dveh tokov. Tako so v tem času spet zaživele Platonove, Plotinove, Emersonove in Hartmannove misli. Predstavniki slovenske Moderne so ta prerod intuitivizma doživljali zlasti preko Emersona in Maeterlincka. In prav pri teh dveh avtorjih je Župančič utegnil spoznati nauk o intuiciji že zdavnaj pred letom 1908. Spoznal pa ga je lahko tudi pri Hermannu Bahru, čigar misel, ki govori o intuitivnem dožemanju sveta, je zašla celo v »Ljubljanski Zvon«. To je zasluga Frana

⁷⁷ »La matière et la vie qui remplissent le monde sont aussi bien en nous; les forces, qui travaillent en toutes choses, nous les sentons en nous; quelle que soit l'essence intime de ce qui est et de ce qui se fait, nous en sommes. Descendons alors à l'intérieur de nous-mêmes: plus profond sera le point que nous aurons touché, plus forte sera la poussée qui nous renverra à la surface.« Henri Bergson, *L'intuition philosophique*, communication faite au congrès de philosophie de Bologne le 10. avril 1911.

Ellerja, ki je v svojem sestavku *Moderno kritično stališče* citiral tudi naslednji Bahrov stavek: »Das Leben fühlen, durch das Gefühl das Wesen aus der Hülle holen, fühlend sich selber in den Dingen und die Dinge in sich selber und seine Einheit mit der Schöpfung finden — das war immer der Sinn der Kunst« (LZ 1898, 151).

Podobne misli, ki se prav tako približujejo intuitivizmu, je Župančič lahko našel tudi pri Dehmlu, ki je v uvodu k zbirki *Erlösungen* poudarjal: »Was ist denn Künstlerschaft im Grunde anders als die Fähigkeit, die Welt vom Ich aus so zum Ausdruck zu bringen, dass dies Ich-welt nun auch Anderer sinnliches Besitztum wird.« To, kar druží Dehmlov stavek z intuitivizmom, je zlasti misel, češ da je notranji svet človeka enak objektivni stvarnosti. Vendar pa se Dehmel od intuitivizma hkrati tudi močno oddaljuje in njegovi stavki izražajo najbrž predvsem tista razpoloženja, ki so značilna za impresionistično liriko in ki razodevajo popolno zlitje človeka s prirodo. To enotnost človeka in prirode je Dehmel popisal tudi v naslednjih verzih:

Zehntausend Sternen, aller Enden,
zehntausend Sonnen stehn und spenden
uns ihre Strahlen in die Brust!

Kolikor se Dehmel oddaljuje od pravega filozofskega intuitivizma, toliko bolj je bližji zgoraj navedenim Župančičevim stavkom, za katere prav tako ne moremo reči, da bi izražali res dosledno intuitivistično naziranje. Prav ta sorodnost z Dehmlovimi nazori in razpoloženji nam pojasnjuje specifičnost Župančičevih pogledov, nudi nam oporo, ko si skušamo razložiti tiste posebnosti, ki ločijo avtorja *Samogovorov* od Bergsonove teorije o intuiciji. Intuitivistični nazor je dobil pri Dehmlu in Župančiču stvarnejšo vsebino, kakor kaže med drugim tudi pesem *Zlata jutra*, ki poje: »vse je v tebi« ter nadaljuje: »v tvojo dušo se lije večnost brez konca« in se tako v bistvu sklada z Dehmlovimi verzi, ki pripovedujejo o deset tisoč zvezdah in deset tisoč soncih, se pravi, o neskončnem in večnem vesolju, ki pošilja svoje žarke v pesnikova prsa.

Naravno je tedaj, če se nam vsiljuje trditev, da notranja doživetja, ki so jih zbudili v našem pesniku Bergson, Verhaeren in Whitman, niso bila odkritje nečesa novega. To ni bil sunek v novo smer, bilo je samo potrdilo že utrjene poti in že izbrane smeri.

S tem pa smo že pri rešitvi našega osrednjega vprašanja. Iz vsega, kar smo doslej ugotovili, iz dogajanj, ki smo jih popisali, in iz gradiva,

ki smo ga pregledali in pretresli, je jasno razvidno, v katerih splošnih okvirih je potekal notranji razvoj Otona Župančiča, kateri tokovi in pojavi so ga predvsem privlačevali ter tako ali drugače učinkovali na njegov miselni svet pa tudi na njegov odnos do Ivana Cankarja. Ko pa smo te tokove in pojave nekoliko podrobneje opisali in zasledovali, kako so se najprej uveljavili v Franciji, smo morali v skladu z dognanji nekaterih raziskovalcev posebej poudariti, da niso nastali slučajno, marveč da so v zvezi z vrsto zunanjih dogodkov, predvsem s konsolidacijo notranjega in mednarodnega položaja tretje republike. Podobna konsolidacija pa je značilna za vso Evropo in celo Ameriko ter je posledica sprememb v ekonomskem življenju obeh teh dveh celin.⁷⁸ Kakor pripovedujejo zgodovinska dejstva, se je okrog 1873 začela v Evropi in Ameriki huda gospodarska depresija, ki je zajela vsa področja gospodarske in finančne aktivnosti: kmetijstvo, industrijo, promet, banke, trgovino itd. Ta kriza je bila znak razkroja liberalističnega gospodarskega in političnega sistema, ki ni bil sposoben obvladati spontanega gospodarskih in družbenih sil.

Položaj se je začel spreminjati v devetdesetih letih in glede na to spremembo v gospodarskem življenju se prične za zgodovinarje novo zgodovinsko obdobje z letom 1895. Od tega leta dalje se gospodarsko življenje regenerira in dobi nov polet, nastopi čas konsolidacije in relativne prosperitete, čas »novega elena«, kakor pravi zgodovinar Robert Schnerb.

Nikakor ne mislimo, da premiki v gospodarski strukturi takoj, neposredno in mehanično učinkujejo tudi na duhovno življenje ter izzovejo v njem ustrezne spremembe. Zato vemo, da se tudi v času ekonomskega razmaha in materialne prosperitete lahko pojavijo hude duhovne krize in depresije, zlasti v družbi, ki je notranje neenotna in zgrajena na nenehnem konfliktu sovražnih si razredov. Vendarle se nam je zdelo potrebno, da opozorimo na ugotovitve zgodovinskih raziskav, ki pripovedujejo o novem gospodarskem poletu, relativni stabilizaciji in blagostanju, skratka o pojavih, ki vzbujajo občutek varnosti ter zago-

⁷⁸ Pri tem se opiramo predvsem na osemnajsti zvezek znane zbirke *Peuples et civilisation*, Paris 1949, ki ima naslov *L'essor industriel et impérialisme coloniale*, ki ga je napisal Maurice Baumont. Do enakih zaključkov pa nas vodi tudi šesti zvezek prav tako znane zbirke *Histoire générale des civilisations* — pod vodstvom Mauricea Crouzeta — ki ga je napisal Robert Schnerb in mu dal naslov *Le XIX siècle, l'apogée de l'expansion européenne*, Paris 1955; Glej še: Louis Pommery, *Aperçu d'histoire économique contemporaine, 1890—1945*, Paris 1947.

tovljene bodočnosti in ki lahko za nekaj časa prikrijejo globoke notranje razpoke in sovražnosti ter zabrišejo pomembnost težkih in akutnih socialnih in političnih problemov. Morda bomo prav v luči teh zgodovinskih dejstev lažje razumeli nekatere splošno evropske literarne in idejne pojave, za katere lahko trdimo, da so po svoje učinkovali tudi na Otona Župančiča, morda nam morejo prav ta dejstva pojasniti, zakaj je pesnikov razvoj potekal tako, da se je vedno bolj oddaljeval od položajev, na katerih je stal in se boril Ivan Cankar. Pri tem ne smemo pozabiti, da se je Ivan Cankar srečal pravzaprav z istimi pojavi in tokovi kot njegov prijatelj, vendar je odkrival v njih drugačno vsebino, našel je v njih argumente za drugačno življenjsko orientacijo. Vendar pa razpravljanje o tem ne sodi več v okvir naše razprave, ki je hotela pojasniti samo izvor in oblikovanje tistih najpomembnejših Župančičevih naziranj, zaradi katerih je tako dosledno odklanjal ideje in delo Ivana Cankarja.

*

GRADIVO. — Prva štiri poglavja so nastala predvsem ob gradivu, ki je bilo vse dotlej še neobjavljeno. Tu podajam popis tega gradiva z navedbo nahajališča, to pa v tistem zaporedju, kakor objavlja naša študija posamezne dokumente. Ob vsakem dokumentu je navedena najprej stran, kjer je ta ali drug dokument objavljen v naši študiji:

- Str. 4. Župančič Cankarju dne 22. avgusta 1897, *Zapuščina* O. Župančiča.
- Str. 5. Župančič Cankarju dne 19. septembra 1897, *Zapuščina* O. Župančiča.
- Str. 6. Župančič Cankarju dne 3. novembra 1897, *Zapuščina* O. Župančiča.
- Str. 6. Župančič Cankarju dne 5. januarja 1898, *Zapuščina* O. Župančiča.
- Str. 10. Župančič Cankarju dne 10. januarja 1898, *Zapuščina* O. Župančiča.
- Str. 11. Župančič Cankarju dne 28. januarja 1898, *Zapuščina* O. Župančiča.
- Str. 11. Župančič Cankarju dne 21. marca 1898, *Zapuščina* O. Župančiča.
- Str. 17. Župančič Golarju, neodposlano pismo, *Zapuščina* O. Župančiča.
- Str. 18. Župančič Golarju, neodposlano pismo, *Zapuščina* O. Župančiča.
- Str. 18. Župančič Dergancu dne 28. julija 1899, hrani Blaž Tomaževič.
- Str. 18. Župančič Kraigherju dne 27. septembra 1899, *Zapuščina* A. Kraigherja.
- Str. 19. Župančič Kraigherju dne 3. septembra 1899, *Zapuščina* A. Kraigherja.
- Str. 21. Župančič Golarju, neodposlano pismo, *Zapuščina* O. Župančiča.
- Str. 24. Župančič Regaliju februarja ali marca 1901, hrani Josip Regali.
- Str. 24. Oton Župančič, zapisek o noveli *Življenje in smrt Petra Nočljana*, *Zapuščina* Otona Župančiča, *Beleznica* VIII, 61.
- Str. 25. Oton Župančič, zapisek o *Hiši Marije pomočnice*, prav tam, str. 63.
- Str. 25. Oton Župančič, zapisek o Ivanu Cankarju, prav tam, str. 66.
- Str. 26. Oton Župančič Ivanu Prijatelju dne 29. maja 1904, NUK, Ms 895.

- Str. 26. Ivan Prijatelj, koncept pisma Otonu Župančiču, NUK, Ms 973.
Str. 26. Prijatelj Župančiču Na Rešnjega telesa dan 1904, *Zapuščina* O. Župančiča.
Str. 28. Cankar Župančiču dne 17. decembra 1904, NUK, Ms 820.
Str. 29. Oton Župančič Ivanu Cankarju dne 23. junija 1907, NUK, Ms 819.
Str. 30. Oton Župančič Ivanu Cankarju dne 24. oktobra 1907, NUK, Ms 819.
Str. 30. Oton Župančič Ivanu Cankarju dne 31. oktobra 1907, NUK, Ms 819.
Str. 31. Župančič Cankarju dne 2. januarja 1909, *Zapuščina* O. Župančiča.
Str. 35. Cankar Župančiču dne 8. januarja 1909, *Zapuščina* O. Župančiča.
Str. 37. Župančič Lajovicu, neodposlano pismo, *Zapuščina* O. Župančiča.
Str. 39. Župančič Cankarju, neoddana razglednica, *Zapuščina* O. Župančiča.
Str. 39. Župančič Dermoti, neoddano pismo, *Zapuščina* O. Župančiča.
Str. 39. Župančič »monsignorju«, neoddano pismo, *Zapuščina* O. Župančiča.
Str. 42. Oton Župančič, zapisek o Cankarju, *Zapuščina* O. Župančiča.
Str. 42. Oton Župančič, zapisek o *Hlapcih*, *Zapuščina* Otona Župančiča.
Str. 43. Oton Župančič, zapiski o *Kurentu*, *Zapuščina* Otona Župančiča.
Str. 43. Župančič Mešku dne 26. februarja 1910, *Zapuščina* O. Župančiča.
Str. 43. Župančič, zapisek o Golarju in Cankarju, *Zapuščina* O. Župančiča.
Str. 44. Oton Župančič Ivanu Prijatelju junija 1910, NUK, Ms 895.
Str. 47. Cankar Kraigherju dne 9. maja 1910, *Zapuščina* A. Kraigherja.
Str. 47. Kraigher Župančiču dne 1. novembra 1910, *Zapuščina* O. Župančiča.
Str. 47. Župančič Kraigherju dne 21. novembra 1910, *Zapuščina* A. Kraigherja.
Str. 48. Janko Šlebingar Ivanu Cankarju dne 14. decembra 1910, NUK, Ms 819.
Str. 48. Ivan Cankar Štefki Löfflerjevi dne 25. novembra 1909, NUK, Ms 947.
Str. 48. Levstik Župančiču dne 4. marca 1908, *Zapuščina* O. Župančiča.
Str. 49. Kraigher Župančiču dne 16. decembra 1910, *Zapuščina* O. Župančiča.
Str. 50. Župančič Kraigherju, *Zapuščina* A. Kraigherja.
Str. 51. Ivan Cankar Otonu Župančiču dne 28. marca 1911, NUK, Ms 820.
Str. 53. Oton Župančič, epigram *C—ju*, *Zapuščina* Otona Župančiča.

Résumé

L'auteur décrit l'évolution des relations entre Oton Župančič et Ivan Cankar, en utilisant des documents inédits qu'il publie ici pour la première fois. Il constate que leurs rapports ont été assez changeants, et y découvre quatre phases successives. La première commence au début de l'année 1893, lorsque les deux poètes firent connaissance, et se termine en automne 1899. Au cours de ces années, ils devinrent des amis sincères, unis par leur commune recherche des principes philosophiques et esthétiques nouveaux, dépassant le naturalisme et proches du symbolisme; leur confiance réciproque était entière et leurs jugements sur toutes les questions d'actualité, notamment sur les problèmes littéraires, étaient presque identiques.

Le deuxième phase s'étend jusqu'aux premiers mois de l'année 1908. Au début de cette période, Župančič formula dans sa correspondance avec des amis ses premières observations critiques sur l'œuvre littéraire de Cankar, et il commença aussi à juger d'une manière différente certaines questions actuelles de la littérature. C'est pourquoi il ne prit pas part aux polémiques publiques en-

gagées par Cankar qui n'admettait aucun compromis dans sa lutte pour de nouveaux principes éthiques et esthétiques. Ce fut suffisant pour que Cankar se prononçât dans ses lettres privées d'une manière assez dure sur le caractère de son ami, mais ce différend n'influença nullement son admiration pour l'œuvre poétique de Župančič qu'il considérait à sa juste valeur, ne doutant pas un instant de son importance pour l'évolution littéraire et générale du peuple slovène.

Cankar ne changea non plus d'avis en 1904, lorsque le recueil poétique «Čez plan» (À travers la plaine) lui révéla combien grande était devenue la différence entre sa propre conception du monde et les opinions de Župančič. Au cours de cette même année, Župančič reçut un choc semblable en lisant deux œuvres de Cankar qui venaient de paraître: «Življenje in smrt Petra Novljana» (Vie et mort de Peter Novljan) et «Hiša Marije Pomočnice» (La Maison de Notre-Dame du Secours). Il nota quelques pensées critiques sur les points de vue idéologiques de Cankar et sur son œuvre littéraire en général. Il ne garda cependant pas pour soi ce jugement désapprouvateur, mais en fit part à l'historien littéraire Ivan Prijatelj qui accepta et confirma les opinions de Župančič sur les idées et l'art de Cankar. Les documents contemporains nous permettent de supposer que cette année 1904 représente une date importante pour la littérature slovène, puisqu'elle vit s'accomplir une différenciation intérieure d'une considérable portée idéologique; toutefois, les divergences d'opinion n'ont eu aucune répercussion sur les relations personnelles des deux grands poètes slovénes.

Leur différend ne s'envenima qu'au début de 1908, au commencement de la troisième phase qui dura jusqu'au milieu de l'année 1910. Leur différenciation intérieure devint de plus en plus apparente, pour éclater enfin dans un conflit dont Cankar a parlé dans son livre «Bela Krizantema» (Le Chrysanthème Blanc). Les documents conservés prouvent que cette discussion entre Cankar et Župančič marque la séparation définitive des deux courants idéologiques dont chacun possède son propre fondement politique et social. Ce fait trouve sa confirmation dans les lettres que Župančič avait écrites à Cankar, à Lajović et à un «monsieur» non identifié, mais qu'il n'a ni achevées, ni expédiées.

La dernière phase commence lorsque Cankar renoue son amitié ancienne avec Alojz Kraigher et lorsqu'il attaque dans la presse le journalisme équivoque du jeune écrivain Vladimir Levstik. Il publia en même temps une critique très élogieuse du drame «Školjka» (Le Coquillage) de Kraigher, qui lui offrit l'occasion de porter un jugement sévère sur l'œuvre dramatique d'Ibsen. Župančič se fit pour un certain temps le défenseur de Levstik, et il réagit aussi violemment à la critique d'Ibsen, ce qui provoqua un malentendu avec Cankar; ce conflit, d'ailleurs vite apaisé, montra cependant que les deux poètes étaient d'opinions trop différentes pour arriver encore à un accord durable. Dans leurs déclarations publiques, ni Župančič ni Cankar ne cachent plus ce qu'ils pensent l'un de l'autre, et cela aigrit plus ou moins leurs rapports pendant toute cette dernière période qui se termine avec la mort de Cankar.

Tous les documents publiés et utilisés prouvent que les conflits et les discussions entre Cankar et Župančič avaient leur origine dans leurs principes

différents, mais aussi dans leurs vues divergentes sur les problèmes du jour, tant politiques que culturels. Néanmoins, Cankar n'oublia jamais que Župančič était un des plus grands poètes slovènes, et il n'a jamais écrit une ligne qui pourrait susciter le moindre doute quant à la haute valeur de son œuvre poétique. Les jugements de Župančič sont plus sévères; lorsqu'il critique les idées de Cankar, il lui arrive de critiquer aussi ses œuvres littéraires. Cela explique son attitude au moment de la mort de Cankar, lorsqu'il a déclaré publiquement qu'il ne connaissait pas son œuvre entier d'une manière assez précise, et qu'il n'avait pas su apprécier à leur juste valeur divers de ses ouvrages au moment de leur publication.

Signalant les différences relatives aux origines sociales et aux traits personnels des deux poètes, l'auteur essaie de fixer les causes des grandes divergences entre eux. En même temps il met en évidence les courants d'idées et les mouvements littéraires d'Europe qui ont particulièrement influencé Župančič, en l'orientant dans un sens de plus en plus opposé à celui de Ivan Cankar.

Francè Bezljaj

O NALOGAH SLOVENISTIKE*

Že stara je primera, da si vsak znanstvenik omisli svoj vrtiček, ki si ga ogradi s plotom. Tam goji in neguje samo tiste ideje, ki so mu najbolj pri srcu. Pri tem se pa rado zgodi, da ga vedno manj zanima vse, kar ne spada v njegovo področje. To velja prav posebno za jezikoslovce. Njihova stroka je že davno razpadla v celo vrsto specializacij in še vedno se porajajo nove. Meje med njimi seveda niso ostro začrtane in tudi ne smejo biti. Ostro opredeljena raziskovalna področja se le malokdaj obnesejo. Kadar pa postanejo stalna, pomenijo konec razvoja.

Vsak jezik je obsežen sistem pojavov, ki jih ni nič manj kakor v slehernem živem organizmu. Nikoli ne sme jezikoslovec pozabiti, da je takšen sistem neločljiva celota, toda raziskovalno delo posameznih strukturnih elementov zahteva marsikdaj dokaj različne priprave, posebnih metod, specifičnega znanja in celo nadarjenosti. Ako danes slišimo o nekom, da je slovenist, bomo takoj vprašali, ali je fonetik, fonolog, dialektolog, leksikolog, sintaktik, onomastik, strukturalist in tako dalje.

Svetovni razvoj stroke si je sčasoma izsilil vse te specializacije. Našli bomo posameznike, kakor je bil pri nas na primer Ramovš, ki so enako tvorni na dveh ali celo na treh takšnih sektorjih, nihče pa ne more biti več niti pasivno kos vsemu tistemu, kar bi današnje jezikoslovje zahtevalo od raziskovalca slovenščine.

Razvoj naše narodne kulture pa se je vendar bistveno razlikoval od evropskega. Kar sta pri večjih narodih opravila tradicija in kontinuiteta množice delavcev iz roda v rod, je bilo pri nas prihranjeno genialnim posameznikom. Za kontinuiteto nam je manjkalo osnovnih pogojev. To mnenje gotovo ni pretirano. Gotovo lahko govorimo o bogati slavistični tradiciji pri Slovencih, saj so nas včasih zaradi Kopitarja, Miklošiča in cele vrste drugih pomembnih slavistov imenovali narod filologov. Vendar lahko na prste seštejemo vse tiste delavce, ki so si v poldrugem stoletju ustvarili poklic iz ljubezni do jezika. Šele današnji čas nam je prinesel nove pogoje. Danes je na naših znanstvenih zavodih na razpolago naj-

* Predavanje na slavističnem kongresu v Zagrebu septembra 1959.

manj dvanajst sistematiziranih mest za slovenistiko in za vzgojo znanstvenega kadra. V potrebi bi se to število dalo še pomnožiti. Zavedamo se, da je samo naša krivda, ako ta mesta niso zasedena tako, kakor bi morala biti, in ako še vedno govore o krizi v slovenistiki.

Spremenjeni pogoji nam nalagajo dolžnost, da razmišljamo, kako bi s harmonično razporejenim in sistematičnim raziskovalnim delom čimprej nadomestili vse tisto, česar prejšnji rodovi niso utegnili opraviti, obenem pa preprečili, da v bodoče na nobenem sektorju slovenistike ne bi več zaostajali vsaj za povprečjem svetovnega razvoja v jezikoslovju. Ne morem se strinjati z izjavami, kakor smo jih v prejšnjih letih večkrat slišali na slavističnih forumih, da je treba vse sile posvetiti dialektologiji, ker se naša narečja naglo izgubljajo. Za dialektologijo je pri nas sorazmerno dobro preskrbljeno in ni se treba bati, da bi ta plat slovenističnega raziskovanja vsaj v bližnji bodočnosti zaostala za drugimi. Mnogo bolj kočljivo je stanje na drugih področjih. Nekatera so tako slabo in površno preiskana, da bi nas moralo biti sram, ako ne bi upoštevali objektivnih pogojev, v katerih se je razvijala slovenistika. Brez doslednega poklicnega dela ne moremo nikjer pričakovati sistematičnosti.

Naše sedanje težave so dokaj različne. Javnost pričakuje od nas temeljnih slovenističnih del, pričakuje sintez, brez katerih je tudi jezikovna kultura obsojena, da samo životari. Vsi se zavedamo, da nimamo niti ene opisne slovnice, ki bi presegala potrebe srednjih šol. Imamo samo torzo historične gramatike. Nimamo sodobnih slovarjev. Nimamo slovenske fonetike, sintakse, jezikovne stilistike, frazeologije, imenoslovja. Manjka nam skratka vsega, kar pri drugih večjih narodih sproti nastaja ter se pogloblja in izpopolnjuje iz roda v rod. Po drugi strani pa med nami skorajda ni delavca, ki bi si v doglednem času upal misliti na takšne sinteze. Lahko je govoriti, da v sedanjem rodu žal nimamo dovolj sposobnih delavcev. Toda spomnimo se Ramovša, ki mu nihče ne more odreka ti veličine. Vendar je obnemogel sredi dela, ker je bil sam, čeprav so bili njegovi napor i usmerjeni najbolj v historično in dialektično glasoslovje. Nihče ne more sam opraviti vseh potrebnih predel. Kdor se loti sistematičnega dela na tem ali na drugem sektorju slovenistike, še kmalu znajde sredi problemov, ki se jih še nihče ni dotaknil, ki so nekakšne bele lise na zemljevidu. Pri tem pa skorajda ni problema, pri katerem ne bi vsako desetletje odlašanja poglobilo in zaostri lo zahtev znanosti za dostojno, sodobno rešitev.

Kako naj napišemo slovensko sintakso, če ne najdemo do sedaj v slovenščini niti treh sintaktičnih študij, ki zares zaslužijo to ime? Sin-

taktični omnibusi v šolskih slovnica^h so samo prirejeni po tujih jezikih. Raziskovanje stavčnih konstrukcij pa nam odpira vedno nove probleme.

Dokler se ne bomo sistematično pregrizli skozi snov, ne moremo misliti na sinteze. Seveda niso vsa področja preiskana tako slabo, kakor je sintaksa, kjer skorajda nismo imeli delavcev ter se je ta stroka po svetu šele v zadnjih desetletjih začela intenzivno razvijati. Ne bomo pa našli nobenega delovnega sektorja brez težkih in na gosto posejanih vrzeli, ki jih je treba venomer dopolnjevati. To pa je počasno in zamudno delo.

Brez znanstvene priprave pa se tudi kultura jezika ne more uspešno razvijati. Dokler imamo samo Pravopis, najsi bo še tako in tolikokrat izpopolnjen, ne moremo pričakovati, da bi se moglo bistveno popraviti sedanje stanje, s katerim gotovo ne moremo biti zadovoljni. Kultura jezika ni in ne sme biti samo purizem, ampak sinteza vsega, kar vemo o svojem jeziku. Da pa tega pri nas ni veliko, spoznamo že iz naše šolske prakse. Slovenci smo edini narod v Evropi, ki je praktično odpravil pouk jezika iz višjih srednjih šol. Ni mogoče v nedogled ponavljati sklanjatve, spregatve in kaj je objekt, prav tako pa tudi historičnega in dialektičnega glasoslovja ne moremo uvajati v srednjih šolah. Učitelj, ki bi hotel povedati nekaj primerne^{ga}, bi se moral najprej sam preleviti v raziskovalca slabo in površno znanih funkcij jezika.

Znanstvena in praktična slovenistika sta mnogo ožje povezani, kakor po navadi mislimo. Ločila ju je šola mladogramatikov, ki je priznava^{la} samo historizem za pravo jezikoslovje, tako imenovano deskriptivo pa prepustila morebitnim ljubiteljem. Tudi to je dediščina preteklosti. Na prvo mesto moramo postaviti potrebo po slovenski, ne v starem smislu besede deskriptivni, ampak po znanstveni opisni slovnici, ki bi zajela zakonitosti vseh pojavov v jeziku in v njegovi logiki. Malo pa je upanja, da bi se kmalu prikopali do takšne slovnice. Po vojni se je na naši univerzi res ustanovila posebna stolica za opisno slovnico. Žal pa ni bil njen namen poglobljati znanstvenih pogledov na jezik, ampak samo prvemu letniku študentov dvigati prenizko raven, ki so jo prinesli iz srednje šole. To je stolica, od katere bi pričakovali neprimerno več. Šele priboriti si bo morala tisto mesto in pomen, ki ji pripada. Raziskovanje funkcij jezika je med najmanj organiziranimi sektorji slovenistike. Z njim je tesno povezano vprašanje slovenske sintakse, opisne in historične, kolikor je pri nas sploh mogoče govoriti o historični sintaksi. Kakor pri glasoslovju bo verjetno tudi pri sintaksi šele raziskovanje dialektičnih sintaktičnih pojavov pomagalo osvetliti razvojne tendence.

Važnosti slovenske filologije v zvezi s temi vprašanji niti ni treba posebej poudariti. Jezik naših starejših pisateljev je glasoslovno in morfološko vsaj deloma že raziskan, čeprav ne sistematično. Manjka pa vseh drugih analiz, ki jih ne bo mogla pogrešati ne historična gramatika ne zgodovina knjižnega jezika ne znanstvena opisna slovnica. Težko je razumeti, da organizatorji naših znanstvenih centrov niso mislili na ta obsežni in tako potrebni kompleks slovenističnega dela in ga upoštevali v svojih načrtih.

Morda bo kdo oporekal, češ da ta ali oni že pripravlja nekaj s teh področij. Vendar to na stvari nič ne spremeni. Kakor bom vesel vsakega pozitivnega prispevka v slovenistiki, se vendarle bojim, da ne bomo dosegli pomembnejših uspehov, ako ne bomo organizirali stalnega delovnega središča za raziskovanje strukture slovenskega jezika, sintakse, jezikovne stilistike in slovenske filologije. Kakor na vseh drugih področjih je treba tudi tukaj misliti najprej na sistematično zbiranje gradiva. Šele to bo omogočilo stvarne analize problemov, in tega potrebujemo mnogo bolj kakor avtoritativnih norm, kakršnih smo navajeni v naših slovnica. Tudi za te sektorje dela je treba pravočasno vzgojiti naraščaj, da bo čimprej kos konkretnim nalogam.

Posebno poglavje pa je vprašanje naše historične gramatike. Ramovševo delo je ostalo nedovršeno. Poleg posameznih delov, ki so izšli deloma v obliki knjig, deloma skript, so na razpolago še nekatera Ramovševa predavanja, ki še niso dozorela do definitivne oblike. Vokalizem v *Kratki zgodovini slovenskega jezika* pa je zgrajen na drugačnih principih kakor posamezni deli velike *Historične gramatike*. Bilo bi komaj mogoče rekonstruirati celotno delo po prvotni avtorjevi zamisli. Laže in bolj primerno bi bilo napisati novo s primernimi popravki in dopolnili, obenem pa izdati izbor najboljših in najpomembnejših Ramovševih razprav. To je tema, o kateri naši jezikoslovci nekam neradi razpravljajo, je pa zadnji čas, da kritično pretresemo položaj in razmislimo, kako bi organizirali takšno delo. Naša dialektologija je ostala zvesta Ramovševemu historičnemu pojmovanju in čeprav trenutno ni med nami delavca, ki bi bil na vseh področjih enakovreden Ramovšu, smo vendarle lahko optimistični, da bo sedanji rod tudi ta načrt lahko sprejel v svoj program. Naj mimogrede omenim, da berlinski profesor Vasmer že deset let išče Slovenca, ki bi napisal slovensko historično gramatiko v eni knjigi za nemško zbirko »Oris slovanske filologije«. Do sedaj ga še ni našel. Slavistika se že zaveda, da je slovenščina s svojimi arhaičnimi potezami

in nič manj zanimivimi inovacijami nekaj podobnega, kakor je islandščina v germanistiki. Čeprav stara panonska teorija o poreklu cerkvene slovanščine ni bila pravilna, je bilo v Kopitarjevih in Miklošičevih nazorih o pomenu slovenščine vendarle nekaj resnice; vedno bolj neprecenljiv vir postaja za študij praslovanščine.

Toda naša dolžnost je, da najprej mislimo na naše domače potrebe, čeprav bi zelo grešili, ako bi slovenščino kdaj le za trenutek abstrahirali iz splošnoslovanskega okvira. Pregledno in kompletno historično gramatiko potrebujemo prav tako sami kakor primerjalna slavistika. Kljub solidnim Ramovševim osnovam pa takšnega dela vendarle ne bo mogoče realizirati v doglednem času. Moralo pa bi biti kategorični imperativ in če si te obveznosti ne bi upal prevzeti en sam delavec, bi si lahko pomagali z delovnim kolektivom.

Še bolj kočljivo in kritično pa je stanje v slovenski leksikografiji. Naš edini znanstveno uporabni slovar je stari Pleteršnik. Ni niti popoln niti vedno enoten, v marsikaterem pogledu je zastarel, vendar ga cenimo, kakor zasluži. Več kakor šestdeset let si že pomagamo z njim. Priznati moramo, da za noben sektor slovenističnega dela javnost ni pokazala toliko razumevanja kakor za nov, sodoben slovar. Najmanj devetdeset odstotkov vseh dotacij za slovenistično raziskovanje v letih po vojni je bilo porabljenih v ta namen, vendar do danes ni razčiščeno niti vprašanje, kakšen naj bo ta slovar. Načrti zanj se od leta do leta spreminjajo.

Gotovo je zadnji cilj slovenske leksikografije *Thesaurus linguae slovenicae* s kompletnim knjižnim, historičnim in dialektičnim besednim in imenskim fondom, toda to je načrt, ki bi ga bilo mogoče realizirati komaj v tridesetih do petdesetih letih. Pomislimo samo na usodo hrvaškega »Akademskega Rječnika«. Ni znano, zakaj je Akademija opustila prvotni načrt, da izda najprej slovar slovenskega knjižnega jezika, nekakšno dopolnilo Pleteršnika, ter se šele nato postopoma loti težjih in zahtevnejših slovarskih del, ki bi terjali ne samo več časa, ampak tudi neprimerno globlje izobraženega delovnega kadra, kakor ga ima Akademija danes na razpolago. Hiše vendar ni mogoče začeti graditi pri strehi in upravičena je bojazen, da bomo še dolga desetletja ostali brez najbolj potrebnih slovarskih pripomočkov.

Historična leksikologija je neločljivo povezana s celotno problematiko slovenske filologije. Tudi zbiranje dialektičnega besednega fonda bi bilo treba vskladiti s študijem starejših in mlajših pokrajinskih piscev. Žal pa se je naša filologija in dialektologija v preteklosti omeje-

vala predvsem na glasoslovne pojave, zanemarila pa je narečno leksiko, semantiko in sintakso. Podrobno bi bilo treba preiskati izrazni fond različnih historičnih obdobj, pri katerih pa ne bi upoštevali samo tiskov, ampak tudi rokopisno gradivo in listine. Prav tako bi bili potrebni slovarji posameznih narečnih okolišev, kakor je na primer prekmurski ali beneško-slovenski, koroški itd. Tudi posamezni sektorji izraznega fonda, kakor je geografska terminologija, agrikultura, rastlinska imena in drugo, bi zahtevali svoje posebne, temeljite obravnave. Šele takšna dela bi položila solidne temelje naši leksikologiji, ki je že nekaj desetletij skoraj izključna domena raznih amaterskih zbirateljev in diletantov.

Ni dovolj samo zbirati izrazni fond, treba bi ga bilo tudi sistematično proučevati. Seveda ne mislim s tem samo etimologije, čeprav bi bil tudi etimološki slovar slovenskega jezika zelo potreben. Dosedanji slovanski etimološki slovarji upoštevajo manjše, periferne slovanske jezike samo mimogrede in niti od daleč še niso izčrpana vsa poznanja, ki jih skrivajo v svojem izraznem fondu slovenščina, slovaščina, makedonščina, lužiška srbščina, pomorjanščina itd. za splošno slavistično problematiko. Prav tako pa tudi stična slavo-romanska, slavo-germanska in slavo-madžarska področja še niti od daleč niso dozorela do sinteze, in obžalovati je treba, da naša slovenska univerza v svojem novjšem razvoju po smrti prvega rodu delavcev ni več mislila na važnost takšnih študij.

Bolje je pri nas poskrbljeno za besedno geografijo. Prvi del *Lingvističnega atlasa Slovenije*, z osnovnim poudarkom na glasoslovju, je danes gotovo edini slovenistični načrt, ki v redu in nemoteno napreduje. Drugi in tretji del je Akademija že najavila, vendar podrobni osnutki zanj niso dostopni širšemu slavističnemu krogu. Zdi se, da so za to delo najeli etnografe.

Bistveni del izraznega fonda je tudi onomastika, ki pa ima nekaj svojih posebnih potreb. Občutno je pri nas pomanjkanje primerne seznama naših krajevnih imen, kjer bi poleg uradne pisave imena našli tudi skrbno transkribirano dialektično obliko, čimbolj točno akcentuacijo, a tudi najvažnejše sklone s predlogi, izvedena adjektiva in stanovniška imena. Gradivo za takšen seznam je pred vojno že zbiralo Slavistično društvo, vendar ni niti popolno niti zanesljivo, ker so ga zbirali povečini neizvežbani srednješolci. Historični imenski leksikon pripravljajo zgodovinarji že več desetletij in zanj smemo upati, da bo kmalu realiziran. Zbran je tudi seznam današnjih priimkov, ki pa bi ga bilo potrebno dopolniti še s historično dokumentacijo in po možnosti tudi

s hišnimi imeni, preden bi mogli misliti na objavo. Potreben bi bil tudi nekakšen slovar slovenskih toponimičnih baz, ki se pojavljajo v gorskih imenih in v mikrotoponimiji. Tudi imenska geografija odkriva svoje posebne probleme in načrt našega lingvističnega atlasa ne bo nikoli popoln, če ne bomo posvetili potrebne pozornosti tudi imenom.

Šele kadar bi bilo vse to opravljeno, bi se dalo misliti na veliki *Thesaurus linguae slovenicae*. Pri današnjem stanju naše leksikologije pa je takšen načrt seveda popolnoma iluzoren. Res pa je, da je vse zbirateljsko delo na področju izraznega fonda tesno povezano in se medsebojno dopolnjuje, čeprav zahteva vsak drugačne organizacije pri delu in včasih tudi dokaj različne strokovne priprave. Priznati pa moramo, da za noben sektor lingvističnega prizadevanja današnji povprečni slavist ni manj pripravljen kakor za raziskovanje izraznega fonda. To je eno najbolj kočljivih vprašanj v slovenistiki.

V tem širokem orisu se nisem posebej dotaknil nekaterih sektorjev, ki so vsaj deloma že vključeni v gornja področja. Izognil sem se fonetike, za katero bo treba najprej šele poiskati in vzgojiti primerne delavce. Vendar fonetika ni specifično slovenistični problem, ampak ga moremo reševati samo v sklopu s potrebami različnih lingvističnih stolic na univerzi. Nisem omenjal posebej akcentologije, ki je sicer vključena v historično gramatiko in dialektologijo, a nas vendar upravičeno skrbi, če bo to, kar do danes vemo o slovenskem naglasu, zadoščalo za solidno izvedbo našega leksikološkega programa. Ob strani sem pustil tudi vse, kar spada v kulturno nadstavbo jezika, ker se stroke, kakor je lingvistična stilistika in podobno, ne morejo uspešno razvijati, dokler slovenistika ne dobi zanesljivih in trdnih temeljev.

Veliko se je pri nas že razpravljalo o posameznih delovnih programih, le malo pa o širših perspektivah celotnega kompleksa slovenistike. Brez dvoma so danes že dani tisti osnovni pogoji, ki jih prejšnji rodovi niso imeli in ki nam omogočajo sistematično delo v mnogo širšem obsegu. Imamo dva raziskovalna centra za slovenistiko, Inštitut za slovenski jezik pri Akademiji in Seminar za slovansko filologijo na univerzi, da možnosti stolic za slovenščino na drugih jugoslovanskih univerzah niti ne omenim. Vsaj deset do dvanajst delavcev se lahko poklicno posveti slovenistiki. Znanost pa seveda ni šahovska deska, kjer manjkajoče figure lahko nadomeščamo z gumbi, ne da bi zaradi tega kvarili kvaliteto igre. Delavcev, ki bi bili dorasli nalogam, imamo zelo malo, neprimerno manj kot razpoložljivih delovnih mest. Tudi znanstvenega naraščaja je malo, niti toliko, da bi lahko sproti nadomestili

starejše delavce, ki se drug za drugim poslavljajo. Tako dobivamo vedno več tako imenovanih »nemih« sluzbenih mest, namesto delavcev uradnike, ki so sami sebi edini namen. Slovenistični program se je razkrojil, zdi se, da ni nihče več za nič odgovoren. Kadar pa javnost vprašuje, kje so objavljena dela, kaže s prstom na nas, na majhen in skromen kolektiv slavistov, do vratu zakopanih v delo in brez moči, da bi vplivali na razvoj.

Prvo, kar bi morali ukreniti, bi bila neka stalna, enotna organizacija dela. Ne zanima nas borba med univerzo in Akademijo, katera naj ima izključni monopol za znanost. To je samo spor, da ena stran poveča svoje kredite in naprti drugi čimveč odgovornosti za delo. Slovenistika pa ni samo znanost, ampak tudi kulturni program, ki ga brez znanosti ni mogoče realizirati. To je njena specifična posebnost, po kateri se razlikuje od drugih jezikoslovnih panog. Skrb za kulturni program pa terja od nas slovenistov, da ne cepimo svojih sil in delovnih možnosti. Storiti moramo vse, kar je v naših močeh, da postopoma, drugo za drugim realiziramo najvažnejša in najbolj potrebna slovenistična dela.

Ne morem vnaprej videti, kako bomo to dosegli. Po dosedanji poti skoraj gotovo ne, kakor nam kažejo skušnje zadnjih desetih let. Akademija ni zmogla nič drugega kakor Pravopis in pripravlja sedaj novega. Univerza ni vzgojila dovolj znanstvenega naraščaja. Peščica delavcev pa ne zmore vsega, in če bi se vsi lotili enega samega, najbolj nujnega dela, bi bilo to verjetno pogubno za vse druge sektorje. Ne zdi se mi pa slaba pobuda Slavističnega društva, naj bi osnovali posebno lingvistično sekcijo kar v okviru svoje strokovne organizacije. Njena naloga naj bi bila skrbno proučiti okvirni načrt celotnega slovenističnega programa, pretehtati nujnost posameznih del in njihove realizacije. Seveda ne bi nihče zahteval od nje, da pripravlja nekakšne na pol uradne načrte, ampak da postane stalen organ za analizo notranje problematike posameznih sektorjev dela, njihovih potreb in perspektiv. Slavistično društvo je dovolj močna strokovna organizacija, da bi mogla uveljaviti pobude takšne sekcije povsod, kjer bi bilo potrebno. Morda bi bilo mogoče na ta način sčasoma izoblikovati nekaj delovnih skupin, neodvisnih od birokratizma in sposobnih, da prevzamejo odgovornost za realizacijo enega ali drugega načrta.

To je seveda samo ena izmed sugestij. V strokovno problematiko niso mogoči nobeni avtoritativni posegi, sama si izsili svoje mesto, svoje delovne pogoje in smotno povezavo. To, kar nam najbolj manjka, pa je, da bi se vsi podredili njenemu kategoričnemu imperativu. Kakor nismo

podedovali sistematičnosti, ki je v slovenistiki najbolj manjka in ne moremo brez nje nikamor naprej, prav tako si bomo morali šele najti za nas najbolj primerne oblike organizacije dela. Napori posameznikov so vredni upoštevanja, niso pa merilo. Resničen napredek so samo skupna prizadevanja generacije, harmonična rast našega poznavanja na vseh sektorjih, v globino in v širino, v teoriji in v praksi. To mora biti naša naloga, zadnji cilj vseh prizadevanj in vodnica na naši poti.

Résumé

L'auteur expose les circonstances peu favorables qui conditionnaient les recherches sur la langue slovène au passé. Partant du fait qu'une grande partie des travaux fut accomplie par quelques savants isolés, l'auteur insiste qu'il est difficile de parler d'une tradition ou des études continues. Actuellement, notre slovéistique éprouve l'absence des oeuvres de synthèse indispensables aux recherches ultérieures, et pratiquement à la culture de la langue slovène. Il y a peu de domaines où, dans un proche avenir déjà, les études puissent mener aux synthèses globales. Analysant les exigences internes, l'auteur suggère quelques propositions touchant les perspectives des études slovenistiques, en espérant qu'elles deviendront sujet de discussions des milieux professionnels.

SLOVENSKI KATEKIZEM IZ LETA 1615

O Kanizijevem slovenskem katekizmu iz 1615, eni prvih katoliških knjig, so že večkrat pisali, prave predstave o njem pa nismo imeli, ker je veljal za izgubljenega. Danes, po srečni najdbi izvoda te knjižice v Münchenski univerzitetni biblioteki (signatura: 8° Th. past. 13), lahko kaj več povemo o njem.

Že leta 1605 je škof Hren v instrukciji za teološke kandidate v gornjegrajskem semenišču omenil mali slovenski katekizem v tejle zvezi: »Cantiones sclauicas et orationes cum Catechismo paruo sclauico per nos facto...«¹ Iz tega sledi, kakor bi bil Hren sam sestavil katekizem, vendar je znano, da je treba pri Hrenu tisti »per nos facto« razumeti z vso previdnostjo. Vsekakor je moral obstajati rokopisni mali katekizem, bodisi da ga je res Hren sestavil ali dal sestaviti, zakaj v naslednjem letu je kazalo, da se bo kmalu natisnil. Dne 3. maja 1606 je namreč jezuit Krištof Zigelfest iz Ljubljane sporočil Hrenu v Gornji grad, da bo — kakor upa — slovenski katekizem kmalu šel v tisk. Takole piše: »Widmanstadii officina admodum modo occupatur, ut nescio quando Germanicus (sc. catechismus) sit habiturus locum, Slavonicum tamen ita commendavimus, ut sperem brevi proelo dandum. Slavonici 2000 exemplaria iudicabam ponenda. Et videntur non nimis multa fore. Nam Carinthiaci etiam cum desiderio videntur expectare.«² Zigelfest je torej v kratkem nameraval natisniti v Widmanstädtovi tiskarni v Gradcu 2000 izvodov slovenskega katekizma; tolikšna naklada se mu ni zdela prevelika, saj so tudi Korošci knjigo željno pričakovali.

Katekizem — bil je Kanizijev — pa se tedaj ni natisnil, kakor je Hren pozneje sam pojasnil Čandku v pismu z dne 10. aprila 1612: »Ego sane iam dudum et Canisii Catechismum cum eisdem Evangeliiis, Epistolis et Hymnologio habui prae manibus et cupiebam typis edere ad profectum Patriae Nostrae spiritalem. Sed iniuria et incuria pariter Sacerdotum sibi commendato describentium factum est, ut distraherentur

¹ I. Orožen, *Das Bisthum und die Diözese Lavant II*, 2 (Marburg 1877), 57.

² J. Mal, *Iz dobe Tomaža Hrena: Čas IX* (1915), 339.

Tretji Poglaviti del,
Ta shesta Sapurvid.
VI.



Ti nimash prash..shrovati.



Catechismus

Petri Canisij Soc. Iesv Th.

Skusi malane Figure naprėj
postavlen.

S' Cesarstvom oslobodovajnem.

1615.

et usque modo in lucem non prodirent.«³ Hrenov rokopis Kanizijevega malega katekizma se je torej izgubil, ker so ga (kakor rokopis lekcio-narja in rokopis pesmarice) prepisujoči duhovniki raznesli.

Tri leta kasneje pa je katekizem vendarle šel v tisk. V Hrenovem pismu predstojniku admontskega samostana Sebastijanu Nebelu z dne 28. januarja 1615 se bere: »An yezo Drukht man zu Augspurg Cathedismum Slaucum cum Imaginibus ad usum simplicis Catholicorum Plebeculae.«⁴ Avtorja ne omenja, dasi v istem pismu imenuje Evangelije in liste iz 1613 »meum partum Carniolanicum« (mojega kranjskega otroka) in obeta pesmarico, ki da jo je sam polagoma zbral in sestavil: »Hymnologium Slaucum das ist Ein Crainerisch von Mir nach vnd nach zusammen gesamblet: vnd verfastes Gessangbuech auf alle Fest Täg des ganzen Jahrs.«

Jezuiti pa so istega leta (1615) zapisali v svoji kroniki: »Edidimus hoc anno sumptibus Admodum Reverendi Domini Decani Labacensis Catechismum cum imaginibus Augustae impressum.«⁵ Tudi jezuiti niso imenovali avtorja, dasi kaže tisti »edidimus« (smo izdali) na jezuita, ker založil je knjižico ljubljanski dekan Mikec.

Iz Carcanovega dekreta škofu Hrenu 5. decembra 1620 — ta dekret je izzval škof sam — pa izhaja spet kot avtor Hren, ker se tu dovoljuje Hrenu, »da *vnovič* izda mali katekizem, katerega je že davno sam sestavil...«⁶

Ker nam tudi knjiga sama ne odkriva avtorja, bi glede na nesoglasja v sodobnem gradivu lahko s Kidričem dejali, da je treba razumeti pri-pisovanje Hrenu ali njegovo prisvajanje avtorstva v smislu »dal pre-vesti« in da je treba iskati prevajalca malega Kanizijevega katekizma med jezuiti. Edini izmed ljubljanskih jezuitov, s čigar imenom se veže Hrenova literarna akcija, pa je bil Čandek.⁷ Pri tem sklepu pa Kidrič ni upošteval omembe malega katekizma v Hrenovi instrukeiji za teološke kandidate (1605) in v Zigelfestovem pismu (1606). Ali je bil že prevod iz 1605 oziroma 1606 Čandkov? Ali ne gre vendarle za dva prevoda:

³ V. Steska, Janez Čandik: IMK XII (1902), 8.

⁴ Pismo ljubljanskega škofa Tomaža Hrena iz leta 1615: Novice XXXV (1877), 365; P. Radics, Tomaž Chrön: LMS 1878, III—IV, 20.

⁵ V. Steska, l. c., 11.

⁶ A. K(oblar), Nekaj o škofa Hrena spisih: LZ 1886, 700.

⁷ Fr. Kidrič, Opombe k protiref. (katol.) dobi v zgodovini slovenskega pis-menstva: ČJKZ III (1921-22), 86.

Hrenovega, ki ni izšel, in Čandkovega, ki je izšel 1615? Z doslej znanim gradivom se to vprašanje ne dá rešiti.

Ker je naš katekizem tako redek in se ni ohranil v nobeni domači biblioteki, je razumljivo, da so o njem tudi netočno poročali. Valvasor je v Slavi⁸ pravilno zabeležil: »Joannis Tschandik verdolmetschter Catechismus... Von ihm ist der Catechismus Petri Canisii, in Crainerischer Sprach, zum Druck gekommen.« Prav tako je pravilno označil Mikčevo vlogo: »Michael Mikèz, Doctor der Heil. Schrifft, und Thum-Dechant zu Laybach, hat einen Crainerischen Catechismus in Octavo, mit schönen Holtz-Schnitt-Figuren, für die Laybachische Jugend, auf seinen eigenen Verlag, in Druck gegeben, zu Augsburg, im Jahr 1615.«⁹ Pohlin ni videl knjige, pa si je izmisлил naslov, ker piše: »Mikez (Mich.) ... imprimi curavit: Ta mali Catechismus, ali Kerszhanski Navuk. Aug. Vindelicor. 1615, cum figuris ligno incisis.«¹⁰ Leta 1816 je knjižico iztaknil Dobrovský ter pisal 7. februarja Kopitarju:¹¹ »In der kön. Bibl. zu Stutgard — Catechismus Petri Canisii skusi malane figure napréj postavlén (also vorgestellt) 1615. 124 S. in 8. Vorrede unterschrieben: 25 fufzha 1615. — sa krainze inu vseshlaht Slovénze — fol. ultimo — v sakladi tiga velike zhasti vredniga Gospuda Michaela Mikeza. s. Pisma Doctèrja inu Dehanta v' Lublani. Augsburg. Die Holzschnitte sind auf indianischen Buxbaum, die auch zu ähnlichen Katechismen in andern (slav.) Sprachen, z. B. böhm. polnisch. lat. griech. ital. franz. span. engl. portug. ungr. Wie viel etwa davon in Wien seyn mögen?«

Čop je citiral Valvasorja, a vzel naslov po Pohlinu ter dodal »Spisal Miha Mikèz.«¹² Ta podatek je prevzel tudi Simonič.¹³ Pravilno poročata o našem katekizmu Gruden¹⁴ in Grafenauer,¹⁵ a oba s pripombo, da se ni ohranil noben izvod. Kidrič je opozoril na poročilo Dobrovskega v pismu Kopitarju ter iskal katekizem v Stuttgartu in Tübingenu, toda brez uspeha.¹⁶

⁸ Valvasor, Slava VI, 352.

⁹ Valvasor, Slava VI, 351.

¹⁰ M. Pohlin, Bibliotheca Carnioliae², 1862, 36.

¹¹ V. Jagić, Briefwechsel zwischen Dobrowsky und Kopitar (1808—1828). Berlin 1885 (Istočniki I), 413—414.

¹² P. J. Šafařík, Geschichte der südslawischen Literatur, Prag 1864, 115.

¹³ Fr. Simonič, Slovenska bibliografija I, Ljubljana 1903—1905, 202.

¹⁴ J. Gruden, Šola pri sv. Nikolaju: Carniola VI (1915), 13—15.

¹⁵ Iv. Grafenauer, Kratka zgodovina slov. slovstva, Ljubljana 1920², 82.

¹⁶ Fr. Kidrič, Opombe k protiref. (kat.) dobi: ČJKZ III (1921-22), 106—107.

Izvod münchenske univerzitetne biblioteke je zvezan skupaj z dvema drugima tiskoma: na prvem mestu je naš katekizem, na drugem J. Sluper, *Omnium fere gentium ... habitus et effigies*, Antv. 1572, na tretjem La civilté puerile ... Verdun 1603. Vezava je svetlorjavo telečje usnje; sprednja in zadnja platnica sta uokvirjeni z zlato vtisnjenimi črtami; velikost vezave je $9,5 \times 15$ cm, velikost listov $9 \times 14,5$ cm. Kako je ta zvezek prišel v münchensko univerzitetno biblioteko, se ne dá dognati. Žig »Ad Bibl. Acad. Land.« dovoljuje sklep, da je prišel vanjo med 1800 in 1826, ko je univerza bila v Landshutu. Verjetno izvira iz kakega bavarskega samostana, sekulariziranega 1803.

Ali je ta izvod isti, o katerem pravi Dobrovský, da ga je videl v Stuttgartu, se ne dá reči. Vsekakor ga danes v Stuttgartu ni, kakor sem se sam prepričal po natančnem iskanju. Vprašanje je še, ali je precej natančni bibliografski zapis, ki ga ima de Backer-Sommervogel,¹⁷ narejen po tem ali po kakem drugem izvodu.

Knjižica obsega naslovni list (dve neoštevilčeni strani), nato 124 oštevilčenih strani in na koncu še en list (dve neoštevilčeni strani).

Naslov s podobo (gl. prilogo) se glasi: »Catechismus Petri Canifij Soc. IESV Th. Skusi malane Figure napréj postavljen. S' Ceffarfkim oflobodovajnem. 1615.« Impressum dopolnjuje na prvi strani zadnjega lista natisnjeno besedilo: »Istifkanu v' Ceffarfkim Méftu Augspurgi. Ikusi Chriftophora Mangia, v' sakladi tiga velike Zhafty vrédniga Gofpuda Mihâela Mikeza, S: Pifma Doctèrja, inu Déhanta v' Lublani & c. v' Léti M.DC.XV.«

Druga stran naslovnega lista je prazna. Na str. 1—3 je predgovor; glasi se:

Na Sèrzadobriga Brajnza.

Is mnogiterih Vrshahou, sa katerih volo jo le od sazhétka tiga Kârizhan-ítva v'téj Catholifhki Cérkvi védnu inu vîclej ty malani Duhovni Pildi ihpogali, néj letá nar ta manîhi, katériga je S. Gregorius vezh kakòr pred enim jeséram Lét s' takufhnimi befiédami povédal: *Quod legéntibus scriptura, hoc idiotis praeftat pictura cernentibus: quia in ipfa etiam ignorantes vident, quod fequi debeant: in ifta legunt, qui literas nefciunt.* Tu je: Kar tu Piîmu tém, katéri tuiîtu brati snajo, tu tém, katéri tiga nesnajo ty Malani Pildi, kakòr jih vidio. Iturée: v' teh namrizh tudi tiga Piîma nevuzheni vidio, zheîîar le dêrshati imajo: v' letéh beró, katéri Piîmu nesnajo. Letimu, inu drugim Svétim od Buga resîvetlenim Ozhakom, katere je CHRISTVS îvoji Cérkuî Vuzhenike odlozhil.

¹⁷ De Backer-Sommervogel, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*, *Bibliographie* T. 5 (1894), stolpič 814.

něj bilu nevéjdezhe, de fe ty ikusi takove S. malane Pilde, kateri brati nesnajo, dobru inu lahku moreo v' Kârîzhanîki¹⁸ Véri inu v' tih te Vére Rezheh podvuzhiti, tuliku namrizh, kuliku je en vîaki Kârîzhenik snati dolshan inu savésan, aku on lîcer hozhe timu vshe îturjenimu Boshjimu Obîojejnu v'jiti, katéru ta S. Apostel îlédjnimu napréj dêrshy, ker taku prauî: *Ignorans ignorabitur*, tu je: Kateri nesná (saîtopi Kârîzhanîki Vuk inu Véro) kar ima snati, taîlti tudi nebode od Buga snan. Sa tiga volo tédaj naihiga Tovaruihtva P. IOAN. BAPTISTA ROMANVS, po Voli tiga Svétiga Tridentinîkiga S'braîîzha ali Concilia, fe néj pres velikiga Prida podîtopil, takuîhne h' Catholiîhkimu Vuku îlîfheozhe S. Pilde, v' ene Bukvize pèrpraviti, katérimu îo nekiteri drugi lih s' takuîhnim Bogabojezhim napréj vsétjom nak [!] pèrîhli, slaîti, debi te malane Figure, po Catechismu R. P. PETRI CANISIJ, kir je lîcèr vshe îedaj u' veliku Deshelah inu jesikih, na îvitlobo dan, rovnane bile. Dokler fe pak takuîhne Bukvize nemoreo povîod dobytî, ali vékihi Saklade iméti hozheo, kakòr kěj ty premoreo, katéri nyh potrebujejo, taku néj (Hvala Bogu) na takuîhnimi Bogabojezhimi Perîonami v' Lublani doli îhlu, katére h' Zhasty Boshji inu tim lubim mladim Otrozhizhkom k' dobrimu, tudi drugim, katéri nesnajo Piîmu, s' Svetovajnem inu Pomozhjo fe cilu volné najdeo, debi ta osgoraj iménovani *Catechismus* P. CANISIJ, v' letéh Bukvizah, najîi nikár s' malu dènarji, ikusi nove malane Figure vun dan bil, katére k' vékihi Zhasty Boshji, lih kakòr poprėj sa Nemze, taku tudi îedaj sa Krajnze inu vîeshlaht Slovénze cilu Pridne bodeo. Se taku ima dobru vupati, de letu dobru namîîhlenu Déllu vîém Bogashelnim Fajmoîhtrom, duhovnim Paîtirjam, vîém Catholiîhkim Stariîhim inu Shumaîhtrom, tudi Duhovni inu Deshelîki Goîpoîzhini (katérim Îsvelîzhajne îvoih Podloshnikou v' Sèrzi leshy) lubésnivû inu dopadlivu bode: slaîti tudi sa tiga volo, de s' pèrvoléjnm tehîstih, katéri îo sakladali, je letá Rezh h' timu narejena konzu, debi en vîakiteri takuîhne letéh Bukviz Exemplaria sa bulîhi Kúp, kakòr je lîcèr v' navadi, dobiti mogâl. Ta vîîgamogozhni miloîtvî BVG daj îuoî Shégân, de fe ta zhakani inu vupani duhovni Prid pèr vîeh teh, katérim je letu Déllu naméjnnenu, bogatu tèt obîlnu iskashe. V' Augî-purgi, na 25. dan tiga Sufhza: L: G: 1615.

Kakor ta slovenski predgovor je za zgodovino knjige važna še latin-ska aprobacija na str. 5. Ta se glasi takole:

FACVLTA S. P. PROVINCIALIS SOCIETATIS IESV
PER SVPERIOREM GERMANIAM.

SACRAE Cael. Marieîf. autoritate ac priuilegio noîtrae Societati pro libris quoque piarum imaginum, & îplîs imaginibus îeparatim eiûîdem îtudîo edendis, 20. Septemb. Anno 1612. Pragae conceîfio, ego MELCHIOR HARTELIVS Societatis IESV per îuperiorem Germaniam praepoîitus Prouincialis, honeîto viro Chriîtophoro Mangio, Typographo Auguîtano poteîtatem facîo edendi Cate-

¹⁸ V tej besedi je á (namesto à) tiskovna napaka.

chilmmum noitri R. P. PETRI CANISII, operâ P. Georgii Mayr Societatis noitrae per imagines exprelium, vnâ cum textu Slavonico. In cuius rei fidem hoc ei teitimonium manu mea iubicriptum, & ligillo munitum dare volui. Auguſtae, 18. Octob. Anno 1614.

Melchior Härtelius.

Če hočemo razumeti podatke v predgovoru in aprobaciji, je treba povedati naslednje stvari. Jezuit Peter Kanizij (Canisius), 1521—1597, je priredil več vrst katekizma. Najprej je izdal véliki katekizem v latinščini z naslovom *Summa doctrinae Christianae* (Dunaj 1555).¹⁹ Zatem je priredil leta 1556 latinski mali (pravzaprav najmanjši, kakor sledi iz nadaljnjega), a 1558 nemški mali (najmanjši) katekizem. Ta najmanjši katekizem ima 59 vprašanj.²⁰ Šele pozneje, 1559 in 1563, je izdal latinski oziroma nemški katekizem, ki ga je treba uvrstiti med prvega in drugega, ker obsega 122 oziroma 116 vprašanj; tudi ta se imenuje mali (*Parvus catechismus catholicorum*).²¹ Vsi ti katekizmi so se neštetokrat ponatiskovali z različnimi naslovi.

Še za Kanizijevega življenja in najbrž z njegovim sodelovanjem je nastal Kanizijev katekizem v podobah. Podobe niso bile zgolj okras, temveč bistvo knjige, ker so bile namenjene pouku tistih, ki ne znajo brati. Pobudo za Kanizijev katekizem v podobah je dal znamenitemu antwerpenskemu tiskarju Krištofu Plantinu prvi katekizem v podobah, ki ga je 1587 izdal Johannes Baptista Romanus (rojen kot Žid v Aleksandriji, potem jezuit, delujoč v Egiptu in v Rimu).²² Romanus se je naslonil na priporočilo tridentinskega koncila, ki je na 25. seji (3.—4. decembra 1563) poudaril korist svetih podob za pouk ljudstva.²³

Plantin je dal izdelati 103 podobe (bakroreze) slikarju in bakrorezcu Petru van der Borchtu²⁴ in natisnil leta 1589 delce: »*INSTITVTIONES CHRISTIANAE, seu PARVVS CATECHISMVS CATHOLICORVM ... PRIMVM quidem à P. IOANNE BAPTISTA Romano, Societatis Jesu, in rudiorum & idiotarum gratiam, iuxta SS. Concilij Tridentini decretum*

¹⁹ O. Braunsberger, *Entstehung und erste Entwicklung der Katechismen des seligen Petrus Canisius*, Freiburg im Breisgau 1893, 27.

²⁰ Prav tam, 104, 108.

²¹ Prav tam, 117, 129.

²² Prav tam, 157.

²³ *Sacros. concilii Tridentini canones et decreta*, Coloniae Agrippinae 1621, 526—529.

²⁴ Braunsberger, *Entstehung* 158. O Petru van der Borchtu (1545—1608) gl. U. Thieme-F. Becker, *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler* IV (Leipzig 1910), 342.

sess. 25. imaginibus distinctus, nunc verò aereis formis ad D. PETRI CANISII, Societatis Jesu, Institutiones eleganter expressus. ANTVERPIAE, Excudebat Christophorus Plantinus, Architypographus Regius, sibi & Philippo Gallaeo. M. D. LXXXIX.²⁵

Slovenski katekizem iz 1615 pa ni sestavljen po Plantinovi izdaji, temveč po priredbi, kakršno je izdal Georg Mayr. Ta bavarski jezuit in filolog (ok. 1565—1623) je pod vplivom Plantinove izdaje dal izdelati nove lesoreze ter jih porabil skupaj s Kanizijevim najmanjšim katekizmom za izdajo v raznih jezikih. Vpliv Plantinove izdaje nam kaže že primerjava njenega naslova s predgovorom v nemški oziroma slovenski Mayrjevi izdaji. Lesorezi v Mayrjevem katekizmu pa le od daleč spominjajo na bakroreze Petra van der Borchta;²⁶ kdo jih je Mayrju izdelal, ni znano.

Od Mayrjevih izdaj so razen slovenske znane še izdaje v grščini (1613), v nemščini (1614 in 1618), v češčini (1615), v latinščini, francoščini in italijanščini.²⁷ Vse so bile tiskane v Augsburgu z istimi podobami.

Podobe so skoraj na vsaki strani; vseh je 104. Besedilo (vprašanja in odgovori) je nad podobo in pod njo, le včasih obsega vso stran. Podobe so precej velike (na splošno ok. 85 × 58 mm) in dokaj spretno izdelane (prim. prilogo), le zdi se, da so se lesorezi obrabili.

Slovensko besedilo tako v predgovoru kakor v katekizmu kaže, da gre za dobeseden prevod iz nemške, morda latinske Mayrjeve izdaje (latinske izdaje nisem videl). Zato je razumljivo, zakaj v predgovoru ni več podatkov o slovenskem besedilu in o prevajalcu. Prevajalec je v predgovoru pustil vse, kakor je stalo v izvirniku, spremenil je le Augs-

²⁵ Prav tam, 159, op. 2.

²⁶ Tako lahko sodim po nekaterih podobah Plantinove izdaje, ki so v fotografskih posnetkih na voljo v Narodni in univerzitetni knjižnici; posnetki so bili narejeni po izvodu, ki ga hrani Kraljeva biblioteka v Bruslju (prim. Braunsperger, Entstehung 159). — Natančno kopijo podob Mayrjeve izdaje sem zasledil v Kanizijevem katekizmu, ki ga je izdal bakrorezec Joh. Christoph Haffner 1709 v Augsburgu (Catechismus catholicorum. Per imagines pro ignorantibus, qui litteras nesciunt, expressus).

²⁷ Grško izdajo sem videl v stuttgartski Landesbibliothek, obe nemški, latinska, francoska in italijanska so v Münchenski Bayerische Staatsbibliothek, za češko gl. Knihopis českých a slovenských tisků II, 2 (Praga 1942), št. 1427. Prim. še Wetzer-Welte's Kirchenlexikon VIII (Freiburg im Breisgau 1892²⁸), 1116; ta navaja z vprašajem še poljsko izdajo. Še več jih našteva v svojem pismu Dobrovský, gl. zgoraj str. 106.

burg v Ljubljano,²⁸ omenil »Krajnze inu vřeshlaht Slovénze«²⁹ ter izpustil predzadnji stavek, ki naznanja, da se bodo posamezni deli katekizma tudi posebej natisnili. Nemški predgovor ima avtorjev podpis: »Georgius Mayr, Societatis IESV«, slovenski ga je izpustil.

Besedilo katekizma ne nudi posebnih zanimivosti. Vsebinska je protireformacijska po naukih, ki jih uči. Očitnih protireformacijskih osti ni, le pri drugem vprašanju (Gdu je en Catholifhki Kãrfzhenik?) je poudčrtano, da ni biblija edino potrdilo za nauke rimske Cerkve. To je takole povedano: »Ta, kir po prejétim S. Kãrfta Sacramentu, vřezhihèrnu véruje inu řposná, kar ta řtara řogerřka Catholifhka Rimřka Cérkou véruje inu řposná, bodi ři tuiřtu v' Biblii řapifřanu, ali nebodi.«

V pravopisu in jeziku se naš katekizem ne razločuje od Evangelijev in listov 1613. Črkopis kaže iste značilnosti, kakor so: dokaj dosledno razločevanje *f* in *s*, *řh* in *sh*, raba apostrofa pri predlogih, pogostna raba akcentskih znamenj (gravis za polglasnik, akut za poudarek) ipd. Kakřen je jezik, kaže spredaj ponatisnjeni predgovor, a tu naj sledi še odlomek iz Evangelijev in listov 1613, ki ga najdemo tudi v našem katekizmu:

Evang. in listi 1613, str. 125

Ti imařh lubiti Gořpuda tvojsa Bogá, is céliga tvojsa řerza, is céle tvoje duřhe, inu is céle tvoje miřli. Letá je ta ner vékřhi inu pèrva řapuvíd. Ta druga pak je letéj enáka: Ti imařh lubiti tvojsa blishniga kakòr řam sebe. V' leteh dvéřh řapuvídah viřři vřazhihèrna Postava, inu Preroki.

Katekizem 1615, str. 43

Ti imařh Gořpudi tvojsa Bogá lubiti is céliga tvojsa řerza, is céle tvoje Duřhe, is céle tvoje Miřli, inu is vřřh tvoih Mozhy: Ta je ta pèrva inu nar vékřhi řapuvíd. Ta druga pak je letéj enaka: Ti imařh lubiti tvojsa Blishniga kakòr řam sebe. V' leteh dvéřh řapuvídih viřři inu řtoy vřa Pořtava inu Preroki.

Razlike v tem odlomku izvirajo iz različnih predlog: v prvem tekstu se je moral Čandik držati sv. pisma, v drugem pa Kanizijevega teksta, in storil je to v obeh primerih zelo natanko. V jeziku samem in pisavi pa ni bistvenih razločkov.

²⁸ also hat es (Gott lob) an solchen eyferigen Personen zu Augsburg nit gemangelt — taku něj (Hvala Bogu) na takuřhnimi Bogabojezhimi Perřonami v' Lublani doli řřlu.

²⁹ welche [sc. Figuren] dann nicht allein jetzt für die Teütsche, sondern auch künřtig für andere mehr Sprachen, sehr dienstlich seyn werden — katéře [sc. Figure], k'vékřhi Zhařty Boshji, lih kakòr poprěj sa Némze, taku tudi ředaj sa Krajnze inu vřeshlaht Slovénze cilu Pridne bodeo.

Še eno besedilo je, ki zasluži, da ga tu prikažemo. To so verzi, natisnjeni na str. 4 (med slovenskim predgovorom in latinsko aprobacijo). Glase se takole:

*Boshjim inu S. Catholijhke Kārzhhanjke Matere Cérkve
pokornim Otrozhižhom.*

S' obŕtojn, ô Zhlovik, vshivaŕh Kārzhhaníkiga Iména,
Zhe nevméŕh, vuzhée kaj tebe te Bukvize.
Zhe prave Vére néjmaŕh, ni Boshjiga Ítrahu,
Nemoreŕh nigdar v' Boshje Krajleŕtvu priti.
Vuzhy ŕe k' Véri, brumnoŕt tudí Ítara drushiti:
V' takim te brumnoŕt vsdignila v' Nebu bode.

Latinski izvirnik teh verzov ali kak prevod (n. pr. nemški) se ne dá zaslediti v nobeni izdaji Kanizijevega katekizma, ki jo je priredil Georg Mayr. Bili pa so v kaki drugi izdaji. Tu naj jih navedem po srednji izdaji Kanizijevega katekizma (122 vprašanj), ki je izšel v Ljubljani leta 1729.³⁰ Glasijo se:

Christianorum pueris

Frustrâ Chisticola puer usurpabis honorem,
Ni benè cognoscas, quae docet iste liber;
Ni pietate flagres, & religionis amore,
Non potes aetherei scandere regna poli,
Alma fides literis probitas societur avita
Illustris virtus praemia larga feret.

Slovenski distihi so narejeni po načelih latinskega jezika in skoraj povsod, kjer je le dovoljeno, stojé spondeji namesto daktilov. Težko pa je reči, kako je slovenski verzifikator določal dolge in kratke zloge. Vsekakor so njegovi slovenski verzi malo posrečeni. So pa prvi poskus, kako prenesti klasični latinski verz v slovenščino.

Čandkov katekizem v lični opravi in s spretno sestavljenim Kanizijevim besedilom je bil izvrstno pomagalo za utrditev protireformacije na Slovenskem. Vendar so katoličani ob lahki zmagi nad ostanki reformacije kaj kmalu zanemarili slovensko knjigo. Ker veliki Kanizijev katekizem po vsej verjetnosti ni izšel,³¹ je postal naš katekizem zadnja slovenska knjiga za več ko pol stoletja. Katoliškim voditeljem je bilo malo mar za preproste slovenske vernike, odkar nova vera ni bila več nevarna zanje.

³⁰ Institutiones christinae pietatis seu Parvus catechismus catholicorum. Authore Petro Canisio. Labaci 1729, str. A1 b.

³¹ Kidrič, Opombe: ČJKZ III, 87.

Résumé

Sous le titre «Le catéchisme slovène de 1615», l'auteur étudie l'édition slovène du catéchisme illustré du p. Canisius, publiée en 1615. C'est un des trois livres slovènes publiés par les partisans de la contre-réforme catholique, entre 1595 (date du dernier livre protestant) et 1672, et on croyait jusqu'ici que cet ouvrage était perdu. On connaissait son existence par une lettre de Dobrovský adressée en 1816 à Kopitar; Dobrovský avait vu le livre à la bibliothèque de Stuttgart, mais il ne s'y trouve plus à présent. Pourtant un exemplaire, probablement l'unique qui se soit conservé, fut découvert récemment à la Bibliothèque universitaire de Munich.

Ce livre slovène est une traduction du catéchisme illustré de Canisius, rédigé par le jésuite et philologue bavarois Georg Mayr. On connaît, en outre de la traduction slovène, des éditions en grec (1613), allemand (1614 et 1618), tchèque (1615), latin et français. Tous ces ouvrages furent imprimés à Augsbourg et illustrés de mêmes gravures sur bois. Chaque gravure occupe presque toute une page, et il y en a 103 ou 104. L'auteur suppose que ces gravures avaient pour modèle des gravures sur cuivre exécutées par le peintre Peter van der Borch pour l'édition Plantin du catéchisme de Canisius, publiée à Anvers en 1589.

Il est presque certain que la rédaction slovène du texte soit l'œuvre du jésuite Janez Čandek et que l'initiative fût donnée par l'évêque de Ljubljana Tomaž Hren; l'ouvrage fut publié par les jésuites aux frais du doyen Mihael Mikec de Ljubljana. Le texte est celui du Petit catéchisme de Canisius (rédaction abrégée destinée aux enfants). L'écriture et la langue qui sont assez soignées rappellent l'édition slovène des Évangiles et épîtres (1613) qui fut rédigée elle aussi par ce même Čandek. On trouve en introduction trois distiques qui représentent un premier essai, assez peu réussi, d'introduire cette forme latine classique dans les lettres slovènes.

La jolie présentation et le texte adroitement rédigé de Canisius faisaient sans doute de ce catéchisme de Čandek un outil efficace pour la lutte contre le protestantisme en Slovénie. Mais les catholiques, après avoir remporté au début du 17^e siècle une victoire facile sur les vestiges de la réforme, n'avaient plus le moindre intérêt pour les lettres slovènes. Depuis que la nouvelle religion ne représentait plus un danger, les dirigeants catholiques ne se souciaient plus du menu peuple slovène. Il n'est donc pas surprenant qu'un nouveau livre slovène ne fût publié que 57 ans après la publication de notre Catéchisme.

Francè Bezljaj

POMENSKA KATEGORIJA »GOZD« V SLOVENŠČINI

Malo je pomenskih kategorij, ki bi v vseh jezikih, ne samo slovanskih, povzročale toliko etimoloških težav. Znano je, da je pojem »gozd« neke vrste abstrahiran kolektiv in miselne poti, ki so privedle do današnjih izrazov, niso tako jasne, da bi nam nudile dovolj opore pri prazgodovinskih rekonstrukcijah. Indoevropsčina ni poznala še nobene skupne besede »gozd«, vse so se razvile šele kasneje v samostojnem razvoju posameznih jezikovnih skupin in v vsakem jeziku najdemo danes besede, ki jih ni mogoče zadovoljivo pojasniti. Za jezikovno paleontologijo je izredno važen celotni kompleks vseh vprašanj, ki so se nakopičila okoli te pojmovne kategorije, saj bi jasne in nedvomne etimologije »temnih« besed bistveno izboljšale naše poznavanje starejše zgodovine Indoevropejcev in kolonizacije Evrope.

Slovani so razvili izredno bogato terminologijo, ki je že dolga desetletja predmet ostrih sporov v strokovni literaturi.¹ Ne nameravam se spuščati v etimološko dokazovanje, kjer bi bilo mogoče povedati le malo novega, opozoril bi pa rad, da niso izkoriščeni še vsi podatki, ki bi jih bilo mogoče zajeti iz notranjega razvoja besed in pojma v posameznih slovanskih jezikih. Pri tem je treba upoštevati tudi imenoslovje, saj so v tej pomenski kategoriji le redke besede, ki ne bi bile obenem tudi toponimične baze. Onomastika si kot pomožna metoda pri historičnem proučevanju besedi in njihovih pomenov vedno bolj utira pot in mnogokrat lahko nadomesti skopost starejših filoloških virov. Poleg tega pa se v leksikologiji vedno bolj poudarja potreba po širših kritičnih obdelavah celotnih pomenskih kategorij, ker nam paralelni sémantični prehodi in njihova problematika omogočijo vsaj relativno vrednotenje posameznih etimoloških mnenj, ki jih ni mogoče neposredno dokazati.

¹ Naj opozorim samo na znani članek A. Brücknerja, »*Waldnamen und Verwandtes*« JA XXXIX (1925), 1—11, in na najrazličnejša stališča pri posameznih geslih v novejših slovanskih etimoloških slovarjih.

Slovenščina je deloma ohranila, deloma pa samostojno razvila večino praslovanskih osnov, ki pridejo v poštev za pomensko kategorijo »gozd«. Domačo terminologijo pa je prav tako kakor drugi slovanski jeziki dopolnjevala z izposojenkami. Vedeti moramo, da imamo le malokdaj opraviti s pravimi sinonimi, ampak samo z nadaljevanjem procesa, ki se je začel verjetno že v baltoslovanski ali vsaj v praslovanski epohi. Vsak tip gozda je imel svoje posebno ime, bodisi po botanični karakteristiki, bodisi po legi in terenskih značilnostih, šele kasneje tudi po gospodarskih funkcijah. Abstrahirani kolektiv, ki je začel izpodrivati druge izraze, je plod mlajšega, verjetno celo zelo mladega razvoja. Semantično vrednotenje posameznih osnov v različnih razvojnih stadijih pa je seveda težavna in kočljiva naloga, ki je ni mogoče vedno zadovoljivo rešiti.

Ena izmed najbolj razširjenih splošnoslovanskih besed za pojem »gozd« je *lěsz*. Pomenski razvoj variira med »lignum« in »silva« kakor pri starejšem nemškem *Holz* ali stvn. *iwitu*, angl. *wood* (A. Bach, *DNK* II, 1, 371). Edino zanesljivo etimološko sorodstvo je stangl. *lúes* »Weide« < **lěsos*, kar je po mnenju nekaterih avtorjev paleoevropski relikv (Vasmer, *REW* II 33; Machek, *ESČ* 264). Dvomljiva je sorodnost z *lěska* »corylus avellana«, kar je po Machku (*ESČ* 271) nastalo po metatezi iz **koslo-* kot lat. *corylus* in stvn. *hasala*. Ni pa mogoče zanikati možnosti primerjave tudi z grškim ali celo predgrškim *ἄλλος* »gozd«. Sloven. je danes *lěs* splošno samo »lignum« kakor v sbh. Pomen »silva« je pri nas izpričan samo lokalno v pasu Štajersko–Dolenjsko, n. pr. *lěis* »silva« (Ruše pri Mariboru), *lěis* »silva« (Loški Potok); sbh. *lijes* »silva« je znano samo v Hercegovini (Kurelac, *Rad* XII, 1870, 69). Toda Pleteršnik omenja s širšim arealom (stara Kranjsko) *črni les* »der Nadelwald«. Pomen »lignum« je izpričan tudi v ruščini in stčes.; sicer pa je stčes., stpolj. in današnje luž. v prvi vrsti »listnat gozd«, drugje samo indiferencirano »gozd«. Toda v albanščini je beseda sprejeta dvakrat iz južne slovanščine: *lis* »hrast, drevo« in *les* »krsta, mrtvaški oder« iz mlajšega sbh. pomena (G. Meyer, *AEW* 242).

Za onomastiko pride v poštev samo pomen »silva« (Miklošič, *ONapell* 304). Prvič je osnova izpričana v imenu avstrijske reke *die Liesing*, 860 *Liestinicha*, 982 *Lieznicha* < **lěsniča* in *Lessach*, 1070 *Lessach* < **lěsjane* (Pirchegger, *ON im Mürz*g. 53). Ni pa mogoče ugotoviti iz imen, kakšne vrste gozd naj bi označevala ta osnova. Na današnjem slovenskem ozemlju je treba omeniti top. *Zalisec*, 1324 *Seleysetz*, 1467 *Saleis* (M. Kos, *STL*) ali 1442 *Janko ... pod lessem* (Glauert, *Südostforsch.*,

1952, 52). Sorazmerno malo je krajevnih imen tipa *Lesnik*, *Lesno Brdo*. Manj jasen je vendarle tip *Leše*, *Lešane*, n. pr. *Leše* pri Trziču, 1040 *Leschahe*, 1050—1065 *Leschach* (M. Kos, *STL*) < **lēščane*, kar je bolj verjetno iz *lēška* kakor iz deminutiva *lēškz*. Gotovo pa ne pride v poštev stvn. *lisca* »Riedgras«, kot mislijo germanisti (A. Bach, *DNK* II 1, 161). Prav tako nejasno je *Lescē*, 1173 *Lezeza*, 1353 *Lez*, 1352 *Lescz* (M. Kos, *STL*), ker se je lahko razvilo kakor *Jesenice* iz starega lokativa sg. **vz lēscē* k *lēška* ali *lēškz*. Zelo veliko pa je pri nas ledinskih imen tipa *Les* (*Blatni*, *Črni*, *Gluhi*, *Gosti*, *Grajščinski*, *Gmanjski*, *Mladi*, *Mali*, *Mestni*, *Pusti* itd.), *Lesi* (*V Zagrajenih Lesih*), *Lesovje* (*Malo*, *Spodnje*, *Široko*, *Zagrajeno*) in tudi sbh. imena *Les*, *Lijesi*, *Lijesje* se pojavljajo na mnogo širšem ozemlju kot apelativ *lijes* »silva« (Šenoa, *Nast. vjesnik* IV 51). Pozornosti zaslužijo imenski tipi *Lesina*, *Lesine*, ki jih najdemo v Sloveniji le na skrajnem jugozahodu, v Srbiji pa okoli Valjeva (*ARj.* VI 14), prim. rus. *lesina* »Baumstamm, Balken« in tip *Podles* (*Podleša*, *Podlešca*, *Podlešnice*), stsbh. *Podlēškz* (*Glasnik* XV 297) poleg rus. *podlēsok* »grmovje na robu gozda«. K temu se je verjetno samo sekundarno razvilo sloven. *podlesek* »colchicum autumnale«, ki ne raste samo pod leščevjem.

Tudi slovansko *drěvo* »arbor« s starim pluralom *drzva* »lignum« kaže vsaj deloma enake semantične tendence. Samo za zg. luž. *drjemo* je poleg pomena »Holz« izpričano tudi »Wald«. Stari imenski tip **Drěv-ljane* je težko razložiti drugače kakor »prebivalci v gozdu«. V slovenski onomastiki spadajo sem *Drevlje* na Koroškem, nem. *Draulach*, 1261 *Draulach* in morda tudi *Drovlje*, nem. *Dreilach*, 1496 *Drevlach* (Kranz-mayer, *ONB v. Kärnten* II 56). Toda tudi imenske tipe v mikrotoponimiji *Pr Driū*, *Drevi*, *Drevje*, *V Drevji*, ki jih srečujemo ponajveč na Gorenjskem, bi semantično težko razložili drugače. V slovenski Istri je *driēy*, *drēp* danes eden izmed številnih sinonimov za pojem »quercus« (T. Logar, *Gradivo za LAS*). Zelo star mora biti imenski tip *Drevišče*, ker najdemo tudi v Nemčiji imena *Draweist*, *Drafeist* poleg zgornjeljužiškega apelativa *drjevisčo* »Holzschlag« (Trautmann, *Elb.* II 38). Mlajše je samo slovensko *Drvošec*, *Drvošečina*, poleg lokalno izpričanega dial. apel. *drvošec* »kmečka gozdna parcela« (Naklo pri Kranju).

Etimoloških težav pri *drěvo* ni toliko kot pri *lēsz*, ker se zdi, da je ide. sorodstvo jasno, čeprav ni lahko rekonstruirati izhodne oblike (Machek, *ESČ* 98). Zanimivo pa je, da imamo v obeh primerih izpričan tudi obratni semantični razvoj do pojma »drevesna species«, v našem

primeru »quercus«. Težko je reči, kje in kdaj je treba iskati vzroke teh prehodov, za katere je dovolj paralel tudi pri drugih osnovah. Tako pomeni slovansko *borz* »pinus« (slovensko, sbh. in češko), deloma tudi »juniperus« (dial. sloven., sbh. in slovaško), poleg »iglast gozd« v drugih slovanskih jezikih. Čeprav je edino zanesljivo etimološko sorodstvo samo stangl. *bearo* »gozd« in stislandsko *bǫrr* »drevo, gozd«, je vendar dokaj problematično, da bi za praslovanščino suponirali za *borz* izhodni pomen »iglast gozd«. Upoštevati je treba, da ima tudi beseda *borovnica* »vaccinium myrtillus« podoben areal kot *borz* »pinus« (sloven., sbh., češ., slovaš.). Vse to bi kazalo že na praslovansko dvojnost. V imenskih tipih *Bor*, *Borek*, *Borič*, *Bori*, *Borovi*, *Borje*, *Borovje*, ki so vsi splošnoslovanski (Miklošič, *ONappell*. 19), ne samo slovenski in srbohrvaški, moramo izhajati iz pomena »gozd«, čeprav pri južnih Slovanih ni neposredno izpričan.

Prav tako suponirajo različni avtorji, da je slovansko *dǫbrz* »quercus« etimološko sorodno s srednjoblgarskim *dǫbrz* »gozd« in splošnoslovanskim *dǫbrava*, *dǫbrova* »gozd, log«. Tu gre za obsežno skupino besed, ki so morda slučajna homonima, čeprav jih vedno znova poskušajo semantično uskladiti.² Machek, *ESČ* 100, se je pri *dǫbrz* zaradi češ., rus. in ukr. pomena »čreslo«, sbh. *dubiti* in rusko *dubitʹ* »strojiti« odločil za staro Uhlenbeckovo primerjavo z nem. *Tanne* < **tanmo-*, kar naj bi bil paleoevropski relik. Dokaj šibko pa je utemeljena Machkova domneva (*ESČ* 92), da bi se *dǫbrz* in *dǫbrava* razvilo po metatezi iz ide. **drumos* »gozd«. Za to osnovo so izpričani v slovanščini normalni refleksi, rus. *drēm*, *drom* »pragozd, gošča«, bolg. *dr̃mka* »grm«, sloven. *dr̃mášča* »gošča, vejevje«. Tudi makedonsko *drma* »pogozden svet« in staro čakavsko, že leta 1379 izpričano *dr̃m̃un* »gozd« ni nujno izposojeno iz grš. *δρυμὼν* »gozd, hrastov gozd« (Skok, Slav. i rom. I 23). Osnova je izpričana tudi v traškem imenu *Δω-δρύμυ* (Georgijev, *Trakijskijaz ezik* 61), je pa redka v slovanski onomastiki, n. pr. bolg. *Ṽlčedr̃m* (Duridanov, *Lomsko* III), sloven. *Drmožnik*, *Drmašlja*, sbh. *Drm*, *Drmo*, *Drmnik*.

Z *dǫbrz* in *dǫbrava* ta osnova gotovo nima nič skupnega. Ne vemo, zakaj se pri Slovanih ni ohranila stara ide. **perquos* »quercus«, kar je med drugim tolikokrat izpričano tudi v balkansko-ilirskih imenih, n. pr. *Nymphae Percernes*, *Cercetius*, *Cercinium*, *Kerkinē* (H. Krahe, *Spr. u.*

² Glej n. pr. najnovejše K. O. Falk, *Slavjanskoje nazvanije duba*, *Scandoslavica* IV (1958), 265—285.

Vorzeit 68). Za csl. *prěgynja*, str. *peregynja*, danes *pereginja* »Waldgebiet«, kar je v slovanski onomastiki izpričano samo na Poljskem in na Ukrajini (Vasmer, *REW* II 338 z literaturo; k temu še Galas, *Onom.* III 144), je zaradi dolgega -ū- le malo verjetno, da bi bilo izposojeno iz got. *fairguni* »hrastov gozd«. Zelo problematična je tudi etimologija iz *ganzoti*, s suponiranim pomenom »neraven, hribovit teren«, čeprav ni semantična relacija »gora« ↔ »gozd«, kot bomo še videli, nič nenavadnega. Svoj čas je trdil že J. Grimm, da *die vorstellungen eiche, baum und holz laufen meistens in einander*, vendar nimamo za slovanščino nobene opore, da ne gre morda samo za kasnejše pomenske prehode. Srednjebolgarsko *dobraz* »gozd« sovпада s češ. *dúbra* »pašnik« v gorski dolini in polj. dial. *dąbrza* »hrastovje« in je zelo verjetno etimološko sorodno z *dobrava*, kjer je treba suponirati, da je pomen »hrastov gozd« samo sporadičen.

V slovenski onomastiki sta izpričana oba tipa *dobrava* in *dobrova*, prvič 973 *Szovrska Dubravua*, 989 *Zourska Dobrauua* (F. Kos, *Gradivo* II 445 in 490). Ako bi bil osnovni pomen »hrastov gozd«, ne bi pričakovali, da bi bilo na istem ozemlju toliko krajevnih imen tipa *Dob*, *Dobje* in podobno. Za kolektiva tipa *Borje*, *Brezje*, *Dob(l)je*, *Lip(l)je* itd. je popolnoma jasno, da je treba izhajati iz konkretnega pomena »gozdni sestav določene drevesne vrste«. Malo pa je verjetno, da bi nominativni imenski tip *Dob* dobil ime po nekem karakterističnem drevesu, kot misli n. pr. Profous, *Češ. místní jména* I 429. Kako bi potem razložili deminutiva toponima tipa *Dobec*, *Lipica*? Mnogo bolj je verjetno, da so v tem imenskem tipu ohranjena stara kolektiva, singularia tantum kakor rus. *ryba*, *ptica*.

V slovenščini je ta imenski tip zelo star. *Dob* pri Stični je prvič zapisano 1114 *Euchen*, 1296 *Aich* (M. Kos, *STL*), *Dob* pri Žetičah 1175–91 *Aich* (Kranzmayer, *ONB v. Kärnten* II 15), *Dob* pri Domžalah 1223 *Eichs*, 1359 *Dub* (M. Kos, *STL*), *Dobec* 1275 *Dobiz* (M. Kos, *STL*). Ali n. pr. *Lipa* v Dravski dolini 1065–1077 *Linta*; *Lipa* pri Grebinju 1237 *Linth* (Kranzmayer, *ONB v. Kärnten* II 144); *Lipa* pri Šopjanah 1292 *Tylia*; *Lipa* pri Komnu ca. 1340 *Lippa* (M. Kos, *STL*); *Lipica* ca. 1300 *Lipiza* (M. Kos, *STL*). *Gaber* pri Stični je izpričan prvič 1136 *Haggenbuoch*; *Gaberk* pri Poljanah 1286 *Gabrich*, 1291 *Gaberch* (M. Kos, *STL*). Naj navedem še *Brest*, 1350 *Fraezzen*, *Vrezzen*, 1401 *Brezzt* (M. Kos, *STL*) in *Podsmreka* pri Velikih Laščah, 1436 *Vnder der Tann* (M. Kos, *STL*).

V slovenščini ni nobenih sledov, da bi se vsaj del teh imen razvil iz adjektivov, kot n. pr. češ. *Dubá*, *Lipá*, polj. *Dęby*, gen. *Dębego*, gornje-

luž. *Duby, Dubo*, gen. *Duboho* ali *Lipa*, gen. *Lipeje* itd. Vsaj deloma bi v tem primeru pričakovali metatonijo, kot je n. pr. v *bręza* »kravje ime«. Tudi akuzativni tip s predlogi sestavljenih imen je mlajši in se je verjetno razvil šele v novejšem času. *Podlipo* pri Podkloštru je zapisano 1238—61 *Lint*, *Podhruško* pri Kamniku 1312 *vor ein walt zem Pirparom*. *Podsmreko* pri Litiji 1448 *Sand Merthen pey der Tannen* (M. Kos, STL).

Zanimivo bi bilo raziskati podrobno areal tega imenskega tipa. Na slovenskem ozemlju nisem doslej našel niti enega mikrotoponima te vrste na Štajerskem, kjer tudi ni izpričano nobeno krajevno ime. Na srbohrvaškem ozemlju pa se zdi, da se pojavljajo samo na skrajnem zahodu in na vzhodu. V centralnem pasu prevladuje pluralni imenski tip *Dubi, Dubovi* in s sufiksi izvedena kolektiva. Vendar bi bilo treba preiskati ta imena za vsako drevesno species posebej, tudi v mikrotoponimiji, s sklanjatvijo in historično dokumentacijo, preden bi mogli reči, da gre za dialektična praslovanska kolektiva.

Najdemo pa vse te imenske tipe tudi pri kasnejših drevesnih imenih. *Hrast* pri Škocjanu je prvič omenjen 1291 *Chraz*, *Chrazt*, *Hrast* pri Vinici 1342 *Kchrazt*, *Hrast* pri Suhorju 1463 *zu Krästa* (M. Kos, STL). Pri tem pa ne smemo pozabiti, da so *Hrašče* pri Postojni še leta 1300 prevedena v nemščino s *Hard, Harde* (M. Kos, STL) k stvn. *hard* »Bergwald, waldiger Höhenzug, lichter Weidewald« (A. Bach, DNK II 1, 372). Tudi izposojenka v madžarsščino *haraszt* pomeni »gozd«. Samo zg. luž. dial. *chrost* »Steineiche« (Muka, *Hist. Laut- u. Formenlehre des Nso* 23, 223) kaže enak pomenski razvoj kot v južni slovanščini, sicer je osnova **chvorstъ* v slovanskih jezikih izpričana samo v pomenu »grmovje, vejevje« (etim. Vasmer, REW III 237; Machek, EŠČ 162). Ker so takšni pomenski prehodi dokaj pogostni, ni nujno, da bi že za praslovanščino suponirali vsaj dial. pomen **chvorstъ* »quercus«. Vendar je mogoče, da so to že dokaj stari relikti. Sloven. *graden, gradenj, gradnjak, gradník, graglinec* »quercus«, kar je v onomastiki izpričano že 1136—1250 *Grade-nicz, Gredeniz* (M. Kos, STL) za današnje *Gradenec* in je dokaj pogostno v imenih *Graden, Gradnjé, Gradenje, Gradinje*, etimološko ne moremo ločiti od sbh. in bolg. *granica* »quercus«. Gotovo spada k splošnoslovanskemu *granъ, grana* »veja«, kar spravljajo preko suponirane oblike **grand-ńъ* v zvezo s srvn. *grazъ*, »veje iglavcev, mlado iglasto drevo« (Machek, EŠČ 143). Slovenska besedna in imenska družina z ohranjenim -d- kaže znatno arhaičnost, ki je verjetno tudi pomenska.

Prav takšna pomenska relacija »arboris species« ↔ »silva« se pojavlja tudi pri osnovi **chvoja* z dokaj nejasno etimologijo (Vasmer, *REW* III 258; Machek, *ESČ* 166). V večini slovanskih jezikov pomeni »veja ali mladika iglavcev«, slovaško in srbohrvatsko tudi »listavcev«; sloven. *hója*, *hvojá* »frisches Nadelholzreisig, der Nadelbaum« poleg »abies pectinata«, črna *hoja* »abies excelsa«. Zahodno slovensko pa je *hója* tudi »gozd«, n. pr. vipavsko »v hojo iti«. Tudi polj. *choja*, *chojna* pomeni »Kieferwald« poleg »Kienbaum«, luž. (sp. in zg.) *chójca* »Kiefer«, *chójna* »Kiefernreisig«, *chójnica* »Kiefernwäldchen«. V slovenski onomastiki najdemo vse za drevesne species običajne imenske tipe, tako *Hoja*, ital. *Coia*, *Hóje*, *Hojé*, *Hojice*, *Hujka*, *Hójovje*, *Hujevna*, *Hojče*, *Hojevče*, *Hojičevje* (zbirka *MSL rkp.*), predvsem na zahodu in na jugozahodu.

Tudi osnova *drežga* je v csl. izpričana v pomenu »gozd«, enako bolg. *drezdák*, sicer pa »grmovje, vejevje«. V slovenščini je iz te osnove samo nekaj toponimov, tako *Drežnica*, 1187 *Dresnitz*, *Dresniz* (M. Kos, *STL*), dalje *Drežniške Ravne*, dvakrat *Dreža* in na nem. Štajerskem *Drasling*, 1382 *Dresnig* (Zahn, *ONB* 145). Zasledil sem doslej samo eno ledinsko ime *Drežnica* pri Dražgošah (Blaznik, *Kolon*. 41). Zdi se, da je morala biti ta osnova zgodaj pozabljena, ker je tako redka v mikrotoponimiji. Tudi na sbh. ozemlju sem le nekaj osamljenih ledinskih imen našel v zahodni Bosni in Črni gori (*SEZ*, *Naselja*, indeksi).

Tudi *loza* je v slovenščini poleg splošnoslovanskega »veja, mladika, deblo, steblo, vinska trta« izpričano v pomenu »gozd« v južnem pasu (Bela krajina, Dolenjsko, Kras). Toda areal pogostnih imenskih tipov *Loza* (*Brezova*, *Javorska*, *Grajska*), *Loze* (*Grajske*, *Komenske*), *Lozica*, *Lozice* zajema tudi Gorenjsko in Posočje, kar kaže na starost in na nekdanjo razširjenost tega pomena. Tudi v primorsko-hrvaških in starosrbskih spomenikih je *loza* večkrat izpričano v pomenu »gozd« (Kurelac, *Rad* XII 59). Kot toponimična baza se *loza* pojavlja tudi na poljskem in na ruskem ozemlju (Miklošič, *ONappell*. 320; avtor, *SVI* I 360). Pomen »gozd« torej verjetno ni šele sekundaren. Etimološko povzroča *loza* velike težave (Vasmer, *REW* II 53). Machek, *ESČ* 277, sprejema Tedescovo domnevo, da je sorodno s perzijskim *rāz*.

Janko, *Pravěk* 43, je sponiral pomen »gozd« za slovansko *chaloga*, prim. sbh. *hāluga* »dichter Wald, Gestrüpp« poleg »Kluft«, polj. *chalaga* »grmovje«. Vendar pomeni csl. *chaloga* tudi »ograja, nasip«, strus. celo »cesta«, ukr. in belorus. *chaluga* »koliba« itd. Osnova je preobremenjena s pomeni, ki vsaj kulturno-historično kažejo na zvezo z »lignum«. Le

bolg. *áluga* »pesčljivo i trevisto mjesto pokraj reka« povzroča vsaj na prvi pogled nekaj težav. Žal pa je etimologija te besede popolnoma nejasna (Vasmer, *REW* III 227).

Pri nas so imena iz te osnove omejena samo na severovzhodno Štajersko. Poleg pokrajinskega imena *Haloze* (Raič, *JA* I 620; Kelemina, *ČZN* XXVIII 116) se nekaj gozdov poleg Ljutomera imenuje *Halužnica*, *Hâlěžnica*, *Haležinca* (zbirka *MSl* rkp.) in tudi dial. apelativa *halôza*, *halôžje* »das Gestrüpp, das Reisig, abgeschwemmtes Reisig, dichtes Unkraut« so poleg pohorskega *halobžje* »gosta hosta« izpričana samo na Štajerskem. Bidermann, *Romanen* 202, omenja tudi ime *Halos* v Defereški dolini na Tirolskem. Sbh. so pogostna imena *Aluga*, *Aluge*, *Haluga*, *Haluge* (Schütz, *Geogr. Term.* 59), bolg. *Aluga*. Nimam pa na razpolago dovolj podatkov, da bi ugotovil, če se tudi na srbohrvaškem ozemlju obe osnovi, *loza* in *chaloga*, razlikujeta po arealih tako ostro kakor na slovenskem. Imena *Halânga*, *Halunga* se pojavljajo tudi v Romuniji (Petrovici, *Daco-slava* 5).

Med izraze za gozd s podobnim semantičnim razponom bi bilo treba prišteti tudi r. *knejá* »gozd sredi polja«, polj. *knjeja* »gozd, namenjen za lov ali za čebelarstvo«, v prenesenem pomenu »skrivališče, votlina«. Na slovenskih tleh poznamo *Knej* pri Turjaku, 1389 *zu dem Kne*, 1463 *in der Kneya*, 1467 *Kneya*, 1484 *Kney* (M. Kos, *STL*) in pri Laškem se omenja 1428 *Kney*, 1433 *am Kney*, 1448 *Knega* (Zahn, *ONB* 102, identificira ta kraj z današnjim *Knežak*). Sbh. že 1228 *Silva Megna Knea* (Smičiklas, *CD* III 291), 1284 *super frutices Keneye* (*Cod. Blag.* II 49). Areal teh imen ni jasno določen, zdi se, da so omejena na hrvaški zahod (Mažuranić, *Prinosi* 513; Dickenmann, *AECO* VII 176). Imena iz te osnove se pojavljajo tudi na Češkem, n. pr. *Knije*, 1379 *Knigie* in *Knihy*, 1379 *Kniese* (Profous, *Místní jména* II 260). Etimološko spravljajo to osnovo v zvezo s slovanskim **kъnъ*, sloven. *knjâcek* »grčav štor« (Vasmer, *REW* I 579).

Z ruskim pomenom apel. *knejá* bi bilo mogoče primerjati slovensko *okrešljaj*, *okrišljaj*, *okriželj*, *okrišelj* »ein Wald zwischen Gereutwiesen« poleg »der Umkreis, die Heuscheibe auf Wiesen«. V imenih se ta osnova pojavlja dokaj redko, poleg znanega *Okrešlja* nad Logarsko dolino, v Terezijanskem katastru 1749 *alben u Kresli*, v Jožefinskem katastru 1787 *o Kreschel* (Glauert, *Südostforsch.*, 1952, 64) bi omenil še *Okrešelj* pri Ljubušnjah; Mell-Pirchegger, *Gerichtsbeschr.* 388, navaja 1581 *in tal bei Okrech*. Na hrvaškem ozemlju so v 14. stoletju izpričana imena *Okrisel*

mons, Okrisel vinea poleg apel. *okrišal* z nejasnim pomenom (Mažuranić, *Prinosi* 821), v 15. stoletju *okrišlb* »tabernaculum« (Miklošič, *Lex. Pal.* 499). Machek, *ESČ* 337, zavrača Bernekerjevo mnenje, da bi bila vsa ta obširna slovanska besedna družina izposojena iz nem. *Kreis* s sorodnimi pomeni in spravlja stč. *okrslek*, *okršl* v zvezo s csl. *okrěstъ* »okoli«, lit. *ap-kritỹs* »okraj«, kakor že svoj čas Miklošič, *EW* 427.³ Slovenski pomen morda ni tako presenetljiv in sekundaren, ako primerjamo s tem stč. *újezd* »Waldbezirk, der durch Umreiten oder Umfahren zwecks einer Schenkung abgegrenzt wurde«, kar se večkrat pojavlja v imenih na nekdanji zahodno-slovanski nemški meji (Muka, *SO* III/IV 5; Eichler, *BzN* IX 290). Vendar ta semantični razvoj morda še ni praslovanski, ampak se je razvil šele v fevdalnem obdobju, verjetno pod nemškim vplivom. J. Schütz, *Geogr. Term.* 59, navaja tudi sbh. *krûg* v pomenu »silva«, poleg romunskega *crîng* »silva«, kar je gotovo slovanska izposojenka < **kręgъ*. Toda rus. *krjaž* »Klotz, starker Baumstamm« in sbh. *krûg* »Baumstamm zur Einfassung eines Brunnes« gotovo nima nič opraviti s številnimi ledinskimi imeni in tudi toponimi slov. *Krog*, *Krožec*, *Krožišče* poleg *Okrog*, *Okroge*, *Okrogi*, *Okrogica*, *Okrožnice*. Med njimi najdemo tudi imena gozdov, n. pr. *Jelenj Krog* (Lukavci pri Ljutomeru). Oba imenska tipa sta pogostna tudi v sbh., kjer je za apel. *krûg* izpričan tudi pomen »hrib, vrh« in celo »ograja«. Zdi se, da bi lahko prav tako kakor za *Okrešelj* ali zah. slovanski *Ujezd* v toponomastiki laže kot kaj drugega suponirali tudi za **(o)kręgъ*, **kręgъ* primarni toponimični pomen »odmerjen kos zemljišča ali gozda«. Iz te agrarno-pravne rabe se je kasneje razvil tudi upravno-politični pomen teh apelativov. Isto velja tudi za imena slov. *Okolica*, *Okolice*, *Okulce* na Goriškem in na Štajerskem, sbh. *Okoliš*, *Okolište*, *Okolišta* (*ARj* VIII 833).

Zelo star arhaizem pa je gotovo slovensko *meja* »gozd«. Danes je *meja* v tem pomenu izpričano samo v Baški Grapi in na Tolminskem. Areal imen je pa obsežnejši in sega do ljubljanske kotline. Prvič se omenja prelaz *Meja* med Soško in Tersko dolino sredi 13. stoletja *ad locum dictum Meje* (M. Kos, *STL*). Kmetija *Omejec* pri Polhovem Gradcu se imenuje 1303 *zem Geschayt*, 1498 *Namea* (M. Kos, *STL*). Vendar ni

³ Popolnoma nejasna pa so mikrotoponima *Okrš*, *Okršič*, *Okršič*, *Okršlje* na vzhodnem Štajerskem in na Gorenjskem. S češkimi dialektičnimi apelativi *okřšle*, *okřšek*, *okřšel*, *okřžle*, slš. *okřžal* in č. dial. *okolinsko*, *okolica* »za sušenje ponovno razprostrta kopica sena« iz iste osnove *okrěstъ* »okoli«, je malo verjetno, da bi imela kaj pomensko skupnega.

mogoče dvomiti v pomen »silva« v pogostnih današnjih led. imenih *Dolga* (*Gosta, Grda, Kačja, Kapčja, Hrastova, Velika*) *Meja*. Ker je lit. *mēdē* in stprus. *median* »silva«, suponira Janko, *Pravěk* 44, ta pomen tudi za praslovansko **mediā*. Saj je razvoj pojma »Grenze« dokaj pozen, prve meje so bile ločnice med kultivirano in nekultivirano zemljo, kot kaže n. pr. rus. *rubež*, čakavsko *zavod*, r. *očeresti* itd. Tudi slovansko **granъ*, *granica* je pomenilo prvotno »konec, rob, kraj zemljišča« verjetno sorodno z nem. *Granne* »trepetlika« (Machek, *ESC* 143). Kasneje je bil gozd ali vsaj pas gozda meja med posestvi. V sbh. se je sled tega nekdanjega pomena slovanskega **mediā* ohranila samo v narodni pesmi »*Ėto, majko, iz medje medjeda*« (*ARj* VI 570). Sekundarni baltski razvoj, na primer lit. *mēdis* »drevo, deblo«, kaže, kako deluje analogija v celotni pomenski kategoriji.

Pomensko zvezo »meja« ↔ »gozd« najdemo tudi v starorus. *rama* »Grenze, Acker, der am Wald grenzt«, današnje rus. *rāma* »Grenzmark« poleg *rāmenъje* »dichter Wald, an Felder grenzender Wald« in *rāmenъ* »isto« z nejasno etimologijo, kar veže Vasmer, *REW* II 489, dokaj nepričljivo z *ramъnъ* »stark, riesengroß« in *ramъnъ* »heftig, stark«. To zanimivo, samo rusko besedno družino je mogoče vsaj posredno dokazati tudi za slovenščino. Rokopisni slovar F. Miklavica iz Ribnice na Pohorju pozna dial. apel. *ramica* »pristojbina od blaga, poslanega čez mejo« in pri Trstenjaku je izpričano *rameše* »Waldblösse«, kar je povzel tudi Zahn, *ONB v. Steiermark* 579, pri razlagi imena *Ramšak*, ca. 1575 in *der Schulter*, 1452 *Rabenschel* (pri Slovenjem Gradcu). Težko bi iz *ramę* »Schulter« pojasnili ledinska imena tipa *Stara ramena* pri Doslovčah (*JiS* I 290), *Ramence*, večkrat okoli Krškega in na Goriškem, n. pr. 1706 v Pleterskem urbarju *Ramenza* (Družinska vas), *Ramelzach* (Gradac) ali *Ramence*, *Na Ramencah*, *Ramenski Škol* v rokopisni zbirki *MSL*. Tudi srbskih in makedonskih ledinskih imen *Ramnište*, *Ramna*, *Ramne*, *Ramnice*, *Ramnina*, ki jih najdemo od Beograda do južne Makedonije (*SEZ*, *Naselja V—LXIX* indeksi), že zaradi sufiksov ne moremo spravljati v zvezo z *ramę* »Schulter«, v imenih *Rame* (*Šenoa*, *Nast. Vjes.* IV 56). Vendar v srbohrvaščini ni izpričan noben apelativ, ki bi kazal na zgornjo osnovo.

Najbolj razširjen in splošen pa je danes v slovenščini apel. *gōzd* »silva«. Etimološko je osnova nejasna, veliko vprašanje je, če je *gvozdzъ* »žebelj«, sloven. *zagozda* in praslovansko **gvozdzъ* poleg **gozdzъ* »silva« res ista beseda (glej Holthausenovo kritiko Vasmerja v *ZfslPh* XXII 148

in Machek, *ESC* 152). Iz staročeških in staropoljskih primerov bi se dalo sklepati, da je **g(v)ozd* pomenilo prvotno »gorski gozd«. V Sloveniji imena iz te osnove niso tako pogostna, kakor bi pričakovali po današnji frekvenci apelativa. Vendar se omenjajo že zgodaj, n. pr. *Gozd* pri Kamniku, 1257 *Stizholz*, 1426 *Na Gozde* (M. Kos, *STL*) ali *Gozd* pri Golniku, 1273 *de Walde* (M. Kos, *STL*). Današnja imena glej avtor, *SVI* I 191. Tudi če pritegnemo imena v Avstriji, tipa *Gösnitz*, 1265 *Gosnitz* (Zahn, *ONB* 222) ne moremo z gotovostjo suponirati, da bi bila izhodna slovenska oblika **gozd*, kot je izpričana v lužiški srbščini in v poljščini. Sbh. *Gvozd* je pogostno v imenih (Šenoa, *Nast. vjesnik* IV 49), apelativ s tem pomenom je izpričan samo v starejših tekstih (Mažuranić, *Prinosi* 369; Dickenmann, *AECO* VI 137; Schütz, *Geogr. Term.* 58). Imena so splošno slovanska, pojavljajo se tudi v Rusiji in osnova *g(v)ozd* je pomensko najbolj enotna v obsežni slovanski sinonimiki za pojem »silva«.

Ne moremo pa tega reči o prav tako splošno slovenskem *hōst* (f.), *hōst* (m.), *hōsta* (f.) »silva«, kar najdemo samo še v kajkavskem *hosta*, *husta* »Gebüsch« (Kurelac, *Silva*; *Rad* XII 56). Etimološko je prav tako nepojasnjeno kakor *g(v)ozd* in ni izključeno, da gre samo za sporadično obliko k gornji osnovi. Štrekelj, *JA* XXVII 48, in po njem Berneker sta *hōsta* izvajala iz *chvost* »rep, metla«, kar je malo verjetno. Imen te vrste je pri nas zelo veliko, tipi *Host*, *Hostec*, *Hosta*, *Hostja*, *Hostje*, *Hoste*, *Hostne*, *Hostnik*, *Hostnica* se pojavljajo v vsej Sloveniji od Režije do Prekmurja. Toda v listinah niso ta imena nikoli prevedena, n. pr. *Hosta* pri Škofji Loki 1291 *Chōtze*, 1318 *Choczte*, kasneje *Kast*, *Chast* (M. Kos, *STL*), *Hoste* pri Kanalu, 1277 *Laste* (M. Kos, *STL*), *Hosta* pri Vačah, 1444 *Kast*, *Krast* (M. Kos, *STL*), na Štajerskem nelokalizirano 1259 *villa Chost* pri Mariboru in 1380 *das Choezzt*, 1418 *Kchost* (Zahn, *ONB* 109–110). Pomenska rekonstrukcija te osnove ni nič manj težavna kakor etimološka. Mogoče je **chost* samo nezveneča dubleta k **g(v)ozd*, kar bi govorilo v prilog Machkove domneve.

Sicer pa se gorski gozdovi po navadi imenujejo kratko malo *gora*. Pomen »silva« za slovansko *gora* je izpričan staročeško in slovaško (*horár* »gozdar«) in sbh. že v Dušanovem zakoniku »fkmo da stoi pusta, da raste gora« in v današnjem jeziku (Kovačević, *Naš jezik* VI 117; Schütz, *Geogr. Term.* 22). Tudi bolg. *gorá* pomeni poleg »Berg« tudi »Wald«. V slovenščini je pomen *gōra* »Wald, Bergwald« znan samo v Beli krajini, v Vasi pri Kostelu je *guōra* »smrekov gozd«. Takšni pomenski prehodi so pri tej osnovi znani tudi v baltskih jezikih, n. pr. lit. *nu-garà* »po-

bočje«: *gìre, gìria* »gozd«, lot. *dzire* »gozd«, stprus. *garian, garrin* »drevo« (sbh., bolg. in rum. *gorun* »hrast«). Iz slovenskih imen je težko sklepati na starejše pomene. V zgodovinskih listinah so imena *Gora* prevedena skoraj regularno z *monte* ali *perg*, n. pr. *Stara Gora*, 1175 *de Monte* (M. Kos, STL), *Mlada Gora*, 1241 *Myldenberch* (M. Kos, STL), vendar zaslužijo pozornost takšne hibridne tvorbe, kakor n. pr. *Erzmauld*, 1174 *Eysengoer* (Stur, *Sprachelem*. 81). Melik je v študiji »Izvenalpske planine na Slovenskem« (*Geogr. zbornik* IV 275—307) opozoril na verjetnost, da je *gora* na slovenskem jugozahodu in jugu sinonim za današnje *planina* »Alm«. Toda na Pohorju je še živ pomen *planîna* »gozd« kakor v sbh.! V okolici Ljubljane je tudi *hrib* »gozd« in celo popolnoma ravninske parcele s tem imenom najdemo n. pr. v Jožefinskem katastru. V listinah imena *Hrib* niso tolikokrat prevedena kakor *Gora*, n. pr. *Hrib* pri Selcih 1291 *Nachribo* (M. Kos, STL), *Hrib* pri Naklem 1312 *mons de Crip* (M. Kos, STL) poleg *Perg*, *Perglein*, *Puhl*, *Monte* izjemoma *Kozlov Hrib* 1291 in *villa Pogsrukke* ali *Hrib* pri Topljicah 1330 *Huntstorf* (M. Kos, STL). Iz Pregarij na Krasu je znano tudi *rîebær* »gozd« (T. Logar, *Gradivo za LAS*) poleg že pri Vodniku izpričanega apel. *rebrnica* »gozd, gorski pašnik«.

Ceprav so vsi ti pomeni bolj ali manj lokalni, so vendarle morali imeti neke skupno izhodišče. Imena *Planina* so pri nas v listinah skoraj redno prevedena z *Alben*, n. pr. pri Ajdovščini 1275 *Albe*, pri Rakeku 1340 *Alben*, pri Radečah 1340 *Albin*, pri Drtiji 1341 *Alben*, pri Tomišlju 1368 *Alben* (M. Kos, STL), pri Trbovljah 1265 *Alben* (Zahn, ONB 45). Slovensko *planina* in *hrib* »silva« se je kakor sbh. *planina* »silva« moglo razviti samo analogno po *gora*. Za pojem »z gozdom porasel hrib« so služila morda tudi imena tipa *Kučer*, *Kučelj*, *Kičer*, *Kičelj* itd., kar se ujema s karpatskimi gorskimi imeni *Kičera*, *Kiczora* in polj. dial. apel. *kiczora* »lesista gora«, kar je etimološko gotovo sorodno s *kuča*, *kyka*, *kzka* »koder, čop« (Machek, ESČ 243). V to besedno družino spada verjetno tudi sbh. *kukrika* »das Gestrüppe«, adj. *kukričast* »drvo, koje se čisti« (Kurelac, Rad XII 55).

Poseben pomenski odtенок pa je treba suponirati za splošnoslovanško *lōg*, sloven. *lōg* »der Hein, der niedere Wald«, sbh. *lug* »silva, palus, nemus« poleg *lužina*, *lužica*, *lužanje*, *lužič* (Kurelac, Rad XII 61); bolg. *lăg*, maked. *lăgot* je nasprotje od *gora* »gorski gozd«. Rus. in ukr. *lug*, *luh* pomeni danes samo »loka«, toda stč. *porubal luhy* govori za pomen

»gozd«. Primarni pomen je bil verjetno »močviren, ravninski gozd«, prim. lit. *lengé* »nizko ležeč teren, gozd ali loka v nižini«.

V slovenski onomastiki je to izredno pogostna osnova, prim. *Log* pri Bovcu. 1015 *Lanc* (M. Kos, *STL*), vendar je mogoče, da je med več stotinami imen marsikatero iz osnove **log* (kot *Prelog*, *Volog*). V nemških listinah 14.—15. stoletja so pogosto prevedena z *Aven*, *Auen* (M. Kos, *STL*). V Avstriji je zgodaj izpričano *Lungau* na Salzburškem 899 *Longave* (Stur, *Sprachelem*. 59). Na Češkem se imena *Luh* pojavljajo samo na najstarejšem kolonizacijskem ozemlju (Šmilauer, *Stud. rkp.*), sbh. so koncentrirana na nižine na severu, kar je razumljivo zaradi geografske narave tal. Podoben pomenski razpon ima tudi osnova *črēt*, sloven. *čret* (m.), *čreta* (f.) »močvirna loka«, štaj. nem. *schrette* »močvirna loka«, sbh. *čret* »Sumpfwald, Torf«, stč. *strítež* »Sumpfwald«. Ta imenski tip se pojavlja pri nas samo na severovzhodu. Sbh. je ime izpričano že 1291 *Cheret locus* (Smičiklas, *CD* III 349), sloven. 1355 *Schriet*, 1357 in *Zrieden* (Zahn, *ONB* 152), poleg dublet *Čretvež*, 1404 *Tschretves* (Zahn, *ONB* 152). Toda ta pri severnih in vzhodnih Slovanih bogato razvita pomenska skupina je v slovenščini slabo razvita in niti iz imenskega gradiva ni mogoče dokazati še drugih sinonimov.

Metaforični apel. *šuma* »gozd« se pojavlja v Sloveniji samo na skrajnem vzhodu. Mikrotoponima *Šuma*, *Špitalska Šuma* najdemo okoli Ptuja in Ljutomera, na Dolenjskem pri Kostanjevici in pri Kočevju vas *Šumarje*. Beseda ni samo sbh. in bolg., najdemo jo tudi v češ. (Holub-Kopečný, *ESČ* 377) poleg imena *Šumava*. Kljub Baričevemu drugačnemu poskusu razlage (*Albanorum. Stud.* 75) je najbolj verjetno od *šuměti*. Zdi se, da je metaforično tudi sbh. dial. *mrčava* »dichter Wald« (Črna Gora), kar spravljajo v zvezo s sbh. *mřčiti* »dunkel werden« (Schütz, *Geogr. Term.* 60). Pri nas se samo na Dolenjskem pojavljajo imena tipa *Mrt*, n. pr. *Volčji Mrt*, 1436 *am Wolsschangspark*, 1444 *Wolsschangspark*, *Wolfs-ekg* (M. Kos, *STL*) poleg led. imen *Dolgi Mrt*, *Goli Mrt*, *Slabi Mrt* in *Simrt*. L. Pintar, *Carniola* III 92 in *Ljub. Zoon* 1913, 660, je suponiral za *mrt* pomen »goljava, pusta ledina, mrtvo močvirje«. Vendar je stč. *mrt*, gen. *mrti* »Gesträuch, trockenes Gehölz« (Gebauer, *SS* II 409), danes č. *mrt* »lesni stelivo« poleg top. *Mrtnik*, *Mrtol* (Profous, *Míst. jména* III 148; Šmilauer, *Stud. rkp.*). Zdi se, da bi za slovenska imena *Mrt* laže suponirali pomen »vrsta gozda«. Med metafore bi spadalo tudi splošnoslovensko *gošča*, *goščava* »gozd«, zelo pogostno v imenih tipa *Gošča*, *Goša* (*Dobrška*, *Dravska*, *Gaberska*, *Marovška*), *Gošče*, *Goščava*, *Goščavje*, *Gošavec*.

(zbirka MSl rkp.) poleg adjektivnih zvez *Gosta Meja*, *Goste Drage*, *Gosti Log*, *Gosto Brdo* itd.

Za pojem »negovan, gojen gozd« pa imajo slovanski jeziki samo en skupen pojem *gaj*, sloven. *gáj* »Hain«, verjetno etimološko sorodno z *gojiti* in *živ* (Vasmer, *REW* I 251; Machek, *ESČ* 120). V slovenskih imenih se ta osnova pojavlja zelo pogosto. Prvič je izpričano v Benečiji 1275 *Gay*, in *Gay* (M. Kos, *STL*) za današnje *Giai*. Furlanska imena *Gai*, *Giai*, *Giais*, *Gaiarine*, *Gaggio*, *Gazzo* razlagajo navadno iz slovenščine (Tesar, 1952, fasc. I) in spravljajo v pomensko zvezo z osnovami *vizza*, *band*, *bant*, *uall*, *faule*, *spesse* »gozd, v katerem je krčenje prepovedano« (Corgnali, *Pagine friul.* X, nr. 6, cap. 3). Imen tipa *Gaj*, *Gaji*, *Gajé*, *Gajec*, *Gajč*, *Gajčec*, *Gajšče*, *Gajovje*, *Gajnica* itd. je v Sloveniji na stotine. Pustimo ob strani vprašanje, ali je bil praslovanski pomen te besede mitološki ali ne; o tem je mogoče samo ugibati. Verjetno to ni bil sinonim za sloven. *ščedem* »Bannforst, der Wald, schlagbarer Buchenwald« (štediti (Ramovš, *Kratka zgod.*), v imenih *Šedem*, 1322 *villa Scheding*, 1441 *Schedim* (Zah, ONB 420), *Škedenj* pri Trstu, 1256 *Selvola*, 1339 *Silvola* (M. Kos, *STL*), *Ščedem*, *Čedem*, *Šeden*, *Šedenk*, *Šedni*, v Avstriji *Tschadam* pri Pulstu (Kelemina, *GMD* XIV 85). Vendar je dvomljivo, da bi bila ta osnova samo kalk za nem. *Schonung*, ker se ta imena, ki jih najdemo v Sloveniji samo v pasu zahod—jugozahod—jug, znova pojavijo v Srbiji, *Štedim* pri Nikšiću in pri Obiliću (*Im.-Reg.* II 1127). Verjetno imamo opraviti s prvotnim ptc. prez. pas. **štēdim* k **štēdēti* poleg *štedriti*, češ. *štědrý*, sbh. top. *Štedra*, *Štedrica*, sloven. na Koroškem *Čadram*, nem. *Tshedram*. Osnova je torej že zelo stara, čeprav ni izpričana pri severnih Slovanih. V istem pomenu najdemo deloma v Sloveniji, v Istri in v hrvaškem Primorju imena *Prepoved*, prvič izpričano 1100 *do Pripovidi* (Šurmin, *Acta* 428), v Srbiji *Zabran* (SEZ V 986). Tudi apel. *prostimo* v Istri »bosco pasculativo comunale« (De Franceschi, *Atti e mem.* LI—LII 171) je morda iz slovanskega **prostim*, antiteze k **štēdim*?

Sicer pa so v pomenu »negovan, zaščiten gozd« v slovenščini že zgodaj prevladale izposojenke iz nem. *Bannforst*, po eni strani v imenih *Ban*, *Bant*, *Panovec*, 1523 *Pannholtz*, *Paanwald* (M. Kos, *Prim. urb.* II 192 d.), lokalno izpričano tudi apel. *ban* (Kaspret, *ČZN* IV, in Kelemina, *GMS* XIV 85), po drugi strani pa v apel. *bōršt*, *bōšt*. To je zelo pogostna mikrotoponimična baza, prim. *Bošt* (Mali, *Veliki*, *Zadnji*, *Jelenji* itd.), *Bošti*, *Boštek*, poleg mlajše izposojenke *Foršt* na Štajerskem. V podob-

nem pomenu je sprejeto na zahodu *bošk* < ital. *bosco*, n. pr. *Vadān Bāšk* (Volče), *Vipavsk Bāšk* (Kožbana), *Boškič* itd.

Sicer pa so izposojenke v tej pomenski kategoriji dokaj redke, naj omenim sloven. *těza*, nem. *die Tesen* »Vogelherd, gozdič za ptičji lov«, furl. *těze* < *tensa* »razpet« (Šturm, ČJKZ VII 28; Kelemina, SR IV 195), v imenih *Tezno* pri Mariboru, 1265 *Dechsen*, *Toyssen*, 1473 *Thesen* (Zahn, ONB 130) ali 1291 in 1318 *Tezzen* pri Nemiljah (M. Kos, STL). Popolnoma nejasnega porekla pa je apel. *těja*, *tiěja* »z grmičjem in kostanjevjem zarasel gozdič« (Medana), *tija* »gosta šuma« (Podsabotin), pogosto v imenih *Tieja*, *Laška Teja*, *Tejé*, *Tijé*, *Tejca*, *Tija* v Posočju (Rutar, Ben. Slov. 20; zbirka MSL rkp.). Malo je verjetno, da bi bilo to izposojeno iz furlanskega *téa* »Tilia«, v Karniji tudi »*Ulmus montana*« (Pirona, 1180). Imena *Tej* sem našel tudi v Makedoniji (SEZ LXIX 311) in celo v Podkarpatski Rusiji *Na Teji* (Petrov, 137). Morda je podobnost teh imen samo slučajna, toda skok od romanskega *téa* do slovenskega pomena je vendarle prevelik za varno etimologijo.

Prav tako nejasno je belokranjsko *šákora* »gosta hosta«, kar je morda v zvezi s sbh. *šikara*? V onomastiki se ta osnova ne pojavlja. Mogoče je pa, da so slovenska mikrotoponima *Zabělja* (Gorenje Polje pri Kanalu) ali *Zabépkā* (Petrova Vas pri Črnomlju) v zvezi s starosrbskim *zaběľ* »silva septa«, izpričano že v Dušanovem zakoniku. Osnova je dokaj pogostna v srbski onomastiki, n. pr. *Zabel*, *Zabeo*, *Zabela* in celo v hibridnih albanskih primerih najdemo oblike *Zabel Iri*, *Zabelit* (SEZ, *Naselja* indeksi). O etimologiji lahko samo ugibamo (Mažuranić, *Prinosi* 1627; Schütz, *Geogr. Term.*). Pritegniti bi bilo treba tudi stpolj. *biel* (f.) »niedriger, sumpfiger Wald« in rus. *bilb* »Sumpf, wo nur Moos wächst« (Vasmer, REW I 85). Še manj jasna so pa štajerska top. *Kokarje*, 1340 *Chappel*, 1424 *Kapellen* in šele 1461 *Kokriach* (Zahn, ONB 104) in *Kokoriči*, 1445 *Kokonicz* (Kelemina, OZN XXI 67), kjer je zaradi zgodovinskih zapisov zelo problematično, ali jih smemo primerjati s sbh. imeni *Kokori*, *Kokorava*. Te je lažje spraviti v zvezo s polj. dial. *kokora*, r. *kokóra* »Kniehholz, Krummholz« (Berneker, SEW I 540; Vasmer, *Sl. in Griechenl.* 154). Poleg tega povzroča ta osnova velike težave zaradi številnih rastlinskih imen (Machek, *Jména rostlin* 270) in zaradi možnosti mešanja z izposojenkami (Štrekelj, *Lehnrok.* 29). Tudi sbh. *būs* »Rasen, Staude, Strauch« poleg *būs* »Buchsbäum«, kar razlagajo kot dve različni izposojenki iz ital. *busso* in *bosco* (Berneker, SEW 103), bi bilo težko dokazati v slovenskih imenih *Bušnik*, *Busna* (avtor, SVI I 96), ker je mogoče

suponirati tudi drugačno izhodišče. Prav tako ne moremo reči nič gotovega, če so res vsa izredno številna slovenska imena tipa *Gole*, *Golec*, *Golce*, *Golak*, *Golek*, *Goleš*, *Golaz*, *Golica*, *Golnik* itd., res od *golz* »kahl«. Suponirati je mogoče tudi osnovo *golb* »veja« (Miklošič, *EW* 71), izpričano v zg. luž. *hola* »Heide, Wald«, sp. luž. *gola* »Heide, Waldung, Forst, Nadelwald« (Muka, *Sl. I* 291) in tudi madž. *galy* »silva«. Slovensko je izpričano samo *gol* (f.) »abgeästeter junger Baumstamm«, plur. *goli* »drobna drva, obsekane veje«. Etimološko je morda *golb* sorodno z *golz*, vsaj tako meni večina avtorjev. Tudi za imena tipa *Krakovo*, n. pr. *Krakovo* pri Radečah, 1441 *in der Krokaw* (M. Kos, *STL*), *Krakovo* pri Ljubljani, 1473 *in Krakaw* (M. Kos, *STL*), in *Krakovo*, top. na Štajerskem, 1427 *im Krakaw* (Zahn, *ONB* 111), ne vemo zanesljivo, ali so izvedena iz nekega antroponima ali pa so sled starega apel., r. *krjač*, ukr. *krak*, *krjak* »deblo, drevo«, č. dial. *křok*, polj. *krzak* itd. »grmovje, vejevje« < **křŕb*, č. *keř* »grm«. V Srbiji je več gozdov in mikrotoponimov *Krak*, *Krakovo*, *Krakove* (*SEZ*, *Naselja*, indeksi). Vendar južnoslovansko ni izpričan noben apelativ iz te osnove.

V pomenu »gozd« najdemo lokalno tudi apel. *zavod* (Mozirje), omeniti bi bilo treba tudi *omlād* »mlad, obnovljen gozd«, kar najdemo večkrat v mikrotoponimiji na Tolminskem, vendar so to lokalni, mlajši izrazi. Rutar, *SZ* 73, omenja apel. *valda* »gozd?« (Kelemina, *SR IV* 192) na Štajerskem je znano *vālnik* »ein niederer Grenzwald«, v imenih okrog Litije najdemo tudi gozd *Stari Hare* (zbirka *MSI* rkp.), na Koroškem apel. *šrot* »za poseko zrel gozd«. To so verjetno mlajše izposojenke.

Pritegniti bi bilo mogoče še celo vrsto osnov tipa *grm*, *hrek*, *veja*, *hrust* in podobno; toda zanje ni nikjer pri Slovanih izpričan pomen »silva«, zato sem se jih v tem razboru izognil. Kakor v slovenskem izraznem fondu nasploh, najdemo tudi v tej pomenski kategoriji najbolj različne osnove, karakteristične zdaj za to, zdaj za drugo področje slovanskega sveta.

Résumé

Dans le fonds slovène de mots et de noms propres on rencontre la plupart des bases généralement slaves et slaves méridionales possédant la fonction sémantique de «forêt», ainsi p. ex. *lēs*, *drěvo*, *dŕbrava*, *loza*, *chalŕga*, *gŕozd*, *lŕg*, *gajb*, *kneja*, *šuma*, *meja*, *gora*, *gošta*, *choost*; seulement dans les noms propres aussi **drēm*, *drězga*, *črětež* à côté de *zabel*, *mrt*, *kičer*, *krog*, *kokora*, *bus* où l'on pourrait supposer, par analogie avec d'autres langues slaves, une évolution sémantique semblable. Les bases *golb*, *krak* dans les noms propres

ne sont pas assez claires. Une attention particulière méritent les glissements sémantiques «essence d'arbre» ↔ «forêt», ainsi p. ex. *bor*, *dob*, *chvoja*, *chvrast*, puisqu'il paraît que dans la toponomastique, les types de nom *Lipa*, *Brest*, *Breza* (singularia tantum) ne puissent pas être expliqués autrement d'une façon satisfaisante.

Un intéressant phénomène de survivance présentent les mots du type *ramica* «taxe pour les marchandises envoyées à travers la frontière» et *rámeše* «clairière», ainsi que les noms *Ramence*, *Ramšak* en Slovénie, et *Ramnište*, *Ramnica*, *Ramne* en Serbie et en Macédoine, qui prouvent que les mots vieux russes *rama* «frontière» et *rámenaje* «forêt» ont été connus jadis aussi chez une partie des Slaves du Sud.

De formation exclusivement slovène sont les termes *okrešelj* < *okr* *st* «autour» (par analogie avec *krog*?), *hrib* (par analogie avec *gora*), localement aussi *planina*. Non élucidé reste le terme *tija*, *teja* «châtaigneraie» qui peut-être ne vient pas du roman *tilia*; peu clair est aussi le terme local *šakora*, tandis que des mots d'emprunt comme *boršt*, *ban*, *pan*, *bošk*, *šrot*, *valnik*, *teza*, *harc* laissent facilement deviner leur origine. Le terme slovène *ščeden* «forêt où il est interdit de couper les arbres» possède des parallèles dans les toponymes serbo-croates *Štedim*, *Štedra*, *Štedrica*. Le terme roman d'Istrie *prostim* «bosco pasculativo comunale» sera lui aussi un participe prés. pas. slave de cet ordre.

PREŠERNOSLOVNE ŠTUDIJE

1

GOSPODIČNA IZ GRADCA

Prešernov sonet »Pov'dò let starih čudne izročila...« kakor tudi usoda, ki mu jo je namenil pesnik sam, sta znana šele slabih petdeset let.¹ Vsebinsko zatrtih verzov raztolmačiti in dognati njih življenjske korenine sta poskušala že Luka Pintar in Francè Kidrič, le-tá celó ponovno, toda njuni zaključki niso bili zadovoljivi. Pesem je ostala uganka kot poprej. Zato se je Anton Slodnjak pred leti znova lotil problematike soneta in celotnega venca »Sonetov nesreče«.² Njegovi izsledki se na kratko glasé:

Prešernovo razmerje z Marijo Kajetano Khlunovo se je leta 1832 zaradi njegove »nezvestobe«³ končalo, ona pa je »kmalu po teh dogodkih umrla... od žalosti«⁴, mogoče celó »tragično«⁵ [samomor?]. V sonetu »Pov'dò let starih...« pa Prešeren prikazuje, kako se umrla vrača k njemu kot Erinija in ga tira v obup. »S tem pa [pesem] izraža pesnikovo osebno *krivdo* [za smrt Kajetane] in iz nje izvirajočo osebno nesrečo, ki jo kažejo v novih, pretresljivih, a manj konkretnih podobah tudi naslednji soneti.«⁶

Proti Slodnjakovi osupljivi tezi o *umrli* ljubici — Kajetani Khlunovi in pesnikovi *krivdi* pa se koj začnó zbujati pomisleki in dvomi, najbrž prav zato, ker je preveč osupljiva.

¹ Novico o najdbi in sonet sam je prvič priobčil Anton Funtek, Laibacher Zeitung 20. novembra 1909, cxxviii, 266; slab ponatisk je še isti dan izšel v SN XLII, 267. — Tekst s kritičnimi opombami: I. Grafenauer, Iz Kastelčeve zapuščine, Čas IV, 1910, 250 in sep. — Original v ljubljanski Muzejski knjižnici.

² Prispevki k poznavanju Prešerna in njegove dobe. 4. Sonetje nesreče; SR IV, 1951, 162—176. — V jedru enako tudi v SBL II, Prešeren, poglavje III. Življenjska nesreča, pos. 532—533.

³ O. c., 173.

⁴ O. c., 169.

⁵ O. c., 172: »njen zgodnji in morebiti celo tragični konec«; 173: »njena tragična smrt«; 175: »la conclusion tragique«. — Vse, kar je v sestavku *razprto* tiskano, sem podčrtal jaz.

⁶ O. c., 165; o »krivdi« še 173, 176.

Najprej je tu pesem sama: po Slodnjaku naj bi bila izraz »strašne nesreče«, ki se je zgrnila na pesnika *po smrti* Kajetane, ker se je zavedal, da je je kriv. V tercetah pa beremo: »Takó, ki *ljubi* mene, *ni* Kamena . . ., ampák . . . pijavka *je* . . .« Trikrat torej stoji v teh verzih glagol v sedanjiku, zaradi česar je pač jasno, da v pesnika zaljubljena ob nastanku soneta *še živi*.

Nadalje imamo Prešernovo sporočilo o tem doživljaju v pismu Čelakovskemu z dne 14. marca 1833, ko je bil četrti zvezek »Krajnske čbelice« že v cenzuri, potemtako po nastanku soneta: »in zraven sim tako zanikarni pisar, de se mi je ljubezen z' nekakšino Gospodično v' Gradcu le zavolj tega poderla, ker sim ji premalokedaj pisal.«⁷ Besedilo tega odstavka dopušča mislim le razlago, da je »gospodična« tedaj, ko pesnik o njej pripoveduje, *še živa v Gradcu*.

Ali, tretjič, ko so Prešernu zaradi graške ljubezni nekoliko sponašali — kdo je bil to, ni gotovo —, je jezno odgovoril: »Jaz jej nisem *nobene krivice* storil; ona se brez mene lahko omoži in jaz pa tudi.«⁸ Te besede žal niso jasno datirane, takó da nič določenega ne povedó o tem, kdaj je Kajetana še živela, povedó pa dovolj odločno, da se pesnik po razhodu z njo *ni čutil krivega*.

Slodnjak je v svoji razpravi želel odkriti »življenjske in umetniške vire in pobude«⁹ za »Sonete nesreče«. Zanje je skušal poiskati »bolj določne, nesreče«, ki jo je doživljal pesnik, ko jih je moral zložiti,¹⁰ bolj določne od one, na katero so kazale starejše, »iz skrajne negotovosti in *svojevolsnosti* nastale razlage«.¹¹ Med njimi se mu je zdel prvotni prvi sonet, to je »Pov'dò let starih . . .«, takó pomemben, da je vse druge pustil vnemar in se ustavil le ob njem. Ta mu je »temeljni akord celotnega speva«.¹² Treba je torej za prvim sonetom poiskati »drugačnega, globljega, a tudi mnogo bolj tragičnega doživetja«, ^{12a} kakor so ga prejšnji komentatorji domnevali; s tem pa bi obenem odkrili tudi življenjske korenine celotnega ciklusa.

Táko doživetje je Slodnjak menil odkriti že z interpretacijo soneta samega.

⁷ F. Kidrič, Prešeren I, 1936, 292.

⁸ SR IV, 168.

⁹ O. c., 162.

¹⁰ O. c., 163.

¹¹ O. c., 166.

¹² O. c., 163.

^{12a} O. c., 164.

Po njegovem je Prešeren v tercinah apliciral »zgodbo« kvartet »na samega sebe in svojo pesnitev [»Sonete nesreče«], in sicer v tem smislu, da je *Muza, ki ljubi njega in navdihuje njegovo pesem*, »boginja Kocita« iz kraljestva smrti, a ne olimpijska Kamena ali Muza. Zato mu *narekuje pesem*, v kateri se prepleta ječanje od Erinih mučene duše, s kletvami žalosti in obupa«. Za takó tragično aplikacijo pa je treba poiskati vse drugačnega opravičila, kot je »razplet« neke domnevne [!] ljubljanske ljubezni in zadosten uspeh pri odvetniškem izpitu, ki bi mogla vznemiriti le plitvega [!] duha«.

»Podoba mrtve ljubice in njene »vampirске« ljubezni v prvem delu ne more biti samo nekaka vzporedna podoba Erinije, »boginje Kocita« ... v drugem delu soneta«, ki naj bi mučila pesnika »zaradi tako malenkostnih [!] zadev, kakor sta neka samo postulirana [!], a nedokazana ljubljanska ljubezen, in zadosti uspeh odvetniškega izpita«. Kakšen smisel pa naj bi imelo prisposodabljanje mrtvo ljubico [iz kvartet] z Erinijo, zaljubljeno v pesnika? »To bi bilo ne samo popolnoma neustrezno pesnikovi umetniški misli, temveč tudi antičnemu pojmovanju Erinije kot maščevalke hudodelstev zoper bogove in družbo, zlasti hudodelstva prelomljene besede.¹³ Zato je zveza med prvim [kvartet] in drugim delom [terceti] soneta ta: pesnik hoče prikazati s prvim delom, da se *umrla ljubica vrača* tudi k njemu, toda *ne kot ljubeče* bitje, temveč *kot Erinija*, ki *mu narekuje* strašno pesem obupa in prekletstev. Na to kaže z vsem poudarkom beseda »Tako ...« v 9. verzu ...«¹⁴ Pesnik je s tem »odkrito priznal svojo krivdo«.

Ob tej interpretaciji najprej ponavljam, da po tekstu tercet v pesnika zaljubljena *ni umrla*, marveč še živi (»ki ljubi mene«). Od kod nadalje nenadoma *Erinija*, ko je v pesmi le pridevniška oblika »erin'jin«? Kako se je mogla »pesem njena« spremeniti v pesem *njegovo*, to je pesnikovo (»mu narekuje ... pesem«)? In kaj je v tej interpretaciji tertium comparationis?

Kakšne so bile pravzaprav prejšnje razlage našega soneta, da je z njimi Slodnjak takó hudo nezadovoljen?

¹³ Slodnjak tu ves čas polemizira s Kidričem, in sicer z njegovo razlago soneta samega iz leta 1911 (gl. op. 16) in z razlago celotnega venca »Sonetov nesreče« iz leta 1938, Prešeren II, 221–222. Na le-tó se pričujoči sestavek, ki obravnava samo sonet »Pov'dò let starih čudne izročila ...«, ne ozira. — Kidričeve razlage te pesmi iz leta 1938 (gl. op. 17) Slodnjak ne omenja.

¹⁴ O. c., 163–165.

Najstarejša je Pintarjeva: Ana je »neusahljivi vir očitani« in s tem pesnikove nesreče;¹⁵ paraleli sta potemtakem:

mrtve deklice — njih žrtve || *Ana* — pesnik.

To razlago pa je Pintar potem sam zavrgel in sprejel Kidričevo: ne gre za Ano, sploh ne »za ljubico iz mesa in kosti«, marveč za »sovražno srečo«; kakor ljubi mrtva deklica svojo žrtev in jo uničuje, tako ljubi pesnika Erinija (= sovražna sreča, usoda) in ga ugonablja.¹⁶ Zopet shematično:

mrtve deklice — njih žrtve || sovražna *usoda* — pesnik.

Enako razlago je Kidrič podal tudi šestindvajset let pozneje: pesnik »je izročen v oblast zle usode«;¹⁷ sprejel jo je tudi Jože Kastelic.¹⁸

Obe razlagi sta, ne gledé na to, če sta pravilni ali ne, preprosti in jasni, za Slodnjakovo pa je to težko reči. Paralelizem naj bi bil menda ta-le:

a) Mrtve deklice — njih žrtve || *mrtva ljubica* — pesnik — Erinija — njegova *pesem*,

ali pa mogoče naslednji:

b) mrtve deklice — njih žrtve || *mrtva ljubica*: Erinija — pesnik: njegova *pesem*?

Negotovost glede druge paralele — varianta a) ali b) ali kaj? — daje misliti: nekaj tu ne bo v redu.

Ali pa je sonet »Pov'dò let starih...« res takó zavozlan, da ga ni mogoče jasno in pravilno raztolmačiti?

Tekst kvartet je lahkó razumljiv in ga ni treba razčlenjati. Samo na kratko naj že sedaj omenim, da v tem delu soneta ne gre za mrtvo *ljubico* in neusojenega *ljubljenca*, kakor meni Slodnjak, marveč za mrtve *deklice* in njihove *žrtve*.

Drugače je s tercetama; gostobesedni sta, sintaktično zamršeni in težkó razumljivi:

¹⁵ L. Pintar, Satura; LjZv XXXI, 1911, 379.

¹⁶ F. Kidrič, Prešernov sonet »Pov'dò let starih čudna izročila«; LjZv XXXI, 1911, 428—429 in 428, op. 1.

¹⁷ F. Kidrič, P II, 236, 237. — Gledé Kidričeve razlage celotnega cikla »Sonetov nesreče« iz leta 1938 gl. op. 13!

¹⁸ J. Kastelic, Prešernova antika; Nsvet II, 1949, 214.

Takó, ki ljubi mene, ní Kamena
Is bóginj, ki v' Olímp jih ítavi míta,|¹⁹
Priятlíz pezvov írezhníga ímena;

Ampák pošlana boginja Kozíta,
Erín'jin ítók, in kletva pešem njena,
Veielja je pijavka níkdar líta.

Zato je najprej potrebna prav šolska analiza.

Obe terceti sta ena sama perioda s prorekom (prve štiri vrstice) in porekom (peta in šesta vrsta).

Prorek je adverbativno priredje (»ni..., ampák [je]...«), obstoječe iz dveh glavnih stavkov (prvi verz, začetek drugega in tretji verz: prvi stavek, četrti verz: drugi) in dveh odvisnih, relativnih (v prvem in drugem verzu), od katerih prvi (»ki ljubi mene«) nadomešča subjekt obeh glavnih stavkov proreka (osebikov odvisnik); »ni Kamena« in »[je] boginja« pa sta povedka k temu subjektu. Drugi relativni stavek (»ki v Olímp jih stavi míta«) pa je atribut k »iz bóginj« (prilastkov odvisnik) in za njim seveda mora stati vejica.

Porek je vezalno priredje, obstoječe iz dveh glavnih stavkov (peti verz: prvi, šesti: drugi). V prvem glavnem stavku poreka subjekt ni več »ki ljubi mene«, marveč »pesem«; atribut »njena« pa se seveda nanaša zopet na subjekt v glavnih stavkih proreka (»ki ljubi mene«) in ne morda na pripadajočo povedno določilo (»boginja«). Da bo to še bolj razvidno, navajam naslednjo preprosto periodo, analogno naši:

Moja ljubica ni delavka, ampak učiteljica: njena pisma so kaligrafski izdelki.

Tu ni mogoče dvomiti, na kaj se nanaša »njena« oziroma čigava so pisma.

Prvi glavni stavek poreka se torej preprosto glasi: Njena pesem [sta] Erinijin stok in kletva.

Drugi glavni stavek poreka je nepopoln, manjka mu subjekt, ki si ga pa lahko mislimo — »ta, ki ljubi mene, je pijavka...«, to se pravi, subjekt je zopet isti kot v glavnih stavkih proreka. In prav to menjanje subjekta povzroča nejasnost: treba si je peti verz samo odmisлити, pa je celota sintaktično takoj pregledna. Z drugimi besedami: prav peti verz dela glavne težave.

¹⁹ Original te vejice nima, dodali pa so jo že Pintar, LjZv XXXI, 376, Avgust Žigon, Prešernova čitanka, 1922, 9, Slodnjak, Poezije doktorja Francéta Prešérna, 1951, 170. Iz nadaljnjega bo razvidno, da je zares na mestu.

Če po tej analizi »prevedemo« terceti v današnjo prozo, dobimo: Ta, ki me ljubi, ni Kamena [= Muza] iz [med] boginj, ki jih mitologija stavi v Olimp[, [ni ena izmed] prijateljic srečnih pevcev, ampak boginja Kocita [je ta, ki me ljubi] (= prorek): njena »pesem«²⁰ [»pesem« te, ki me ljubi,] sta erinijski stok in kletev; nikdar sita pijavka [mojega] veselja [= sreče] je [ta, ki me ljubi] (= porek). Skrajšano tudi: Ta, ki me ljubi, ni muza, ampak nikdar sita pijavka moje sreče. Še krajše: Ta, ki me ljubi, je pijavka, vampir.

In če to prozo interpretiramo: Ta, ki me ljubi, ni deklica, ki bi me navdihovala, marveč deklica, ki obupno (= erinijsko) vzdihuje (»stok«) in me grozno (= erinijsko) preklinja (»kletva«) [ko sem jo zapustil] ter me [s tem] dela (»nikdar sita«) nesrečnega (»pijavka veselja«). In zopet skrajšano: Ta, ki me ljubi, me ne navdihuje, marveč onesrečuje.

Za ves sonet: Ta, ki me ljubi, je pijavka, vampir, *takó* kot mrtve deklice »izročil«. Ali drugače: Kakor so nesrečne deklice »izročil« in njihove žrtve, *takó* sva nesrečna ta, ki me ljubi, in jaz.

To je kratka vsebina pesmi; shema bi bila:

mrtve deklice — nesrečne žrtve (kvarteti) || ta, ki me ljubi — nesrečni jaz (terceti);

tertium comparationis je vampirstvo, nesreča za subjekt in za objekt.

Prešeren *ne* aplicira »zgodbe« kvartet »na samega sebe in svojo pesnitev«, to je na »Sonete nesreče«, marveč na to, ki ga ljubi, in na samega sebe; o »umrli [pesnikovi] ljubici«, ki se vrača, ni sledu; nihče nikomur ničesar *ne* »narekuje«; in kar je glavno: pesnik z ničimer *ne priznava* svoje »krivde«, ne odkrito ne prikrito.

Če sedaj na kratko pregledamo vse prejšnje interpretacije, lahko tudi ugotovimo, da so zgrešene prav zaradi napačne sintaktične analize. Pintar je sprva pravilno sodil, da je odvisnik »ki ljubi mene« osebkov stavek: »Ki ljubi mene« = moja ljubica A. J. (?) (subjekt!) ...²¹ Toda Kidrič se ni strinjal: »Ki ljubi mene« je pač tista izmed boginj, ki mene ljubi.²² Sporni stavek je s tem postal prilastkov, iz povednega določila (»boginja«) pa je nastal osebek. To napačno analizo je potem sprejel tudi Pintar.²³ Takó je v drugi, Kidričev paralelizem namesta *Ane* prišla Eri-

²⁰ Podobno rabi besedo »pesem« W. H. Prescott, *Osvojitve Peruja*, 1957, str. 229, ko pravi, da so španskim osvajalcem perujske pesmi »zvenele ko pesmi iz pekla«.

²¹ O. c., 378.

²² LjZv XXXI, 428.

²³ LjZv XXXI, 428, op. 1.

nija, *usoda* (v zgornji shemi prvi člen druge paralele). Slodnjaku pa je stavek »ki ljubi mene« najprej prilastek — »Muza, ki ljubi njega...« —, potem pa osebek — »umrla ljubica«. ²⁴ Zdaj je tudi razumljivo, od kod v alternativni b) v prvem členu druge paralele nenadoma dve bitji (umrla ljubica + Erinija). Ker pa je nadalje tudi napačno sodil o sintaktični funkciji prilastka »njena«, namreč da se nanaša na *pesnika*, je zašla v drugo paralelo obeh variant še »njegova pesem«.

Gledé na življenjsko ozadje soneta je imel Pintar v jedru prav, ko ga je skušal tolmačiti realistično. Zmotil se je le v drobnostih in v tem, da je iskal »pijavko« v Ani. Kidričeva simbolična razlaga je presenetljiva — koliko se je prav on bojeval za realistično razlago trnovskega soneta — in nesprejemljiva. Slodnjak se je vrnil k Pintarju — da je sonet nastal »iz popolnoma realnega doživetja«, je ponovno opozoril že Kastelic —, ²⁵ njegove téze, zlasti »umrla ljubica« in pesnikova »krivda«, so pa nasilne.

Iz svojih zgrešenih tez pa Slodnjak tolmači tudi, zakaj je Prešeren naš sonet za četrti zvezek »Krajske čbelice« in za zmeraj črtal: pesnik da je v njem »tako odkrito priznal svojo krivdo [za smrt Khlunove], da je moral bodisi po lastnem preudarku, bodisi po nasvetu prijateljev za zmeraj onemogočiti natisk«. ²⁶

Tudi drugi dotedanji komentatorji so se ustavili ob tem zanimivem vprašanju. Pintarju se je zdel sonet »prerealen in preočito kažoč na slabost jasno in konkretno označene osebe«. ²⁷ Kidrič je večkrat menjal svoje mnenje: pesniku se je ob ponovnem premišljanju zazdela »primera [mrtve deklice: Erinija] pač nekoliko prisiljena«; videl je morda tudi, »da se dá sonet drugače razlagati«; ²⁸ ko se je prepričal, da imajo prvi, četrti in peti sonet »slično misel«, je prvega zaradi številnih antičnih rekvizitov črtal. ²⁹

Za kakršnokoli pesnikovo »krivdo« v Slodnjakovem smislu ni v pesmi prav nobene opore in Prešeren vsakemu takó hudemu ali podobnemu sumničenju odločno ugovarja: »Jaz jej nisem nobene krivice storil...« ³⁰

²⁴ O. c., 164 in 165.

²⁵ O. c., 215.

²⁶ O. c., 165.

²⁷ LjZv XXXI, 378—379.

²⁸ LjZv XXXI, 429.

²⁹ P II, 236.

³⁰ SR IV, 168.

Vzrok proskripcije tiči drugod: pesnik je na trdo in *krivično* ravnanje deklice (Bodi preklet!) — kako drugače se poslavljata »Zapuščena« in »Mornar«! — v prvem navalu odpora, najbrž kmalu po osebnem »spopadu« v Ljubljani, trdó in *krivično* odgovoril (Ti si vampir: sama si nesrečna in še mene delaš nesrečnega!). Nato pa se je pomiril in sonet za vedno (taka je bila njegova namera) izbrisal, ker je bil preoseben. Psihološko pa je pesem opravila svojo funkcijo: občutljivi pesnik, ki je na vsako najmanjšo, včasih tudi samo dozdevno krivico zaradi svojega nežnega živčnega ustroja burno vzkipeł, je z njo udarec »odreagirale«.

Pintar je torej tudi v tem pogledu, če odštejemo zmoto v osebi, zadel v črno.

Prešernovo domnevno »nesrečo«, to se pravi smrt deklice in njegovo »krivdo«, je skušal Slodnjak še bolj osvetliti in končno tudi identificirati »umrlo ljubico« »nekoliko s pomočjo novega, nekoliko z novo interpretacijo že znanega gradiva«. ³¹

Med že znanim gradivom se je ustavil najprej ob Kopitarjevi opombi »Scilicet! noli mentiri.«, ki stoji v rokopisnem gradivu za četrty zvezek »Krajske čbelice« ³² ob sedmem verzu soneta o Vrbi: »ne bla mi vera v svojo zeno vséta«. Slodnjak misli, da Kopitar ni hotel reči: »Kdo ti bo pa to verjel!«, marveč »si predstavlja, da je ... zapisal svojo opazko potem, ko je prebral prvi sonet (Pov'dò let starih ...) in je zaslutil njegovo notranjo vsebino (kolikor mu morebiti sploh ni bila znana iz poročil znancev in zaupnikov), ter se je ustavil pri 7. verzu (Ne b'la mi vera ...) 2. soneta. Nato je zapisal v svoji brutalni odkritosti gornje besede, ki bi pomenile potemtakem: 'Seveda! pa ne bi bil lagal! (ne bi bil prelomil dane besede!)'« Kopitar naj bi bil s tem pesniku očital »prav' to, kar je tvorilo bistvo njegove krivde«, in »mogoče je, da je Prešeren tudi zaradi te opazke črtal 1. sonet«. ³³

Citirana opomba pa pomeni le: »O kajpada!« ³⁴ Nikar ne laži!« Kar je zapisal Slodnjak, je docela nemogoče in prisiljeno. To je morda geneza njegove interpretacije, ki pa prav nič nima opraviti z resničnim pomenom obravnavane opombe. Kopitarjev »noli mentiri« bi pravzaprav lahko imeli za nekako potrdilo Prešernove slutnje, kako malo ceni for-

³¹ O. c., 165.

³² Original v ljubljanski Muzejski knjižnici.

³³ O. c., 165.

³⁴ Ironično! Nemški besednjaki, n. pr. H. Menge, F. A. Heinichen, imajo Freilich! Man denke nur!

mularius njegove pesmi: Menda ima še zmeraj pred očmi, je pisal pesnik Čopu iz Celovca 13. februarja 1832, samo moj zvezek carminum carn. iz šolskega leta 1825/26. »Daher mag es kommen, dass Kopitar meine carmina für schwächer hält, als sie es vielleicht sind. Er wird sie auch schwerlich des Lesens wert halten.«³⁶ Opomba se torej najbrž ne nanaša toliko na vrednost Prešerna-človeka kot na Prešerna-pesnika: Še zmeraj si v tem pogledu hudó domišljav! hoče reči Kopitar.

Mogoče bo sicer marsikdo rajši verjel zavrženi interpretaciji, pravi nazadnje Slodnjak dodatno v opombi, toda to »ne bi moglo omajati nadaljnjega dokazovanja, ki izhaja iz drugega, važnejšega gradiva in nespornějšíh predpostavk.«³⁷

In kje bi bilo treba iskati po Slodnjaku Prešernovo »laž« in »besedomstvo«, kar mu je bajè očital Kopitar? »V njegovem zgrešenem ljubezenskem iskanju in življenju«, kakor razodevata 1. in 2. »Sonet nesreče«. S tem pa se postavljajo »naši soneti v *popolnoma neraziskano* in, kakor se je doslej kazalo, v *neprodirno temo* minulega življenja zagrnjeno območje Prešernovega ljubezenskega razmerja z Gradčanko Khlunovo.«³⁸

Od »važnejšega gradiva« so tu najprej Toma Zupana originalni zapisi pogovorov z Lenko. In kaj je pravzaprav v njih takó nenavadno novega? Če primerjamo Slodnjakov posnetek Zupanovih zapiskov³⁹ s tiskanimi Lenkinimi pripovedovanji, bi bilo novo samó dvoje: da je mati pesniku leta 1832 [nekako poleti] odsvetovala ženitev s Khlunovo in naročila, naj ji vrne pisma (točka 4), in da je Gradčanka potem še isto leto prišla v Ljubljano, da bi si osebno zopet pridobila pesnikovo ljubezen (točka 5).⁴⁰

Kar pa je v posnetku še nadalje na videz novega, ne izhaja iz originalnih zapisov Toma Zupana, marveč iz Slodnjakovega napačnega tolmačenja tega gradiva.

Najprej se mi zdi preveč trditi, da se je razmerje med pesnikom in Khlunovo »stopnjevalo do *sklepa*, da se vzameta«, ali celó govoriti o

³⁶ P I, 279—280.

³⁷ O. c., 165, op. 8.

³⁸ O. c., 165.

³⁹ O. c., 168—169.

⁴⁰ Natančneje njenega prihoda v Ljubljano ni mogoče določiti. Po Slodnjaku, o. c., 172, op. 34, naj bi bila Lenka rekla, da je videla Khlunovo na dan sv. Ane, 26. junija 1832 v cerkvi na Goričici, kar pa ne drži. Lenka ni povedala nobene letnice, dodal jo je le Tomo Zupan, in to iz svojega, v tiskanih pripovedovanjih, str. 21. — Tudi ni bilo omenjeni dan na Goričici »nekakšno žegnaje«, kakor pravi Slodnjak; Snojeva žena je imela god in zato so pač šli k maši.

Khlunovi kot *nevesti* (točka 1). Za »nevesto« jo je Zupan kratko malo naredil v tiskanih Lenkinih spominih.⁴¹ Za »sklep« ni nobenih *dokazov*, recimo izpovedi prizadetih ali vsaj prič. Iz pesnikovh šal o ženi-nemškuti, iz njegovih ponosnih besed, da bo rajši sam ženo za gospó naredil (če se te besede sploh nanašajo na Khlunovo), in iz tega, kar so drugi govorili in želeli, je jasno samó to, da je nekaj časa zares mislil na ženitev. Prešerna je marsikaj vleklo h Khlunovi; bila je lepa, bogata, ljubila ga je, in to kot prva v njegovem življenju, v zvezi z njo se mu je ponujala kariera vseučiliškega profesorja⁴² in Gradčanka je gotovo porabila tudi vse ženske umetnije, da ga priklene nase. Ženil se je pač, kakor pravimo, in to dosti nerodno; v njegove zadeve se je vmešavala takó rekoč vsa Ljubljana pa še pol Gradca povrhu in bi bilo pravzaprav bolje reči, ženili so ga. Prešeren Khlunove nikdar zares ljubil ni. Zato ni bilo treba nobene Julije, ki bi ji ga bila odtujila, kakor meni Slodnjak;⁴³ samó da je odšla iz Ljubljane, pa je bilo njegovo srce kaj hitro zopet prosto. Ko se je dodobra zavedel, je *predolgo* odlašal z jasno besedo, takó da si nazadnje sploh ni več upal pisati v Gradec.⁴⁴ To je pa, mislim, tudi vsa pesnikova »krivda«.

Zadnji stavek Slodnjakovega posnetka, da je Gradčanka »*kmalu po teh dogodkih* umrla, in sicer, kakor je mislil Jakob Zupan, *od žalosti*« (točka 7), pa v dveh bistvenih stvareh ni prav točen: Lenka pravi le, da je »*še mlada*« umrla, Zupan pa, da »*morda*« od žalosti.⁴⁵ In še nekaj je treba dodati — Slodnjak o tem v zaključkih molči —: Lenka je Zupanovo misel *odklanjala*.

To bi bilo jedro Zupanovih originalnih zapiskov. Tiskani govoré že enako: »Ona je pa še mlada ... vmrla. ... ,Ona je morda žalostí vmrla',

⁴¹ »Doktorjeva nevesta iz Gradca«, str. 21. — Tudi Kidrič, ki še ni poznal originalnih zapiskov, govori v Prešernovem albumu, 1949, 269, o »zaroki«, »zaročenki« in »ženinu«.

⁴² O tem drugje v posebnem sestavku.

⁴³ SR IV, 165, op. 2; 176.

⁴⁴ P I, 287: »Nach Graetz getraue ich mir nicht *mehr* zu schreiben.« — Tudi Kidrič sodi o razmerju podobno: Prešernove Lavre; LjZv LIV, 1934, 613—614.

⁴⁵ SR IV, 167, 168. — Lenka pripoveduje dvakrat, da je Zupan rekel »morda od žalosti« (167, II. odst., 7. v.; 167, op. 17), dvakrat pa, da je rekel »od žalosti« (168, I, 2—3.; 168, I., predzadnja v.). — Lenka pravi dvakrat, da je »še kot mlada« oz. »mlada umrla« (167, II., 5.; 167, op. 17). — Da bi bil pa Zupan kaj trdil o času smrti, in to celó *ponovno*, kakor piše Slodnjak na str. 172, I. odstavek — »je po *ponovnem* zatrjevanju iste priče [Zupana] kmalu, vsekakor pa še v mladih letih umrla« —, je docela neresnično. — F. Kidrič, PA 1949, 269, pravi samo, da je Gradčanka »*menda* kmalu po razdoru s Preš. u.«.

je rekel [prefezar]. — O, morda [originalni zapisi imajo »menda«] pač ne od žalosti, sem mu jaz zavrnila.⁴⁶

Datiranje »kmalu po teh dogodkih« — pozneje celó »neposredno« potem⁴⁷ — je brez vsake opore. Analiza soneta »Pov'dò let starih...« je pokazala, da je Gradčanka ob nastanku pesmi, nekako proti koncu leta 1832, še živela. Živela je tudi še tedaj, ko so končavali priprave za četrti zvezek »Krajske čbelice«, to se pravi januarja 1833. leta, kajti če bi bila tedaj že mrtva, bi pesnik iz takta pač soneta ne bil namenil za tiskanje. In živela je tudi še sredi marca istega leta, ko je pesnik pisal Čelakovskemu o neki gospodični v Gradcu.

Mislim, da je za njeno smrt iz Lenkinih pripovedovanj mogoče celo določiti verjetni ante quem non in post quem. Soditi namreč smemo, da je Jakob Zupan svoje očitke izrekel kmalu po smrti Khlunove. Znano pa je, da se je to zgodilo ob nekem njegovem obisku v Št. Rupertu pri Beljaku,⁴⁸ kamor je menda sam prinesel žalostno novico iz Celovca. Jurij Prešeren je prišel na to župnijo 1840. ali morda že 1839. leta,⁴⁹ in tako bi bil ta čas obenem ante quem non za smrt Khlunove. In ker je nadalje Lenka povedala, da je umrla še mlada, se to tudi ni moglo zgoditi veliko pozneje, potemtakem najbrž v začetku štiridesetih let.

Slodnjak je zares postavil sonete, bolje rečeno, prvi sonet, v novo območje Prešernovega življenja, to se pravi, Pintarjevo Ano je zamenjal s Khlunovo, toda to območje prej nikakor ni bilo takó »popolnoma neraziskano« in »v neprodarno temo zagrnjeno«, kakor trdi.

V Lenkinih pripovedih pa je zares še nekaj novega, toda Slodnjak je to v svojem posnetku *izpustil*: obtoženčev zagovor! »Jaz jej nisem nobene krivice storil...«⁵⁰ Te odločne besede upošteva samó mimogrede v opombi,⁵¹ češ da je z njimi pesnik le »tolažil sebe in druge«. Slodnjak potemtakem zagovor obtoženca presliši; spričo tega ni čudno, če sumniči tudi izpovedi prič, ki so zanj ugodne, češ Lenka je »bolj z jezikom [!] kot s prepričanjem odklanjala« misel, da je Khlunova umrla od žalosti,⁵² in če precenjuje mnenje čudaškega Jakona o vzrokih Gradčankine smrti.

⁴⁶ Kako Lenka Prešernova svojega brata, pesnika, popisuje, 1933, 22.

⁴⁷ O. c., 173, op. 38.

⁴⁸ SR IV, 168.

⁴⁹ Šematizem krške škofije 1841, ki velja od začetka novembra 1840 dalje; šematizma 1840 nisem imel v rokah. — Po Prešernovem albumu 1949, 285, in SBL II, 513, šele 1842, kar je pa nemogoče.

⁵⁰ SR IV, 168.

⁵¹ O. c., 173, op. 39.

⁵² O. c., 169, op. 23.

V prejšnjih vrstah smo slišali o neki Prešernovi »laži« in »besedolomstvu«. Kako je z »besedolomstvom«, smo videli. Z »lažjo« se pa sploh nismo srečali in celó Slodnjak sam je nanjo pozabil ali kaj.

Lenkine »podatke«, meni nadalje Slodnjak, pa lahko »vsaj rahlo podpremo« celo s pesnikovimi besedami, to je z nekaterimi stavki iz njegovih pisem:⁵³ da je neka celovška meščanka v začetku leta 1832 napravila nanj močan vtisk, »von dem jemand nichts erfahren dürfte«, da si v Gradec (pomladi leta 1832) ne upa več pisati in da se mu je ljubezen z Gradčanko le zato podrla, ker je takó zanikrni pisar. Tista »jemand« je po Slodnjaku »morala biti... edino Gradčanka Khlunova«, ⁵⁴ po Kidriču pa neka neznana Ljubljancanka.⁵⁵ Naj bo že katera hoče — ta odlomek in druga dva pač marsikaj pojasnijo, Slodnjakovih *inkriminacij*, in za to gre, pa niti malo ne podpirajo.

Zadnja skupina »važnejšega gradiva« so uradni dokumenti o tej Khlunovi. Kaj nam sporočajo? »Tako malo [!], zlasti po letu 1832, da bi že zato [!] mogli misliti na njen zgodnji in morebiti celo *tragični* konec [samomor?].« Kaj torej? Da sta imela Ignac in Kajetana Khlun, rojena Testaller, *samo dva* otroka, dve hčerki, Marijo Kajetano, rojeno 1798, in Marijo Ano, rojeno 1801, in da se je zadnja poročila okoli leta 1821 z Janezom Krizostomom Snojem. Prešernova »nevesta« je torej lahko postala samo Marija Kajetana. »Vsa nadaljnja poizvedovanja po usodi zapuščene Kajetane Khlunove po letu 1832... so bila *brezuspješna*.« V nobenih graških matrikah, zapuščinskih aktih itd. »ni *nobene* vesti o njej«.

»Ta molk o neki meščanki... je vendarle čuden. Toda če si pokličemo v spomin Lenkino pripovedovanje, zlasti po njej sporočene ponovne očitke Jakoba Zupana [prav: ponovno *sporočene*], da je bil Prešeren kriv zgodnje smrti Marije Kajetane Khlunove [Jakon ni nikdar rekel, da je Prešeren *kriv*], ki da je umrla od žalosti [prav: *morda* od žalosti], potem *se ne moremo ubraniti* misli na njeno *tragično* smrt. V tej misli pa nas *podpira* tudi sonet Pov'dò let starih čudna izročila... in celotni venec Sonetov — nesreče.«⁵⁶

Ta »molk« ni prav nič čuden, kakor se bo hitro pokazalo, čudno pa je zares, kaj iz tega »molka« Slodnjak zaključuje, kaj pripisuje »Sone-tom nesreče« in s kakšno *gotovostjo* govori v nadaljnjem o »strašni ne-

⁵³ O. c., 169.

⁵⁴ O. c., 170—171.

⁵⁵ LjZv LIV, 1934, 614.

⁵⁶ O. c., 172—173.

sreči«, ki da »jo je priklical Prešeren na Khlunovo in nase s svojo nezvestobo«, ter o nasledkih za njega in njegovo poezijo. Po pameti bi bilo treba reči, da molk nič drugega ne pomeni, kakor *ignoramus et ignorabimus*, dokler ne dobimo — itd. Kako pa je s podporo sonetov, ali pravzaprav samo prvega, smo že videli.

Slodnjakovi informatorji pri iskanju podatkov o Kajetani Khlunovi v Gradcu niso uspeli.⁵⁷ »Toda ta neuspeh«, meni Slodnjak, »ne sme motiti nikogar, ki mu je mar, da se razjasni življenjsko jedro Sonetov nesreče, da ne bi nadalje iskal podatkov o življenju in smrti Khlunove. Šele če bi res mogli ugotoviti, da je umrla neposredno po teh dogodkih, bi dobili Sonetje nesreče vso življenjsko luč, naše pisanje pa končno potrdilo.«⁵⁸

Slodnjakove sodbe so zelo ostre: nezvestoba, laž, »hudodelstvo prelomljene besede«, »zgrešeno ljubezensko iskanje in življenje«, »precenjevanje ustvarjalčeve svobode v zasebnem življenju«^{58a} — taki in podobni očitki leté na Prešerna. Za take obdolžitve je navada, da imaš v rokah trdne dokaze, preden jih spraviš v svet. Slodnjak pa je podoben sodniku, ki nad »hudodelcem« najprej zlomi palico, potem pa kar takole mimogrede pripomni, da za to pravzaprav še ni imel pravice.

Če Slodnjak ni našel podatkov o Kajetani Khlunovi v Gradcu, jih pa poiščimo — v Ljubljani.

Tu je uradni list poročal sredi maja leta 1825, da so 9. maja odpotovali iz Ljubljane v Trst: »Die Herren Jacob v. Ratschiller, Chrysostomus Snoy, mit Gattinn und Schwägerinn, k. k. Landraethe, Jos. Mathias Snoy, Justiziaer und Criminalrichter...«.⁵⁹ Nekoliko nejasno poročilo: zakaj se te osebe navajajo skupaj, to se pravi, kakor bi bile ena družba? In kdo je tista svakinja?

Chrysostomus Snoy nam je že znan; imel je za ženo Ano Khlunovo. Jos[eph] Mathias je očitno njegov brat. In drugi »Landrath«, Jacob v. Ratschiller, ki je že 4. maja sam prišel v Ljubljano?⁶⁰ 1825/26 je bil sodnik deželnega sodišča v Gradcu; umrl je prav tam 17. januarja 1846 za neko pljučno boleznijo, star šestdeset let; poročil pa se je, zopet v Gradcu, 28. aprila 1822, v starosti šestintrideset let, s *triindvajsetletno*

⁵⁷ Uspeli niso menda zato, ker so dobili napačne direktive.

⁵⁸ O. c., 173, *opomba* 38.

^{58a} O. c., 173, 163, 164, 165, 173.

⁵⁹ Laibacher Zeitung 17. maja 1825, št. 39, str. 156, *Fremden-Anzeige*.

⁶⁰ LZg 10. maja 1825, št. 37, str. 148.

Kajetano Khun [!], hčerko *Ignaca* in *Kajetane*, rojene Destalles [!]. Ta Kajetana v. Ratschiller je umrla 19. avgusta 1838 za jetiko, tudi v Gradcu. Imela je osem otrok.⁶¹

Kaj naj to pomeni? Lénkino izročilo o graški ljubezni vendar ne more biti neresnično, saj jo tudi pesnik sam omenja! Ali gre potemtakem za napačno ime ali celó za zamenjavo osebe kot pri Antonih Scheuchensteinih?

Navedeni zapisek pravi dalje: »Frau Cajetana Khlun, Private, mit Toechtern Amalia und Maria...«

Kajetana je naša stara Khlunovka, Amalija in Marija pa *dve* do zdaj *neznani* hčerki. Da je poročilo glede števila hčerk [2 + 2] točno, nam pričata še dve poznejši v navedenem listu. Dne 15. maja istega leta so prišli iz Trsta v Ljubljano: Hr. Jacob v. Ratschiller, k. k. Landrath, v. Triest n. Graetz. — Hr. Crisostomus Snoy, k. k. Landrath, mit Frau Gemahlinn und Schwaegerinn. — Hr. Joseph Mathias Snoy, Justiziaer, v. Triest n. Marburg.« Dne 6. junija pa so odšli iz Ljubljane v Gradec: »Frau Cajetana Khlun, mit 2 Toechtern, dann Fraeuleins Maria v. Zennegg und Edle von Scharfenstein, nach Graetz.«⁶²

Podatek o »Fräuleins« je poln napak. Dveh sester priimka Zennegg tedaj ni bilo več, ker se je ena, Johana, poročila že leta 1820. Gre le za eno osebo in bi moralo biti natisnjeno: »Fraeulein Maria Elisabeth Zennegg Edle von Scharfenstein«. Ta Elizabeta je bila nečakinja stare Khlunovke.⁶³ Maja in junija leta 1825 je bil torej v Ljubljani pravi shod Khlunovega sorodstva: bilo je, kakor bomo videli, pred poroko tretje hčerke in je šlo najbrž za kake premoženjske transakcije.

Khlunova družina je torej imela razen Ane in Kajetane še dve hčerki, Amalijo in *Marijo*. Vprašanje je sedaj, katera se je takó vnela za pesnika. O teh deklicah pa ni mogoče v Ljubljani nič več izvedeti; obrniti se je treba po pomoč v Gradec.

⁶¹ Graški upravni šematizem 1825/26; L. Schiviz v. Schivizhoffen, *Der Adel in den Matriken der Stadt Graz*, 1909, 38, 248, 38 za starše; za otroke po kazalu pod gesli Ratschiller, Zapuščinski akt Kajetane, gl. op. 64! — Dekliški priimek stare Kajetane je Destalles, ne Testaller, kakor ima Slodnjak. Schiviz v. Schivizhoffen piše, o. c., za Khlunovko ter za sestri in brata dosledno Destalles. Tudi graški šematizmi poznajo ta priimek in še več podobnih, n. pr. Desclairs, Desfours, Desloges. Gre menda za Belgijce v avstrijski službi.

⁶² LZg 20. maja in 10. junija 1825, št. 40 in 46; zadnjo notico navaja že Kidrič, *Prešernov album* 1949, 269, a je ne tolmači prav.

⁶³ L. Schiviz v. Schivizhoffen, o. c.

Zapuščinski akt Kajetane Khlun, poročene Ratschiller, dd. 19. 8. 1838 navaja kot najbližje sorodnike poleg moža, osem otrok in matere še naslednje: brat Ignac, konceptni oficial okrajne kameralne uprave v Brucku — torej že peti otrok Khlunovih; *Ana Seroy* [prav: Snoj], žena apelacijskega svetnika v Celovcu, *Johana Wisiak*, žena deželnega svetnika v Gradcu, in *Amalija Knarr*, žena univerzitetnega profesorja prav tam — vse tri sestre pokojnice. *Marije* ni.⁶⁴

O Ani že vemo, da se je poročila najkasneje leta 1822.⁶⁵ Iz graških poročnih matrik pa izvemo, da se je Amalija, rojena 27. septembra 1805, poročila v župniji Mariatrost 27. septembra 1825, in Johana 15. februarja 1836 v župniji Mariahilf, stara triintrideset let, medtem ko jih je imel ženin triinštirideset.⁶⁶

Marije pa 19. avgusta 1838 ni bilo več med živimi. Morala bi bila potemtakem umreti pred tem rokom, toda ne pred letom 1832, in sicer po Lenkinih mislih v Gradcu.⁶⁷ Med leti 1828/29 in 1838 kakor tudi še pozneje so Khlunovi stanovali v Buergergasse 24 (od 1838/39 dalje nova številka 28), torej na področju graške stolne župnije.⁶⁸ Toda v matrikah tega urada o Mariji Khlunovi za leta od 1825 do 1838 ni sledu.⁶⁹ Da bi bila umrla v kaki drugi graški župniji, to se pravi ne doma pri materi, je sicer mogoče, vendar ne posebno verjetno. Kaj je torej z deklico tega imena?

Mislim, da se dá za to najti razjasnilo. V družini Khlunovih je bila namreč navada, da so dajali otrokom poleg pravega krstnega imena še ime Marija, in to celó moškim, na primer Marija Kajetana, Marija Ana, Marija Franc (sin Kajetane mlajše) in podobno. V prej navedenih seznamih tujcev smo videli, da je Maria Elisabeth Zenegg vpisana samo kot »Maria«, in isto se je mislim pripetilo tudi njeni sestrični: Marija Khlun, znana samó iz nezanesljivega tiskanega vira, in Johana Khlun, izpričana iz graških aktov, bi bili torej ena oseba — *Marija Johana*, pri čemer je drugo ime glavno.

⁶⁴ Landesarchiv der Steiermark, L. R. VII, 35/1838, Verlass aus dem Bez.-Gericht Graz, Sekt. II, poročilo na DAS, ddp. 5. julija 1957, št. 251.

⁶⁵ F. Kidrič, LjZv LIV, 615–614; P II, 403; PA 1949, 279, — Snoj ni bil doktor, kakor pravi Slodnjak, SR IV, 162, op. 11.

⁶⁶ Dompfarramt Graz, poročilo dd. 16. julija 1957, Zl. 507 na DAS, ddp. 19. julija 1957, št. 269.

⁶⁷ SR IV, 167.

⁶⁸ Poročilo kot v op. 66.

⁶⁹ Poročilo kot v op. 66.

Marija Johana, kratko samó Johana, leta 1829 še neporočena, stara okoli šestindvajset let, torej ne še »dekle staro« ali »prezrela... ženska«, ⁷⁰ je potemtakem edina iz Khlunove družine, ki je lahko vzljubila Prešerna in ga skušala pridobiti, leta 1832 pa celó od njega izsiliti nekaj, kar se izsiliti ne dá. Ko se ji to ni posrečilo, je sicer, kakor zdaj vemo iz vampirskega soneta, žalovala in jokala, besnela in klela — moral je to biti zares pravi furioso —, umrla pa zaradi tega ni, marveč se je rajši potolažila in — poročila: namesto »tragične smrti« Khlunove ter pesnikove »grozotne življenjske zagate« ⁷¹ — navaden meščanski happy-end!

Ob pričujočih ugotovitvah pa nastane samo po sebi še vprašanje, kaj je potemtakem z Lenkinimi in Zupanovimi mnenji o smrti Khlunove. Lenkino se dá razložiti. Videli smo, da je Johana umrla verjetno kmalu po letu 1838, torej pred svojim štiridesetim letom, in takó je pozneje zelo stara Lenka res lahko rekla, da je bila ob smrti »še mlada«. Zupanove domneve pa je treba kratko malo zavriniti v kraljestvo fantazije.

Zdaj, ko se je pokazalo, da »nesreče« ni bilo, bi bilo tudi odveč razpravljati še o tem, ali je bila res takó strašna, da je »do dna spremenila« Prešernovo pesem; ⁷² o tem, kakšna je bila pesnikova »psihična reakcija«; ⁷³ o tem, če »Pesem od zidanja cerkve na Šmarni gori« obravnava isto témo kot vampirski sonet ⁷⁴ itd. In če ta sonet ni izraz »strašne nesreče«, je to še manj ves ciklus »Sonetov nesreče«. Zato je zgrešeno vse tisto, čemur pravi Slodnjak [od prejšnjih] »drugačna razlaga celotne pesnitve«; ⁷⁵ da se je hotel pesnik v njej »očistiti« svoje krivde; ⁷⁶ da tudi podpira »misel na ... tragično smrt« Khlunove; ⁷⁷ da je »v ostalih [šestih] sonetih ... duševno agiral kakor človek, ki je po čudnem naključju [!], etično tako rekoč neprizadet zabredel v to krivdo«; ⁷⁸ da jo je doživljal »bolj antično kakor krščansko« ⁷⁹ itd.

Slodnjak zaradi svoje »drugačne razlage« pripisuje sonetu tudi prevelik pomen v razmerju do celotnega cikla: da je »kažipot v ostale

⁷⁰ SR IV, 172 in 173, op. 39.

⁷¹ SR IV, 173 in 174.

⁷² O. c., 173.

⁷³ O. c., 173.

⁷⁴ O. c., 176.

⁷⁵ O. c., 163.

⁷⁶ O. c., 165.

⁷⁷ O. c., 173.

⁷⁸ O. c., 173—174.

⁷⁹ O. c., 174.

sonet«, »začetni in temeljni akord celotnega speva«, ⁸⁰ »ključ za razumevanje nesreče«, o kateri pojó; ⁸¹ da »šele ta daje celotni pesnitvi... pravico do naslova Sonetov — nesreče« ⁸² in podobno. Od vsega, kar mu v tej zvezi pripisuje, je res le to, da je »začetni« akord, vendar ne takó pomemben, da bi bil Prešeren s črtanjem znatno oškodoval celoto ali celó onemogočil jo razumeti.

Podrobnejše razpravljanje o »pravici do naslova« pa spada v poseben sestavek o celotnem ciklu »Sonetov nesreče«.

Končno naj še omenim, da Slodnjak veže na ljubezen s Khlunovo tudi več drugih Prešernovih pesem, češ da »so vidni njeni sledovi v sonetih. Očetov naših imenitna dela... in Vrh sonca sije soncev cela čeda...«; da »v prvem in drugem sonetu stavi pesnik 'drago' v nekakšno nasprotje s Kranjicami (1. sonet, 10. in 11. stih) oz. z 'ljublanskimi... gospodičnami' (2. sonet, 11. in 12. stih)«; da je tudi v romancah »Hčere svet« in »Učenec« »morebiti kak ugoden odmev tega razmerja, medtem ko je v pesnitvi Slovo od mladosti čuti disonance, ki jih je budila ta nekam neiskrena zveza v pesniku«. ^{82a}

Proti tem trditvam in domnevam govori precej momentov, zadostuje pa, mislim, že eden: vse omenjene pesmi so nastale (vsaj v zasnovi) pred sonetom »Kupido...«; tu pa pesnik v prvotni formulaciji jasno pravi:

She *tridefeto* leto prede Parka,
nobena me lhe d'viza *ni ljubila*. (KC II, 27)

Če je potemtakem »Kupido...« starejšega datuma od začetka ljubezni s Khlunovo, so starejši tudi drugi zgoraj navedeni verzi in ne morejo z njo imeti nič skupnega.

*

V zvezi s sonetom »Pov'dò let starih...« je bilo v literaturi obravnavano že tudi vprašanje, od kod je Prešeren dobil motiv vampirstva. Za Kidriča je bilo to »antična pravljica« ⁸³ in Jože Kastelic je res ugotovil, da ima že helenistični pisec Publius Aelius Phlegon v delu »Peri thaumasion« *zgodbo* o mrtvi nevesti, ki se je vračala k živemu

⁸⁰ O. c., 163.

⁸¹ O. c., 175.

⁸² O. c., 163.

^{82a} SBL II, 1952, 526.

⁸³ P II, 239.

ženinu; zaradi krika staršev je potem na novo umrla, mladenič pa se je iz žalosti usmrtil sam. Te zgodbe pa, po Kastelcu, Prešeren ni prevzel direktno iz Flegona, iz antike, marveč iz Goethejeve balade »Die Braut von Korinth«: »antični *motiv* je pripotoval v Prešernovo pesem indirektno«. Dokaz za to je *motiv* vampirstva, ki ga Flegon nima, pač pa Goethe.⁸⁴

Ta sodba pa se zdi Slodnjaku »prenagljena«: Kastelic »ni upošteval, da je Prešeren prav Phlegontovo knjigo označil v sonetu kot vir, kajti »let starih *čudne izročila*« ne pomeni nič drugega kakor *prevod* grškega naslova »Peri thaumasion«. Tudi »vampirstvo« da ima Flegon, saj se ženin *sam usmrti*.⁸⁵

Najprej je treba ločiti dvoje: *antično snov*, enkratno, »resnično« Flegonovo zgodbo — o njej poroča neki uradnik svojemu višjemu: mrtva *nevesta*, ki se vrača *ljubit* živega ženina, ter *moderni* (moderni v nasprotju z antičnim) mitološki *motiv* vampirstva, in sicer ne v splošni obliki (mrtvec vstaja iz groba in človeku pije kri), marveč v določeni varianti: mrtve *deklice* se zaradi nepotešene *ljubezni* vračajo iz groba in iščejo *žrtve*, *moške*, ki jim izsesajo kri do zadnje kaplje.

Flegon pripoveduje samo *zgodbe* brez vampirstva, Goethe poje *zgodbo* in jo v duhu klasicizma moderno obrazloži (motivira) z vampirstvom. Prešeren v sonetu samem *ne pozna* antične (Flegon-Goethejeve) *zgodbe*,⁸⁶ marveč *samo motiv* vampirstva v opisani varianti, ki ga pa seveda iz Flegona dobiti ni mogel: kjer nič ni, se tudi nič dobiti ne dá.

Slodnjak snov (zgodbo) in motiv zamenjava in meša: »zanj je vse Flegonova zgodba: »mrtva *ljubica*, vračajoča se v presilni *ljubezni* iz groba k *ljublencu*«, kakor tudi *mrtve* deklice in živi *moški*, katerim *izsesavajo* kri.⁸⁷

Pri Kastelcu pa je iz obojega nastala nekaka kontaminacija: »motiv *vampirske* neveste«. ⁸⁸ To pa ni antično, marveč Goethejevo. O antičnem motivu v vampirskem sonetu sploh ni mogoče govoriti in seveda tudi ne, ali je vanj pripotoval direktno ali indirektno. Antika vampirstva v mo-

⁸⁴ J. Kastelic, Prešernova antika; Nsvet II, 1949, 214—215.

⁸⁵ SR IV, 164, op. 4.

⁸⁶ S tem pa seveda nočem reči, da mu Flegon sploh ni bil znan.

⁸⁷ O. c., 163, 164, 164, op. 4, 175.

⁸⁸ O. c., 214.

dernem smislu sploh ne pozna, marveč le *striges*, to je neke vrste sove oziroma bitja v podobi teh *ptičev*, ki *otrokom* sesajo kri.⁸⁹

Slodnjakov ugovor, da so »čudne izročila« prevod grškega »peri *thaumaston*«, je v nasprotju s tolmačenjem klasičnih filologov. Za »*thaumasia*« ima Friderik Strehle »*Wundergeschichten*«,⁹⁰ Eva Frank »*wunderbare Ereignisse*«, »*Wundergeschichten*« in latinske »*mir[acula]*«,⁹¹ Jože Kastelic »čudovite *prigode*«⁹²; »čudne izročila« so pač »*wunderliche Überlieferungen*«. In če vidi Slodnjak v ženinem samomoru vampirstvo, mu pač nihče pritrdil ne bo, ker to vampirstvo ni.

Drugo vprašanje pa je, ali je Prešeren svoj motiv dohvil pri Goetheju. Res sta motiva pri obeh pesnikih v nekaterih drobnostih podobna, zlasti v obrazložitvi (motivaciji): »Ach, die Erde kuehlt die Liebe nicht...« || »spati jim ne dá ljubezni sila...« Tudi posamezne miselne paralele in celó izrazne sorodnosti je lahkó najti, na kar je opomnil že Kastelic:⁹³ »aus dem Grabe werd' ich ausgetrieben...« || »mor'jo vhaajat groba temni ječi...« Vendar pa ima Goethe še več pomembnih črt, o katerih pri Prešernu ni sledu (nevesta — ženin) in narobe (deklice — žrtve). V slovenskem sonetu se nadalje uporablja beseda »pijavka«, ki je eden izmed ljudskih izrazov za tujko »vampir«,⁹⁴ medtem ko v nemški baladi za ta pojem ni nobenega poznamenovanja; Prešeren je potemtakem motiv poznal neodvisno od Goetheja. In nazadnje še nekaj, kar je morda najvažnejše: pesmi iz konca 18. stoletja Prešeren ni mogel imenovati »let *starih* čudne izročila«.

Od kod pa potem pri Prešernu ta motiv? Mislim, da iz modernega evropskega, zlasti slovanskega bajeslovja, iz ljudskega verovanja — iz »let *starih* čudnih izročil«. O vampirstvu nasploh je Prešeren gotovo slišal pripovedovati še v mladih letih, za kar govori tudi pravkar ome-

⁸⁹ Pauly's RE², s. v. *striges*, IV A, 356—365.

⁹⁰ Goethe's Werke, Berlin (1868), I. Bd., 267, op.

⁹¹ Pauly's RE², XX, 261—262.

⁹² O. c., 215.

⁹³ V francoskem posnetku, str. 175, pa stoji za to »une vieille histoire étrange«.

⁹⁴ O. c., 215.

⁹⁵ Máchal Hanuš, Nákras slovanského bájesloví, 1891; cit. J. Kelemina, Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva, 1930, 19.

⁹⁷ Prim. Goethejevo pripovedovanje o nastajanju nekaterih njegovih balad, o. c., 266—267, op.: »Mir drückten sich gewisse grosse Motive, Legenden, *uralt-geschichtlich Überliefertes* so tief in den Sinn, dass ich sie vierzig bis fünfzig Jahre lebendig und wirksam im Innern erhielt.« Med primeri navaja na prvem mestu »Die Braut von Korinth«.

njena beseda »pijavka«. O njih je lahko bral pri Valvasorju, in če ne pri njem, pa v članku nekega Altrista v ljubljanskem literarnem tedniku,⁹⁸ ki opozarja tako na ljudske povedke kot na Valvasorja. Pijavke so lahko tudi ženske.⁹⁹ Do Prešernove variante manjka torej le en element: »spati jim ne dá ljubezni sila«. Vampirji — ljubezensko nepotešene deklice do danes pri nas menda še niso v evidenci, toda to še ne pomeni, da niso bili nekoč (ali da niso celo še danes) med našim ljudstvom znani. Ker pa sta motiva v sonetu »Pov'dò let starih...« in v baladi »Die Braut von Korinth« prav glede obrazložitve (motivacije) sorodna, je tudi mogoče, da je Prešeren to potezo prevzel iz nemške balade, ali pa sta jo oba pesnika dobila iz istega tiskanega vira.

Vampirske zgodbe so namreč od konca tridesetletne vojne pa vse do srede 19. stoletja razburjale Evropo, dajale opravka oblastem in učenjakom, pisateljem in komponistom snovi za njihova dela, novičarjem pa senzacionalno vabo za bralce.¹⁰⁰

Pesem »Pov'dò let starih...« je v kvartetih vsebinsko jasna in oblikovno dognana kot najboljši pesnikovi soneti. Vsaka kvarteta je celota zase; prva oriše situacijo, druga posledice s swarečim poudarkom takoj v začetku: »Gorjé mu...!« Aplikacija prvega dela pesmi na drugega je jasno nakazana takoj ob prehodu z besedico »Takó«. V tercetih je dispozicija v osnovi sicer dobra (antiteza: prva terceta = »takó... ni«; druga terceta: »ampák... je«), formulacija besedila pa pesniku ni prav uspela; motila ga je preobilica atributivnih določil (primerjaj posebno tretjo vrstico) in mitoloških elementov. Zato je sonet kot celota, kakor je povedal že Josip Vidmar, »neskladen. Paralela med štirivrstčnicama in tercinama je šibka in neprepričevalna, saj je komaj razumljiva«. ¹⁰¹ Le-tó hibo je pričujoči sestavek sicer odpravil, toda šele s tako nadrobno sintaktično analizo, kakršne nobena pesem ne sme terjati od bralca.

⁹⁸ Illyrisches Blatt 24. maja 1828, št. 21.

⁹⁹ F. Wiesthaler, Volkodlak in vampir s posebnim ozirom na slovansko bajeslovje; LjZv III, 1883, 636, 639, 701. — Tudi v štajerskem Porabju, torej v slovenski soseščini, poznajo tako imenovane »Strigholden«: »Buhlgeister, die in der Gestalt schöner Jungfrauen die Männer in ihre Netze locken«. (Viktor Waschitius, Perht, Holda und verwandte Gestalten, 1914, 21—22.)

¹⁰⁰ Jiří Polívka, ocena knjige Stefan Hock, Die Vampirsagen und ihre Verwertung in der deutschen Literatur, Národopisný sborník českoslovanský, VII, 1901, 209—211.

¹⁰¹ J. Vidmar, Dr. Francè Prešeren, 1954, 16. — Po tem stavku bi bilo soditi, da Slodnjakova razlaga Vidmarja ni prepričala.

Prešeren vampirskega soneta, potem ko ga je prečrtal, ni več popravljaj in takó ga žal poznamo le v redakciji za četrty zvezek »Krajske čbelice«, ki deloma (v tercetah) ni zadovoljiva.

Ne toliko zaradi formalnih kvalitét kolikor bolj zaradi vsebine pa je pomembno, da se je sonet pesnikovi volji nakljub ohranil; le takó nam je mogoče pojasniti neprijetno epizodo iz njegovega življenja, razhod z Johano Khlunovo v letu 1832.

2

»LETO... DVAKRAT DEVETSTO TRI IN TRIDESETO«

Pol stoletja je minilo, odkar je Avgust Žigon s svojo razpravo o letnici 1833 v Prešernovem življenju in poeziji korenito načel to vprašanje; z rezultati je presenetil literarni svet in nekaj desetletij proti njim ni bilo ne pomislekov ne ugovorov.

Zoper Žigona se je oglasil šele Francè Kidrič leta 1934 in na splošno osuplost pokazal, da so Žigonove téze umetne konstrukcije, ter se zavzel za naravno razlago problema, ki bi ustrezala jasnim podatkom Prešerna samega.

Dandanes pa vnóvič strmimo: eni zagovarjajo zopet Žigonove téze (Anton Slodnjak), drugim se zdi edino pametno verjeti Prešernovi besedi oziroma Kidriču (Josip Vidmar).

Situacija je po petdesetih letih razpravljanja zares čudna. Kako je mogoče, da se na takó pomembno vprašanje odgovarja z docela nasprotnimi zaključki? Ali je res tako zamotano, da ga ni mogoče razrešiti?

Odgovor lahko dá samo pregled dosedanjega obravnavanja, analiza tekstov samih ter pretres vseh dostopnih biografskih in bibliografskih podatkov o pesniku in njegovem delu.

»Prva ljubezen«

1. Rezultat svoje obširne obravnave »Letnica 1833 v Prešernovih Poezijah«, ¹ kolikor se tiče »Prve ljubezni« in »Dohtarja«, je Avgust Žigon sam posnel tako-le: »Razrešil [sem] docela problem« in »naglasil...

¹ ČZN III, 1906, 113—213; v nadaljnjem citiram samo ČZN III. — Vse Žigonove različne tipografske poudarke sem opustil; kar je *kurzivno* tiskano, sem podčrtal jaz. Isto velja tudi za vse druge citate.

naslednje kronološke date o ljubavni poeziji Prešernovi ... iz ljubljanske dobe: ... o Julijini ljubezni so iz l. 1831. 'Dohtar' kot prva nje izpoved, ter stance 'Pèrva ljubézen' kot pesen o nje postanku ... Izpričal sem tako posebej leto 1831. kot leto prve ljubezni Prešernove do Julije, a to ob letnici 'Pèrve ljubézni' ter ob Dohtarjevega dekleta letu šestnajstem.²

Kako je izpričal Žigon najprej, da je »Prva ljubezen« pesem o začetku čustva do Julije?

Ponatisnil je besedilo elegije iz tretjega zvezka »Krajske čbelice« (1832), kjer je izšla brez naslova, komentiral arhitektoniko in vsebino pesmi ter zaključil: »In komu veljajo te elegične stance in ž njimi ta nova doba? Pojó nam, da se je pričela poetu ta nova faza v *cerkvi* — kakor nekdanj Petrarku. Venca uvodni sonet pa pripoveduje ravno isto: 'Ko je stopíla v *cerkev* razsvetljêno, v sercé mi padla ískra je ognjêna, ki vgásnit' se ne dá z močjó nobêno.' (Poez. 132.) To je ravno glavni motiv tistega soneta; in zdi se, kakor da bi bil hotel poet s *to istostjo* nekega značilnega motiva v obeh umetninah naravnost spojiti te stance in oni sonet, ter jasno izreči, da velja ona elegija eni ter isti ljubezni ko ta sonet. Venec sonetni nam pa pove z imenom, kdo je bila ona, ki je stopila tisti dan na Trnovem v cerkev razsvetljeno! 'She míru' — velja brez dvojbe že — Juliji!³

»V *cerkvi*«, to identičnost kraja, ta detajl, ki naj bi vezal obe pesmi ter dokazoval novo datiranje začetka Prešernove ljubezni do Julije, je Žigon nedvoumno poudaril še večkrat, n. pr. »dva dogodka [1831 in 1833] z *istega kraja*, a ne z istega dné niti iz istega leta«; »v *tej cerkvici* je [1831.] doživel dogodek, ki mu je tedaj (1833.) sicer že spomin«; »*istost kraja* v obeh dogodkih«; »obema dogodkoma mora biti prízorišče *ista cerkev*«. Le *katera* cerkev naj bi to bila, po Žigonu iz »Prve ljubezni« ne izvemo — »elegija nam je ne imenuje!⁴

Toda v »Prvi ljubezni« ni o kakršnikoli *cerkvi* ne duha ne sluha!

Kraj, kjer je Prešeren srečal deklico te pesmi, se sploh *ne omenja*. Druga stanca pripoveduje tako-le:

Priíhlá je angeljike lepote d'viza —
Deb' vidil jeít ne bil podóbe njene!
Rudezhi sor oíramoté nje liza,
In nje ozhí nebelhkih svesd plaméne;

² O. c., 209.

³ O. c., 156.

⁴ O. c., 185, 187, 188, 206; 205.

Vezh sdrav ne bode ta, ki ga puhiža
Pogleda bištriga v ferzé sadene;
O, kdo popihal uít bi ljubesnivoít,
In kdo nedolšnih perí bi sapeljivoít! —

(KČ III, 18—19)

Prvi verz te kitice se torej začenja lokalno povsem nedoločeno kot v pravljici.

O Petrarki in njegovem prvem srečanju z Lavro govori tretja stanca:

Namešt iikat' savetje v' mnosh'zi goŕti,
Ko ti enaka Ítala je pred mano,
Ki je od njé na sadnji petik v' poŕti,
Petrarka! tvoje blo ferze ushgano,
Pogleda njen'ga vshival Íim Íladkoŕti,
Tak dolgo, de dobil Íim ferzhno rano,
Ki pezhe nozh in dan me bres Íladila,
Kateri najd'ti ni nikjer sdravila.

(KČ III, 19)

V prozi povedano: namesto da bi se bil umaknil med množico, ko je stala pred menoj, *enaka* tej, ki je na zadnji postni petek vnela tvoje srce, Petrarka — itd. Paralela se torej nanaša samo na zunanost obeh deklic, ne pa tudi na *kraj* in čas srečanja s pesnikoma.

V citiranih verzih je vse, kar ima elegija o kraju srečanja in o Petrarki: o *cerkvi* nobenega migljaja — nasprotno, več momentov govori proti njej: v katoliški cerkvi je pač malo prilike, stati *pred* deklico in uživati njen pogled »tak *dolgo*«, da dobiš ali »doklèr de«⁵ dobiš »srčno rano«, še manj pa občudovati »nedolžnih prs... zapeljivost«, kakor je storil Prešeren. »Nedolžnih prs« — deklica je torej imela globok biedermeierski dekolté. In to naj bi bilo v cerkvi, pa še tisto hladno véliko soboto 1833 povrhu, ko je bilo zjutraj samo + 3° R, oblačno do devete ure in celó opoldne komaj + 9° R!^{5a}

Kraj srečanja v elegiji je po teh okoliščinah gotovo neki *posvetni* prostor, kjer se shaja družba (»množ'ca gosta«), neko zbirališče, recimo koncertna dvorana, gledališče, plesišče. Tega kraja tudi poznejši samostojni komentatorji, kljub temu da so dobro poznali Žigona, nikoli niso določali s cerkvijo, marveč povsem nevtrarno. »Prvo pesnikovo srečanje

⁵ Varianta v »Poezijah« 1847, 105: »Doklèr, de je sercé dobílo ráno...«

^{5a} Laibacher Zeitung 11. aprila 1833, št. 30.

z „neusmiljeno devico“ je *le splošno* označeno: „v množici gosti“, kjer bi se bil mogel umakniti, pravi Kidrič;⁶ podobno tudi Slodnjak: »srečala sta se *nekje* v množici« in »*nekje* v množici je srečal njo, ki je stala pred njim, podobna Petrarkovi Lavri, katero je italijanski pesnik videl in vzljubil na veliki petek v cerkvi«.⁷

V katoliški cerkvi je normalno mogoče pač samo kratko srečanje, srečanje mimogredé, kakor ga slika trnovski sonet:

[Tedaj] ko je stopila v cerkev razsvetljeno,
v srcé mi padla iskra je ognjena...

To srečanje in posledica, pravi *coup de foudre*, pa se toliko razlikuje od onega v elegiji, da ju nikakor ni mogoče enačiti.

Od kod pa je potemtakem dobil Žigon »cerkev« v »Prvi ljubezni«, če ne iz pesmi same? Po citiranih odstavkih in odlomkih njegove razprave je razvidno, da mu je bil nenehoma pred očmi in v ušesih sonet »Je od vesel'ga časa...«, iz tega pa še posebno predstava »cerkve«, ki se v njem dvakrat poudarjeno omenja. Tudi iz Petrarkovega soneta »Era 'l giorno...«, na katerega opozarja Prešeren v opombi pod prvim natisom elegije, se mu je »cerkev« vtisnila v spomin, ne sicer neposredno iz pesmi, ker ta kraja prvega pesnikovega srečanja z Lavro ne imenuje, pač pa iz njegovega svojeročnega zapisa v neki kodeks, vtisnila na način, ki ga dobro ilustrira zgornji drugi citat iz Slodnjaka. V hudi vnemi in velikem navdušenju za dozdevna odkritja pa ga je nato po napačni analogiji projiciral *tudi* v »Prvo ljubezen«: »obema dogodkoma [iz »Prve ljubezni« in iz trnovskega soneta] *mora* biti prižorišče ista cerkev«!

S tem pa se sesuje, »veselo zgromi«, da rabim Žigonov način izražanja, podstava njegove sto strani dolge razprave in resničnost njegove téze o letnici 1831 v Prešernovem življenju in poeziji. Mislim, da že samó motiv »cerkve«, razloček v kraju in razloček v načinu srečanja pesnika z deklico tu in tam narekujejo docela nasproten sklep: ker opisuje trnovski sonet (ne glede na to, ali ga komentiramo realistično ali ne) *neko* srečanje Prešerna z Julijo v cerkvi, »Prva ljubezen« pa *neko drugačno* srečanje z ne vemo katero deklico na nedoločenem, gotovo *posvetnem* kraju, *elegija ne more veljati Juliji*.

⁶ Prešeren II, 1938, 201; pozneje samo P II.

⁷ Poezije doktorja Franceta Prešerna..., 1946, 170; Poezije doktorja Franceta Prešerna 1951, 232; v nadaljnjem P 1946, P 1951.

Razen z usodnim prenosom motiva »cerkve« in iz tega izvirajočimi zaključki, s tako imenovanim »tretjim faktom«, je Žigon svojo tezo o »Prvi ljubezni« dokazoval še z dvema. »Drugi fakt« se tiče gesla na čelu pesmi. Ta je namreč imela v prvem natisku namesto naslova znani Propercijev distih »Qui nullam tibi dicebas...«. Po Žigonu »že ta naslov [?] ti sam napoveduje — neki dogodek *nov*, naglašuje ti neki kontrast s poprejšnjo dotedanjo dobo [»Sonetov ljubezni«]. In kar naslov, pripoveduje ti potem na široko pesen sama.«⁸ »Živo in jasno naglaša tu poet neko *nov* fazo svojega dušnega življenja, v nasprotju s poprejšnjo, staro [»Sonetov ljubezni«]; neko *nov*o rano tu opeva...«⁹ Brez dvoma — vsaka ljubezen, zlasti pa še prva, je v življenju vsakega človeka nekaj novega in takó tudi v Prešernovem. Toda da bi bilo to »novo« v elegiji *kontrast* z ljubeznijo petih sonetov, nekaj drugega kot to čustvo, in da bi bilo to »novo« začetek ljubezni *do Julije*, začetek nove faze — Julijine dobe, tega iz stane samih ni mogoče iztisniti. To je bilo mogoče samo Žigonu, ker se mu je posrečilo pretovoriti vanje »cerkev« in jih zasidrati dozdevno neizpodbitno v leto 1831.

To datiranje elegije pa je njegov »prvi fakt«.

Žigon je pravilno prvi ugotovil, da je pesem morala »eksistirati *vsaj* že v drugi polovici l. 1831.«,¹⁰ to je, preden so tretji zvezek »Krajske čbelice« poslali v cenzuro, pred 26. decembrom. Ta dan je torej za elegijo post quem non; s tem pa seveda še ni docela datirana, saj ji manjka še ante quem non. O Prešernu vemo prav dobro, da leži ta rok za njegove pesmi lahko tudi pet, celó deset let pred končnim.¹¹ Žigon pa je ne glede na ta pomislek svojo pravkar navedeno pravilno sodbo — »*vsaj* že« — spremenil tudi v ante quem non: »Te stance so namreč morale nastati, *kakor smo dognali*, l. 1831.« in zato je treba tudi pričetek Julijine dobe »iskati v letu, ki ga določa letnica »Perve ljubezni«: 1831.«¹²

In s čim je Žigon to dognal? S »historičnim dokumentom«: z romanco »Dohtar«. Tudi ta je po njegovem morala nastati »*najkesneje* v drugi polovici tistega [1831.] leta«,¹³ o čemer ni dvomiti; ta čas je pravilni post quem non takó za »Prvo ljubezen« kot za »Dohtarja«. — Za le-téga z neko omejitvijo: pravilni samo za besedilo romance, kakršno naj bi bilo

⁸ ČZN III, 152.

⁹ O. c., 155.

¹⁰ O. c., 155.

¹¹ O tem glej F. Kidrič, *Kronologija in oblika prvih Prešernovih sonetov*; LZ LIV, 1934, 471!

¹² ČZN III, 165; 170.

¹³ O. c., 159.

izšlo v tretjem zvezku »Krajske čbelice«, kar se pa ni zgodilo. Za redakcijo »Dohtarja«, ki jo poznamo v rokopisu iz Kastelčeve zapuščine v ljubljanski Muzejski knjižnici in tiskano iz četrtega zvezka »Krajske čbelice«, namreč ni gotovo, da bi bila enaka oni neznani iz konca leta 1831. — »Romanca je izraz neke — nove ljubezni,« je nadalje sklepal Žigon. »Neka nova ljubezen tedaj tu — kakor v stancih 'She miru'. In to tako v dveh pesmih, v obeh enako, ki sta *obe iz istega leta* [!]: 1831! Komu pa veljaj sicer 'Dohtar', če ne Juliji, ki je bila tiste mesece res ravno v šestnajstem!«¹⁴ — Da bi to bilo res, bi bilo treba prej še marsikaj dokazati, n. pr.: da sta »neka nova ljubezen« v elegiji in romanci identični; da je za »Dohtarja« 1831. leto tudi ante quem non; da je bila Julija tedaj edina Ljubljančanka v šestnajstem letu.

Po vsem tem mislim, da bi bilo odveč ugibati še, zakaj sta Čop in Kastelic črtala romanco iz tretjega zvezka »Krajske čbelice« še pred cenzuro, čeprav se je to zdelo Žigonu »dobra priča« za njegove domneve, češ Čop ni hotel spravljati Prešernu zaradi »preodkritih podatkov« — šestnajsto leto; teta, dèkle staro — »brez potrebe na vrat takih vplivnih ljudi zamero«, kakor so bili Scheuchenstuelovi, in ker »v zobe se je bal...«, da bi znala dati ta pesmica blebetavi, omejeni Ljubljani Julijo...¹⁵

»Dohtar« je po splošni sodbi, tudi Žigonovi (zanj je »prva... izpoved« čustva do Julije), starejši od »Prve ljubezni«. Če pa ta *ne more veljati Juliji*, more »Dohtar« še manj.

Dvoje momentov, ki tézo o »Juliji — 1831« tudi sicer delajo sumljivo, je poznal že Žigon sam in jih ni zamolčal, marveč skušal razložiti na svoj način.

Najprej je tu naslov elegije »Prva ljubezen«, ki ga je Prešeren dal pesmi šele za »Poezije« 1847, ki pa pravzaprav ni nič drugega kot okrajšani Propertijev distih »Qui nullam tibi dicebas... haesisti...«: »Pèrva ljubézen«, je tolmačil Žigon, »potrja, da je tisto leto, ko je pesem nastala [po njegovem torej 1831.], v poetovi duši bila — prva ljubezen, namreč ne prva sploh (imel je poet vsaj graško nemškuto poprej!), a pač pa prva — do Julije! Takó je umevati to pristno narodno frazo...«¹⁶

Takó je umeval pač Žigon, ko je zaradi zgrešenega datiranja in adresiranja »Prve ljubezni« zašel v zagato, priznati, da naslov elegije

¹⁴ O. c., 160.

¹⁵ O. c., 163.

¹⁶ O. c., 165.

govori proti njemu, ali pa najti za preprosto stvar kakršnokoli drugačno razlago.

Kako je premagal Žigon drugo težavo, ki je nastala zaradi letnice »dvakrát devetsto tri in trideseto« v trnovskem sonetu, o tem pa kdaj drugič.

Če za zaključek na kratko posnamemo Žigonova izvajanja, dobimo naslednje téze:

1. »Prva ljubezen« in »Dohtar« sta najpozneje iz leta 1831;

2. v sonetu »Je od vesel'ga časa ...« je značilni motiv »cerkev«; ker ga ima tudi »Prva ljubezen«, je ta prav takó posvečena Juliji;

3. v »Dohtarju« ogovarja pesnik šestnajstletno deklico; ker je bila Julija v tej starosti od 30. maja 1831 dalje, je romanca posvečena njej;

4. »Prva ljubezen« in »Dohtar« sta iz druge polovice leta 1831.

Žigon je dokazal samo prvo, to se pravi, da bi bil rezultat njegove obravnave naslednji:

1. Prešeren najpozneje v drugi polovici leta 1831 sreča na nekem zbirališču družbe neko deklico in se vanjo nesrečno zaljubi (»Prva ljubezen«);

2. neki advokat (Prešeren?) najpozneje v drugi polovici leta 1831 izpoveduje ljubezen neki šestnajstletni deklici (»Dohtar«).

To bi bilo vse glede elegije in romance, znatno manj od Žigonovih »dognanih dokazov«. Malo, bi na hitro utegnili soditi danes, toda iz historične perspektive je bilo tudi to veliko. Le žal, da je Žigon tudi nadalje vztrajal na vseh svojih dozdevah, takó v obeh knjigah o Prešernu¹⁷ in drugod kljub številnim tehtnim ugovorom vse do zadnjega. Realistično tolmačenje trnovskega soneta je bilo zanj »bajka ... o letu 1833«, ki jo je »zatrl za vse čase«.^{17a}

*

Dolgo, blizu trideset let so njegove nedokazane trditve držale kot v urokih skoraj vsa slovensko literarno občino, ali bolje, jo po Kidričevih besedah »begale«. Največ je k temu pripomogel Ivan Grafenauer, ko je Žigonove domneve prevzel v svoje slovstvene zgodovine,¹⁸ ki so bile

¹⁷ Francè Prešeren, poet in umetnik, 1914/1925, 49; Prešernova čitanka, 1915/1922, 16—19.

^{17a} DS XXXVI, 1935, 310, op. 9.

¹⁸ Zgodovina novejšega slovenskega slovstva I, 1909, 88—90; Kratka zgodovina slovenskega slovstva 1919, 143; 1920², 151—152.

malone celo generacijo pomagala profesorjev, učbeniki dijakov in informativni vir za vse literarno-zgodovinske interesente.

Žigonova dognanja vobče je najbolj vneto zagovarjal Josip Puntar, ki je dostikrat šel še dalje. Za »Prvo ljubezen« mu ni bilo dovolj samo to, da bi bila namenjena Juliji. Zanj je bila celota »Poezij« 1847 »petorična« in razporejena simetrično, »tako da tvorijo Različne poezije središče cele zbirke«, »Pesmi« ter »Balade in romance« na eni, »Gazele in sonetje« ter »Krst« na drugi strani pa »somerne dele«. »Različne poezije so arhitektonsko in vsebinsko središče Prešernovih Poezij. V njih je težišče in središče vse njegove pesniške sile, tu mora tičati ključ do pravega umevanja celega Prešerna.«¹⁹ Tu se morajo strniti vsi poudarki cele zbirke v eno samo žarišče. Zato »ni kar brez vsega zavestnega računa pesnikovega, če tvori ravno Perva ljubezen epično poudarjeno sredino te sedmorične skupine! Nasprotno: popolnoma v zmislu Prešernovega umetniškega ustvarjanja in razporejanja je«, če je posvetil četrto mesto v njej — Juliji. Naša elegija torej »tvori... tisto somernico in os, okrog katere se sučejo Različne poezije in ž njimi vred cela zbirka... Žariščno točko pa potemtakem... tvori Perva ljubezni tretja središčna stanca...« Kot slepcu, ki izpregleda, se nam po Puntarju godi, ko se nam takó odpre pogled v Prešernov »umetniški atelije«! Proti bi po njegovem govorilo le eno, če bi namreč »Prva ljubezen« ne bila namenjena Juliji. Toda Žigon je »dognal« — itd.²⁰ Proti pa bi govorilo v resnici še dvoje. Prvo: »arhitektonika« »Poezij« namreč ni »petorična«, ampak — »šestorična«! Zadnji, šesti del, to je »Krst«, je Puntar najprej spregledal; ko je to opazil, je »arhitektoniko«, ki je morala ostati »petorična«, popravil tako, da je združil dva samostojna dela, »Gazele«, »Sonete«, v enega: »Gazele in sonete«. Na to je zaman opozarjal že Kidrič; Puntar je vztrajal pri svojem.²¹ — In drugo: »Poezije« so bile prvotno (in so še danes v ljubljanski Muzejski knjižnici) v rokopisu celó — »sedmorične«! Po Prešernovi numeraciji je bil VI. del »Naméčik némških in pónémčenih poezij«, ²² VII. pa »Krst«, tako da so bile IV. del, po »arhitektoniki« potemtakem »središče« — »Gazele«. Ko bi bil Puntar to vedel —!

¹⁹ Kaj je z arhitektoniko v Prešernu? DS XXIII, 1910, 406.

²⁰ O. c., 452—453. — Enako še na kratko: »Zlate črke« na posodi Gazel... I, 1912, 23, 69—70; za tezo »Julija — 1831« tudi Dante 1921, 99, 112, 118.

²¹ Prešernov sonet »Pov'dò let starih čudna izročila«; LZ XXXI, 1911, 430 do 431. — »Zlate črke«... I, 70, op. 2.

²² Reprodukcijsko naslovne strani VI. dela glej v Prešernovem albumu 1949, 175! — O. c., 318, ima za razdelka VI. in VII. napačno numeracijo in zaporedje, prav tako tudi Žigon, Kronološki pregled prvih tiskov..., 1915/1922, 72.

Celó Francè Kidrič, ki je sicer odločno ugovarjal Žigonovi »arhitektoniki« in nekaterim drugim njegovim domnevam glede problematike letnice 1833, se je ob »Prvi ljubezni« dal sprva prepričati Žigonovim argumentacijam; še leta 1925 je sodil, da pomeni elegija začetek Prešernove Ljubezni do Julije in »da je letnica 1833 [v trnovskem sonetu] namesto golo kronološki pravilne 1831 (katere ugotovitev je zasluga Žigonova) tukaj odmev okoliščine, da je ostalo Prešernu v intenzivnejšem spominu od 1831. leto 1833...«²³

Šele čez pičlih deset let je v tisku — v svojih predavanjih menda že prej — nastopil tudi proti Žigonovi letnici 1831. V sestavku o Prešernovih Lavrah je samo na kratko ugotovil, da »začetek tiste nesrečne ljubezni, ki govori o njej Prva ljubezen, je treba staviti ali v drugo polovico 1829 ali v prvo 1830, medtem ko je letnica 1831 iz kombinacije skoraj izključena.«²⁴

V posebnem sestavku o elegiji pa je razložil tudi svoje dokaze.

Prvi je v podatkih pesmi same: »Že miru srčnemu nevarne leta, mladosti leta so slovo jemale'. Ali niso sorodne besede že v prvih Prešernovih staneah, v elegiji Slovo od mladosti? Tam, torej 1829 je pesnik tožil: 'Mladosti leta kmalu ste minule'! Ko se je bližal izpolnjenemu 29. letu, to je 3. decembra 1829, je torej že sodil, da so mu 'mladosti leta minula'! V zvezi s Slovesom od mladosti bi prišli z doslovno razlago stavka o 'mladosti letih, ki so slovo jemale', v leto 1828 ali 1829.« K temu bi lahko pritegnili kvečjemu še leto 1830. »A kdo bo zagovarjal domnevo, da bi se bil zaljubil Prešeren v Julijo 1829. ali 1830. leta, torej štiri ali tri leta pred zasnutkom Sonetnega venca?«²⁵

Kidričev drugi dokaz »je v omenitvi *prejšnjih* pesmi o nesrečni ljubezni«, to je v besedah »ne omeče je ... pesem žalostnih glasovi mili...«. »Kateri 'žalostni glasovi'?!« Celó Žigon sam Juliji »izmed pesmi, ki so nastale pred Prvo ljubeznijo ali istodobno ž njo, ni prisodil več kakor samega samcatega Dohtarja. A Dohtar vendar ne vznemirja z 'žalostnimi glasovi', ampak pomežikuje v radostnem pričakovanju. Pač pa je mnogo 'žalostnih glasov milih' v tistih petih Prešernovih sonetih, glede katerih smo vsi mnenja, da ne veljajo Juliji, ampak neki drugi deklici...« To pa je potem treba reči tudi za »Prvo ljubezen«, če govori o isti »neusmi-

²³ Iz delavnice za komentar Prešerna; LZ XLV, 1935, 34.

²⁴ Prešernove Lavre; LZ LIV, 1934, 616. — Nastanek pesmi je datiral Kidrič zmeraj z letom 1831, to se pravi, da veljajo njegove letnice 1828, 1829 ali 1830 samo za začetek te ljubezni.

²⁵ Prešernova »Prva ljubezen«; LZ LIV, 1934, 668.

ljene devici« kot petorica sonetov. Elegija potemtakem »ni začetek nove ljubezni, ampak obračun s staro ljubeznijo, ki ji veljajo že Ljubeznjeni sonetje iz 1830...«²⁶ — Elegija poje o »srčni rani«, ki še »peče noč in dan«, in zato pravzaprav ni obračun z njo, to se pravi konec, ampak recimo poetično poročilo o akutni bolečini. Toda to je navsezadnje drob-njarija: jedro Kidričevega drugega dokaza je v tem, da so »Prva lju-bezen« in »Soneti ljubezni« usledina istega doživljaja.

Kot tretji dokaz navaja Kidrič različnost čustva v elegiji in v trnov-skem sonetu. Med obema pesmima da je sicer »več sličnega« — datiranje ljubezni, obračunavanje z njo, petrarkizem tu in tam —, a »v intenziteti čustva je ... precejšnja razlika. V Prvi ljubezni nas preseneča isti ... konvencionalni trubadurski aparat kakor v 3. gazeli in v Strunah ..., medtem ko je sonet moško ugotavljajoč. Prvo ljubezen more pesnik za-ključiti z opominom, ki je skoraj humorističen, sonet se konča z golim priznanjem nemoči proti demonu ljubezni. Vse to je razložljivo, če gre za dve različni ženski, izmed katerih je druga vzbudila v Prešernu moč-nejše čustvo od prve.«²⁷

Mislim, da gre tu za dvoje, za čustvo (ljubezen) in za pesniški izraz. O prvem je treba reči, da se lahko spreminja tako po moči kot po barvi ob istem idealu, zato o njem eventualna različnost sama zase ničesar povedati ne more. Drugo pa so formalne kvalitete, »aparat«, kakor pravi Kidrič. Tudi te same zase o idealu ne povedó nič več kot prvo. Povedó pa nekaj drugega: pesmi z istim »aparatom« so nastale praviloma isto-časno ali vsaj blizu druga druge in jih, kadar niso datirane, po tem kriteriju večkrat lahko kronološko razvrstimo.

Kidrič je končno opozoril še na neko okoliščino, ki zmanjšuje mož-nosti usodnega srečanja Prešerna z Julijo že leta 1831. Po opisu v »Prvi ljubezni« bi se bilo to dogodilo na nekem skoraj gotovo posvetnem shaja-lišču ljubljanskega meščanstva. Julijine korake v svet pa je oviralo že »materino odklonilno stališče do družbe sploh«, za leto 1831 pa še nekaj: »Izpolnjeno 16. leto je bil za dekleta po ljubljanskem družbenem kodeksu važen mejnik, ki jih je šele usposabljal za družbo.« Zato pač v sezoni 1831/32 stroga gospa še ni rada slišala Julijinih prošenj za na plese, a tudi za gledališče in koncerte jih je lahko odbijala zaradi hude bolezni

²⁶ O. c., 669.

²⁷ O. c., 669.

edinega sina Janeza. Po njegovi smrti, 28. marca 1832, pa seveda sploh ni bilo več misliti na kaj podobnega.²⁸

Kako težko je bilo Julijo srečati še celó pozneje, je povedal Prešeren sam:

V oknu domačije
ne dá te najti, luč ti ljubezniva,
v gledišu, na sprehodih sreča kriva,
ne v krajih, kjer plesavk vrstà se vije.

Glede »Dohtarja« je Kidrič leta 1934 sodil, da »je absurdno, iskati v vsaki snovni podrobnosti katere koli romance že takoj pesnikovo misel na konkretno podrobnost lastnih odnošajev, torej podrobnost o pesniku ali o kaki njegovi izvoljenki«, in zato načelno dvomil, če sploh spada »v področje Prešernovih naravnostnih ljubezenskih izpovedi«. Pesem sicer res pripoveduje o deklici, da je v šestnajstem letu in ima bogato teto-samko, »toda s pomočjo takih podatkov je naslovljenko skoraj nemogoče izslediti, če ni točno znan čas nastanka pesnitve. Vsaka deklica je vendar v nekem času v 16. letu in marsikatera ima bogato samsko teto!«²⁹ O Juliji pa se razen tega lahko reče, da take sorodnice »po vsej priliki ni imela«.³⁰

Za Kidriča je bilo po vsem tem docela jasno, »da izmed Prešernovih ljubezenskih pesmi iz te dobe [od 1828 do 1832, vključno »Strunam« in »Gazele«] ne more veljati nobena Primčevi Juliji.«³¹ Na tem stališču je ostal tudi v izdaji Prešernovega zbranega dela (1936, 1938). Glede »Prve ljubezni« je ponovil pravzaprav le svoj »drugi dokaz«, da namreč »ni začetek nove ljubezni, ampak obračunavanje z že opevano«, dodal pa nam že znani moment, da je pesnikovo srečanje z deklico v elegiji »le splošno označeno...«³² Nastanek »Dohtarja« je datiral z »1829 ali 1830« in ga že s tem ločil od Julije.³³ Znova je nadalje poudaril, da bi se hudo motil, kdor bi iskal v sleherni podrobnosti pesmi biografskih paralel, češ da spada »šestnajst let« in »teta, dèkle staro« »po vsej priliki« med fikcije. Na vprašanje, zakaj »Dohtar« ni izšel že v tretjem zvezku »Krajske čbelice«, je odgovoril docela drugače kot Žigon: »Zatreti ga je

²⁸ Prešernove Lavre, LZ LIV, 1934, 680—681.

²⁹ O. c., 615; 616.

³⁰ O. c., 676.

³¹ O. c., 618.

³² P II, 199; 201.

³³ Prešeren I, 1936, V; pozneje samo P I.

utegnil tudi urednik sam iz povsem svojih razlogov, na primer spričo nedostajanja prostora, zaradi tega, ker je imel Prešeren sam v knjigi že tako več reči ali zbog česa podobnega. Končno je še enkrat opomnil na težave, srečati Julijo v družbi že 1831. leta.³⁴

*

Kidričevi argumenti so, če odštejemo tretjega, po mojem dovolj prepričljivi. Zavrnil je drugačne in nasprotno domneve takó rekoč na vsej črti. Ostal je le še s tolikšno zgovornostjo sugerirani Žigonov »tretji fakte«, varljiva podstava njegove »letnice 1833«, ki sloni, kakor smo videli, na eni sami zmotni predstavi oziroma besedi (»cerkev« v elegiji), ki se ga pa za čudo direktno sploh ni dotaknil. In morda je prav tá kljub pomembnosti prezrti in do zdaj neizpodbijani motiv kriv, da Kidrič tega ali onega ni povsem in za zmeraj prepričal, med drugimi tudi *Antona Slodnjaka*. Za zmeraj, sem rekel, kajti sprva, leta 1934, je tudi on brez kakršne koli rezerve sodil, da se je Prešeren zaljubil v Julijo 6. aprila 1833.³⁵ Toda že čez dve leti je v oceni prvega dela Kidričevega »Prešerna« izjavil, da »po ponovnem branju« obeh antagonistov in pesnika samega ne more več verjeti, »da se prične za Prešerna Julijina doba šele 6. aprila 1833. l.« O problematiki »Prve ljubezni« Slodnjak tedaj ni govoril, dokazoval je le, da »Gazel ni mogoče odtrgati od Sonetnega venca«;³⁶ da pa je sprejel Žigonov komentar elegije, kaže njegov roman »Neiztrohnjeno srce«, kjer je zasnoval dogodke takó, da Prešeren sreča Julijo v trnovski cerkvi na kresno jutro 1831.³⁷

Obširneje pa je utemeljil in pojasnil spremembo svojega stališča leta 1946 in pozneje.

Glede »zamotanega vprašanja, katerega leta se je pričela ta ljubezen«, je sprva izjavil, da se sicer nagiblje k Žigonovi razlagi, a se zaveda tudi tehtnosti Kidričevih ugovorov. Mislil je celó na tretjo možnost, »da je Prešernu v l. 1831.—1833. važnejša stvar slovenska umetna ljubezenska pesem sploh, kakor pa misel opevati to ali ono dekle«,³⁸ to se pravi, da mu je prerodni namen nad osebno izpovedjo. »S tem nepristranskim stališčem, porojenim iz zadrege«, ker mu »ni pri najboljši

³⁴ P II, 198 in 201—202; 249; 258—259.

³⁵ Pregled slovenskega slovstva, 1934, 90, 91, 492.

³⁶ Sodobnost IV, 1936, 480.

³⁷ Neiztrohnjeno srce II, 1938, 82—84; enako v 2. izdaji 1956, 324—326.

³⁸ P 1946, 22—23.

volji mogoče odkriti trdnih dokazov za to ali ono prepričanje, pa da si je »odvzel vsakršno možnost pesnitev [elegijo] zasidrati v Prešernovem osebnem življenju in tako najti življenjsko ozadje umetnostni podobi in melodiji«. Nemara da je ključ, ki pojasnjuje Slodnjakovo »zadrego«, v naslednjem stavku: »Življenjsko jedro Prve ljubezni je težko izluščiti, ker je razumevanje njenega bistva *odvisno* od tega, kako pojmuemo Prešernov sonet. Je od vesel'ga časa...«³⁹ Kdor prihaja k elegiji od tega soneta, je seveda že naprej bolj ali manj usmerjen, bodisi takó ali takó. Če hočemo »Prvo ljubezen« razumeti, je po mojem treba najprej konzultirati pač pesem samo. Mislim, da se dá o njej govoriti, in to z uspehom, kakor bi trnovskega soneta sploh ne bilo, in da se sicer ponovno izpostavljamo nevarnosti, ki je Žigona speljala na krivo pot z usodnim motivom dozdevne »cerkve«.

Medtem ko se je Slodnjak leta 1946 k Žigonovi razlagi samo nagibal, se je čez pet let docela nagnil k njej: Prešernova »ljubezenska lirika, započeta v 'Ljubezenskih sonetih', da »se je začela visoko dvigati s pomočjo posebne misli, s katero je spremljal nekako od druge polovice 1831. l. Julijo Primčevo...«⁴⁰ »Geslo, novi naslov in vsebina [»Prve ljubezni«] govore, da opeva pesnitev *novo* ljubezensko čustvo, ki je pesnika popolnoma prevzelo in dalo njegovi pesmi *nov* izraz in *novo* obliko...« Za Slodnjaka zdaj ni bilo »nobenega dvoma, da je ta pesem prvi glas njegovega srca iz misli na Julijo in prvi člen v vencu: Gazele, Sonetni venec in sonetje po Vencu ter druge pesmi do sklepnega zapisa Prosto srce (1838)«.⁴¹

Vprašanje je sedaj, ali se je Slodnjak za takšno stališče odločil spričo kakih novih argumentov, in katerih, ali pa le spričo tehtnosti starih Žigonovih?

Enega smo pravkar spoznali, to se pravi, da je »Prva ljubezen« nekaj *novega* po vsebini in izrazu.

Ostale svoje razloge pa je Slodnjak podal obširneje v četrtem letniku »Slavistične revije«: »Podoba je, da je elegija *sestra* Sloveša od mladosti, ki mu v knjigi [v »Poezijah« 1847] sledi in s katerim jo družijo poleg enotnosti doživljanja tudi melodija, oblika in enako število kitic...« V pesnitvi »doživljamo nekaj vse bolj konkretno realnega in resničnega kakor v sonetih. Pa tudi po čisto čustveni plati je n. pr. med

³⁹ O. c., 171.

⁴⁰ P 1951, XX.

⁴¹ O. c., 252; »novi naslov« je elegija dobila šele v »Poezijah«!

sonetom *Kupido ti in...* ter njo velik razloček. Tam je bil Petrarca objestno razočaranemu mlademu pravniku... siromak, tu mu je vzornik in tovariš v trpljenju. Prva stanca je naravnost preklic onega soneta, pa tudi ostale, izvzemši prve štiri stihe predzadnje stance, učinkujejo pri ponovnem premišljanju docela realistično, četudi tu in tam nekoliko naivno. Vse kaže, da je dobila v njih Prešernova ljubezenska pesem življenjsko jedro in podstavo [= Julijo], kakršne doslej ni imela. Kje bi jo pa tudi mogla dobiti! Edina kolikor toliko izpričana Prešernova ljubezen v teh letih bi mogla biti Gradčanka Khlunova..., toda ta mu pač že nekaj časa ni več povzročala inspiracijskih prilik in neprilik... Kolikor je torej onstran Prve ljubezni njegovih erotičnih pesmi, veljajo... tako bežnim in lahkotnim srečanjem, da jih je z lahkoto opeval in pozabljal.⁴²

Da je »Prva ljubezen« sestra »Slovesa od mladosti«, je opomnil Slodnjak že 1946. leta in je nesporno. Ni pa, mislim, jasno, kaj je hotel s tem povedati v zvezi z obravnavano problematiko. Vsekakor bi sorodnost obeh elegij govorila le proti njegovi tézi, saj je treba koncepcijo »Slovesa od mladosti« staviti skoraj tri leta pred drugo polovico leta 1831, ko naj bi bil Prešeren srečal Julijo. »Sestri« bi pa, menim da morali biti nekako iz istega časa; v »Poezijah« 1847 stoji »Prva ljubezen« celo *pred* »Slovesom od mladosti«, ne pa obratno, kakor trdi Slodnjak.

Da je v »Prvi ljubezni« nekaj »vse bolj konkretno realnega in resničnega« kot v »Sonetih ljubezni«, je dokazoval že Žigon: tu »hrepenenje duše njegove [Prešernove] po močni, globoki ljubezni«, tam »neki dogodek nov..., neki kontrast s poprejšnjo dotedanjo dobo«;⁴³ »neki dogodek« — nekaj »konkretno realnega in resničnega« torej, česar o »hrepenenju« ni mogoče trditi.

• Da je posebej »velik razloček« med sonetom »Kupido...« in elegijo, to se pravi glede razmerja Prešerna do Petrarke »po čisto čustveni plati«, je gotovo. Toda kaj pa ta »razloček« pravzaprav pove? Da je bil nekoč *poprej* (v »Prvi ljubezni«) Prešeren podoben (»tovariš«) Petrarki in da je kot tá (»vzornik«) »pel hvalo brez plačila«, *sedaj* (v sonetu) pa noče več biti takšen »siromak«, zdaj je tega »sit«. Časovno zaporedje je torej prav obratno, kakor misli Slodnjak: razmerje med pesnikoma v elegiji je življenjsko *starejše* od razmerja v sonetu!

⁴² Prispevki k spoznavanju Prešerna in njegove dobe. III. Problem Gazel: SR IV, 1951, 15.

⁴³ P 1946, 169.

⁴⁴ ČZN III, 148; 152.

Da bi bila prva stanca »naravnost *preklic*« soneta, je psihološko nemogoče. Ta stanca pripoveduje, da Prešeren *še nikoli ni ljubil* (»haesit — »obvisel«), ker se je ljubezni trdno upiral; v sonetu pa pravi, da *se je naveličal ljubiti* »brez plačila«, kajti nobeno dekle ga še ni uslišalo. Na kratko bi torej bila

vsebina prve stance:

Še nikoli nisem ljubil.

vsebina soneta:

Že večkrat sem ljubil, a zaman; zdaj ne bom več.

Življenjsko je torej večkratna (ali vsaj ena, »Prva«) nesrečna ljubezen *pogoj* za grenko razočaranje in resigniranje, ki ju izraža »Kupido...«; življenjsko je situacija prve stance (in tudi vseh ostalih, ki eno, »prvo« nesrečno ljubezen opevajo) *starejša* od situacije v sonetu, in prva stanca ni nikak *preklic* soneta. Nasprotno: le-tá, sonet, je nekak *preklic* »pesmi žalostnih« in s tem tudi »Prve ljubezni«, »odpoved« ljubezenske poezije sploh, kakor je nekoč Slodnjak sam zapisal.⁴⁵ Pesnik se v sonetu vrača na stališče *pred* »prvo ljubeznijo«, ki ga je opisal v prvi stanci elegije: ljubezni ni maral ne tedaj in je ne mara sedaj.

Da je končno Prešernova ljubezenska pesem dobila v elegiji »življenjsko jedro in podstavo«, kakršne prej (v »Sonetih ljubezni«) ni imela? Recimo, da bi bilo takó — toda ali je »podstavo« mogla in morala dati edinole Julija? Ali je res samó ona lahko imela inspirativno silo za »Prvo ljubezen«? Slodnjakova sodba je zgolj sklep *ex silentio* o drugih deklicah, kakor smo ga slišali že pri Žigonu: »Komu pa veljaj sicer, Dohtar', če ne Juliji...!«

V svoji obširni biografiji Prešerna je Slodnjak glede »Prve ljubezni« na kratko ponovil svoje mnenje o »*novem* ljubezenskem doživetju«; pesnik da ga je v elegiji in v sonetu »že jasneje upodobil« kot n. pr. v »Dohtarju«, »četudi so še tudi v teh pesnitvah nekatere črte zabrisane. V elegiji je prikril z mottom iz Properca in s hoteno naslonitvijo na Petrarkov III. sonet... stvarno neposrednost opevanega dogodka«, ⁴⁶ to se pravi, če dobro razumem, tiste okoliščine, ki jih tako natančno opisuje sonet »Je od veselga časa...« (6. april 1833, Trnovo in pod.). Spričo Slodnjakovega stališča glede »Prve ljubezni« pa je presenetljiva njegova

⁴⁵ P 1946, 223.

⁴⁶ SBL II, 1952, 531.

trditev, da za bivanja v Celovcu ljubezen do Julije »še ni bila niti povsem živa« v Prešernu,⁴⁷ torej tedaj, ko se je elegija v Ljubljani že tiskala.

Če za sklep še enkrat na kratko pregledamo Slodnjakove argumente, vidimo, da elegija kot »sestra« Slovesa od mladosti govori proti njegovim domnevam in da je primerjava soneta »Kupido...« z elegijo kronološka zamenjava in psihološki filius ante patrem; za ostale tri pa smemo reči, da ne prinašajo nič takega, česar bi še ne poznali, saj bi jih lahko reducirali na Žigonov »drugi fakt«: v elegiji je nekaj *novoga*, neki kontrast s prejšnjim, s »Soneti ljubezni«. Kako pa s tem »novim« je, smo videli že pri Kidriču in bomo tudi še v nadaljevanju tega sestavka.

Podobno kot o elegiji je Slodnjak svojo sodbo menjal tudi o »Dohtarju«. V prvi izdaji Prešernovih poezij (1946) se mu je zaradi presenetljive »iskreno strastne izpovedi silne ljubezni« zdelo pač »umljivo prizadevanje nekaterih prešernoslovcev, da bi uvrstili našo romanco med one pesmi, ki jih je zložil Prešeren v ljubezni do Primčeve Julije...«.^{47a} V drugi (1951) mu je bila mogoče »pravilna domneva, da je P. zložil Dohtarja v drugi polovici 1831 že v prvem miselnem obletavanju Primčeve Julije, ki je bila tedaj v »šestnajstem letu...«⁴⁸ V biografskem leksikonu je postalo vse določno: Prešernova pesem da »je dobivala... v drugi polovici 1831 polagoma *novo* vsebino...«; pesnik »je v mislih iskal Julijo«, zaradi česar se je »premikal tudi življenjski temelj njegovih pesmi«, kar »razodevata posebno lepo romanci: Turjaška Rozamunda in Dohtar, ki ju je zložil v tistem času...«; v drugi si obeta odvetnik ljubezensko srečo z deklico v šestnajstem letu...⁴⁹

Slodnjak torej tudi glede »Dohtarja« ni povedal nič drugega kot že Žigon: »nova« ljubezen in tisto zapeljivo leto...

Razen »Prve ljubezni« in »Dohtarja« pa je Slodnjak z neko rezervo vezal z Julijo še sonet »Strah«, danes »Dve sestri...« Leta 1934 je k temu samo pripomnil, da gre za »dve sestri, ki sta se preselili v Trst«.⁵⁰ Pozneje je sodil, da sonet sicer najbrž »temelji na resničnem srečanju dveh sester, t. j. žensk, ki sta vzbudili močan vtis v pesniku«, da pa je »vsako

⁴⁷ O. c., 532.

^{47a} P 1946, 90—91.

⁴⁸ P 1951, 212—213.

⁴⁹ SBL II, 1952, 531. — Na str. 529 je sicer »Dohtar« datiran s 1830, a to bo le tiskovna napaka.

⁵⁰ Pregled slovenskega slovstva, 1934, 91.

ugibanje, kdo sta bili ..., dandanes brezuspešno.⁵¹ Končno pa je domneval, da »glede na zunanjo karakteristiko gospe Julijane Primčeve in njene hčerke Julije, kakor ju je sporočila Ana Jelovškova hčeri Ernestini ..., prikazuje P. v sonetu srečanje teh dveh, sester po Evi' ...«⁵²

Proti tej domnevi Ernestine je nastopil že Žigon leta 1906. Venera, v katero bi se bil pesnik utegnil zaljubiti, če bi ne bil pobegnil — Amor ljubezen samo simbolizira —, bi torej bila Julijina mati, ki je bila v usodnem času (druga polovica 1831) v petinštiridesetem letu (rojena 27. marca 1787). In tá naj bi bila »lepote cvet« in Prešernu nevarna? Ali po Žigonovo: »Prični pri materi, kdor hoče do hčere! Trivialno.« Žigon je opozoril tudi na to, da sta bili Primčevi mati in hči, ne pa sestra, o katerih govori sonet zares docela jasno.⁵³

Tudi Kidrič se s takim razlaganjem »dveh sester« ni strinjal in je skušal dvojico poiskati v drugih ljubljanskih parih žená. Razen Snojeve žene in njene sestre Marije Kajetane Khlunove bi po njegovem utegnile to biti Crobathova žena Josipina s »polsestro« Ano Endlicherjevo ali žena odvetnika Oblaka Terezija s sestro Marijo Mullitschevo; Ana in Marija da sta tedaj stanovali pri sorodniku odvetniku.⁵⁴ — Snojevska in sestra sta kot »dve sestri« nemogoči, kajti sonet izrecno pravi, da sta obe »čast Ljubljane«, kar *Gradčanka* Marija nikakor ni mogla biti. Za ostali dvojici se Kidrič sklicuje na tako imenovane konskripcijske pole v ljubljanskem mestnem arhivu iz leta 1830. Te pole pa v ohranjeni obliki niso iz navedenega časa, marveč iz leta 1846, kažejo v glavnem stanje prebivalcev za tedaj in iz njih nikakor ni mogoče ugotoviti, kdo je kje stanoval petnajst let poprej.⁵⁵

Bolj od obravnavanih parov bi vsem okoliščinam ustrezale n. pr. Scheuchenstuelove hčerke, Julijana, rojena 18. septembra 1806, in Marija, rojena 19. decembra 1814, ali Antonija, rojena 13. junija 1818,⁵⁶ ki bi bile torej v času nastanka »Strahú« stare štiriindvajset in šestnajst ali dva-

⁵¹ P 1946, 221.

⁵² P 1951, 252—254 in enako SBL II, 1952, 531—532. — Spomini na Prešerna 1903, 85—86.

⁵³ ČZN III, 140—141; 142.

⁵⁴ Prešernove Lavre, LZ LIV, 1934, 614; P II, 203; Prešernov album 1949, 269. — Kidrič pravi Ani Endlicherjevi vedno polusestra Josipine. Bila pa ni hči, marveč nečakinja Prokopa Endlicherja, Josipininega očima, in torej s pastorko v nobenem sorodstvu.

⁵⁵ O tem več v posebnem sestavku.

⁵⁶ L. Schiviz v. Schivizhoffen. Der Adel in den Matriken des Herzogthums Krain, 1905.

najst let. V tej zvezi naj omenim še komaj znano okoliščino, da so Prešerna z Julijano celo ženili.⁵⁷ Takó bi bilo mogoče pojasnjeno tudi, zakaj je sonet o dveh sestrah izšel šele leta 1832: prej je bil stari Scheuchensteinel Prešernov šef, na katerega se je bilo pač treba ozirati.

Seveda je in tudi ostane ta nova verzija o »dveh sestrah« za zdaj samo ugibanje. Gotovo in za pričujoče vprašanje dovolj pa je, da sonet »Strah« s Primčevó Julijo nima nobene zveze.

Résumé

1

Le sonnet *Les étranges traditions du passé racontent*, destiné primitivement à introduire le cycle des «Sonnets du malheur», ne nous est connu que depuis 1909, car le poète l'a écarté lui-même de son recueil. Aucune des interprétations données jusqu'ici n'a pu résoudre son énigme. La dernière en date, celle de Anton Slodnjak publiée dans la Slavistična revija IV, 1951, arrive aux conclusions suivantes: La liaison de Prešeren avec Marija Kajetana Khlun de Graz qui datait de 1829 a pris fin en 1832 à cause de l'infidélité du poète, et l'infortunée est «morte de douleur... peu après ces événements», peut-être même «d'une manière tragique». Dans le sonnet en question, le poète parle de la bien-aimée morte qui revient de l'autre monde pour le pousser au désespoir. Le poète se sent donc personnellement responsable de la mort tragique de Kajetana et de sa propre détresse qui en résulte.

Slodnjak étaye sa théorie par le contenu du sonnet même, par une nouvelle interprétation des faits connus et par des documents nouveaux. Il est en effet le premier qui ait découvert un rapport entre le sonnet et cette demoiselle Khlun, mais l'explication qu'il donne est erronée. Dans ce poème, il n'y a en effet nulle trace d'une bien-aimée morte qui reviendrait hanter le poète, et Prešeren n'y confesse aucune *culpabilité*; il dit seulement que celle qui l'aime est le vampire de sa joie, parce qu'elle le maudit à cause de son amour inassouvi. Son analyse des matériaux déjà connus (une note marginale de Jernej Kopitar et les souvenirs de Lenka, sœur du poète, notés par Tomo Zupan) n'est pas convaincante. Quant aux documents nouveaux, Slodnjak cite des renseignements sur Marija Kajetana Khlun et sur sa famille, puisés dans des sources officielles. D'après lui, ces sources seraient muettes sur son sort après 1832, ce qui confirmerait la thèse de sa mort tragique. Mais les documents officiels *ne se taisent pas* sur le sort de Marija Kajetana Khlun après 1832. Au contraire — ils racontent qu'elle est morte le 19 août 1838, mariée depuis 1822 et mère de huit enfants. Il s'ensuit que ce n'est pas elle qui a été la bien-aimée de Prešeren; ce fut plutôt sa sœur Johana dont Slodnjak ignore l'existence. Elle était en effet la seule des sœurs

⁵⁷ Povedala Lenka Tomu Zupanu, NUK, Ms; Slodnjak, SBL II, 1952, 526.

Khlun à n'être pas mariée entre 1830 et 1832. Mais après la fin de leur liaison, elle non plus *n'est pas morte d'une manière tragique*, car elle s'est mariée le 15 février 1836. Nous ignorons jusqu'ici la date de son décès, mais elle est morte probablement peu après 1838. Les conclusions de Slodnjak sont donc sans fondement.

Les historiens de la littérature slovène se sont demandés déjà souvent d'où venait ce motif du vampyrisme chez Prešeren. D'après Francè Kidrič et Anton Slodnjak, il l'aurait emprunté directement aux sources antiques, et d'après Jože Kastelic, indirectement, par l'intermédiaire de la ballade de Goethe «Die Braut von Korinth». Mais comme le motif de Prešeren se différencie de ces sources antiques ou goethéennes par quelques traits caractéristiques, il doit être considéré comme une variante moderne que le poète a puisé dans les superstitions populaires ou dans quelque publication contemporaine.

2

Une des principales questions concernant la biographie de Prešeren et la création de ses poésies est celle des début de son amour pour Julija Primic. C'est précisément dans cette question fondamentale que les opinions des historiens slovènes de littérature diffèrent considérablement. Quelques-uns parmi eux pensent qu'il faut croire le poète lui-même qui, dans le sonnet «Trnovo!», aurait fixé comme date de sa première rencontre avec Julija l'année 1833 (Francè Kidrič 1934, Josip Vidmar 1954). D'autres prétendent qu'il ne faut pas prendre cette date à la lettre et que l'amour du poète aurait trouvé son expression poétique déjà dans l'élégie *Premières amours* qui serait de 1831; cette année-là serait donc la date authentique de l'origine de sa passion (Avgust Žigon 1906, Anton Slodnjak 1931).

Dans le présent article l'auteur analyse les uns et les autres arguments et arrive à la conclusion que les suppositions en faveur de l'année 1831 seraient sans aucun fondement surtout que l'élégie elle-même est de beaucoup antérieure à cette date et la rencontre avec la jeune fille dans cette chanson différente de celle du sonnet «Trnovo!».

ETYMA BALTO-SLAVICA IV*

1. *BORÁVITI

se dobi le v srb. in bolg.: v prvem jeziku *bòravim*, *bòraviti* »živeti, bivati«, *bòravíšte* »bivališče, prenočišče«; v drugem *boráv'z* »ukvarjam se — razpolagam — dotikam se«. Doslej je izvor te skupine neznan: Berneker, *Sl. EW* I 72, in Mladenov s. v.

Pomèni, navedeni zgoraj, se dado vsi izvesti iz pojma »bivati kje«; eventualno z nekimi specifičnimi niansami, o katerih bo razsodila šele pravilna etimologija. Na vsak način gre na »bivati« ne le srbski pomen, temveč tudi bolgarski: »ukvarjati se, delovati« je v istem odnosu do »bivati« kot v slovenskem *báviti se* nasproti srb. *bàviti se* »zadrževati se kje«; dokončno potrdilo, da je »baviti se« sekundarno, »bivati« pa primarno, nam daje sestava z *za-*: srb. *zabòraviti* = bolg. *za-boráv'z* »pozabiti«, kajti *za-* ima tu isto funkcijo in očitno na isti način zožuje pomen osnovnega glagola kot v splošnoslovanskem *za-byti*.

Morfološka presoja glagola **borávi-ti* je preprosta: ali gre za prajezikični iterativ na **-eje-* ali pa za denominativ od substantiva **boráva*. Intonacija in mesto akcenta na vsak način kažeta isto podobo, kot je znana iz sestavljenk s predlogi kratkega vokala, n. pr. srb. *bàviti (sè)* — *dò-baviti*, bolg. *báv'z* — *do-báv'z* oziroma srb. *pò-klade* = bolg. *po-kládi*. Predvsem pa se moramo spomniti na skupino sl. **besěda* z glagolom **besěditi*; o tej glej spodaj.

Vse kaže torej, da gre tudi pri glagolu **borávi-ti* oziroma pri njegovih morebitni nominalni osnovi **boráva* za sestavljenko, katere prvi del je predlog *bo-* (gl. spodaj), drugi del pa ali iterativni glagol **rávi-ti* ali nominalna tvorba na *-a*, **ráva*. Pri tej analizi se nam nudijo v primerjavo naslednje besede: gr. *ῥωη* »prenehanje (vojne: Iliada; bitke: Teokrit), umik, beg« z glagolom *ῥωέω* »zaostanem, preneham, ustavim se (v spopadu: Iliada)«, stvnem. *ruova* = ags. *rów* = stnord. *rō* »počitek, mir«, pa stvnem. *rāva* isto: grške in germanske besede izpričujejo ievr. pra-

* Glej *SR* V—VII (1954), 227—37. *SR* IX (1956), 155—61 in *Zbornik filozofske fakultete* III. Ljubljana 1959.

obliki **rōuā* in **rēuā*,¹ gl. Pokorny, *Idg. EW* 338; poleg tega pa skoraj gotovo še ievr. iterativni glagol **rōueiō* »počivam, popuščam« v gr. ῥωέω. Vidimo, da je ta zbirka oblik nadvse ugodna naši praslovanski rekonstrukciji: **ráviti* = **rōueiō*, **ráva* = **rōuā*! Drugi del naše sestave dobi s tem, mislim, zadosti povoljno razlago. Preostane nam prvi del, predlog **bo-*, in pa vprašanje, kako si je treba zamisliti razvoj pomena »počivati« do »bivati«, šele nazadnje pa malo pomembna dilema, ali je sl. beseda nastala iz glagola **rōueiō* ali iz abstrakta **rōuā*.

Le ena skupina besed je, kjer nahajamo podoben predlog: to je sl. **be-sēda* »razgovor« z glagolom **be-sēdi-ti* »razgovarjati se«. Samostalnik ima navedeni pomen v večini slovanskih jezikov: stesl., rus., (srb.), češ., polj. in deloma tudi v slovenščini; mlajši je vsekakor pomen »beseda« kot osnovna enota človeškega govora (stesl., sloven.). Etimologija tega izraza je precej jasna: gre za sestavo iz *be-* in *-sēda* »sedenje«, torej gre 2. del k *sēdēti*; vprašanje je le, kako pojmujeemo 1. del in na osnovi tega seveda tudi razvoj pomena celotne besede. Berneker, *Sl. EW* I 52, misli, da je *be-* nastalo iz **bez-*, da je torej identično s predlogom *bež-*, toda v našem izrazu naj bi kazalo še prvotni pomen »zunaj, izven«, kot ga ima sorodni sti. *bahíř*;² **be-sēda* bi bilo = »Draußensitzen«.³

K temu bi pripomnil, da je prapomen sl. **besēda* vse prej »sedenje na skupnem mestu, vkup«, kajti za ta pomen kot osnovo za kasnejši »razgovor«, »govor« imamo na razpolago celo vrsto primerkov, za Bernekerjeve domneve pa ni paralel; prim. srb. *zbor* — *zboriti* in ostalo, kar navaja Berneker. Razen tega je polj. pomen »pojedina« vsekakor prej priča za naš prapomen kot za Bernekerjevega, saj naravnost zahteva izvajanje iz »shod, zbor«; morda je tudi češ. pomen »zabavišče« neposredno iz »prostor, kjer ljudje sede vkup«.

¹ Po normalnih formalnih analizah naj bi bil **-uā* v **rōuā*, **rēuā* sufiks, gl. Pokorny, *Idg. EW* 338 sl., kjer je v tekstu podana gr.-germ. skupina navedena kar pod **erā-*, **rē-* »ruhen«. Za našo etimologijo je to pravzaprav brez pomena, kajti tudi v primeru, da gre za že ievr. glagol **rōueiō* (= gr. ῥωέω) in ne za kasni denominativ od **bo-ráva*, je tvorba na **-éiō* umljiva kot denominativ, seveda s sistemu ā-jevskih debel tujim **-éiō*, ki pa je prav lahko analogičen po iterativih izglagolskega tipa.

² K sti. *bahíř* »zunaj, od zunaj, izven« prim. Pokorny, *Idg. EW* 112 sl.; poleg **bhegh-* naj bi ievr. prajezik poznal tudi **bhe*, n. pr. v st. prus. *bhe* »brez«, lit. *bè* isto; toda v tem primeru bi **-gh* v **bhegh* moralo biti sufiks, to pa je skrajno neverjetno; utemeljeno je mnenje Meilleta, *Études sur l'étym.* 153, da je baltski *be* izgubil konsonant na koncu.

³ K zvezi z lit. durativno členico *be-* gl. dalje spodaj v tekstu. Gl. tudi op. 9.

Te misli nas vodijo k domnevi, da se v *be-* skriva predlog s pomenom »skupaj, zraven, poleg«. Treba bo torej poiskati primerke tega predloga v drugih indoevropskih jezikih; najprimernejši sorodnik je nasl.:

Funkcijo glagolske predpone je s popolno jasnostjo ohranila naša besedica v hetitščini: tu nahajamo predlog *pi-e* (čitaj /pē/ ali /bē/)⁴ v glagolskih sestavah, in sicer:

a) kot se sicer preverbi v hetitščini pišejo kot samostojne besedice,⁵ se tudi naš *pi-e* piše ločeno pred glagolom *har(k)-* »držati, imeti«, *pē har(k)-* pomeni po Friedrichu, *Heth. Wb.* 167 »hinhalten; darreichen; darbringen«, arha *pē har(k)-* = »dem einen wegnehmen und dem anderen reichen« itd.;

b) neločljive sestave tvori *pē* v vseh ostalih primerih; vsaka od teh sestav ima ob sebi ravno tako neločljivo sestavo s preverbom *u-*, ta pa kaže ravno nasprotni pomen; tako so nastali pari:

pāi- »gehen« — *u-u-a/i-* »kommen«; *ei-* »iti«;

pe-hute- »hinschaffen, hinführen« — *u-uate-* »herschaffen, herbringen«, deblo **uedh-* »vesti, peljati«;

pe-nna- »hintreiben« — *u-nna-* »hertreiben«, k *nāi-* »voditi«;

pe-da- »hinschaffen, forttragen« — *u-da-* »herbringen«, ievr. **dō-* »premikati proti čemu, dati«;

pi/e-ia- »schicken, hinschicken« — *u-iia-* »herschicken«.⁶

Predlog *u-* gre k ievr. **au-*⁷ in po zgornjih primerih sodeč označuje »približevanje govorečemu«, *pē-* pa ravno nasprotno smer: »oddaljevanje

⁴ V hetitščini je fonetika precej negotova, kajti znaki klinopisa, ki vsebujejo zapornike *p, b; t, d; k, q, g*, se uporabljajo skoraj brez vsakega reda in zato ne vemo, ali je treba čitati naš *pi* z *b*-jem ali s *p*-jem v začetku; da je tako stanje zelo neizpodbitno za dognanje ievr. praoblik, je seveda tudi razumljivo.

⁵ Gl. k temu Friedrich, *Heth. Elem.* I 34, § 156 in 157.

⁶ K posameznim besedam gl. Friedrich, *Heth. Wb.* s. *vv.* — K etimologiji glagolskih debel — razen *pe-nna-*, *u-nna-*, ki sta samo formalno nekoliko težavna — gl. predvsem pri Pedersenu, *Hittitisch* 119 (*penna-*), 120 (*peda-*), 198 (*pija-*), (*pe-hute-*) in 129 sl. (*pāi-*); Pedersen postavlja sem še *peššīa-* »weg-, hinabwerfen« (*ibid.*, 151), vendar analizira v *pē* in glagolsko deblo, ki bi bilo identično s sti. *ásya-ti* »meče«. — Težava, omenjena v op. 4, dovoljuje seveda misliti na ievr. praobliko s **p-* v začetku in Pedersen, *Muršil. Sprachlähmung* 62 sl. je res primerjal gr. *παύω*. Pomen zveze *pē har(k)-* pa kaže, da ta zveza pomensko ne gre.

⁷ Vendar pa se mi zdi običajno navajanje tega *u-* na ievr. **au-* »proč, dol« pomensko skrajno nesolidno; hetitščina vendar kaže naravnost nasprotno pomensko vsebino; morda bo boljša zveza z ievr. zaimkom **auo-*, o katerem gl. Pokorny, *Idg. EW* 73 ss.; prim. zl. gr. *ἀυρόω* »sèm« in lit. *aurė* »evol«, iran. *avar* »tukaj« (Nyberg, *Symb. Phil. Danielsson* 237 ss.).

od govorečega; ker *pē har(k)-* dokazuje za *pē* pomen »zraven, blizu«, homo na videz nasprotno rabo pod b) razložili najboljše tako, da tudi tu izhajamo iz prapomena »blizu, bliže, k« in historični pomen pripišemo spremembi stališča opazovalca;⁸ da je tu šel razvoj tako daleč in v čisto ekskluzivno rabo, je umljivo zaradi konkurence predloga *u-*: pri *pē har(k)-* te ni bilo.

Po ugotovitvi, da je v *be-* treba iskati ievr. **bhe-* »pri-, poleg, zraven«, v *bo-* glagola *boráviti* pa ievr. **bho-* istega pomena, se smemo lotiti vprašanja, kako se je razvijal pomen našega glagola. Izhodiščni pojem je bil za gotovo »počivati, mirovati« oziroma »počivanje, mirovanje«; predlog *bo-* je temu pojmu mogel dati ali specialno nianso glede na lokalizacijo tega dejanja, ali pa — to se mi zdi mnogo nevarnejše! — nianso trajnosti: Pogodin, *Rus. fil. vestn.* 39, 1, je ob izrazu *be-sěda* izrazil mnenje, da gre za posebno ozko sorodnost v rabi predloga *be-* v tej besedi z rabo lit. *be-*, ki tvori durativne glagole: *taĩp besišnekant* »ko so se tako razgovarjali«, ali pridevnike s pomenom trajnosti: *aĩ besveĩkas*, *aĩ begývas?* »si vedno zdrav, živahen?«. Prva možnost nam postavlja zahtevo, da gre *bo-raviti* na prapomen »ob čem, zraven mirovati« itd., druga privede do prapomena »mirovati (stalno)«; zadnja je zato slabša, ker *be-sěda* nujno zahteva *be-* v pomenu »zraven, skupaj«, torej kot lokalizacijo izražajočo členico; ni nobenega razloga, da bi *bo-* šel svojo pot in dosegel tisto razvojno stopnjo, kot jo kaže lit. *be-*.

Potemtakem velja za *bo-ráviti*, **bo-ráva* izhajati iz pomena »počivati zraven i. p.«. Pojem »počivati, počivanje« se često razvije v smeri pojma »bivati«: govoreči pozabi na osnovno idejo tega pojma, »mir, nedelavnost«, in obrne svojo pozornost na postranske okoliščine tega dejanja: na kraj, čas. Tako se v zvezi s primernimi adverbji razvije pomen najsplošnejšega značaja, »bivati, bivanje«, t. j. »navzočnost« osebe ali stvari v prostoru ali času. K takemu razvoju nam daje najlepšo paralelo germ. **hwīlō* »počitek, mir« (v stnord. *hwīla* »počivališče« je prapomen še ohranjen): v got. *hweila*, stvnem. *hwīla* ni več sledu o »mirovanju«, ostala je le nekdanja stranska niansa trajanja; besedi pomenita »doba, čas«; h glagolu **hwīlēn*, **hwīlōn* »počivati« (v got. *hweilan* še ta pomen) spada stvnem. *(h)wīlōn* = nvnm. *weilen* »muditi se kje, bivati kje«;

⁸ K pomenu prim. Kronasser, *Vgl. Laut- u. Formenl. des Heth.* 155 sl.

prim. tudi nem. *beruhen*, frc. *reposer* v abstraktnem pomenu »temeljiti na čem«.⁹

Dostavek. Prof. F. Bezljaj me je opomnil, da so v zadnjih letih bile izrečene še nekatere etimologije našega glagola; za to opozorilo se mu tu najlepše zahvaljujem. Gre za bistveno različni razlagi Barića in Machka:

1. Barić, *Arh. za arb. st. j. i etn.* 3 (1926), 285, op. 1, pravi: »Auf dem idg. Perfektum *(bhe-) *bhūa-r* beruht m. E. auch das slav. *boraviti*: *byti*, das aus *boriti* + *baviti* kontaminiert sein dürfte.«

2. Machek (*Spisanie na Bzlgarskata Ak.* 70 [1945], 119—124: meni, žal, nedostopno) in *ZfslPh.* 21, 155—156, op. 1, pa gre čisto drugo pot: za-*boraviti* »pozabiti« naj bi šlo k ievr. **mor-* »merken« (lat. *memor*, sti. *smárati*), pri čemer naj bi prišlo do glasovne substitucije, namesto **m-* torej *b-*; za- pomeni tu neizpolnitev tega, kar izraža sam *boraviti*. — Za *boraviti* »bivati kje« pa misli M. na zadnjem mestu, da mora iti proč od za-*boraviti*, in to k ievr. **mor-* v lat. *moror* »mudim se kje«; naknadno je seveda prišlo do stikov med obema glagoloma in do zbližanja v foneični strukturi.

Prva etimologija je pravzaprav morfološko preusmerjena navezava na *byti*, ki jo je tvegaj že Miklošič, *EW* 26 (ta je analiziral v **bv-or-av-*, torej je videl v našem glagolu koren **bv-* v ničti stopnji, in sicer redka sufiksa -*or-* in -*av-*); v zadnjem času se je spet spomnil na *byti* Trubačev, *ZfSl.* 2, 669.

Ker gre za etimološka poskusa dveh znanih strokovnjakov, se čutim dolžnega širšega odgovora.

Etimologiziranje je jezikoslovna dejavnost, pri kateri je nevarnost zmote neprimerno večja kot pri drugih vejah naše vede. Vzroki so znani: predmet, s katerim se ukvarja etimolog, beseda, je v vseh časih izpostavljen neprestanim izpremembam: te zadevajo 1. glasovno zgradbo, 2. oblikovno zgradbo, 3. pomensko vsebino in 4. v skrajnem primeru — toda ne tako redkem — celo obstoj besede. Kot vidimo, prav nič v besedi ni nedotakljivo. Vendar pa se smemo tolažiti z izkustveno dokazljivim dej-

⁹ K hetit. *pē-* kot nastalemu iz ievr. **bhe* prim. Sturtevant, *Language* 7, 1 ss. (meni nedostopno), in *Comp. Gr.* 213, § 283; St. ni našel adekvatnega sorodnika v ostalih ievr. jezikih, pač pa je pomislil na nem. *bei* in tega sorodnike, ki pa so v zvezi z ievr. **a(m)bhi*, gl. Pokorny, *Idg. EW* 34. — O sorodnikih ievr. **bhe* izven omenjenih dveh jezikov bom razpravljaj kdaj pozneje; prim. že v tekstu o lit. *be-*.

stvom, da so vse štiri skupine sprememb večinoma v oblasti strogih zakonov — še najmanj skupina 3. To vsem znano dejstvo vodi do zaključka, da moramo pri iskanju novih etimologij upoštevati prav vse zakone, ki kakorkoli stojijo v zvezi z razvojem in nastajanjem besed; na prvem mestu seveda se moramo strogo držati glasovnih zakonov in natančno upoštevati besedotvorna pravila jezika, ki mu pripada obravnavana beseda.

Žal pri zgoraj omenjenih etimoloških poskusih ni tako. Barić je očitno prepričan, da navezava na *byti* v obliki, kot jo je predlagal Miklošič, ne ustreza morfološkim zakonom slovanskega prajezika: združba dveh redkih sufiksov *-or-* in *-av-* na ničti stopnji korena **bhū-/bheu-* je nedvomno zelo malo verjetna misel. Toda tudi pot, ki jo je sam ubral, ni prav nič manj zavita in je zato tudi vredna desetkratnega premisleka. Že misel na kontaminacijo **boriti* in *baviti* je tvegana, kajti tak proces smemo domnevati le takrat, kadar sicer vse popolnoma ustreza: etimolog mora imeti pred očmi, da vsak nezakonit proces, ki naj bi nastopil v razvoju obravnavane besede, močno zmanjša verjetnost predloga. Še teže pa bo objektivni kritik vzel kot prepričljivo formalno stran njegove razlage: izhodišče za deblo *bor-* naj bi bilo v 3. os. pl. perfekta na *-r*, torej v obliki, ki je kot del neke kategorije izginila v slovanskih jezikih že zelo zgodaj; še težji očitek je to, da naj bi ta oblika obdržala svoje karakteristično osebilo *-r*: proces, pri katerem neka specifična oblika glagolskega sistema ohrani svoje osebilo, ko postane osnova za izgraditev novega sistema, in postanê to osebilo končnik novega debela, je tako redek pojav, da moramo zanj najti prav močno verjetne razloge, sicer se cela razlaga zruši v nič; edini res priznani primer tega pojava je prehod 3. os. sg. prez. na *-t(i)* v prezentov sistem, pri čemer dobimo deblo na *-t-*, gl. Brugmann, *Grdr.*² II 3, 1, 362 in 371: lit. *ei-t-ù* »grem« je nastalo na osnovi 3. os. sg. *eī-t(i)* »gre«; dostaviti smemo še ir. preteritum na *-t*, n. pr. *-biurt* »nesel sem« iz **ber-t-*, kjer je spet *-t-* verjetno izšel iz 3. os. sg. *-ber-t*. Da je bil pravkar omenjeni proces možen in uspešen, je treba pripisati: 1. dejstvu, da tudi sicer obstoji v vseh ievr. jezikih tvorba prezenta od debel s končnikom *-t-* kot karakterističnim formantom; 2. pa okoliščini, da se i v lit. 3. os. sg. prez. večinoma končuje drugače, s čimer je bil *-t* tako rekoč oproščen funkcije osebila za to osebo, i v ir. *-t* v preteritovi 3. os. sg. večinoma izgubi, tako da je v *-bert* drugačno pojmovanje končnega *t*-ja bilo povsem umestno. Res je, da bi točka 2 veljala tudi za slovanski *bor-*, saj tudi tu govoreči po izginotju perfekta kot samostojne

formalne kategorije ne bi več mogel analizirati v deblo *bo-* in osebilo *-r*; toda točka 1 ugovarja in pristaviti moramo, da je končnica 3. os. pl. v splošnem bolj specifična kot končnica 3. os. sg., tako da je njen prehod v drugo funkcijo oziroma izguba njene funkcije mnogo manj verjetna možnost. Nedvomno je torej, da Barićeva razlaga ni prepričljiva.

Če je Barić grešil v oblikoslovnem pogledu, pa Machek prvenstveno omalovažuje fonetične zakone: glasovna substitucija — *b-* za *m-* — je vedno malo prepričljivo sredstvo; poudariti moram, da bi morala ista substitucija po njegovi zamisli nastopiti kar v dveh etimološko različnih deblih, kar občutno zmanjšuje verjetnost hipoteze. Še hujša pa je njegova zahteva, naj *za-boraviti* ločimo od *boraviti* »bivati«: tu je vsak ugovor pravzaprav odveč, saj domnevam brez dokazov ne moremo do živega; njegovo mnenje, da *za-byti* »pozabiti« ni nobena paralela k *za-boraviti* (ZfslPh., o. c., 155 ss.), ker da je *za-byti* treba izvajati od ievr. **bheudh-* »paziti«, je popolnoma neutemeljeno, saj je pot, ki jo M. predlaga za to, da bi pojasnil prestop glagola v pomenu »pozabiti« iz skupine debela **bheudh-* v skupino glagola *byti*, tako zavita in tako malo verjetna (**bheudh-* je v slovanskih jezikih zelo živo!), da celotna hipoteza ne more prepričati. Verjetnostni račun bi pokazal, da je ustvaritev dveh parov z obakrat pomensko in formalno popolnoma paralelnima členoma, kot sta to para *(za-)byti* in *(za-)boraviti*, edinstvena in da ima polno dokazno silo.

2. SL. **KəPINA*, **KəPA*

Prva beseda je splošnoslovanska: stesl. *kopina* »βάρος, rubus«, rus. *kupina*, *kupiná* »grmovje; grm, snop«; mrus. *kupyná* »gosto zarasla goščava; rečni otok«; bolg. *kəpina* »robidov grm; robida (plod)«; srb. *kùpina*, slvn. *kopína* isto; češ. *kupina* »zrasel šopek; kopina (plod)«, polj. *kəpina* = sp. *kəpa*.

Oblika **kəpa* pa živi le v zahodni skupini: polj. *kəpa*, *kəpa* »grm; šop; rečni otok, porasel z goščavo«; luž. *kupa* »klopčič; gruča; otok«.

K razlagam Berneker, *Sl. EW* I 600; Vasmer, *Russ. EW* I 695 sl.

Pomenski odnosi so le na prvi pogled zapleteni: na luž. »klopčič, gruča« se že spričo izoliranosti ne bomo mogli ozirati, zdi se mi, da gre tu za sekundarni pomenski prenos iz »šop«, kajti v ozadju je stal pojem »v gručo stisnjenega«, sprva le vej in sploh rastlin, kasneje tudi drugega. Pomen »rečni otok« gre čisto gotovo na pojem »goščava«: rečni otoki so po navadi porasli. Pojma »šop« in »grm« sta pa itak tesno sorodna, saj imata v bistvu isto obliko, samo da je prvi manjši. Tako bo naše pomen-

sko izhodišče »grm« ali točneje »združba mnogih vej, stebel v gosto tvorbo«. Nejasno ostane edinole vprašanje, ali je v južnih slovanskih jezikih in v češčini zabeleženi pomen »robida« bil prav tako star kot pomen »grm«, ali pa je izveden iz zadnjega; »grm« namreč predstavlja višji pojem za specialne vrste rastlin, ki se razraščajo v tej obliki, »robida« pa je znana po tem svojstvu. Zdi se pa, da geografska razširjenost pomena »robida« govori za to, da je bil ta navzoč že od vsega začetka v naši besedi.

Primerjati se dá sedaj ievr. **qeub-* »trnov grm«, znan iz stsaks. *hiopo* i., stvn. *hiufo* i., ags. *hēopa*, *hēope*, angl. *hip*, norv. *hjūpa* »šipek«; st. prus. *kaūubri* »trnje«, gl. Pokorny, *Idg. EW* 595. Ta skupina mora biti res starinska, saj kaže st. prus. beseda sufiks -*r-* nasproti sufiksu -*n-* v germanskih izrazih, z drugimi besedami, oboje predstavlja prastar heteroklitični paradigma z menjavo teh sufiksov, gl. Specht, *Urspr. d. idg. Dekl.* 66. Sem bomo pa postavili še lat. *veprēs*, ki pomeni »trnova goščava« in kaže iste formalne značilnosti kot st. prus. *kaūubri* (= *kaubrē!*). *veprē-* bo najbrž iz **q̥eprē-*, z redkim odpadom **q-* pred -*u-*, kot ga kaže zanesljivo le še lat. *vapor* »para« iz **qu̯apōs* nasproti gr. *ἁπνός* »dim« iz **qu̯apnós*;¹⁰ pomenska enakost je najboljšo priporočilo za to primerjavo.

Nadaljnji pretres zveze te oznake za »trnov grm« z našo slovansko za »grm« in »robida« bo pokazal, da ni nobene težave fonetične ali semantične narave: **qeub-* »trnov grm« ima poleg sebe varianto z nezvenečim izglasnim -*p-* v lat. **q̥eprēs*, skupna baza le-teh je torej **q̥eup/b-*; da je pa -*b-* v **qeub-* tudi v primeru, da lat. *veprēs* odpade, naši zvezi nenevaren, ve vsakdo, ki pozna razmere v fonetiki ievr. prajezika: prvič je glas -*b-* v prajeziku ali nastal iz **p* ali iz **bh*, ali pa nastopa v onomatopejičnih tvorbah, kjer je neposreden posnetek naravnega glasu; zadnje za naš **qeub-* ne pride v poštev, pač pa prvo, toda tudi tu le nastanek iz **p*, kajti pri prvotnem *-*bh-* bi po nekem zakonu ievr. prajezika, po katerem koren, ki vsebuje na začetku in koncu zapornik, ne dopušča kombinacije *tenuis* z *medio aspirato* (**dhabh-* in **dabh-*, **dhab-* so možni, ne pa **tabh-* ali **dhap-*), pričakovali najbrž

¹⁰ K zvezi lat. *veprēs* s **qeub-*, ki jo je domneval že davno Wood, *Post-Cons.* n 47, gl. Walde-Hofmann, *Lat. EW*² II 755, ki pa žal to zvezo odklanja. K izgubi *k-* pred *u* v začetku besede v latinščini prim. Sommer, *Lat. Laut- und Formenl.*²⁻³ 221; v obeh besedah gre verjetno za fonetični pojav, pri katerem je odločilno deloval notranji -*p-*.

v vzglasju **gh-*. Za nastanek *b* iz *p* v **qeub-* je tudi zadosten razlog v gramatični strukturi besede: **qeub-* je delno deblo na *-n-*, torej je prvotni izglasni **-p-* pogosto zašel pred sufiks *-n-* in tu postal zvoneč; **-p-* v našem **kopa*, **kópina* torej ni presenetljiv.

Ker je sorodstvo izšlo iz *u*-jevskega korena, moramo **kop-* izvajati iz **qu-m-p-*. Slovanska skupina ima torej še to posebnost, da vsebuje nosniški infiks; razlogov za nastop le-tega je več: najverjetnejši se mi zdi ta, da spada beseda v pomensko skupino, kjer je ekspresivnejša oblika skoraj potreba; in za dosego tega namena je nazalizacija ena od najpogostnejših metod.

Nadaljnja analiza bi se gibala že v znanih vodah: skupni pomen za vse obravnavane besede bo nekako »grm« s posebnim odtenkom »trnov grm«, ki se je osamosvojil v germ. **hiupan-* in prus. **kaubrē*, eventualno še v lat. *veprēs*, pa se v slovanskih jezikih na jugu in zahodu držal do danes pod prevleko specializirane rabe za »robidovje«.

5. SL. **SEDŮ* IN **ŠERŮ*

Prvi pridevnik je ohranjen v stesl. *šedz* „πολύς“, rus. *sedój* »sivo-las«, mrus. *šidjýj*, srb. *sijed*, *sijèda*, sl. *sêd*, *sêda*, češ. *šedý*, *šedivý*, polj. *szady*, luž. *šedžiny* itd. Drugi je prav tako razširjen: r.-sl. *šerz* »siv«, rus. *séryj*, mrus. *širyj*, bolg. *šer*, sloven. *šer*, *séra* »siv« in »plavolas«, češ. *šerý*, polj. *szary*, luž. *šery* itd.

Dosedanje etimologije ne ustrezajo: gl. Vasmer, *Russ. EW* II 601 sl. in 616 sl.

Dve istopomenski besedi tolikšne podobnosti sta brez dvoma razkošje, ki ga je povzročil vpliv od zunaj: znano je, da za praslavanščino smemo rekonstruirati pet barvnih pridevnikov z vokalom *-ě-* v korenu in s končnikom *-do-*: štirje so vsem znani, to so *blědz* »bled«, *gnědz* »rjav«, naš **šědz* in *smědz* »temen«; petega sem rekonstruiral jaz na osnovi spoznanja, da je *mědz* »baker, med« v resnici le *i*-jevski abstraktni substantiv k ne več ohranjenemu **mědz* »rdeč«, gl. *Linguistica* 11, 27 ss. Umljivo je, da je večina teh adjektivov dobila svoj končnik *-do-* po enem od starih; stara pa sta *blědz* in **mědz*, gl. na o. m. Za naš **šědz* je odločilno dejstvo, da ima poleg sebe obliko s sufiksom *-ro-*: misel na preoblikovanje zadnjega po pravkar omenjenih barvnih pridevniki je torej nujna; lit. k temu je omenjena pri Vasmerju, o. c.

Gotovo je, da je *-ro-* v **šerz* sufiks, gl. Vondráka, *Sl. Gr.* I 557 sl.; povsem umljivo je zato, da so naš pridevnik često postavljali k germ.

**xai-ra-z* »siv, sivolas, dostojanstven« i. dr. izvedenkam iz korena **k'ei-* »temnobarven« (Pokorny, *Idg. EW* 540 sl.); prim. zlasti Petersson, *KZ* 46, 128 sl. Seveda pa je v tej primerjavi napaka glasovno-historičnega značaja, tako da se ji moramo odreči.

Češ. *šerý* in polj. *szary*, pa češ. *šed(iv)ý*, polj. *szedziwy* itd. se z do- slej običajno nastavljeno slovansko praobliko s *sě-* ne more pomiriti. To so že davno ugotovili, n. pr. Pedersen, ki zato domneva za praobliko ievr. **qh-* in primerja ir. *cīar* »dunkelfarbig, dunkelbraun«, ags. *hār* »siv, sivolas«, stvnm. *hēr* »vzvišen«, pa še gr. *χοῖρος* »pujsek«;¹¹ gotovo pa je, da gre ir. *cīar* na ievr. barvni koren **k'ei-*, kar bi nikdar ne moglo dati v slovanščini **x-* > **ś-* pred *-oi- > -ě-; dalje prim. Vondrák, *Sl. Gr.* I 357 z op. 2; Vasmer, *Russ. EW* II, l. cc. (bibl.).

Vir praslovanskega *x-* ni bil samo ievr. **qh-*, temveč tudi in še v veliko večji meri ievr. konsonantna skupina **qs-*. Če posežemo po tej možnosti, se nam nudi kar cela množica primerjav, in to s samimi barvnimi pridevniki in substantivi!

Na prvem mestu je omeniti: ievr. **qsei-* »svetel« v iranskih besedah: a) avest. *xšaēta-*, fem. *xšōipnī* »svetel, blesteč, sijajen«, *hvarə-xšaēta-* »žareča sončna krogla, sonce« = nperz. *xur-šēd* »sonce«; nperz. *šēd* »blesk, sonce«; ievr. torej **qsoi-to-*, participial na *-to-*; verjetno je s tem identično ime neke ribe stnord. *seiþr* »merlangus carbonarius«; gl. Fick-Falk-Torp, *Idg. Wb.* III⁴ 422 in Jóhannesson, *Isl. EW* 279 (drugače ta na str. 770); — b) s formantom *-no-*, torej ievr. **qsoi-no-*, se dobi v iranščini negirani adjektiv s prvotnim pomenom »nesvetel«, kar seveda preide v poimenovanje raznih temnejših barv, tako predvsem »modre«: avest. *a-xšaēna-* »temnobarven« (Bartholomae, *Altiran. Wb.* 51 in *IF* 5, 360, op. 1), srperz. *axšēn*, nperz. *xašin* »modrikast, temnomoder«, oset. *äxsīn* »temnoseryj, dunkelgrau«, od koder ime »goloba« *äxsinäg*; k nadaljnjim iranskim sorodnikom, pretežno s pomenom »moder«, gl. Tomaschek, *BB* 7, 204; Horn, *Neupers. Et.* 109;¹² pojem »zelenkast« prihaja na dan le v nekem imenu potoka (*Axšin*, zahodno od Siraha v Farsu), katerega voda je pobarvala perilo zeleno. Pomembnejše je odkritje, da je pojem »moder« v tem adjektivu že stperz., tu namreč *axšaina-* označuje neki drag kamen, po vsej verjetnosti turkiz, gl. k temu Bleichsteiner, *WZKM* 37, 103.¹³ K skupini v celoti Walde-Pokorny, *Idg. Wb.* I 501 (v Pokornju,

¹¹ Pedersen, *Kelt. Gr.* I 120.

¹² Prim. sedaj še Abajev, *Ist.-et. sl. oset. j.* I 220 sl.

¹³ K stperz. *axšaina-* gl. Kent, *Old Persian*² 165.

Idg. EW pa ta skupina sploh manjka!); stnord. *seiþr* je sicer res negotov, toda iranski dialekti govorijo jasno, da je **qsei-* živel.

Naslednja po mojem mnenju sorodna skupina je gr. *στράλεις* »blesteč, sijajen« (Homer v *Il.* in *Od.*), očitno od substantiva **στράλος* ali *-on* »blesk, sijaj«, od koder sestava *νεο-στράλος* »blesteč od svežega bleska« (Pind.) in glagol *στράλω* »naredim gladko, gladim« (Apolon. Sof.). Presojo zgodovine te skupinice otežuje eksistenca besede *σιαλῶσαι ποικίλαι* »narediti pestro« (Hesihij), pa od tega glagola izvedenega substantiva *σιάλωμα* »kovinski obrobek ščita kot njega okras« (Polibij); zadnja dva imata na vsak način kratek *-i-* v prvem zlogu; enak *-i-* pa ima tudi beseda za »rejenega prašiča«, *σίαλο-ς*, znana že iz mikenskih napisov (Pilos *Cn* 608, 1 iz 13. stoletja pr. Kr.) in iz Homerja, tako da je pri tej neobstoju *-g-* zanesljivo star. Na drugi strani pa pomen »masten, oljnat« kaže tudi *στράλεις* (Hermip, Numen.), in sicer kot atribut imen za »mandeljne, alge«; klasiki prevajajo v tem odtenku posredujoče »sveteč se od maščobe«, kar utegne zadostovati tudi etimologu; vendar pa bi smeli vprašati, ali ni morda v teh pestrih rabah dovoljeno gledati posledice medsebojnega vpliva dveh primarno docela različnih besed in njunih izvedenk: **στράλο-ς* »blesk« in *σίαλο-ς* »rejen«; vsekakor sta Hesihijev *σιαλῶσαι* in Polibijev *σιάλωμα* po mojem dokaz te pomešave, saj si skoraj ni mogoče izmisliti opravičilo za to, da je ta grška skupina imela od vsega začetka dve različni obliki, eno z *-i-* in *-g-*, drugo pa z *-i-* in brez *-g-*, pa še za to, da se je zadnja varianta ohranila v tako poznih zapiskih in le v teh; vmesni člen, ki je utegnil tej pomešavi dati zadnji zagon, bo ravno raba v zvezi z mandeljni i. dr. »mastnim« sadjem, o kateri je bilo malo prej govora. **σίαλο-* bomo torej pri etimologiji rajši izpustili.

Substantiv **στράλο-ς* »blesk« ima očitno sufiks *-αλο-*, znan le še v redkih primerkih iz iste pomenske družine: *ῥ-αλο-ς* »prozočen kamen, alabaster, kristal itd.« in *αἶθ-αλο-ς* (in fem. *-άλη*) »saje«; zadnje izvira od *αἶθω* »gorim — žgem« in potemtakem pomeni »to, kar je ostalo od ognja«. Ostane *στυ-*, ki je razčlenljivo v koren *στ-* (o kvantiteti *-i-* gl. takoj) in korenski determinativ *-g-*, ki ga tudi sicer srečujemo v korenih s podobnim pomenom, prim. **bhlei-g-* »bleščati se« v ags. *blican* »isto«, nem. *Blick*, lit. *blizgėti* »blesteti« (Pokorny, *Idg. EW* 156 sl.), **bherə-g-* »bleščati se, bel« v sti. *bhrājatē* »blešči se, sije« itd. (Pokorny 139) i. dr. ali **sp(h)el-g-* v let. *spulguôt* »bleščati se, iskriti se«, dnem. *flinkern* »blesteti«, sti. *sphulinga-s* »iskra« (Pokorny 987). **qsei-g-* je po vsem

tem čisto verjetno; na drugem mestu bom dodal še eno besedo istega korena iz armensščine, kjer je prav tako nastopil determinativ *-g-*. Vokalizem grškega *σῆγ-* je dvoumen: ali gre za sekundarni prestop korena **qsei-g-* v vrsto težkih baz, ali pa je *-ī-* nastopil namesto kratkega *-i-*, ki bi bil tu normalen, po posebnem grškem ritmičnem zakonu, ki zahteva odstranitev zaporedja več kot 3 kratkih zlogov.¹⁴ Ostane le še težava z začetnim *s-* v grščini: tu je namreč normalno, da se ievr. vzglasna skupina **k's-* oziroma **qs-* ohrani kot taka; vendar pa je dialektično *ks-* večkrat prešel v *σ-*, so pa za to tudi posebni razlogi, n. pr. prehod prepozicije *ξύν* v *σύν* moremo pripisati močnejšim tendencam po destrukciji konsonantizma v proklitičnih besedah; pri *σῆγ-* bo tičal vzrok za odstranitev *k-* v disimilaciji nasproti notranjemu *-g-*.

Sem bomo postavili še eno skupino besed, to pot iz tračanskega jezika: v tem je namreč kot sestavni del lastnih imen imel pomembno mesto element *a-ksio-*, in sicer v: a) imenih božanstev *Ἀἴλ-εργος* »Demetra«, *Ἀἴτιο-κέρσα* »Persefona«, *Ἀΐτιό-κερσος* »Hades« (Shol. k Apolon. Rod. I 917); po Dečevu, ZONF 7, 196 ss. = (po vrsti) »črna zemlja«, »črna ubijalka«, »črni ubijalec«; za htonična božanstva vsekakor primerni izrazi! b) krajevno ime *Ἀἴλ-οπα* (grécizirano *Ἀἴτιό -πολις*), mesto, ki se še danes imenuje Črna-voda: po Dečevu, ZONF 7, 193 in 196, pomeni tudi ime tračanskega naselja isto; c) rečno ime *Ἀἴτιός* in *Ἀἴτιος*, nekdanje ime Vardarja, znano že iz Homerja, II. II 849 itd.; značilno je pričevanje Strabona, knj. 7, frg. 21: *ὅτι ὁ Ἀἴτιός θολερὸς ὥστ' »da Vardar ima kalno vodo«, predvsem pa Plinija, Nat. hist. 51, 14: in Macedonia qui velint sibi candida nasci ad Haliacmonem ducere, qui nigra aut fusca ad Axium;* dalje je treba pripomniti, da pozneje edino rabljeno ime te reke, *Βαρδάρης* = Vardar, najbrž pomeni »Črna voda«, saj spada zelo verjetno k got. *swarts* »črn«, gl. Krahe, ZONF 11, 86, in *Die Sprache der Illyrier* 94. — Pomembno je tudi, da je ime *Ἀἴτιός* nosila reka, ki se steka v Donavo in ima še danes ime Črna-voda. Gl. še Dečev, *Thrak. Sprachreste* 18 sl. — Priče klasikov o tem elementu so tako soglasne, da je izven vsakega dvoma razlaga Dečeva, ZONF 7, 194 sl., po kateri je primarni pomen besede *a-ksio-* »ne svetel, ne bleščeč = črn, kalen«. *a-* je torej negativna partikula = ievr. **n-* »ne«; drugi del sestave pa je izvedenka našega korena, in sicer ali **qsijō-s* ali **qsi-uo-s* »svetel, prozoren«.

Ievr. **qsei-* »blesteti, svetel« je torej gotovo. Drugič pride na spored še ena skupina besed, tokrat izvedena od *sef*-baze **qsiā-*. Gl. spodaj št. 5!

¹⁴ Gl. Schwyzer, *Gr. Gr.* I 239.

4. LIT. *asj̃s*, *esj̃s* »PRESLICA«

Poleg tega *asiūk̃lis*, *esiūk̃lis*. V letonščini se dobi *aši*, *ašavi*, *ašk'i*, *ažg'i*, *ašenes* v pomenu »preslice, trsi«; po Fraenklu, *Lit. EW* 124 so letske besede bodisi sorodne z litavskimi ali pa identične z let. *ašk'is*, pl. *ašk'i* »žima iz konjskega repa«, kjer imamo zanesljivo opravka z izvedenkami korena **ak'* »oster«, prim. lit. *āšatas*, *āšutas* »konjska žima iz repa ali grive«. V letščini preide ievr. **k'* normalno v *s*, skupaj z *j* dá *š*, tako da *aši* itd. res nudi dve možnosti; litavski *-s-* v *asj̃s* itd. pa ne more predstavljati drugega kot ievr. **-s-*. Treba je poskusiti, ali se dá v teh okoliščinah najti primerna navezava. Rastlina »preslica« se večkrat imenuje po »konjski žimi«, saj je njena zunanost zadosten razlog za to; prim. lat. *equisetum* (*equus* + *seta* »žima«); dalje se opaža na njej ostrina, šilasti značaj vejic: Fraenkel omenja lit. izjavo *asiaĩ gr̃ā āštrūs* »preslice so ostre«; v to smer kaže tudi fin. *ahma* »preslica«, od germ. **ahma-* »rastlina z ostrimi listi«, = šved. dial. *ām* »močvirna trava, *Cladium mariscus*«, ievr. **ak'-mo-* od omenjenega **ak'-*.

Na mestu je torej primerjati lit. *asia-* z oznakami rastlin in rastlinskih delov, katerih bistvena lastnost je, da so šilasti, ostri, podobni šivanki, ostri dlaki, ščetini i. p. Tako pomensko osnovo kaže nedvomno lat. *arista*, saj pomeni »osina na klasu, klas, ščetina, ribja kost«: beseda je brez dvoma lepo izvedljiva iz **as-ista*, pri čemer je *-ista* sufiks, najbolj verjetno nastal iz **-es-tā*,¹⁶ kolektivno ime k nevtralnemu **as-es-* »šilasti del rastline itd.«, »ost«. Zvezo z *asj̃s* je predlagal že davno Bezenberger, *BB* 23, 298; Walde-Hofmann, *LEW*² I 67 to zavrača, češ da je lit. beseda tujka, iz finskih jezikov; pri Fraenklu vidimo razloge, zakaj hipoteza o tujem izvoru ne drži. Bezenberger je najbrž zadel pravo.

Še z večjo pravico pa bomo primerjali naslednjo grško besedo:

a) homerski *ῥῖα* »pleve« v *Od.* 5, 368: *ὥς δ' ἄνεμος ζαῆς ῥῖον θυμῶνα τινάξῃ | καρφαλέων* »kakor veter raznese kup plev«; ta verz je pomemben v dveh ozirih: prvič dokazuje, da tu *ῥῖα* ne more biti beseda, identična z enako se glasečim *ῥῖα*, kar prevajajo s »hrana za na pot, hrana sploh, plen (zveri)«, saj bi bil pomenski preskok skoraj brezupen; s tem pa odpade tudi razlaga za oba *ῥῖα*, ki jo daje Bechtel, *Lexilog.* 152: gresta naj na skupni **āuesiā* (k sl. *oves*, sti. *avasá-* »hrana za na pot«);

¹⁶ *-i-* v sufiksu nas ne sme začuditi: po Sommerju, *Lat. LF*²⁻³ 58, točka d. je *-i-* namesto pričakovanega *-ē-* v latinskih besedah znak njih rustičnega značaja in izvora; *arista* pa je nedvomno tista izmed besed, ki najbolj zanesljivo spada v rustični besedni zaklad!

drugič pa kaže tudi čisto jasno, da je pomen »pleve, sploh odpadki žita«, ki so tako lahki, da jih more veter raznesti: drugi pomen naše besede, gl. t. b), bi v tem kontekstu ne bil ravno dovoljen.

b) Fotij v svojem leksikonu omenja drug pomen za ta *ἦμα*: «τὴν τῶν ὀσπρίων καλάμην. οὕτως Ἐρατοσθένης, ostanki, verjetno stebila (komaj da luščine, stroki)¹⁷ stročnic»; vir Eratostena navaja še Sholija k Hom. *Od.* 2, 289 in Evstat. 1445, 42: *ἦμα κυρίως κατὰ Ἐρατοσθένην, ὀσπρίων καλάμην. καὶ δισυλλάβως ἐν συναιρέσει, ἦμα, ὡς καὶ Φερεκράτης*; sledi frg. 161 tega komika (Kock, *Com. Att. frg.* I 195): *τὴν γαστέρ' ἦων κἀχέρον σessaγμένος* »trebuh (mu je bil) poln bilk od stročnic in slame«. Tu kontekst daje prav starim razlagateljem.

Hesihij omenja v svojem leksiku nasl. glosi: *ελαί · τῶν ὀσπρίων τὰ ἀποκαθάσματα* in *εἶσι · ὀσπρίων τὰ καθάρσια*, obakrat torej v pomenu »odpadki od stročnic«; kaj je točno mišljeno s tem, pa ni povedano. Na vsak način spadata ti glosi pod b). Povesta pa nam še nekaj drugega, da sta namreč zaradi nadomestka nekdanjega *ἦμ-* (Homer) = *ἦ* (*ἦ-*) (Ferekrates) z *εἰ-* najbrž predstavnici žive besede, ne pa izraza, povzetega po starih literarnih predlogah, saj bi tam tradicija obdržala *ἦ-*.¹⁸

Dejstvo je, da nam homerski jezik izpričuje tu besedo v drugačnem pomenu kot poznejši teksti; to dokazuje nekdanji širši, manj specializirani pomen, gl. sp., na drugi strani pa nas varuje pred mislijo, da bi vse skupaj, kar je pod b) povedano, šlo na Homerjev verz *Od.* 5, 368.

K pomenskimi odnosom v grški skupinici prim. nem. *Ahne*, dial. *Agen* »odpadki, drobci stebila lanu ali konoplje« iz pragerm. **ahanō* oziroma **aganō*, koren **ak'-* »oster«; ista beseda pomeni v drugih germanskih jezikih »pleva«, tako got. *ahana*!

Kljub redkosti takih primerov so potemtakem pomenski odnosi v celotni doslej obravnavani skupini čisto v redu in stvarno nedvomno popolnoma razumljivi. Preostaneta oblikoslovna in glasoslovna stran naše primerjave. Bechtel je na že omenjenem mestu zahteval za grščino pisavo *ἦμα*, kar pa bo za gen. pl. *ἦτων* v *Od.* 5, 368 malce težavno, saj bi pri pisavi in izgovarjavi *ἦτων* morala oba prva zloga skupno meriti komaj eno dolžino! Zaradi tega sem mnenja, da je pragraška oblika bila *ἦα* ali

¹⁷ Za to govori že izraz *καλάμη* v razlagah starih leksikografov. Tudi v tekstu navedeni primer iz komika Ferekrata kaže v to smer, saj je tam podani prevod stvarno mnogo bolj uravnovešen, kot pa bi bil, če bi prevedli *ἦων* s »stroki, luščine«.

¹⁸ Na drugi strani je seveda *εἰ-* morda lahko itacistična pisava, torej gre na rovaš leksikografa samega?

**āia*, pri tem pa kažejo ostale besede, da je v njej izpadel za prvim vokalom *-s-; ievr. bi tedaj bilo **ēsijo-m* ali **āsijo-m*. O vokalizmu natančneje tu spodaj; nedvomno je v formalnem pogledu grška beseda zelo tesno sorodna z litavsko; obe imata pripono *-iio- in po vsej verjetnosti sta bili obe prvotno pridevnika.

Nadalje smemo sem postaviti še sr. ir. *eorna* »ječmen«: beseda označuje vrsto žita, za katero je znano, da ima v klasju močno razvite rese; te se označujejo najpogostejše s koreni, katerih prapomen je »oster«, tako gr. *ἀθήρη* »rese, osine pri žitnem klasu — konica sulice — ribja srt«; od **ak'*- prihaja ime »ječmena« v grščini: *ἀροσ-τή*, prv. »resast«, od **ak'os* »ost, resa in pleva«, lat. *acus* »pleva«, nem. *Ähre*; prastaro ievr. ime za »ječmen«, **g'herzdā*, **g'hřzd-* (Pokorny, *Idg. EW* 446) v lat. *hordeum*, nem. *Gerste*, alb. *drith*, *drithë* je sorodno z ievr. **g'her-* »štrleti, bosti« v lat. *horreō* i. dr., Pokorny, 445 sl. Irska beseda torej more iti k našim izrazom za »šilast, koničast rastlinski del«; pri tem pa je treba priznati, da je fonetična zgodovina tega *eorna* res težavna; najpravičnejše je izhajati od **es-or-n-iā* (Pokorny, *Z. f. celt. Phil.* 17, 306 in *Idg. EW* 343).

Keltski izraz bi po zgornjem silil k nastavitvi e-jevskega vokalizma kot prvotnega: s tem bi soglašala sicer grška beseda, o kateri smo zgoraj videli, da dopušča tako prv. **ē-* kot prvotni **ā-*. Ostali dve, lat. *arista* in lit. *asỹs*, pa se temu očitno upirata. Za nju bo morda najboljši izhod ta, da posežemo po skrajnem sredstvu. O tem spodaj!

Še dve besedi bi smeli postaviti sem: arm. *hask* »klas«, ki utegne imeti svoj *h-* po *hot* »trava«, *haths* »kruh«, *hašar* »rž« in drugih pomen-sko sorodnih besedah; izhajali bi tedaj iz **as-qo-*, z dolgim ali kratkim *a-*, kar bi bilo prvotno pridevnik s sufiksom *-*qo-* in s pomenom »resast, z resami obdan«; oblikoslovná paralela bi bilo let. *ašk'i*, *ažg'i* »preslica«, saj to sme iti na **as-q-iio-*!

Druga, zelo negotova beseda je ligur. *asia* »rž ali črna vrsta pire«, kjer bi imeli spet formalno tesnega sorodnika z lit. *asỹs* in gr. *ῥῖα*. Toda pri tej besedi ne gre le za stvarne težave, temveč predvsem za nesrečno okoliščino, da tekst, kjer je izpričana, ni filološko zanesljiv.¹⁹

Naj bo z zadnjimi besedami tako ali drugače, lit. *esỹs*, gr. *ῥῖα* in lat. *arista* dokazujejo, da tiči v njih ievr. koren **es-* ali **as-* »šilast, koni-

¹⁹ K ligurskemu *asia* prim. bibl. pri Walde-Hofmann, *LEW*³ I 72; dalje Whatmough, *Prae-It. Dial.* II 158. Pri Pliniju, *Nat. hist.* 18, 141, stoji namreč: *secale Taurini sub Alpibus asiam vocant*, tako da je res možno, da je beseda *asia* prvotno bila **sasia* in da je izgubila začetni **s-* po haplografiji.

čast«; do neke mere je ta koren sinonimen z *ak'-, kot je bilo večkrat pokazano. S tem v zvezi se vsilujeta še dve misli: a-jevski vokalizem v lat. *arista* utegne biti pod vplivom skupine, nastale iz *ak'-, prim. lat. *acus* »pleva« i. dr. izraze za rastline in rastlinske dele, ki spadajo v isto območje žita; s tem bi najlepše podprli praobliko *es-or-n-iā za sr. ir. *eorna*, o katerem smo zgoraj rekli, da dela zmedo v presoji vokalizma; prakoren bi torej imel e-jevski vokal. — Druga zanimivost je pa ta, da je razmerje med našim *es- in znanim *ak'- prav isto kot med ievr. *les- »pobirati« = lit. *lèsti*, nem. *lesen* in med *leg'- »isto« v lat. *legō* itd.: palatalu ustreza sičnik, toda praindoevropske starosti. Tu utegne vzrasti problem o predzgodovini ievr. palatalov.

5. SL. ŠATRITI

Ta glagol je izpričan v poljščini: *szatrzyc* »opazovati«, pa v češčini: *šetřiti* »isto«. Sem spada še slovensko *šatratj* »čarati« z abstraktom *šatrija* »čarovništvo«: očitno gre tu ali za prvotno »uročenje« ali pa še prej za primarni pomen »opazovati znamenja = vedeževati«.

Do sedaj je bilo o tej skupini podano le malo etimologij: Petersson je v *Balt. und Slav.* 89 postavil sem sti. *khyā-ti* »gleda, vidi«. ²⁰ O pravilnosti te primerjave bo govora še spodaj. Vsekakor so potrebni nadaljnji dokazi za to, da je koren v slovanski skupini samo ša-; podani so v primerjanju naslednjih dveh točk:

1. V toharščini živi izraz za »znak«, dial. B *šotri*, plur. *šotrūna*, A *šotre*. Pedersen, *Tocharisch* 67 sl. kaže, da gre v tem primeru kot v celi vrsti drugih z isto ali podobno fleksijo za ostanek nekdanjih u-jevskih debel, deloma z dolgim končnikom -ū-; ta je v izglasni poziciji, n. pr. v naši besedi, prešel v -i v dialektu B, pa še nadalje v -e v dialektu A. Pedersen zato primerja formantični zlog latinske besede *toni-tru-s* »grom«, pa istotam (str. 69) domneva, da gre toharska beseda na isti koren kot lat. *signum*, t. j. na ievr. *sequ- »videti — reči«; vokal -o- v korenu bi naj bil posledica zaokroženja nekdanjega *-e- zaradi tik za njim stoječega labiovelara *-qu-, ta pa naj bi nato izginil pred -tr- z namenom, da se olajša izreka. Čeprav je P. korektno pritegnil paralelo v raz-

²⁰ Nadaljnjo etimologijo daje Machek, *Et. sl. j. čes.* 497, po mojem pa litavski *skatýltis* »ogledovati se, ozirati se« in *skototis* »skrbeti« kažeta glasovno preveč odmaknjeno obliko, da bi mogla biti resna kandidata za sorodstvo s slovanskimi izrazi.

voju vokalizma, ki nam jo posreduje glagol *yok-tsi* »piti«, nastal iz korena **equ-*, pa se mi razlaga izgube korenskega končnika v trikonsonantni skupini ne zdi do kraja prepričljiva, saj je toharsščina znana po precejšnji konservativnosti v razvoju konsonantizma. Zato se mi zdi, da moramo poiskati za to toharsko besedo drugo razlago. Slovanska skupina, omenjena na čelu, nam nudi ne samo golo korensko navezavo, temveč še mnogo več: v njej stoji tako kakor v toharskem sorodniku še skupina konsonantov *-tr-*, ki ji bomo brez dvoma morali prisoditi značaj sufiksa. Toharski končnik *-i*, *-e* se sicer rabi za ustvarjanje izglagolskih abstraktov, prim. B *rek-i* »beseda« = A *rak-e*, koren **roq-* k sl. *rekō* itd.; to nam daje pravico, da tudi *šotri*, *šotre* vzamemo kot izvedenko na *-i*, *-e* od glagolskega debla *šotr-*; očitno je, da se za tem deblom skriva podoben glagol, kot ga izkazuje zahodnoslovanski *šatri-ti*;²¹ paralelizem je tako popoln.

2. Kaj tiči za korenskim delom sl. *ša-*, toh. *šo-*, nam more povedati le tak jezik, v katerem je ta koren lepše in čisteje ohranjen. V našem primeru je to grščina. Tu srečujemo dve skupini besed, ki ju etimologi do sedaj še niso povoljno razjasnili:

a) adverb *σάφα* »jasno, očito« je gotovo prastar, saj se nahaja že v *Iliadi*. Po Leumannu, *Homerische Wörter* 112, op. 77 se je po zgledu para *τάχα-ταχέως* najprej ustvaril k temu adverbu nov na *-έως*, *σαφέως*, zabeležen prvič v *Hymn. Cer.* 149, iz tega pa so nadalje zaključili adjektiv na *-ής*, *σαφής* »jasen, očiten«, najprej zabeležen v *Hymn. Merc.* 208. Ta pot je resda kronološko najbolj verjetna, dasi bi pri ustvaritvi adjektiva na *-ής* utegnil imeti glavno besedo vpliv adjektivov na *-φανής*, ki so delno starejši, n. pr. *τηλε-φανής* (od *Odiseje* dalje), ali primerkov kot *ἐν-αργής* »viden« (*Iliada*, *Odiseja* itd.), *ἀληθής* »resničen« (prav tako *Il.*, *Od.*) i. dr. Na vsak način pa je edina oblika, ki jo moremo uporabiti za izhodišče, adverb *σάφα*.

b) Pragrški je samostalni *σημα*, dor. *σῆμα* »spoznavni znak — nadnaravno znamenje, preroško znamenje — nagrobni znak, grob« (od Homerja dalje vsi ti pomeni). Brez dvoma ga je razčleniti v sufiks *-μα* in koren *σᾱ-*. Edini, ki je uvidel nujnost primerjanja adverba *σάφα* s tem substantivom, je bil Wackernagel, *KZ* 30, 295. Vsi ostali so poskušali

²¹ K sistemu toharskega glagola gl. Schulze-Sieg-Siegling, *Toch. Gr.* 350 ss.; Pedersen, *Tocharisch* 159 ss.; Krause, *Westtocharische Grammatik* I 59 ss. Denominativa so v toharsščini presenetljivo redka, vsaj na prvi pogled, zdi se pa, da so dostikrat skrita v na zunaj primarnim glagolom podobnih tvorbah.

ločene razlage za obe besedi, gl. Boisacqa, *DEGr.* 855 in 861. Nobene od teh ne morem odobriti, tudi ne razlage besede *σῆμα* s sti. *dhyāman-* »misel«. ²²

Ob združitvi *σάφα* s *σῆμα* v eno etimološko zaključeno skupino nastajajo zapletena vprašanja: ali je *-φ-* v prvem del korena ali formant, ali je pragrški *σᾶμα* nastal na korenu *σᾶ-* ali pa imamo pred seboj potomca nekdanjega **σᾶφ-μα*? Možnost, da je v substantivu na *-μα* izpadel nekdanji korenski končnik *-φ-*, pa je vendarle majhna; v historični dobi nastali substantivi na *-μα* obdrže dvojni *-μμ-*, nastal iz *-πμ-*, *-φμ-*, *-βμ-*, tudi za dolgimi vokali in diftongi: *λεῖμμα* »ostanek« od *λεῖπω*, *λήμμα* »kar se dobi, pridobi« od *ληφ-*, enega od debel glagola *λαμβάνω* itd.; za predhistorično nastali **σᾶφμα* > **σᾶμμα* bi morda pričakovali prej **σᾶμμα* zaradi grške tendence, da se skrajša dolgi vokal pred istozložnim nazalom ali likvido v sredini besede; prim. Schwyzer, *Gr. Gr.* I 280. Tako bomo rajši izhajali iz korena z vokalnim končnikom, torej iz **σᾶ-*. K temu je *σᾶ-* v *σάφα* redukcijaska stopnja, ᾶ torej nastal iz ievr. **-a-*. Posledica zgornje odločitve pa je ta, da moramo kompleksu *-φα* v *σά-φα* priznati funkcijo sufiksa, in sicer adjektivnega sufiksa, kajti adverbov na *-φα* te vrste in tega pomena grščina ne pozna. Adverb *σά-φα* bo potemtakem akuz. plur. ntr. o-jevskega pridevnika **σα-φός* »jasen, svetel, viden«; k takim adverbom Schwyzer, *op. cit.*, 621. Sufiks *-φo-* v adjektivni funkciji nahajamo predvsem pri barvnih oznakah, n. pr. v gr. *ἄγρυ-φo-* »blesteče bel«, lat. *al-bu-s* = gr. *ἄλφός* »bel«, v grščini prešel v oznako za neko kožno bolezen, itd., gl. Brugmann, *Grdr.* II 1, 386 ss.; iz tega je razvidno, da gre za ievr. **-bho-*. Redukcija v korenu (*σᾶ-*) je tedaj razumljiva, saj *σάφα* kljub historičnemu poudarku na korenskem delu izvira iz sistema, ki je nekdanj imel pretežno akcent na sufiksu.

Grška skupina dokazuje koren *σᾶ-σᾶ-* in s tem kaže, da je ievr. predloga imela osnovni vokal **-ā-*. Slovanski *-a-* v *šatriti* nam pri tem ne bo delal težav. Tudi toharskemu *-o-* bomo prišli zlahka do živega. Sicer je res, da ievr. **-ā-* toharsščina v večini primerov ohrani kot *-ā-*, vsaj pod poudarkom, prim. B *mācer*, A *mācar* »mati« iz ievr. **mātēr*; vendar nam ta ali ona beseda prinaša refleksi *-o-*, tako v besedi za »brata« dialekt B:

²² Sti. *dhyā-man-* »misel« je pozna tvorba, zabeležena le pri leksikografih, in zato ne pride nikakor v poštev kot sorodnik gr. *σᾶμα*; tudi glagol *dhyāyati* »misli« ni tako star (še le vedska proza), da bi ga vzeli že kot praievr. tvorbo; Wackernaglov poskus, da bi v Avesti našel sorodno tvorbo (gl. *Kl. Schr.* 319), ni ravno uspešen. K vsemu Mayrhofer, *Aind. EW* II 114 sl.

procer (toda A *pracar*) iz ievr. **bhrātēr*, v besedi za »laket« pa kar oba dialekta: A in B *poke* nasproti ievr. **bhāg'hu-s* = gr. *πῆχυς*, sti. *bāhú-š*; gl. Pedersen, *Tocharisch* 226. *Ratio* za tako diferenco ni povsod vidna, zdi se mi pa, da je prehod *-ā- v -o- (najbrž -ō-, kajti toharski alfabet pri e-ju in o-ju ni sposoben razločevati dolžine od kratčine, Pedersen, *l. cit.*) v *poke* vsaj v neki meri odvisen od nekdanje u-jevske fleksije te besede, prim. grško in sti. besedo!²³ Če tvegamo to razlago tudi za *šotri*, *šotre*, je vse v redu, saj gre tudi tu za prvotno u-jevsko deblo.

Preostane nam naloga, da doženemo, kaj se skriva za slovanskim in toharskim š- in gr. σ- v začetku korena. Slovanska beseda dopušča prablike **sjā*-, **xjā*- in **xē*-; zadnja mora odpasti, saj grščina zahteva primarni vokal *ā; toharska dovoljuje **sjā*- ali **ksjā*-, možnosti z *-ē- niso neverjetne samo s stališča grškega *σᾱμα*, temveč tudi s toharskega gledišča, kajti le malo verjetno je, da bi **sē-tr-u*- prešlo v *šotru*-. Preostane grški σ-. Tu opažamo v splošnem, da ievr. vzglasni s- preide pred vokali, pa tudi pred r, l, m, n in pred polkonsonantom *u* in *i* v pridih h: **septm* dá gr. *ἐπτά* ravno tako kot **suek'uros* »tast« preide v *ἑξυρός* in dalje v *ἐχυρός*, ali kot ievr. **sjū-mēn* »vez« dá gr. *ὄμην* »kožica«. Vendar pa pri začetni skupini **su*- opažamo tako številne izjeme, da je razlaga le-teh dostikrat res problematična:

a) primeri kot *σῆγᾶω* »molčim«: nem. *schweigen* (Boisacq, *DEGr.* 865) so razložljivi s tendenco, da se ojači sičnik in s tem poudari na pol onomatopejični značaj besede;

β) *σέλμα* »ogrodje, bruno, klop« s homer. *ἐὐσσελμος* »z dobrimi klopmi za veslače« kaže, da stoji v ozadju σ-, -σσ- ne samo ievr. **su*-, kot bi kazala primerjava s stvnem. *swelli* »bruno, prag«, temveč polnejša konsonantna skupina, najbrž **k'su*-, kot bi smeli po Perssonu, *Beiträge* I 379 ss. zaključiti iz nadaljnje primerjave z gr. *ξύλον* »bruno, les«, pa lit. *šūlas* »steber, kol« i. dr.

Druga možnost utegne biti za nas odločilna: *σᾱ-φα* in *σᾱ-μα* sta tako daleč od besed onomatopoičnega značaja ali od izrazov, kjer je čustveno ozadje moglo priti do izraza v ojačitvi izreke začetnega s- in s tem v

²³ V zadnjem času je Benveniste, *BSL* 52, str. 62, povedal precej pomembne misli o morfološki strani toharskih besed, predvsem o tem, da ne kažeta ne oblika dialekta A ne dialektu B pripadajoča na prvotno u-jevsko fleksijo. Siceršnje nepravilnosti v fleksiji teh besed pa dokazujejo tudi, da ne moremo izhajati iz tvorbe s sufiksom -o-, vsaj A *poke* temu nasprotuje brez možnosti obhoda. Zdi se mi pa, da A *poke* dovoljuje nastavek pratorharskega debela na *-ū- kot vzporedne tvorbe k deblu na -o- v B *poke*.

njega ohranitvi do historične dobe, da nikakor ne bi mogli pojasniti začetni σ -z ievr. $*s_i-$. Preostane nam samo ena možnost: σ -je nastal iz $*ksj-$, kjer nam k predstavlja kateregakoli od ievr. treh guturalov ($*k'$, $*q$ ali $*qu$). Samo po sebi umevno je, da slovanski $\dot{s}$ -in isti toharski konsonant dopuščata brez ugovora tako praobliko.

3. Sedaj je prišel čas, ko smemo spregovoriti o že omenjenem sti. glagolu *khyā-ti*. Pomen glagola je »pripoveduje, slavi«, ne pa »gleda«, kot je navedel Petersson. Že ta okoliščina govori kaj malo v prid navezave na našo skupino; druga težava je v tem, da bi *kh-* moral nastati dialektično iz *kš*, pri tem pa bi ostal nedotaknjen *-y-*; v srednjeindijskih dialektih, ki edini prihajajo v poštev, bi pa morala cela skupina *kšy-* preiti v enoten refleks. Zato bomo morali ta sti. glagol, ki bi nam sicer nudil odlično sredstvo, da se pojasni formalna stran grškega *σῆμα*, saj bi predstavljal tisti atematski prezent, od koder je ta grški samostalni izveden, za nekaj časa pustiti ob strani. Drugi pri njega razlagi niso bili srečnejši, prim. razlage pri Mayrhoferju, *Kurzgef. EW d. Altind.* 313 in še Charpentier, *Monde Or.* 26–27, 168, op. 4.

Grški *σῆμα*, *σῆμα* nam izpričuje ievr. glagolno deblo $*ksiā-$ »gledati, videti, opazovati« ali »kazati«, k pomenu prim. nem. *Zeichen* — *zeigen* in lat. *signum* — nem. *sehen*, gl. zg. Od tega glagolskega debela je izšla formacija z nominalnim sufiksom $*-tro-$, $*-trā-$: $*ksiā-tro/ā-$ »kar se vidi« ali kot ime dejanja »gledanje«, od katere je izveden slov. *šatri-ti* in pa tisti denominativni glagol, ki je v toharščini dal deverbálni *šotr-i*, *-e*. Vzporedno je ustvarila grščina še starinski adjektiv z labialnim formantom, $*ksiā-bhó-s$ »viden, jasen«.

Koren $*ksiā-$ je očitno težka dvozložna baza, nastala z dodatkom formanta $*-ā-$ na enozložni $*kseī-$. Tu se nam nudi primerjava s $*qsei-$ »svetel, blesteč — svetlobarven«, obravnavana v številki 3 tu zgoraj; to bi nam dalo pravico, da tudi našemu $*ksiā-$ nakažemo ievr. velarni $*q-$ v vzglasju. Pomenski odnos med preprostim $*qsei-$ »blesteti itd.« in med našim $*ksiā-$ »gledati, videti« bi bil prav tak, kot so ga že neštetokrat opazali, prim. gr. *λέσσω* »gledam, vidim« s sti. *lōcatē* »gleda«, *lōcáyati* »opazuje« itd. od korena $*leuq-$ »svetel« v sl. *luč*, gr. *λευχός* »bel«, Pokorny, *Idg. EW* 687 ss., zlasti 689; ali sl. $*glēdfq$ »gledam« od korena $*ghlend-$ »blesteti — gledati« v nem. *Glanz*, *glänzen*, prim. tudi norv. dial. *gletta* »kukati«, Pokorny, *Idg. EW* 431. Prim. tudi sl. $*zərjō$ »zrem« nasproti sl. *zarja*, *zorja*, *zora*, koren $*g'her-$ »blesteti« (Pokorny 441 sl.), sti. *sam-bhālayati* »gleda« nasproti *bhālam* »blesk, čelo« (Pokorny 118), nem. *Blick*, prv. »blesk, blisk« in »pogled« itd.

Résumé

1° Sl. **boráviti*, conservé dans serb. *bòraviti* et bulg. *boráv'ъ*, le premier signifiant «vivre, se trouver qq part» (le deuxième ayant pris le sens secondaire de «s'occuper de qq chose, etc.», tout comme **báviti se* «se trouver qq part» [conservé inaltéré en serbe] a pris le sens de «s'occuper de» en slovène), a dû être en quelque mesure synonyme de *baviti se* et de *byti*. De même que le dernier a donné le composé *za-byti* «oublier», *boráviti*, avec le même préverbe, donne serb. *za-bòraviti* et bulg. *za-boráv'ъ* «oublier».

Le corps du verbe **boráviti* étant trop long pour qu'il puisse passer pour un thème simple, on peut y chercher un composé parallèle au groupe **beséda* «conversation» et **beséditi* «parler» (russe *beséda*, serb. *bèsjeda*, *bèsjediti*); pour ces derniers, Berneker (*Sl. EW* I 52, après d'autres) a montré qu'ils se composent de *be-* (issu selon lui de **bez-* «en dehors») et du thème de *séděti*; mais en s'inspirant des exemples *zbor* «assemblée» — *zboriti* «parler», etc. (v. Berneker *l. cit.*), on verra dans **be-séda* un sens prim. «le fait d'être assis ensemble, l'un auprès de l'autre»; **be-* devra être séparé de **bez-* «sans», en tant qu'il signifie «auprès de» et non «à l'écart de», «en dehors».

C'est ce **be-*, à un autre degré d'apophonie, qu'on retrouve dans notre **bo-ráviti*: le deuxième membre de ce composé peut être identique à gr. *ῥωέω* «cesser, s'arrêter», i.-eur. comm. **rōwéjō*, ou bien le verbe entier sera dénomiatif de **bo-ráva*, dont le deuxième membre peut être comparé avec gr. *ῥωή* «cessation, repos» et all. *Ruhe*, issus de **rōwā*. Le tout signifiera: «(le fait de) se reposer auprès de, à côté de, avec...», la préposition devant avoir marqué une sorte de localisation spéciale qui nous échappe.

Pour le développement du sens (de «se reposer» à celui de «se trouver qq part»), on rappellera all. *weilen*, *verweilen*, qui reposent sur germ. **hwilōn* «se reposer».

Les deux formes du préverbe en question, i.-eur. **bhe* et **bho* (s'il n'y a pas eu une assimilation de sl. *be-* dans *bo-ráviti*, prim. **bhe-rōw-*), trouvent leur correspondant le plus exacte dans le préverbe hittite *pi-e*, c.-à-d. *pē* ou *bē*; on le trouve dans:

- a) *pē har(k)-* «hinhalten; darreichen; darbringen» (Friedrich, *Heth. Wb.* 167);
- b) dans des composés verbaux inséparables, *pē-* met en relief l'éloignement du sujet parlant; all. «hin»; son contraste, *u-*, signifie au contraire «her», c.-à-d. il se rapporte à l'objet qui se rapproche du sujet parlant; ainsi:
 - pāi-* «aller» — *u-ā-* «venir»; composés de **ei-* «aller»;
 - pe-hute-* «hinschaffen, hinführen» — *u-uate-* «herschaffen, herbringen»; composés de **uedh-* «conduire»;
 - pe-nna-* «hintreiben» — *u-nna-* «hertreiben»; de *nāi-* «conduire»;
 - pe-da-* «hinschaffen, forttragen» — *u-da-* «herbringen»; de i.-eur. **dō-* «faire mouvoir vers...; donner»;
 - pi/e-ja-* «hinschicken» — *u-ija-* «herschicken»; i.-eur. **iē-*;
 - etc.; pour l'étymologie, v. Pedersen, *Hittitisch* passim; pour le sens, Friedrich *o. c.* s. *ov.*; etc.

Le sens de *pē-* dans les exemples sous b) est secondaire; le contenu primaire de *pē* s'est conservé dans la locution *pē har(k)-*: ici, on le trouve au sens de «auprès de», «chez»: il relève le fait que l'objet se trouve tout proche de la personne à laquelle il est destiné. On voit que cet usage cadre très bien avec le sens que nous avons reconnu dans sl. *be-*, *bo-*.

Nous ajoutons que c'est déjà Sturievant, p. ex. dans sa *Comp. Gr.*¹ p. 213, qui ramenait hitt. *pē* à une forme à **bh-* initial; il compare all. *bei* et ses congénères, mais peut-être à tort, car le groupe de *bei* semble être issu de **a(m)bhi* «tout autours de», ce qui ne peut pas être sûr pour notre **bhe/bho*.

2^o Sl. **kppa*, conservé en pol. et en sorbe, et **koppina*, répandu dans toutes les langues slaves, désignent a) «broussailles» (russe, pol.) ou «buisson» (les mêmes), d'où «île dans le fleuve, couverte des broussailles» (b. russe, pol., sorbe) et sans doute aussi «bouquet», en tant que c'est la même forme extérieure qui relie un buisson à un bouquet: tch.; de la même image sont partis: «gerbe» en russe, et «balle, pelote; peloton» en sorbe: on sentait dans le mot désignant «buisson» et «bouquet» l'idée prim. de «matériel serré et compact»; b) «ronce» en bulg., serbe et slovène, de même que dans v. sl. *koppina*; et en tchèque. On voit que le sens «ronce» doit être aussi bien proto-slave que le sens «buisson, broussailles».

En partant de ce fait, on pourra comparer i.-eur. **qeub-* «buisson épineux», conservé dans v. sax. *hiopo*, v. all. *hiufo*, etc., et dans v. pruss. *kaāubri* = *kaubrē*; Pokorny, *Idg. EW* 595; en outre, on tirera lat. *veprēs* m/sens de **qep-r-ē-s*, c.-à-d. de la forme à **-p-* final.¹⁵

On posera la racine dissyllabique **qeup/b-*, ayant servi à désigner «buisson» (de toute sorte), mais surtout le «buisson épineux»: c'est ce dernier sens, qui a seul survécu en germanique et en v. prussien, vraisemblablement aussi en lat., si *veprēs* est parent; et c'est le même sens spécialisé de «buisson épineux» qui survit dans les désignations de la «ronce», en slave du sud et en tchèque. Pour le slave, on partira de **qu-m-p-*; c'est à son caractère expressif que cette forme doit son «infixe» nasal.

3^o Les deux adjectifs sl. **šēdž* «gris» et **šērž* «gris», en slovène aussi «blond», appartiennent à une racine i.-eur. **qsei-* «luire, être de couleur claire» que nous trouvons dans les groupes de mots suivants:

a) iran. **xšai-ta-*, attesté par av. *xšaēta-* «clair, lumineux, brillant» et *hvarə-xšaēta-* «soleil», pers. mod. *šēd* «éclat; soleil», *xur-šēd* «soleil»; et iran. **xšai-na-*, attesté avec le préfix. nég. *a-* au sens de «dépourvu de l'éclat, = (de couleur) sombre», d'où «bleu», dans av. *axšaēna-* «de couleur sombre», pers. mod. *xāšīn* «bleuâtre, bleu foncé», ossète *āxsīn* «gris foncé», v. pers. *axšaina-* «nom d'une pierre précieuse, turquoise?», etc. — v. pour le groupe iran. Horn, *Npers. Et.* 109; Abajev, *Ist.-et. sl. oset. j.* 220 sq.; Kent, *Old Persian*² 165; etc.;

b) gr. *σῖγαλόεις* «luisant, brillant», *σῖγαλόω* «rendre brillant, polir», *νεο-σῖγαλος* «brillant d'un éclat récent»: ils reposent sur un subst. **σῖγαλος/v* «éclat», formé au moyen du suffixe *-αλο-* sur une racine *σῖγ-*; celle-ci présente l'élar-

¹⁵ V. Wood, *Post-Cons. w* 47; pour la phonétique Sommer, *Lat. Laut- und Formenl.*^{2,3} 221.

gisement -g-, bien connu d'ailleurs dans les racines au sens de «briller, être clair, étinceler», p. ex. *bhera-ǵ- chez Pokorny, *Idg. EW* 139, *bhlei-ǵ-, *ibd.* 156 sq., *sp(h)el-g- *ibd.* 987; — il n'y a pas d'exemple de notre racine non élargie, car σιάλωμα «bord métallique d'un bouclier» et σιαλώσαι ποικίλαι semblent être le résultat d'un croisement de notre σιγάρδεις au sens «huileux, luisant de graisse» et de σιάλος «porc gras»;

c) les noms propres thraces: α) Ἀξί-ερος «Démèter», Ἀξιο-κέρσα «Perséphonè» et Ἀξιο-κέρσος «Hadès» sont des divinités chthoniques dont les noms signifient, selon Detschew, *ZONF* 7, 196 ss., «la terre noire», «la tueuse noire», «le tueur noir»; β) Ἀξι-ονα, nom d'une ville, *auj. Cerna-voda* «Eau noire», signifie le même dans la langue thrace, selon Detschew *o. c.* 193 et 196; γ) Ἀξιός, le nom ancien du Vardar (celui-ci = Βαρδάρης, parent de got. *swarts* «noir», selon Krahe, *Die Sprache der Illyrier* 94!), du fleuve dont l'eau boueuse et noire était bien connue aux anciens, v. Strab. 7, frg. 21; Plin. *Nat. hist.* 31, 14, signifie selon le même auteur «Le noir»; on remarquera qu'un autre fleuve portant le même nom (affluent de l'Istre) se nomme *auj. justement Cerna-voda*; pour l'ensemble des formes et des références, v. Detschew *o. c.* et *Thrak. Sprachreste* 18 sq.; il analyse l'élément aksio- en a- privatif et *ksei-, *ksi- qu'il retrouve dans le groupe iran. *xšaita-, *xšaina-.

Le slave a donc hérité de l'i.-eur. comm. cette racine au degré o; car c'est *qsoi- seul qui donne une explication exacte du sl. historique, avant tout du š-des formes du slave occidental. On ajoutera que *šēd_o est secondaire, formé de *šēr_o sur le modèle de blēd_o «pâle»; etc. (v. Vasmer, *Russ. EW* II 601 sq.).

4^o Lit. *es̃ys*, *as̃ys*, etc. «prêle», à moins qu'il ne remonte à finn. *hosia*; etc., v. Fraenkel, *Lit. EW* 124, pourrait être parent de lat. *arista* «arête, barbe d'épi, épi» et de gr. ἦια «balle du blé (Hom., *Od.* 5, 568, à séparer de ἦια «provisions de routes), restes de tige; etc. d'un légume (Phot.)». On partira d'un *as- ou *es-pointu; objet pointu; partie saillante, pointue des plantes»; pour lit. *es̃ys*, cf. finn. *ahma* «prêle» en tant qu'emprunt au germ. *ahma- «plante à feuilles pointues», racine *ak'- «pointu»; pour lat. *arista*, provenu d'un *as-*es-tā* «pourvue de pointe(s)», cf. all. *Ahre* de *ak'-, etc.; pour gr. ἦια, reposant sur *ēsijō-m ou *āsijō-m, neutre d'un adj. *ā/ēsijō-s «pointu», on comparera lat. *acus* «balle du blé» et all. *Aggen* «balle du lin ou du chanvre» de *ak'-.

On ajoutera m. irl. *eorna* «orge» de *es-or-n-iā «pourvue de barbe»; pour le sens, cf. gr. ἀκ-οσ-ιή «orge» en face de got. *ahs* «épi», etc., et i.-eur. comm. *ǵherzdā, ǵhyzd- «orge» de *ǵher(s)- «être saillant, pointu» dans lat. *horreō*, v. Pokorny, *Idg. EW* 445 sq. Ceci implique que le vocalisme primitif du groupe était e-, latin *arista* pouvant avoir emprunté son a- au groupe de *acus*, *agna*.

La même explication vaut pour le vocalisme de deux mots de sens très séduisant, s'ils sont parents de notre groupe: arm. *hask* «épi», remontant à i.-eur. *as-qo- «pourvu de barbe», si son h- pouvait être expliqué par analogie, et rappelant en ce cas le mot lette *ašk'i* «prêles», qui pourrait remonter à la même forme indo-européenne; enfin, ligure *asia* «sorte de blé» (*secale*, selon Plin. *Nat. hist.* 18, 141) pourrait rejoindre gr. ἦια, en tant que démontrant un *asio- «plein de balles, de pointes»; mais on sait que les philologues ont lu le texte de Plin. d'une façon différente, en évoquant v. ind. *sasyām* «blé».

5^o Sl. *šatriti «considérer, observer» (pol. *szatrzeć*, tch. *šetřiti*) avec slovène *šatritja* «magie», *šatrat* «ensorceler» dérive de la formation nominale *šatro ou *šatra «observation» ou «signe»; la même formation sera à l'origine du nom tokharien B *šotri* «signe (de reconnaissance)», plur. *šotru-na*, A *šotre*: celui-ci est un vieux thème en *-ū-, selon Pedersen, *Tocharisch* 67 sqq., le *-ū- ayant passé en finale à -i, -e historique, selon les dialectes; mais ce *šotr-i*, *šotr-e* présente un suffixe -i, -e, qui ailleurs sert à former des abstraits verbaux, p. ex. *rek-i*, *rak-e* «mot, parole» de *rek-*, *rak-* «dire», etc.: on a donc le droit de supposer que *šotri*, *šotre* repose sur un thème verbal tout proche de sl. *šatri-ti*, lui-même dérivé du même nom en *-tro/ā- qu'on a supposé pour le verbe slave, v. plus haut. Le parallélisme entre le groupe slave et le mot tokharien devient ainsi complet.

Le substantif qui a servi de base des deux verbes contient à coup sûr le suffixe bien connu des noms abstraits déverbaux et des noms d'instruments; pour la racine, il ne reste que ša- du slave et šo- du tokharien. Cette même racine se retrouve dans gr. *σαφα* «clairement, manifestement» (d'où *σαφής*, v. Leumann, *Homerische Wörter* 112, note 77), adverbe en -a (acc. pl. ntr.?) d'un adjectif en -φο-, *σα-φο-ς «clair, évident» (pour le suffixe, cf. lat. *al-bu-s* «blanc» et gr. *ἀγν-γο-ς* «brillant», i.-eur. *-bho-); enfin dans gr. *σημα*, dor. *σάμα* «signe, signe céleste, augure, tombeau». Le dernier atteste la racine à vocalisme lourd *-ā- au degré plein, ce qui montre que -a- de *σαφα* remonte à *-a- i.-eur. (degré réduit) et que le -a- du slave s'identifie à -ā/η- de gr. *σάμα*, *σημα*; pour le tokharien, on sait bien que *-ā- i.-eur. passe quelque fois à -o- tokharien, ainsi dans B *procer* «frère» et surtout dans le mot pour «bras», B *poke* = A *poke*, qui reposent sur un thème en -u-, v. ind. *bāhú-ś*, gr. *πῆχυς*, bien que les raisons de la déformation de cette flexion en tokharien ne soient point claires; v. Benveniste, *BSL* 52, 62, qui y voit une formation différente. On peut supposer que le passage de *-ā- pré-tokharien à -o- historique dépend en quelque mesure de l'entourage formé par des voyelles labiales; si cette hypothèse est réelle, on trouvera un parallélisme entre *šotri*, ancien thème en *-ū-, et *poke*, ancien thème en -u-:²⁴ comme *poke* doit son -o- au lieu de *-ā- à cette circonstance, on fera remonter le -o- de *šotri* à *-ā- i.-eur.; on regagnera par là le mot sl. *šatri-ti*.

Le σ- du grec peut remonter à un groupe de consonnes, p. ex. *sū- dans *σιγάω* «se taire»: all. *schweigen*; mais, en un cas certain, il dérive de *ksū-; *σέλμα* «charpente, banc, poutre», avec all. *Schwelle*, est parent de *ξύλον*, v. Persson, *Beiträge* I 581 sqq. Il est vrai que *ksū- ne pourrait jamais passer à sl. š- ni à tokh. š-, mais on profitera de cet exemple en supposant pour notre groupe de mots une initiale *ksī-, qui sans aucun doute répond à toutes les exigences de la phonétique des trois langues en question. On restituera ainsi une racine i.-eur. *ksjā- «observer, regarder, voir».

En s'inspirant des exemples bien connus du passage du sens de «clair, briller» à «voir, regarder», p. ex. gr. *λεῖκός* «blanc» — *λεόσσω* (voir aussi sl. *ględjō*, *zbrjō*, v. ind. *sam-bhālayāmi*, all. *Blick*, etc.), on pourra ramener notre racine, en tant que base lourde en *ā, à *qsei- «briller» de l'article n° 3^o ci-dessus; le groupe initial contient donc une vélaire: *qsjā-.

²⁴ Il se peut que A *poke* remonte à un thème en -ū- et qu'il y ait eu une réfection de la flexion sur la base du thème en -o- = B *poke*.

Tatjana Kopitar

OLIVERA GOLDSMITHA *THE VICAR OF WAKEFIELD* PRI SLOVENCIH DO LETA 1876

1. KAKO SMO SLOVENCİ ZVEDELI ZA ROMAN OLIVERA GOLDSMITHA *THE VICAR OF WAKEFIELD*

Pri raziskavanju odmeva Goldsmithovega *Župnika Wakefieldskega* pri nas in pri ugotavljanju njegovega vpliva na našo literaturo je bil vodilni problem: kako smo Slovenci z Goldsmithovim *Župnikom Wakefieldskim* sploh prišli v stik, ko je vendar znano, da so bili v 19. stoletju naši stiki z Anglijo neznatni, da je bilo učenje angleščine pri nas prav redek pojav in poznavanje angleške literature dokaj skromno.

Ceprav je v prvi polovici 19. stoletja začel Avstrijo in s tem nas na Anglijo navezovati njen kapital in so angleški trgovci prihajali v naše kraje, zlasti na Reko in v Ljubljano, ter se nekateri od njih tudi za stalno naselili pri nas, je bilo zanimanje za angleški jezik tedaj pri nas tako zelo omejeno, da razen do prav redkih posameznikov *Župnik Wakefieldski* prav gotovo ne bi mogel prodreti do nas po direktni poti, zlasti še, ker je bil v Angliji sami sprva prav malo cenjen. Nasprotno pa ga je Nemčija, zajeta v val anglomanije, sprejela zelo navdušeno.¹

Tam namreč leta 1767 izide delo v Gelliusovem prevodu in si še istega leta pridobi kot najbolj vnetega posrednika Herderja. Ta ga do septembra že tretjič prebira, priporoči ga Hamannu, omenja ga v tisku. V januarju 1771, ko ga prebira že četrtič, meni, češ da je to »eins der schönsten Bücher, die in irgend einer Sprache existiren...«² Tudi svoje učence seznanja z njim. Ob koncu januarja ali v začetku februarja leta 1771 ga v svoji sobi bere nekaterim svojim študentom, med katerimi Jung-Stilling že leta 1772 napiše pod očitnim Goldsmithovim vplivom delo *Heinrich Stillings Jugend*, pa tudi J. W. Goethe se izredno navduši za *Župnika Wakefieldskega*. In prav Goethe je tisti, ki prvi vzbudi po-

¹ Goldsmithov odmev v Nemčiji je proučil L. M. Price v »English literature in Germany«, University of California Press, 1953, XVI, 207—214.

² Herderjevo pismo Carolini Flachsland (glej L. M. Price, English literature in Germany, 1953, str. 207).

zornost sveta za to »prose idyll«. Njegovo navdušenje za Goldsmithov roman je trajno in tudi nanj samega vpliva. V *Wertherju* leta 1774 tudi omenja, da je Goldsmith Lottin najljubši avtor. V *Dichtung und Wahrheit*, v katerem je po mnenju Ericha Schmidta opisal dogodke v Sesenheimu po Goldsmithovem vzoru in tretje hčere ni omenil le zaradi analogije s Primrosovimi,³ pa podaja svojo najbolj izčrpno in za našo literarno preteklost tako pomembno sodbo o *Župniku Wakefieldskem*. Tudi *Eckermannovi* pogovori kažejo Goethejevo visoko mnenje o tem delu. Goethe svetuje 3. decembra 1821 Eckermannu: »Suchen Sie in der Literatur einer so tüchtigen Nation wie die Engländer einen Halt. Zudem ist unsere eigene Literatur größtenteils aus der ihrigen hergekommen. Unsere Romane, unsere Trauerspiele, woher haben wir sie, als von Goldsmith, Fielding und Shakespeare?«

Dne 25. decembra 1829 pa osemdesetleten spet potrdi v pismu Zelterju pomembnost tega romana: »In diesen Tagen kam mir von ungefähr der Landpriester von Wakefield zu Händen, ich mußte das Werklein vom Anfang bis zum Ende wieder durchlesen, nicht wenig gerührt von der lebhaften Erinnerung, wie viel ich dem Verfasser in den siebziger Jahren schuldig geworden. Es wäre nicht nachzukommen, was Goldsmith und Sterne gerade im Hauptpuncte der Entwicklung auf mich gewirkt haben.«

O veliki razširjenosti romana med širokim nemško beročim občinstvom izvemo iz predgovora Karla Rudolfa Schauba k tretji izdaji Goldsmithovega *Župnika Wakefieldskega* v Leipzigu leta 1838. Tu beremo: »Diese neue Auflage ist ein unveränderter Abdruck der zweiten, in dem der Herausgeber wesentliche Verbesserungen vorzunehmen nicht in Stande war. Der, ungeachtet eines in Leipzig erschienenen Nachdrucks, rasche Absatz der ziemlich starken zweiten Auflage hat den Unterzeichneten in der angenehmen Ueberzeugung befestigt, daß vorliegende Ausgabe des Vicar nicht unbrauchbar sei.«

Tej tretji izdaji je priključen tudi ponatis Schaubovega predgovora k prejšnji, t. j. drugi izdaji iz leta 1835. V njem je Schaub pisal: »Kaum sind fünf Jahre seit dem ersten Erscheinen dieser Ausgabe des Vicar of Wakefield verflossen und die 2000 Exemplare starke Auflage ist schon vergriffen, für mich ein erfreulicher Beweis, daß diese Arbeit nicht ganz unnütz gewesen.«

³ Erich Schmidt: Richardson, Rousseau und Goethe; Jena 1924, 221.

Ob tolikem zanimanju občinstva nam je tudi razumljivo veliko število izdaj tega romana v nemških deželah. Iz knjige »Index locupletissimus librorum qui inde ab anno 1750 usque ad annum 1870 in Germaniae et in terris confinibus prodierunt« razvidimo, da je v obdobju od leta 1767 do 1870 povprečno skoraj vsako leto izšla nova izdaja *Župnika Wakefieldskega*. Pri tem pa ni všteto prečesto ponatiskavanje ene in iste izdaje, ki je doseglo tudi številko 17⁴ in morda še večjo.

Tako velik odziv tega romana v deželi, s katero smo bili tedaj v neposrednih odnosih, je gotovo važen činitelj, da kljub našim skromnim stikom z Anglijo tudi pri nas roman ni bil neznan.

Izmed izdaj, ki so krožile med nami do leta 1876, so iz Licejske knjižnice še danes ohranjene naslednje:

1. *The Vicar of Wakefield*, London 1781.
2. *Der Dorfpfarrer zu Wakefield*, Ein Roman von Oliver Goldsmith, in drei Sprachen mit Anmerkungen, Nürnberg 1835.
3. *The Vicar of Wakefield*, A Tale by Oliver Goldsmith, Leipzig 1838.
4. *Der Landprediger von Wakefield*, Eine Erzählung von Oliver Goldsmith, Leipzig 1851.
5. *The Vicar of Wakefield*, A Tale by Oliver Goldsmith, Braunschweig 1874.

Ohranjene so torej:

1. Ena originalna angleška izdaja, brez vsakršnega uvoda.
2. Dve nemški izdaji angleškega teksta z nemškima uvodoma. V obeh izdajah je angleški tekst povzet po W. Scottovi izdaji. Uvod v izdajo iz leta 1838 govori o Goldsmithovem življenju, njegovih delih in o veliki razširjenosti *Župnika Wakefieldskega*. Izdaja iz leta 1874 pa je šolska izdaja, namenjena učencem angleškega jezika. Zato je dodan poleg komentarja tudi slovarček, v katerem je vsaka beseda fonetično transkribirana in opremljena z akcentom.
3. Ena angleško-francosko-nemška izdaja iz leta 1833 s pripombami in nemškim uvodom, v katerem je podan pregled nekaterih najvažnejših izdaj — tako originalnih angleških tekstov kot prevodov — Goldsmithovega *Župnika Wakefieldskega*. Tudi v tej izdaji je angleški tekst po W. Scottovi izdaji. Točni francoski prevod je iz leta 1828; nemškega pa je oskrbel dr. C. M. Winterling.

⁴ V Ljubljani imamo izdajo: »The Vicar of Wakefield. Nach Walter Scott's verbessertem Texte durchgängig accentuirt...« Siebzehnte Auflage 1874.

4. Ena izdaja nemškega prevoda iz leta 1851; tu je dodan tudi obširen pregled Goldsmithovega življenja in dela. Prevajalec je Karl Eduard von der Oelsnitz.

Zanimivo je, da so vsi ti prevodi točni. V njih ni nikakih preoblikovanj, popravilanj in tudi ni v njih ničesar izpuščenega, čeprav so bila pri prevajanju avtorjev 18. stoletja razna samovoljna spreminjanja sicer zelo pogostna.

Zaporedje izhajanja teh izdaj se ne ujema z zaporedjem, kakor so prihajale v Licejsko knjižnico. Medtem ko je izdaja iz leta 1851 prišla tja že leta 1868, izdaja iz leta 1874 pa celo še istega leta, je izdaja iz leta 1781 prišla šele leta 1861. Izdajo iz leta 1838 je ta knjižnica dobila šele v 20. stoletju, s čimer seveda še ni rečeno, da ta izdaja pri nas v 19. stoletju ni bila znana in da njeni izvodi niso krožili med našim tedanjim kulturnim občinstvom, kateremu je bil poleg drugih prevodov in raznih izdaj originala od leta 1848 naprej verjetno dostopen tudi hrvaški prevod, ki ga omenja tudi Levstik.⁵

Kakšen pa je bil v resnici odziv *Župnika Wakefieldskega* pri nas?

2. ŽUPNIK WAKEFIELDSKI PRI SLOVENCIH DO LETA 1858

Ugotovljeno je, da je Goldsmithovega *Župnika Wakefieldskega* poznal Matija Čop.⁶ To spričo Čopovega tako obsežnega poznavanja svetovne literature nikakor ni presenetljivo. Tudi dejstvo, da ga je poznal v originalu, je vsekakor razumljivo. Saj je poučeval v hiši angleškega lesnega trgovca Mossingtona sinove v francoščini in nemščini v zameno za angleščino.⁷ In na Reki je sploh začel »že kmalu dajati prednost družbi, ki so jo tvorili nekateri člani angleške kolonije (Tomaž Mossington, lesni trgovec...; tega sin Mozes in hčerka Mary; angleški konzul John Leard; tega nečak Karel Hill, neki Eduard Smalwood)«. ⁸ Poleg tega pa ga je celo njegov poklic — namreč poučevanje angleškega jezika in slovstva v Lvovu — silil k temu, da se je intenzivno ukvarjal z angleško literaturo.

Pomembnejše kot poznavanje samo pa je dejstvo, da nam njegova privatna knjižnica, »ki je ogledalo Čopovih literarnih interesov«, ⁹ daje

⁵ Fran Levstik, Popotovanje od Litije do Čateža. Zbrano delo IV, 27.

⁶ Avgust Zigon, Čopova biblioteka, 1917, str. 31, št. 766, 767, 768, 769.

⁷ France Kidrič, Matija Čop, SBL I, 98.

⁸ Ibidem, str. 100.

⁹ Ibidem, str. 103.

slutiti, da dela ni prebral le mimogrede. V knjižnici sta zastopani namreč dve izdaji *Župnika Wakefieldskega*: trojezična v izdaji dr. C. M. Winterlinga — iz leta 1833¹⁰ in angleški original iz leta 1828 v izdaji Carla J. Christa Wagnerja.¹¹ In kot razberemo iz dr. Winterlingovega uvoda k njegovi trojezični izdaji, je prav Wagnerjeva izdaja (ki nam je danes sicer nedosegljiva) zaradi svojih geografskih, historičnih in etničnih ter gramatikalnih razlag k romanu veljala kot posebno kvalitetna. Prav tako je tudi slovar h Goldsmithovemu romanu zastopan v Čopovi knjižnici z dvema izdajama. To sta:

1. *Wörterbuch zum Vikar of Wakefield* v. O. Goldsmith v. C. A. F. Mann, Braunschweig 1825, ter

2. *Wörterbuch* v. Carl Rudolph Schauss zum Vikar of Wakefield v. O. Goldsmith, Leipzig 1832.

Pri tem moramo upoštevati, da gre za biblioteko, »ki jo je zbiral čitatelj in poznavalec vsebine, a ne iskatelj bibliofilskih redkosti.«¹²

Tudi Prešeren je poznal in cenil *Župnika Wakefieldskega*. O tem poroča v svojih spominih Chrobathova hči Luiza Pesjakova. Takole pravi: »...nekoč je položil tiho nasmihač se dragi učitelj staro, preprosto vezano knjižico predme na mizo, odprl jo in brala sem: 'Englische Sprachlehre'. Imela sem se učiti angleščini! ... S pravo razvnetostjo sem se prijala uka — in mesec dni potem sva začela čitati 'The Vicar of Wakefield' v izvirniku. Nikdar ni učitelju bilo mōči prehvaliti izbornega dela.«¹³ Čeprav je Luizina izjava o bliskovitem napredku v angleščini sumljiva, pa je sam podatek o Prešernovem dejanskem poznavanju Goldsmithovega romana na moč pomemben.

Da je Prešeren cenil Goldsmithov roman, nikakor ni presenetljivo, saj se *Župnik Wakefieldski* v mnogih elementih približuje romantiki, s svojo čustveno svojstvenostjo pa je sploh moral biti Prešernu blizu.

Najbolj znan pa je bil ta roman nekoliko kasneje, in sicer v štiridesetih oziroma petdesetih letih 19. stoletja, ko je dobil vnetega posrednika v Petru Petruzziju. Profesor Petruzzi je zelo mnogo pripomogel k temu, da se je roman razširil med našim dijaštvom. Stritar sam se v poročilu o Jesenkovem prevodu Goldsmithovega romana spominja

¹⁰ Der Dorfpfarrer zu Wakefield, Roman v. O. Goldsmith v. Dr. C. M. Winterling, Nürnberg 1833.

¹¹ The Vicar of Wakefield by O. Goldsmith, v. Carl Js. Christ Wagner, Marburg 1828.

¹² France Kidrič, Matija Čop, SBL I, str. 103.

¹³ L. Pesjakova, Iz Mojega detinstva, LZ 1886, 675.

Petruzzijska kot tistega, ki mu je prvi odkril Goldsmitha. Takole pripoveduje o svojem prvem stiku s tem pisateljem: »Nepozabljiv mu je lep čas, ko ga je v mali, izvoljeni družbi bral z možem učiteljem, ki ga tudi že črne zemlje pokriva odeja! Ta mladostni spomin menda nekoliko pomaga, da mu je ta roman nekako posebno priljubljen.«¹⁴

Tudi Levstiku je prav Petruzzi posredoval Goldsmithovo delo. Anton Slodnjak celo meni, da so v Levstikovem »Popotovanju od Litije do Čateža« »pri opozorilu na Goldsmithov roman delovale v Levstiku morebiti tudi besede prof. Petra Petruzzijskega, ki je svoje dijake navajal k čitanju tega dela.«¹⁵ Prvi del Slodnjakove misli sicer ni dokazljiv, toda Petruzzijskova velika zasluga pri razširitvi romana je neizpodbitna in postane še bolj očitna, ako pomislimo na Petruzzijskovo dolgoletno poučevanje v Ljubljani (od 1831 do 1862), na njegovo znano prizadevanje za estetsko izobrazbo svojih dijakov in pa na dejstvo, da je po šolski reformi leta 1849 poučeval nekaj let vsakega dijaka, ki je v Ljubljani obiskoval višjo gimnazijo. — Obenem pa vsa ta dejstva govore za to, da je bil Goldsmithov roman med tedanjimi dijaki splošno znan.

Toda kako to, da se je tudi Petruzzi odločil za roman, ki ga je cenil Prešeren, ko je vendar znano, da se je estetika tega razsvetljenca zelo razlikovala od Prešernove.¹⁶ Pri izbiri tega romana so Petruzzijski prav gotovo vodili pedagoški vidiki. Saj opazimo, da ga je dajal v roke dijakom, ki jih je učil angleščine; saj glede jezika res ne bi bil noben drug angleški pisatelj 18. stoletja tako primeren za začetnika. Hkrati in predvsem pa je bila njegova moralna tendenca tista, ki je vabila vzgojitelja, da je roman posredoval tudi tistim dijakom, ki jih ni učil angleščine. *Župnik Wakefieldski* je bil še tembolj primerno čtivo, ker je slovenski konservativni tabor, ki je še vedno imel vodstvo slovenskega življenja v svojih rokah, želel tudi v literaturi smer, ki bi vzgajala v verski ponižnosti.

Koliko pa je Goldsmithov *Župnik Wakefieldski* do leta 1858 vplival tudi na slovensko literaturo?

Ker tedaj skoraj nismo imeli tekstov, ki bi izšli v samostojni knjižni obliki, in je bila šele z ustanovitvijo »Novic« leta 1843 in z ustanovitvijo »Slovenije«, »Zgodnje Danice« in »Vedeža« leta 1848, »Ljubljanskega

¹⁴ B. M., »Župnik Wakefieldski — Poslovenil J. Jesenko«, Zvon 1876, 360.

¹⁵ Glej Fran Levstik, Zbrano delo IV, 494.

¹⁶ France Kidrič, Prešernov album, 1949, 273.

časnika« in »Slovenske Bčele« leta 1850 ter »Šolskega prijatelja« leta 1852 dana vsaj materialna osnova za plodnejši razvoj slovenske proze — je za naš problem seveda potrebno pregledati prozo v tedanjih naših časopisih. Čeprav je znano, da so se v njih le redko pojavili sestavki z resnično literarno vrednostjo, vendar bi ne bilo pravilno, če bi to gradivo omalovaževali. Saj bi moglo biti važen vir za spoznavanje našega postopnega sprejemanja Goldsmitha. In ker so ti listi zajemali precejšnje število avtorjev, bi bilo mogoče prav iz njih najbolj nazorno spoznati, kako širok je bil krog pisateljev, na katere je vplival Goldsmithov *Župnik Wakefieldski*.

Toda, ko bi radi zasledili njegov vpliv na prozo teh listov, se pokaže, da ni Goldsmith z ničimer vplival nanjo. Četudi gledamo le z vidika, koliko je obogatil našo literarno tvornost s svojimi motivi, značaji in liki, s svojo idilično-patriarhalno atmosfero, ne glede na to, ali so pri tem njegove svojstvenosti prodrle k nam direktno ali indirektno, ni najti v vseh petnajstih letih ničesar, kar bi kakorkoli spominjalo na Goldsmitha. V vseh sestavkih v »Novicah«, »Sloveniji«, »Zgodnji Danici«, »Vedežu«, »Ljubljanskem časniku«, »Slovenski Bčeli« in »Šolskem prijatelju« ni najti niti enega tistih elementov evropskega sentimentalizma, ki so se, kakor je znano, porodili v Angliji, in prišli tudi v Goldsmithovega *Župnika Wakefieldskega*. Pozneje v evropski literaturi tako razširjene motive, kot so to motiv dveh sester z značilnim kontrastom v značajih, motiv zapeljanega dekleta iz srednjega stanu in zlasti še motiv pobega (»elopement«), je pred Goldsmithom prvič v Evropi populariziral že Richardson. Seveda bi ti motivi, kolikor bi jih našli v slovenski literaturi, nujno zahtevali posebno pozornost, da jih ne bi neutemeljeno pripisali Goldsmithovemu literarnemu impulzu. Toda kot že rečeno, v vseh 348 sestavkih ni nikakih sorodnosti z Goldsmithom. Res je v tedanjih naših listih poleg utilitaristične proze prevladovala zlasti iz folklornega bogastva zajemajoča smer, iz katere se je samostojna romantična novelistika le počasi izvila. Res sta se zlasti duhovščina in konservativni del še vedno borila proti zaljubljenim zgodbam, češ da so te pohujšljive. A kljub temu so se v tedanjih listih pojavile tudi take zgodbe. Tudi v njih se je sem in tja utrnil kak drobec sentimentalizma.

Vendar Goldsmithov *Župnik Wakefieldski* do leta 1858 pri nas ni imel nikakega odziva.

V letu 1858 pa ga je Levstik nenadoma postavil za zgled, po katerem naj bi bil »nekoliko zasuknjen« bodoči slovenski roman.

3. ŽUPNIK WAKEFIELDSKI IN FRAN LEVSTIK

Leta 1858 je načrtal Levstik v svojem *Popotovanju od Litije do Čateža* naslednji literarni program: »Skoraj da ravno tako malo snovi imamo za roman, ali dejal bi, da tukaj nam stojita odprti vsaj dve poti. Prva je pobožno-narodna, ..., druga bi morda bila nekoliko zasuknjena po zgledu Župnika Wakefieldskega — ki je prestavljen že tudi v ilirsko narečje — na čisti podlagi slovenskega življa...«

Zakaj se je Levstik odločil za *Župnika Wakefieldskega*, ni sam nikjer omenil; tudi kake svoje sodbe o romanu ni nikoli izrazil. Tako je mogoče razrešiti to vprašanje le posredno, upošteva je Levstikove nazore o prozi, kakor se ti odražajo v njegovi pesmi »Roman« (1857) ter v naslednjih njegovih kritičnih spisih do leta 1858: *Pesmi*, *Zložil Matija Kračmanov-Valjapec*, *Sreča v nesreči*, *Pegam in Lambergar*, *Odgovor sestavku Potrebe Slovencev glede prirodnih ved*.

Sicer pa tega Levstikovega nasveta ni mogoče imeti le za odraz njegovega osebnega estetskega nazora, pač pa v veliki meri za odraz Levstikove skrbi in razmišljanja za bodoči razvoj slovenske proze, zlasti pa njegovega mnenja o njenih dotedanjih uspehih. Seveda pa je že pri samem njegovem gledanju na potrebe slovenskega leposlovja udarila obenem na dan Levstikova realistična natura, njegova klasična izobrazba in njegova delno klasicistična estetika.¹⁷

Župnika Wakefieldskega je postavil v zgled z zavestnim namenom. Želel je, da bi se slovenska proza organsko razvijala; saj je to pozneje, ko je 20. decembra 1878 v pismu Stritarju govoril proti »Weltschmerz«, češ da je ta našemu razvoju še neprimeren, celo naravnost izrazil takole: »Mi sami ob sebi nismo nič, nego... nekoliko veljave dobodemo samo tedaj, ako se smatramo za mladičico, četudi najmanjšo mladičico ogromnega slovanskega debla. Ako bi mi sami sebe gledali s takim očesom, ne primerjali bi se ošabni velikim narodom: Nemcem itd. Zatorej bi sodil jaz, da je vse naše slovstvo na krivem poti.« Dan potem, 21. decembra 1878, je še dostavil: »Vendar jaz ne govorim, kar se umeje samo ob sebi, da se po modernem slovstvu nič ne ozirajmo. Temu danes noben izobražen človek ne uide, ako bi tudi hotel...«¹⁸ — Zavedal se je, da je slovenska proza z eno nogo še v prosvetljenstvu. Pred očmi je imel tudi okus preprostega bralca in je želel — skoraj verjetno pod vplivom Lessingove

¹⁷ Glej razpravo Antona Ocvirka Levstikov duševni obraz, Levstikov zbornik, 1933, 9—133.

¹⁸ NUK, Ms 1047 H., št. 36.

posredne izjave o pomenu umetnosti¹⁹ —, naj bi primerna literatura nenasilno dvigala okus tega bralca. Želel je, naj bi ta dobil prozo »kratkočasnega in podučnega zapopadka«.²⁰

Levstik je bil sicer »v estetiki učenec nemškega klasicizma, ki ga je že prav zgodaj spoznal v šoli, in... je ob njem tudi miselno rasel«, ²¹ vendar je že prišel do spoznanja, da bi se moralo pisati »na podlagi domačega življenja, da bi Slovenec videl Slovenca v knjigi, kakor vidi svoj obraz v ogledalu«. ²² In Slovenec, ki naj bi v taki literaturi predstavljal osrednjo osebo, »veljavnega domačina«, je mogel v tistem času biti predvsem srednji kmet, ki je leta 1848 najbolj iskreno revoltiral zoper fevdalizem in ki je v letu 1858 stal še dokaj trdno. V svojem *Župniku Wakefieldskem* Goldsmith idealizira in povečuje prav to družbeno plast. — Kajti v obdobju, ko je Goldsmith pisal svoj roman, se je v Angliji industrijska buržoazija izoblikovala že v razred. »Ograjevanje« je tako spremenilo videz vasi, da je bila nespoznavna. Celotno 18. stoletje je potekalo v Angliji v znamenju poslabšanja položaja srednjih in malih kmetov; namesto njih so se dvigali veleposestniki, kapitalisti. Ta likvidacija maloposestniškega kmetijstva je našla odmev tudi v literaturi. Goldsmith, vse svoje življenje nasprotnik čezmernega kopičenja bogastva in zagovornik tiste male lastnine, ki ravno zadošča za zmerno preživljanje družine, je v obžalovanju nad propadanjem teh svobodnih kmetov v *Župniku Wakefieldskem* podal idilično sliko življenja, ki je tedaj v Angliji propadalo.

Župnik Wakefieldski se je torej moral Levstiku zdeti primeren tudi s socioloških vidikov; zlasti še ob pogledu, kakršnega je imel obenem s tedanjo slovensko javnostjo na značaj župnika Wakefieldskega. ²³ Da Levstiku v resnici tudi sociološka stran v literarnih stvaritvah ni ostala neopažena, se vidi iz njegovega — sicer deset let kasnejšega — kritičnega pisma Jurčiču, v katerem je temu očital: »Dalje meju kmeti preveč opisuješ edini proletarijat. Zakaj nejsi poleg teh golih sinov postavil kake trdne kmetske hiše,... Zdi se mi, kakor bi tvoja knjiga nehoté dokazo-

¹⁹ Lessing, Hamburška dramaturgija, CZ, Ljubljana 1956, str. 390.

²⁰ Fran Levstik, »Odgovor sestavku Potrebe Slovencev glede prirodnih ved«, Zbrano delo VI, 37.

²¹ Anton Ocvirk, Levstikov duševni obraz, Levstikov zbornik, 1933, 96.

²² Fran Levstik, Popotovanje od Litije do Čateža, Zbrano delo IV, 24.

²³ Glej četrto poglavje te razprave.

vala, da Slovenci po Kranjskem nejmamo srednjih zamljákov nego samo graščake in take preproste ubožce, kakoršne zbiraš pri Obrščaku...²⁴

Levstik je v letu 1858 že poudarjal, naj bi bili človeški značaji v umetnosti podani raznovrstno. Naj bi bili odraz življenja in naj bi ne bili vsi urezani po eni meri.²⁵ In prav o Goldsmithovi »die Wahrheit in der Charakterschilderung«²⁶ je mogel Levstik celo citati v uvodu k nemškemu prevodu *Župnika Wakefieldskega*, kjer Eduard von der Oelsnitz citira Scottovo mnenje, češ da je to glavna Goldsmithova kvaliteta. V istem uvodu je mogel Levstik citati tudi opozorilo na Goethejevo visoko oceno *Župnika Wakefieldskega* v *Dichtung und Wahrheit*. V tej Goethejevi sodbi je tudi njegov središčni poudarek prav na značajih: zlasti na veličini in obenem resnični človečnosti župnika Wakefieldskega, katerega lepo poslanstvo da izvira prav iz njegovega humanega značaja. V isti sodbi Goethe kot nekak zaključek svojemu razmišljanju ponovi: »Die Darstellung dieses Charakters auf seinem Lebensgange durch Freuden und Leiden, das immer wachsende Interesse der Fabel, ... macht diesen Roman zu einem der besten, die je geschrieben worden; der noch überdies den großen Vorzug hat, daß er ganz sittlich, ja in reinen Sinne christlich ist, ...«²⁷ Obenem pa je *Župnik Wakefieldski* prav šolski primer potrditve Levstikovega stališča, da Cigler, ki »... je menil, kakor se kaže, da take bukve ne morejo pobožnega duha v sebi imeti, ako niso značaji razen enega ali dveh vsi dobri«,²⁸ nikakor ni zavzemal pravilnega stališča. Z *Župnikom Wakefieldskim* je mogel Levstik pokazati nazoren zgled, kako se v resnici »krepost najlepše sveti med hudobijo in zločinstvom«.²⁹

Župnik Wakefieldski je bil primeren zgled tudi zato, ker je Goldsmith v njem na preprost način podal podobo preprostega življenja, kar vse bi slovenskemu romanu v tej začetni fazi njegovega razvoja vsekakor pomagalo, da bi si pridobil zaupanje preprostega ljudstva, ki so ga do zdaj duhovniki navajali le k čitanju nabožnih del ter strašili pred romanom. Saj nam o tedanjem odporu do romana sploh takole poroča

²⁴ Levstikovo pismo Jurčiču, 7. II. 1868. (Avgust Pirjevec, Levstikova pisma, Slovenska Matica, 1931, 151–152.)

²⁵ Fran Levstik, Sreča v nesreči, Zbrano delo VI, 17.

²⁶ Der Landprediger von Wakefield, Eine Erzählung von Oliver Goldsmith, Leipzig 1851. Über Goldsmith's Leben und Schriften, 22.

²⁷ Ibidem, str. 21–22.

²⁸ Glej opombo 25, str. 17.

²⁹ Ibidem, str. 17.

Jurčič: »Strah obide te ljudi, ako čujejo besedo roman!«³⁰ Podobno pove tudi Stritar: »Roman bere! To je bila najhujša obsodba, ki je mogla zadeti ubogega dečka, ... Roman, to je bilo ime, ki obseza vse, kar je mladini pohujšljivega, zapeljivega, strupenega ...«³¹

Roman po zgledu *Župnika Wakefieldskega* bi mogel prebiti led tej nezaupljivosti.

Vendar pa kaže, da se zgled, ki ga je nasvetoval Levstik, mladim slovenskim romanopiscem ni zdel vabljev.

4. OD LEVSTIKOVEGA PROGRAMA DO STRITARJEVE REALIZACIJE

Levstikov nasvet zelo dolgo ni našel kakega vidnega odziva. Šele leta 1876 je štiridesetletni Stritar napisal svojega *Gospoda Mirodolskega*, in ta je res »zasuknjen« po *Župniku Wakefieldskem*. Sicer ni mogoče trditi, da si je Stritar svoj vzor izbral le pod Levstikovim vplivom. Domneve Ivana Prijatelja, češ da je Stritarja k naslonitvi na *Župnika Wakefieldskega* izpodbudil Levstikov program,³² pač ni mogoče dokazati. Iz Stritarjevega sestavka, ki se je pod naslovom »Župnik Wakefieldski. Poslovenil J. Jesenko«, pojavil 1. decembra 1876 v Zvonu, se zdi, da sta pri Stritarjevi odločitvi za ta vzorec imela važnejšo besedo dva druga motiva.

Prvi bi bila »neka posebna, individualna simpatija«, izvirajoča še iz časov, ko je bral roman s svojim profesorjem Petruzzijem; saj Stritar sam meni, da »ta mladostni spomin menda tudi nekoliko pomaga, da mu je ta roman nekako posebno priljubljen«. In priznati je treba, da vse kaže, da je moral biti Stritarju res blizu. Že v svoji mladosti ga je začel prevajati.³⁴ Vendar samo to še ne bi povedalo mnogo, saj je bilo prevajalcu-začetniku za njegovo izbiro v nemajhni meri gotovo odločilno zlasti preprosto, enostavno Goldsmithovo izražanje in njegov lahek jezik.

Mnogo določneje pa kaže Stritarjev odnos do romana dejstvo, da je najti neke motive prvine *Župnika Wakefieldskega* celo v njegovi *Spe-*

³⁰ Josip Jurčič, Pomenki o domačih rečeh. I. O slovenskem lepoznanstvu, SG 1866, 21.

³¹ Josip Stritar, »Literarni pogovori. J. Jurčič«, Z 1877, 30.

³² Istorija najnovije slovenačke književnosti od dr. Ivana Prijatelja, Letopis Matice Srpske 1907, 80.

³³ Glej opombo 14, str. 360.

³⁴ Prevedel je prvo poglavje in del drugega (NUK, Ms 1047, č. št. 6).

tinovi Metki in v Sodnikovih.³⁵ Toda Zorinova izjava: »Goldsmithov ‚Vicar‘ mi je zdaj najljubša dušna hrana,«³⁶ je edino le dokaz več za Stritarjevo suženjsko posnemanje Goethejevega Wertherja in nikakor ne gre iskati v njej Stritarjevega osebnega nagnjenja do Goldsmithove umetnine.

Drugi odločujoči motiv za Stritarjev izbor pa je Goethejevo navdušenje nad Goldsmithovim romanom in le-to Stritar celo jemlje kot merilo za resnično vrednost romana. Saj pravi: »Toda kaj je treba tu opravičevanja? Saj se nam poroča, da ga je sam Goethe štirikrat prebral, in Goethe je vedel, kaj je lepo!«³⁷

Kako pa je sodil o *Župniku Wakefieldskem* Stritar sam? V zvezi s tem problemom nam njegova izjava, češ da je *Župnika Wakefieldskega* Goethe »štirikrat prebral«, pomaga odkriti nekaj zelo zanimivega. Navedena Stritarjeva izjava namreč ni točna. V resnici si je Goethe roman izposodil trikrat iz Weimarske knjižnice;³⁸ izposodil si ga je od Johanne Falmer; čital ga je v Sesenheimu, čital ga je s Herderjem; skratka: čital ga je večkrat. Sicer Stritarjeva pomota v številu niti ne bi bila v tej zvezi omenjena, če ne bi prav ta vodila k neki ugotovitvi v zvezi s Stritarjevo »lastno« sodbo.

Tisti, o katerem se v resnici poroča, da je ta roman štirikrat prebral, ni bil Goethe, pač pa Herder. In da ga je Herder prebral štirikrat, se je celó večkrat poudarjalo. Tudi v izdaji Goldsmithovega *Župnika Wakefieldskega* iz leta 1874 v uvodu beremo: »In der That giebt es wohl auch wenige Werke dieser Art, die des Lesers Aufmerksamkeit besser zu fesseln wüßten, als dieser Roman, den auch unser großer Goethe den besten Roman nennt, der je geschrieben wurde, und von dem Herder sagt, daß er ihn bereits zum vierten Male gelesen und sich stets an ihm ergötzt habe.« In Stritar je vedel za to dejstvo, a verjetno ga je bral pred več leti in je ob tolikem poudarjanju Goethejevega občudovanja tega romana tudi to štirikratno prebiranje zdaj pomotoma pripisal Goetheju. Toda tega podatka, ki se mu je očitno zamešal, Stritar gotovo

³⁵ Motive, ki jih je v teh delih Stritar prevzel iz *Župnika Wakefieldskega*, podrobneje navaja Fr. Koblar v svojem uvodu k »Stritarjevim pripovednim spisom«, DSM v Celju, 1946, 60.

³⁶ Josip Stritar, Zorin, Zbrano delo III, 109.

³⁷ Glej opombo 14, str. 360.

³⁸ O tem je že leta 1831 izdal von Kendell razpravo »Goethe als Benutzer der Weimarer Bibliothek«. (Glej L. M. Price, *English literature in Germany*, University of California Press, 1953, str. 209, opomba 18!)

ni črpal iz navedenega uvoda. Njegova sodba o *Župniku Wakefieldskem* je dokaz, da je moral podatek črpati naravnost iz Herderjeve korespondence s Carolino Flachslund.³⁹

Herder je pisal Carolini: »Haben Sie den Landpriester von Wakefield gelesen! Ich lese ihn jetzt wohl schon zum viertenmal; er ist Eins der schönsten Bücher, die in irgend einer Sprache existiren und sehr, sehr, gut übersetzt... Er ist von der Seite der Laune, der Charaktere, des Lehrreichen und Rührenden ein rechtes Buch der Menschheit.« In v kasnejšem pismu je Herder spet ponovil: »Als Roman hat er Viel Fehlerhaftes, als Buch Menschlicher Gesichter, Launen, Charaktere, und was am schönsten ist, Menschlicher Herzen und Herzenssprüche, will ich für jede Seite so viel geben als das Buch kostet!« V Stritarjevem sestavku o *Župniku Wakefieldskem* pa so njegove prve in osnovne besede o tem romanu naslednje: »*Župnik Wakefieldski* je res neka posebna prikazen med romani; morebiti mu ni verstnika v vseh literaturah. Gotovo je romanov, dasi ne mnogo, ki imajo morebiti višjo estetično vrednost, ali tako ljubeznivega, tako dobrodejnega, priserčnega, mi vsaj ne vemo. Zato smo hvaležni gospodu pisatelju, da nam ga je podal v domači obliki.«⁴⁰

Mar ni ta njegova oznaka izrazito odsev Herderjeve, v Stritarjevem spominu že nekoliko obledele izjave?

Stritar je torej pojmoval Goldsmithov roman prvenstveno s te Herderjeve perspektive, torej s strani »der Laune, der Charaktere, des Lehrreichen und Rührenden« in ni imel posluha za zunanje dogodke v njem; označil ga je kot »psihologičen« roman, kot roman, v katerem nam pisatelj »odpre človeško serce, ... posveti v njegovo globočino, razsvetli nam skrivnostna kota njegova«. Ob takem Stritarjevem dojemanju *Župnika Wakefieldskega* in ob Stritarjevi osebni disponiranosti k takemu načinu pripovedovanja, tudi v njegovem lastnem romanu po tem vzorcu ne bo dosti zunanje razgibanega dogajanja.

Stritar je pisal leta 1876 svojega *Gospoda Mirodolskega* z določenim družbeno-vzgojnim namenom. Globoko človekoljubna nota *Župnika Wakefieldskega* in pa njegovo dosledno — čeprav ne vedno direktno — izpodbujanje k dobroti namreč mnogo pripomoreta, da se le-ta v velikem

³⁹ Ta korespondenca je bila objavljena v Herders Lebensbild leta 1849. (Glej L. M. Price, *English literature in Germany*, 207.)

⁴⁰ Glej opombo 33, str. 360.

obsegu pojmuje in uporablja kot vzgojni roman. Pri nas je takšno gledanje najbolj direktno izrazil Janez Jesenko v uvodu k svojemu prevodu *Župnika Wakefieldskega*. Tudi Stritarju je služil kot vzorec za njegov družbeno-vzgojni roman v njegovem novoustanovljenem družbeno-vzgojnem listu, za katerega bi bil roman po zgledu *Župnika Wakefieldskega*, ki je izrazito »le roman de la famille et du foyer«⁴¹ — tembolj primeren.

Kakšen je ta Stritarjev roman, ki je izhajal v *Zvonu* v letu 1876, torej v letu, v katerem je 14. oktobra izšel tudi Jesenkov prevod Goldsmithovega romana?

Stritarjeva odvisnost od Goldsmithovega *Župnika Wakefieldskega* je tako vidna, da so le-to opazili že Stritarjevi sodobniki.

Ti so na *Gospoda Mirodolskega* reagirali takole:

Trinajst let ni slovenski tisk omenjal *Gospoda Mirodolskega*. Res se pojavi v *Slovincu* 1. februarja 1876 napad na Stritarjev »brezbožni« način opisovanja Zore in Brede Mirodolske, a dela kot takega se ta napad ne dotika, saj je do tedaj v *Zvonu* izšlo šele prvo poglavje Stritarjevega romana. Edini, ki je do leta 1889 pisal o *Gospodu Mirodolskem*, je bil Stritar sam. Mesec dni po izidu Jesenkovega prevoda *Župnika Wakefieldskega* je v svoji recenziji *Župnik Wakefieldski*. *Poslovenil J. Jesenko* obenem opravičeval sebe in svojega *Gospoda Mirodolskega* z besedami: »Sklenili smo pisati izvirno povest, ne da bi se merili z angleškim pisateljem, to bi bilo najivno — uvesti smo hoteli samo ta 'genre' v slovensko slovstvo. Da je v tej povesti — *Zvonovi* bralci jo poznajo, samo če jo bero — tu pa tam kaj, kar nekoliko spominja na 'Župnika', za to se ne bojimo, da bi ne dobili odveze od vsakega leposlovnega sodnika; hoteli vsaj nismo posnemati...« Prav iz izjave: »hotelı vsaj nismo posnemati« pa se vidi, da je tudi Stritar sam čutil, da je *Gospod Mirodolski* zelo očiten posnetek. — Ta Stritarjev lastni zagovor se je pojavil, ne da bi mu kdorkoli prej v tisku očital, da je posnemal Goldsmithovega *Župnika Wakefieldskega*. Toda verjetno so prodrli prav do njega glasovi neodobravanja, ki so se širili med javnostjo; kajti »med mladino je vrelo in kipelo. Kaj poreče Stritar, kako se opere? Nekateri so hoteli malika že strmoglaviti z visokega piedestala izvirnosti, drugi so ga še branili...«⁴² — Kljub temu, da so to sicer kasneje napisane besede Stritar-

⁴¹ E. Legouis, L. Cezamian, *Histoire de la littérature anglaise*, Paris 1921, 824.

⁴² V. B., »Ruska biblioteka« in naši prevodi slovanskih izvirnikov, DS 1891, str. 330.

jevega nasprotnika Viktorja Bežka, pa mora vsekakor biti v njih nekaj resnice; čemu bi se sicer Stritar opravičeval?

Prvo besedo je nato izrekel Anton Mahnič. Ko je namreč v enem izmed sestavkov *Več luči ali nekoliko poglavij o idealizmu* v »Rimskem katoliku« leta 1889 napadal Stritarja nasploh, mu je obenem očital še njegovo odvisnost od Goldsmithovega *Župnika Wakefieldskega*, in to takole: »Ljubezen do idiličnega življenja na kmetih — odpeljanje hčere — nje krepost, da se ne dá zapeljati — nje bolezen in končna rešitev — nepričakovani srečen izid: to so glavne točke tu in tam. Značaj Burchella spominja na Zaboja; Edvina najdemo tu in tam, mošnja z vsem kar je notri, opomina na blagega oglarja v gozdu; še celo lastno domače vino, župnikov poseben ponos, si je moral Stritar izposoditi za g. Mirodolskega...«⁴³

Dve leti kasneje se je spomnil na *Gospoda Mirodolskega* Viktor Bežek. Skrit za začetnicama V. B., je v članku *Ruska biblioteka in naši prevodi slovanskih izvirnikov* pripovedoval, da so bralci ob prebiranju Jesenkovega prevoda Goldsmithovega romana takoj spoznali Stritarjevo odvisnost: »... prebravši prevod začeli smo šepetati med seboj in najprej boječe, potem vedno glasneje povpraševati se, nismo-li že kaj podobnega čitali. Kje? — V Mirodolskem! Da v Mirodolskem! Kakor luskine nam je padlo z očij! Da, Mirodolski, to ni nič drugega, kakor Župnik Wakefieldski sam! —«⁴⁴

Zagovornika pa Stritar ni našel. Spet se je branil sam, in sicer v pismu Pavlini Pajkovi. To pismo ji je tudi dovolil objaviti. Tako stoje v 73. številki »Slovenskega lista« v letu 1897 njegove besede: »Jaz sem menil, da ljudje že nimajo več kamenja zame; pa sem se zmotil. Priletel mi je eden, najdebelejši. Očita se mi... — tatvina, literarna tatvina! To bi bil res smrten udarec, ko bi me zadel, a me ni: Jaz nisem kradel nikoli, ne posnemal vedoma, nikoli! Za take podobnosti nisem jaz odgovoren. Jaz sem vedno poudarjal, da pisatelj bodi najprej izviren, če hoče imeti kaj veljave, in tako sem tudi sam ravnal... g. Mirodolski ni nihče drugi, nego jaz v poznejši dobi.«

Šele »Ljubljanski Zvon« je leta 1900 prinesel nekoliko bolj izpodbudne besede. Avtor Z., t. j. Zbašnik, piše med drugim takole: »Nato nam je podaril Stritar *Gospoda Mirodolskega*. Za zgled mu je bil pri tem

⁴³ Anton Mahnič, *Več luči ali nekoliko poglavij o idealizmu*, Rimski katolik 1889, 375.

⁴⁴ Glej opombo 42, str. 350.

spet 'Župnik Wakefieldski' ... S tem nočem reči, da je Stritar posnemal. Res je, kar trdi sam, da je vse, kar je spisal, njegova last, in nikakor se ne strinjam s tistimi, ki so mu očitali ponarejen denar! Stritar je po mojem mnenju le hotel različne žanre romana uvesti v naše slovstvo.«⁴⁵

A tudi ta Zbašnikov zagovor se takoj pokaže v drugačni luči, če pomislimo, da je bil napisan kot oglas ob izidu sedmega zvezka Stritarjevih *Zbranih spisov*, in je bil torej v nemali meri narekovan po komercialnih potrebah založbe.

Edini, ki je želel Stritarja prikazati kot popolnoma izvirnega, je bil Josip Tominšek. Ko je Stritar prišel v Ljubljano, je v svojem slavnostnem govoru, ki je bil nato objavljen v »Ljubljanskem Zvonu« leta 1906, zavračal Mahničeve očitke z besedami: »Da je Gospod Mirodolski posnetek 'Župnika Wakefieldskega' so očitovalcu kar verjeli tisti, ki tega spisa niso čitali; drugi pa ne! — Kak spomin na razne tuje vzorce najdemo naposled pri vsakem pisatelju, ki daje kake dalekosežne življenjske ali estetske nauke.« Toda Ivan Prijatelj je v svoji recenziji v »Naših zapiskih« leta 1907 Tominškov članek načelno popolnoma razvrednotil.⁴⁶ Ivan Prijatelj je tudi prvi, ki je o *Gospodu Mirodolskem* razpravljal literarnozgodovinsko, in sicer v svoji *Istoriji najnovije slovenačke književnosti*, objavljeni leta 1907.⁴⁷ Tu je poudaril, da se Stritar sploh zelo rad naslanja na kak slaven zgled. V zvezi z *Gospodom Mirodolskim* je Prijatelj pokazal na Goldsmithovega *Župnika Wakefieldskega*.

Kakšno stališče pa zavzemajo naše literarne zgodovine?

Tudi te ne morejo preko dejstva, da je Stritar posnemal Goldsmithov roman. Edina izjema je le Karla Glaserja *Zgodovina slovenskega slovstva* iz leta 1894, v kateri je *Gospod Mirodolski* prikazan kot originalno delo. Vse ostale literarne zgodovine pa bolj ali manj prizanesljivo in bolj ali manj podrobno opozarjajo na Stritarjevo odvisnost.

Leta 1927 je Avgust Pirjevec v svojem delu *Slovenski možje* ugotovil, da se izmed Stritarjevih glavnih pripovednih del zlasti *Zorin* in *Gospod Mirodolski* naslanjata na vzorce iz svetovne književnosti, a je nato označil Stritarja kot pripovednika, »ki se je učil iz svetovne književnosti in ki prinaša njene bogate zaklade v lepi in dovršeni obliki med Slovence«.⁴⁸

⁴⁵ Z., Književne novosti, LZ 1900, 446.

⁴⁶ Ivan Prijatelj: Dr. Jos. Tominšek, Jos. Stritar. Analiza njegovega življenja in delovanja, Lj. 1906. Ponatis iz LZ 1906. — Naši zapiski 1907, str. 72–80.

⁴⁷ Istorija najnovije slovenačke književnosti od dr. Ivana Prijatelja, Letopis Matice Srpske 1907.

⁴⁸ Avgust Pirjevec, Slovenski možje, DSM 1927, 177.

V svojem *Pregledu slovenskega slovstva* leta 1934 Anton Slodnjak sicer najprej prizna, da je Stritar v *Gospodu Mirodolskem* kot osnovo uporabil Goldsmithov roman *The Vicar of Wakefield*, a Stritarja takoj zagovarja, češ da »s snovno odvisnostjo od angleškega izvirnika ni zagrešil Stritar literarne tatvine, ker je tujo snov napolnil s svojim duhom in življenjem«. ⁴⁹ Podobno najdemo tudi v Slodnjakovem članku *Ob Stritarjevi stoletnici* najprej njegovo priznanje: »Tudi povest o Gospodu Mirodolskem je posnetek,« a takoj nato spet zagovor: »Večkrat omenjena sorodnost te povesti z Goldsmithovim župnikom Wakefieldskim je Stritarjeva hotena poteza.« ⁵⁰ — Tudi v svoji *Geschichte der Slowenischen Literatur* iz leta 1958 Anton Slodnjak na str. 212 Stritarja opravičuje: »Sein Roman war kein Plagiat, auch keine Übersetzung oder Umarbeitung, sondern eine originelle — Stritars Überzeugung nach — echt slowenische Weiterbildung der Goldsmithschen Idee.«

V tretji knjigi Stritarjevega *Zbranega dela* France Koblar v svojih opombah h *Gospodu Mirodolskemu* pravi med drugim tudi: »Pisatelju je bil pred očmi Goldsmithov župnik Wakefieldski« ⁵¹ in pa: »Zgled župnika Wakefieldskega je oblikoval Gospoda Mirodolskega.« ⁵²

Posebej pa je Koblar v snovnem, oblikovnem in idejnem oziru primerjal oba romana v svojem uvodu k »Stritarjevim pripovednim spisom«. ⁵³ Tu Koblar imenuje *Gospoda Mirodolskega* »poleg Žorina ... najizrazitejši primer Stritarjevega oblikovanja ob tujem zgledu«, in piše med drugim tudi: »Natančnejša primerjava bi našla še več sporednosti med obema romanoma: župnik doktor Primrose — profesor Mirodolski; Olivija in Zofija — Zora in Breda; Viljem Thornhill — Edvin; dve mestni gospodični — gospa Jarinova; skrivnostni posebnež Burchell (preoblečeni baron Thornhill) — Zabož. Nekatero lastnost župnikove žene so upodobljene v mirodolski gospodinji Barbi, celo hišni petelin ali vino, ki ga iz robidnic pripravlja župnikova žena, pa mirodolski petelin in vino gospoda Mirodolskega so take značilne malenkosti, da si ne moremo misliti ene brez druge. Predvsem pa so Goldsmithovi razgovori o družbi, pesništvo, revščini, trpljenju in dolžnosti, o kazni in ječi tista posebnost, ki je Stritarja učila, kako naj piše roman za izobražence. In če se spom-

⁴⁹ Anton Slodnjak, *Pregled slovenskega slovstva*, 1934, 239.

⁵⁰ Anton Slodnjak, *Ob Stritarjevi stoletnici*, *Sodobnost* 1936, 103—108.

⁵¹ Josip Stritar, *Zbrano delo* III, 436.

⁵² *Ibidem*, str. 437.

⁵³ France Koblar, *Stritarjevi pripovedni spisi*, *DSM v Celju*, 1946, 53—61.

nimo, da Viljem v razvnetem družinskem razgovoru pravi: »Ljubezen, svoboda in veselje so moja načela, nam živo stopijo pred oči razpravljanja na vrtu pri gospe Jarinovi in njih junak Edvin. Celo njegovo ime srečamo v čudoviti baladi, ki jo bere Burchell zbrani družbi. Upravičeno lahko sporedimo družabne zabave pri gospe Jarinovi — ribji lov, večerja, — jesensko razvedrilo, ki ga gospod Mirodolski pripravi svoji družbi, s podobnimi prizori pri Goldsmithu: večerni razgovori na župnikovem vrtu, kosilo na polju, zabave pri sosedu Flamboroughu.«⁵⁴

Večina literarnih zgodovinarjev se torej strinja, da je Stritar v *Gospodu Mirodolskem* posnemal *Župnika Wakefieldskega*, in da je ta odvisnost prvenstveno v snovnem in vsebinskem pogledu.

In ob vseh teh motivnih, vsebinskih podobnostih in podobnostih v značajih, na nekatere se je do danes kazalo, češ da so prevzeti po Goldsmithu, bi lahko dodali še mnogo drugih, manj izrazitih odvisnosti: izrecne Goldsmithove omembe glede imen obeh deklet tudi Stritar ni izpustil;⁵⁵ prav tako ne sanj;⁵⁶ stari rekvizit sentimentalizma — omedlevanje —, najdemo prav tako v *Gospodu Mirodolskem*.⁵⁷ V obeh romanih se pri vsakem fizičnem delu znajdeti skupaj oba bodoča zakonca: Sofija in Burchell oziroma Breda in Radovan. In po Goldsmithovem zgledu pripoveduje tudi Stritar takoj v prvem poglavju s primero (ki pa je različna od Goldsmithove), kakšen zaklad da so otroci.

Očitno je, da je Stritar Goldsmithove motive in like uporabil popolnoma nesamostojno. Kakih novih motivov pa v zgodbo skoraj ni vnesel.

Pri nas so doslej skušali Stritarja opravičiti, češ da je vendar vnesel svojo docela osebno noto v upodobitvi značaja gospoda Mirodolskega. V resnici pa so Stritarjeve spremembe v liku glavnega junaka pogojene že v razliki med angleškimi in našimi verskimi predpisi. Občutek nesorodnosti med obema junakoma dobimo tudi zato, ker je gospod Mirodolski brez vsakršne župnikove donkihotske poteze, čemur pa nista vzrok Stritarjeva samostojnost in izvirnost, pač pa njegovo dojetje lika župnika Wakefieldskega, kakor ga je povzel po Goethejevi interpretaciji. Župnika je namreč Goethe v svojem delu *Dichtung und Wahrheit* leta 1811 oznanil kot najvišji ideal in v vsem vzoren značaj: »... er erscheint, wie Melchisedech, als Priester und König in Einer Person;

⁵⁴ Ibidem, 58—59.

⁵⁵ Josip Stritar, Zbrano delo III (Gospod Mirodolski, poglavje II, str. 168).

⁵⁶ Ibidem, poglavje XVII, 310, 311, 312.

⁵⁷ Ibidem, poglavje XI, XVI, 268, 306.

...er ist Vater, Hausherr, Landmann und so vollkommen ein Glied der Gemeine. Auf diesen reinen, schönen, irdischen Grund ruht sein höherer Beruf; ihm ist übergeben, die Menschen ins Leben zu führen, für ihre geistige Erziehung zu sorgen, sie bei allen Hauptepochen ihres Daseins zu segnen, sie zu belehren, zu kräftigen, zu trösten und, wenn der Trost für die Gegenwart nicht ausreicht, die Hoffnung einer Glücklicheren Zukunft heranzurufen und zu verbürgen. Denke man sich einen solchen Mann, mit rein menschlichen Gesinnungen, stark genug, um unter keinen Umständen davon zu weichen, und schon dadurch über die Menge erhaben; gebe man ihm die zu seinem Amte nöthigen Kenntnisse, so wie eine heitere gleiche Thätigkeit, welche sogar leidenschaftlich ist, indem sie keinen Augenblick versäumt, das Gute zu wirken — und man wird ihn wohl ausgestattet haben. Zugleich aber füge man die nöthige Beschränktheit hinzu, daß er nicht allein in einem kleinen Kreise verharren, sondern auch allenfalls in einen kleineren übergehen möge; man verleihe ihm Gutmüthigkeit, Versöhnlichkeit, Standhaftigkeit und was sonst noch aus einem entschiedenem Charakter Lößliches hervorspringt, und über dies alles eine heitere Nachgiebigkeit und lächelnde Duldung eigener und fremder Fehler, so hat man das Bild unseres trefflichen Wakefield so ziemlich beisammen.*

Tako je dojemal Goethe značaj wakefieldskega župnika. In če zdaj vzporedimo Stritarjevega Gospoda Mirodolskega ob to Goethejevo sodbo, vidimo: Tudi gospod Mirodolski je oče, gospodar in kmetovalec. Toda ker ga Stritar pri nas pač ni mogel prikazati kot svečenika in očeta obenem, mu je to svečeniško potezo pridal vsaj na božični večer: »vse leto je bil gospodar, oče; delal je, trudil se in skrbel za svojo družino, nocoj ji bode — svečenik«, je za družinske očete na splošno izjavil Stritar v zadnjem poglavju. In ko je Mirodolskega družina končno srečno zbrana na božični večer, je tudi gospod Mirodolski tak svečenik. — Tudi gospod Mirodolski je pred svojo upokojitvijo vodil mladino, skrbel za njen duhovni razvoj; kakor zvemo iz njegovih pogovorov, je tudi on z velikim znanjem in predanostjo opravljal svoj poklic. Celo v skromnejše razmere, iz mesta na deželo, je prešel tudi gospod Mirodolski.

Ko je pisal svoj družbeno-vzgojni roman, je pri upodobitvi junaka, ki naj uči družbo pametno živeti, imel Stritar pred očmi torej prav lik župnika iz Goldsmithovega romana. Ta župnik se je zdel Stritarju oseba, po kateri nas Goldsmith uči ter nam kaže življenjske ideale in meščansko moralo. Taka koncepcija župnikovega značaja tedaj pri nas ni bila

izjemna. Tudi Levstiku se je zdel »veljaven domačin«. Če pa gledamo Goldsmithov roman z literarno-razvojnega vidika v sklopu Goldsmithovega celotnega ustvarjanja, se nam pokaže, da takšno gledanje nasprotuje Goldsmithovi dejanski zamisli. »Le modèle qu'il nous propose,« ugotavlja Henri Roddier, »ce n'est point le Docteur Primrose mais Burchell qui comme Asem, a refait sa fortune dilapidée dans sa jeunesse par une aveugle générosité. Rendu plus sage par cette dure expérience, celui-ci mène maintenant une vie libre, indépendante, où la raison corrige les excès du cœur.«⁵⁸

Ako nas bi Goldsmith sploh hotel poučiti, nas bi poučil z likom Burchella, z možem tedaj, kakršnega je že nekoč upodobil v svojem eseju *Asem the Manhater; an Eastern Tale*. Tak, v življenjskem izkustvu prečiščen in prekaljen človek naj bi nas zdaj s svojim zgledom opominjal k zmernosti, nujni celo v dobrosrčnosti. Župnikov značaj pa je Goldsmith že od vsega začetka obdal s komičnimi črtami. Prikazal ga je kot »philosophe livresque«, kot značaj, iz katerega se je norčeval že v svojem *Citizen of the world*. Saj vidimo, da je župnik otroško naiven, nepraktičen v življenju, in — če ponovimo kar oznako H. Roddiera: »idéaliste disputeur intempestif, ses écarts et son ignorance de la vie pratique sont cause de nombreux malheurs qui fondent sur sa famille«. Neodločen je in popustljiv. Dasi ne more svoje avtoritete uveljaviti niti v svoji družini — saj dopusti, da jahajo k maši, da odpro pismo, celo slikanja jim ne zna prepovedati, — pa se kljub temu sam celo pobaha: »The opinion a man forms of his own prudence is measured by that of the company he keeps; and as mine was mostly in the family way, I had conceived no unfavourable sentiments of my worldly wisdom.« Z vsem svojim bistvom, dosledno, pa je ta župnik predan ideji monogamije, če treba tudi za ceno sreče svoje družine. In čeprav trči vedno znova in znova ob življenjsko prozaičnost, in zabrede v premnoge težave, ki mu jih povzroči zlobni svet, njegova vera v človeštvo ne upade. In prav s svojo globoko človekoljubno potezo si pridobi naše spoštovanje in simpatijo. Tudi Goldsmitha samega je vidno vse bolj in bolj prevzemala simpatija do svojega junaka; ironične črte na župniku vse bolj in bolj zbledajo, in tako se zgodi, da »le raisonnable Burchell n'émeut guère le lecteur. Avec tous ses défauts, le pasteur l'emporte de beaucoup sur son rival.«⁵⁹

⁵⁸ Henri Roddier, J. J. Rousseau en Angleterre au XVIII^e siècle, Paris 1949, str. 90.

⁵⁹ Ibidem, 90.

Tako je pred nami lik, katerega napakam se sicer smejimo, a katerega idealizem spoštujemo. Pred nami je nekak »don Kihot«. In dejansko je ta Cervantesov lik posredno, preko Fieldingovega »pastorja Adamsa« tudi vplival na Goldsmitha pri njegovi kreaciji župnika.⁶⁰

A Goethe je šel popolnoma preko te donkihótske župnikove poteze, in ga je razlagal kot popolnoma vzoren značaj, kot lik, v katerem nam avtor kaže vzor pravilnega človeškega življenja.

Ker Goethe pač ni poznal razvoja Goldsmithovega ustvarjanja in ga ni dojemal v njegovi celoti, seveda ni zasledil, da nas Goldsmith poučuje po Burchellu. In tudi ko ne bi vedeli za Goethejevo interpretacijo, ki je v zmoti prenesla vse težišče na župnikov značaj, tudi naše kulturno občinstvo, naš Stritar in Levstik — ki se kot Lessing in njegova doba ne pogloblja v to, kako in iz kakšnih komponent je neka umetnina nastajala, a išče prvenstveno njen namen —, tega prav gotovo ne bi zasledili. Manj verjetno pa je, da bi ta naša kulturna javnost brez omenjenega, tedaj splošno znanega Goethejevega oznanjanja najvišje popolnosti župnikovega značaja tudi sama gledala v njem res tak popoln vzor. Zlasti pa ga gotovo ne bi prevzeli za junaka vzgojnega romana.

Stritar pa je Goethejevo koncepcijo zelo očitno sprejel in prevzel. Šele ko imamo pred očmi Goethejevo interpretacijo župnika Wakefieldskega, takoj spoznamo tesno sorodnost v bistvu obeh glavnih junakov in v njuni osnovni življenjski vlogi.

Seveda so različne ideje, ki jih oznanjata oba junaka. Te so res deloma Stritarjeve osebne, deloma pa ideje, ki so se izkristalizirale v svetu v razdobju sto let, v razdobju, ki loči oba avtorja drugega od drugega. Prav tako so Stritarjeve tudi ideje ostalih oseb v romanu. In prav Stritarjev namen, da oznani svoje vzgojne ideje, je poleg njegove želje, da »uvede ta ‚genre‘ v slovensko slovstvo« — eden najpomembnejših faktorjev, da je Stritar začel pisati svoj roman in da si je zanj izbral za vzorec Goldsmithovega *Župnika Wakefieldskega*. Prav z vidikov in namenov, ki so delovali na to, da je bil naš roman napisan, ga moramo tudi vrednotiti. Stritar se je spet pokazal — če uporabljamo izraz Ivana Prijatelja — popolnega »občana«. Gledano le z estetskega stališča, je *Gospod Mirodolski* res prav revno obnavljanje Goldsmithovega umotvora. Njegova vrednost je vzgojnega značaja. Ni slučaj, da

⁶⁰ To ugotavlja tudi Erich Schmidt v svoji knjigi »Richardson, Rousseau und Goethe«, Jena 1924, 67.

naletimo prav pri Deteli v liku Stojana iz njegove *Trojke* vidne sledove Gospoda Mirodolskega. Kajti Detela je gledal na slovstvo le z vzgojnih vidikov.

Goldsmithov *Župnik Wakefieldski* torej Stritarju nikakor ni bil pobudnik za njegovo lastno sprostitev. Zelo vidno je to tudi v Stritarjevem *Zorinu*. Goldsmithova svojstvena črta v *Župniku Wakefieldskem* je ljubezen do otrok in do preprostih ljudi. Po ugotovitvi L. M. Pricea je to svojstvenost prevzel Goethe v svojem *Wertherju*.⁶¹ In Zorinova ljubezen do otrok ter njegovo nagnjenje do preprostih ljudi je pač kopija teh Wertherjevih lastnosti. Čeprav je Stritar poznal *Župnika Wakefieldskega*, torej osnovni vir teh dveh potez oziroma občutij, tema občutjema ni našel lastnega sproščanja v kaki samostojni podobi, pa čeprav je bilo eno od teh občutij celo interno v njem, saj je prav poudarjal svojo ljubezen do otrok. Nesamostojno ju je obnovil šele potem, ko ju je našel v Goethejevem *Wertherju* tako poudarjeni. Stritar je iz Goldsmitha le zavestno, le miselno povzemal motive.

Sicer pa je Stritarjevo posnemanje Goldsmitha imelo zanj hude posledice. Prav zaradi takó očitnega posnemanja in zaradi tega neprepričljivega opravičevanja je njegov ugled pri mladini — ki ji je bil nekoč malik — zdaj popolnoma upadel.⁶² Prav *Gospod Mirodolski* je največ povzročil, da je bil Stritar ožigosan za plagiatorja in da so avtorji » $\alpha + \beta + \gamma$ »⁶³ v članku *Plagiatovstvo* v »*Ljubljanskem Zvonu*« leta 1897 govorili tudi o Stritarjevem posnemanju. In prav članek *Plagiatovstvo* je Stritarja »pognal iz slovenskih literarnih glasil.«⁶⁴

Tako se je zgodilo, da se je slovenski realizem v neki meri afirmiral prav iz odpora do romana, ki je nastal po Goldsmithovem zgledu. Tudi Viktor Bežek je izjavljal, da je bila zadeva z *Gospodom Mirodolskim* glavni vzrok *Zvonovemu* propadu: »vzornik in njegov list sta bila pokopana. Posledice se sicer niso takoj vidno pokazale, a 'Zvon' je moral od tega trenutka rapidno propadati... Ne ugovarjam, da ne bi se dali najti in navesti še drugi vzroki temu strahovito naglemu propadu 'Zvonovemu', a glavni vzrok je bil gotovo ta, da je s prevodom Jesenkovic

⁶¹ L. M. Price, *English literature in Germany*, University of California Press, 1953, str. 211.

⁶² Glej opombo 42, str. 330.

⁶³ To so: Bežek, Goestl in Govekar (Bibliografski oddelek v NUK).

⁶⁴ Ivan Prijatelj, *Stritarjeva antologija*, 1919, 62.

in s tisto izjavo hipoma obledel sijaj izvirnosti, ki je obdajal Stritarjevo glavo.⁶⁵

Vsekakor je možno, da je bil *Gospod Mirodolski* ena izmed sil, ki so vplivale na to, da se je moral Stritarjev »Zvon« umakniti »Ljubljanskemu Zvonu«.

5. SLOVENSKI PREVOD GOLDSMITHOVEGA ROMANA *THE VICAR OF WAKEFIELD*

Slovenski prevod Goldsmithovega romana smo dobili leta 1876. Dne 15. oktobra ga je takole naznanil oglas v »Slovenskem Narodu«: »Slovenska knjižnica. Peti zvezek te zbirke, roman *Župnik Wakefieldski* (iz angleščine poslovenil J. Jesenko), je prišel včeraj v Narodni tiskarni na svetlo.«

Prevajalec, 38-letni Janez Jesenko, ki je do zdaj pisal edinole šolske zgodovinske in zemljepisne knjige, navaja kot nagib, da je prevedel to delo, naslednje dejstvo: »Šolske knjige spisavati, sem se naveličal... brez dela pa živeti ne morem.«⁶⁶ Goldsmithov roman pa je izbral prav iz svojih mladinsko-vzgojnih vidikov in ne zaradi njegovih morebitnih estetskih kvalit. V uvodu k svojemu prevodu je namreč napisal: »Goldsmith, zdelo se mi je, narisal je človeka, kakoršen bi moral biti, če hoče v resnici srečno živeti. Ta uzor doseči nam pač nij mogoče, a sveta dolžnost nam je hrepeneti po njem. Uže takrat — in pozneje pogostem — sem mislil, da bi ustregel zlasti rahločuteči slovenski mladini, ko bi kedo jej ponudil to povest v materinem jeziku... Naj bi ta povest naše mladeži v sreči vzbujala toliko veselja, v žalosti pa jej dajala toliko tolažbe, kakor meni.«⁶⁷

Sploh se je tedaj pri nas še vedno v veliki meri gledalo na literaturo le s tega vidika. Tako se je n. pr. neki »x« v »Slovincu« neposredno v tem obdobju (26. februarja 1876) spotikal v svojem članku pod naslovom *Doktor Zober* ob Jurčičevo »preveč realistično in gmotno, tedaj premalo idealno in vzorno narisano« dejanje ter menil: »In uprav danes je živa potreba, prilastiti vzvišenih vzorov mladeži, ki živi pod vplivom sedanjega plitkega materijalizma. Kajti kam dospe mladina brez idealov?... brez vzorov, ne samo estetičnih in filozofičnih, marveč v pervej vrsti

⁶⁵ Glej opombo 42, str. 331.

⁶⁶ Jesenkovo pismo Jurčiču, 22. I. 1876 (NUK, Ms 973, VIII. B).

⁶⁷ Oliver Goldsmith, *Župnik Wakefieldski*, Ljubljana 1876, uvod, str. 1.

verskih vzorov?« In župnik Wakefieldski more idealno zadostiti tem zahtevam.

Slodnjakovemu mnenju o vzroku, da je Jesenko izbral Goldsmithov roman hi mogoče pritrditi. Anton Slodnjak v svojem *Pregledu slovenskega slovstva* iz leta 1934 namreč izjavlja: »Ker je bil Jesenko prijatelj s Stritarjevimi idejnimi in slovstvenimi nasprotniki v Ljubljani, mislim, da so mu ti vdihnili misel, naj posloveni Goldsmithov roman ter razkrinka Stritarja.«⁶⁸ In tudi v svoji *Geschichte der Slowenischen Literatur* iz leta 1938 takole komentira dejstvo, da sta Stritarjev *Gospod Mirodolski* in Jesenkov prevod Goldsmithovega romana izšla istega leta: »Diese Koinzidenz, die keineswegs ganz zufällig war, obwohl der Übersetzer seine Arbeit Jurčič aus eigenem Antriebe offerierte, beraubte Stritar seiner bisherigen unumschränkten literarischen Autorität bei einem größeren Teil des Publikums.«⁶⁹

Da pa v resnici sploh ni šlo za nikako nasprotstvo do Stritarja, opazimo takoj, ko časovno zasledujemo nastajanje tega prevoda. Jesenko je namreč že 22. januarja 1876 pisal iz Trsta Jurčiču: »Dragi prijatelj... Sedaj pa nekaj prav novega za vas, pravim *le* za vas. Za 'slovensko knjižnico' namenili ste tudi razne prestave. Ali bi me vi ne odvernili z gerdo, ko bi jaz prozaičen človek kot sem, vam predstavil kak roman ter ga ponudil za slovensko knjižnico... Privadil sem se raznih jezikov in poslovenil bi vam lahko kako italijansko, francosko, špansko, portugalsko ali pa angleško delo. Ko sem še v šolo hodil ter se angleščine učil, čital sem ne preobširni roman Goldsmithov 'Vicar of Wakefield'; uže takrat sem mislil, da bi bilo dobro to delo posloveniti. A na delo se vendar nisem nikdar spravil. Vi ste gotovo čitali ta roman. Ali je vam ugajal? Ali bi slovenskemu občinstvu ugajal? Ali bi ga vi sprejeli med prestave svoje 'slovenske knjižnice'? Sodite in odločite!... Vaš prijatelj Jesenko.«⁷⁰

Ponudba za prevod je torej prišla tako zgodaj, da do tedaj res še ni bilo mogoče misliti na to, da je Stritar tukaj odvisen od Goldsmithovega romana. Do 22. januarja je v »Zvonu« izšlo šele prvo nadaljevanje *Gospoda Mirodolskega*, torej vsega samo prvo poglavje. Iz tega še ni bilo mogoče prav nikomur slutiti na nadaljnji razvoj romana, ki ga je Stritar

⁶⁸ Glej opombo 49, str. 238–239.

⁶⁹ Anton Slodnjak, *Geschichte der Slowenischen Literatur*, Berlin 1938, str. 212.

⁷⁰ Jesenkovo pismo Jurčiču, 22. I. 1876 (NUK, Ms 973, VIII. B).

celo sproti sestavljal. Povrhu vsega je bila vsa odločitev pravzaprav v rokah Jurčiča, in ta je bil v tem obdobju daleč od »razkrinkavanja« Stritarja. Zavedajoč se germanizatoričnega pritiska nove Auersperg-Lasserjeve vlade, je celo klical k pomiritvi slovenskega kulturnega boja. Dne 16. decembra 1875 je v »Slovenskem Narodu« tudi dejal: »Pri vsakem narodu je literatura najvažnejši faktor napredovanja v vseh rečeh. Nekoliko let sèm smo zanemarjali zlasti oni del slovstva, ki zahaja v najširše kroge, namreč beletristiko. Z Novim letom bo bolje. Izdajal bo Stritar zopet ‚Zvon‘. Gotovo ga bodo tedaj prijatelji slovenske beletristike, posebno pa slovenska mladina z obilno naročbo podpirali, mi drugi bomo pa gotovo vsak po svojih močeh duševno radi pomagali pri delu.«

Jurčič je Jesenkov predlog takoj odobril. Vendar ni znano, iz kakšnih vidikov se je Jurčiču zdel roman primeren. In čeprav nam Jurčičev odgovor na Jesenkovo ponudbo sicer ni dostopen, pa je očitno, da je Jurčič odgovoril še isti dan, kajti 24. januarja mu je Jesenko že odpisal: »Dragi prijatelj! Vaš list sem prijel in serčno me veseli, da me niste odvernili od vašega podvzetja. Res me skrb tare, ali bodem mogel ustreči vsaj nekoliko vaše želji, pa škoditi gotovo ne morem hvalevrednemu početju, če bode moja prestava prav prelesena... Jutri ali pojutrinjem začel bom predstavljati. Prašate me, do katerega dne bi mogel delo doveršiti. Tega vam pa natanko ne morem povedati. A prepričani bodite, da bodem redoma in stanovitno delal... Ko bi mi naložili delo izveršiti v 3 mesecih, morebiti bi vam bil priterdil. Pa po naznanilu na vašem Dr. Zobru imate za prve mesece tako dovolj gradiva. In če vam čez 3 mesece prestavo pošljem, ne bode vsaj prepozno. Če pa drugače želite, pišite mi ob kratkem in naravnost, premislil bodem stvar, ali mi je mogoče jo prej izdelati...«

Prevajalec je delo dokončal v 33 dneh. Dne 28. februarja je že sporočil Jurčiču: »Snoči sem izveršil prestavo.«⁷¹

Dne 14. oktobra je bil roman dotiskan.

Kakšen je bil odmev knjige med javnostjo, se da razbrati iz kasnejšega članka Viktorja Bežka. V njem le-ta poroča: »A jesen..., če se ne motim mesec oktober, prinese nam (1. novembra, to dobro vem, imeli smo ga že v rokah) izvrstni prevod Jesenkov, ‚Župnika Wakefieldskega‘;

⁷¹ Glej Jesenkovo pismo Jurčiču, 28. II. 1876 (NUK, Jurčičeva zapuščina).

hlastno smo segli po njem, splošno navdušenje in hvala toliko o izvirniku kolikor o prevodu.⁷²

Prvi je o prevodu spregovoril Stritar, da je obenem branil »izvirnost« svojega *Gospoda Mirodolskega*. Njegov članek, ki se glasi *Župnik Wakefieldski*, *Poslovenil J. Jesenko*, se je — kot smo omenili že spredaj — pojavil dne 1. decembra 1876 v »Zvonu«. Prevod je omenjala tudi »Soča«.⁷³ Dne 6. decembra 1876 pa »Slovenski Narod«. Ta je svojemu uvodnemu oglasu: »Roman, Župnik Wakefieldski. V izvrstnej slovenskej prestavi prof. Jesenka je oni dan izšel v Jurčičevej zbirki beletrističnih knjig v »slovenskej knjižnici«...« dodal zaključek iz Sočine kritike. Ta zaključek je le navedba Goethejeve, Hettnerjeve, Carrièrejeve ter Macaulayjeve hvale Goldsmithovega romana.

Ob tem prevodu se je posebno poudarjalo, češ da je Jesenko prevajal iz izvirnika. Tudi Jesenko sam je v uvodu k svojemu prevodu zapisal: »Prestava se natanko — semtertje morebiti še prenatanko — drži angleškega izvirnika, katerega sem v V. Scottovi izdaji imel pred seboj.« In tudi v pismu Jurčiču (28. februarja 1876) je celo sam predlagal, naj Zarnik primerja prevod ob izvirniku. Pisal je: »...pošljem vam tudi knjigo — in ropotač Zarnik bode vam lahko primerjal original s prestavo«. Zarnik je bil v tistem času med tedanjo »jezikovno malo erudirano in svetovno bolj iz druge roke orientirano mladoslovensko generacijo«⁷⁴ eden redkih, ki so obvladali angleščino.

Tudi Stritar je v svoji recenziji hvalil Jesenka: »...gospod pisatelj zajema naravnost iz vira, dober začetek! Angleški roman prevaja iz angleškega, ne morebiti iz nemškega. To se človeku takoj pokaže, ko bere samo prvo stran; to bi se mu verjelo, ko bi tudi pisatelj ne bil pristavil, da je prevajal po angleščini.«⁷⁵

In vendar se da ugotoviti, da Jesenko *ni* prevajal po angleščini. To je očitno n. pr. v IX. poglavju. Tu najdemo angleški izraz: »I was not such a *stranger* to the world...« Jesenko je to prevedel kot: »Jaz nisem bil na svetu tak *novinec*...« Od kod ima Jesenko izraz »novinec«, ko vendar slovarji in specialni slovarček k *Župniku Wakefieldskemu* navajajo za besedo »the stranger« prevod »der Fremde, Fremdling«, za frazo »to be a stranger to« pa izraz: »etwas nicht kennen, mit etwas

⁷² Glej opombo 42, str. 330.

⁷³ Tega letnika »Soča« ni v Ljubljani.

⁷⁴ I. Prijatelj, Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina III, 27.

⁷⁵ Glej opombo 14, str. 359.

unbekannt sein«. V nemškem prevodu Karla Eduarda von der Oelsnitz (v izdaji iz leta 1851, izdani v Leipzigu) je ta angleški stavek preveden dobesedno z »ein solcher *Fremdling* war ich in der Welt nicht...«.

Tudi v francoskem prevodu, kakršen je v trojezični nürnberški izdaji iz leta 1833, je izraz pravilno podan z »Je n'étais pas assez peu instruit du monde pour«. Toda v trojezični nürnberški izdaji iz leta 1833 se Winterlingov nemški prevod glasi: »Ich war in der Welt kein solcher *Neuling*...« Od tod torej Jesenkov izraz »novinec«.

Drugi tak na videz svobodno prevedeni izraz, v resnici pa dobesedni prevod Winterlingovega prevoda najdemo v X. poglavju. Tu beremo v angleškem tekstu: »but I mean, we should go there in as proper a *manner* as possible«. Za »manner« navaja nemški slovar: »die Art, Weise; Sitte, Manier, Miene«. A Jesenko si ne izbere niti enega od teh izrazov. Medtem ko je Goldsmithovo misel Oelsnitz pravilno prevedel z »aber ich meine, wir sollten doch auf die möglich ständige *Weise* hingehen«, in medtem ko se v tem smislu glasi tudi pravilni francoski prevod: »mais ce que j'entends, c'est que nous devons y aller d'une *manière* aussi convenable«, najdemo v Jesenkovem prevodu nekaj popolnoma drugega. Tu beremo: »a menim, mi bi morali tje iti v kolikor mogoče zali *obleki*«. In to je dobesedni prevod dr. Winterlingovega »aber ich meine, wir sollten in einem so saubern *Anzug* als möglich dahingehen«. Prevod pa, ne le, da ni točen, a je glede na nadaljnje stavke tudi vsebinsko popolnoma nelogičen.

Nekaj podobnega zasledimo tudi v petnajstem poglavju. Misel: »and left us quite astonished at the serenity of his assurance«, ki jo je Oelsnitz pravilno prevedel kot »und ließ uns in Erstaunen über seine Ruhe und edle Dreistigkeit«, je dobila v Jesenkovem prevodu tole obliko: »ter je nas zapustil vse osupnjene nad veselo nemirnostjo njegovega *obraz*a«. Ta dostavljeni »*obraz*« — ki samovoljno omejuje Goldsmithovo misel —, Jesenko spet dolguje Winterlingovemu prevodu: »verließ er uns ganz erstannt über die Heiterkeit und den Gleichmuth seiner *Mienen*«. Povrhu pa je Jesenko sam zagrešil še drug, vsebinski lapsus. Medtem ko Goldsmith v tem stavku ravno poudarja »mirnost« Burchella in takoj nato še dostavi, da je prav to, da Burchella nobena stvar ni mogla vznemiriti, župnikovo ženo posebno jezilo, pa Jesenko pripoveduje o »nemirnosti« Burchellovega »*obraz*a«.

Vidno je, da je Jesenko uporabljal Winterlingov prevod. Vendar verjetno v kaki izdaji, kjer je ta prevod objavljen sam brez dodatnega

francoskega prevoda. Ako bi Jesenko, ki je pozneje celo sam prevajal tudi iz francoščine, imel v rokah Winterlingov prevod v sestavu trojezične izdaje, bi ob pogledu na francoski prevod moral opaziti neskladnosti v obeh prevodih in napake v Winterlingovem prevodu.

Iz oblike, v kakršni je slovenski prevod danes pred nami, vendar ni mogoče ugotoviti, koliko je Jesenko prevajal izključno le iz nemškega prevoda in koliko si je s tem prevodom le pomagal. Originalen Jesenkov prevod namreč ni dostopen. V tem tiskanem prevodu sicer res ni čutiti nemških konstrukcij, in res ni prevod nikjer suženjsko dobeseden. Vendar s tem še ni izključeno, da ni Jesenko prevajal samo iz nemškega prevoda. Kajti za lepo slovenščino sta poskrbela Jurčič in Maks Pleteršnik. Ko je namreč 28. februarja 1876 Jesenko naznanil Jurčiču, da je prevod dokončal, je zapisal tudi: »Sedaj bode oba pač imela dovolj opraviti, župnika Wakefieldskega tako olikati, da se sme ponosno predstaviti slovenskemu občinstvu.« In v decembru 1876 je spet pisal: »Jaz sem ljudem tukaj brez ovinkov imenoval... tudi oba likarja povesti (vas in Maksa).«⁷⁶ Stritarjeva pohvala, češ da je prevod »pisan v čisti, pravilni slovenščini«,⁷⁷ o čemer je danes nekoliko težje soditi, ker je izražanje glede na današnji knjižni okus že nekoliko zastarelo, pravzaprav dejansko ne zadeva Jesenka.

O slovenskem prevodu v roman vstavljenih pesmi je Stritar sodil takole: »Radovedni smo bili, kako se mu bode posrečil prevod pesmi, zlasti perve, balade: 'Turn gentle hermit of the dale', ki je tako lepa, da ne poznamo nič lepšega te verste v nobeni literaturi. In ravno zato smo se bali njene prestave, a reči moramo, da naš strah je bil prazen; prijetno smo bili iznenadjeni; pesem je tako dobro poslovenjena, da jo človek bere brez izpotike... Gospod pisatelj nam bode gotovo sam priznal, da mu je prestava te pesmi prizadela mnogo preglavice; ali isto tako nam bode priznal, da mu ne delamo krivke ako terdimo, da v svoji prestavi ni dosegel izvirnika; zdi se nam, da ni sam z njo po vse zadovoljen. Na potu iz Angleškega na Slovensko se je izgubila mnoga lepota: izginil je zlasti tisti prvotni 'kolorit', tisti nepopisni duh... Ali tega ni kriv pisatelj sam, tega je kriva posebnost angleškega jezika nasproti slovenskemu sploh in zlasti posebnost izvirnega dela.«⁷⁸ S tem je Stritar

⁷⁶ Jesenkovo pismo Jurčiču, december 1876 (NUK, Jurčičeva zapuščina).

⁷⁷ Glej opombo 14, 359.

⁷⁸ Ibidem, str. 360.

nevede ocenjeval Kersnika. Kajti prevajalec te balade ni bil Jesenko, pač pa Kersnik. Jesenko je namreč prevedel pesmi le v prozo ter je menil, naj bi jih nato oblikoval Jurčič. Razvidno je to iz naslednjega njegovega pisma Jurčiču: »V prestavi ste tudi dve pesmici — prav za prav 3... Če hočete olikati župnika, morate se speti na pegaza ter sestaviti rečene pesmi in verzke. Jaz sem jih vam od besede do besede poslovenil — tako da bodete prav lahko zveršili svojo nalogo... Pri pesmih lahko pristavite svojo firmo, da ne bode kedo mislil, da okorni Jesenko tudi verze kuje; s tujim perjem se šopiriti pa tudi ni moja navada.«⁷⁹ Jurčič pa je to delo poveril svojemu prijatelju Kersniku in je sam verzificiral le elegijo *An elegy written on the death of the dog*. Saj je Jesenko v decembru 1876 pisal Jurčiču: »Kersnika in vas bi pa moral znova karati, da niste pod pesmi postavili svojega imena.«

Jesenkova glavna vloga pri prevajanju *Župnika Wakefieldskega* je bila torej ta, da je oskrbel res točen prevod, v katerem ni izpuščena niti najmanjša malenkost in v katerem nas le zelo redko presenetijo nekatere Jesenkove svojevoljnosti.

*

Vplivna učinkovitost Goldsmithovega *Župnika Wakefieldskega* se je, kot vse kaže, v slovenski literaturi končala s Stritarjem. Tudi kakega vidnejšega zanimanja za ta roman pri nas v kasnejših fazah ni več zaslediti.

Résumé

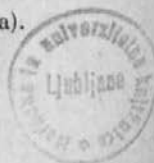
Dans son article, l'auteur étudie les échos du roman d'Oliwer Goldsmith «The Vicar of Wakefield» chez les Slovènes jusqu'à l'année 1876.

Mais avant de traiter ces échos eux-mêmes, il se demande comment les Slovènes ont appris à connaître ce roman, puisqu'ils avaient en ce temps très peu de contacts avec la lointaine Angleterre et qu'il y avait très peu personnes qui comprenaient la langue anglaise. Il cite deux faits qui ont joué sans doute un rôle décisif: ce fut Goethe qui attira l'attention du public sur ce roman anglais; dans les pays de langue allemande, les traductions du Vicaire de Wakefield étaient très populaires aussi parmi le grand public.

L'auteur énumère ensuite les échos du roman chez les Slovènes dans leur ordre chronologique, et il arrive aux conclusions suivantes:

Avant l'année 1858, le roman n'éveilla qu'un intérêt tout extérieur. Ses qualités sentimentales particulières ne trouvèrent d'écho que chez de rares personnes cultivées, dont notamment France Prešeren. On le considérait en général

⁷⁹ Jesenkovo pismo Jurčiču, 28. II. 1876 (NUK, Jurčičeva zapuščina).



comme un roman éducatif. Ainsi le professeur Peter Peruzzi, qui a fait dans les années quarante et cinquante le plus pour la popularisation de ce livre en Slovénie, le recommandait uniquement à cause de ses valeurs morales. La sensiblerie de Goldsmith n'a eu aucune influence sur la prose slovène contemporaine. Jusqu'à l'année 1858, le Vicaire de Wakefield n'a influencé d'aucune manière la littérature slovène. C'est seulement en 1858 que Fran Levstik conseilla aux romanciers slovènes de prendre pour modèle ce célèbre roman anglais. Il croyait que ce modèle était tout indiqué si l'on prenait en considération le degré d'évolution de la prose slovène et la nécessité d'éduquer graduellement le goût littéraire d'un public peu cultivé. Par son côté sociologique, ce roman était aussi en accord avec les opinions esthétiques de Levstik qui était, en ce qui concerne la prose, partisan d'un réalisme naïf.

Mais l'influence du Vicaire sur la prose slovène ne se fait sentir qu'à partir de 1876, lorsque Josip Stritar le prit comme modèle en écrivant son roman social et éducatif *Gospod Mirodolski*. L'influence du modèle était d'ailleurs si évidente que les contemporains de Stritar criaient au plagiat; la conséquence en fut que Stritar se voyait peu à peu évincé de toutes les revues littéraires de son temps, et que même la revue propre de Stritar déclinait rapidement et disparut peu après.

Toutes nos histoires littéraires soulignent le manque d'originalité de Stritar, mais on lui a concédé jusqu'ici une note personnelle justement dans cette figure du monsieur de Mirodol. Il est pourtant facile de constater que ce caractère est dessiné minutieusement d'après l'interprétation que Goethe a donné du vicaire de Wakefield dans son ouvrage *Dichtung und Wahrheit*.

Le jugement de Stritar sur le roman de Goldsmith rappelle lui aussi un autre jugement — celui de Herder. Stritar l'exprime en rendant compte de la traduction slovène du Vicaire de Wakefield, publiée la même année que son *Gospod Mirodolski*. Le traducteur, le professeur Janez Jesenko, a choisi l'œuvre de Goldsmith pour des raisons d'ordre éducatif. Il a traduit le roman mot à mot, puis cette traduction fut polie par Josip Jurčič et Maks Pleteršnik, tandis que les vers ont été traduits par Janko Kersnik. Jesenko affirmait que le roman était traduit de l'original, mais de nombreux passages indiquent d'une manière fort claire qu'ils sont traduits d'après la traduction allemande de Winterling.

ETIMOLOŠKI DONESKI*

5. SLOVENSKO BRAMOR, MRÁMOR »GRYLLOTALPA VULGARIS«

Med številnimi slovenskimi besedami, ki jih še nihče ni poskušal razložiti, je tudi pomensko zanimiva družina *brámor* (m.), gen. *brámorja* »*Gryllotalpa vulgaris*; der Spath, der Knoten am Knie (eine Krankheit bei Pferden und Ochsen«, tudi »Wurm, Fingergeschwür«, plur. *bramorji* »Skrofeln, der Beinfraß; k temu *brámorka* (f.) »*Gryllotalpa vulg.*; der Beinfraß«, *mrámor* (m.), gen. *mrámora* ali *mramóra* »*Gryllotalpa vulg.*, der Beinfraß«, plur. *mramori* »die Skrofeln«, *mramórka* (f.), *mramorica* (f.) »der Beinfraß« in *rámor* »eine Verdickung unter der Haut bei Rindern«! Ni razloga, da bi za te besede iskali različnih izhodišč. V slovenskih in drugih jezikih je dovolj primerov, da se različni podkožni tvorci in vnetja imenujejo enako kot različni črvi in druge živali. Nekaj takšnih besed navaja že Štrekelj, ČZN VI 62 d., n. pr. *čřv*, *čřm* »eine brandige Entzündung, der Karbunkel, der Anthrax, der Mitesser« poleg *čřv* »der Wurm« z zanimivim arhaizmom *čřm* < **kuřmis* ali *ôgrec* »Geschwür, Furunkel« poleg »Engerling«, *žělvě*, *žólve*, *žuvě* »die Skrofeln« poleg *žělova* »die Schildkröte«, ¹ *kúščarji* »Mandeldrüesengeschwür« poleg *kúščar* »*lacerta viridis*«, *bezgavke* »die Skrofeln« poleg *bezgavka* »die Spitzmaus«. Tudi alternacija *b- : m-* je preveč pogostna, da bi nas mogla motiti, n. pr. *čebela* : *čemela*, *gumno* : *gubno* in podobno.

Med sinonimi za »*Gryllotalpa vulgaris*« najdemo v slovenskih dialektih izraze tipa *čřv*, *podjed* (*podjědec*, *podgěidac*), *podlaka*, *róvar* in nejasne, kakor *vréver*, *madleivac*. Zdi se, da je tudi *brámor*, *mrámor*, *rámor* nekaj domačega, saj je po arealu najbolj razširjeno med vsemi sinonimi in alternacija *b- : m-* opravičuje mnenje, da so te besede v svoji današnji podobi plod različnih asimilacijskih in disimilacijskih procesov.

* Glej SR XI (1958), 169—177.

¹ Primerjava ni gotova, čeprav vztraja Vasmer, REW I 414, pri razlagi za rus. *žělvák*, *žolov*, *žělvýj* »Beule, Geschwür, Drüsengeschwulst«, ukr. *žělvák*, češ. *žlupa*, *župa* »Skrofel« pri tem starem mnenju. Prepričljiv je Machek, EŠČ 131, ki pritegne tudi slš. *hal'va* in madž. *golyva* in sklepa na iregularen razvoj iz *gliva*.

Najbliže, kar je mogoče navesti iz drugih slovanskih jezikov, bi bilo staro rusko *ponorovъ*, *ponorovъ* »ogrec«, ukr. *pandrak*, *ponur*, češko *ponrava*, *pondrava*, *pondrvice*, *pondrav*, *pandrav*, *pandrab*, *kondrát*, *kundrát*, *kondravec*, *kondrava*, *kotrava* »ogrec«, staro poljsko *pandromie* »ogreci«, današnje *pandry* »gliste« poleg *pamromie*, *pądra*, *pędrak*, *pandrów*, *ponrava* za razne vrste žitnih in živalskih zajedavcev, kašubsko *ponor*, slovaško *pandrav*, *pandrava*, *pandrák* »ogrec« in tudi srbohrvaško je *pundrav*, *pandrav* poleg *pąmrāk*, *pąmrāv* »ogrec«. Kljub različnim glasoslovnim iregularnostim se vendar vsi avtorji strinjajo, da je treba izhajati iz osnove **po-norv-*, deloma iz kolektivne oblike **po-norv-je* »tisti, ki žive v luknjah« k ruskemu *norá*, *nor*, *norъ*, ukr. *norá*, č. *nora*, polj. *nora*, *nura* z osnovnim pomenom »luknja, jama«,² izpričano tudi v sln. *nora* (f.) »die Höhle, die Grube« pri Jarniku, Miklošiču, Cigaletu in Pleteršniku. A tudi če je sln. *nora* samo umetno uvedeno v slovenske slovarje, je *ponor*, *pondréti*, *ponirek*, *pondirek* in ime reke *Mirna* iz **Nyr̥na* dovolj zgovoren dokaz za eksistenco osnove **ner-*, **nor-* v slovenščini. Današnje sln. *prever* lahko razložimo iz **nerverъ* z asimilacijo začetnega *n-* k *-v-* v prihodnjem zlogu. Na enak način bi moglo iz **norvorъ* preko **mravor* nastati najprej *mramor* in nato po disimilaciji *bramor*. Naj k temu omenim še rusko *norica* »Widerristfistel, Krankheit am Nacken der Pferde durch Druck verursacht«, kar podpira verjetnost naše rekonstrukcije tudi pri pomenih, prenesenih na bolezni.

6. SLOVENSKO DIAL. *LECA* »NAPITNINA«

Pleteršnik I 504 navaja po Štreklju dialektično besedo *léca* (f.) »das Trinkgeld« iz Poljanske doline in s Tolminskega z Levstikovo razlago iz bavarskega *ze letz geben* »als Trinkgeld geben«. Vendar je malo verjetno, da bi bila to nemška izposojenka, že zaradi glagola *zalécati*, *zalécam* »die Höhe des Lohnes, Preises bestimmen, verlangen« (Notranjsko). Zadnjega ne moremo ločiti od polj. *zalecac się* »potegovati se za naklonjenost, priporočati se« poleg *polecic (się)* »priporočiti (se), naročiti«, slš. *zaliečaf sa* »potegovati se za naklonjenost, prilizovati se« itd.

Cerkvenoslovansko je izpričano *lětb* (f.) v frazah *lětb jestъ*, *lětbjo jestъ* »licet«, *lětbba* »licentia« in Miklošič je svoj čas (*Lex. Palaeosl.* 351) spravljal s tem v zvezo slovensko izpodbudno partikulo *le*, *leprav*, a je

² Glej Miklošič, *EW* 212; Vasmer, *REW* II 404 in 226 z literaturo; Machek, *ESC* 384; Brückner, *SEP* 393.

to mnenje v *EW* opustil. Danes je razen beloruskega *leć* »spodobi se, primerno je« ta besedna družina razvita samo v zahodnoslovanskih jezikih. Sem spada staro češko *letenstvo* »dobrohotnost, naklonjenost, gizdavost« in adj. *letný* »naklonjen«, staropoljsko (v 14.—15. stoletju) *lecieństwo* »svoboda« in današnje češko *zálety*, *záletník*, *záletnice*, slovaško *zaliečný*, *zaliečavý*, poljsko *zaloty*, *zalotny*, *zalotnik* poleg *zalety*, *zaleczanki*, *zaletny*.

Etimologija je nesporna iz ide. korena **le(i)-* (Walde-Pokorny, *VW* II 394; Berneker, *SEW* I 714; enako Brückner, *SEP* 644 in Machek, *ESČ* 581). Sorodno je litavsko *lėta* »stvar, prilika«, staro indijsko *rātiṣ* »naklonjenost, darilo«, grško *λάτῳον* »vinar«, gotsko *unlēds* »reven« itd. Težave pa povzročajo posamezne slovanske oblike. Če hočemo vskladiti slovenski *-c-* z zahodnoslovanskim, je mogoča samo rekonstrukcija glagola **za-lēt-sati* > *zalecati* in iz tega postverbale *leca*, eventualno tudi **lētssā*. Slovaški *-č-* je analogen in tudi poljski *-o-* v *zaloty* ni organski. Sicer bi pri zahodnoslovanskih rekonstrukcijah lahko izhajali tudi iz *-tj-*.

Slovenske besede so zanimiv arhaizem, kakor jih je toliko v naših dialektih, morda celo zahodnoslovanski infiltrat.

7. SLOVENSKO OLIK IN OLIH

Pri Dalmatinu in pri Megiserju je izpričan adverb *olik* s pomenom »nalašč, navkljub«. Kasneje navaja tudi Jarnik, *Versuch* 29 koroško dial. *olk* »nikakor«, Pleteršnik I 819 pa doda še pomen »ne«.

Beseda je osamljen arhaizem, ki ga je mogoče vezati s češ. *liknovati se* »izogibati se, vzdržati se, obotavljati se, kljubovati« poleg *liknavý* »nemaren, zanikr«, slš. *liknovať sa* »lenariti, obotavljati se«. To je že Berneker, *SEW* I 710 izvajal iz osnove **leiṣu-*, kar je s podaljšavo **leiṣu-so* dalo splošno slovansko *lichz* »brez para«, sln. adj. *lih* in adv. *liš*. Za slovenščino moramo izhajati iz oblike **o-likz* s pomenskim razvojem, ki se zdi razumljiv in ne zahteva podrobnejše osvetlitve. Z drugačnim korenskim vokalizmom imamo še esl. *otolěkz* »relikvije, ostanki«, st. rus. *lěkz*, *olěkz*, *olekz* in rus dial. *otlěčit'sja* »zaostajati« ter morda tudi *ólek* »zgornji del gozdnega panja, kjer začenja satje« (Berneker, *SEW* I 718; Vasmer, *REW* II 263).

Neprimerno teže pa je pojasniti sln. *ólih* (m.) poleg *olúh* (m.) »kol, čok, pilot itd.«, lokalno tudi *olúh* »tepec«. Rusko *óluh* (m.) »tepec« je morda samo slučajen homonim in čeprav so v vseh jezikih zelo pogostne

semantične paralele »kos lesa« → »tepec«, tipa *štor*, *teslo* itd., ni mogoče v rus. ugotoviti izhodnega pomena. Etimologija ni jasna, Vasmer, *REW* II 265 se odloči za **voluch* »pastir volov«, Berneker, *SEW* I 308 za **ogluč*. Pri sln. *ólih* in *olúh*, izpričanih samo na vzhodnem Štajerskem, imamo verjetno dvojno sufiksacijo; zaradi različnega naglasa, ki je pri Pleteršniku itak rekonstruiran, je manj verjetno, da bi bil *-i* < *-ü* < *-u*. Oboje je mogoče rekonstruirati z izpadom *-t-* iz **o-tlu/ich*, bodisi k osnovi *tlo* »tla« ali *tlěti* »tleti« ali celo k *tlkti* »tolči«. Saj je za rusko *ólek* »panj« rekonstrukcija **o-tlěk* prav tako verjetna. Sln. imamo n. pr. *volúhar* (m.) »*Hypudaeus terrestris*« ali »*Hypudaeus arvalis*« < **otl*, saj niso redki primeri, da se je tudi sekundarno *-tl-*, nastalo po onemitvi polglasnikov, reduciralo v *-l-*.

Vendar je v sln. še drugo *ólih* (m.), izpričano prvič pri Pohlinu s pomenom »neka strupena goba«, ohranjeno v istem pomenu v Halozah, medtem ko navaja Pleteršnik za vzhodno Štajersko pomen »neka užitna goba, ki je piskrcu podobna in raste v jelšju«. Žal ni mogoče bolj natančno opredeliti gobje vrste, ker novejša botanična literatura ne pozna tega imena. Z rezervo bi se dalo sklepati na *lich* »slab«, kar nekateri avtorji vežejo z *lich* »brez para« (glej Vasmer, *REW* II 48 z literaturo), drugi pa z lit. *liésas* »suh« (n. pr. Machek, *ESČ* 269). Toda pozornost zaslužijo tudi imena gob kot rus. *volnúcha* »*Agaricus torminosus*« poleg dial. *vóldancy*, *vólgancy* (plur.) »isto« (Olonec), *volvjánka* »isto«, belorus. *vilveni* (plur.), *volvénja*, *vólvjanica* »isto« in celo lot. *vīlnis* »*Agaricus vellereus*«. Gotovo imamo opravka s prastarim gobjim imenom in težko se je strinjati z Vasmerjem (*REW* I 216—219), ki za vsako skupino teh imen suponira drugačno poreklo, *volnúcha* in lot. *vīlnis* naj bi spadalo k *volna* (tako tudi Mühlenbach-Endzelin, *Lett.-deutsch. WB* IV 595), *volvjánka* itd. pa k *vol*. Za vso to skupino baltsko-ruskih imen iste strupenjače je mogoče suponirati isto izhodišče **vilo-* z različnimi disimilacijami drugega *-v-*. Slovenski začetni *o-* se je v številnih narečjih lahko razvil iz *vo-* in disimilacijski izpad drugega *-v-* ne bi presenečal; *olih* < **volvih* ne bi povzročalo glasoslovnih težav in številne severnoruske in slovenske paralele v rastlinskih imenih, splošnem besednem fondu in onomastiki podpirajo možnost takšnega sklepanja. Slovansko **vilo-* bi bilo mogoče izvajati iz korena **uel-* »täuschen« (Walde-Pokorny. Vgl. *Wb.* I 298) z neko podaljšavo, kot je n. pr. lit. *vīlbinti* »locken, äffen, zum Besten haben«.

8. SLOVENSKO SODRA, SODRGA IN SORODNO

Pleteršnik II 530 je razlagal slovensko besedno družino *sódra* (f.), *sódrag* (m.), *sódrah* (m.), *sódraga* (f.), *sódrga* (f.) z deminutivi *sódrica*, *sódrašica*, *sódržica* »kleinkörniger Hagel, Graupel« poleg *sódra* in *sódrga* »Pöbel, Gesindel« zaradi srbohrvaškega *sùgradica* »die Graupeln«, izpričano samo v Dubrovniku, iz **sq-gradz* k splošnoslovanskemu *gradz* »toča« z metatezo *g/d*. To mnenje je v zadnjem času prevzel tudi Anton Bajec, *Besedotvorje* IV 113. Vendar so se v strokovni literaturi že davno uveljavila drugačna mnenja, čeprav problem teh besed še vedno ni zadovoljivo rešen. Miklošič, *Etym. Wb* 42 veže slovensko *sódrga* »das Zusammengescharrete« z osnovo **derg-*, sln. *drgniti*. Berneker, *SEW* I 212 opozarja na rusko *padoroga* »Unwetter« in sklepa na neko baltoslovansko skupno osnovo **dorga*, lit. *darga* »schlechtes Wetter« itd. To je sprejel tudi Vasmer, *REW* II 300, vendar z rahlo rezervo, da bi rusko *padoroga* vendarle moglo spadati kakor *sudorožica* »Weglosigkeit« k *doroga* »pot«.

Da bi bile težave še večje, imamo v ruščini tudi *súdra* »Schneesturm« in *pádera*, *pádora*, *pádar* »Unwetter« ter glagol *súdrít'sja* »pooblačiti se«. To vse spada po Vasmerju k osnovi *derti*, *dərō*.

Za slovenščino moramo poleg različnih dialektičnih izvedenk, kakor *sódraš*, *sodraša*, *sódriga* itd., navesti tudi oblike *sōbra*, *sōberca*, *sobrîn* »drobna toča, babje pšeno«, karakteristične za skrajni zahod, in belokranjska in vzhodnoštajerska sinonima *sōlika*, *sóvec*. Od drugih sinonimov bi omenil za Istro šariš, šališ, dalje činčibe, čřčafka, komezër (gradivo za LAS) in gotovo predslovensko *brîža*, *brîžje* (o tem J. Hubschmidt, *Zeitschr. f. rom. Philol.* LXVI 59).

Ugotoviti bi bilo treba, če je mogoča pomenska zveza med pojmi »babje pšeno« in »Gesindel«. Zdi se, da je, ker bi bilo težko ločiti srbohrvaško *slōta* »babje pšeno« (Banat) od splošnoslovanskega *glota* »Gesindel«, slovensko *glota* in *žlota* »plevel, sodrga«. Vendar je pri tem treba upoštevati tudi rusko *gólots*, *kólots* »led« in češko *holet* »inje«, kar je etimološko nekaj drugega, lahko pa je vplivalo na medsebojno križanje. Nejasna je tudi zveza med srbohrvaškim *lauža*, *alauža* »dež pomešan s snegom« in češkim *lauza*, *laza*, *hlůza* »Gesindel«.

Vse to so visoko ekspresivne besede, izpostavljene vedno novim besednim križanjem in iregularnim glasoslovnim spremembam. Kljub Bernekerjevemu in Vasmerjevemu mnenju je tudi Miklošičeva razlaga

vredna upoštevanja. Rusko *súdoroga*, *súdorga*, ukrajinsko *súdorha* pomeni »krč«. Naj omenim iz Pleteršnika tudi slovenske glagole *okřčati* in *okrégniti* »starr werden von Kälte«. Pri zadnjih ruskih besedah se vsi etimologi strinjajo, da jih je treba izvajati iz **sq-derg-*. Češko *dav* od *daviti* je poleg pomena »gneča« (od gnesti) dobilo tudi pomen »Gesindel«. Težko bi bilo ostro ločiti rusko *sudra* in sln. *sodra*. Gotovo pa so na vse strani delovala tudi besedna križanja. Naj omenim še vedno dokaj nejasno češko *šutera*, *šuteřica*, *šutořica*, *sótoreň* itd. za enake vremenske pojave, kar primerja Machek, *ESČ* 114 poleg *futeř*, *fukérř*, *fukýř* »isto« z ruskim *kuterogá*, *kutorgá*, *kuteromá* (glej o tem Vasmer, *REW* I 706).

Srbohrvaško *sùgradica* je samo en osamljen primer naslonitve na drugo besedo; pri toliko podobnih besedah iz drugih slovanskih jezikov je *grad* seveda najmanj verjetno izhodišče.

R é s u m é

5. Les mots slovènes *brámor*, *mrámor* «*Gryllotalpa vulgaris*» à côté de *brámor*, *mrámor*, *rámor* «Skrofeln, Beinfress» et *vréver* «*Gryllotalpa* vulg.» peuvent être expliqués en partant de **norvor*, **nervar* de *nora* «trou», d'abord par l'assimilation **mravor*, *mramor*, puis par la dissimilation en *bramor*, *ramor*.

6. Les termes slov. *léca* «pourboire» et *zalécati*, *zalécam* «fixer le montant du salaire» ne seront pas empruntés au bavarois *ze letz geben* «donner comme pourboire» (Pleteršnik I 504), mais sont dérivés du slave *lět* (f.) «licentia», attesté dans les langues slaves occidentales.

7. Le terme slovène *olik* «à dessein», ou dans son sens plus récent «aucunement», appartient tout comme le tchèque *liknovati se* «éviter, braver» à la base non allongée **leiqu-*, cf. slave eccl. *otlěk*. Mais le vieux-sln. *ólik* «champignon vénéneux» peut être comparé avec le russe *volvjánka*, *volnúcha*, *vóldancy*, *vólgancy* «*Agaricus terminosus*», lett. *vīlnis* «le même» < **vōlv-* avec l'assimilation du deuxième -*v-* et le développement interne slovène du *vo-* initial en *v-*. Un cas différent représente *ólih*, *oluh* «pieu» < **o-tlu/ich*.

8. Le terme slovène *sódra*, *sódrğa* «Hagel, Graupel; Pöbel, Gesindel» ne vient pas du **sq-grad* (Pleteršnik II 530), et n'est pas apparenté au lith. *darga* «mauvais temps» (Berneker, *SEW* I 212), mais représente comme le russe *súdra* «tempête de neige» etc. un croisement des bases **derti*, *dęrq* et **derg-* (Miklošič, *EW* 42).

GLASOSLOVNI RAZVOJ PREDLOGOV IN PREDPON NA, ZA, NAD

Da prehajajo v nekaterih dolenjskih govorih predlogi in predpone *na, za, nad*, če niso bili stalno dolgo poudarjeni,¹ v *ne, ze, ned*, je že znano. O tem sta pisala predvsem Škrabec in Ramovš.

Škrabec (Cv. IX 8 b—c) je mislil, da je ta prehod nastal zaradi premika akcenta *zašəl > zěšəl* in iz takih primerov bi se *e* posplošil tudi v neakcentuirano pozicijo.² Čeprav pa bi seveda šlo tukaj za kasnejši akcentski premik, kot je oni v tipu *gláva*, in bi akcent preskočil že na kratki *a*, je vendar razvoj *a*-ja v *e* nerazumljiv, in to zlasti še v takih dialektih, kjer sicer kratki *a* (naj bo neakcentuirani ali kratkoakcentuirani) ni doživel nobenih sprememb in sploh ni nič reducirap. Poleg tega menim, da tak akcentski premik, kot si ga zamišlja Škrabec, v doljenščini sploh ni mogoč. Saj n. pr. v kratkih infinitivih, če je bil akcent pri zgodnjem premiku obdržan na koncu, tudi pri sekundarnem premiku na *a* ni preskočil, ampak le na *o* in *e*, tako da imamo razmerje: *pokrópət, zdróbət, zriádət* »zrediti« itd. proti *ogradět, pogasět* itd. (Ribnica). Prav tako se v primerih kot *nə vasə, učastə* proti *po nŏčə, nə piáčə* (Ribnica) akcent drži na koncu, kar si razlagam na ta način, da je *a* v lokalu (po nominativu) kasnejši kot akcentski premik *glavà > gláva* — kajti primeri z etimološkim *a* kot *pər strána, umástə* (Ribnica) imajo premaknjen akcent — kasneje pa akcent na *a* ni več preskočil.³ Po vsem tem je jasno, da je *e* v predlogih (predponah) moral nastati pred akcentskim premikom in da z njim nima nobene zveze. Škrabčevo razlago je sicer zavrnil že Ramovš, JA XXXVII 323, vendar tega ni dovolj utemeljil.

¹ Sem spadajo primeri kot *nānj, zānj*, analogično *zānas, zāvas, nānas, nānjo*, tip *záseka* ipd.

² Isto razlago je sprejel Štrekelj, Hist. slovnica 61—62 in še nekateri drugi.

³ V govorih, kjer naglašajo na *vási* enako kot *pri stráni*, gre lahko le za analogičen akcent, kot gre v nekaterih drugih govorih, kjer naglašajo *pri stranŭ* (oziroma z akcentom na prvem zlogu, a s kvaliteto, ki kaže na zadnji premik) najbrž le za analogijo po *na vasŭ*.

Drugače je ta pojav razlagal Ramovš v *Slovenische Studien* (JA XXXVII 322—325). Dolenjske primere je razlagal z analogijo po prefiksu *rez*, ki je glasoslovno (po asimilaciji *a*-ja na *r*) nastal iz *raz*; ker sta pač nekaj časa živeli druga ob drugi obe obliki *raz* in *rez*, bi še k *na*, *za*, *nad* nastopilo *ne*, *ze*, *ned*, kar bi podpirali ostali prefiksi z *e*-jem (*pre*, *pred*, *brez*, *čez*). Kasneje je mislil, da gre za asimilacijo *a* > *e*, sproženo po dentalnih glasovih pred *a*-jem, in vpliv številnih predlogov z *e* (HG VII 129, KZSJ 237). Od dolenjskega pojava pa je ločil notranjskega, ker po njegovem mnenju nastopa le pod sekundarnim akcentom, in ga povezal s kraškim pojavom tipa *kêdit* < *kêdit* < *kădit*, za katerega je sprejel Štrekljevo razlago (JA XXXV 143). Isto razlago je obdržal tudi kasneje (HG VII 65, KZSJ 237—238).

Toda že ob pregledu doslej znanega gradiva, lahko opazimo, da taka razlaga ne zadošča in da notranjskih primerov ni mogoče razlagati na tak način. V kraškem dialektu (govor Gorjanskega) namreč lahko dobimo *ê* < *ă* le preko *ĕ* (najbrž mora dolžina nastati analogično), ta pa lahko nastane iz *ă* le v zlogu, ki mu sledi sprednji vokal ali pa v sosesčini palatalnih konzontanov.⁴ Tudi pri naših predlogih je v kraščini *ê* omejen le na takšno pozicijo, vsaj Štrekelj ne navaja drugačnih primerov. Drugače pa je v notranjščini; že pri Ramovšu (HG VII 65) prevladujejo nasprotni primeri in sploh prehod *ă* > *ĕ* v zlogu pred sprednjim vokalom ni notranjski pojav, zato **ĕ*-ja < *ă*, ki bi moral biti po Ramovševi razlagi predhodna stopnja k *ê*, ne moremo pojasniti. Notranjsko je samo *kădit*, ne **kêdit* ali **kêdit* in tudi postojnski primer *čêstăt* kot dubleta k *čgštăt* (JA XXXVII 322, 323), na katerega se je Ramovš pri svoji razlagi oprl, ni identičen s kraškim *kêdit*. Tu gre za preglaš *a*-ja za *č*-jem: *častīt(i)* > *čestīt(i)*. Preglas za palatalnimi konzontanami, ki je v slovenščini dokaj pogosten, je znan namreč tudi postojnskemu govoru.⁵ **čestīt* je potem regularno dalo *čêstăt*, akcentska dubleta *čestăt*⁶ pa je bila ponovno vplivana po substantivu *čâst* (nom.) in je z mlajšim prevzemom *a*-ja dala *čgštăt* ali *čăštăt*.

⁴ Vsi primeri, ki jih navaja Štrekelj (v JA XXXV 143—144 in ki jih lahko najdemo tudi v *Morph.* in drugod), so takšni: izjemni primeri (ki jih navaja l. c. 144) pa so drugačnega nastanka in imajo tudi v drugih dialektih *e*.

⁵ Prim. tudi Breznikovo rkp. sem. nal. Westkainerdialekte, Ramovš, HG VII 70 in Logar, Razprave SAZU V (1959) 13.

⁶ Takšna oblika je ohranjena med drugim tudi v Borovnici, prim. Ramovš, KZSJ 237. V starih tekstih je zelo pogostna.

Notranjski primeri kot *zênas* < *za nas* ipd. nimajo torej nobene zveze s kraškim pojavom tipa *kêdit*. Pa tudi prehod *a*-ja omenjenih predlogov v *e* samo pod sekundarnim akcentom je le navidezen. Res je prav obratno: kot v dolensjščini je tudi v notranjščini *a* v teh predlogih (vedno velja isto tudi za prefikse) prešel v *e* v nepoudarjeni poziciji in šele potem je nanj preskočil akcent. Če pa ta *e* ni prišel pod akcent, je v nadaljnjem razvoju v nekaterih govorih spet prešel v *a*. In to prav tako v dolenskem kot v notranjskem dialektu. Nista namreč *a* in *e* v nepoudarjenih predlogih omejena prvi na notranjski in drugi na dolenski dialekt, ampak najdemo v obeh dialektih oboje vrste govorov. Prav isto najdemo tudi v belokranjskem šokarskem dialektu. Že to jasno kaže, da moramo notranjske in dolenske primere obravnavati na enak način in jih enako razlagati. Da pa je *zakái* v tistih govorih, ki imajo *zêšu* < *zašal*, res na novo nastalo iz **zekái*, nam poleg primerov, v katerih je predlog (oz. prefiks) prišel pod sekundarni akcent in se je na ta način ohranilo starejše stanje, kaže predvsem razvoj nikalnice *ne*. Da prehaja nikalnica *ne*, kadar nima samostojnega poudarka (niti stranskega), v številnih narečjih v *na*, je sicer že znano (prim. Škrabec, Cv. IX 8 c; Oblak, LMS 1889, 164; Ramovš, JA XXXVII 309); niso pa opazili, da imajo na tistem ozemlju, kjer prehaja nikalnica *ne* > *na*, vedno *a* tudi v nepoudarjenih predlogih *na*, *za*, *nad*. Če pa imajo nekje *nezái*, *ne buôm* in drugje *nazái*, *na buôm*, a ob tem v obeh krajih *zêšu*, je jasno, da je *nazái* prav tako iz **nezái*, kot je *na buôm* iz **ne buôm*. Da se *e* v nepoudarjeni nikalnici res razvija paralelno z *e*-jem v predlogih *ne*, *ze*, *ned* < *na*, *za*, *nad*, pa imam še drug dokaz. V nekaterih krajih, kjer imajo *ne*, *ze*, *ned*, je šel razvoj deloma drugačno pot. Oslabitev artikulacije *e*-ja se ni javila v zniževanju jezične ploskve in v razširjanju proti *a*, temveč v težnji k srednjejezičnemu reduciranemu glasu *ə*. In tudi tam gre razvoj paralelno v predlogih in v nepoudarjeni nikalnici, prim.: *zəkái*, *nəzái* in *nə buôm* proti *zelèn*, *nebû* (Ribnica). Ta pojav je mlad, saj ga navadno dobimo le pri mlajši generaciji, medtem ko ima starejša v istih krajih še *e* ali vsaj *ɛ*.⁷ Le lokalno se dobijo primeri, da *ned* < *nad* zaostane v razvoju (glej na koncu).

Težko pa je točno določiti ozemlje, ki naj bi ga bil prvotno zajel prehod *za* > *ze* (in seveda *na*, *nad* > *ne*, *ned*). Obseg razvoja nikalnice

⁷ Lokalno se lahko tudi na ozemlju z *a* pojavi v predlogih in nikalnici redukcija v *ə* (n. pr. Dvor nad Ljubljano).

ne > *na* nam pri tem nič ne pove, saj je ta razvoj nastopil lahko tudi tam, kjer ni bilo prej prehoda *za* > *ze*. Opiramo se lahko le na primere tipa *zěšu*, teh pa je zelo malo in še tisti se izgublajo in nadomeščajo z drugačnimi oblikami (s končno akcentuiranimi — z akcentom iz neprefigiranih oblik). Že v Hrovači, kjer *e* pri teh predlogih v nepoudarjeni poziciji ni šel v *a*, ni več vseh tistih primerov tipa *zěšu*, ki jih je poznal še Škrabec,⁸ še laže pa so se izgubili tam, kjer je *e* spet prešel v *a*, ki se je nato lahko analogično vrnil tudi v sekundarno poudarjene zloge, pri čemer mu je pomagal še knjižni vpliv. Poleg tega moramo upoštevati, da gre pri primerih kot *nátič* lahko tudi za prvotno *nátič* z zgodnjim akcentskim premikom.

Najobširnejše strnjeno ozemlje, kjer je *e* v *ne*, *ze*, *ned* do danes ohranjen (oz. je lokalno prešel v *a*), je v jugozahodnem delu dolenjskega dialekta. Meja gre nekako po ribniški Mali gori na Raščico, ki je tik na meji, vendar danes že na *a*-jevski strani, dalje gre meja pod Robom in nad Bloško planoto ter med Menišijo in borovniškim kotom. Onstran Javornikov se to stanje nadaljuje v ožjem pasu v južni notranjščini s približno severno mejo nad Knežakom, pod Narinom, nad Premom, pod Vremami preko Brkinov nad Markovščino.⁹ Vendar tu *e*-jev ne govorijo več popolnoma dosledno, kar je razumljivo, saj jih izpodriva od severa ponovno nastali *a* < *e*, od juga prvotni *a*, ki je v jelšanskem govoru ohranjen ali restavriran najbrž po čakavskem vplivu,¹⁰ a obema pomaga še knjižni vpliv. Deloma (vsaj v nekaterih severnejših delih, kjer kake točnejše meje sploh ne moremo določiti) pa gre, kot kažejo dubletne oblike tudi pri nikalnici, za širjenje istega fonetičnega procesa, ki je severneje že izvršen. Poleg tega imajo *e* tudi v šokarskem dialektu v Beli krajini (razen severnega dela) in večinoma v posavskem dialektu. Drugod bi se dobili le še manjši otoki (n. pr. Senožeče).

Za ilustracijo nekaj primerov: *negáije*, *ne uípaine*, *zegûjzda* — *ne buôm* (Rakitnica); *nebrâu*, *nəbrâu*, *zekái*, *zəkái* — *ne muôram*, *nə muôram* (Ribnica); *neriêdu*, *nekórou*, *negáije*, *na mizo*, *zəčēt* — *ne buôm*, *nə buôm* (Zamostec pri Sodražici); *na puôtə*, *zekái* — *ne griém* (V. Poljane); *na iŭva*, *na vóza*, *nazái*, *nat xîša* (Struge); *nazādjē*, *na gmāxi* »pri miru«, *zapečĕk* — *na buôm* (Podgora pri Dobropolju); *naprūtĭ*, *na ūda*, *zagnálu*

⁸ Prim. opombo 12.

⁹ Po Brkinih in tudi še nekoliko proti zahodu se govori notranjščina, prim. Rigler, RSI XXI 27–35.

¹⁰ Jelšanski *a* ni glasoslovno razvit iz *e*, kot kaže nikalnica z ohranjenim *e*.

— na vëim (Raščica); ne pičč, nezái — ne buôm (M. Lašče); neveličelj, nepūsada, zetuóχlu, net χiše — ne buôm, ne griém (Brankovo); na tléix, na sâmam, zažigle — naúmān, na buôš (Rob); nepriéza, ze oduô — ne buôm (Kramplje); ne níva, zetû — neúmān, ne vāim (Nemška vas pri Blokah); ne stolāix, negāje, zestuópam — neúmān (Loški potok); nestílu, zetû, zemět, net χišo — ne griém (Cerknica); ne mizi, net šise »nad hišo« — ne vāim (Kožljek); na rakāχ, na tāsčē, zamāzaŋc — naúmān (Rakitna); na mizi, zatû — na vēm (Postojna); napīēt, nat χiš^uo — na vēm (Matenja vas); na mizi, zatû — na būam, na viērie »verjame«, ne mūare (Pivka); nardili, na sūnci, na trāunjk, zapāllu (Parje); zečīēla, zeslŷzli, za sūode, na dān, ne rečŷn (Koritnice); na spūmlat, na prāyĭ, zaŷiftou — na būom (Nadanje selo); ne skrīž, ne prāji, zgnūχanca, zekāi — ne mūore (Kilovče); ne mōsti, ne tāsče — ne γriēm (Prem); na svēti, zabīt — naúmān, nē, na γrēm (Vreme); na zādne, ne debiētu, zekuôpat, za pr^uôdat, nardili — ne nerdijo (Barka); naniēsla, zaplēta (Hrpelje); nerjānu, zepīsen — ne būom (Markovščina); ne mizi, ze drŷĭya — ne vēm (Zajelše); ne misu, ne rāmo, nerīedy, naveličala, zeslŷžak, ze žiuit — ne vēm (Trpčane); na tēšce, na pāšo, za mlēiku — ne znān < znam »vem« (Novokračine); nazāi, nardili, za zanēitit, zastūon — ne znān (Jelšane). In še v šokarskem dialektu v Beli krajini: nepīsat, ne mizi, ze χišo, net χišo (Črešnjevci pri Semiču) ter v posavskem dialektu: zešlūšt, nezái, net glāvi (Lošce pod Bohorjem); zepīēlou, neprēi, ned ŷivo (okolica Ileskovca pri Krškem); zemúknit, neβou, neuzdūl (Velika Dolina — po Matkoviču, JF V 188).

Ramovš navaja v HG VII 129 v naših predlogih *e* tudi za Suho krajino, na str. 125 pa ima med primeri iz doline Krke med Sotesko in Novim mestom tudi *ne* < *na*. Vendar primerjaj že zgoraj navedene primere za Struge in dobropoljsko dolino, dalje: napisāla, začādila, zančvāla — na buôm, naúmān (Žužemberk); dalje prim. za dolenjščino še: na pičč, zamēt — na būom (Vrh pri Višnji gori); na miz, za χišo, nat χišo — na buôm, na vēm (Nemška vas pri Trebnjem); nalapīla, zabēlu — na griém (Otočec pri Novem mestu); naxuôdan, zašŷ, začnē — naúmān, narāt (Šentjernej — a je rahlo reduciran).¹¹ Tudi za Raščico ima Ramovš pri-

¹¹ Ker je v nikalnici *a*, lahko domnevamo, da je *a* tudi v vzhodni dolenjščini v predlogih sekundaren. Razni zapisi s tega ozemlja kažejo sicer drugače. Tako so v SNP poleg Štrekljevih zapisov s Krasa in Breznikovih iz Ihana še najbolj fonetično zapisane pesmi iz Šentjerneja, toda v njih je dosledno *a* v predlogih in *e* v nikalnici (prim. št. 821, 1228, 2401, 2590, 7093), kar bi kazalo,

mere z *e* (glej JA XXXVII 322), medtem ko sem si jih jaz zapisal le z *a* (glej zgoraj). Ni izključeno, da se je *a* v nekaterih krajih razvil v zadnjih desetletjih in da so tedaj, ko jih je zapisoval Ramovš, še govorili *e*.

Povsod, kjer imajo *e* v neakcentuirani poziciji, imajo *e* tudi pod sekundarnim akcentom. Le nekaj primerov: *njáxot*, *ziáslon*, *ziášu*, *ziámet* poleg *zámět* (Ribnica); *ziěšlu*, *ziěpärt*, *ziěnas*, *ziěvas* (Trpčane pri Ilirski Bistrici); *niězi* < *nazaj*, *niěpri*, *niětliχ* < *na tlěch*, *ziěvjt*, *ziěprt*, *ziěvas*, *ziěnas* (Črešnjevce pri Semiču); *zěšu* (Lošče pod Bohorjem) itd. Poleg tega imajo v sekundarno poudarjenih zlogih *e* tudi v nekaterih govorih, kjer je v nepoudarjenih že *a*. Za notranjščino je to razmerje znano, a so ga napak razlagali; prim. še (nepoudarjene primere glej zgoraj): *niěbrou*, *ziěnas*, *ziěpärt* (Vreme); *ziěpärt*, *ziěpru* (Matenja vas). Enako razmerje je tudi v severnem delu šokarskega dialekt: *niěbrat*, *niěgnat*, *niěspat*, *niěvjt*, *niěpju* < *napıl*, *ziěpju* < *zapıl*, *ziěljt*, *ziěpu* < *zapıl*, *ziěpnt* »zapeti«, toda *nabrāla*, *nagnāla*, *nariědāt*, *za ruōko* (Rožni dol nad Semičem). V dolenjščini pa je težje dobiti takšne primere, ker je več oksitoneze, vendar se posamezni primeri le dobijo. Na Igu imajo *neátāč* < **nefič* za prvotno **natič* kot *neábı* < *ne bı* poleg *na piěč*, *zamiějtı* < **ne pēč*, **zeměti* za prvotno **na pēč*, **zaměti* kot *nabuōm*, *navēm* < **ne bōm*, **ne vēm*; dalje imajo v Zdenski vasi *zeápenc* »zape-nec« pa *zakái* in *na buōm*, v Podgori pri Dobropolju sem zapisal *neátkı* plur. »protje za fižol« za **natiki* s posplošenjem nominativne oblike (**netāk* < *natik*) v ostale sklone (nepoudarjene primere glej zgoraj). Toda takšni primeri so razen v severni notranjščini in v severni šokarsčini toliko redki, da se pri določanju prvotnega obsega tega pojava ne moremo opirati samo nanje. Če n. pr. v zahodni notranjščini najdemo le: *něpärt*, *zěpärt*, *zěšu*, *zěnas*, *zěvas* (Gabrje pri Ajdovščini), *zěnas*, *zěvas* (Dobravlje pri Ajdovščini), s tem ni dokazano, da tam nekoč ni bilo prehoda za > ze (glej še spodaj pri obravnavi Svetokriškega), ampak le, da akcent zaradi vpliva sorodnih oblik ni preskočil ob času preskoka v tipu *žena*, oziroma da so pozneje zmagale sprva najbrž redkejša dubletne

da je današnji *a* v nikalnici razvit prav v zadnjem času in da *a* v predlogih ni identičen z njim. Na isto bi kazala dosledna pisava *a*-ja pri Tulščaku (JA XXXVII 322), ki se je sicer ravnal po Trubarju. Tudi v pleterskih urbarjih ni najti prehoda za > ze (sporočilo prof. Bezlaja). Vendar se na vse te zapise ne moremo zanesti, ker je treba povsod upoštevati možnost etimologiziranja. Nedvomno je bil prvotno znan prehod za > ze vsaj v določeni poziciji (glej spodaj in op. 20) tudi vzhodni dolenjščini, saj so inovacije, ki so izoblikovale vzhodno-dolenjski dialekt, znatno mlajše od začetka tega pojava.

oblike s končnim akcentom,¹² in da je akcent pozneje preskočil na *a*, saj imajo tudi *nǣbi* < *ne bi* (Gabrje). Tudi mlajši vpliv sosednjih govorov ni izključen. Isto — seveda ponekod brez zadnjega akcentskega premika — velja lahko tudi za druge govore.

Toda današnji obseg tega pojava nam vendar da slutiti tudi o njegovi prvotni razširjenosti, a tudi o njegovi starosti. Če zasledimo razvoj za > *ze* v notranjskih in dolenskih govorih ter v šokarskem in posavskem dialektu, ki izkazujeta vse značilne zgodnje dolenske dialektične poteze, potem je jasno, da se v vsakem od teh predelov ni razvil samostojno, ampak da ga je treba imeti za skupni pojav dolenske dialektične baze, ki se je moral začeti razvijati razmeroma zgodaj. Mislim, da je ta pojav poznal tudi medijski dialekt, vendar prvotnega stanja ni mogoče zanesljivo ugotoviti (nikalnica je *na*); sedanje *zēšlā* (Turje) namreč ni identično z dolenskimi in notranjskimi oblikami (sicer bi moralo biti **ziēšlā*), ampak je mlajše z razvojem kratko poudarjenega *a* v *ǣ/ē*.¹³ Seveda ni izključeno, da bi bil v nekaterih obrobni govorih prvotne dolenske dialektične baze razvoj za > *ze* oviran ali izpodrinen po kakih sosednjih vplivih.

Začetek razvoja za > *ze* spada torej še v čas, ko še niso bile povsem pretrgane vezi med dolenskim in notranjskim dialektom in ko so tudi še posavski dialekt zajemale dolenske inovacije. Izven dolenske dialektične baze pa najbrž ni nikoli prodrli.¹⁴ To bi vsaj kazali stari teksti. Rateški rokopis ima n. pr. trikrat *na* (in vedno pred zlogom s sprednjim vokalom — prim. spodaj), v kranjskem rokopisu beremo: *na* (3-krat), *naprey* (3-krat), *Sa* (3-krat), *fa*, *Sapuuid*. In tudi naslednji teksti bi kazali isto (gl. še spodaj). Samo *a*-je najdemo sicer tudi v stiškem rokopisu, ki je nastal na ozemlju dolepnjskega dialekta, prim.: *zapuwidy*, *fapuwedy*, *zatyll* (2-krat), *na boffyam*, *naprid* (2-krat), vendar nas to ne moti, ker v teh primerih tedaj *e*-jev niti ne bi pričakovali (ker so pred zadnjimi vokali — glej spodaj, primer *naprid* pa je *bil* naglašen na prvem zlogu — prim. n. pr. v notranjskem dialektu v Sabonjah *nǣpǣrt* »napreǣ«).

¹² Prim. v Hrovači ob Skrabčevem času še *zeāčēt* (Cv. IX 8 c), danes le *zečēt* ali *zōčēt*.

¹³ To je mlajši razvoj; zajame tudi primere, ki so nastali po akanju iz *o*: *snǣp*/*snēp* < **snǣp* < *snop*.

¹⁴ Vendar so pojavi kot *daleč* > *deleč* izraz v glavnem enakšnih izpreminjevalnih faktorjev.

Pojavijo pa se *e*-ji v omenjenih predlogih in prefiksih pri Trubarju, vendar tudi pri njem niso tako pogostni, kot bi se dalo sklepati po Ramovšu, ki pravi, da so zapisi z *a*-jem »fast ebenso oft« kot oni z *e*-jem. Zapisov z *e*-jem je v primeri z onimi z *a*-jem le neznamenit odstotek. Vzemimo za primer v K (1551): *naprei* A IV a, 29, 35, 36, 46, 50, 59, 63, 65, 71, 110, 116, 119, 126 (2-krat), 127, 133, 165, 167, 197, 199, 219, 221 (2-krat), 234; *neprei* 18; *fakai* je zapisano okrog 70-krat in niti enkrat z *e*; *faguifhati* 51, 54, 57; *faguifha* 58; *faguifhan* 60; *faguifhanim* 59; *faguifhnenom* 171; *feguifhan* 235, 236; *feguifhani* 110 ipd. Če je običajen *a*, ne mislim, da bi morda *ze* v govoru Raščice takrat že prehajalo spet v *za*, čeprav se dobi pri Trubarju nekaj zelo redkih primerov, ko ima za nikalnico *na*: *nanoffi* »ne nosi« K (1551) 129 (in še nekaj, glej JA XXXVII 124).¹⁵ Nasprotno menim, da *e* še ni popolnoma prodrli, precej *a*-jev je seveda treba pripisati Trubarjevemu etimologiziranju in vplivu drugih dialektov. V takih primerih, ko piše *a* za *e* v nikalnici, pa gre najbrž za hiperkorekturo, morda le za tiskovno napako, teže je z Ramovšem misliti na gorenjski vpliv, ker je premalo primerov in ker ni gotovo, če so takrat v gorenjščini že govorili v nikalnici *a*. Prav zaradi diferenciacije z nikalnico je najbrž pri Trubarju *ne* < *na* (o našel glej spodaj) tako izredno redek, znatno večkrat je namreč zapisal *ze* < *za*.

Zlasti v določenih besedah Trubar pogostokrat piše *e*. Nekaj primerov: *se rifnizo* K (1551) 19, *sezhel*, *sezhelu* K 149, *sezheli* K 117, *sezhni* K 165, Mat (1555) 49 b, PNT (1557) 58, CNT (1582) I 83 poleg *fazhne* K B II b, 49, 121, 217, 219, 237 (2-krat), Mat 26 a, PNT 8, 30, CNT 12, 45 ..., kar je najbrž naglašeno *záčne*, *fazheti* K 40, *fazhel* KDI (1575) 36, 62, *fazheli* Mat A IV a, dalje *fezhudio* PNT 116, CNT 162 poleg *fazhudio* PNT 97, *federfhi* K 178 poleg *faderfhite*, *faderfhani* K 40, *fedushe* »zadušijo« PNT 105, CNT 148, *feshla* Mat 45 a, PNT 53, CNT 75 poleg *fashle* Mat 45 a, PNT 53, CNT 76, *fenefsti* K 49, 50, 55, 60, 104, 211, *fenefse* K 211, 235, *feneffo* KDI 68 poleg *fanefsti* K 51, *fenefene* »zanesenje« K 212, *fenefene* KDI 53, toda *fanafhas* K 75, *sepelati* K 118, 120, *sepelaio* Mat 62 a, PNT

¹⁵ V primerih kot *nakuliku* PNT (1557) 98, KDI (1575) 362, CNT (1582) I 138; *nakatere* KDI 12, 51 poleg *nekateri* PNT 116 (še nekaj drugih primerov glej v ČJKZ II 275) itd. je pisan *a* pač za *e*, ki je nastal iz *ê* po m. v. r. ob sonorniku. Šele precej pozneje (Basar še piše *nikateri* 71, 78 itd., medtem ko ima za nikalnico *na* ali *ne*) so se naslonili taki primeri na nikalnico *ne* (z etimol. *e*), tako da danes pogostokrat ne najdemo v njih več refleksa za *ê*, prim.: *natakeâr* »marsikateri« za **nêkoter*ъъ (Podgora pri Dobropolju), *nextêrâ* (Vinice pri Sodražici) in podobno.

72, 140, CNT 105, *sepelani* Mat 62 b, PNT 75, CNT 105, KDI 43, *sepelaua* Mat 15 a, PNT 17, CNT 24, *se pela* »zapelja« CNT 105 poleg *sepelauaio* KDI 57, *sepifana* K 221, *sepifane* K 213, *sepiffane*, *sepiffanu* KDI 13 poleg *sapiffane* KDI 76, *sepri* Mat 12 b, PNT 14, CNT 20, *sepрызhanu* »zapričanju« dat. sg. K 70, *sepufiti* Mat 7 a (2-krat), PNT 8 (2-krat), 137, CNT 11 (2-krat) poleg *sapufiti* K 21, 49, 153, PNT 97, 120, 157, *sapufititi* K B III a, 47, 114, 148, 236, Mat 2 a, PNT 2, *sehlifhala* K A VIII b poleg *aslifhala* PNT 118, *afhlifhall* K A VII b, *aslifshal* Mat 7 a, PNT 3, 8, CNT 11, *seflufhene* K 82, 100, 109, *seflufhil* K 59, *seflufhili* K 68 poleg *asflufhene* K 57, *asflufhiti* K 109, 241, *asflufhil* K 28, 242, *seupane* K 120, 205, 233, PNT 56, CNT 78, *seupam* KDI 68, *seupa* K 211, 223, 235, *seupamo* K B III a, 205, *seupaio* CNT 181, *seufese* »zaveže« K 35, *seupye* PNT 90, 125 (2-krat), CNT 127, 175 (2-krat), *se opye* »zavpije« Mat 77 a, *seupyo* PNT 43, 115 poleg *saupye* PNT 97 itd. Medtem ko v besedah kot: *zadosti*, *zahvaliti*, *zakaj*, *zabstonj*, *zapoved*, *zastopiti*, *zato* itd. nisem našel primerov z *e*-jem.

Pri tem preseneča to, da so *e*-ji skoraj dosledno v takih primerih, ki imajo v naslednjem zlogu sprednji vokal (mednje moramo šteti tudi *u*, ker je prešel v *ü*¹⁶). Ako bi bili *a*-ji samo korektura Trubarjevega govora po drugih dialektih in etimologiziranje, ne bi pričakovali take razdelitve, kajti, da bi bila samo slučajna, je težko verjeti. Vsaj deloma se mora v tem odražati živi govor. Če pa je Trubar odvisno od pozicije govoril *a* in *e*, poleg tega poznal *a* še iz drugih dialektov, je razumljivo, da se je *e*-jev izogibal, čeprav kakega popolnoma ustaljenega nazora o tem ni imel, kot kažejo njegovi popravki v tistih tekstih, ki jih je večkrat izdal: spreminjal je namreč v obe smeri. Nekaj primerov iz istega teksta: *se meno* Mat 7 b > *sa meno* PNT 8, CNT 12; *ned nim* Mat 6 a, PNT 7 > *nad nim* CNT 9; *sezhudil* Mat 17 a, PNT 19 > *fazhudil* CNT 28; *salifhi* Mat 17 a > *aslifhi* PNT 19 > *seslifhi* CNT 28; *sa tebo* Mat 18 a, PNT 20 > *se tebo* CNT 29; *fagledaio* Mat 19 b, PNT 23 > *segledaio* CNT 32.

S tem pa, da najdemo *e*-je v zlogih pred sprednjim vokalom, se nam pojasni tudi razvoj *za* > *ze*. Neintenzivno artikulirani (morda tudi kvantitetno krajši) *a* v predlogih in prefiksih se je asimilirал sprednjemu vokalu v naslednjem zlogu s tem, da se je artikulacija pomaknila naprej

¹⁶ Da ima *ü/y* lastnosti sprednjega vokala, vidimo tudi pri notranjsko-istrski sekundarni palatalizaciji velarov.

in je prešel v široki *e*. Gre torej za vokalnoharmoničen pojav.¹⁷ Res je, da je v drugih besedah v podobni soseščini *a* ohranjen, razen v posameznih primerih kot *deleč* < *daleč*, ki so izraz v glavnem enakšnih izpreminjevalnih faktorjev, imajo pa drugačen areal, toda upoštevati moramo, da se isti glasovi v raznih naslonkah lahko drugače obravnavajo kot v ostalih primerih. In prav proklitična raba teh besed je omogočila drugačen razvoj *a*-ja kot v drugih primerih in pozneje spet poseben razvoj novo nastalega *e*-ja. Sprva bi bili potemtakem govorili *e*-je le v zlogih pred sprednjim vokalom, pozneje bi se bil *e* pričel posploševati. Možno bi bilo, da se je takrat v kakem govoru posplošil *a*.¹⁸ Že ob Trubarjevem času pa jezikov čut najbrž ni več dosledno zahteval take razporeditve, kar je razumljivo, saj je kmalu nato z močnejšim razvojem moderne vokalne redukcije nastopila v centralnih dialektih prav nasprotna tendenca vokalne disimilacije. Toda prvotna razvrstitev *a*-jev in *e*-jev se tedaj vsaj v Trubarjevem govoru še ni zabrisala, čeprav najdemo pri Trubarju tudi nekatere primere z *e*-jem pred zlogom z zadnjim vokalom (med Ramovševimi primeri so štirje takšni, od tega trije v CO).¹⁹

Naslednji protestantski pisci so se *e*-jev še bolj izogibali in jih tako rekoč odpravili, le v EDP (1563) so še bolj pogostni kot pri Trubarju. Tu jih ne najdemo več samo pred sprednjimi vokali, kar bi kazalo, da se je *e* ponekod že posploševal ali tudi posplošil — in to je na vsak način možno, vendar nam EDP tega ne dokazujejo, ker je Juričič slabo poznal slovenščino in zato kake pravilne razvrstitve pri njem niti ne moremo pričakovati; kajti da so bili *e*-ji vseč prav Juričiču (morda tudi le komu, ki mu je pomagal) in da ni treba, da so vse *e*-je napisali avtorji

¹⁷ Ki pa nima nobene zveze s kraškim pojavom tipa *kēdit* za *kaditi*, ker nastopa le v določeni kategoriji in je pač tudi starejši. Tudi nekaj posavskih primerov kot *sedī* < *sadī*, *zerī* < *zorī* (okolica Leskovca pri Krškem) je najbrž mlajšega izvora.

¹⁸ Morda v jelšanskem govoru (južna notranjščina). V vzhodni dolenjščini pa je, ker najdemo še danes v Veliki Dolini *e*, *a* v predlogih verjetneje razvit iz *e*.

¹⁹ Korekture CO (1564) je opravljal menda Konzul (prim. Kidrič, ZSS² 43), pač od njega bodo hrvatske značilnosti, ki jih najdemo v tej knjigi (prim. Ramovš, JA XXXVII 127). Čudno pa je to, da so v CO primeri z *e*-jem v predlogih tudi pred zadnjimi vokali (kar ne more biti hrvatsko) in prav isto najdemo tudi v EDP (glej spodaj), kjer so tudi hrvatski vplivi. Vendar Juričič ni mogel sodelovati pri korekturi CO, ker je menda odšel iz Uracha, preden so pričeli tiskati CO in tudi prej preden je poslal Trubar tja rokopis (prim. Elze, Trubers Briefe 186 in Kidrič, Kirchenordnung 43, 48).

posameznih pesmi, kaže to, da je v že tiskanih Trubarjevih pesmih, ki jih je vključil v EDP, popravil *fastopi* K (1551) 155 v *seftopi* EDP 8 in da so prav v Juričičevih pesmih *e*-ji precej pogostni. Prim. v EDP v Juričičevem tekstu: *se fuie* 157, *Se vfo* 157, *Setu* 166, *setu* 167, *Seto* 168, *sepuuedi* 44, *sepuuidi* 46, 198, *sepuueish* »zapoveš« 170, *seperl* 157, 138, *Sezhenie* 138, *sepelane* 49, *sepeliuie* 170, *se slepiti* 198, *neprey* 166, drugod so *a*-ji; v Kreljevi²⁰ pesmi: *nepasti* (od *napast*) 47, *se nas* 47; v Cvekljevih: *nefai* 120, 122, *ne slamici* 85, *ne tim* 119, *ne* 119, 123, 124, 125 poleg *na* 121, 125, *nelushl* 126, *nefrani* 128; v pesmih z oznako H. K. najdemo: *ned tobo* 60, *Ned* 103, 105, *neshpishal* 61, *senefsti* 144, *nefizhene* 200 poleg *nafai* 144, *nadlug* 145, 146, *fashlushit* 200 itd.; enako seveda v anonimnih: *nefai* 163, *nefay* 116, *senas* 154, *ne* 71, 76, *senefe* 149 poleg *fanefsti* 149, *ned nami* 118 itd. V Juričičevi Postili (1578) pa ni več *e*-jev v predlogih, le izjemoma se še dobi kak primer kot *nesai* I²¹ 37 b, sicer je običajen *a*, prim.: *sa* II 2 (2-krat), 3 b (2-krat), 5 a, 5 b, 7 b (4-krat) 8 a (3-krat), 8 b, 10 a, 14 b, 17 a (3-krat), 20 b ..., III 2 a (2-krat), 2 b (2-krat), 3 a (2-krat), 4 a (3-krat) ..., *sazhel* I 47 b, 51 b, II 11 b, 12 b, 20 a, 101 a, III 4 a, 22 b, 34 a, 38 b, 42 b ..., *sapuftiti* II 19 b, III 6 a (3-krat), 22 b, 43 a, *saflushenie* II 9 b, 17 b, 20 b, *naprei* I 38 b, 44 b, 50 a (2-krat), II 5 b, 19 b, III 2 a, 7 a, 11 a, 11 b (2-krat), 15 a, 20 b, 21 a, 23 a, 33 b, 57 b, *nasai* I 37 b, 39 b, 40 a (2-krat), 41 b, 51 a, II 6 b, *nad* III 25 a itd. Seveda ne moremo vedeti, koliko se v tem odraža tudi dvakratno popravljjanje Juričičevega teksta. Krelj že v OB (1566) piše redno *a*-je, le nekaj primerov: *sa vaf inu sa njih* A 8 b, *Saterri* B 1 a, *saflifhati* E 3 b, *saflushiti* F 6 a, G 3 a, *saflushenie* G 3 a, 7 b, H 6 b, *naprei* E 6 b, F 1 a, 8 b, G 3 a, *nareéni* F 3 a itd. Enako tudi v Post (1567), n. pr: *naprei* 17 b, 20 b, 50 b. Le en primer z *e*-jem mi je znan: *nerasan* Post 17 b. Izredno redke primere kot *napohlevni* OB F 6 b poleg *nepohlevno* Post 70 a, *navkrotni* Post 50 b,²² kjer je *na* pisano za nikalnico *ne*, bo treba prav tako kot podobne Trubarjeve imeti za hiperkorekturo ali napako. Tudi Dalmatin piše redno *a*-je že v prvem tisku J Sir (1575): *na* 3, 5, 8, 9 (2-krat), 10 (2-krat), 15, 18, 19 ..., *naprei* 1, 17, 45, 62, 91, 132, 138, 158, 168, 174, 201, 226, *nasai* 163, *sakai* 7, 9, 10, 76, 90, 119, 123 ..., *sanefsi* 20, 21, 29, *sauupai* 23, 42, *sazhel* 71, 172, prav tako

²⁰ O avtorstvu glej Kidrič, Bibliografski uvod 71.

²¹ I. del Postile je le nekoliko predelana nova izdaja Kreljevega prevoda (prim. Oblak, LMS 1894, 203). Krelj, Post 53 a ima na istem mestu *nasai*.

²² Pri Juričiču, Post 35 a je na istem mestu *neukrotni*.

tudi v drugih delih in v Bibliji (za nikalnico ima *ne*).²³ Izjemni primeri kot *nepreiusetie* J Sir 96 poleg *napreiusetiu* 137, *nesai* Mos (1578) 15 b²⁴ poleg *nasai* 16 a so toliko redki, da ne pridejo v poštev, saj gre lahko le za tiskovno napako,²⁵ pri *nazaj, naprej* ipd. besedah pa lahko tudi za hiperredukcijo. Samo *a* ima v obravnavanih predlogih in prefiksih tudi Bohorič. Enako najdemo le *a*-je pri Vipavcu Trostu (1588), ki se je sicer ravnal v pravopisu precej po Trubarju, prim.: *fa* 2, 3, 6, 8, 10 ..., *fazhel* 5, *faslushenie* 9 (2-krat), 10, *faslushenia* 2, 5, 8, 9, *na* 2 (2-krat), 4, 5 (3-krat), 6, 7, 8 (2-krat), 9 (4-krat), 10 (2-krat) ..., *naprei* 2, 5, *nad* 21 itd. V nikalnici ima pravilno *e*: *nemore* 5, 7, *nepokurni* 17, *neframne* 69 itd. In tudi v Trubarjevi Postili (1595), ki jo je za tisk priredil Savinec, so *e*-ji odpravljeni, saj je tedaj v knjigi že zmagal *a* in Savinec ga je kot Ljubljčan tudi govoril, prim.: *savupainja* I 12, *savupati* I 18, *fazhel* I 14, *sazhelu* I 14, *Sapelausa* I 17, *apelaufki* I 18, *sanefsti* I 18 (2-krat); seveda so sami *a*-ji tudi v Savinčevem predgovoru. Nekaj primerov z *e*-jem najdemo spet pri Hrenu (1613): *nesaj* I 21 b, 61 b, *nesaj* II 3 a, 16 a poleg *nasaj* I 56 a, 82 b, 119 b, II 13 a — kadar se tekst sklada z Dalmatinovim je navadno *a* (razen II 3 a — vendar je stavek tudi tam nekoliko predrugačen), kadar pa ima Dalmatin drugačno konstrukcijo brez besede *nazaj*, je pri Hrenu navadno *e* (razen II 13 a). Prireditelj Čandek je bil Dolenjec, vendar, ker gre le za eno besedo, je te primere težko pripisati vplivu njegovega dolenjskega govora, ampak gre lahko za hiperredukcijo v kakem drugem govoru; mislim, da jih bo treba prišteti Hrenu ali jezuitu Maliju, ki sta tekst jezikovno popravljala.

Z razvojem moderne vokalne redukcije pa se je, kot sem že omenil, začel *e* v nikalnici *ne* neintenzivno široko izgovarjati in je prešel v *a*. Težko bi bilo točno določiti epicenter oziroma epicentre te inovacije; toda po Dolenjski in Notranjski se je, kot bi kazala današnja geografska razporeditev, pač šele od drugod počasi širila in tu zajela tudi *e* v predlogih *na, za, nad*. Zanesljivo sicer tudi ne moremo določiti, kdaj bi se bil n. pr. v gorenjsčini začel ta razvoj, ker nam manjka starih tekstov s tega

²³ V Bibl I 28 b najdemo *napèrpelem* (poleg *nepèrpelem* na isti strani), kar je pač le tiskovna napaka, saj že v Mos (1578) 40 b stoji na istem mestu *nepèrpelem*.

²⁴ V Bibl II 162 b ter I 12 a sta navedeni obliki spremenjeni v *naprejpsetje* ter *nasaj*.

²⁵ Gotovo je napaka *na senejsi* J Sir 53 namesto *ne sanefsi* (prim. *Nesanejsi*, l. c. 63, 137) z zamenjanimi črkami. Prim. tudi *nomogo* J Sir 83 namesto *nemogo*.

področja. V rateškem rokopisu je sicer *ne muppellay*, a lahko ima nikalnica stranski poudarek; gotovo ima samostojni poudarek edini primer v kranjskem rokopisu: *ne drugim* (II); medtem ko Recelj (1582) piše premalo izrazit jezik, da bi se dalo karkoli sklepati.²⁶ Vendar mislim, da se pred 16. stoletjem ta pojav ni začel razvijati, za začetek 17. stoletja pa ga že lahko dokažemo. Pri Stapletonu (pred 1613) so že številni zapisi z *a*-jem: *nabo* 3 b, 35 b, 44 a, 62 a poleg *nebo* »ne bo« 3 b, 56 b, 84 b, 99 a (2-krat), 100 a (2-krat), *nabodo* 24 b, 33 b, *namore* 42 b, 66 a poleg *nemore* 66 a, *na/nam* 35 b poleg *nefnate* 35 b, *nagrem* 44 a, *nadershi* 52 a, *na/podobi* 22 b, *nafastopijo* 24 b itd. Primeri: *neprei* 52 b, 64 b, 102 a, 109 a, 124 a poleg *naprei* 64 b, 68 a, 78 a, 109 b, 126 a, *naprey* 2 a so lahko hiperkorekture, morda tudi hiperredukcije, enkratni *ze*: *sepertimi* 39 b je pač napaka, ki jih ne manjka, medtem ko primerov *seka*j 53 b (3-krat) ni zapisal glavni pisec — on piše to besedo vedno z *a* — ampak nekdo drug, ki ga Kidrič, ČJKZ IV 80, označuje z B in za katerega je že Kidrič (l. c. 97) mislil, da je bil Dolenjec. Pri piscu B pa bodo najbrž *na grée* 53 a, *nasnanih* 53 b hiperkorekture, s katerimi se je hotel približati jeziku glavnega pisca. V naslednjih tekstih je dovolj primerov z *a*-jem v nikalnici. V blejski prisegi iz 1629 (Kos, GMDS XXII 73) beremo *na snaio*; pri Skalarju (1643) je sploh običajen *a* (prim. Oblak, LMS 1890, 190), dalje ga najdemo v Gorskih bukvah 1644 (prim. Oblak, LMS 1887, 293) itd. Najdemo ga tudi pri Jankoviču (1659—1664), čeprav se ga je izogibal, kar vidimo po hiperkorekturah (glej spodaj) in po primerih kot *Namoresh* 80 b, ki ga je takoj z istim črnilom popravil v *Nemoresh*, *nasturè* 21 b pa je kasneje popravil v *nesturè*; prim. še: *namarnost* 20 b poleg *Nemarnost* 7 b (3-krat), 8 a (3-krat), *namarnostj* 6 a poleg *nemarnostj* 5 a, 5 b, 7 a, *na grè* 5 b pa *nebodesh* 9 a, 113 b, *nebosh* 80 b, *nemoremo* 5 b, 17 b, 18 a itd. Nekaj primerov z *a*-jem v nikalnici se pojavi tudi v Schönlebnovi izdaji Evangelijev in listov (1672): *nasaftopim* 323, *nasbudite* 326, *na v'same* 371, a pri Romualdu, Rogeriju, Basarju, Paglavcu (zlasti prvi tiski) pa Pohlinu itd. so zelo številni, pri nekaterih znatno prevladujejo.

²⁶ Recelj (Gorske bukve) ima n. pr. *Sekaj* 14, *nefaj* 34, 42, 43, *nemejtiti* 34 itd. pa tudi *napreiel* 49 (glej Oblak, LMS 1889, 164, 167, 180 sl.). Katere so hiperkorekture (ali če je mešanje dialektov) ni mogoče z gotovostjo določiti, vendar bi ti primeri kljub gorenjskim značilnostim v tekstu kazali bolj na dolenjski vpliv.

S prehodom nikalnice *ne > na* pa se je piscem, ki so govorili *na*, odprla možnost novih kombinacij: ker so večkrat po tradiciji (ob podpori primerov v akcentuirani poziciji) napisali za nikalnico *ne*, so prav tako tudi za predlog oziroma prefiks *na* lahko napisali *ne*. Zato pri takih piscih ne smemo imeti primerov z *ne < na* za odraz živega govora, ampak za hiperkorekturo, in jih ne smemo enačiti in navajati skupaj s Trubarjevimi, kajti z njimi nimajo nobene zveze. Pri nekaterih piscih se dobijo posamezni takšni primeri, pri drugih — zlasti pri takšnih, ki so se skušali izogibati *a*-jev v nikalnici — jih je več. Morda spada semkaj že nekaj zgoraj omenjenih Stapletonovih primerov, gotovo pa primeri v ljubljanskih prisegah (1637; prim. Oblak, LMS 1887, 270), v Gorskih bukvah iz 1644 (prim. Oblak, l. c. 293); iste vrste *e* je pač tudi v *nedleshin* Skalar 74 a (dekomponiral je *na-dležen*), več takih primerov je pri Jankoviču: *nepolnenu* 8 a, *nepihnen* 8 b, *ne febi* 13 b, *neloshenih* 25 a, *nemejnenu* 175 a, morda tudi *neprej* 12 b poleg *naprei* 7 a, 9 a (nekajkrat je *neprej*, *naprei* popravil v *naprej* 14 b, 15 a, 18 b, *naprei* 22 b, 24 a, 24 b), *ne/fai* 17 a. Sem spada tudi *nesnaine* »na znanje« Schönleben 344 in podobni primeri.

Med starejšimi pisci pa zasledimo razvoj *a > e* v predlogih in prefiksih spet pri Kastelec in Svetokriškem. Kastelec je bil doma z ozemlja, kjer še danes govorijo skoraj redno *e* (Kilovče). Razumljivo, da se to pozna v njegovem jeziku. Čeprav se je *e*-jev zaradi tradicije in morda zaradi poznanja drugih dialektov izogibal, se mu jih je nekaj le zapisalo. Že iz doslej povedanega je jasno, da v tem času *e* ne more biti več odvisen od pozicije kot pri Trubarju, ampak da ga moramo najti tudi pred zlogi z zadnjim vokalom. Nekaj primerov iz njegovega prvega tiska BB (1678):²⁷ *sefhlushenîe* 3, *sefhlushenîa* 255, *sedeni* 48, *sepopadenu* 111, *sefhâl* 125, *sehvalite* 139, *sefpym* 146 poleg *safpym* 292, *neprei* 68 poleg *naprei* 295, *nemèštnik* 74 poleg *Namèštnik* 87, 292, *u'nerozhei* 130, *u'nerozheju* 151, *negnil* 437, *nepuhliu* 455, *ne* 204 poleg običajnega *na*, *ned* 114, 142, 147, *nedlugah* 127, *nedlûh* 227, *nedluge* 242, 427 poleg *nadluge* 199, 241, 242, 270, 272 (2-krat), 286 sl., 307, 417 itd. Niso mu pa ušli *e*-ji samo v njegov tekst in kadar je spremenil predlogo, ampak so se mu zapisali *e*-ji tudi v primerih kot *nedlugah* 109 za *nadlugah* v predlogi (Dalmatin, M [1595] 173), *nepne* 417 za *napenje* v predlogi (CC [1595]

²⁷ Nekaj gradiva iz BB navajam zato, ker citati pri Zavaddlalu, Die Sprache in Kastelec' Bratovske Bvqvice, Celje 1891, večkrat niso točni.

433).²⁸ Ker se menjavata *e* in *a* v predlogu *na*, je razumljivo, da najdemo *a* včasih tudi v nikalnici, za kar niti ni potrebno, da bi bil imel oporo v živem govoru (seveda v kakem drugem govoru, na Kilovčah nimajo nikalnice *na*): *nadolsno* 141, *nadolshnu* 435, *napotèrpesliu* 452, *na ubèshy* 405. Tako prvi kot drugi primeri pa so v splošnem zelo redki, vendar je nikalnica *na* redkejša kot predlog *ne*. V kasnejših delih je še znatno bolj dosleden; v NC (1684) dobimo *e* le še v primerih: *nedlesh-nofti* 16, *nedleshin* 79, *sevitia* 103, *sedene* 117, *perseneffil* 213, *perse-nefe* 266, *nesai* 294, *nedlushni* 322 — sicer pa ima redno *a*-je. Prav tako najdemo *e*-je v predlogu *na*, a še pogostejše *a*-je v nikalnici *ne* pri Svetokriškem SP (1691—1707). Danes govorijo v okolici Ajdovščine v predlogih in v nikalnici *a* (oziroma v dialektičnem izgovoru precej reduciran *g* — primere glej zgoraj), toda ker piše Svetokriški tudi *ze*, *ned* (n. pr.: *sepupid* II 353, *sedofti* III 384, IV 302, *nedleshnofti* III 444 — glej Tomšič, ČJKZ VIII 4) je moral poznati prehod *a* > *e* v predlogih najbrž iz domačega govora, kje drugje se ga skoraj ni mogel naučiti. V nikalnici pa bo *a* morda hiperkorektura, morda nekoliko tudi vpliv govorov nekaterih krajev, v katerih je živel (n. pr. ljubljanskega) — možno bi pa tudi bilo, da je v Vipavski dolini *e* prav tedaj prehajal v *a*. Prehod *e* > *a* v predlogih in nikalnici bi torej v Vipavski dolini ob koncu 17. stoletja še ne bil zaključen — ali pa je bil v sredi 18. stoletja že razvit, je težko reči, kajti v skoraj rednem *a*-ju v nikalnici pri Lavrenčiču (1752) ni nujno, da se odraža tedanji vipavski govor, ampak je prav lahko le vpliv sodobnih piscev, pri katerih je zmagoval *a*.

Razvoj predlogov in z njimi v zvezi tudi nikalnice bi bil s tem v glavnem pojasnjen. Omeniti pa je treba še nekaj posebnosti. Včasih naj bi kak prefiks ne bil več občuten kot prefiks pa bi potem ne bil doživel takega razvoja, kakor bi ga bil moral. Kot tak primer navaja Ramovš (JA XXXVII 325) z Raščice *zabêila* (z *a*-jem proti *e*-ju v drugih primerih), vendar ni verjetno, da bi se na Raščici v *zabêila* držal skozi stoletja prvotni *a* — saj je za gotovo še občuten kot prefiks, kajti še danes imajo na Dolenjskem imperfektivni glagol *beliti* »fetten« poleg perfektivnega *zabeliti*. To je zato, ker je Raščica ob meji med *e* in *a*. Vendar izguba občutka o izvoru besede vsaj lokalno in vsaj nekaj časa lahko zadrži

²⁸ Prim. tudi Rupel, SR II 120 in o predlogah l. c. 111 sl. (pripomnil bi, da je že pred Čerinom opozoril na izvor 11 Kastelčevih pesmi Škrabec, Cv. XXII 6 c).

razvoj. Tako sem n. pr. v Ribnici, kjer je že običajen $a < e$ v predlogih, vedno slišal le *χnezdûlâ* z *e*-jem, medtem ko lahko dobimo drugod tudi pričakovane oblike, n. pr. *χnazdûlj* (Podgora pri Dobropolju, z $a < e$), dalje je na primer v Ribnici tudi v obliki *ponetîška fâždu e* pogostnejši kot pri drugih besedah z istim prefiksom. Nasprotno pa se je v besedi *natura* »značaj« začetni zlog navadno obravnaval kot prefiks ter je prešel v *ne*: *netûra* (Rakitnica) in naprej v *nâtûra* (Ribnica) ter *natûra* (Višnja gora), kar bi lahko predstavljalo tudi prvotno obliko. Prav tako se je lahko tudi začetni zlog *ne-* včasih razvijal kot nikalnica, na primer *nabiêsa* poleg običajnega *nebiêsa* (Ribnica), primerjaj tudi pri Skalarju *nabesh* »nebes« 215 a poleg *nebeshki* 10 b, *nebeska* 14 b in podobno, a obratno je lahko spet nikalnica zaostala v razvoju, n. pr. *nedêla* (Vreme, sicer je v nikalnici *a*), *nedêla* (Košana), *unedêl^uo* (Matenja vas), *nêdêlê* (Višnja gora) poleg *nadâila* (Ribnica), *unadâilê* (Podgora pri Dobropolju), toda tu je lahko pomagal še knjižni vpliv.

Nekoliko drugačne vrste je primer *začne*. Že Trubar piše v prezentu redno *a* (glej zgoraj); na Dolenjskem dobimo poleg *ziâčne* ($iâ < é$) in *zâčne* tudi *záčne* (Ribnica), kar bi ustrezalo Trubarjevi obliki, medtem ko je v notranjskih govorih običajno *zǎčne*, in to tudi v takih, kjer je *e* večinoma še ohranjen, zato ne moremo misliti na razvoj **zečne* > **začne* > *zǎčne*, prim.: *zôčne* ($ô < ǝ$ Ilirska Bistrica), *zǎčne* (Zarečje) ter tudi *zǎčne*, *zǎčny* (Matenja vas) itd. Menim, da se je *a* iz oblike *záčne* z dolgo akcentuiranim *a* vnašal tudi v dubletno oksitonirano obliko in se na ta način ponekod ohranil. Manj verjetno je, da bi *za* ne bil občuten kot prefiks.

Tudi primer *našel* ima poseben razvoj, zato ga pri dosedanji obravnavi nisem upošteval. To je beseda, ki jo pri starejših piscih najdemo najpogosteje zapisano z *e*, prim. pri Trubarju: *neshal* Mat 17 a, 24 b, 33 b, 41 b, PNT 19, 28, 39, 49, CNT 28, *neshil* CNT 40, *neshel* CNT 56, *nefhli* K 232, *neshli* Mat 26 b, 52 a, 72 b (2-krat), PNT 31, 84 (2-krat), KDI 45, CNT 44, 120 (2-krat) in *fnefhall* K 26, *fnefhla* Mat 2 a, PNT 2, *fnefhli* KDI A 1 b poleg *nashel* PNT 135; v Postili (1595), ki jo je za tisk priredil Savinec, pa: *naſhal* I 12, *naſhla* I 1, *ſnaſhlu* I 7. Krelj piše sicer navadno: *naſhal* OB G 5 a, *naſhli* Post 13 a, 61 b, a poleg tega tudi *ſnefhli* Post 54 b, medtem ko piše Trost tudi *fnaſhal* »znašel« 70. V Juričičevi Postili beremo: *nashli* I 37 b (2-krat), 42 a (2-krat), 44 b, II 11 a (2-krat), 12 b, 13 b, *nashla* I 42 b, 45 a, II 11 b, III 37 b, 40 a (2-krat) itd. poleg *ſnefhli* I 38 b (*e* je že na istem mestu pri Krelju, Post 54 b). Dalmatin piše *a*.

prim. J Sir: *nashil* 73, 104, 136, 137, 158, 194, 225, 227, 228, *nashel* 26, *nashla* 99, 100. Ramovš (l. c. 322) navaja obliko *sneshil* iz Tulščaka 124b. Pri Hrenu najdemo *neskli* I 10a, a Dalmatin ima v istem tekstu *a*; na splošno pa je pisal *e*-je Schönleben: *nefhâl* 113 (2-krat), *nefhil* 285, *nefhla* 105, *nefhli* 120, 127, medtem ko ima Hren v istem tekstu *nafhâl* I 54b, 55a, *nafhil* II 5a, *nafhla* I 50b, *nafhli* I 59a, 62b, vendar tudi pri Schönlebnu *nafhli* 295, *isnashla* 299. Dalje najdemo številne primere z *e* pri Skalarju (glej LMS 1890, 197), Jankoviču: *neskel* 7a, 26a, 113a (2-krat) poleg *nashel* 25b pa pri Rogeriju, Basarju itd. Pri večini piscev ne moremo za gotovo vedeti, kaj predstavlja *e*: ali *e* ali *a*. Vendar nekateri označujejo polglasnik pogosto z *gravisom*, a v tej besedi pišejo *e*. V dialektih je danes običajnejši *a*, le redko se dobi *e*, n. pr.: *nəšŭ* (Nemška vas pri Trebnjem), *nəšŭ*, *nəšlă* (Višnja gora), *nəšŭ* (Raščica) — pričakovali bi **nəšŭ* ali **nəšŭ* (oboje iz **nəšŭ* < *nəšl*), dalje prim. *nəšŭ* v Jelšanah, ker je tam *a* ohranjen, bi pričakovali **nəšŭ*; vendar najdemo tudi pričakovane primere, n. pr.: *nîăşu* poleg novejšega *năidu* (Ribnica — le intonacija je sekundarna). Toda povsod te oblike ne moremo zasledovati, ker je v več krajih že zmagala analogična tvorba *najdel* (*najdil*): *năidu* (Šentjernej, Otočec pri Novem mestu), *năidy* (Matenja vas), *nêidy* (Vreme), *năidu* (Ljubljana, Kamnik), *năidu* (Radovljica, Tržič) itd.

Ramovš razlaga *nəšŭ* na Raščici z *e* > *a* zaradi sledečega *š*, vendar ta razlaga ne zadostuje, saj *š* v drugih podobnih primerih ne vpliva na razvoj. Pravzaprav ne moremo niti reči, ali je nastalo današnje *nəšŭ* preko **nəšl* ali naravnost iz *nəšl*. Tudi če bi bil posrednik *e*, ta *e* vsaj ponekod ne bi bil identičen z dolenjskim *e* v predlogih, saj ni nastal, kot kažejo teksti, na istem ozemlju. Morda gre v tem primeru le še za posebno hiperredukcijo v pogosto rabljeni besedi, naj bo že naravnost iz *a* v *a* ali pa najprej z asimilacijo na sosednje sprednje konzonante (oz. v dolenjski dial. bazi v oblikah *našli*, *našle* z regularnim razvojem) v *e* in nato z nadaljnjo redukcijo v *a*. Verjetnejša je prva možnost. Tudi še v nekaterih drugih pogosto rabljenih besedah (*naprej*, *nazaj*) vsaj lokalno ni izključen enakšen razvoj. Najverjetneje pa je *a* v *nəšŭ* analogičnega nastanka po razmerjih kot *vzâjde*: *vzâšlô*.²⁹ Oblike z *e* so v tem primeru lahko že mlajše tvorbe.

²⁹ Prim. v dialektih še podobne oblike: *vâjde* »uide«, je *uđšu* »ušel«, *obâjde* »obide«, *obđšu* »obšel« (Sabonje).

Obenem s predlogi *na*, *za*, *nad* > *ne*, *ze*, *ned* pa se navadno omenja še *raz* > *rez*. Vendar kake ožje zveze med njimi ni, saj najdemo *rez* na znatno širšem ozemlju in tudi njegov nastanek je drugačen, kajti razvil se je po asimilaciji *a*-ja na *r*. V starih tekstih je običajen *rez* (*raz* je redko), pri Dalmatinu *rez* in *raz*. Za Krelja vlada mnenje, da je pisal *raz*, toda v OB je *rez* skoraj običajnejše, le v Post piše *raz*.³⁰ Gradiva tu ne bom navajal, le za Krelja prim. v OB: *resodel* B 1a, *resiesite* E 2a, *resodivene* E 4b, *resoditi* F 1a. Šele pozneje pa je *e* v *rez* doživiljal ponekod enako usodo kot *e* v predlogih ali nikalnici. Zlasti na Dolenjskem in Notranjskem je *rez* obenem z *ne* > *na* prešlo spet v *raz*, prim.: *razbät* (Nemška vas pri Trebnjem), *razbät* (Višnja gora, Ig), *raspuđli* (Rob), *raškuopat* (Vreme) proti *reskopat* (Rakitnica), *reskopat* (Ribnica), *reskrit* (Prem). V nekaterih govorih pa je *r e* zoževal in ni dopustil ponovne razširitve v *a*, oziroma ga je tudi reduciral. Zato srečujemo *rez* tudi pri takih piscih, ki imajo za nikalnico že *na* (Romuald, Rogerij, Basar), pri Stapletonu dobimo celo večkrat zapise z *i*: *risdelenu* 31a, *risglasil* 97b.

Ponekod pa lahko doživijo podobno usodo tudi drugi predlogi in prefiksi z *e*-jem (n. pr. *pre* > *pra* — Trebnje), vendar so takšni pojavi omejeni na manjše ozemlje. A obratno, vendar tudi samo lokalno, lahko zaostane v razvoju predlog *ned* < *nad* (n. pr. *na* predlog in nikalnica, *za* poleg *ned* — Ajdovec pri Žužemberku).

Résumé

Les explications données jusqu'ici sur le développement des prépositions et des préfixes *na*, *za*, *nad* en *ne*, *ze*, *ned* dans le dialecte de Basse-Carniole, et sur les exemples du type *zênas* < *za nâs* dans le dialecte de Carniole-Intérieure sont erronées. L'étude des dialectes modernes et des textes anciens nous permet de conclure que les deux phénomènes ont une origine commune. Du fait de l'usage proclitique, l'*a* des prépositions et des préfixes mentionnés était faiblement articulé, ce qui lui donna un développement particulier. Le glissement vers l'*e* se fit d'abord par harmonie vocalique. Il s'est présenté relativement tôt dans la base dialectale primitive de la Basse-Carniole (qui embrassait les dialectes de Basse-Carniole, de Carniole-Intérieure, des *Šokci*, de la vallée de la Save et de Medija) dans les cas où la syllabe suivante avait une voyelle antérieure. Plus tard, cet *e* se généralisa. Le territoire le plus étendu où cet *e* s'est conservé jusqu'à nos jours se trouve dans la partie sud-ouest du dialecte de Basse-Carniole, et il existe aussi dans quelques régions plus restreintes des

³⁰ Vipavec Trost piše *rez*.

dialectes de Carniole-Intérieure, des *Sokci* et de la vallée de la Save. Dans les autres parlers, l'évolution ultérieure de la réduction vocalique moderne a transformé cet *e* de nouveau en *a*. Ce fait est confirmé non seulement par les cas où l'*e* a reçu un accent secondaire, ce qui lui a conservé son aspect ancien, mais aussi par l'évolution de la négation non accentuée *ne* qui s'est transformée en *na* précisément dans les parlers qui présentent un *a* dans les prépositions *na*, *za*, *nad*. Mais puisque le glissement de la négation *ne* *na* s'est produit sur un territoire assez étendu — le début de cette évolution se situe probablement en dehors de la base dialectale de la Basse-Carniole — on trouve souvent la forme hypercorrecte *ne* pour la préposition et le préfixe *na* aussi dans certains textes appartenant aux dialectes qui n'ont pas connu le glissement *na* > *ne*. Dans certains parlers, *rez* < *raz* s'est transformé finalement de nouveau en *raz*, par analogie avec *ne* > *na*.

ZAPISKI IN GRADIVO

ASKERČEVA PISMA JAROMIRU BORECKEMU

Aškerčevo zanimanje za narodno, politično in kulturno življenje češkega naroda, ki je izviralo sprva iz njegovega navdušenja za slovansko idejo sploh, se je po njegovem prvem obisku Češke leta 1885 poglobilo. Čeprav je bil ta obisk kratkotrajen, je Aškerc vendarle lahko opazil velik razmah češkega gospodarskega in kulturnega življenja, zlasti pa mogočen val narodnostnega gibanja, ki je zajelo tudi najširše množice češkega ljudstva. Uspehi, ki jih je dosegla češka buržoazija v dobro organiziranem narodnostnem in političnem boju z avstrijsko-nemško vlado na Dunaju in z germanizatorsko orientiranim domačim nemštvom, so slovanskega intelektualca, ki je živel v podobnih razmerah, kot so bile na Češkem, vsekakor navdušili in mu prepričevalno kazali smer, kako bi bilo treba delati tudi doma na Slovenskem. Poleg tega je Aškerc na svojem prvem potovanju na Češko navezal tudi osebnе stike z nekaterimi češkimi kulturnimi delavci, predvsem z Janom Legom, ki so mu pošiljali češke knjige in ga spodbujali pri delu. Češki znanci slovenskega pesnika pa so na drugi strani tudi pozorno spremljali njegovo literarno delo in v domačem tisku opozarjali nanj češke čitatelje, tako da so bili ti že zgodaj obveščeni ne samo o naglo rastoči slavi slovenskega pesnika, marveč tudi o njegovih nasprotjih in bojih s klerikalnimi in političnimi veljaki. Razumljivo je, da je bil naprednim potomcem Husa in Komenskega možat nastop slovenskega pesnika simpatičen in da so mu skušali nuditi vsaj moralno pomoč. Aškerc je to tudi čutil in vse bolj in bolj hvaležno stiskal prijateljsko desnico severnega brata. Poglobljaj se je v njegovo zgodovino in čital dela češke literature. Poleg tega pa je z zanimanjem spremljal idejni in politični razvoj na Češkem, zlasti gibanje »Volné Myšlenky«, ki mu je bilo močno simpatično. Leta 1907, ko se je udeležil njenega zborovanja v Pragi, je javno izpovedal svoje nazore in svoj odnos h gibanju »Svobodne Misli«, ki mu je s srcem pripadal že davno prej.¹

Med pristaši »Svobodne Misli« je našel Aškerc svoje najboljše prijatelje. Ti so največ pisali o njem in prevajali njegove pesmi. Z njimi si je tudi dopisoval in jih seznanjal s svojim delom in s težavami, ki jih ima. Čeprav so se prvi prevodi Aškerčevih pesmi in prve vesti o njem pojavili v češkem tisku že kmalu po njegovem prvem obisku Prage (Lego, Štingl in drugi), vendar je šele znana češka revija »Slovanský přehled«, posvečena poznavanju slovanskega sveta, ki jo je od leta 1898 izdajal pristaš »Svobodne Misli« in znani češki pesnik in publicist dr. Adolf Černý, največ pripomogla k ugledu, ki ga je užival slovenski pesnik ne le med Čehi, temveč tudi med ostalimi Slovani. Že od prvega letnika dalje pa vse do Aškerčeve smrti leta 1912 je objavljala prevode njegovih pesmi in članke o njem. Od 29 prevodov, ki so izšli v tem času v »Slovanském přehledu«, jih je 20 izpod peresa pesnika Jaromíra Boreckého, ostalih devet pa so prevedli A. Černý (5 pod psevdonimom Jiří Rubín), Jaroslav Vrchlický (3) in Lad. Brtnický (1). Poleg »Slovanskega přehleda« so objavile nekaj

¹ Prim. M. Boršnik-Škerlak: Aškerc, Ljubljana 1939, 374—375.

prevodov Aškerčevih pesmi tudi nekatere druge češke revije in listi (Květy, Besedy Času, Kalich,² Literární listy, Právo lidu³). Največ pa jih je od Jaroslava Vrchlickega. Ti so izšli pozneje tudi v posebni knjigi *Výbor básní Antona Aškerce* (Praha 1923) v redakciji in z uvodom Jaromíra Boreckega.

Sodeč po pismu pokojnega dr. Ivana Žmavca z dne 16. februarja 1936 prof. Marji Boršnikovi,⁴ je opozoril Ad. Černega na slovenskega pesnika šele dr. Ivan Žmave, bibliotekar praške Deželne in univerzitetne knjižnice, in »dal pobudo k prevajanju Aškerčevih pesmi svojemu starejšemu tovarišu v knjižnici dr. Jaromíru Boreckemu«. Kolikor se nanaša Žmavčeva izjava na Boreckega, prav gotovo drži, zelo malo verjetno pa je, da bi šele Žmave opozoril v slovenskih literaturah zelo razgledanega Ad. Černega na slovenskega pesnika, o čigar delu so že veliko prej pisali ne samo češki (Vlast, Hlídka literární, Politik, Národní listy,⁵ Literární listy, Ottův slovník naučný, Akademie in drugi), marveč tudi srbohrvaški in nemški časniki in revije. Černý in Borecký sta bila osebna prijatelja in zato je poleg Žmavca prav gotovo tudi Černý dajal Boreckemu pobudo za prevajanje Aškerčevih pesmi in za članke o njem. V rokopisni ostalini Boreckega sem našel pri njegovih prevodih »Pesnitev« iz leta 1910 beležko »O relief knihy požádal mne Adolf dopisem z 13. ledna«, ki zgovorno priča, da je vsaj v poznejših letih prevajal Borecký Aškerčeve pesmi predvsem po želji urednika »Slovanskega přehleda«.

Dr. Jaromír Borecký (1869—1951) je spadal na prelomu stoletja med vidne češke pesnike Vrchlickega šole. Njegova čustveno globoka lirika, ki jo odlikuje dovršena oblika in fin smisel za moderni pesniški izraz in prisposodob, predstavlja prehod od Vrchlickega k novim smerem. Že v prvi pesniški zbirki »Rosa mystica« (1892), zlasti pa v poznejših, je opaziti pri njem veliko ljubezen do zahodnih, zlasti francoskih pesnikov, ki so v nemali meri tudi po njegovi zaslugi v prvih desetletjih tega stoletja vsebinsko in formalno močno vplivali na razvojno pot moderne češke poezije. Izvrstno poznavanje romanskih jezikov in literatur ga je sililo k prevajanju francoskih, italijanskih, španskih in portugalskih pesnikov, poleg njih pa se je — najbrž po zaslugi Adolfa Černega — zanimal tudi za poljske pesnike, od katerih je prevajal zlasti Adama Mickiewicza in Stan. Wyspiańskiego. Od slovenskih pesnikov je že od leta 1899 dalje prevajal za »Slovanský přehled« poleg Aškerca zlasti Prešerna, Gregorčiča, Župančiča, Ketteja, Murna in Cankarja in nameraval izdati tudi antologijo slovenske poezije.⁶ Bil je pravzaprav prvi prevajalec naše Moderne v češčino. Poleg literarnih pregledov, knjižnih ocen in krajših poročil, ki so jih vsako leto objavljali v tej ugledni reviji njeni slovenski sotrudniki (Vidic, Glonar, Kidrič i. dr.), so tudi prevodi Boreckega veliko pripomogli, da so bili češki in slovenski čitatelji sploh dobro in razmeroma hitro informirani o literarnem življenju na Slovenskem.

² Kalich, let. 1912, 148—149: Z básní A. A. »Mučenici«. Na hradě Lanšprechu, 164—165: Píseň vyhnyncův. — Luterána Kremenjaka kazání na ulici. (Přel. Ant. Frinta.) V AB nezabeleženo, a A. Z. zabeleženo nepopolno.

³ Právo lidu, let. 9 (1900), št. 337: A. Aškerz: Uhlokopové (prevajalec neznan). V AB in v AZ nezabeleženo.

⁴ LZ, let. 56 (1936), 141.

⁵ Národní listy, let. 1896, št. 230: —1— (najbrž Koudelka): A. A. Lirske in epske poezije. V AB in v AZ ni zabeleženo.

⁶ Prim. članek Slavice Volfve »Slovinská poesie v české literatuře«, Čsl.-jihoslov. revue, let. 6 (1936/37), 143.

Zdi se, da Borecký ni bogve kako dobro obvladal slovanskih jezikov in da je bil pri prevajanju v veliki meri navezan na slovarje in na osebno pomoč svojih znancev. Tudi slovenščina mu je delala precejšnje težave, ki jih je pa na splošno uspešno premagoval. Če primerjamo njegove in Vrchlickega prevode, opazimo že na prvi pogled, kako sta se oba prevajalca razlikovala že po odnosu do izvirnika. Vrchlický je tolmačil Aškerčeve pesmi zelo svobodno, ustvarjal pri tem lastne pesniške prispodobne in izražal misel po svoje. Zato so nekateri njegovi prevodi pesniško lepši od izvirnika. Če ni poznal kake besede, se ji je že nekako izognil ali jo je pa napačno prevedel. Na njegovih prevodih je opaziti naglico. Borecký pa se je kolikor mogoče zvesto držal izvirnika in je očitno svoje prevode pilil in skrbno popravljal. Le redkokdaj se mu je primerilo, da je slabo razumel besedo ali smisel izvirnika. V njegovih prevodih Aškerca sem zasledil samo dva verza v pesmi »Sopotnik«, ki jih ni razumel.⁷ Pri prevajanju iz slovenščine je imel pač v svojem poklicnem tovarišu dr. Žmavcu dobrega svetovalca, medtem ko je bil Vrchlický navezan sam nase, odnosno na pomoč kakega slovenskega študenta.⁸

Jaromír Borecký ni Aškerca samo prevajal, marveč se je tudi drugače živo zanimal za slovenskega pesnika in njegovo delo. Kakor vidimo iz njegovih poznejših člankov, je pozorno spremljal Aškerčeve boje s cerkveno reakcijo in njegove spore z mlado generacijo. Tudi on je soglašal z Aškerčevimi nazori o rimski cerkvi, o reformaciji in protireformaciji, tudi njemu je imponiral Aškerčev nastop v borbi za svobodo prepričanja in njegov trden značaj, ki se ni bal žrtev in boja. Zavedal se je velikega pomena Aškerčeve poezije v razvoju slovenske književnosti, vendar pa je tudi on dobro opazil slabe strani pesnikovega dela. Po letih precej mlajši od Aškerca in starejši od pesnikov slovenske Moderne je skušal razumeti in pravilno presoditi neprijetne medsebojne spopade in obračunavanja, o katerih je lahko čital ne samo v slovenskem tisku, marveč tudi v »Slovanskem přehledu«.⁹ Dokler je bil slovenski pesnik še živ, ni maral posegati v te spore, po njegovi smrti pa piše o njih v daljšem članku »Anton Aškerc« v češkem dnevniku Samostatnost:¹⁰ »Njegova (Aškerčeva) odkritosrčnost in energija, s katero je branil svoje nazore, je tudi v literaturi zaostrila mnoge spore, ki so nastali zadnje čase med njim in mlado generacijo. Aškerc je oznanjal pesniški realizem in v dekadenci, ki se je po naravni razvojni poti pojavila tudi v slovenski poeziji, čeprav razredčena in oddaljena od svojih prvotnih izvirov, je videl nezdravo smer. Razumljivo je, da je v literarnih bojih za zmago ene ali druge strani prišlo do pretiravanja pomanjkljivosti, ki jih kritično oko kaj lahko opazi v Aškerčevem delu in ki so se videle predvsem v razvlečenosti in v nekaki formalni udobnosti, pa tudi v širokem pripovedovanju, ki često izzveneva suho. Medtem ko Aškercu niso bili mnogo mar napadi njegovih klerikalnih nasprotnikov, nasprotno, vpletal jih je v venec svoje slave, ga je razkol s Cankarjem in Zupančičem hudo bolel in ga ni nehal boleti. Pri toževal se je, da ni priznan in da ga kritika preganja.« Podobno je pisal Borecký

⁷ Kaj meni Mekka tvoja, / kaj meni turban tvoj! Prevod: Jak moje Mekka tvoje / jak můj je turban tvůj!

⁸ Pomanjkljivosti v Vrchlickega prevodih omenja že Borecký v uvodu k »Výboru básní A. A.« (str. 9), po njem tudi Václav Burian v članku »Vrchlickega prevod Aškerčevih poezij« v LZ 1923, 709–711.

⁹ Prim. Glonarjev članek »Slovinská literatura r. 1910« v let. 13 (1911), 430 do 435.

¹⁰ Samostatnost, let. 2 (1912), št. 185. V AB in v AZ ni zabeležen.

o pesnikovem delu in njegovih sporih z mlado generacijo tudi v predgovoru k češkemu izboru Aškerčevih pesmi, kjer tudi omenja, da »ima od njega v tem pogledu zanimivo pismo«.

Že prvi prevodi Boreckega v »Slovanskem prehledu« leta 1899 so Aškerca prijetno iznenadili in želel si je, da bi češki pesnik še nadalje prevajal njegove pesmi. Sam ni maral pisati o tem Boreckemu, pač pa je to omenil v pismu svojemu prijatelju dr. Žmavcu, o katerem je vedel, da je nameščen v praški univerzitetni knjižnici in da je Borecký njegov tovariš.¹¹ Ko pa je leta 1900 pripravljaj Prešernovo številko Ljubljanskega Zvona in ko je zvedel od dr. Žmavca, da Borecký prevaja Prešerna, se je obrnil nanj z nekaj vprašanji in se mu ob tej priložnosti tudi zahvalil za prevode svojih pesmi. Tako je navezal z Boreckým stik, ki je trajal vse do Aškerčeve smrti.

V zapuščini dr. Jaromíra Boreckega, ki je že nekaj let v rokopisnih zbirkah Literarnega arhiva Narodnega muzeja na Strahovu v Pragi, sem našel med drugim tudi Aškerčeva pisma, ki sem jih svoj čas, ko je prof. M. Boršnikova sestavljala Aškerčevo bibliografijo, zaman iskal. Tedaj mi je Borecký dejal, da ima samo eno Aškerčevo pismo in da ga ne more najti, sedaj sem pa našel pet pisem, eno fotografijo in eno razglednico z Aškerčevim pripisom. Zdi se mi, da so ta pisma zelo značilna za Aškerca človeka in važna za poznavanje slovenskih kulturnih in literarnih razmer v začetku našega stoletja, posebno pa še za Aškercev odnos do predstavnikov slovenske Moderne. Se bolj dragocena od teh pisem Boreckemu bi bila najbrž pisma, ki jih je Aškerce pošiljal svojemu glavnemu češkemu prijatelju in zaščitniku dr. Adolfu Černemu. Ko sem jih leta 1936 iskal, so mi rekli v družini dr. Černega, da sicer vedo zanje, da pa je dr. Černý hudo bolan in da naj se oglasim nekoč pozneje. Tik pred vojno je nameraval ta pisma izdati dr. V. Burian,¹² mislim pa, da do tega ni prišlo. Zelo verjetno je, da so se ta pisma izgubila in preostaja edino upanje, da se bo mogoče našel njihov prepis v zapuščini dr. Buriana.

1

Pisemski papir z glavico:
Uredništvo »Ljubljanskega Zvona«

V Ljubljani, dne 17. XI. 1900

Čislani gospod!

Gospod dr. Žmavc, moj prijatelj, mi je pisal, da Vi, gospod, prevajate Prešerna, in da izide češki prevod v kratkem. Prosil bi Vas prav lepo, da mi blagovolite čimprej mogoče (vsaj do 24. t. m. novembra) naznaniti: ali ste prevedli vsega Prešerna? Kdaj izide knjiga? Pri kom — pri Ottu, Šimačku...? Ali bo knjiga ilustrovana ali sicer elegantna? Ali ste lahko prevajali? Katera pesem Vam ugaja najbolj in katera je najlažja za prevajanje? Jaz bi Vaš odgovor dal v jubilejsko št. — Prešernovo številko — Ljublj. Zvona.¹³

¹¹ Prim. pismo dr. Žmavca z dne 19. septembra 1899 v LZ 1936. 142.

¹² Prim. Burianovo pismo z dne 20. julija 1938 v zapuščini Boreckega, v katerem med drugim piše: »Nameravam izdati vso dostopno Aškerčevo korespondenco s Čehi in obratno. Za korespondenco z g. A. Černým bom vprašal osebno.« Nekaj pisem Ad. Černega Aškercu je objavil Burian leta 1925 v »Slovanskem prehledu« (»Z dopisů Adolfa Černého Antonínu Aškercevi«), str. 26—31.

¹³ Borecký je na ta vprašanja odgovoril. Aškerce je ta njegov odgovor priobčil kot članek »Prešeren v najnovejši češki izdaji« v Prešernovem albumu, Ljubljana 1900, str. 873—874, s svojo opazko: »Gosp. dr. Žmavc mi je pisal, da

Obenem se Vam o tej priliki, dasi pozno, presrčno zahvaljujem, da ste tako dovršeno prevedli na češki jezik več mojih poezij, ki sem jih čital v »Slovanskem přehledu«.¹⁴

Srčna Vam hvala! —

Oprostite, če nisem Vaše adrese dovolj točno označil. Upam pa, da Vam je prišlo moje pismo v roke. Nadejaje se Vašega prijaznega odgovora, ostajam z odličnim spoštovanjem in z bratovskim pozdravom Vaš udani

A. Aškerc,
redaktor »Ljublj. Zvona«

2

Velecenjeni gospod doktor!

Ljubljana 4. VI. 10

Srčno se Vam zahvaljujem za krasne vrste, ki ste jih napisali v »Slov. Přehledu« číslu 7—9, str. 19. o mojih »Pesnitvah!«¹⁵ Hvala Vam lepa tudi za dovršene prevode mojih pesnitey!

Sodba tako odličnega češkega literata mi je sijajno zadoščenje za tistih par podlih pamfletov, ki so jih objavili proti meni tukajšnji »Narod«, »Jutro« in »Ljublj. Zvon« (Cankar) iz čisto nizkotne zavisti. Gabi se mi, da moram čitati pamflete v svojem maternem jeziku.¹⁶

Sicer pa se ne zmenim za pasje lajanje in korakam dalje — s karavano.

Pozdravite, prosim, o prvi priliki, gospoda urednika Ad. Černega.

Z odličnim spoštovanjem in lepim pozdravom Vaš hvaležni Aškerc

P. S. Dovoljujem si priložiti Vam razglednico s Trubarjevim spomenikom, ki ga je ustvaril nadarjen slov. kipar Berneker.

Naslov na ovitku: Blagorodni gospod dr. Jaromír Borecký, úředník v universitní knihovně a spisovatel, Praha (Praga) Universita.

3

Razglednica Ljubljane (Križanke), ki jo je pisal dr. Jan Thon¹⁷ dr. Jar. Boreckemu:

prevaja priljubljeni češki pesnik, gospod Jaromír Borecký v Pragi, na novo našega Prešerna in da ga izda v celoti. Obrnil sem se torej na prevoditelja s prošnjo in raznimi vprašanji, naj mi kaj sporoči o svojem prevodu. Gosp. B. mi je nato prijazno odgovoril, in njegovo poročilo sem prevedel tukaj našim čitateljem. — Tudi rokopisna zapuščina Boreckega priča, da se je češki pesnik resno ukvarjal z mislijo, izdati izbor iz Prešernovih poezij. Poleg 18 prevodov, objavljenih v »Slovanskem přehledu« (let. 2, 1900, 209—212, in let. 3, 1901, 105 do 111) in 5 objavljenih v »Zvonu« (leta 1901, 123—124) se nahajajo v rokopisni zapuščini Boreckega še naslednji prevodi: Dceřina rada, Strunám, Dívkách, Vojenská. Borecký je torej prevedel vsega 27 Prešernovih pesmi, ki pa niso nikoli izšle v knjižni izdaji.

¹⁴ Let. 1 (1899), 412—417.

¹⁵ Prim. let. 12 (1910), 289—299. Borecký smatra v uvodni beležki k prevodom petih pesmi iz zbirke »Pesnitve« Aškerca za »největšího současného básníka slovinského«.

¹⁶ Aškerc misli na članke V. M. Zalarja v SN z dne 2. aprila 1910, Vladimira Levstika v J z dne 26. marca 1910 in Ivana Cankarja v LZ 1910, 306—307.

¹⁷ Dr. Thon, takrat uradnik mestne knjižnice v Pragi, pozneje njen ravnatelj in docent Karlove univerze, je pisal razpravo »Potovanje Karla Hynka

20. VII. 1910.

Slovutný pane, Dosavadní výsledek v otázce máchovské roven nulle! Ale jinak jest zde velmi krásně. Oddaný Jan Thon.

Najlepši pozdrav Vam Aškerc.^{17a}

4

Velecenjeni gospod dr!

Ljubljana 2. I. 12

Ze več let seznanjate v »Slov. Přehledu« Čehe z mojimi duševnimi plodovi in to na odličnem mestu, deloma z literarno-kritičnimi črticami, deloma s Svojimi lepimi prevodi.

V znak svoje hvaležnosti Vam pošiljam danes svoje najnovejše delce — »Poslednjega Celjana«. Kratka črtica o celjskih grofičih Vam pojasnjuje zgodovinski pomen teh plemenitašev, v čijih posesti je bil v 15. stoletju največji del slovenske zemlje...

Obenem Vas prosim, da bi tudi o »Poslednjem Celjanu« kot epski pesnitvi spregovorili par besed in morda tudi prevedli kako stran v »Slov. Přehledu«.¹⁸

V poslednji številki XIII letnika »Slov. Přehleda« je napisal v članku »Slovinska literatura« neki Glonar na moje »Pesnitve« (1910) pamflet. Mož je namreč *orlo domišljav* in infernalno zloben, sicer pa nimam »časti« ga poznati osebno. On je pisal po nalogu neke literarne klike, kakršnih je tudi med drugimi narodi dosti. Pri nas bi namreč nekateri mladi literati radi povzdignili sami sebe s tem, da *ponižujejo* svoje tovariše — torej, jako komoden način!

Jaz sem prepričan, da mi je gospod Černý naklonjen in pravičen; sprejel je Glonarjev pamflet le, da se kaže objektivnega napram svojim sotrudnikom. Sicer pa tisti Glonar tudi *laže*, da se mi je Schwentner *smejal*, kajti s Schwentnerjem sem zaradi založbe govoril samo dne 7. julija 1911, torej ravno takrat, ko je bil Vaš »Přehled« dotiskan! Torej čisto navaden lažnjivec.¹⁹

Máche v Italijo« (1910). Dobil je v ta namen štipendijo pisateljskega društva Svatobora, s katero je odšel na študijsko pot. Bil je tudi v Ljubljani, katero je Mácha obiskal s svojim prijateljem Strobachom konec avgusta 1854 na povratku iz Italije in kjer se je srečal tudi s Prešernom. V Ljubljani se je dr. Thon srečal tudi z Aškercem, toda ne spominja se več, kako je prišlo do tega srečanja in kaj sta takrat govorila.

^{17a} Sledi podpis Viktorja (Vinka?) Sušnika.

¹⁸ Borecký je priobčil svoj prevod »Uryvky z epické básně Poslední Celjan« v »Slov. přehledu« let. 14 (1912), 443, o knjigi pa je pisal v istem letniku revije, str. 294—295, —n— (Ad. Černý).

¹⁹ V omenjenem članku piše Glonar o Aškercu naslednje: »Naša kultura in politika zadnjih let se razodeva tudi v knjigi *Ant. Aškerc* (»Pesnitve«, peti zbornik). Že Cankar je naznačil, da sta Aškerc in naš liberalizem nerazdružljiva prijatelja. V Aškercu si je naš liberalizem napisal svojo kulturno zgodovino. Oba sta bila v istem času v razevetu, oba sta v istem času zvenela. Dogajalo se je to sicer počasi, toda posamezne faze je mogoče dobro zasledovati. Kot glasnik in ljubljene liberalizma v boju proti Mahničju je stal Aškerc na vrhuncu, ki ga je dosegel neobičajno hitro. Toda z vrhunca je šel nezadržoma doli. Namesto žive invencije so se pojavili arhivski impulzi, močnatost je zamenjala fraza, mesto Juvenalove indignacije je nastopila reklama. Ta-le zadnja Aškerčeva knjiga je verno zrcalo kulture današnjega liberalizma. Velike besede in široke geste, toda brez notranje resničnosti; spretno poigravanje s starimi besedami in obrati, za katerimi je praznота in včasih tudi primanjkanje

Čuvajte se torej drja Glonarja, ki je šele lani dovršil šole...²⁰

Apropos, gospod dr!

Vi sami ste prevedli že veliko število mojih pesnitev, nekaj je prevedel gospod Černy, nekaj drugi. Posebno Vrchlický mi je pravil tukaj l. 1905, da ima prevedenih mojih stvarij okoli 40!²¹

Ali mi ne bi hoteli izkazati časti in izdati zbrane češke prevode mojih pesnitev za češko publiko? Gregorčič je izšel že zdavnaj,²² zdaj bi rad stopil med Čehe še jaz. Ali nisem preveč — neskromen? Morebiti bi svobodomiselnosti Čehe nekoliko zanimal svobodomiselnost Aškerc?

Uspešno in zdravo novo leto!

Z vsem spoštovanjem udani

Aškerc

P. S. Prosim, izročite moj pozdrav gospodu Černemu!

okusa. Ali je mogoče 'Balada o lepi Urški', v kateri se pesnik poizkuša meriti s Prešernom, izraz literarnega okusa? Tu pa tam zazveni nevsakdanji verz, ki nas spominja na Aškerca iz tistih časov, ko ga še niso bili pokvarili njegovi brezvestni recenzenti. Tisti recenzenti, ki so ga najprej po pravici občudovali, pozneje ga v obraz hvalili, za hrbtom se mu pa posmehovali in ga končno zopet hvalili, ko se jim je nasmešnil — njegov založnik (prev. O. B.).

Kakor je videti, Aškerc ni razumel zaključnega stavka Glonarjevega članka in ga po krivici zmerja z lažnivcem. V češčini se tisto mesto glasi ...když se na ně (t. j. na njih) usmál (t. j. nasmešnil) jeho nakladatel (t. j. njegov založnik). Glonar je hotel torej reči, da so Aškerca njegovi recenzenti zopet hvalili, ko so opazili, da si tako želi pesnikov založnik, od katerega so bili odvisni.

Iz tega in tudi iz pravopisnih napak v češčini (kolikor jo je uporabljal v naslovihih pismih in pod.) lahko sklepamo, da Aškerc ni znal bogve kaj češki. — Aškerc je upravičeno domneval, da je Glonar napisal članek v »Slov. přehledu« po nalogu neke literarne klike, ker je po svoji vsebini zelo podoben Cankarjevi oceni Aškerčevih »Pesnitev« v LZ, let. 50 (1910), 306—307, kjer so n. pr. stavki: »Le naši nesramní in brezvestní literární recenzenti se vedoma lagali ter varali občinstvo in pesnika samega. Kadili so mu, povzdigovali so ga v nebesa, po krčmah pa se norčevali iz njega...« »Najnovější njegova knjiha přiča, da věc ne vě, kaj je poezija, věc ne, kaj je okus in žalibog tudi ne vě, kaj je spodobnost.«

²⁰ Zdi se, da to Aškerčevo krivično opozorilo ni zaleгло, ker Glonarja srečamo še tudi prihodnje leto med sotrudniki »Slovanskega přehleda«.

²¹ Kakor je znano, se je seznanil Aškerc z Vrchlickým ob priliki odkritja Prešernovega spomenika v Ljubljani septembra leta 1905, ki se ga je udeležil slavni češki pesnik kot delegat Češke akademije znanosti. Oba pesnika sta se takrat veliko sestajala v Ljubljani in na izletu na Bledu. Aškerc je takrat prevedel v Ljubljani zloženo pesem Vrchlickega »Prešernu«, Vrchlický pa je posvetil Aškercu svojo pesem »Causerie na Bledském jezeře« (Květy 1905, 577). Vrchlický ni mogel Aškercu govoriti o svojih prevodih njegovih pesmi v češčino že na obisku v Ljubljani, ker je začel prevajati A. pesmi šele po vrnitvi v Prago, kar izpričuje Jar. Borecký v svojem članku »Jaroslav Vrchlický a jeho poměr k slovanství« (Slov. přehled, 15, 1912/13, 120): »Na překladech těch pracoval mistr většinou mezi 17. zářím a 19. říjnem 1905.« Najbrž je takrat Vrchlický Aškercu obljubil, da bo po svoji vrnitvi prevedel kakih 40 pesmi. Vrchlický je nameraval te svoje prevode izdati v posebni knjižici pri praškem založniku Kočiju, toda do tega ni prišlo, dokler je bil pesnik še živ. Izdal jih je šele leta 1923 Jar. Borecký v zbirki »Sborník světové poesie«, ki jo je izdajal založnik J. Otto.

²² A. misli knjižico Simon Gregorčič: Básně. Přeložil Vojtěch Pakosta. Praha 1887, str. 160.

Zapiski in gradivo

Na ovitku spredaj: Velečtělý pan Dr Jaromír Borecký, úředník v universitní knihovně a spisovatel

Universitní bibliotéka
Praha — Praha

Na ovitku zadaj: Pošilja A. Aškerc — Ljubljana in štampljka: Arhiv in knjižnica na ljubljanskem magistratu. Pismu je priložena Aškercova fotografija iz delavnice D. Rovška iz leta 1905 s posvetilom: Gospodu drju Jaromiru Boreckemu Ljubljana 2. I. 12 Aškerc.

5

Velečenjeni gospod dr!

Ljubljana 19. II. 12

Dovolite mi majhen post scriptum!

S tem, da sem bil priložil svojemu pismu začetkom tega meseca tudi svoj »lepi« portret — kabinetni format, ker vizitnega nisem imel — sem Vam hotel samo izkazati svoje specialno spoštovanje zaradi pozornosti, s katero že več let spremljate moje literarno delo! Nikakor pa *nisem* hotel povzročiti, da bi se mi morali revanširati in mi poslati Svojo fotografijo. Tega absolutno nisem name-raval! Saj sem bil svoj čas poslal tudi g. Oktavu Wagnerju za njegove članke o mojih spisih svoj portret.²³

Toliko v blagohotno pojasnilo, da me ne boste morda smatrali za vsiljivega človeka in da ne bo med Ljubljano in Prago nesporazumljenja...

Z odličnim spoštovanjem udani

Aškerc

Brez ovitka.

6

Velečenjeni gospod dr!

Ljubljana 31. I. 12

Hvala Vam lepa za Vaše prijazno pismo in za Vaše lirske pesnitve z dedikacijo!²⁴

Moška, globoka in odlična lirika! Vzorna forma.

Cudim se, da so nekateri ljudje tudi v literaturi tako zaljubljeni v tisto, kar je ravno »najmodernejš«. Dekadenca je bila »moderna« — in kje je zdaj? Kdo se meni danes b njej? Homer pa je še dandanes moderen. Trajno veljavo ima samo to, kar izvira iz globokega talenta, iz čiste umetniške duše brez vsakih afekcij. Samo izkristaliziran umetniški značaj, ki se je poglobil v življenje in ga pozna iz svoje izkušnje, more roditi pravo umetnost. Prius vivere, deinde philosophari. Pesništvo pa ni nova kravata ali nova vestija!

Jaz se ravnam natanko tako kakor mi svetujete, g. dr., v svojem pismu, že celo vrsto let. Preziram in zaničujem razne Terzites²⁵ in korakam svojo pot, ker vem, da hodim *pravo* pot. Psi lajajo in karavana potuje dalje.

²³ Oktavian Wagner, češki literarni zgodovinar in kritik (u. 25. februarja 1919 v Berounu, kjer je bil ravnatelj gimnazije), je priobčil v »Slov. přehledu« leta 1904 recenzijo A. »Zlatoroga«, leta 1905 oceno »Primoža Trubarja«, v letu 1906 pa piše o Aškercu v članku »Pěvci — buditeli« in v poročilu o razpravi Poljaka T. St. Grabowskega o A. A. V reviji »Besedy Casu« pa je 1905 posvetil Aškercu poseben članek »Pěvec slovinské reformace«. Podrobnejše bibliografske podatke glej v AB.

²⁴ Borecký je pisal Aškercu 24. januarja 1912 in mu poslal s posvetilom pesniško zbirko »Zpěvy života« (1911).

²⁵ Tersites, plešasti grbec in hujskač v 2. spevu Homerjeve Iliade.

Razni pamfletisti kažejo svojo slabost ravno s tem, da so se zvezali med seboj v nekaj kartel, ker je vsak zase prešibek! In značilno je to, da se opirajo na nazadnjake in ultramontance. *Bella compagnia! Simile simili gaudet.*

Z gosp. Vrchlickým sva bila m. junija preteklega leta v Opatiji skoro vsak dan skupaj v parku, kadar je igrala godba. Jaz sem bil v Opatiji 14 dni.²⁶ Sedel je s svojo postrežnico in večkrat tožil o svojih bolečinah.

Prašal sem ga nekoč: »Gosp. profesor, ali Vas boli?« »A jak to boli,« mi je rekel Vrchlický. Strašno se mi je smilil pesnik, ki ga čislam že od nekdaj, odkar čitam češko. Imam celo vrsto njegovih pesniških zbornikov; nekaj svojih knjig mi je bil svoj čas tudi podaril.

Kadar sva šla iz parka, je hodil sila težko, eno nogo je vlekel za seboj. Žalostno... Kakšna tragedija!

Rad Vam bom pomagal, če boste sestavljali slovensko antologijo. V Vaš načrt nočem posegati niti se vmešavati, mislim pa, da je najboljši začetni s *Prešernom*, ker je on *prvi pravi* pesnik, Vodnik je še diletant brez svoje individualnosti.

Potem bi se vrstili:

1. Prešeren
2. Levstik Franc
3. Stritar
4. Jenko Simon
5. Gregorčič Sim.
6. Pagliaruzzi Jože
7. Aškerc
8. Kette Drag.
9. Aleksandrov (Murn)
10. Zupančič Oto

N. B. Cankar je sicer izdal svojo »Erotiko« l. 1899 (?) pa poslej ni pisal več verzov. On spada med noveliste.

Ako Vam bo dovoljeval načrt, Vam navedem par žensk — pesnic po principu: Variatio delectat.

Med št. 5. in 6. bi prišel morda še nesrečni Cimperman Jože.²⁷

Škoda, da je naredil Kočí bankrot. Še večja škoda bi bila, ko bi se kaj Vrchlickega rokopisov porazgubilo, n. pr. prevodi iz moje malenkosti, ker mi je V. obetal, da jih izda. Obetal mi je tudi, da prevede mojega »Zlatoroga«.

Te dni je Cankar s svojo »dramo« (Lepa Vida) v gledišču popolnoma propadel.²⁸ Jaz nisem bil navzoč, jeden njegovih prijateljev je pisal v »Laibacher Zeitung«, da sploh ni bila drama nego samo nekakšna »Duselei«. In ker je igrala med predstavo filharmonija, zato so ljudje govorili, da je propadel »mit Pauken u. Trompeten«. C. sploh ni dramatik. Reprize ne doživi njegova »drama« in tisti, ki so čitali njegovo reč, pravijo, da je neslana sentimentalnost. Nastopa 1. 15leten študent, 2. tuberkulozen študent in 3. histerično mlado dekle...

²⁶ Prva številka nečitljiva, mogoče 24.

²⁷ V rokopisni zapuščini Boreckega je veliko število prevedenih pesmi že omenjenih slovenskih pesnikov, med njimi tudi doslej še nenatisnjenih. Pričajo, da se je Borecký resno pripravljaj na izdajo antologije slovenske poezije.

²⁸ Premiera »Lepe Vide« je bila 27. januarja 1912 v deželnem gledališču v Ljubljani. Članek v »Laibacher Zeitung«, o katerem govori A., je izšel takoj po premieri v št. 23, str. 213, in v št. 24, str. 220.

Basta!

Toliko ad informationem. Relata refero.

Sicer se pa jaz za izdelke svojih sovražnikov ne zanimam.

Še enkrat hvala lepa za Vašo zanimivo pošiljatev, ki si jo štejem u čast ter se priporočam Vaši naklonjenosti.

S posebnim spoštovanjem in najlepšim pozdravom

udani Aškerc

P. S. Pozdravljam redaktorja Slov. Přeblada.

Ovitek spredaj: Velectěný pan Dr. Jaromír Borecký, spisovatel, uředník u universitní bibliotece. Praha-Praga Universitní knihovna (anebo: II, č 1777).

Ovitek zadaj: štampiljka: Arhiv in knjižnica na ljubljanskem magistratu.

Oton Berkopec

PRZYZYNEK DO SŁOWEŃSKO-POLSKICH STOSUNKÓW KULTURALNYCH W PIERWSZEJ POŁOWIE XIX WIEKU

Nazwisko znakomitego poety i językoznawcy słoweńskiego, Walentego Vodnika, nie raz pojawiało się na szpaltach pism polskich.

W »Kronice zagranicznej«, drukowanej w Bibliotece Warszawskiej z 1871 roku,¹ mowa o »Odrodzonej narodowości Słoweńska«. Dużą część tej korespondencji poświęcono właśnie Vodnikowi. Autor korespondencji zaznacza na samym wstępie: »Zatrzymamy głównie uwagę na Vodniku i Preszernie, ponieważ ci dwaj przyczynili się najwięcej do rozbudzenia tak silnego dziś życia narodowego u Słoweńców. Vodnik tem jest dla swego kraju, czem Zoryan Chodakowski² dla nas, a raczej dla całej Słowiańszczyzny. Obaj mieli duszę wysoko poetyczną.« Następnie omawia autor »Kroniki« twórczość literacką i naukową poety i podaje krótki jego życiorys. O ile przytoczono w tej korespondencji kilka przekładów wierszy Preszerna, to nie umieszczono tam żadnych tłumaczeń utworów Vodnika. Jedynie wiersz Karola Melzera, poświęcony Vodnikowi oraz fragment innego utworu drukowany w wydanym z setnej rocznicy zgonu poety słoweńskiego albumie pt. »Vodnikov Spomenik« znajdujemy w tej korespondencji.

W tymże piśmie ogłosił w 1890 r. Piotr Mikławiec artykuł pt. »Zarys ruchu literackiego Słoweńców«.³ I w tym artykule poświęcono dużo miejsca Vodnikowi. Część IV rozpoczyna się od słów: »Istotny ruch literacki w Słowenii rozpoczął się dopiero z wstąpieniem na widownię Walentego Vodnika, którego liczne prace zyskały niezmierną popularność w kraju.«

Warto wspomnieć artykuł znakomitego sławisty i zwolennika zbliżenia kulturalnego Słowian — Bronisława Grabowskiego, pt. »Piśmiennictwo Słoweńskie w roku 1878«⁴ w którym autor, omawiając utwory ówczesnych nowelistów słoweńskich — Jurčiča i Stritarę — wyraża zdziwienie, że »autorowie słoweńscy tematów swych nie biorą z życia mężów odrodzenia swego (...). Jeszcze

¹ B. W. 1871, t I, s 115—127.

² Zoryan Dołęga Chodakowski (Adam Czarnocki, 1784—1825) etnograf i archeolog polski.

³ B. W. 1890, t I, s 64—85.

⁴ Niwa, 1874, r VIII, t XVI, s 731—745.

więcej podniosłaby się wartość podobnego utworu, gdyby wprowadzić do niego ludzi takich, jak Wodnik, Cojs, Preszern z ich otoczeniem, należą oni już do historii, a zatem mogą stać się bohaterami powieściowemi.⁵

Wzmianki o Wodniku jako redaktorze *»Lublanskich Novic«* znajdujemy w przeglądzie literatury słoweńskiej za rok 1896, który ogłosił Grabowski pt. *»Literatura Słoweńska«* w *Kuryerze Niedzielnym* z 1897 r.⁶

Artykuł, poświęcony całkowicie poecie słoweńskiemu napisał B. Grabowski z okazji odsłonięcia pomnika Wodnika w Lublanie w dniu 30 VI 1889 r. i ogłosił na łamach *Przeglądu Literackiego »Kraju«* pt. *»Walenty Wodnik«*. Wybitny sławista składa hołd poecie, który *»zaśpiewał tak, iż na głos jego zbudził się naród cały i poczuł, że jest jednostką, mającą prawo do samodzielnego życia duchowego«*. W artykule tym zamieścił Grabowski wiersz — *»Pobudka do rodaków«* — który, jak twierdzi autor, *»najlepiej muzę Wodnika charakteryzuje«*. Wiersz ten rozpoczyna się w przekładzie Grabowskiego od słów:

Tyś słoweńcze w zdrowej ziemi,
zдобnej dary wszelakiemi.

Z wierszy Wodnika tłumaczył i ogłosił Grabowski jeszcze w *»Obrazie literatury powszechnej«*⁸ utwór pt. *»Konie: niemiecki i słoweński«*. O Wodniku pisze Plewniak w artykule pt. *»Rzut oka na dzieje i piśmiennictwo Słowienców«*.⁹ Czytamy tam m. in.: *»Wodnik jest poetą i doskonałym znawcą języka ojczystego. On się pierwszy zwrócił do pieśni ludowej, czerpiąc z niej motyw i formę, natchnienie i obrazy. Niewygladzony język naginał do wiersza, który się starał jak najpiękniej wygładzić, a łącząc znajomość języka z natchnieniem poetycznym, umiał pokonać nastroczające mu się trudności i zdobyć sobie imię pierwszego słoweńskiego poety we właściwym tego słowa znaczeniu.«*

W pracy pt. *»Odrodzenie literatury słoweńskiej w pierwszej połowie XIX wieku«*¹⁰ omawia J. Leciński m. in. i twórczość poetycką autora wiersza *»Ilirja ożiviljena«*, kończąc słowami: *»Toteż działalność jego (Wodnika) pełna poświęcenia, przytem charakter czysty i prawy, zjednały mu wielką wziętość i miłość narodu.«*¹¹

Również w *»Świecie Słowiańskim«*¹² ogłosił artykuł pt. *»O literaturze słoweńskiej«* Vojeslav Molè. W tej pracy zaledwie 9 wierszy poświęcono autorowi *»Pesme za pokušino«*.¹³

Ciekawym, nie znanym na ogół szczegółem w dziejach współpracy kulturalnej między Polską a południowymi Słowianami jest list, który wystosował Walenty Wodnik do znakomitego językoznawcy polskiego S. B. Lindego. Samuel Bogumił Linde (1771—1847), autor epokowego i do dziś dnia podstawowego

⁵ S. 740.

⁶ K. N., nr 17 z dnia 13 (25) IV 1897, s. 194—195.

⁷ P. L. K., nr 27 z dnia 7 (19) VII 1889, s. 12—13.

⁸ O. L. P., wyd. P. Chmielowski i E. Grabowski, Warszawa, t. II, 1896, s. 600—601.

⁹ Dodatek niedzielny do *Dziennika Poznańskiego*, 1902, nr 184.

¹⁰ *Świat Słowiański*, 1905, r. I, t. I, s. 179—190.

¹¹ Tamże, s. 187.

¹² *Ś. S.* 1909, r. V, t. I, s. 381—391.

¹³ Tamże, s. 383—384.

dziela pt. »Słownik języka polskiego«,¹⁴ zajmował się siłą rzeczy również i językiem słoweńskim. Przy poszczególnych hasłach często podaje odpowiedniki z języka słoweńskiego, rozróżniając dialekty »kraiński« i »windyjski«. Oto, co czytamy w »Objaśnieniach przywiedzionych dyalektów i języków« o źródłach, z których Linde korzystał: »Crn. Carn. Carniolice, po Kraińsku, dyalekt którym mówią w Karnioli, mało się różniący od sąsiedzkiego Windyjskiego, o którym niżej. Pierwszym stwórcą grammatologii Kraińskiej był Adam Bohorizh, ku końcowi 16go wieku. On albowiem pierwszy wytykał stosunki głosek Kraińskich do Lacińskich, on za przykładem wielkiego swego nauczyciela Filippa Melanchtona, na wzór tegoż Greekiej grammatyki, składał grammatykę Kraińską pod tytułem: »Adami Bohorizii Horulae arcticae subcisivae de Latino-Carniolana literatura ad Latinae linguae analogiam accomodata; unde Moscoviticae, Ruthenicae, Pol. Boh. et Lusat. linguae, cum Dalm. et Croat. cognatio facile deprehenditur; cum tabb. ad Cyrill. et Glagol. Ruth. et Moscov. orthogr. Vitembergae 1584. 8.«

Z nowszych zaś dzieł ten dyalekt czerpałem z następujących:

»Tu malu besedishe treh jezikov« d. i. das kleine Wörterbuch in drey Sprachen; conser. P. Marcus a S. Antonio Paduano, Augustin. discale. Laibach 1782. 4. Jest to tedy Kraińsko-Niemiecko-Laciński słownik; do którego jako dopełnienie należy jeszcze:

»Glossarium Slavicum, in supplementum ad primam partem Dictionarii Carniolici, Vienn. 1792. 4.«

Nakoniec korzystałem też z tegoż O. Marka Grammatyki; której tytuł:

»Krańska Grammatyka, d. i. die Kraynerische Grammatik, v. Marcus a S. Antonio Paduano, Augustiner Barfüsser, der arbeitsamen Gesellschaft in Laybach Mitglied. Laybach 1785. 8.«¹⁵

Vind., Vd., Windyjski dyalekt w Styryi i t. d., sąsiad blizki Kraińskiego, przeto częstokroć od niego nierozdzielny; znajduje się w tych dziełach:

»Dictionarium 4 linguarum Germ. Lat. Illyr., quae vulgo Slavonica appellatur, et Ital. auctore Hieron. Megisero, impressum 1592, Graecii, nunc opera AA. RR. PP. S. J. Clagenfurt 1744. 8.«

»Grammatica oder Windisches Sprachbuch mit einem Vocabulario. Clagenfurt 1758. 8.«

»Slovenska Grammatyka, oder Georg Sellenko's Wendische Sprachlehre, in Deutsch und Wendischem Vortrage. Zilli 1791. 8.«

»Windische Sprachlehre, von Oswald Gutsmann. Klagenfurt 1799. 8.«

»(Deutsch-windisches Wörterbuch mit einer Sammlung der verdeutschten windischen Stammwörter, und einiger vorzüglichern abstammenden Wörter. Verfasset von Oswald Gutsmann, Weltpriester. Klagenfurt 1789. 4. 1.)«¹⁶

Vodnik, który sam zajmował się językoznawstwem od dawna już poinformowany był o pracach Lindego, prawdopodobnie m. in. i przez uczonych południowo-słowiańskich, z którymi zetknął się Linde podczas swego pobytu w Wiedniu. Vodnikowi zależało na tym, aby słownik zawierał dokładne dane dotyczące jego języka ojczystego. Zwrócił się więc w tej sprawie listownie w czerwcu 1806 roku do uczonego polskiego. W liście tym, który zawiera niezwykle cenne spostrzeżenia i wskazówki w sprawie »dialektu kraińskiego«.

¹⁴ I wyd. (6 tomów), Warszawa, 1807—1814, II wyd. Lwów, 1854—1861, III wyd. (fotooffsetowe), Warszawa, 1951.

¹⁵ Op. cit., wyd. II, s. LXII.

¹⁶ Op. cit., wyd. II, s. LXIV.

Vodnik ustosunkował się krytycznie do starszych gramatyków słoweńskich. List ten otrzymał Linde w czasie, gdy rozpoczął już druk swego dzieła. Za późno więc było na uwzględnienie wskazówek.

Zapewne pragnął Vodnik już znacznie wcześniej nawiązać kontakt z polskim filologiem. O tym pisze zresztą w berneńskim piśmie *Patriotisches Tagblatt* z dnia 11 VIII 1802 roku autor, kryjący się pod literą G w Korespondencji z Wiednia. Podaje on tam wiadomość o żyjącym w Lublanie leksykografie Vodniku, który przygotowuje dla języka słoweńskiego dzieło podobne, jak dzieło Lindego dla języka polskiego. Wyraźnie pisze G, że Vodnik mógłby służyć pomocą Lindemu, »który bierze pod uwagę w sensie komparatywnym wszystkie języki słowiańskie«, o ile chodzi o język słoweński.¹⁷ Być może, iż już owa część Korespondencji z Wiednia z 1802 roku inspirowana nawet była przez samego Vodnika.

List Walentego Vodnika do Samuela Bogumiła Lindego z 1 lipca 1806 roku, napisany w języku niemieckim, znajdujący się w zbiorach Działu Rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie,¹⁸ podajemy w brzmieniu oryginalnym, bez wszelkich poprawek.

Laibach d. 1sten July 806.

Wohledelebohrener, Hochgelehrter Herr!!

Der Ruf von Ihrem grossen, slawischen Wörterbuche bestimt mich, Ihnen beyliegende, vorläufige Nachricht von dem meinigen zu überschicken.¹⁹ Ich habe Ihr Werk noch nicht gesehen, aber von zuverlässigen Männern gehört, dass Sie in demselben alle slawischen Dialekte, und folglich auch unseren krainerschen berücksichtigen. Für diesen letzten Fall bezüglich erlauben Sie mir gütigst eine Bemerkung zu machen, damit Sie nicht wenn Sie sich streng nach Bohorich²⁰ und den übrigen Schriftstellern über unsere Mundart halten, auch den Irrthümern dieser Männer folgen; Irrthümer, die dem Ausländer nicht leicht bemerkbar, dem geborenen Krainer aber auffallend sind. Erlauben Sie mir hier aus mehreren nur das nächste Beispiel anzuführen. Bohorich war aus einer Gegend des Landes gebürtig,²¹ wo sich im Munde des Volkes das genus neutrum in u endiget. Diese Endung macht er in seiner Sprachlehre zum allgemeinen Gesetze, und Hippolytus²² und Markus,²³ die lange nach ihm Sprachlehren schrieben, folgten ihm in diesem Punkte gutmüthig nach. Nur in einem Districte unseres

¹⁷ Por. F. Kidrič, »Zgodovina slovenskega slovstva«, Ljubljana, 1935, t IV, s 419.

¹⁸ Syg. B. J.: 3470.

¹⁹ Prace nad »Etymologicon Vindicum« rozpoczął Vodnik v roku 1800. Prace nad »Alphabeticon Vindicum« rozpoczął Vodnik nieco później.

²⁰ Adam Bohorič (ok. 1520—1598) uczeń Melanchtona, współpracownik działacza protestanckiego Trubara, autor m. in. pierwszego podręcznika słoweńskiego dla szkół (1584) oraz słownika słoweńsko-lacińsko-niemieckiego pt. »Nomenclatura trium linguarum« (ok. 1580).

²¹ Bohorič urodził się w okolicach Brestanicy (Štajerska).

²² Kapucyn Hipolit (Janez Adam Gaiger, 1667—1722) jest autorem lacińsko-niemiecko-słoweńskiego oraz niemiecko-słoweńsko-lacińskiego słownika. Jest on tłumaczem »Orbis pictus« Komenskiego na język słoweński. Hipolit wydał w roku 1715 ponownie podręcznik Bohoriča.

²³ Członek zakonu augustynów Markus (Marko Pohlin, 1735—1801), wydawca m. in. słownika (1782) oraz gramatyki słoweńskiej (1768).

Landes spricht man dieses u, und zwar in jenem, wo die krainersche Mundart nicht am besten gesprochen wird. Uiberall, wo man eine bessere Mundart findet, hört man nur das o, und dieses hört man bey dem grösseren Theile meiner Landsleute. Also Dobro nicht Dobru.

Ferner sind unsere gedruckten Sprachlehren auch über die Orthographie noch nicht einig; die Grammatiker haben in unser Alphabet Buchstaben eingemengt, die wir gar nicht brauchen. Ebenso wenig, als in der Orthographie, bleiben sie sich in der Lehre von den Accenten gleich, und haben darüber noch nichts festgesetzt. Und endlich ihre Regeln über die Syntax! — Die sind gar nicht slawisch, sondern lateinisch, denn den grössten Theil der syntaktischen Regeln über das Latein haben sie blindhin auf das Krainersche angewendet, ohne sie dem Geiste unseres Dialektes anzupassen.

Es ist demnach leicht erklärbar, warum das meiste, was aus unserem Dialekte in Adelungs²⁴ und Stulli's²⁵ Wörterbüchern vorkommt, ganz unrichtig ist, umso mehr, da wir Ausländer nie genug warnen können, unsere Krainerschen Wörterbücher mit der grössten Behutsamkeit zu brauchen, da sich in denselben so viele Fehler, und eine besondere Menge Unrichtigkeiten bey der Angabe der Bedeutungen befinden. An Fehlern dieser Art ist vorzüglich das Dictionarium trilingue des Augustiners P. Markus sehr reich.

Nun wirft sich uns aber von selbst die Frage auf, wonach wir uns denn halten sollen? — Wir haben noch gar keine gute Krainersche Grammatik. Dieses Bedürfniss fühlte ich schon lange, und samle auch seit Jahren an Materialien zu einer besseren, als die bisherigen sind; jedoch bin ich keineswegs eitel genug zu hoffen, ich werde sie, bey diesem Mangel an besseren Vorarbeiten, mit allen Vorzügen und Vollkommenheiten einer recht guten Grammatik ausstatten können. Leider ist auch alles was wir bisher in unserem Dialekte gedrucktes besitzen in dem elendsten Kanzelstile geschrieben, nur einiges Wenige ausgenommen, als z. B. die von Linhart²⁶ herausgegebene Uibersetzung zweyer Lustspiele; jedoch ist sie nur zum Theile gut; denn Linhart hat sich zu dem Sprachstudium zu spät begeben, und ist zu früh gestorben, als dass seine Schreibart zu einer gewissen natürlichen und kritischen Reinigkeit hätte gedeihen können, die bis jüngst ohnehin noch nie zuvor unter dem Landvolk aufsuchen, und da erst den charakteristischen Geist unseres Dialektes kennen lernen mussten. Zu dem Besseren in unserer Mundart muss man ferner auch alles nehmen, was bey der neuen Bibelausgabe der würdige Pfarrer Skrinar²⁷ übersetzte, nämlich die Weisheitsbücher, den Isaias und Jeremias nebst den kleineren Propheten und den Büchern der Macchabäer. Endlich glaubte ich auch, meine erst in diesem

²⁴ Johann Christoph Adelung (1732—1806), językoznawca niemiecki, autor m. in. »Versuch eines vollständigen grammat.-kritischen Wörterbuchs der hochdeutschen Mundart« (5 t. 1774—1786, 2 wyd. 4 t. 1793—1801).

²⁵ Joachim Stulli (Stulić), autor słownika łacińsko-ślōnsko-illyrskiego, wyd. w r. 1801.

²⁶ Anton Tomaž Linhart (1756—1795), poeta, dramaturg i historyk słoweński. W jego opracowaniu wystawiono w języku słoweńskim sztuki Beaumarchais »Wesele Figara«-»Veseli dan ali Matiček se ženi« oraz »Die Feldmühle« Richtera-»Županova Micka«.

²⁷ Jožef Skrinar (Schriner) był członkiem komisji nadzorującej wydanie przekładu Biblii na język słoweński oraz jednym z czołowych tłumaczy tej księgi. W skład komisji wchodził m. in. Vodnik i Kopitar.

Jahre unter dem Titel: *Pésme sa pokúshino*,²⁸ herausgegebenen Gedichte rechnen zu dürfen.

Diese Anmerkung machte ich absichtlich etwas weitläufiger aus wahrer Achtung für Ihre Bemühungen um die slawischen Dialekte und aus dem reinen Wunsche, Ihr mühsames Werk so vollkommen als möglich zu sehen, und ich kann Euer Wohlgebohren ungeheuchelt versichern, dass ich mir das grösste Vergnügen daraus machen würde, Ihnen auf Verlangen Berichtigungen über unseren Dialekt einzusenden. Erhalten Sie nur in gutem Andenken

Ihren
dienstwilligen Valentin Vodnik
öffentlichen, ordentlichen Lehrer der Poesie.

Jerzy Sliziński

DOSLEJ NEZNANO TAVČARJEVO PISMO HRIBARJU

Med rokopisno ostalino Ivana Hribarja, ki jo hrani dr. Zlata Hribar, je našel znanstveni sodelavec Janez Logar še naslednje pismo, ki ga je treba uvrstiti v osmo knjigo Tavčarjevega Zbranega dela kot njegovo peto pismo Hribarju na stran 205.

Pismo zadeva Tavčarjevo zastopstvo aretiranega političnega somišljenika Hribarja, ki so ga po izbruhu prve svetovne vojne osumili veleizdaje. V svojih Spominih Hribar obsežno poroča, kako se ga je spričo vojne nevarnosti lotevala zaskrbljenost in kako ga je Tavčar potolažil, naj v primeru, da bi imel kakšne sitnosti, nanj kot branitelja računa kakor na samega sebe (Moji Spomini II. 104). Ko je Hribar 3. avgusta 1914 prejel policijski ukaz, da brez policijskega dovoljenja ne sme zapustiti ljubljanskega okoliša, je o tem obvestil Tavčarja, ki se je dva dni nato oglasil pri njem. Opozoril ga je na previdnost in mu vzbudil zavest, da mu je treba uničiti nevarne dokumente, kar je Hribar potem tudi storil (tam, str. 110 s.). Tako policijska preiskava, ki je bila nekaj dni nato na Hribarjevem domu, ni odkrila dovolj sumljivega gradiva; kljub temu je bil dne 17. avgusta aretiran in odpeljan v policijske zapore, in to »iz posebne obzirnosti« v zapore deželnega sodišča (tam, str. 115 s.).

Čeprav je pred odhodom v zapor doma naročil, naj Tavčarja o njegovi aretaciji takoj obvesti, tega ni bilo takoj k njemu, zaradi česar mu je poslal »resoluten poziv«, naj ga obišče. Naslednjega dne je Tavčar res prišel kot Hribarjev zastopnik k zaslišanju. Kako je Hribarjevo občutljivost prizadel, priča naslednja njegova izjava: »Radostno ga pozdravim. A ta radost se že v naslednjem trenutku izpremeni v pekočo britkost, kajti dr. Tavčar jame mi očitati, zakaj sem gojil prijateljstvo z dr. Tresičem, češ, da mi je večkrat pravil, da na tem človeku nič ni in da imam sedaj zaradi njega sitnosti. V zapore da sem prišel samo zato, ker so se pri njem našla moja pisma, dočim da bi sicer ne bilo nikakega povoda za kako postopanje proti meni. Glede na pismo, katero sem mu poslal, še doda, da me doslej zato ni obiskal, ker bi ga obisk pri meni v zaporu bil preveč ganil. Nato se je poslovil in odšel s pripomnjo, da me bo že zastopal, če bi bilo potreba. Ne da sem v stanu izpregovoriti le besedico, prožim mu molče roko. Štiri mesece ga potem nisem videl več.« (Tam, str. 123 s.)

²⁸ »Pesme za pokušino«, pierwszy zbiór poezii w języku słoweńskim, wydano w roku 1806.

Kakor Hribar kasneje izjavlja (tam, str. 143), mu je prvi dan po njegovi aretaciji ponudil pravno branilstvo dr. Josip Furlan, Hribar pa da se mu je za ta dokaz plemenitosti zahvalil, ker je računal na Tavčarjevo pravno pomoč. Spričo navedenega Tavčarjevega ravnanja pa pisec Spominov na več krajih nakazuje svoje globoko razočaranje in sklep, da odslej ne bo iskal za obrambo nobene pomoči več, marveč da se bo branil sam. Da bi tembolj plastično prikazal razliko med prijateljsko zvestobo in nezvestobo, podrobno opisuje, kaj vse je storil v tem času zanj Dragotin Hribar: »Tako, ko je izvedel, da so me zaprli, jel je obletavati vse mogoče oblasti, da mi pribori zopetno svobodo in nastopal je s takšno gorečnostjo, da mu je policijsko ravnateljstvo zagrozilo, da ga dá zapreti, če ne bo miroval. Kdo drug bi se bil te pretnje ustrašil; Dragotina je le še bolj izpodbodla. Obiskaval je preiskovalnega sodnika, da mi izposluje posebne olajšave in ga prepriča, kako je zaradi mojega slabotnega zdravja nujno potrebno, da me kar najpreje rešijo zopora; hodil nad ravnatelja Rabitscha z impetuoznimi zahtevami, da mora obzirno ravnati z mano; povpraševal je pri Štruklju, če mi pošiljajo dovolj in okusne hrane; zahajal k deželnemu predsedniku baronu Schwarzu kregat se, zakaj se na Dunaju ne zavzame zame. Tega pa ni bilo še dovolj. Vozil se je na Dunaj k ministru Bilińskemu, v Gradec k predsedniku višjega deželnega sodišča in k višjemu državnemu pravniku in v Trst k dr. Rybářu, vedno z namenom da me reši zopora. Ko je bil general Matanovič, čegar sestra je bila v Ljubljani učiteljica, imenovan za poveljnika tretjega voja, peljal se je takoj v Gradec, da tudi njega pridobi za intervencijo v moj prilog. Poleg tega je bil pri meni vsako nedeljo, ko sem smel sprejemati obiske. *Kako tolažilno je bilo zame, ko sem videl, da imam vsaj nekoga, ki besede prijateljstva ni samo na jezik jemal, ki jo je temveč po njeni etični vsebini pojmoval in temu primerno tudi uveljavljal, ni mi mogoče popisati.*« (Tam, 143 s.)

V svoji prijateljski prizadetosti Hribar ni pomislil, da mu je tolikšno prijateljsko naklonjenost v teh politično nadvse kočljivih časih javno sicer lahko izkazoval tak ugleden veleindustrijec, kot je bil Dragotin Hribar, nikakor pa ni bil česa podobnega voljan storiti politik in župan Tavčar, ki je skušal previdno zavračati vsakršen sum, da bi si ohranil lastno pozicijo. Pač pa je pooblastil prijatelja in političnega somišljenika Trillerja, da posreduje pri komandantu Matanovitschu, kar je deloma razvidno tudi iz naslednje Trillerjeve vizitke Ivanu Hribarju:

Velecenjeni prijatelj! V Gradcu sem prosil, naj bi se rešitev Tvoje zadeve kar mogoče pospešila. Reklo se mi je, da leži še na mizi g. komandanta, da se mu bo pa prošnja (on sam je bil odsoten) sporočilo. Urgirati bi zamogel sedaj le dr. Tavčar kot Tvoj izkazani zagovornik ter bom žnjim še danes govoril.

Bojim se pa, da bi telegrafična urgencia prej škodovala kot koristila.

Iskreno Te pozdravlja Tvoj vdani

V Lj. dne 22/9 914

Dr. K. Triller

Kako se je skušal Tavčar tej kočljivi zagovorniški dolžnosti odtegniti, je razvidno iz njegovega pisma (tipkopisa z lastnoročnim podpisom) Hribarju z naslednjega dne:

Dr. Ivan Tavčar
odvetnik
v Ljubljani

V Ljubljani, dne 23/9. 1914.

Dragi prijatelj!

Pri zadnjem sestanku sem Ti rekel, da pojdem sam v Tvoji zadevi k generalu Matanovitsch v Gradec. Ker pa je imel te dni Dr. Triller v Gradcu opravka sem njega naprosil za to intervencijo. Dr. Triller je bil zelo nemilostno sprejet in mu je neki nadporočnik, ki ga je sprejel mesto odsotnega generala, naravnost povedal, da so jim taki obiski zelo neljubi. Vendar mu je pa naznanil, da general navadno to potrdi, kar mu vojaško sodišče predlaga. Dr. Triller je skušal tudi glede Dr. Rosine dobiti neke informacije, pa brezuspešno, ker v sedanjem času od vsih podobnih korakov ni pričakovati nobenega uspeha. Sicer Ti pa popolnoma prepuščam, da imenuješ še jednega zagovornika pa bodeš uvidel, da tudi isti ne bode ničesar doseči.

Dr. Ivan Tavčar

S prijateljskim pozdravom.

Po prejemu tega pisma se je Hribar očitno obrnil po pomoč k Trillerju, ki mu odgovarja naslednje:

Velecenjeni prijatelj! Takoj sedaj se tudi jaz ne upam v Gradcu urgirati — ker bi dosegel — o tem sem prepričan, le nasproten efekt.

1. oktobra sem pa itak v Gradcu in ako do tja zadeva še ne bo rešena, bom šel rade volje zopet prosit.

Srčen pozdrav!

Dr. K. Triller

[dan nečitljiv]/9 914

Značilno je, da Hribar v svojih Spominih Trillerja kot posredovalca v tej zadevi sploh ne omenja, čeprav je tudi ta pisma ohranil v svoji zapuščini, in pripisuje vse zasluge prijateljskim urgencam Dragotina Hribarja, zlasti njegovemu protestu pri državnem pravniku v Gradcu; temu da je njegovo prijateljstvo imponiralo, tako da je »menda pod tem utisom ... jel takoj proučevati kazenske spise« in dal po nekaj dneh ljubljanskemu državnemu pravništvu sporočiti, da je kazenski postopek proti Hribarju ustavljen. (Tam, str. 159.)

Triller je na to osvoboditev političnega preganjalca reagiral z vizitko:

Velecenjeni prijatelj! Dovolj, da Ti iz vsega srca čestitam na zopet pridobljeni svobodi. Skozi dolge štiri mesece si bil žrtev razmer, ki nas ogražajo vse in v tolažbo naj Ti bo zavest, da se je na najsijajnejši način izkazala Tvoja popolna nekrivda.

Bog Te živi!

Vdani Dr. K. Triller

V Lj. dne 12/12 914

Tavčar je vsekakor reagiral podobno, ni pa o tem doslej znan noben dokument.

Marja Boršnik

DVA NOVA ROKOPISNA ODLOMKA PRIMOŽA TRUBARJA

Ceprav je vsak drobec iz peresa našega prvega pisatelja nadvse dragocen, se zdi, da še nismo odkrili vseh njegovih rokopisov, zakopanih kdo ve v katerem arhivu. O tem nam priča tudi dva odlomka, najdena v zadnjem času, od katerih je eden celo iz domačega arhiva.

Prvi odlomek je spravljen v Državnem arhivu Slovenije (stanovski arhiv, fasc. 54, ovoj 3, snopič 1). Napisan je s Trubarjevo roko na četrtniki pole in se glasi:

Haec quoque in fine pro conclusione ponantur. [To je zapisano na robu.]

Vnd ich zweuel gar nicht, der ewig güetig gott von wegen seines sons werde durch disen meinen ainfeltigen dienst jme auch alhie vnd in disen landen, wie anderstwo, gott lob, geschehen, ein rechte, gotsalige kirchen ersamen vnd zurichten, die in vnd seinen lieben son recht erkennen, mit guetem frölichem gewissen in hailighkait vnd gerechtighait dienen, loben vnd anrueffen wirdet vnd der ro. kay. mt. vnd derselbigen aller nachgesetzten obrigkheiten allen gehorsam mit trewen vnd willigen hertzen erzaigen vnd beweisen etc. Darzue wöll vns vnser lieber herr vnd hailand Jesus Christus sein gnad, geist vnd segen geben vnd verleihen. Amen.

Zal odlomek ni datiran. Če je danes v arhivu vložen med dopisa Primoža Trubarja deželnemu glavarju, oskrbniku in odbornikom kranjskim z dne 7. decembra 1568 (Th. Elze, Primus Trubers Briefe, 435) in 10. decembra 1568 (prav tam, 466), nam to pri datiranju ne more pomagati, ker ne kaže nobene zveze z njima in je torej po naključju zašel tja.

Iz vsebine lahko sklepamo, da gre za odlomek posvetila ali predgovora, kakršnih je Trubar veliko napisal ne le za slovenske, temveč tudi za hrvaške knjige. V tistih, ki so izšli v tisku, pa bi ga zaman iskali. Potemtakem sodi k posvetilu ali predgovoru, ki se sploh *ni natisnil*.

Formulacija v prvi osebi (»ich zweuel gar nicht«) in besede »durch disen meinen ainfeltigen dienst« izključujejo domnevo, da bi bil namenjen naš tekst za kako hrvaško izdajo in da bi bil obležal, ko se je Trubar spri s Konzulom in Ungnadom. V nemških predgovorih, ki jih je Trubar od 1561 do 1563 sestavil za hrvaške knjige, govori namreč zmeraj v množini (»mi«). To velja za štiri hrvaške knjige, v katerih se je pod nemškim posvetilom sam podpisal (glag. Katechismus 1561, cir. Katechismus 1561, glag. Prvi del novoga testamenta 1562, cir. Edni kratki razumni nauci 1562), še bolj pa za tiste, v katerih sta se poleg njega podpisala tudi Konzul in Dalmata (glag. Edni kratki razumni nauci 1562, glag. Artikuli 1562, cir. Artikuli 1562, glag. Postila 1562, cir. Postila 1563, cir. Prvi del novoga testamenta 1563). Tudi se ne bi bil skliceval na svojo pridigar-sko službo (dienst), temveč bi kvečjemu govoril o svojem literarnem delu.

Po vsem tem je moral nastati naš odlomek kot dopolnilo predgovora, namenjenega za *slovensko* knjigo. O takem predgovoru pa smo dokaj dobro poučeni. To je namreč tisti, ki ga je Trubar napisal za Slovensko cerkovno ordnino.

Usoda nemškega predgovora ali posvetila Slovenske cerkovne ordnino je znana. Trubarjevo posvetilo kranjskim deželnim stanovom naj bi cerkvenemu redu dalo tisto veljavo, ki jo je takim cerkvenim zakonikom drugod, n. pr. v Nemčiji, dajal protestantski deželni knez (Fr. Kidrič, Die protestantische Kirchenordnung der Slovenen im XVI. Jahrhundert, 28 sl.). Trubar ga je sestavil nad vse skrbno in v soglasju z deželnimi stanovi, saj ga je obljubil Ungnadu 5. oktobra 1563, a mu ga je utegnil poslati šele 9. decembra (Th. Elze, Primus Trubers Briefe, 348, 371). Znano je, kakšne težave so nastale pri izdaji slovenskega cerkvenega reda, znano tudi, da vojvoda Krištof s predgovorom ni bil zadovoljen; zato je Andreae dobil nalog, naj sestavi bolj primerne (Kidrič, n. m., 28–62). Tako je dne 6. junija 1564 Andreae poslal Trubarju osnutek novega predgovora in verjetno tudi vrnil starega (Th. Elze, Primus Trubers

Briefe, 419). Deželni stanovi pa so se postavili za svojega superintendenta, odklonili Andreajeve osnutek ter 15. avgusta spet poslali Ungnadu Trubarjev predgovor (prav tam, 420). Ali je to bila prvotna reakcija ali pa je moral Trubar kaj popraviti, iz ohranjenih aktov ni razvidno. Rekel bi, da je Trubar po posvetu z deželnimi odborniki vendarle kaj popravil in kaj dodal. Na Nemškem pa tudi zdaj niso bili zadovoljni ter so natisnili Slovenski cerkveni red sploh brez predgovora. Dne 20. septembra je Ungnad z dopisom deželnemu oskrbniku in odbornikom kranjskim dokončno vrnil predgovor (prav tam, 422), pač njegovo drugo redakcijo. Predgovor se je izgubil, ohranil se je le zgoraj objavljeni drobci. Da se je ohranil prav v stanovskem arhivu, potrjuje pravilnost naših domnev.

Naš odlomek — tako sodim — je bil eden izmed popravkov v predgovoru, poslanem dne 15. avgusta. Bistvo popravka oziroma dodatka je v izjavi, da bo cerkev v teh (slovenskih) deželah cesarju in njegovim oblastem poslušna in zvesta. Sicer pa je ohranjeni odstavek zelo splošen, pač v smislu vojvodovega navodila, da ni treba v predgovoru imenoma navajati teh ali onih oseb (prav tam, 405).

Zal se ni ohranil ves koncept. Ta bi nam še nazorneje pokazal ves pomen Slovenske cerkovne ordninge, najiminitnejše Trubarjeve knjige. Je pa tudi ta drobci po svoje zanimiv, ker je izmed vseh za tisk namenjenih rokopisov našega reformatorja edini, ki se je ohranil do današnjega dne.

*

Tudi drugi odlomek se tiče Slovenske cerkovne ordninge. Spravljen je v glavnem državnem arhivu v Stuttgartu pod signaturo A 191, Büschel 6, f. 409. Na manjšem listu (le tri četrtine pisarniškega formata) je s tujo roko, torej ne s Trubarjevo, zapisano naslednje besedilo:

Articl aus herrn Primusen Trubers schreiben, so er herrn Hansen Vngnaden etc. gethon adj den 8. october 64.

Was aber den titl vnnd die teutsche vorred vber die kirchenordnung belanngt, sollen e. gn. also jm vertrauen vnnd jn der gehaim vnnd solchs niemandt dann allein vnnserm gnedigen fürsten vertrauen, das vnnser genedigister landtsfürst ertzherzog Carl vnnserm herrn vitzthomb nun zum anndern mal geschriben vnnd ernstlich auferlegt, das er den herrn Geörgen Jurschitz, der bey e. gn. zu Vrach gewest vnnd jetzund prediger zu Stain jm spittal, aus der stat Stein weg schaffen vnnd an sein stat ainen anndern, der predige vnnd die heilig meß lese, verordnen solle etc. Item, so hat jr f. dt. den herrn verordneten geschriben, wie sie glaubwürdig bericht sey, die herren vnnd landleiuth haben ein kirchen ordnung lassen zusamentragen, vnder jrm namen truckhen lassen vnnd publiciern wöllen, welchs jnnen keinswegs on vorwissen vnnd zugeben jres landtsfürsten gepürt etc. Befiehlt hierauf beim gehorsam jrer gethanen pflicht, das sie gemelte kirchen ordnung niemandt gahr kein exemplar außgeben, sonndern wol verwardt bey einandter behalten, biß auf jrer f. dt. weitern beuelch vnnd abschied etc. Wie sich die herrn vnnd lanndtleut gegen disem beueleh halten werden, jst mir vnwissendt.

Gre torej za prepis odlomka iz Trubarjevega pisma Ungnadu z dne 8. oktobra 1564. To pismo se nam ni ohranilo, o njegovi vsebini pa je Trubar na splošno poročal 29. oktobra 1564 deželnemu oskrbniku in odbornikom kranjskim z naslednjimi besedami: »... hab ich ihrer gn. (t. j. Ungnadu) geschriben,

wie e. gn. (t. j. deželni oskrbnik Jošt Callenberški in dva odbornika) nicht anheim, aber täglich von Wien gewärtig, und daneben angezeigt, wie unser gnädigster landsfürst die gedruckte windische kirchenordnung einzustellen den herren verordneten ernstlich auferlegt, und den herrn Jörgen Jurschiczs, prediger zu Stein wegzuschaffen dem herrn vicedom zum andern mal befohlen. Und solches zeig ihrer gn. (t. j. Ungnadu) an in der geheim und vertrauen, welches niemand allein unserm gnädigsten fürsten von Württemberg soll offenbaren« (Th. Elze, Primus Trubers Briefe, 435).

S pismom 8. oktobra je Trubar odgovoril na Ungnadov dopis z dne 20. septembra (prav tam, 423), iz katerega je izvedel, da je vojvoda črtal njegov predgovor za Slovensko cerkovno ordningo. Naš odlomek bi ne potreboval posebnega komentarja, ko ne bi miselna zveza med prvim stavkom in naslednjimi izvajanja bila tako nejasna. Trubar namreč pravi nekako takole: »Kar zadeva naslov in nemški predgovor k cerkvenemu redu, naj vaša milost (Ungnad) zaupno in tajno razodene samo našemu milostnemu knezu (Krištofu), da je naš premilostljivi deželni knez Karel zdaj že drugič pisal našemu gospodu vicedomu in mu resno ukazal, naj gospoda Jurija Juričiča spravi iz mesta Kamnika...« Kakšna zveza naj bi bila med predgovorom v Slovenski cerkovni ordninki in preganjanjem Jurija Juričiča? Menim, da ohranjenj odlomek ni pokvarjen in da se dá razložiti.

Trubarjev predgovor Slovenske cerkovne ordninge je vojvoda Krištof odklonil prvič, češ da je preoster (prav tam, 405), drugič pa z utemeljitvijo, da se je treba ozirati na deželnega kneza, t. j. na nadvojvodo Karla, ki edini bi smel predpisati cerkveni red; prišel da bo še čas, ko ga bo mogoče objaviti v njegovem (nadvojvodovem) imenu (prav tam, 421). Trubarja je moralo močno boleti, kar so počenjali na Nemškem zaradi Slovenske cerkovne ordninge, posebej še z njegovim predgovorom. Upiral se mu je zlasti ozir na katoliškega nadvojvodo, zato je hotel povedati nekako takole: »Moj predgovor je črtal vojvoda Krištof zaradi nadvojvode Karla, pa le povjte Krištofu, kaj počenja Karel: iz Kamnika hoče pregnati našega pridigarja Juričiča, ukazal je zapleniti naš cerkveni red. Mar je potemtakem predgovor preoster? Mar je prav, da se črtaj?« Trubar je pokazal prav v tistem času precej odločnosti in celo bojevitosti (prim. njegov dopis deželnemu oskrbniku in odbornikom kranjskim 29. oktobra 1564, Th. Elze, Primus Trubers Briefe, 435 sl.), našel pa je pri svojih gospodarjih, deželnih stanovih, premalo podpore; moral je kloniti in celo zapustiti domovino.

Mirko Rupel

HISTORICNI INFINITIV V SLOVENŠČINI

Dosedanji raziskovalci slovenske sintakse so prezrli zanimivo stavčno konstrukcijo, ki jo je, kolikor je doslej znano, v knjižni slovenščini uporabljal samo Valentin Vodnik. Med primeri v Vodnikovi slovnici »Pismenost ali Gramatika za perve šole« iz leta 1811, str. 140, najdemo stavek: *Jes prit, mati mene vidit, in vsi jamakneni me objeti; je bilo vse na enkrat*. Podoben primer je tudi v pesmi Na brambovce: *Saklizat' svetli Zefar naj: Na noge! — Polki v bran! She pod bandero mejt' in vaj se vderejo na plan*. (Rokopis Vodnikovih Pesmi za brambovce 1809.)

Takšne konstrukcije, ki jih novejši sintaktiki imenujejo historični infinitiv, so v slovenščini na prvi pogled dokaj nenavadne. Zato se je treba najprej vprašati, od kod jih je Vodnik dobil. Malo verjetno je, da bi Vodnik v svojih zrelih

letih, ko se njegov jezik vedno bolj približuje ljudski dikciji, začel posnemati latinske klasike. Knjižna nemščina ne pozna historičnega infinitiva, pojavlja se dokaj redko v dialektih, predvsem severnih.¹ Če pa so takšne konstrukcije v slovenščini res ljudske ali so vsaj kdaj bile, bi morali zanje najti sled v dialektičnih tekstih. In res je izpričan v zapisanem govoru iz vasi Palčje na Notranjskem, n. pr. *mâčka nân, âlo wôn bēžat, pāsā za nēm, ȳa tārȳat, wōsu bārcat, petēlan ... petēlan čēfat ...*, in *prâvi, pa âle špūatat, ȳmâl se tēpst ...*² Po zatrjevanju prof. A. Bajca in T. Logarja so takšne stavčne konstrukcije mogoče tudi v njunih domačih narečjih, v gorenjsčini in horjulskem govoru, posebno v živahnem in neposrednem pripovedovanju.

To bi se ujemalo s stanjem v srbohrvaščini, kot so ga ugotovili sintaktiki pred nekaj leti.³ Tam je historični infinitiv izpričan v narodni pesmi in pri nekaterih starejših avtorjih. Po V. Babiću pa je pogost tudi v današnjem pogovornem jeziku ne samo pri preprostih ljudeh, ampak tudi pri inteligenci. Baje je v srbohrvaščini celo bolj razširjen, kakor je bil v klasičnih jezikih ali v ruščini. Vendar je za knjižni jezikovni čut nekaj nepravilnega in nedovoljenega, zato se ga v pisavi izogibajo.

Historični infinitiv ima v zgodovini lingvistike precej nenavadno usodo. Že dolgo ga poznajo iz klasične latinščine, kjer so ga uporabljali pisatelji in zgodovinarji. Posebno pri komediografu Plautu je priljubljena sintaktična konstrukcija. Pogosto ga je rabil tudi Cicero v svojih prvih delih, pozneje pa se ga je izogibal, iz česar so filologi sklepali, da je v tistem času začel admirati. Ker pa je velik del latinskih stavkov s historičnim infinitivom mogoče po smislu dopolniti s *coepit* »je začel«, so ga jezikoslovni teoretiki razlagali kot primer elipse, in to dokaj racionalistično mnenje se še danes vzdržuje v mnogih delih o sintaksi. Tako n. pr. Peškovskij⁴ še v najnovejši izdaji S dela Russkij sintaksis trdi, da so taki primeri infinitivnih konstrukcij iz Gogolja, Puškina in Ostrovskega navadne elipse. Primere, kakor so n. pr. znani Puškinovi verzi: *I carica chochat*, *i plečami požimat*, *i podmignivat*, *glazami, i priščelkivat*, *perstami i vertet* »sja podobočas», *gordo v zerkalce gljadjas* je res mogoče dopolniti z *načala*, vendar to ni bistveno za historični infinitiv, najsi bo že latinski ali slovanski. V latinščini so namreč našli stavke, ki jih ni mogoče razložiti z elipso.⁵ Tudi Vodnikove primere moramo prišteti v to kategorijo historičnih infinitivov. Osnovna lastnost te stavčne konstrukcije je živahna neposrednost pripovedovanja, skoraj bi rekli dramatičnost, in trditi smemo, da so imeli umetniki, kot Puškin ali pri nas Vodnik, tanjši posluš za stilistično vrednost historičnega infinitiva kakor jezikoslovci 19. stoletja s svojim logicizmom. Tako ga Behagel sploh ne omenja za nemščino, pravi le, da je izolirani infinitiv ostanek primitivne rabe in ga je mogoče najti v pogovornem jeziku.⁶ Šele sorazmerno redki primeri, ki jih ni mogoče razložiti z elipso, so pripomogli do tega, da se je teoretično jezikoslovje polagoma priklopalo do točnejše analize.

¹ H. Hirt, *Indogermanische Grammatik VI. Syntax*, str. 190.

² T. Logar, *Razprave SAZU V* (1959), str. 56.

³ V. Babić, *Upotreba istoriskog infinitiva u govornom jeziku*, in S. Živković *Primer historiskog infinitiva u srpskohrvatskom jeziku*, JF XIX (1951–1952), str. 213–224 in 225–228.

⁴ A. M. Peškovskij, *Russkij sintaksis v naučnom osveščenii* (1956), str. 401.

⁵ H. Hirt, *Indogermanische Grammatik VI. Syntax*, str. 189.

⁶ O. Behagel, *Deutsche Syntax*, str. 363.

Brez dvoma je historični infinitiv v slovanskih jezikih prastara jezikovna dediščina. Vondrák⁷ navaja ruske ljudske tekste in tudi en primer za staro češčino. Historični infinitiv poznajo tudi baltski jeziki, a ga v litavskih ljudskih tekstih razlagajo z elipso.⁸ V cerkveni slovanščini niso znani primeri te zanimive rabe infinitiva, kajti v prevodni cerkvenoslovanski književnosti ne moremo pričakovati stilističnih fines živega jezika. Prav tako v cerkveni slovanščini ne bomo našli historičnega prezenta; ta se tudi v nemščini pojavi šele v delih Martina Lutra; vendar danes noben sintaktik ne dvomi več, da takšne konstrukcije ne bi bile žive. Ni pa mogoče, da bi se odmrli gramatična kategorija ali njena funkcija rodila znova v isti obliki.

Klasični latinski historični infinitiv ima še svoje posebne probleme, ki jim v slovanščini ne moremo slediti. Ker se v tej funkciji rabi vedno samo infinitiv prezenta, razen pri preterito prezentih tipa *memini*, sodi Hirt, da je prastar relikv iz časov, ko v indoevropsčini še ni bil razvit temporalni sistem.⁹

Vendar to ne spada več v območje našega razpravljanja. S stališča slovenske sintakse je zanimivo, da se je pojavil historični infinitiv v knjižni slovenščini v dobi narodnega preroda, ko se začne podedovana jezikovna struktura prilagajati novim potrebam in neprimerno širši praksi, kot je bila v starejših obdobjih. Teksti za ljudstvo in umetniška prizadevanja so potrebovali bolj živahen in gibek izraz. Ne more pa biti slučaj, da so najpomembnejši avtorji tistega časa uporabljali infinitiv še malodane v vseh funkcijah, kar jih poznamo iz primerjalne slovanske sintakse. Pri Vodniku, Ravnikarju ali Japlju je še živ infinitiv v funkciji imperativa, s prav takšnim pomenskim odtenkom brez-pogojne nujnosti in splošne veljavnosti, kakor ga poznamo n. pr. v ruščini. Kasneje so ga v knjižnem jeziku puristi zatrli kot germanizem. Pri istih avtorjih je popolnoma običajen finalni infinitiv tipa: *Stor se vredna v meni zažgati želje, pesem pet kranjsko* (Vodnik, *Izbrane pesmi*, str. 7); *z nevesto danes spati, sto milj moram dirjati* (Prešeren, *Poezije* dr. F. Prešerna, str. 62). Ta konstrukcija je slovenska posebnost, ki je drugi indoevropski jeziki ne poznajo, ki je pa tudi pri slovanskih avtorjih v drugi polovici 19. stoletja ne bomo več srečali. Ista usoda je doletela slovensko posebnost, temporalni infinitiv, ki ga je pogosto rabil Ravnikar, najdemo ga pa tudi pri Prešernu, n. pr. *To vidiť, mladenič se Urški približa; To viditi, drugi so vsi ostrmeli* (Prešeren, *Poezije* dr. Fr. Prešerna, str. 69; 70). Drugi slovanski jeziki uporabljajo v tej funkciji particip perfekta. Zdi se, da je ta stavčna konstrukcija sorodna historičnemu infinitivu; verjetno se je razvila paralelno z njim kot izraz neposrednosti. Prav tako so naglo izginile zveze infinitiva z glagoli biti in imeti, ki jih še vedno srečujemo v slovenskih narečjih.

Zdi se, da je k naglemu izginjanju infinitiva v knjižni slovenščini pripomogel Fr. Levstik, ki je v Napakah slovenskega pisanja pavšalno obsodil infinitivne konstrukcije kar od kraja.¹⁰ Vendar Levstikovega vpliva ne smemo

⁷ W. Vondrák, *Vergleichende slavische Grammatik*² II, str. 415.

⁸ Schleicher, *Litauische Grammatik*, str. 312.

⁹ H. Hirt, *Indogermanische Grammatik* VI. Syntax, str. 189.

¹⁰ Tretja navada grdega nemškovanja pa je, da ločimo 'male stavke', devaje dopovedovalni glagol v »nedoločnik« (infinitiv). Tako pišemo vsi: bodisi Peter, bodisi Pavel. Zlasti le ta germanizem nam je v obili časti; rekel bi, da najboljši naših pisateljev še skoraj ne vedo, da je to neslovenski.

Ne mislim, da naj se nedoločnika ogiblamo kakor Srbi ali celo Bolgari, ki ga danes že več nimajo; gotovo je pa vendar, da pri nas nikoli ne sme in ne more stati namesto celega stavka po nemški navadi. Kmetu sem dobro poslušal

pretiravati, saj tudi v srbohrvaščini lahko sledimo odmiranju infinitiva v istem obdobju. Mladi slovanski knjižni jeziki, ki niso imeli dovolj žive zveze z jezikovno preteklostjo, se niso mogli tako žilavo upirati logicističnim in purističnim tendencam druge polovice 19. stoletja kot n. pr. češčina ali ruščina z neprimerno bolj krepko jezikovno tradicijo. Purizem je bil deloma celo upravičen, kajti pod nemškim in italijanskim vplivom so slovenske prepozicije prevzemale vrsto novih funkcij. Predlog za z infinitivom je v pogovornem jeziku še danes zelo pogost. Pisali so ga tudi Vodnik, Japelj in Prešeren, n. pr. *Inu kar ta Zerku naprej pošlavi verupati* (Japelj, Ta veliki katekizmus 2); *Ke bi jstiftenge na blo, bi mi blo prov hudo jhlo, tako je pa she sa preštati* (Prešeren, Prešernova čitanka VIII). Ravnikar pa je v takih primerih rabil infinitiv brez predloga, n. pr. *Povej mi, je proftor prenozhiti na domu tvojiga Ozheta* (Ravnikar, Zgodbe svetega pisma I, str. 39); *David širomak, nizm nima škorej shiveti v pushavi* (Ravnikar, ib., str. 167). Verjetno se je Ravnikar že zavedal, da so takšne konstrukcije kalki in se jim je skušal izogniti na najbolj preprost način, z golim infinitivom, ki pa v pogovornem jeziku najbrž v tem času ni bil več živ v takšni funkciji. Knjižni jezik pa kasneje ni več trpel zveze za + infinitiv, ki še danes povzroča težave.

Zanimivo bi bilo preiskati, kakšen je v podrobnostih bil proces, ki je tako občutno zmanjšal funkcijsko območje infinitiva v današnji slovenščini. Gramatični logicizem se je namreč vztrajno boril proti vsemu, kar ni bilo dosledno in logično. V drugi polovici 19. stoletja bomo našli avtorje, ki si n. pr. niso upali uporabljati niti elipse, čeprav je nepogrešljiv stilistični element. Zato ni nič čudnega, da je izginil kot žrtev logicizma ne samo slovenski, ampak tudi srbohrvaški historični infinitiv kljub Vukovemu načelu »Piši, kao što govoriš«, ki ga v sintaksi nikoli niso upoštevali.

Milena Hajnšek

FRANCE REBEC IN ČEHI

Med prvimi prevajalci mladoslovenskega pokolenja, ki so začeli našemu odru posredovati češka dramatska dela, in med prvimi publicisti, ki so neposredno poročali o češkem kulturnem in sploh družbenem življenju v naših listih, je malone neznani, tu in tam komaj omenjeni France Rebec.¹

in videl sem, da imamo veliko nesamostojnih glagolov, ki ga hočejo imeti za sabo. Ti so: hoteti, moči... Toda pri mnogih med temi rabi kmet poleg nedoločnika skoraj še raje vezico »da«. Iz tisoč zgledov, kako naj se ne piše, izberimo samo kake tri: »Skoraj bi se bil tako daleč spozabil mu kroglo v serce poslati.« Tu je vsa misel malega stavka čisto nemška. Dobro vem, da bi te kmet tako govorečega debelo pogledal, ker bi ne vedel, kaj praviš. Imelo bi se reči: »Skoraj bi se bil tako spozabil, da bi ga bil kmalu v srce ustrelil.« Dalje: »Olgo vedno veselo videti, tudi Vazil serčnejši postane,«, namesto »Tudi Vazil je bil srčnejši, ker je Olgo videl vedno veselo.« Tukaj bi še Nemeec ne dejal: »Die Olga immer froh zu sehen, wurde auch Wasil herzhafter.« Še več takega se je prikralo v naše pisanje, kar pa vse skupaj nič ne velja, n. pr.: »sestro videti, skočim z voza«, ali: »to novico slišati, ostrmim«. To so skrčeni stavki nedoločilni (Infinitivsätze), ki jih prosti človek ne govori in razen nas tudi ne piše nobeno drugo narečje. Se en zgled: »Ga utolažit poiščejo kake sladkarije.« Imelo bi se reči: »Da bi ga utolažili, poiščejo kakih sladkarij.« ali pa: »da ga utolažijo« itd. — (Levstik, Napake slovenskega pisanja, ZD VI, str. 46—47.)

¹ Družinski list s podatki za starše, starega strica Jerneja, zanj, brate in sestre (prepis oskrbel župni urad župnije Povir pri Sežani); izvestja tržaške in

Bil je zadnji, deveti otrok v kmečki družini iz vasi na tržaškem Krasu. Rodil se je 24. marca 1841 v Brestovici župnije Povir pri Sežani. Da bi se mogel šolati, ga je vzel k sebi stari stric (po očetovi strani) Jernej Rebec,² župnik v Barkovljah pri Trstu. Stric je prvi vplival na njegovo narodno usmeritev. Župnik Rebec je za Napoleonovih vojn ušel biričem, ki so ga lovili v vojake, in pobegnil na Hrvaško, kjer je služil v neki plemiški družini, zasebno pa dokončal latinske šole. Tako ga je mogel tržaško-koprski škof Matija Ravnihar 1819 posvetiti v duhovnika. V Barkovljah je služboval nepretrgano od 1833. Tu se je po njegovem prizadevanju sredi štiridesetih let ustanovila »začetna učilnica v Barkoli«, od 1851 triletna. Jernejevo narodnobuditeljsko delo v vasi, v šoli in v cerkvi je počasi rodilo svoje sadove. Leta 1848 je barkovljanska narodna straža za alarmom, streljanjem in hrupom preprečila, da sardinsko-napolitansko ladjeve ne izkrcalo italijanske revolucionarne vojske, ki naj bi zasedla Trst. Za to obrambo in rešitev Trsta pred italijansko zasedbo je avstrijska oblast dne 2. decembra 1849 na veliki paradi odlikovala z zlato kolajno župnika Jerneja Rebeca in še dva domačina. Stric Jernej je bil v živem stiku z narodnimi delavci, ki so v tistih desetletjih delovali v Trstu in okolici. Tako se je gotovo družil s Francetom Cegnarjem in Filipom Haderlapom. Bivanje na Hrvaškem mu je odprlo širše slovansko obzorje, Trst sam pa mu je to obzorje še nadalje razpiral, saj je to rastoče mesto štel med uradniki, trgovci in podjetniki mnogo Čehov, Hrvatov, Poljakov in Srbov.

France je začel hoditi v gimnazijo v šolskem letu 1854/55 in jo je dokončal v letu 1861/62. Bil je vseskozi odličnjak, včasih prvi, včasih drugi, včasih tretji. V šestem razredu je dobil za častno darilo Schillerjeve zbrane spise v dvanajstih knjigah, prav Schillerja pa je prevajal njegov učitelj slovenščine France Cegnar;³ tako je Rebeca že v gimnazijskih letih opozorila nase dramatika. V sedmem razredu je na zaključni šolski slavnosti imel slovenski govor, ki ga je sestavil sam; to je bilo prvič, da se je na skupni gimnazijski proslavi slišala v Trstu slovenska beseda. Maturo je opravljal 1862, pismeno od 23. do 28. junija, ustno pa 31. julija ter 1. in 2. avgusta. Naredil jo je z odliko. V bogoslovje ni šel, kakor so želeli starši in stric. Odločil se je za študij klasične filologije.

Gimnazija, na kateri je France študiral, je bila kajpada nemška, delež slovenskega dijaštva na njej pa tedaj še zelo majhen. Večino so imeli Italijani. Ko je bil France v osmi šoli, je na primer od celotnega števila 252 dijakov bilo samo 37 Slovencev. Učni jezik je bila nemščina. Italijanščina oziroma slovenščina sta bili obvezni za dijake italijanske oziroma slovenske narodnosti. Ker za pouk slovenščine ni bilo usposobljenih moči, dalje pa se tudi nihče ni briga za izvajanje določil o obveznem obiskovanju slovenskih tečajev, so ta določila večkrat ostajala samo na papirju. V Rebčevih letih so bili na gimnaziji trije tečaji za slovenščino, dva dveurna in eden enourni tedensko. A samo tretji tečaj je potekal v slovenščini, sicer je bil tudi pri slovenščini učni jezik nemščina. France je te tečaje obiskoval. Učitelji so mu bili od 1853/54 do 1855/56 suplent Anton Legiša, od 1856/57 do 1859/60 matematik profesor Josip Živic in končno

goriške gimnazije; P. Medin-Dremovčev; Slovanski živelj na nemški državni gimnaziji v Trstu (1842—1918), *Jadranski koledar* 1936, 136—148; prepis iz vpisnic na Dunaju mi je za akad. študij oskrbel dr. M. Boršnik, medtem ko mi taki izpisi za Prago niso bili na razpolago.

² Just Pertot: Jernej Rebec, barkovljanski kaplan in junak leta 1848, *Jadranski koledar* 1937, 97—99; šematizmi tržaško-koprski škofije.

³ SBL.

od 1860/61 dalje France Cegnar, tedaj v Trstu brzojavni uradnik. Poleg omejenih je imel slovenski priimek v Rebčevih letih samo še Trojanšek, ki je 1858/59 učil Rebeca latinščino. Drugi profesorji so bili tujega rodu. Od leta nastanka gimnazije 1845 pa do njenega konca ob zaključku prve svetovne vojne si je slovenščina izsilila dostop v gimnazijsko izvestje enkrat samkrat, že po Rebčevem odhodu: v izvestju za 1864/65 je nekdanji Rebčev učitelj — in v prevajanju dramatskih del brez dvoma mladostni vzornik — France Cegnar priobčil tri strani svojega prevoda Schillerjevega »Valenštajna«. Slovenščina je bila tudi predmet izpraševanja pri maturi. »Novice« poročajo, da so iz Rebčevega letnika pri maturi odgovarjali iz slovenščine štirje, in pristavljajo: »Vsi so tako izvrstno odgovarjali, da so jih jako hvalili vsi, ki so sedeli pri preskušnjih.«⁴

Razen neposrednega osebnega stričevega in šolskega vpliva na izoblikovanje slovenske in slovanske zavesti pri mladem dijaku moremo misliti še na posreden vpliv, ki ga je po padcu Bachovega absolutizma imelo nanj bolj sproščeno javno življenje na Tržaškem in splošno na Slovenskem. Ko je France dozoreval v višjih, zlasti končnih dveh gimnazijskih razredih, je bilo slovensko nacionalno življenje že kar dovolj razgibano. Cegnar je 1860 izdal samostojno pesniško zbirko, v kateri je priobčil prevode tudi iz slovanske poezije, med njimi iz češke. Naslednje leto je izdal svoj prevod Schillerjeve »Marije Stuart«, 1862 pa »Viljema Tella«. »Narodna slovanska čitalnica« v Trstu je bila ustanovljena 29. januarja 1861, »duša vsega tega narodnega početja«⁵ pa je bil spet Cegnar. V Čitalnici so bili včlanjeni tudi Hrvati, Srbi, Poljaki in Čehi. Najbolj agilni so bili v društvu Čehi, največ uradniki. Med njimi je bil prvi Jan Lego,⁶ ki se je tu udejstvoval kot pevec in pevski organizator. Lego je pomagal Cegnarju pri prevajanju »Babice« Božene Němcove in v Čitalnici celo učil češčino. Levstik³ je služboval kot tajnik Slovenske čitalnice v Trstu od velikega tedna 1861 do novembra 1862 in je tudi razmajal društveno življenje. Ni dvoma, da je slovenska gimnazijska mladina zasledovala delo Čitalnice in tudi sama ob njej rasla.

O počitnicah po maturi je Rebec z materjo obiskal Bled in se tu udeležil nekakega slovensko-slovanskega zborovanja. Že leto prej so se namreč v dneh okrog 15. avgusta zbrali na Bledu slovenski in slovanski narodni delavci, mladini in starini. O zborovanju so pisale Novice,⁶ pa tudi tržaški nemški listi, ki so sestanek napadli kot leglo panslavistične propagande. Tako sta bila na sestanek opozorjena tudi mladi in stari Rebec in seveda tržaška Čitalnica. Po predlogu dr. Tomana naj bi se na Bledu sestajali Slovenci vsako leto kakor nekdanj Grki v Olimpiji ter podeljevali najboljšemu slovanskemu pesniku ali pisatelju lovorov venec. Za leto 1862 naj bi bila ta manifestacija še širša. Mati Barbara in abiturient France sta se, pač v vrstah tržaških čitalničarjev, peljala z vlakom do Ljubljane, od koder so nadaljevali pot na vozovih. Postanek za prenočevanje so imeli v Kranju in v Radovljici. Poleg Kranjcev so se tedaj zbrali na Bledu še Primorci, Tržičani, Stajerci in Hrvati. Skupine so v jutru prikorakale iz Zagorice po klancu navzdol k jezeru. »Najprej se je vila zastava tržaška, z napisom za nas Slovence tako pomenljivim 'Složimo se'.« Med zdravici med kosilom je posebno zdravico doživela Kraševka, Francetova mati Barbara, ki so jo »posadili gospodje v sredo med-se«. Dr. Toman jo je posebej

⁴ N 20. avgusta 1862, 283.

⁵ N 2. februarja 1861, 48—49.

⁶ N 21. avgusta 1861, 279—281.

pozdravil »zavoljo domoljubne Vaše čuti, zavoljo narodnega duha, ki Vas je tako dalječ od Jadranskega morja sem pripeljal. Pozdravljeni tudi zato, ker zastopate danes v naši sredi kmečki stan, prvi stan. In vse kmečke slovenske matere, ki so odredile že toliko izvrstnih sinov za svoj narod, in jih še odgojujejo, pozdravljam s tem, ko Vam podajam roko«. Novice sklepajo poročilo: »Ginjena sta se zahvalila mati in sin pred odhodom za tako srčno prejetje. Vsa čast tedaj tudi vrednemu sinu, ki je kmečko mater pripeljal tako dalječ na narodni shod, ter se ni obotavljal pokazati, odkoda da mu je rod.«⁷

Rebec je prišel v Prago peš pod jesen 1862. Tu se je srečal z Josipom Staretom, tudi akademikom, poznejšim leposlovnim in strokovnim pisateljem.⁸ Starè je študije v Pragi dokončal, Rebec pa je bil tu le dve leti, medtem ko je v tretjem akademskem letu 1864/65 študiral na Dunaju. Studiral je klasično in slovansko filologijo (v Pragi predvsem pri Martinu Hattali, na Dunaju pri Miklošiču). Jeseni 1865 pa je bil z odlokom 22. oktobra postavljen za suplenta na goriški gimnaziji. Na opustitev študij je najbrž vplivala gmotna stiska. Oče mu je umrl že, ko je bil v četrti šoli, stric, ko je bil drugo leto v Pragi (5. novembra 1863), mati pa, ko je bil na Dunaju (9. avgusta 1864). Smrt zadnjih dveh je pomenila, da nima od domačih ničesar več pričakovati; sicer pa ta pomoč ves čas ni mogla biti kaj obilna ali izdatna, ko se je mati-vdova ubijala doma s kopico otrok, ki so le polagoma odhajali izpod domače strehe, in ko je stric, skoraj čisto slep, užival le zelo pičlo pokojnino. Razen v gmotni stiski je iskati vzroka za odhod z Dunaja najbrž tudi v Francetovem osebnem značaju. Josip Starè, ki je Rebeca upodobil v noveli »Vinko«,⁹ pravi o literarni predlogi Vinka-Rebca, da »res izgleda malo sentimentalno, ali tak je bil. V narodnih stvarih, v filologiji, v zgodovini, estetiki je bil bistrega uma, v socialnem življenju zelo neukreten, dasi jako plemenitega srca in prav nič surov«.¹⁰

Slovencev, ki bi bili študirali v Pragi, je bilo tiste čase pičlo malo. Tedaj sta drugovala samo Rebec in Starè. Vezalo ju je zanimanje za slovstvo, predvsem dramatsko, in za gledališče. Sicer pa sta v Pragi in na Češkem odkrivala vse mogoče pobude, ki bi jih bila hotela uveljaviti tudi v domovini.

Zvezo z domom so jima posredovale Novice, 1863 kratek čas tudi Naprej. Tako sta ob češkem časopisju še bolj čutila slovensko zaostalost. »Nam treba slovenskega dnevnika! Tako sva s prijateljem Vinkom [= Rebecem] ugibala skoraj vsak petek, ko sva že pred osmo uro zjutraj stopala... pred glavno pošto v Pragi,« pravi Starè v spominih na ustanovitev SN. Starè je pozneje (1867) sodeloval pri snovanju lista Slovenski jug, ki naj bi bil glasilo mladoslovencev pod Levstikovim vodstvom. V Pragi sta si pobratima srce »ogrevala z Riegrovim 'Narodom'« in Starè je za časnik predlagal ime Narod, kar je v formulaciji Slovenski Narod tudi obveljalo. »Pazno sva motrila vsak korak, ki so ga Čehi storili v narodnem razvoju svojem, in pri vsaki novi njihovi pridobitvi ugibala sva, koliko bi se kaj podobnega tudi mej Slovenci dalo doognati... Skupaj sva snovala 'izvirne dopise' za Novice, katerim je Vinko [= Rebec] bil stalen poročevalec... Rada sva tudi zahajala v češko gledališče, v katerem se nama je posebno milo storilo, da Slovenci še nimamo svojega Talijinega hrama... Seveda sva snovala slovensko gledališče... Tako sva ži-

⁷ Navedki iz poročila v N 27. avgusta 1862, 295–297.

⁸ Janko Polec: Josip Starè, KMD 1953, 134–145.

⁹ LZ 1884, 408–412, 466–474, 541–546, 609–613, 674–679.

¹⁰ Korespondenca Levec–Starè in Starè–Levec v Prijateljevem prepisu, rkp. odd. NUK v Ljubljani, Ms 973. VII./B.

vela v samih idejah, pozabljala vse dijaške nezgode in hitro sta potekali dve leti.¹¹

Zanimanje za gledališče in dramatiko med Čehi je pozneje pri Rebcu in Staretu rodilo svoje sadove. Oba sta podprla delo Dramatičnega društva, ko je začelo izdajati »Slovensko Talijo«. Že v prvem letniku je Starè krepko podprl Josipa Nollija pri prirejanju »Priročne knjige za glediške diletante« po Čehu Boleslavskem. Rebec pa je v »Slovenski Taliji« priobčil (lokaliziran) prevod češke burke. Starè je forsiral češko dramatiko v »Slovenski Taliji«, kar je izrazito očitno v začetku, ko je nemška dramatika odrinjena, ne uveljavi pa se še v taki meri francoska.

Franceta Rebeca je Starè leposlovno upodobil v noveli »Vinko«. Vinkovo pravo ime je odkril v spominih ob petindvajsetletnici »Slovenskega Naroda«, ¹² že prej pa uredniku Levcu, kateremu je poslal novelo na vpogled. Dne 1. aprila 1884 mu je pisal: ¹⁰ »Danes Vam pošiljam literarno igračo, ne za Zvon, ampak da mi kot prijatelj poveste svoje mnenje o nji... sem hotel napisati nekaj spominov iz preteklih časov. Tu stopi v duhu predme moj vseučiliški tovariš, ki sem ga prekrstil v Vinka. Kar sem napisal, to je vse gola resnica do zadnje pičice. Vse sem videl na svoje oči, ali pa slišal na svoja ušesa.«¹²

Novela »Vinko« je po umetniški strani nepomembna. Dogajanje je bolj opisano kakor neposredno podano, kompozicija je mlahava, dogajanje zavirajo dolgi opisi in razpravljanje. Njena posebnost je v tem, da je postavljena v češko okolje in da ima za svojega junaka enega izmed naših kulturnih delavcev.

Pisatelj začne Vinkovo zgodbo v Trstu z dogodki ob njegovi maturi. Spremlja ga na Bled, vendar brez matere Barbare, in peš na Češko. Govoreč o starem stricu, piše splošno o njegovem narodnovzgojnem delu, saj ga konkretno ni poznal. V III. poglavju opisuje potovanje po češkem podeželju, kar je bolj poljudna narodnopolitična in narodnogospodarska propaganda za povzdigo kmetijstva kakor leposlovje. Starè piše Levcu: ¹⁰ »...to sva doživela med češkimi kmeti nekaj jaz, nekaj Vinko. Pogovor v krčmi je resničen. Vinko je moral na svojem popotovanju res pokazati na Tomanovo podobo, da je dokazal, kdo da je.« V naslednjih poglavjih pripoveduje, kako sta se z Vinkom spoznala po branju Novic v kavarni. Vinko je prinesel nekaj denarja iz Trsta, kjer je »zadnji dve leti dobro zaslužil«. V Pragi je »na priporočilo slovenskega profesorja... dobil nekoliko zaslužka s poučevanjem, in za silo se je iznebil vsaj največjih skrbi«. Profesor, ki bi bil utegnil pomagati slovenskemu visokošolcu, je bil najbrž dr. Simon Strupič,¹³ univerzitetni profesor na živinozdravstveni stolici, kamor je prišel po svojem šolskem in strokovnopisateljskem delu na Slovenskem. Bil je po rodu iz Kranja kakor dr. J. Bleiweis. Priporočilo nanj je dal Rebcu pač Bleiweis, ki je Rebeca tudi zasnužil za dopisnika iz Prage. V noveli vidimo, kako Vinko vedno bolj pada v pomanjkanje in naravnost v stradež, obenem pa zasledujemo njegovo ljubezen do češkega dekleta, ki je že zaročeno. To spodnese tla njegovim telesnim in duševnim močem. Pavle [= Starè] ga sicer iz teh depresij z besedami dviga, vendar mu gmotno ne more nič pomagati.

¹¹ Navedki v odstavku iz Staretovega listka Nekaj spominov na mlada leta, SN 1. aprila 1893.

¹² Isto potrjuje po drugem, tudi osebnem viru Glaser IV, 118: »Slišal sem od slovenskega zdravnika, porojenega v tržaški okolici, da je povest vzeta iz življenja.«

¹³ Hugo Turk: Trije znameniti kranjski zdravniki, rkp. razprava, rkp. odd. NUK v Ljubljani.

Vinko se iztrga iz ljubezenskih sanj. Ker dalje nima, »da bi mogel živeti ob svojem«, se odloči, da poskusi nadaljevati študij na Dunaju. Tam bo mogoče zaslužil toliko, da se bo pretolkel do konca. Vendar tudi tu ne uspe. Zaslužka je malo, zdaj mu umre še stric. (V resnici je stric umrl, ko je bil France v Pragi. Zdaj mu je umrla mati.) Razen delne gmotne opore zgubi s stričevo smrtjo tudi moralno oporo. Vinko piše Pavlu v Prago: »Mala je sicer bila denarna podpora, ki mi jo je mogel naklanjati, ali kaj je bilo to proti veliki duševni podpori, ki sem jo imel v njem.«¹⁴ Zato se odloči in odide za profesorja na Rusko, kjer ga čaka kruh, čeprav nima študij dokončanih.

Starè je dve Rebčevi praški leti združil v eno in ga poslal v Rusijo kar z Dunaja. V resnici je Rebec po enoletnem študiju na Dunaju služboval še nekaj let v Avstriji in šele potem odšel na tuje. Na goriški gimnaziji je bil od jeseni 1865, z zadnjim oktobrom 1868 pa je bil tu iz službe odpuščen. Ker ni imel dokončanih filozofskih študij in ni bil izprašan za profesorja, je bil odpust formalno utemeljen. Zakaj ni ustregel predpisanim obveznostim, lahko le uganemo. Ali je bil preveč zaposlen v šoli in izven nje? Ali mu je manjkalo volje za trdo dvojno delo? Ali se je preveč uveljavljal v nacionalnem življenju Gorice in ni utegnil? Ali je treba upoštevati posebne Rebčeve značajske poteze?

V Gorici je Rebec spočetka poučeval latinščino, nemščino in slovenščino. Tako je na primer učil vse tri jezike v šolskem letu 1866/67 v drugem b razredu, kjer je bil tudi razrednik. Isto leto je učil slovenščino v petem razredu ter kot prost predmet v tečaju za Ne-Slovence. V letu pred svojim odpustom pa je razen v tretjem in osmem razredu poučeval slovenščino že v vseh razredih, kar kaže, da se je usmeril k slovenščini. Naslovi, ki jih je dajal dijakom za šolske naloge, kažejo človeka, ki je bil povezan z domačim ozemljem (prim.: Kako je mornarstvo razvitek človeštva podpiralo, Ali se Feničanje zastran naseljevanja in trženja lahko primerjajo sedanjim evropskim narodom, Potujmo, toda potujmo peši, ipd.).

Padec absolutizma in uvedba delne ustavnosti 1860 sta razgibala slovensko društveno življenje tudi v Gorici in pospešila razvoj nacionalnega življenja v mestu in okolici. Tako je Rebec zateklo v Gorici že kar razgibano nacionalno življenje. Isto leto kakor on v Trstu je na zaključni šolski slovesnosti v Gorici 1861 imel slovenski govor učenec četrtega razreda normalke Franc Podgornik¹⁵ iz Čepovana, poznejši publicist in slavjanofilski urednik. Slovenska deklamacija na sklepni gimnazijski prireditvi konec leta 1861/62 je izzvala navdušeno reakcijo. Dopis iz Gorice v Novicah je ugotavljal: »Nepričakovani radostni klici pri slovenski deklamaciji tistega dne zaznamujejo za našo reč pomenljivo dobo; pokazala se je zbudjena narodna zavest in moč tukajšnjega slovenstva, kakor nikdar popred. Trezni in pošteni opazovavec te prikazni je moral priznati, da je bil to plamen narodne zavednosti, ki je bil nenadoma kvišku švignil. Nauk, ki smo si ga iz vsega tega posneli, je bil ta, da narodno čutje je že širje kroge prešinilo, kakor smo menili, in da je treba za kladvo zgrabiti, dokler je železo belo.«¹⁶ Po prvem poskusu aprila 1863, ki ni uspel, so pobudniki za ustanovitev Citalnice znova vložili pravila in tržaško namestništvo jih je septembra, celó s slovensko odločbo, potrdilo. V nasprotju s tržaško je goriška Citalnica zbirala predvsem uradništvo in goriške meščane. Ko je prišel Rebec

¹⁴ Navedki v odstavku iz objave v LZ 1884, 411, 544—545, 740 in 741.

¹⁵ N 9. oktobra 1861, 336.

¹⁶ N 10. septembra 1862, 310—311; N 8. oktobra 1862, 346; N 5. novembra 1862, 378; N 7. decembra 1864, 400.

v Gorico, je Čitalnici predsedoval Andrej Winkler, c. kr. uradnik in deželni odbornik, tajnik pa je bil dr. Josip Tonkli, staroslovenski politik in četrto stoletja oficialni vodja goriških Slovencev. V letih tik pred Rebčevim prihodom sta med drugimi delovala na gimnaziji Andrej Marušič,¹⁷ ki je bil tedaj še mlad navdušenec za slovenščino, ter Jakob Solar,¹⁷ ki je obravnaval slovenska slovniciška vprašanja tudi v slovenskih razpravah ter kot strokovni ocenjevalec sodeloval pri Slovenski Matici. Slovenščino sta na gimnaziji učila zemljepisec Janez Jesenko,¹⁸ ki je prevedel v slovenščino Goldsmithovega »Župnika Wakefieldskega« in 1865 izdal v Gorici prvi slovenski zemljepisni učbenik za gimnazije in realke, ter katehet Andrej Marušič, ki je dopisoval v Novice, slovenil sejne zapisnike goriško-gradiščanskega deželnega zbora, pesnil, urejal tri leta mesečnik Umni gospodar itd. Na realki je učil podobno kakor Rebec nedokončani filozof-učitelj Franc Zakrajšek,¹⁹ pesnik, prevajalec, publicist, slovstveni zgodovinar itd. Taki kolegi na gimnaziji in na drugih srednjih šolah v Gorici so morali vsekakor vzpodbudno vplivati tudi na novega suplenta Rebeca.

Slovenska je bila tudi večina dijakov na Rebčevi gimnaziji. Tako je bilo v prvem letu njegovega službovanja od 370 dijakov 212 Slovencev, 120 Italijanov ter le 38 Nemcev. Kajpada je kljub vsemu temu bila šola oficialno nemška, le verouk se je v prvem razredu poučeval po slovensko (a v vseh razredih od leta 1865/66). Novice so ob koncu šolskega leta 1864/65 ugotavljale, da kakor drugod »tudi v Gorici slovenščini še zdaj kruh mačeha lomi. Ako ne bi dobro vedeli, da imata omenjeni goriški učilnici [gimnazija in realka] tudi izvrstne rodoljube med svojimi učitelji, ostro bi sodili učiteljstvo; nezadovoljnost tedaj, ki jo izrečemo, zadeva le nje, ki imajo šolske vajeti v rokah«.¹⁹

Med vnete rodoljube se je na gimnaziji uvrstil tudi Rebec.

Tradicionalna dijaška slovenska proslava je postala v Gorici Vodnikova beseda.²⁰ Prva je bila prirejena verjetno že februarja 1866 pod Rebčevim vodstvom. Priredili so jo v Šempetru, torej ne v Gorici sami. Ravnateljstvo je prireditev dovolilo, a udeležil se je je ves profesorski zbor. Naslednje leto so slovenski dijaki priredili besedo v Solkanu. Na njej je bilo manj prisiljene navdušenosti, je pa v celoti uspela. Navzočen je bil ravnatelj, verjetno tudi profesorski zbor, gotovo Rebec. Šele tretjo besedo so priredili dijaki v Gorici sami. Tedaj je Rebec za svoje narodnovzgojiteljsko delo dobil tudi zunanje priznanje, saj je dejansko predstavljal tedaj srce nacionalnega dela na šoli. Leta 1867 so namreč odšli iz Gorice Pleteršnik, Solar in Jesenko. Posebno odhod profesorja Jakoba Šolarja je pomenil hudo izgubo in na Rebeca je padlo vse breme nacionalnega dela med slovenskim dijaštvom. Za to delo je dobil javno priznanje ob tretji Vodnikovi besedi. Novice so v goriškem dopisu ocenile to besedo kot »sijajno ne le v obilnem številu pesem in govorov, temuč tudi po izvrstni izpeljavi; igrali so tudi burko 'Novci za diplomu', ki jo je po italijanski poslovenil rodoljubni gosp. prof. Rebec, kateremu sploh gre čast in hvala, da

¹⁷ LZ 1883, 253; N 2. oktobra 1867, 328.

¹⁸ France Zakrajšek, sin Kranjca in Bovčanke, se je rodil v Gorici 1835 in tu umrl 1903; najprej začasni suplent, potem učitelj in končno zapit pisar, ki je mnogo pesnil, prevajal, pisal ipd. (Poizvedbe v Gorici v Italiji.)

¹⁹ N 27. avgusta 1865, 314–315.

²⁰ Poročila o treh goriških besedah: o prvi (listek: Vodnikov rojstni dan pa goriški dijaki) celovski S 10. februarja 1866; o drugi (listek: Druga dijaška beseda v Gorici v spomin Valentina Vodnika) celovski S 9. februarja 1867; o tretji (dopis iz Gorice) N 12. in 19. februarja 1868, 53, 61. Glavne podatke o zadnji besedi je posnel A. Gabršček v svojih Goriških Slovencih, I, 114.

je bil dijakom prijazen voditelj v osnovi te besede, kterej hvala je enoglasna in to v vsem zaslužena. Po besedi je bila večerja prav 'židane volje' in mnogo napitnic se je čulo. Posebno tehtna je bila napitnica g. dr. Lavriča na hvalo dijakom goriške gimnazije in slavo prof. Rebecu. Naslednji list Novic je priobčil celo Lavričevo napitnico. V njej je pohvalil dijake, ki so besedo priredili. »Kar pa nas goste najbolj veseli, je to, da slovenski mladeniči Vodnika slavijo se svojim gospodom učiteljem vred.« Nič ne more biti lepšega in bolj plodovitega, kakor da dijaki in učitelji skupaj žrtvujejo Muzam. »To ste že tretjič storili v Gorici in nocoj po načinu, ki je dokaz izobraženega okusa, zatoraj kličem, zbrani gostje: živila goriška gimnazija, slava gosp. profesorju Rebcu!«

Kaj je bilo z Rebcem v času po odslovitvi z goriške gimnazije do 1871, ne vemo za trdno. V letih 1869 in 1870 je zapisan med udi Slovenske Matice²¹ kot »profesorski pripravnik v Gradcu«. Z gradivom, ki je v Ljubljani in v Mariboru na razpolago, se ne da ugotoviti, ali je služboval na kakšni šoli v Gradcu. Mogoče se je preživil z inštrukcijami in se pripravljaj, da dokonča študije. V letu 1870/71 pa se je odločil, da odide za profesorja v Rusijo in se tako reši iz življenjske zagate. Letopis Slovenske Matice ga ima 1871 med članstvom že zapisanega kot »profesorja« v Rusiji, včlanjen pa je bil preko ruskega veleposlaništva na Dunaju. V Rusijo je odšel maja 1871, kakor beremo 5. maja v goriški »Soči«. List, ki Reba imenuje »suplenta na tukajšnji gimnaziji«, obvešča bralce, da odhaja na Rusko, kjer dobi službo profesorja. Novico pospremlja 10. maja z naslednjimi stavki: »Gospod Rebec je izvrsten narodnjak: pečal se je posebno se slovanskimi jeziki in Slovansko zgodovino. Obžalovati moramo pri tej priliki, da si morajo ravno nar iskrenejši rodoljubi na ptujem kruha iskati, med tem ko nam domačih moči še zmerom primanjkuje.« Novice poročajo iz Gorice samo na kratko: »Prof. Rebec je odpotoval na Rusko.«²² Ko je Starè poslal Levcu 1. aprila 1884 že omenjeno novelo »Vinko«, v kateri je upodobil življenjsko usodo Franceta Rebca, ni izrekel nobene sodbe, kaj je gnalo prijatelja v Rusijo, pravi samo: »Iz desperacije je šel na Rusko in že 20 let ni sluha o njem.«

O Rebcu nadalje nič gotovega ne vemo. Štejemo ga v skupino tistih dokončanih in nedokončanih filozofov, ki so v drugi polovici šestdesetih let odšli v Rusijo, ko je reorganizirala svoje srednje šolstvo in potrebovala zlasti klasične filologe.²³ Kje je v Rusiji živel in kaj je delal, vemo le malo. Po eni vesti naj bi bil odšel v Simferopol na Krimu. Zadnje rahlo sled je pokazalo za njim Levcu naključje. Ko je Levec prišel jeseni 1871 na goriško gimnazijo, je tu gotovo slišal za nekdanjega profesorja. Ko mu je 1884 Starè poslal »Vinka«, je v glavni osebi takoj spoznal Reba. Odgovoril je Staretu takoj, še preden bi bil novelo prebral: »Iz Vašega pisma vidim, da je Vinko — Rebec. O njem sem v Ljubljani od nekega fotografa, njegovega prijatelja, zvedel te črtice. Rebec je bil zadnja leta gimnazijski inšpektor v Kišinjevu. Imel je jako razsipno ženo in mnogo dece. Zaradi žene je izneveril okoli 4000 rubljev, in pretili so mu z ostro kaznijo. Baš tisti čas pa mu je umrla žena, in zaradi njegovih šolskih zaslug so mu odpustili kazen ter ga poslali nekam v stepe, ako se ne motim. v Nižnji Uralsk za gimnazijskega učitelja.«²⁴ Zatem nimamo o Rebcu nobenih vesti.

²¹ Imeniki članov SM v LMS 1869, 69; 1870, 49; 1871, 84.

²² N 12. maja 1871, 160.

²³ Dr. M. Boršnik: Celestin, 1951, zlasti 77 sl.

Po odhodu v Rusijo se Rebec od tam nikoli ni oglasil v kakšnem našem časniku ali časopisu, ne objavil kakšnega prevoda iz ruske literature. Rebčeva publicistika in Rebčevo prevajanje se je končalo z letom 1871. V slovenskem kulturnem krogu je njegovo delo ostalo torzo.

Stik z dr. J. Bleiweisom je imel gotovo že Francetov stric.²⁴ Iz tega dejstva in po priporočilu za dr. Strupija v Pragi, o katerem smo govorili, smemo sklepati, da se je France na poti v Prago ustavil pri uredniku Novic, dobil od njega priporočilo za dr. Strupija in se domenil za dopisovanje v list. Dopisi v Novicah iz Prage so pred Rebcom zaznamovani s šifro G. M. L., v čemer moremo videti Lovra Mahničarja,²⁵ ki je tisti čas bil v Pragi, da bi dokončal slavistične študije. Zadnji dopis, signiran z G. M. L., je priobčen v Novicah 1. oktobra 1862. Za Rebcom se je kot praški dopisnik angažiral Josip Starè, čigar prvi dopis so priobčile Novice 14. oktobra 1864 (šifra +). Za dopise med tema datumoma smemo soditi, da so Rebčevi. Zaznamovani so s šiframi: —b—, !—!, ? ter z zvezdo nad polumesecem. Morda je med praškimi dopisi v tem času kateri, ki ga je priredilo uredništvo po drugih virih ali pismih, a večina je brez dvoma Rebčeva. Ker sta dopise sestavljala skupaj s Staretom, se Rebec zato verjetno ni hotel podpisati vsakokrat z isto šifro. Dopisi skoraj ne vsebujejo političnih novic, temveč predvsem vesti o društvenih, kulturnih in gledaliških dogodkih (proslave Cirila in Metoda, pevski nastopi in prazniki, Strossmayerjev obisk, spremembe med češkimi listi, pozitiven sprejem Napreja v Pragi, Fügnerjeva telovadnica za Sokola itd.). Posebno obširen dopis pripoveduje o Náprstkovem rokodelsko-obrtnem muzeju; zagovarja žensko osvoboditev od gospodinjskih del ter predlaga slovenskim čitalnicam poleg dosedanjega veseljačenja in plesanja uvedbo tudi resnih predavanj; poudarja potrebo, da se dvigne obrt in tehnika in s tem gospodarsko utrdi narodnost. Poseben dopis svetuje Slovincem, naj po češkem zgledu združujejo na podeželju razdrobljene kmetije v zadrage, ker se bo tako kmečki življ okrepil tudi narodno. Najpogostejše pa je govora v dopisih o gledališču in dramatik. Tako Rebec že v prvem dopisu poroča: »Končava se tudi zidanje narodnega gledališča, ki ga obsipa vsak dan množica ljudi, da vidi, kako se lupi in liči za Prago in narodni življ tako važno poslopje.«²⁶ V naslednjem dopisu pravi, kako da je sedanje gledališče sicer »majhno, ali prekrasno in praktično izdelano«,²⁷ a da je to šele začetek. Saj je začetništvo vidno tu in tam tudi pri igralcih. Toda ko obvešča slovenske bralce, da je gledališče dobilo nove moči, ugotavlja obenem, da se moreta zdaj češka drama in opera meriti z nemškimi gledališčem.²⁸

Ko je 1867 snoval Levstik Slovenski jug, je v svojem nadrobnejšem načrtu za list predvideval Rebca za stalnega dopisnika v Gorici. Zapisal si ga je poleg Pleteršnika. Levstika so opozorili na Rebca gotovo njegovi dopisi iz Prage.²⁹

Rebec je za Slovensko Matico prevedel spisa češkega pisatelja Josefa Erbenova o Kranjski in Koroški.³⁰ Spisa sta izšla v Riegrovem Naučnem slovníku in zatem kot separata 1864 (z letnico 1865). Bleiweis je češki ponatis naznanil v Novicah takoj ob izidu in izrazil misel, da bi Erbenova spisa ustrezala po-

²⁴ Tako N 17. aprila 1845 prinašajo vest, da so po obvestilu »čas. gospoda fajmoštra Rebca iz Barkole... začeli češke kolovrate v Terstu delati«.

²⁵ N 15. maja 1862, 354—355.

²⁶ N 18. februarja 1863, 55.

²⁷ N 1. aprila 1863, 103.

²⁸ Levstikov zbornik, 1933, 284.

²⁹ J. Šleibinger: Publikacije SM, 1930, 7—8.

trebam Slovenske Matice in njenih članov, saj sta »podučna ravno tako preprostemu narodu kakor omikanemu občinstvu našemu, kateremu žalibog dosihmal še ni nobeden naših pisateljev podal enake knjige.«³⁰ O predlogu za izdajo je sklepal opravični oddelek 5. januarja 1865. Tri dni zatem je Bleiweis že pisal v Prago Erbenu za prevodno dovoljenje. Erben mu je s pismom 25. januarja rade volje prevod in slovensko izdajo dovolil, ponudil pa se je obenem, da opiše na podoben način še druge slovenske dežele, kolikor v Naučnem slovníku še niso prišle na vrsto. Sklep o izdaji Erbena je potrdil občni zbor 11. maja 1865. Medtem se je Bleiweis, pač že v januarju, obrnil na svojega nekdanjega praškega dopisnika Rebea, ki je bil zdaj »modroslovec na Dunaji«, da bi prevzel prevod. Na seji odbora Slovenske Matice 22. junija 1865 je Bleiweis že lahko predložil končan Rebčev prevod. Odbor je menil, da je delo zaradi strokovne vsebine »v prestavi nedovršeno«, in je rokopis izročil v pregled Svetcu, Cigaletu, Trstenjaku in Kozlerju. Ker je bilo Erbenovo delo »vendar velike znanstvene vrednosti in posebno pripravno, da se vstanovi statistično imenoslovje«, so dali prevod zatem še v poseben strokovni pregled Cigaletu (sklep seje 11. januarja 1866). Cigale je delo opravil do 5. junija. A »učenjaki« v odboru Slovenske Matice tudi zdaj še niso bili zadovoljni. Delo so »po tem pregledali« še Bleiweis, P. Hicinger in A. Lesar, ki naj bi dopolnili še statistične podatke. Končno sta zagledali beli dan knjižici, ki obsegata komaj nekaj nad 150 strani. Naslovna stran pravi, da sta knjižici napravljeni ali prirejene »po spisu Jožefa Erben-a«. Dejansko gre za prevod, ki se tesno drži češkega izvirnika, in to objave v Naučnem slovníku, ne v separatu. »Strokovnjaki«, ki so Rebčev prevod pregledovali, so šli tako daleč, da so ime prevajalca skrili med številna druga imena v Predgovoru, ne pa postavili na čelo knjižicama.

Prevod Erbenovega »Vojvodstva Kranjskega« in »Vojvodstva Koroškega« ni bilo lahko delo za človeka, ki je užil samo nemško šolsko izobrazbo. Vendar je prevod natančen in jeziku ni kaj oporekati. Erben navaja zemljepisna imena po slovensko in po nemško, prevod samo po slovensko ali samo po nemško. V prevodu so nekatera zemljepisna imena popravljena, največkrat pa prevajalec ohranja češki zapis, četudi sloni morda na kakšnih nemških zemljepidnih zapisih (prim. Mojstroka za Mojstrovka, Rasur za Razor, Prisnik za Prisojnik, Vagatin za Bogatin). Nekaj je v imenih tiskovnih napak. Od Dodatkov, ki jih ima češki ponatis (str. XIV), sta v prevod vnesena samo dva. Knjigi je škodilo za prevod in ne za predelavo.³¹ Cigale se je pri pregledu prevoda dotaknil pač samo morebitnih terminoloških jezikovnih nerodnosti in neizdelanosti. Dobil je za to 30 gold. honorarja, ki so ga odtegnili Rebcu. Ker so Rebcu za polo določili 12 gold., je potemtakem mogel v celoti dobiti kakšnih 90 goldinarjev.

³⁰ N 12. oktobra 1864, 332–333. Nadaljnji historiat gl. Predgovor v knjigi Vojvodstvo Kranjsko III–V. Od tam so tudi vzeti navedki.

³¹ Napačno SBL pod imenom Erben Josef. Prevajalec ni naveden. Trditvi, da je knjigo izdala SM »s pomočjo Cigaleta« in da je to »razširjen prevod«, sta napačni. Pretirana je tudi sodba, da je izdaja Erbena dala pobudo za poznejšo Matičino zbirko »Slovenska zemlja«, saj je začela ta zbirka izhajati šele 1893, to je čez 27 let. Sprožila je le prizadevanje Stajercev, da bi sami namesto Erbena opisali svojo deželo. Dr. Josip Vošnjak je na seji SM dne 12. maja 1866 stavil predlog: »Naj se Erbenovo delo o štajerski deželi izroči štajerskim odbornikom, da na tej podlagi obširneje izdelajo svojo deželo« (LMS 1868, 1). A Stajerci so si s tem naložili težje delo, kakor so si ga v svoji lokalni nacionalni navdušenosti predstavljali. Tako je njihov I. snopič res izšel 1868 (»Slovenski Štajer«), III. snopič pa 1870, medtem ko II. in IV. snopič sploh nista izšla.

Rebec in Starè sta s praškimi dopisi, s sodelovanjem pri organizaciji in delu Dramatičnega društva ter s prevodi čeških odrskih besedil bistveno pripomogla, da se je na slovenskem odru uveljavila češka dramatika³² in pomagala izriniti nemško.

Od Rebčevih dramskih prevodov iz češčine je izšel v tisku samo eden, »gluma v enem djanji Na mostu« dramatika Václava Klimenta Klicpere (Slovenska Talija, zv. 2 b, 1867). Burian sodi o prevodu: »Je dovolj zvest in se še danes da brati. Lokalizirana so samo osebna in krajevna imena.« Naslov izvirnika je »Veselohra na mostě« (1828). Prvotni slovenski naslov je bil »Na kranjskem mostu«, kakor je razvidno iz oznanila v Novicah, da se bo igra tiskala.³³ Mislim, da moramo v lokalizaciji igre na most v Kranju videti poklon Kranjčanu dr. J. Bleiweis. Burka je bila prvič uprizorjena v ljubljanski Čitalnici 24. oktobra 1867. Bila je prva prireditev, s katero je stopilo pred javnost Dramatično društvo. Igro je 19. aprila 1869 uprizorila Čitalnica v Ptuj.³⁴ Posebna čast pa jo je doletela še s tem, da je bila uvrščena v pisani spored prve redne slovenske predstave³⁵ v Deželnem gledališču v Ljubljani 2. oktobra 1870.

Drugi Rebčev prevod iz češke dramatike predstavlja veseloigra s petjem v petih dejanjih Josefa Kajetána Tyla »Jurčkove prikazni« ali »Jurčkove sanje« (izvirnik »Jiříkovo vidění«, 1849). Prevedena je bila vsaj v prvi polovici leta 1867, kjer je Dramatično društvo na svoji IV. in V. seji (20. junija) sklepalo o njeni izdaji: »Naj se izroči pregledovalcem igra 'Slovenski Jurček'.« In prav tam dalje: »Jurčkove prikazni« poslal g. Rebec... se izroči pregledovalcem.« Gotovo gre obakrat za isto delo, ki je pri predstavi 1898 dobilo naslov »Jurčkove sanje.«³⁶ Igra je bila na razpolago med rokopisi Dramatičnega društva,³⁷ ni pa doživela natisa. Prvikrat je bila igrana 19. novembra 1871 v Deželnem gledališču,³⁸ drugič pa 18. novembra 1872 prav tam.³⁹ V novem gledališču je bil Rebčev prevod uprizorjen 1898. Igro je režiral Čeh Inemann in tudi vodilni vlogi sta igrala češka igralka Housa in Deyl.⁴⁰

Preko češke priredbe smo dobili v Rebčevem prevodu tudi igro »Žurnalisti« Nemca Gustava Freytaga. V dopisu Novicam 23. decembra 1863 je Rebec poročal, kako praško gledališče prinese vsak teden kakšno novost. »Preteklo nedeljo je bila največja 'Žurnalisti', ki se je vrlo dopadla; suče se namreč vse dejanje okoli mestnih volb; pristižena je bila po praškem političnem agitovanju o takih volbah.« Rebčev praški tovariš Starè se je pozneje te uprizoritve dobro spominjal in pisal: »Rada sva... zahajala v češko gledališče, v

³² O češki dramatiki pri nas v obdobju 1848–1924 je pisal Václav Burian v Máchalovem Sborniku..., 1925, 184–217 (o Rebcu 188, 194 in 217); to razpravo je avtor izdal v slovenščini pod naslovom: Doneski k starejšemu češkemu repertoarju v slovenski dramatiki, LZ 1925, 220–224, 290–297, vendar je češki izvirnik popolnejši in natančnejši. Istega področja se kajpada lotevata tudi Anton Trstenjak: Slovensko gledališče, 1892, in dr. Frank Wollman: Slovinské drama, 1925.

³³ N 7. avgusta 1867, 266.

³⁴ SN 10. aprila 1869.

³⁵ N 5. oktobra 1870, 326; gl. tudi SN 8. januarja 1871.

³⁶ N 31. julija 1867, 258.

³⁷ N 20. novembra 1867, 387, ter Nolljev Imenik slovenskih gledaliških igrokazov v (Boleslavskega) Piročni knjigi za gledališke diletantne, 1868, 166; kot Rebčev prevod je zaznamovan tudi v Trstenjaku, n. d., 99.

³⁸ SN 16. novembra 1871; podobno N 15. novembra 1871, 375–376.

³⁹ Trstenjak, n. d., 119.

⁴⁰ LZ 1898, 701; SN 10. oktobra 1898.

katerem se nama je posebno milo storilo, da Slovenci še nimamo svojega Talijinega hrama. Neki večer pa so nas posebno ugreli Freytagovi »Zurnalisti«, katere so Čehi za svoje gledališče kaj lepo in tedanjim svojim narodnim razmeram jako primerno lokalizirali. Po dovršeni predstavi se z Vinkom [Rebce] kar nisva mogla ločiti in šla sva v bližnjo »Litoměřicko pivarno«, kjer sva pri kozarcu piva do jedne po polnoči prebavljala raznotere gledališčne utiske. Seveda sva snovala slovensko gledališče. Vinko je v naglici izdelal cel crtež, kako bi se z dobro lokaliziranimi igrami dala v Ljubljani buditi narodna zavest, in kako bode prav on z gledališko igro agitiral zame, da me bodo volili v kranjski deželni zbor.«⁴¹ Rebec je priredil ali prevedel češko verzijo »Žurnalistov«, ki so bili v rokopisu potem na razpolago v arhivu Dramatičnega društva.³⁷

Ker je Rebec prihajal iz nemško-italijanske šole v Trstu in je imelo tržaško mesto pretežno laški jezikovni značaj, mu je bila italijanščina pač dobro znana. To dokazujeta dva njegova sicer neohranjena prevoda iz italijanščine.

Za prevod »Mojih ječ« pisatelja Silvia Pellica vemo samo od Stareta. Starè v »Vinku«⁴¹ pripoveduje, kako je nekoč v Vinkovi praški sobi opazil »večji slovenski rokopis, kateremu so na čelu stale besede »Moje ječe«. Svetoval mu je, naj prevod pripravi za Janežičevo Cvetje. »Sam sem že mislil na to,« mu pritrdi Vinko-Rebec; vendar mora prej prevod še opiliti. Pavle-Starè se mu ponudi, da mu potem rokopis prepiše. Vendar Vinko dela ni dokončal, ker ga je zagnilo pomanjkanje in stradež. Starè se še v pismu Levcu 1. aprila 1884 spominja tega Rebčevega prevoda in se sprašuje: »Kam je prišla njegova prestava »Moje ječe«?« Pobudo za prevajanje Silvia Pellica je mogel Rebec dobiti že v Trstu, kajpada ne v šoli, ker je bilo delo protiaavstrijsko, lahko pa mu je dal misel na prevod češki zgled.

Enodejanka »Novci za diplomu« je prišla na oder prvič v Gorici na tretji dijaški besedi. Igrali so jo Rebčevi dijaki.⁴⁰ Čez leto dni so isto igro uprizorili ljubljanski gimnazijci na Vodnikovih besedi 28. februarja 1869. Medtem ko govori poročilo o goriški uprizoritvi, da je igra prevedena iz italijanščine, pravi vabilo na ljubljansko dijaško besedo v Slovenskem Narodu, da je igra prevedena iz češčine. Ker je prevod »Novcev za diplomu« nastal za potrebe v Gorici in dosedanje iskanje med češkimi teksti ni odkrilo izvirnika, je enodejanka najverjetneje italijansko delo.⁴² Poročila o goriški in ljubljanski uprizoritvi pripovedujejo, da je enodejanka uspela.⁴³ Burko so dalje uprizorili goriški dijaki⁴⁴ vsaj še 1871 v Dornbergu (27. avgusta). Ob poročanju dopisnik v Novicah žalostno ugotavlja, da med goriškimi profesorji ni več takih, ki bi se šteli za Slovence, nasprotno, vzgojitelji slovenskega rodu zdaj sramoté dijake, ki slovensko nastopajo in bero slovenske reči. Tedaj Rebca ni bilo več v Gorici.

Rebcu je bila dramatika notranja potreba, kar vidim še v priredbi slovenske igre po besedilu Davorina Trstenjaka. Trstenjak je pod psevdonimom Vicko Dragan v Matičinem »Narodnem koledarju in letopisu« za leto 1867 pri-

⁴¹ Navedki LZ 1884, 610, 611.

⁴² N 24. februarja 1869, 65–66; SN 25. februarja 1869; SN 4. marca 1869; N 3. marca 1869, 73; Burian, n. češko d., 217; Burian po SN ponavlja, da je enodejanka prevedena iz češčine, a ker ni zapisan avtor in ker prevod ni ohranjen, sklepa, da ni mogoče ugotoviti češkega avtorja; Trstenjak, n. d., 111, ne navaja igre med Rebčevimi prevodi, ampak samo med predstavami v ljubljanski čitalnici.

⁴³ N 3. marca 1869, 73.

⁴⁴ N 6. septembra in 4. oktobra 1871, 292, 324.

občil »Starodaven vrbovski rokopis«, s podnaslovom »Kako si je Vrbovčan svojo svojeglavno ženko poboljšal«. Z aluzijami na V. Hanko in njegovo odkritje »staročeških rokopisov« tudi Trstenjak tveži, kako je našel »v turnu sv. Mihala... rokopis, gotovo iz starih časov«, in priporoča, da bi kdo temu libretu, kakor pravi, skomponiral še glasbeno spremljavo. Delce sestavlja vrsta prizorov v verzih in pripoveduje o pekovi hčeri trmoglavki in o krznarjevem sinu, ki zna mlado ženo takoj po poroki ustrahovati, da mu je pokorna. Rebec je, pač med leti 1867 in 1871, Trstenjakovo besedilo predelal v »veselo-igro v jednom dejanju Spokorjena žena«. Več o njej ne vemo. Najbrž ni bila niti uprizorjena.⁴⁵

Od prvega praškega akademskega leta 1862/63 do odhoda na Rusko 1871, to je v kratkem razdobju osmih, devetih let, je France Rebec prevedel iz češčine štiri dela, od katerih so bila tri tudi tiskana, iz nemščine (verjetno s posredovanjem češke predloge) eno dramsko besedilo in iz italijanščine dvoje literarnih del. V celoti je to bilo sedem del, od katerih so tri doživela tudi knjižno izdajo. Ob tej prevodni dejavnosti stoji še en Rebčev poskus samostojnega dramskega oblikovanja in vrsta dopisov iz Prage. V celoti uspelo prizadevanje, ki je obljubljalo še več. Z odhodom v Rusijo je bilo Rebčevo delo za slovenski kulturni krog sklenjeno.

Viktor Smolej

AKCENTSKI TIP KÓLO V JUŽNI NOTRANJŠČINI

Premik cirkumfleksa za zlog naprej (*kólo* > *kolô*) štejemo med stare splošnoslovenske pojave. Že Ramovš pa je dokazal, da se dolgi cirkumfleks v slovenskih dialektih lahko v novejšem času premakne spet proti začetku. Znanih je bilo že več področij s tem premikom cirkumfleksa nazaj, v zadnjem času pa je T. Logar (SR XI 147–8) dokazal tak premik še za del Bele krajine, za kar je Ramovš še mislil, da je po mešanju s hrvaškim akcentom.

V južnem pasu notranjščine pa tudi dobimo primere,¹ ki delajo vtis, da se je tam prav tako premaknil dolgi cirkumfleks proti začetku, kot n. pr.: *kuôlu*, *uôku*, *tjêlu*, *piêru*, *sriêbru* itd. (n. pr. Sušak pri Jelšanah), dobimo pa v južni notranjščini tudi genitive kot *myôsta* namesto *mostâ* ob nom. *mûst*, *ztlâdnu* za *hladnô*, *kyôsy* za *kosil* ipd. Etimološka *e* in *o* izkazujeta v teh primerih tako kvaliteto kot pod sekundarnim poudarkom. Toda ker to ni splošno, kajti v tem predelu govorijo tudi: *blayû* »živina«, *testû*, *sinû* »seno« (Sušak) itd., je kljub temu, da dobimo v posameznih primerih staro stanje tudi v ostalih predelih, kjer poznajo premik cirkumfleksa nazaj (prim. *Slavia occident.* 12, 130), kmalu jasno, da tu ne gre za kak fonetični razvoj. Lahko bi pomislili na takšno mešanje s hrvaškim akcentom, kot ga je domneval Ramovš (HG VII 137) za Belo krajino, zlasti ker dobimo — posebno pri tipu *kolo* — te primere najpogosteje v bližini čakavske meje. Vendar tudi na to ne moremo misliti, ker bi tak vpliv čakavskega akcenta moral nastopiti prav ob času sekundarnega akcentskega premika, da bi lahko dobili *kyôlu*, na drugi strani pa bi s to kronologijo ne shajali pri *drêvu* (Sabonje — *z e < ej < ê*, za sek. poud. *e* je tam *îj*), ker bi v tem času nepoudarjeni *ê* že sovpadel z *i* ali *e* (prim. n. pr. *veža*, *trska*).

⁴⁵ Trstenjak, n. d., 80.

¹ Zaradi pomanjkanja znakov označuje *uô*, *jê* diftong s širino v drugem delu, *ûo*, *îe* pa diftong z ožino v drugem delu. Intonacij ne ločijo.

Če pregledamo kategorije, v katerih se ti akcenti pojavljajo, potem kot precej jasne analogije lahko izločimo: 1. primere opisnega deležnika IV. vrste tip: *kosil, lopil*, ki so se najbrž šele slovensko dialektično uravnali po tipu *nosil* (manj verjetno je, da bi bil to z ostalimi slovanskimi jeziki skupen razvoj);¹ 2. pridevnike na *-ak* in *-an* (tip *hlādu, plāšnu*) ipd., pri katerih se je ob cirkumfleksiranem korenu posplošila oksitoneza za vse spole (v času med akcentskimi premiki v *zima* in *noga*, zato se je pri primerih s korenskimi *a, i, u* akcent premaknil šele ob premiku v *magla*); 3. posamezne primere genitiva cirkumfleksiranih substantivov (masc.) kot *muōsta*, kjer je akcent z vokalno kvaliteto iz lokativa.

Ostanejo le še primeri tipa *kuōlu*. Vsi navedeni primeri tega tipa so iz *s*-sklanje, razen primera *sriēbru*, ki pa ga je treba izvajati iz **srebrō*, prim. rusko *серебрō*, shr. *srēbro*, medtem ko je običajno slovensko *srebrō* najbrž analogično po *zlatō*.² Tudi primera *pero* nam ni treba upoštevati, ker je lahko iz prvotne oksitonirane oblike. Če pa izkazujejo omenjeni akcent samo samostalniki *s*-debel, je treba iskati pojasnila zanj pač v njihovem razvoju. Na tem ozemlju so *s*-sklanjo opustili in mislim, da je akcent kot *kuōlu* prav v zvezi z opuščanjem te sklanjatve in da je prevzet iz dubletnih pluralnih oblik po *o*-jevski sklanji. To domnevo še posebno potrjujejo primeri iz nekaterih krajev, kjer imajo v nominativu še *kalū* (Sabonje), v gen. pa *kuōla* in z istim akcentom tudi v ostalih sklonih (Sabonje),⁴ ali pa *dərovū, ne drēvi* (Vrbovo).

H *kolō* (prvotno *kōlo*) je bil plural po *o*-jevski sklanji **kqlā* (prvotno akcentsko mesto je v tem tipu na zadnjem zlogu), kar je dalo *kuōla* in od tu je akcent ob opuščanju *s*-sklanje prodril v singular — najprej, kot kažeta navedena primera iz Sabonj in Vrbovega, v stranske sklon in nato še v nominativ: *kuōlu* (Sušak, Novokračine, Podgraje, G. Zemon). Tudi oblika *kūlu*, gen. *kūla*, plur. *kūla*, ki je razširjena severozahodno od prej omenjene oblike *kuōlu*, predvsem po Brkinih (Tatre, Artviže, Vareje, Markovščina, Povžane, Hrpelje), je razločljiva prav tako kot oblika *kuōlu*. V pluralu je namreč poleg prvotnega **kolā* lahko nastopila — najbrž iz določenih sklonov posplošena — še oblika **kōla* (značilna je tudi za večino centralnih dialektov, kjer pa je dobila svoj pomen), ki je z zgodnjim podaljšanjem novoakutiranega *o* po vplivu gen. pl. dala *kūla*, kar se je posplošilo v singular; v kraški (komenski) obliki *kūolu* (navaja jo Strekelj, Morph. 45) pa do zgodnjega podaljšanja novoakut. *o* ni prišlo (ista kvaliteta kot v *polja*), je pa prav tako vdrla v singular. Obliki *kūlu* bi, ker ni na tem ozemlju več intonacijskih razlik, sicer lahko razlagali tudi s posplošitvijo iz predložnih zvez kot *pōlje* (prim. n. pr.: *o kullu pleſti »rädern«*, Trubar, Post. I 18 ipd.), vendar je zaradi bližine navedenih oblik *kuōlu* po plur. **kolā* in *kūolu* po plur. *kōla* verjetnejša prva razlaga.

Prav tako je posplošen pluralni akcent pri *čējou* (Sušak), *čēvu* (Hrušica) — pri tej besedi je tudi drugod navaden pl. *čēva*. Tudi *uōku* (Sušak, Jelšane, Pod-

² Med Ribaričevimi (Srp. dij. zb. IX 15) primeri iz Sluma (slovensko-čakavski govor v Istri, ki je glede na slovenske poteze nadaljevanje južne notranjščine) dobimo n. pr. tudi *zgūro »zgorel«*, kar bi lahko razlagali le po vplivu tipa *kosil* v predložnih zvezah, in to bi kazalo na to, da je bil ta tip v starejši dobi znan tudi v južni notranjščini in da je šele kasneje odpravljen.

³ Iz oksitonirane oblike je najbrž izpeljan tudi v dolenjščini še znani pridevnik *srēbrni* (omenja tu akcent tudi Plet. s. v. po Škrabcu).

⁴ Hrušica, ki je na meji med plur. oblikami *kuōla* in *kūla*, ima mešano; nom. je skoraj redno še *kalū*, prav redko *kuōlu* ali *kūlu*, gen. *kuōla*, *kūla* in *kolā*, plur. *kuōla* in *kūla*. Erjavec navaja za Hrušico: *kolō*, gen. *kōla* (LMS 1882—83, 208).

graje), gen. *uôka* ima akcent po pluralu. Tu je sicer res plur. *oči* (Sušak, Podgraje), toda tudi *oka* ni neznano, vsaj v drugih pomenih, n. pr.: *sléjpa uôka* »sencà« (Podgraje). Za *drevô* < **drêvo*, plur. **drevà* (prim. rus. *дерево* — *деревá*) > **dréva* (kar po izvoru lahko ustreza obliki *kuôla* ali *kûla*) je precej razširjeno *drêvu* (Sabonje), ki se s prehodom preko **drêu* v *drêu* zaradi enozložnosti v nom. lahko maskulinizira (prim. *drieu* pri Štreklju, Morph. 16). Oblika *dêrvu* »drevo« (Sušak, Jelšane) je pomešana z *dêrvu*, ki je sing. od *dêrva* in ki drugod pomeni »poleno« (Topolec, Sabonje) — glasoslovno oblika *dêrvu* za drevo v jelšan-skem govoru, tudi če bi šlo za pozni akcentski premik, ne more nastati, ker se *ê* tam niti ob *r-u* do tedaj še ne bi popolnoma reducirail. Pri *tîêlu* (Sušak) bi moral v suponanem plur. **têlâ* *ê* preiti v refleksi za etim. *e* že pred akentskim premikom. Možno pa je tudi, da so v nekaterih primerih ob odpravljanju *s*-sklanje k nominativni obliki s cirkumfleksom na koncu mehanično narejeni ostali skloni po razmerju *kolû* : *kuôla*.

Primer *uho* pa ni šel z ostalimi *s*-debli, ker je po *ušiesu* nastopil še nom. *ušiesu* (Jelšane, Sabonje, Hrušica).

Južnonotranjske oblike tipa *kôlo* nimajo torej nobene zveze z akentskim premikom cirkumfleksa proti začetku, ki ga srečujemo v več slovenskih dialektih, ampak je v vseh teh primerih akcent posplošen iz drugih oblik, kjer je nastal na drugačen način.

Jakob Rigler

ZANIMIV MORFOLOŠKI POJAV

V slovenščini so glagolske končnice doživele precej sprememb. Med drugim je znano, da je v slovenščini splošna tendenca po odpravi starih krajših oblik v 3. os. plur. pres. Skoraj splošno so slovenski dialekti odpravljali krajšo obliko v 3. plur. tako, da so k osnovi, ki so jo izkazovale ostale osebe v prezentu, pritaknili iz tipa *delajo* abstrahirano končnico *-jo*; tako je stara končnica *-ô*, *-ê*, kolikor ni ponekod še ohranjena, večinoma izginila brez sledu, le v beneščini so pritaknili *-jo* kar na staro obliko: *bolôjo* z analog. *-o* namesto *-e* (prim. Ramovš, HG VII 52, Morf. 137).

Ni pa bilo doslej še znano, da se ta *-ô* iz 3. plur. lahko prične razširjati celo v ostale osebe kot nekaj tematični vokal. Tega sicer v večjem obsegu res ne zasledimo, vendar sem v ribniškem govoru (dolenjski dialekt) našel primere kot: *požguôte* »požgete«, *zepruómo* »zapremo« itd.

Taki primeri¹ nastopajo pri glagolih z naglašnim tematskim vokalom *-e-*, kot *žgêmo*, sing. *žgêš*. Če je v sing. glagol (simpleks) dvozložen, potem se je tam akcent premaknil na prvi zlog (razen na *ô*), tip *néseš* in v ribniškem govoru se je ta singularni akcent posplošil tudi v du. in plur. (v dial. izgovoru *nîsêmo*, *îâ* < sek. poudarjen *e*). Medtem ko je ponekod drugod, kjer se v tipu *nesemo* ni posplošil singularni akcent, končnica *-êmo* prodrla celo v III. in IV. vrsto (glej HG VII 98, 104, 121), je bil tukaj dolgo naglašni tematski vokal *e* redek in ga je začel izpodrivati *ô* iz 3. os. plur. Danes slišimo v ribniškem govoru večinoma dubletne oblike. Glagol *žgati* se v pres. spreaga takole: *žgêm*, *žgêš*, *žgê*, *žguómo*, *žguóta*, *žguóta*, *žguómo*, *žguôte*, *žguó* in pri tem glagolu navadno redkeje *žgîáma*, *žgîáta*, *žgîáta*, *žgîámo*, *žgîáte*, *žgîáto* in prav redko tudi *žguójo*. Pri nekaterih glagolih so pogostnejše ene, pri drugih druge oblike — odvisno pa je

¹ Drugi del diftonga *uó* je ozek. Na kratkih zlogih ni intonacijskih razlik.

tudi od posameznega človeka,² vendar se v govoru pri glagolih, kjer je to mogoče, radi izognejo obema. Tako je k *takèm* »tkem« plur. navadno *takâmo*, k *cvatè* plur. *cvatiŕo*, za glagole *drem*, *trem* govorijo *diârem* »derem«, *tiârem* »terem« in podobno. Z omenjenim načinom spreganja imam zapisane iz Ribnice še te oblike: *požguómo*, *zežguómo*, *žruómo*, *požruóte*, *otpruómo*, *zepruómo*, *umərjuóte* »umrjete«, *pərpuómo*, *zevruómo*, *ocvruómo*, *zečnuómo*. Nekaj teh oblik imam zapisanih tudi iz Sajeveca pri Ribnici. Iz bolj oddaljenih krajev imam le *začnuóte* iz Raščice pri Velikih Laščah, in še to le individualno.

Jakob Rigler

NOVI IZVODI SLOVENSKIH PROTESTANTIK

Kreljeva Postila slovenska iz leta 1567, je bila doslej znana v enem samem izvodu v Nacionalni biblioteki na Dunaju (signatura: C. P. 2. B. 26). Vendar ni več unikum, ker sem našel še en izvod v Regensburgu v mestni knjižnici pod signaturo: Script. 1215. Ta je lepo ohranjen, nima pa sodobne vezave.

Tudi dunajski izvod Trubarjevega Katehismusa v slovenskem jeziku iz 1555 (Österreichische Nationalbibliothek, signatura: 51. X. 45) ni več unikum, ker je uspelo Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani, da si je lani nabavila drugi, doslej neznani izvod te knjižice. Spravljen je pod signaturo: R 97994.

Za Trubarjevo Hišno postilo iz 1595 navaja bibliografija šest ohranjenih izvodov (Kidrič, Bibliografski uvod 223). Dodati je treba še sedmega, ki je spravljen v Rothenburgu na Tauberi v Konzistorialni knjižnici (signatura: Th 718). Posebnost tega izvida je, da ima poleg naslovnega lista uvezano tiskano celostransko posvetilo. Z njim pošilja Iohannes Schemelius iz Rothenburga, študent filozofije tübingške univerze in korektor Gruppenbachove tiskarne slovensko Postilo rothenburškim mestnim svetovalcem. Posvetilo, natisnjeno v obliki naslova, se glasi: »NOBILITATE GENERIS, AMPLITVDINE DIGNITATIS, PIETATE, DOCTRINA, PRVDENTIA & vfu rerum ornatibimis Viris, Dominis Confilibus & Senatoribus inclytae Reipub. & Imperialis ciuitatis, Rotenburgi ad Tubarim, Dominis & Patronis fuis, summa atque perpetua animi obŕuuantia colendis, HANC THEANDRI D. D. LVTHERI POSTILLAM, Sclauonico idiomae ſcriptam, humili ſubiectiōne animi mittit Cliens Iohannes Schemelius Rothenburgotubermanus Fr. Philoſophiae in Illuſtri Academia Tubing. ſtudioſus, & Typographicae officinae Gruppenbachianae Corrector. 13. Calend. April. Anno ſalutiferi. ANNO M.D. XCVL.« Schemelius se je vpisal na tübingško univerzo 23. aprila 1594 in je 11. septembra tega leta postal baccalaureus (Hermelink, Die Matrikeln der Universität Tübingen I, 708). Gotovo mu je bila razkošno natisnjena slovenska Postila zelo všeč, da jo je izbral za darilo mestnemu svetu svojega rojstnega kraja; pri tem je morda računal tudi s tem, da v Rothenburgu ime pokojnega Primoža Trubarja ni bilo neznano, čeprav je minilo že 43 let, odkar je bil zapustil to mesto.

V Konzistorialni knjižnici v Rothenburgu hranijo tudi izvod Dalmatinove Biblije (signatura: Theol. 214), ki ga Kidrič (SBL I, 123) ni zabeležil.

M. Rupel

² Morda je slučajno, vendar sem dobil oblike tipa *žguómo* bolj pri moških in oblike tipa *žgiámo* bolj pri ženskah.

KNJIŽNE OCENE IN POROČILA

Eberhard Kranzmayer, ORTSNAMENBUCH VON KÄRNTEN. I. SIEDLUNGSGESCHICHTE KÄRNTENS VON DER URZEIT BIS ZUR GEGENWART IM SPIEGEL DER NAMEN. II. ALPHABETISCHES KÄRNTNER SIEDLUNGSNAMENBUCH. — Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie. Band L, LI. Herausgegeben vom Geschichtsverein für Kärnten. Klagenfurt 1956—1958.

Ze dolgo napovedano in težko pričakovano Kranzmayerjevo delo o koroški toponomastiki zasluži, da mu tudi slovenistika in slavistika posvetita čim večjo pozornost. Avtorjevo ime je pri nas dobro znano, Kranzmayer je profesor germanistike na dunajski univerzi, nekdanji učenec Primusa Lessiaka, ki je bil tudi rojen Korošec in je svoj čas slovel kot eden najboljših poznavalcev nemško slovenskih jezikovnih odnosov, čeprav slovenščini in Slovencem ni bil tako pravičen, kakor bi pričakovali od znanstvenika njegovega formata. Kranzmayer je začel vzbujati pozornost že pred vojno, posebno njegova razprava *Frühromanische Mundarten zwischen Donau und Adria in deutschen und slavischen Ortsnamen* v »Zeitschrift für Namenforschung« XV, 1939, je svoj čas povzročila veliko hrupa. Danes bi bilo odveč razpravljati o tem zgodnjem delu, ki je bilo slavistično skrajno pomanjkljivo. Za nas je še vedno merodajna kritika, ki jo je napisal S. Pirchegger v dodatku k svoji brošuri *Die Siedlungsgeschichte der deutschen Ostalpenländer im Lichte der Ortsnamenforschung* v zbirki »Kriegsvorträge Universität Bonn«, 15, 1940, 19—21.

Med zadnjo vojno je Kranzmayer tiskal v Ljubljani kar tri monografije: *Die deutschen Lehnwörter in der slovenischen Volkssprache*, dalje *Die wichtigsten Kärntner Ortsnamen I. Das Zollfeld* in najvažnejšo, dopolnjeno posmrtno zapuščino svojega učitelja P. Lessiaka *Die deutsche Mundart von Zarz in Oberkrain. A. Grammatik*. Za zadnjo je resnično škoda, da je bil v prvi povojni zmedu uničen večji del naklade, ker je rekonstrukcija izumrlega nemškega jezikovnega otoka na slovenskih tleh metodično zanimivo delo. Lessiak ga je pripravljal dvajset let in čeprav ga je Kranzmayer dopolnil po naročilu, je pokazal pri tem vendarle toliko germanističnega znanja, da mu je to delo pripomoglo do opravičenega slovesa. Ne moremo pa reči tega o njegovih *Nemških izposojenkah v ljudski slovenščini*, ki je tendenčna, obenem pa tudi površna in začetniška študija. Kolikor mi je znano, ni doživela nobene slovenistične recenzije in je niti ne zasluži. Onomastika Gosposvetskega polja pa je vredna pozornosti še danes.

Takrat nam Kranzmayerjeva delavnost razumljivo ni mogla biti simpatična, med vrsticami smo večkrat občutili tisto nesrečno naduto superiornost obmejnega nemštva, ki so jo Nemci že tolikokrat drago plačali. Bolelo nas je n. pr., kako se more nemški znanstvenih v uvodu Sorške gramatike leta 1944 tako bridko pritoževati nad slovenskim šovinizmom. Po Kranzmayerjevih navdbah naj bi ta knjiga izšla v Weimarju.

Po vojni smo srečevali Kranzmayerjevo živahno in razgibano dejavnost na področju germano-slavike, posebno onomastike ne samo v celovski Carinithiji, ampak tudi drugod. Objavil je in še objavlja številne razprave in monografije. Razvil se je v prvovrstnega germanističnega dialektologa, priznanega strokovnjaka posebno za vprašanja bavarsko-avstrijskih govorov. Njegova študija o

dunajskem narečju sodi baje med najboljša dela nemške dialektologije. Obenem pa je danes najbolj viden avstrijski imenoslovec. Ostal je v glavnem zvest Lessiakovemu pojmovanju jezikoslovja, toda onomastika zanj ni več samo pomožna metoda za določanje substitucij in relativne kronologije historičnega glasoslovja. Pozna se mu, da se je tesno približal Schwarzovi šoli. Schwarzovo delo *Die Ortsnamen der Sudetenländer als Geschichtsquelle* je, kot bomo videli, idejno kumovalo Kranzmayerjevi knjigi o imenih. Manjka pa Kranzmayerju Lessiakove široke lingvistične razgledanosti, njegove kritične opreznosti, posebno pri etimologiziranju in ne v najmanjši meri tudi temeljitejšega poznanja sosednjih strok, brez katerega je včasih dokaj riskantno posegati v zapletene probleme lingvistike.

Toliko na splošno o avtorju. Ne gre za to, da bi ga sodili ali celo že vnaprej obsodili, potrebno je to, ker so mnjenja o Kranzmayerju v naših strokovnih krogih deljena in se je treba izogniti nevarnosti črno-belega slikanja. Njegov *Ortsnamenbuch* je gotovo izredno pomembno delo, važno tudi za nas, tako važno, da se bo treba velikokrat zatekati k njemu in ni mogoče izčrpati vse njegove problematike v eni sami recenziji. Bohemistika je za prebavljanje Schwarzove prej omenjene knjige potrebovala več kot četrt stoletja, preden je dokazala varljivost njegovih metod. Slovani še nismo utegnili izrabiti svojega imenoslovja za zgodovino kolonizacije. Prvi modernejši poskus te vrste je Šmilauerjevo *Osídlení Čech ve světle místních jmen*, ki je nedavno izšlo pri čehoslovaški akademiji. Zaenkrat šele iščemo metod, s katerimi bi se približali kočljivi snovi. Germanistično raziskovanje nas je daleč prehitelo. Slavist na stičnih germano-slovanskih področjih razpolaga le z dokaj pičlimi sredstvi, da bi mogel prepričljivo oporekati splošnim germanističnim trditvam. Glavni namen Kranzmayerjeve knjige je dokazati visoko starost in dominantni obseg bavarske kolonizacije na celotnem ozemlju Koroške. Navidezno se mu je to tudi posrečilo. Vendar ima bralec občutek, da bi bilo mogoče z enakimi sredstvi dokazati isto tudi za vse druge, danes čisto slovenske pokrajine in morda celo tudi za del hrvaškega ozemlja, čeprav smo natančno poučeni, kako redki in šibki so bili nemški jezikovni otoki in otočki v teh predelih skozi stoletja. Mnogokrat je bilo nemštvo omejeno samo na nekaj oseb grajščinske fevdalne in samostanske uprave. Toda uradna jezika sta bila latinščina in nemščina, grafika naših krajevnih imen je bila do nedavnega nemška in zato bi brez večjih težav z imenoslovnimi in glasoslovnimi sredstvi vsaj navidezno lahko dokazali, da je v vsej Sloveniji bavarski superstat že v 11. stoletju potisnil Slovence popolnoma v stran in jih reducirjal na brezpomemben ostanek. Ker pa iz domače zgodovine ne vemo nič o kakšni Šentjernejski noči, ki bi oslabil prevladujoči nemški živelj, bi bil takšen dokaz seveda absurden; zato se ga nihče ne loti. Bil bi pa to najboljši možni odgovor Kranzmayerju, ker bi razgalil dvoreznost uporabljene metode.

Drug takšen neugoden splošen vtis iz Kranzmayerjeve knjige se tiče uporabe slovenskega gradiva. Avtor hoče biti znanstveno objektiv in na jezikovno mešanem ozemlju nikoli ne pozabi navesti poleg nemškega tudi slovensko ime. Skoraj regularno ga zabeleži v dveh oblikah, v knjižni in dialektični, deloma celo po občinah, kjer več ne računamo niti z ostanki slovenske manjšine. Dialektična oblika imena služi Kranzmayerju za izhodišče pri etimologiziranju, kar bi bilo prav in v redu, če ne bi bila že tako rekonstruirana, da se zdi poleg nje tako imenovana knjižna slovenska oblika pravo skrupulacijo.

Kranzmayer pretirano posplošuje vse tiste ponesrečene slovenizacije koroških krajevnih imen, ki so jih v prvi vnemi zagrešili lokalni rodoljubi v težnji,

da bi se čimbolj približali zahtevam knjižne pisave. Svoj čas sta že Jaksch in Lessiak dovolj ironizirala nekaj takšnih primerov, ne zdi se mi potrebno, da bi jih ponavljal. Tako na nemški kakor na slovenski strani bomo našli vrsto uradno vpeljanih imenskih pokvek, žrtev diletantskega etimologiziranja in naivnega nacionalizma. Saj niti Kranzmayer sam ne pozna vseh slovenskih glasoslovnih dialektičnih posebnosti, sicer bi ne izvajal n. pr. imen *Sedlo*, nemško *Sattel* poleg *Zedlitzdorf*, *Zeltschach*, *Zedl*, *Zödl* iz *sedzlo* »*Sattel*«, ko imamo v teh primerih vendar opraviti z ohranjenim *-dl-* pri *selo* »*vas*«, praslovansko **sedlo*. Če bi Kranzmayer etimologiziral po takšnih principih, bi moral priznati, da je nemško *Sattel* v germanizacijski pisavi skovano ime, ki ni moglo nastati v stoletnem sožitju dveh narodnosti, naseljenih v neposredni sosedščini.

Kranzmayerjevi dialektični zapisi slovenskih imen so vse prej ko dialektični. Rekonstruirani so tako, da po eni strani podpro Kranzmayerjevo etimologijo, po drugi strani pa osmešijo tisto slovensko grafiko imen, ki se je uveljavila v nekdanjih avstrijskih uradnih dvojezičnih Imenikih. Sicer pa Kranzmayer sam priznava, da je bilo njegovo delo v glavnem zaključeno že pred vojno in ga je po vojni samo še kabinetno dopolnjeval. Nastalo je v ozračju, ki je bilo Slovencem vse prej kot naklonjeno in mu je bila vsaka objektivnost v nacionalnih vprašanjih popolnoma tuja. Zamerimo pa lahko avstrijskemu znanstveniku, da se mu po vojni ni zdelo potrebno spremeniti svojih »vindišarskih« gledišč in se je novim časom prilagodil samo toliko, da je izraz »vindišch« zamenjal s »slowenisch mundartlich«, pomeni mu pa natančno isto; »slowenisch« je samo nezaželen import od zunaj in knjižna pisava imen naj drastično pokaže, kako umeten, primitiven in neorganski je ta import.

S kakšnim veseljem vzamemo danes v roke številne publikacije vzhodno-nemškega onomastičnega inštituta v Leipzigu! Vsaka knjiga je plod sodelovanja germanista in slavista, ki se oba neprizadeto trudita, da doženeta objektivno rekonstrukcijo slovanske in germanske udeležbe pri kolonizaciji. Delo so si načrtno razdelili na manjše sektorje, kjer je mogoče imensko gradivo sistematično preveriti na terenu in v arhivih v sorazmerno kratkem času. Germanist analizira germanske, slavist pa slovanske elemente, dvomljiva imena in zaključna redakcija pa se uredi skupno in sporazumno. Impozantna skladovnica publikacij tega Inštituta iz zadnjih let vzbuja s solidnostjo obdelave in objektivnostjo metod spoštovanje na obeh straneh. Posebno se je pri teh delih proslavil slavist R. Fischer, ki izhaja iz iste šole kakor Schwarz in Kranzmayer, je pa s svojo pedantsko pravičnostjo in metodično preciznostjo za nas vse nedvomna avtoriteta.

Kranzmayerjevo delo bi samo pridobilo na vrednosti, če bi se avtor naučil kaj iz povojne germano-slavistike. Saj slovenska manjšina vendar ne more ogrožati nemštva nasploh in koroškega nemštva posebej. Toda ako preberemo uvodne besede, spoznamo, da je to samo zakasnela izdaja knjige, ki bi morala iziditi ob koncu vojne. Kranzmayer je zbiral zanjo gradivo na terenu vsake počitnice v letih 1918—1935. Zadnje kabinetne priprave je končal avtor po lastni trditvi že leta 1940, rokopis pa je bil pripravljen za tisk leta 1946. Zamudil je torej svoj čas, ko naj bi bil natisnjen, za dobro leto. Nato pa je bilo treba čakati deset let, da je knjiga lahko izšla le z rahlimi retušami, ne pa temeljito predelana.

Za Kranzmayerja je Koroška stalen in nedeljiv pojem. Kanalska dolina je od prvih predel za knjigo (od 1918) spadala h Koroški samo zadnje leto vojne, Jezersko in Mežiška dolina pa štiri leta med hitlerjansko okupacijo. Kranzmayer jih je seveda priključil Koroški. Temu primerno so redki tudi drugi

povojni popravki. Samo na prvih straneh najdemo v opombi pod črto nekaj podatkov o najvažnejši novejši strokovni literaturi s področja lingvistične paleontologije. Uporabljena slavistična in slovenistična literatura je neverjetno skromna, poleg Miklošičevih *Ortsnamen* citira še Ramovša, M. Kosa in Hauptmanna, ki pa jih pozna samo deloma.

Pri takšni zasnovi se je moral razumljivo izogniti vsaki temeljitejši dokumentaciji posameznih problemov, sicer bi se pokazale grobe pomanjkljivosti in marsikje kar popolno nepoznavanje dosedanje strokovne literature. Razlage so subjektivno avtoritativne. V abecednem seznamu imen v drugem delu navaja poleg nemških in slovenskih verzij imena še eden ali dva starejša historična zapisa in etimološko rekonstrukcijo ali vsaj poreklo imena. Za solidno moderno znanstveno izdajo je tega veliko premalo. Slovanski imenski substrat v nemških Alpah je že več kot sto let predmet intenzivnega študija. Najmanj štiri petine vseh imen, ki jih obravnava Kranzmayer, ima v dosednji strokovni literaturi svoj historiat; poskusi razlage se včasih med seboj bistveno razlikujejo. V vseh takšnih primerih bi bila Kranzmayerjeva dolžnost, da bi citiral posamezna mnenja in zavzel ob njih kritična stališča. Z etimologiziranjem ex cathedra je znanosti dokaj malo pomagano. Ne moremo se na vse večne čase prepirati, ali je slovensko *Celovec* prevod po smislu za nemško *Klagenfurt*, ali obratno. Dolej se niti na germanskem niti na slovanskem ozemlju ni našlo nobenega imena izvedenega iz slovan. *coilitti* in nem. *klagen*. Vsaj omeniti bi bilo treba novejši Skokov in Ramovšev poskus razlage, da je oboje samo slučajen glasoslovni refleks za predсловansko **Aquilis* ali **Aquilaba*. Ker Kranzmayerjeva knjiga niti od daleč ni mišljena kot navadna popularizacija, ampak kot samoniklo znanstveno delo z dalekosežnimi pretenzijami, so takšne pomanjkljivosti naravnost kričeče. Zgodovine kolonizacije in sintetičnih zaključkov o usodi cele pokrajine vendar ne moremo graditi na površnih in enostranskih imenskih razlagah.

Kranzmayer pravi sam, da je bistveni del njegove knjige samo prvi zvezek, kjer razpravlja o stratigrafiji naselitvenih plasti na Koroškem. V poštevek pridejo po njegovem najprej Protoitaliki, nato Iliri, Veneti in Kelti. Sledijo jim Rimljani in Romani. Za njimi pridejo Goti in Langobardi. Posebno poglavje je posvečeno Avarom in šele nato sledi slovenska kolonizacija. Vsem predсловanskim plastem je posvečenih skupno 45. Slovincem 38 in Nemcem 95 strani. Bistveni povzetek vseh Kranzmayerjevih tez bi bil, da je na Koroškem izpričanih šestintrideset predrimskih imen, ki pripadajo vsa gotovo indoevropskim plastem. Izredno pozornost posveti avtor prednemški germanski udeležbi pri kolonizaciji dežele, domnevnim germanskim ostankom v antični antroponimiji domačih staroselecev, kasneje pa Gotom in Langobardom. Slovenci so se naselili na Koroškem v 4. stoletju, obenem s svojo vrhno fevdalno plastjo, ki je bila deloma iranskega, deloma vzhodnogermanskega porekla in s svojimi gospodarji Avari. Bavarska kolonizacija datira od srede 8. stoletja dalje in doseže v pičlih sto letih južno Koroško. Okoli 1300 pa je stanje v deželi že približno takšno, kakor ga poznamo danes. Kolikor daleč nazaj je mogoče sklepati, se je na Koroškem vtapljanje ene narodnosti v drugo vršilo miroljubno in v najlepšem sožitju. Knjigi so priložene tudi nadrobne tabele, koliko krajevnih imen v vsakem okraju pripada tej ali drugi plasti. Vsa svetniška imena je Kranzmayer prištel nemški kolonizaciji in dobil na ta način za vso Koroško 60 % nemških imen proti 38 % (etimološko) slovenskih. Na jezikovno mešanem ozemlju samo južne Koroške pa je 56 % nemških proti 43 % slovenskih imen. Stirideset imen je ostalo nepojasnjenih.

To je cel kompleks trditev, od katerih bi vsaka zahtevala svojo posebno zgodovinsko in lingvistično, slavistično, germanistično, romanistično in jezikovno paleontološko kritiko. Čeprav nas v prvi vrsti zanima samo slovenski imenski plasti posvečeno poglavje, predstavlja vendar ves imenski fond Koroške strnjen kompleks in Kranzmayerjevo delitev lahko priznamo samo, če se in kolikor se lahko strinjamo z njegovimi etimologijami. Težko pa je sprejeti na primer takšne etimološke argumente, da so *Trebnje*, *Trebinja*, nem. *Treffen* pred slovanska imena iz **Trebonion* samo zaradi tega, ker leže ti kraji na starih kulturnih tleh, kjer ne pride krčenje v poštev in je torej slovanska osnova *trēbitt* izključena. Še težje je verjeti tako imenovanim imenskimi verigam, prevodom imen iz jezika v jezik, ki so Kranzmayerjevo priljubljeno dokazovalno sredstvo. *Karavanke* naj bodo zato iz keltskega **karvanka* »košuta«, ker se en greben še danes imenuje *Košuta*. *Licus*, domnevno staro ime reke Zilje, ker se je tam stanujoče pleme imenovalo *Ambilici*, naj bo iz ide. **leiquos* »der Netzende«, ker se danes vanjo izliva *Čajna*, nemško *Netsch*, starejše *Nezzach* po Lessiakmu in Kranzmayerju iz stvn. **Netzaha* »Bach, der seine Ufer netz«. Za slavista je jasno, da je to ime iz slovenskega antroponima *Nečaj*. *Lieser* naj bo predromansko **Elesura* »Liebenbach«, ker se vanjo izliva tudi potok *Leoben*, kar je po Kranzmayerju iz slovenskega *Ljubljana*, kar naj bi bilo iz *ljub* »liebe«.

Takšen način etimologiziranja vzbuja dojem naivnosti in je v ostrem nasprotju z metodami, ki so se uveljavile v onomastiki. Saj si niti preprostim in navidezno jasnim slovanskim imenom ne upamo suponirati izhodnega topografskega pomena, dokler ne poznamo njihove frekvence in areala po vsem slovanskem svetu, vse tipe sufikslnih izvedenk in razvoj pomenov ustrežajočih apelativov v posameznih slovanskih jezikih. Toliko manj je verjetno, da bi se v tisočletnem imenotvornem procesu od jezika do jezika ohranila jasna zavest o primarnem pomenu imena. V Sloveniji imamo en sam takšen, že neštetokrat citirani primer *Hrušica*, v itinerarijih *Ad Pirum*. Obe imeni sta lahko nastali čisto neodvisno drugo od drugega po karakteristični drevesni vrsti, ki je tam verjetno nekoč uspevala. Ponesrečeni pa so gotovo poskusili, da bi starejše za *Hrušico* izpričano ime *Oera mons* in etnikon *Subocrini* razložili iz neke predindoevropske osnove s pomenom »hruška«, ko imamo na razpolago dovolj jasno protoitalsko sorodstvo, čeprav z drugim pomenom.

Vsako ime, posebno substratno, je organizem zase. Jezikoslovje ima na razpolago skopa sredstva za ugotavljanje jezikovne pripadnosti neznanih imenskih tipov. Analiza sufiksov in razširjenost osnove je še vedno malodane edino zanesljivo sredstvo. Iz literature, ki jo Kranzmayer navaja, bi lahko vedel, da novejši avtorji vedno bolj dvomijo v keltsko poreklo izrazitega hidronima *Glanis*, *Klanis*, na Koroškem *Glina*, *die Glän*, ker najdemo ta tip imen tudi tam, kjer nikoli v prazgodovinskih obdobjih ne moremo suponirati Keltove.

Medtem ko v zadnjih desetletjih jezikovni paleontologi poudarjajo, kako redko nasejan je keltski substrat v jugovzhodnih Alpah, se lokalni koroški avtorji še vedno krčevito oklepajo stare keltomanije. Kranzmayer je sicer previdnejši, vendar navezuje na domačo strokovno tradicijo precej več, kot bi se spodobilo za današnjega jezikoslovca. S tem seveda ni rečeno, da je treba vse odklanjati, kar prinaša Kranzmayer novega. Če je povezal rečna imena *Möll* in *Mallnitz*, enkrat s kratkim *ā*, drugič z dolgim, seveda s posredovanjem slovanske fonetike, je to enak primer kakor pri imenih *Sava*, *So(v)ra* in *Savrca* na naši strani. Zgolj hipoteza pa je, da bi isto ime z različno vokalno kvantiteto pripisovali jezikovno različnemu prebivalstvu, Ilirom in Keltom. Fonetično rekonstrukcije pri prehajanju imen iz jezika v jezik so zelo tvegane. Po tem, kar

je bilo doslej napisanega o rečnih imenih *Sava* in *Drava*, bi se morala v slovenščini glasiti **Soba* in **Drova*. V latinskih heksametrih je *a* v teh imenih vedno kratek, slovanske substitucije pa kažejo na dolžino na tako obsežnem ozemlju, da nas to preseneča. To so vprašanja, o katerih si še dolgo ne bomo na jasnem, zato bi nam bili ljubši suhi lingvistični podatki brez hipotez. Nič ni lažjega, kakor da raziskovalcu uide neka fonetična nadrobnost, ki pa je za rekonstrukcijo vendarle bistvene važnosti. Ime potoka *Fragant*, 1300 *Fragan* pri Heiligenblutu rekonstruira Kranzmayer preko slovanskega **Bragana* do predslovanskega **Bargana*. Ker nenaglašeni *ē* v današnji rožanščini prehaja v *-a-* in imamo na slovensko-hrvaški meji še drug potok *Bregana*, bi bila edina možna rekonstrukcija **Brēgana*. Tudi jaz sem v *Slovenskih vodnih imenih* sodil, da je to ime predslovansko proti Dickenmannu. Ne eden ne drugi pa nisva poznala koroškega *Fragant*, ki je za slovensko historično gramatiko zanimivo ime, ker kaže starost široke substitucije za nekdanji slovenski nenaglašeni *ē*. Kranzmayerju bi koristilo, če bi upošteval pri svojih rekonstrukcijah tudi enaka imena na slovenskih tleh in globlje prodril v slovensko dialektologijo.

Naj teh nekaj primerov zadostuje, da pokažemo najbolj bistvene pomanjkljivosti Kranzmayerjevega obravnavanja substratnih imen. Bil je zmernejši kot v svojih prejšnjih objavah, ki smo se jih deloma že dotaknili v starejših letnikih »Slavistične revije«. Žal pa Kranzmayer trdovratno prezira slavistične kritike, čeprav bi lahko dokazali, da jih je dobil v roke že davno pred izidom svoje knjige. Za vsako ceno vztraja pri svojih teorijah o Gotih in Langobardih na Koroškem. Langobardska so zanj imena *Vipava* poleg *die Wippa* na Koroškem in sln. *Grosuplje* poleg štaj. nem. *Grosslab*, na Koroškem pa tudi imena *Kosliče* in *Goslina ves*, nem. *Göschelsberg*, *Gösselsberg* in *Göschl*. Za vzhodno germansko dediščino pa proglašajo skupino imen tipa *Maločepiči*, o katerih je pisal v Carinthiji 1950 (glej odgovor Slav. rev. V—VII, 1953, str. 392 d.). Žal mi ni dostopna Treimerjeva kritika Kranzmayerjevih takratnih izvajanj v *Zeitschrift des Joanneums*, 1952, ki jo Kranzmayer zavrača kot neresno. Toda Kranzmayerjevi novi argumenti, ki jih navaja v knjigi (str. 56), so slavistično popolnoma zgrešeni. Pravi namreč, da bi se ime moralo naglašati *Maločep*, če bi bilo slovanskega porekla kakor n. pr. *Velésovo*. Vendar je bil adjektiv *malč* v praslavoslavščini koreninsko akutiran, kakor kaže današnji srbohrvaški naglas *māo*. Dalekosežna Kranzmayerjeva domneva, da bi imena *Maločep* predstavljala vzhodno germansko zloženko iz *mal*, *mahal* »Versammlung, Gericht, Vertrag« in nekega **kamp* »Feldstein«, okoli katere je nanizal celo hipotezo o knežjih kamnih in starogermanskem pravu, je lingvistično tako šibko podprta, da je sploh ni mogoče resno obravnavati. Tukaj je Kranzmayer pustil daleč za seboj nekoč tako proslulega Peiskerja, ki pa je svoje prazgodovinske hipoteze gradil vsaj na verjetnih, deloma celo na pravilnih etimologijah.

Imena so včasih zelo trdi orehi. Naše *Grosuplje* je že doživelo nekaj razlag, od katerih se je najbolj proslavila tista o hibridni tvorbi, nemško *gross* + slovensko *Uplje*. Ramovš je v »Ljubljanskem Zvonu« kmalu po ustanovitvi ljubljanske univerze suponiral nek adjektiv **gresup* »močviren« k osnovni *gres*, *grez*. Sodeč po sufiksu, je *Grosuplje*, gen. *Grosupljega* posesivna adjektivna izvedenka iz nekega antroponima, ki ga pa ne moremo natančneje opredeliti. Langobardsko **Grass(ah)lauffia* »wilde Bachschnelle« že zaradi tega ne more priti v poštev.

Isto velja za ime reke *Vipave* in koroškega potoka *Wippa*, 1261 *Wippov*. Langobardsko *Wiffe* »Grenzzeichen« je malo verjetno, ker srečujemo v alpski hidronimiji imena *Upi*, *Uppie*, *Upiabachl*, *Upital* (H. Krahe, *Glotta* XX 192), kar

kaže sorodstvo z litavskim *úpė* »Fluss, Bach«. Ker kažejo slovenske dublete *Vipava* poleg *Ipava*, da je začetni *v-* verjetno protetičen, ne bi bilo težko izhajati iz prvotno slovenskega **(v)ep-*, ali celo **(v)yp-* (gl. Liewehr, BzN II 284). Če bi hoteli sprejeti za *Vipava* germansko etimologijo, bi se raje odločil za Baričevo (Lingvističke študije, 1954, 78) in Keleminovo rekonstrukcijo (ČZN XXVII 121 in Etnolog XII 18) iz **up* — *ahwa*, ki ima samo to slabost, da je v germanščini izpričano samo *apa*, medtem ko je *upa* baltsko, traško in retijsko (poznolirsko?).

Pri imenih tipa *Kosliče* pa moramo upoštevati tudi novejšo bilingviteto, ki je pri številnih koroških imenih tudi v slovenski verziji tako izenačila nezveneči *-s-* in zveneči *-z-*, da bi samo skrbna slovenistična preiskava vseh teh imen mogla ugotoviti naravo izhodnega konzonanta. Po vojni je bilo z avstrijske strani uradno preprečeno, da bi izvežbani slovenski dialektologi raziskali na Koroškem vso takšno sporno problematiko. Pri slovanskem sufiksu in današnjih nemških različnih *-s/-š-* je več kot nevarno sklepati na predslovanski antropnim germanskega porekla.

Niti ena izmed Kranzmayerjevih starogermanskih etimologij ne vzdrži kritike in ne more služiti za izhodišče stratigrafski teoriji, da Bavarci niso bili prvi germanski naseljenci na Koroškem.

Tudi avarski imenski substrat je več kakor problematičen. Čeprav se *Vobre* imenuje že v 11. stoletju *Huneburg*, ni nujno, da bi bila osnova etnikon *obrin* »Aware«. Slovenska apelativa *oberc*, *aberc* »mala otekline od pika, mehur na koži« poleg poljskega *obrzmić* »oteči« kaže, da je v praslovansčini eksistirala še neka homonimna osnova, ki jo razlaga Machek v Slaviji XX 214 in bi mogla biti metaforično rabljena tudi v onomastiki. Na Štajerskem je pri Vitanju *Oberč*. Koroško *Obrje*, nem. *Abriach* je ime, tvorjeno s sufiksom *-jane*, ki bi bil nerazumljiv, če bi bila osnova etnikon. Toda *Obrje* na Posavju pri Ljubljani je leta 1490 zapisano *Albriach*, in to mora biti nekaj popolnoma drugega. Kranzmayer opredeljuje imena samo po zvočni podobnosti, brez natančnih analiz.

Navedeni primeri nam pokažejo, da Kranzmayerjevo dokazilno gradivo ni vsestransko premišljeno in zanesljivo. Čeprav je od prvih začetkov dela do izdaje zadnje knjige preteklo 30 let, kaže vendar sledove naglice, zadovoljuje se z enostranskimi informacijami, ne raziskuje problemov v globino in širino in dokazuje stvari, pri katerih bi se izkušen jezikoslovec zavedal, da jih ni mogoče dokazati. Bodočim raziskovalcem ni olajšal dela. Vsako njegovo etimologijo bo treba posebej preveriti, celo tam, kjer se zde njegove domislice dobre in uporabne. Kakor v glavnem vsa predvojna nemška lingvistična šola sploh ne prizna predindoevropske udeležbe pri kolonizaciji južne Evrope. Osnova **teur-* »gora« je zanj isto kot *tauros* »bik« itd. Vendar so to vprašanja, ki me kot slavista neposredno ne prizadenejo. Da pa bi bilo vsako *Turje* na slovenskih tleh iz te predslovanske osnove, tega seveda ne bo slavist nikoli priznal. O celotni njegovi predslovanski imenski stratigrafiji Koroške lahko izjavimo, da je površna, metodično pomanjkljiva in deloma celo fantastična.

Zato je treba skrbno in nadrobno preveriti tudi vsa njegova slavistična in slovenistična izvajanja. Njegova navidezna objektivnost do Slovencev je sumljiva, kot smo videli že pri razboru metodičnih primerov v njegovem delu.

(Se nadaljuje)

Francè Bezljaj

Josip Badalič, JUGOSLAVICA USQUE AD ANNUM MDC. — Bibliographie der südslawischen Frühdrucke. Aureliae Aquensis MCMLIX (Bibliotheca bibliographica Aureliana II).

Misel, izdati bibliografijo jugoslovanskih prvih tiskov, je vse hvale vredna, zakaj tak priročnik je vsakemu domačemu raziskovalcu naših starejših književnosti potreben, utegne pa koristiti tudi tujcem, bodisi da imajo opravka z našimi starinami, kakor n. pr. bibliotekarji, bodisi da hočejo spoznati lepo raven naše starejše kulture. Taka bibliografija mora biti seveda zanesljiva, posebno še, če hoče služiti tudi tujim interesom.

Badaličeva knjiga ima kratek uvod o naših prvih tiskarnah, o težavah, ki so ovirale tisk, in o rodoljubni zavesti starejših jugoslovanskih pisateljev. Zatem sledi bibliografski opis posameznih del, vsega 206 enot, a dodanih je še 28 romunskih cerkvenoslovanskih del. Na koncu je uporabljena literatura, seznam krajev, kjer so bila opisana dela natisnjena, seznam oseb in seznam podob. Te so med tekstom, vendar vsaka na svoji strani; vseh je 64, torej kar lepo število.

Jedro knjige so bibliografski opisi. V tem poročilu hočem upoštevati predvsem tiste, ki se tičejo slovenskih tiskov.

Prva slovenska knjiga je Badaliču Trubarjev Abecedarium (št. 54), v resnici pa je to bil Catechismus (št. 57); če je že citiral pri št. 57 Elzejevo izdajo Primus Trubers Briefe, bi bil to lahko izvedel od Trubarja samega na str. 44 te izdaje. O knjigi bi se bil bolje poučil, ko bi bil namesto Ilešičevega članka »Primož Trubar in njegova doba« (Trubarjev zbornik 1908) prebral prav zanesljivo bibliografijo slovenskih in hrvaških protestantov v Stöcklovem delu Die deutsch-slawische Südostgrenze des Reiches im 16. Jahrhundert (Breslau 1940). Pa tega dela sploh nikjer ne citira, kakor ne omenja Grafenauerja (SR 1951), ne Kidriča (JF 1921, 301), ne Zigona (SR 1954), ne Stöckla (Südostforschungen 1956), ki so se vsi nadrobno ukvarjali s prvo slovensko knjigo.

Ta prvi dejl tiga noviga testameta 1557 (št. 70) je znan v dveh izdajah, izmed katerih je ena z nemškim posvetilom, a druga brez njega (Rupel, Nove najdbe 11); to bi bilo treba vsekakor omeniti. Posamezni deli te knjige imajo poseben naslovni list in so se najbrž posebej vezali. Badalič je to upošteval pri Eni dolgi predgovori (št. 68) in pri Postili (št. 71), izpustil pa je Ta slovenski kolendar. Vendar je drugo izdajo koledarja, čeprav je izšla v sestavu novega testameta 1582, posebej navedel (št. 174).

Posebna bibliografska poslastica so značnice, ki jih uporablja B. Samo en zgled! Ta prvi dejl tiga noviga testameta 1557 (št. 70) ima značnico »Biblia (Evangelia & Acta Apostolica)«, Ta drugi dejl tiga noviga testameta 1560 (št. 75) pa »Testament Novi (II). Edidit P. Trubar.« Nadaljevanje pod naslovom Svetiga Pavla ta dva listi 1561 (št. 81) nosi značnico »Trubar Primož (Trad.)«, novo nadaljevanje Svetiga Pavla listuvi 1567 (št. 126) pa značnico »Paulus (sanctus)« in konec z naslovom Noviga testameta posledni dejl 1577 (št. 157) spet novo varianto »Testamentum Novum (slovenice)«. Za pet nadaljevanj istega dela pet različnih značnic!

Zanimivo je, kako je ravnal Badalič s poskusnimi listi. Pri glagolskem (št. 73) navaja za avtorja Primoža Trubarja, v resnici pa ga je sestavil in napisal Konzul; pri cirilskem (št. 80) je namesto avtorja navedel kar »List poskusni«, a tisto, kar je navedeno pri št. 108, vendar ni poskusni list, temveč azbučna tabla; čemu naj bi leta 1564, po treh letih tiskanja, izdali v Urachu poskusni list? O vsem tem bi se bil B. lahko poučil v člankih, ki jih je poročevalec napisal v Die Welt der Slaven 1957 in v beograjskem Bibliotekarju 1958.

Pri glagolskem poskusnem listu (št. 73) je treba omeniti še neko drugo Badaličevo posebnost. Pod avtorjevim imenom stoji v oklepaju »Proba glagolskog pisma«. Oklepaj kaže, da gre pač za bibliografsko opombo. A čemu je ta bibliografska opomba še enkrat napisana, in to v *glagolici*, ne morem uganiti. Nekaj podobnega se še večkrat ponavlja. Pri št. 78 (glag. Katechismus 1561), je značnica »Trubar Primož (Ed.)«, čeprav le-ta ni bil »editor«, temveč avtor izvirnika. A najlepše je, da sledi v *glagolici*: »Konzul Stefan Istrijanin iz Pingeenta. Katehis'mus'. Kniga u koi esu Artikuli karstijanske vere s' kratkim' iztumačenem' i edna predika, kroz Stipana Istrijana iztumačena«. Zakaj je to natisnjeno v glagolici? Morda je naslov? Ne, naslov to ni. O tem se B. lahko prepriča v knjigi sami, ki mu je na voljo v zagrebški Sveučilišni knjižnici; tudi v Bučar-Francevi bibliografiji lahko vidi, da to ni pravi naslov. Sam je navedel pravi naslov v transliteraciji: Katechismus. Edna malahna kniga, u koi esu vele potribni i prudni nauki itd. Ostane pač uganka, zakaj je nekakšen izmišljeni naslov v glagolici, za njim pa pravi naslov transliteriran v latinico. Takih čudnih naslovov je še več.

O površnosti priča naslednji lapsus: pod št. 127 je isto delo kakor pod št. 128, Trubarjeva Ena duhovska pejsen super Turke 1567, le da je pod št. 127 naveden ves naslov v izvirni grafiki po mojih Novih najdbah, pod št. 128 pa skrajšani naslov po Zgodovini slovenskega slovstva!

Kakor je tu iz ene knjige napravil dve, tako je B. pridružil k Svetiga Pavla listuvom 1567 (št. 126) novo, drugo izdajo (št. 137). Uganil sem celo, kako se je moglo to zgoditi. Elze govori v razpravi Gesangbücher (to razpravo B. tudi citira) o Trubarjevi literarni delavnosti leta 1567 ter pri tem navaja Svetiga Pavla listuve iz tega leta; zatem pa razpravlja Elze o pesmarici, prav tako iz leta 1567, in omenja, da je najbrž izšla v drugi izdaji 1570. Zaradi površnega branja je B. oboje pomešal ter tako prišel do druge izdaje svetopisemskega nadaljevanja Svetiga Pavla listuvi.

B. zna tudi iz dveh knjig napraviti eno. Pod št. 163 je naveden »Catechismus (cum Salomonis Proverbis)« iz leta 1579. V resnici pa je Dalmatin posebej izdal pesmarico (Ta celi katechismus, eni psalmi inu... pejsni 1579) in posebej Salomonove pripuisti (pregovore) 1580; ta tisk je zabeležen pod št. 166.

Zakaj navaja B. pod št. 171 nemško-slovenski katekizem med 1575 in 1582, ki ga po Kidričevi razpravi v Slaviji 1922 mirno lahko črtamo?

Zaradi površnega branja je B. uvedel celo nov tisk v bibliografijo: »Sapovedni list, ali razglas o novem vinskem davku, vgmajn sloveinski iesik stell-mazhen... z dne 17. oktobra 1570« (št. 140). Že mešanje starega in današnjega jezika v tem naslovu mora človeka presenetiti. V Drugem Trubarjevem zborniku je namreč B. našel popravek Marije Verbič k razpravi, ki jo je napisal St. Jug v Glasniku muzejskega društva za Slovenijo XXIII. Namesto da bi bil šel gledat razpravo, v kateri je *rokopisni* zaporedni list objavljen in tudi s podobo prikazan, je iz članka M. Verbič skonstruiral nov tisk in zanj tudi nov naslov. Dodal je kraj in letnico tiska: Ljubljana 1570 (!), čeprav v uvodu na str. 12 pravilno uči, da je prva tiskarna v Ljubljani začela delati 1575 (!).

Pri Otročji tabli (št. 168), ki jo je našel in opisal Kidrič, navaja kot najdišče »Tübingen: UB (?)«, in vendar je Kidrič v svojem poročilu, ki ga citira tudi B. (ČJKZ 1924), koj v prvem stavku povedal, da je ta tisk »v knjigi ljubljanske licejke«.

Pri št. 81 (Svetiga Pavla ta dva listi 1561) je naveden kot kraj tiska Urach namesto Tübingen. Pri št. 111 (Slovenska cerkovna ordninga) bi pričakovali tudi navedbo avtorja in navedbo Kidričeve monografije o tej najimenitnejši Trubar-

jevi knjigi. Namesto Confessio Augsburgica (št. 97) mora stati Confessio Augustana, nam. Polidor v. Montagne (št. 165) Polidor de Montagnana, nam. Andrea (št. 193) Andreae itd.

Potemtakem ni čudno, če je v knjigi tudi veliko tiskovnih (samo tiskovnih?) napak, kakor n. pr. *predhuor* (predguor), *merbule* (nerbule), *prudni nauku* (prudni nauki), *čítati* (čtati), *mit kurzer auflegungen* (mit kurtzen außlegungen), *V tubingu* (Utubingi), *in der Syrmischen Sprach* (in der Syruischen Sprach; tako večkrat!) itd. itd.

Se marsikaj bi se dalo povedati, tako n. pr. zakaj niso v bibliografskih opombah navedene faksimilne izdaje, ki jih imamo že lepo število; zakaj so našeta le nekatera najdišča, druga pa ne; zakaj so v seznamu literature dela, ki nimajo s knjigo nikake zveze, druga, zlasti novejša, pa so izpuščena; zakaj so podobe nekaterih naslovnih strani tako slabe itd. Menim pa, da navedeni zgledi zadoščajo. Kažejo, da je avtor — vsaj glede na slovenske tiske in tiste, ki so z njimi v zvezi — delal brez pravega sistema, da je površen, da slabo pozna novejšo vire in raziskave ter da tudi iz starejših ne zna pravilno črpati. Zamerimo mu tudi, da si ni ogledal tiskov samih. Pobrigal bi se bil vsaj za mikrofilme naslovnih strani, saj z njimi vsaka knjižnica rada postreže; ta ali oni tisk bi bil našel v Zagrebu, a v Ljubljani so v Narodni in univerzitetni knjižnici zbrani v izvirniku ali v fotografskih posnetkih vsi dosegljivi slovenski protestantski tiski. Človeka boli, ko vidi, da dajemo svetu tako slabe informacije. Boleti ga mora tudi to, da si nekateri upajo pisati o slovenskih literarnih stvarih, čeprav jih premalo poznajo, a se ne potrudijo, da bi se o njih poučili.

Mirko Rupel

Dragutin Simonović, BOTANICKI REČNIK. — Srpska akademija nauka. Posebna izdanja, knjiga CCCXVIII, Institut za srpskohrvatski jezik, knjiga 3; Beograd 1959.

Z velikim zanimanjem in malodane nestrpno smo pričakovali to že dolgo napovedano knjigo, ki naj bi poleg srbohrvaških zajela tudi slovenska in makedonska ljudska rasilinska imena. Mislim, da ni potrebno posebej naglašati, kako potrebna in važna bi bila takšna publikacija. Saj se z ljudskimi botaničnimi nazivi ne ukvarjajo samo botanik ali farmakolog, ampak tudi jezikoslovec, etnograf in kulturni zgodovinar. Kdor pa ima opravka z njimi, najsi bo že znanstvenik ali samo privatni ljubitelj, prevajalec, popularizator itd., vsak pozna težave, s katerimi se stalno srečuje na tem področju. Domača strokovna literatura je sorazmerno skromna, dokaj raztresena in včasih le težko dostopna. Podatki v velikih slovarjih pa niso tako pregledni, da bi omogočili hitro in zanesljivo orientacijo. Po navadi se je treba pri vsakem delu z rastlinskimi imeni zateči k tistim redkim botanikom, ki se ukvarjajo z rastlinsko sistematiko. Pri preverjanju mnogih ljudskih rastlinskih imen pa tudi njihovo znanje rado odpove. Zato je poseben botanični slovar kulturna potreba prvega reda in že vnaprej smo bili hvaležni Srbski akademiji znanosti, da je sprejela v svoj program tudi ta odgovorni načrt, ki more zrasti samo s sodelovanjem botanika in jezikoslovca, kar po navadi seveda ni združeno v eni osebi.

Simonovićev slovar je zajetna knjiga, ki obsega z uvodnimi poglavji preko devet sto strani velikega formata. Razdeljena je v matični del (okoli 500 strani) in v abecedne imenske registre v sedmih jezikih, ki so upoštevani pri stvarni razlagi. Poleg srbohrvaških, slovenskih in sem ter tja tudi kakšnega makedonskega rastlinskega imena so pri vsakem rodu ali celo pri pomembnejši vrsti

navedena tudi najbolj splošna in v literaturi največkrat uporabljena ruska, angleška, nemška in francoska imena, po navadi vsaj tri do pet. Rastlinski rodovi so urejeni abecedno, ne po botanični sistematiki, kar je za slovar verjetno najbolj primeren način. Upoštewane niso samo višje rastline, ampak tudi praprotnice, alge in glive, poleg domačih, v Jugoslaviji v tem ali drugem klimatskem pasu avtohtonih vrst, tudi različna eksotika iz cvetličnjakov in parkov, ki seveda nimajo domačih imen. Pri znanstvenih imenih rodov so v oklepajih navedene tudi starejše sistematične klasifikacije, kar utegne laiku koristiti, saj se n. pr. pri nas v znanstveni terminologiji rastlinskih imen razlikujeta med seboj že Cigaletovi in Pleteršnikov slovar, da novejša literature sploh ne omenim.

Kljub temu pa Simonović ni vedno dovolj pregleden. Slovenski *Ključ za določanje cvetnic* klasificira n. pr. slovensko *gadjak* »*Gelasia villosa*«; pri Pleteršniku je *gadjak* »*Scorzonera*«. Simonović rodu *Gelasia* ne navaja posebej, le pri rodu *Scorzonera* omeni v oklepaju tudi *Gelasia*. Ker pri tem nima tudi slovenskega sinonima *gadjak*, mi je vzelo skoraj uro časa za ugotovitev, da za vrsto *Scorzonera villosa* Simonović ne pozna nobenega slovenskega imena.

Gotovo bi bilo laiku ustrezno, če bi Simonović v abecednem seznamu rodov upošteval tudi takšne primere, kakor je n. pr. *Gelasia*, morda samo s kratko pripombo: glej *Scorzonera* ali kaj podobnega.

Ne mislim se dotikati botanične vrednosti Simonovičevega slovarja. To naj presodijo botaniki. Sama po sebi rastlinska sistematika v delu takšne vrste tako ne more biti nič drugega kakor samo bolj ali manj dostojna kompilacija. Vendar bi bilo treba opozoriti, da je zagrešil avtor tudi težje botanične spodrsrljaje. Sredozemska rastlina *Acanthus* ne uspeva nikjer v Sloveniji, niti v Primorju ne, in zato seveda ne more imeti nobenega slovenskega ljudskega imena. Simonović pa našteva kar tri, *dežen*, *diža* in *medvednik*. Prvi imeni sta sorodni z ruskim *djagil*, *djagel*, *degel*, *dzingel*, poljsko *dzięgiel*, *dzięgil*, ukrajinsko *djahel*, *djahyl*, *djahyl*, staro češko *děhel*, *děhyl*, kar pomeni v vseh severnoslovanskih jezikih »*Angelica*«, v slovenščini pa je bilo preneseno na vrsto »*Heracleum sphondylium*«. To je lahko razumljiva zamenjava, ker sta si rastlini dokaj podobni in sorodni. Nekaj popolnoma drugega pa je *Acanthus*, za katerega so Nemci umetno uvedli ime *Bärenklau*, kar je obenem tudi eden izmed sinonimov za *Heracleum*. Od tod nespোরазum, ki datira, ako se ne motim, v slovenščini iz Cigaletovega slovarja iz leta 1860 ter je pri Pleteršniku šele na pol popravljen. Morda je enak nespোরазum tudi pri srbohrvaških sinonimih za *Acanthus*, med katerimi je n. pr. *boršt* gotovo ista osnova kakor slovensko *bršč*, rusko *boršč*, poljsko *barszcz* »*Heracleum*«? Ne morem si pomagati, da pri geslu *Acanthus* zaradi slovenske sinonimike ne bi dvomil tudi v velik del srbohrvaške. Tam je zanimivo ime *premog*. V slovenščini je bilo *premog* ime nekega podzemeljskega demona in je bilo kasneje preneseno na zemeljsko oglje »die Steinkohle«. V Gorjancih pa srečamo tudi ledinska in hišna imena *Premožnik*, kjer je mogoče sumiti tudi kakšen neznan starejši botanični pomen.

Osnovni namen Simonovičevega slovarja ni kaka botanična klasifikacija rastlin, sicer ga ne bi izdal Inštitut za srbohrvaški jezik. Novejši botanični strokovnjaki so se že zdavnaj izneverili romantičnim načelom, rastlinska sinonimika je zanje samo stvar, ki moti. V svojih popularizacijah se samo trudijo, da bi se po možnosti le eno izbrano domače ime uveljavilo v strogo določenem obsegu pomena botaničnega rodu ali vrste. Ljudska rastlinska imena pa so se seveda razvila v čisto drugačnih pogojih; isto ime se lahko v enem samem, ne samo v različnih krajih uporabljala za različne vrste med seboj prav nič sorodnih rodov. Kakor izrazi za ljudsko anatomijo po svojem pomenskem obsegu

ne ustrezajo strogim anatomskim pojmom, se tudi ljudska rastlinska imena v vseh jezikih upirajo znanstveni sistematiki. Prav zaradi tega se je morala znanost zateči k mrtvim jezikom, grščini in latinščini, pri potrebah svoje strokovne terminologije. Takšnim mrtvim besedam je bilo mogoče dati novo, strogo opredeljeno pojmovno vsebino, v živih jezikih so pa nesporazumi na dnevnem redu in celo stoletni razvoj najbolj kulturnih jezikov ni mogel zgladiti terminoloških disonanc v živi rabi.

Ljudska rastlinska imena so svet zase. Ne smemo videti v njih nekakšen muzejski predmet, ker še vedno žive in se venomer porajajo nova. Niti približno ne vemo, koliko jih je. Kako presenečen je bil pred leti germanist profesor Mitzka, urednik nemškega lingvističnega atlasa, ko je iz odgovorov na vprašalnice ugotovil preko štiri tisoč nemških imen za *jeglič* (*Primula*). To se je primerilo Nemcem, ki so že najmanj sto let neprimerno bolj skrbno raziskovali svoj izrazni fond kakor Slovani. Saj je že leta 1937 začel v Berlinu izhajati H. Marzellov *Wörterbuch der deutschen Pflanzennamen* in težko je presoditi, koliko zvezkov bo še potrebnih, da bo to ogromno delo zaključeno.

Naše prilike so seveda bolj skromne. Večina južnoslovanskega gradiva je bila nabrana v času, ko so še prevladovali romantični odnosi do jezika in do narodnega blaga. V novejšem času pa se je razen farmakologov, ki so pri nabiranju zdravilnih zelišč potrebovali stikov z ljudstvom in lokalno botanično nomenklaturo, samo še izjemoma našel ljubitelj, ki je zapisoval ljudska rastlinska imena. Nismo pa imeli niti jezikoslovca niti etnografa, ki bi jim posvetil sistematično pozornost. To ni nič čudnega, saj so ljudska rastlinska imena eno izmed najbolj kočljivih vprašanj v jezikoslovju, snov, katere se bolj ali manj vsi bojimo ter se ji izogibamo, kjer in dokler moremo. Za študij rastlinskih imen je premalo samo jezikoslovno znanje. Potrebno je imeti več kot samo osnovne pojme o botaniki, a tudi o etnologiji in folklori, o ljudski medicini in magiji, o toksikologiji in prehrani, o razvoju obrti in materialne kulture. V problematiko rastlinskih imen je mogoče pronicati samo po principih »*Wörter und Sachen*«, vendar je razvoj znanosti pokazal, da tudi na tem področju, enako kakor na primer v imenoslovju, nobeno vprašanje ni rešljivo brez stalnega in intenzivnega sodelovanja jezikoslovja.

Vendar je v najnovejši slavistiki opaziti ponovno zanimanje za rastlinska imena, ki je po Rostafińskem na prelomu stoletja skoraj popolnoma zmrlo. Naj omenim iz zadnjih let samo monografije Machka in Moszyńskega poleg stotin drugih prispevkov, raztresenih po strokovni publicistiki. Današnjega slavista zanima skupni slovanski izrazni fond, pri katerem imajo tudi rastlinska imena važno vlogo, prav tako pa tudi kulturne usedline različnih predslovanskih plasti. Nič manjšo pozornost pa ne posveča stratigrafiji vsakega slovanskega jezika posebej, saj se je po preselitvi Slovanov vsak slovanski narod vsaj deloma vključil v neko novo kulturno območje. Toda čeprav smo Slovenci zašli v Alpe, Srbi in Hrvatje pa na Balkan, najdemo plast rastlinskih imen, ki je specifična samo za južne Slovane z Bolgari in Makedonci vred. Še daleč smo od tega, da bi pri kateremkoli problemu te vrste mogli reči zadnjo besedo. Isto velja za substratne, adstratne in superstratne elemente v vsakem južnoslovanskem jeziku posebej.

S kakšnim veseljem bi pozdravili skrbno in po sodobnih načelih urejeno zbirko doslej registriranih južnoslovanskih rastlinskih imen, ki bi domačemu in tujemu raziskovalcu olajšala dolgotrajno in naporno delo iskanja in brskanja po neštetihi virih. Toda že prvi, bežni pregled Simonovičevega slovarja nas v tem pogledu strahotno razočara. Zbral je res sorazmerno bogato sinonimiko imen

pri vsakem posameznem rastlinskem rodu, vendar je ostal slep in gluh za vse kriterije, ki jih takšna zbirka zahteva. Po navadi je vsakemu geslu pripojil tudi etimologijo latinskega ali grškega imena. Mnogim izmed teh razlag se pozna, da se jih sploh ni dotaknila etimološka literatura zadnjih osemdesetih let. Prepisane so iz kakšnega zelo starega botaničnega priročnika, kolikor niso izrodek bolnih možgan. Toda v strokovnih krogih po svetu bodo krožile anekdote, kakšne razlage je mogoče najti v lingvističnih edicijah najvišjih jugoslovanskih znanstvenih ustanov ne leta 1859, ampak leta 1959. Etimologijam imen *quercus*, *juniperus* itd. itd. se bo do solz grohotal vsak študent, ki je vsaj en semester poslušal primerjalno jezikoslovje. Nato sledi abecedni seznam domačih imen, ki so vsa transkribirana v cirilici, tudi slovenska. Razlikujejo se samo po tiskarskem tipu. Slovenska so podana v petitu. Tisto srbohrvaško ime, ki je splošno prevladalo v strokovni literaturi, je natisnjeno polmastno, ona, ki se šele uveljavljajo, v kurzivi, druga v normalni grafiki. Makedonska imena so označena s kratico *m.* v oklepaju. Pri vsakem srbohrvaškem imenu je v oklepaju s kratico označen botanik, ki je ime ali prvi rabil ali je ime vsaj prepisano iz katerega izmed njegovih del. Vsa imena so neakcentuirana, in samo izjemoma sem pri tem ali onem zasledil kratko lokalizacijo, n. pr. Istra ali severozahod.

Odpustimo avtorju cirilico in tistih nekaj mehkih č, saj je v indeksu slovenski abecedni seznam vendarle podan v latinici. Mnogo bolj važni so osnovni principi, po katerih je sestavljal svojo zbirko. Mehanično abecedno nizanje imen, celo takšnih z neznatnimi grafičnimi variacijami, samo otežuje preglednost. Povečini se sinonimika, navedena pri imenu botaničnega rodu, znova ponovi pri različnih vrstah (species). Vse to zavzame ogromno prostora na škodo drugih, važnejših podatkov. Nedopustno je, da Simonović ni upošteval arealov posameznih nazivov in tudi osnov. Pri mlajših metaforičnih imenih tipa *marijini laski*, *trava svete Lucije* in podobnih areal res ni važen. Takšna imena se po navadi spreminjajo od kraja do kraja in natančno zbiranje bi jih ugotovilo nešteto. Drugačna pa je situacija pri rastlinah, ki so kdaj v zgodovini imele kakršnokoli kulturno vlogo. Pri teh so pa areali imen po navadi bolj obsežni in se tisti imenski tipi mnogokrat znova pojavijo celo po nekaj sto kilometrskih presledkih. Ako vemo, da se n. pr. *Juniperus* na slovenskem severozahodu imenuje *borovica*, *borovičje*, *borovnica*, *borovinka*, enako tudi slovaško *borovec*, *borovka*, *borovniak*, *bórka*, *bor*, *bór*, *borica*, *borovica*, *borievka*, nas seveda zanima, v katerem pasu srbohrvaškega ozemlja se rabijo imena *borovica*, *borovnica*, *borovac*, *borovica* za »*Juniperus*«. Pri razmerju med osnovami **smerk-*, **smrk-* »*Picea*« in **smerč-*, **smrč-* »*Juniperus*« bodo vendar slehernega raziskovalca zanimala tudi razmerja med centralnoslovenskim *brinje* »*Juniperus*« in zahodnim *brina* »*Picea*« (v Julijskih Alpah), ali med srbohrvaškim *čapin* »*Picea*« (kje?) in istrskoslovenskim *čupin*, *čupinj*, *čopinj*, *čepinj*, *čiplin*, *fupinj* itd. »*Juniperus*«. Ker se zdi, da je ta osnova vendarle v neki zvezi z latinskim *herba Sabina*, ki pa je zašla v jezik drugače kakor *sbh. somina*, *savina*, slovensko *seven* itd., je strogo določen areal te osnove vendar prvo, kar bo vpraševal raziskovalec.

Če hočemo ugotoviti, ali sta sploh v kakšnem medsebojnem razmerju gotovo predсловansko slovensko *brančur* »*Juniperus*« (Podjuna — Mežica) in *brančin* (Posočje) s srbohrvaškim *brika* »*Juniperus*«, moramo vendar poznati areal tega imena že zato, da lahko dialektološko ugotovimo izhodni vokalizem.

Isto velja tudi za celo vrsto drugih imen. Celo med nekaterimi variacijami istih osnov so strogo začrtane meje, n. pr. med *b₇z₇* »Sambucus nigra« in *b₇zg₇*. Iz južnoslovanskih krajevnih imen se lahko prepričamo, kako stare so te meje.

Vsi boljši starejši zapisovalci so beležili lokalizacije rastlinskih imen. Enako tudi slovarji, kjer je areal imen mnogokrat že vsaj približno nakazan. Dances, v dobi, ko postajajo lingvistični atlasi in besedna geografija osrednji problem slavistike, izda Inštitut za srbohrvaški jezik edicijo, ki se ji dozdevajo vse te potrebe popolnoma odveč!

Če bi bilo Simonovičeve ekscerpiranje še tako vestno in popolno, ne bi mogli biti z njim zadovoljni že zaradi naštetih pomanjkljivosti. Toda Simonovičeva zbirka ni in niti noče biti popolna. Že v uvodu pravi avtor: »Veliko število rastlin ima isto ime v makedonščini in v slovenščini kakor v srbohrvaščini. Da bi se izognili ponavljanju istega izraza, so vsa skupna imena navedena samo za srbohrvaščino.«

To je nezaslišan princip. Iz južnoslovanskega botaničnega slovarja se torej raziskovalec ne more prepričati, če so imena, kakor so n. pr. *smreka*, *sporiš*, *limba*, *šaš* poleg stotine drugih tudi slovenska in makedonska. Ta princip je več kot nesmiseln. Tako reši n. pr. slovensko ime *dob* poleg srbohrvaškega *dub* samo slovenski refleks za nazal, ime *breza* pa poleg srbohrvaškega *breza* samo pridevniki *breza pritlikava*, *breza puhasta*, *breza severna* za različne vrste *Betula*! Postane pa (namreč princip) naravnost provokacija v primerih, kakor je n. pr. pri *skorocel* »*Achillea millefolium*« (splošno slovansko *Plantago*), kjer odpade zaradi srbohrvaškega regularna oblika slovenskega imena, ostanejo pa dialektične tvorbe tipa *korocelj*, *koroncelj*, *korancelj*, *skorejca*, *škaruncelj*, *škoroncelj* itd.

Primerov te vrste je na stotine. Brez pomena je, navajati jih še več, ker gre za dosledno izveden princip. Zahtevamo pa od Srbske akademije pojasnila, kako se je moglo uveljaviti takšno stališče, ki spominja na metode avstrijskega vindišarstva! Ako je avtor ustregel želji založnice, je seveda vsaka beseda odveč. Ako pa je storil to na lastno pest, je dokazal svoje nerazumevanje in nepoznanje osnovnih principov takšnega dela.

Iz celotnega duha Botaničnega rečnika bi se dalo sklepati, da je zadnje mnenje bliže resnici. Tako navaja Simonović, da je za slovenska ljudska rastlinska imena ekscerpiral Barleta, Bevka, Benkoviča, Bega (Naše gobe), Pleteršnika in seveda tudi Šuleka. Vendar se lahko hitro prepričamo, da to ni res. Pleteršnika sploh ni ekscerpiral, kvečjemu je včasih pri njem kontroliral kakšen drug podatek. Ako bi ga boljše poznal, bi moral postati pozoren na imena, kakor je slovensko *matprika* »*Viburnum lantana*«, že zaradi tega, ker dopolnjuje dokaj temno srbohrvaško imensko družino *veprika*, *lemprika*, *leprika*, *meprika* »*Viburnum tinus*«. Poznal bi *repincelj* »*Valerianella*« in »*Veronica beccabunga*«, poznal bi ime *stréla* »*Sagittaria*«, ki je za ta rod najbolj razširjeno v slovanskih jezikih. Ne bi prezrl n. pr. sinonima *kozji preslec* »*Evolvum*«, iz katerega je neprimerno laže rekonstruirati izhodišče imena kakor iz citiranih *presnec* in *prosmic*.

Osnova je *preslen* »vreteno«, kot je latinsko *fusarius* < *fusus* »vreteno«, prim. nemško *Spindelbaum*. Ali so imena pri drugih slovanskih narodih kakor sbh. *bršlenka*, rusko *brusklen* poleg *brusklet*, *beresklet*, staro češko *brsniel*, poljsko *przmiel* itd. samo različne variacije te osnove, kakor misli Machek (Naše Reč XXXIV 89 in Jména 141), je težko reči. Pri ljudskih rastlinskih imenih so različne ljudske etimološke variacije in križanja različnih osnov zelo pogosten pojav, ki zahteva preciznega študija. Zato upravičeno zahtevamo od takšnih

imenskih zbirk, da bodo upoštevale vse imenske variante neke določene osnove, kar jih je znanih iz dosedanjih objav, saj ni mogoče naprej slutiti, katere bodo važne za rekonstrukcijo izhodišča.

Precizno ekscerpirani Pleteršnik bi znatno dopolnil Simonovićevo gradivo. Lahko pa je dokazati, da je tudi z drugimi, strožje botaničnimi avtorji ravnal dokaj svojevoljno. Tako pozna Barle za rod *Peucedanum* slovensko ime *smled*, ki sem ga zaman iskal pri Simonoviću. Gotovo ga ni izpustil zaradi srbohrvaške oblike imena *smudnjak*, saj je izpuščal samo grafične enakosti. Slovensko *smled* je za jezikoslovca izredno zanimivo, ker priča za izhodno obliko **smeld-*, medtem ko češko *smldník*, poljsko *smłód*, *smłid*, ukr. *smoud* enako kot srbohrvaško *smudnjak* kaže na **smld-*. Takšni podatki so vendar bistvene važnosti za nadaljnje raziskovanje te dokaj skrivnostne osnove, ki je verjetno sorodna z nemškim *Smilge* »*Peucedanum*«. Litavsko je *mėldas* poleg *mėldà* »*Juncus*. *Scirpus*«, litavsko in lotiško *smigla* pa »*Aira*. *Deschampsia*. *Molinia*«, nemško *Schmale*, *Schmeel*, *Schmüle* »*Molinia*« in *Schmiele*, *Schmälche* »*Deschampsia*«. K temu je treba pristeti še češko *smrdí*, *smrděnka* »*Molinia*«, staro češko *smldie* »neka vodna rastlina« poleg *smudenka*, *smuděnka*, *smrděnka* »metla za čiščenje žita«, *smrdooka* »vrša iz protja«, slovaško *smudič* »iz protja pleten naslanjač«, staro poljsko *smilz* »*Aira*. *Deschampsia*« (gl. Machek, *Naše Reč* XXX 61; *Jména* 292 in 164; *Etymologický slovník* 459). V slovenščini poznamo ob Muri *cmôlje*, *cmûlje* poleg *smûdje*, *smûdika*, *smûdovec* »*Juncus*« z nemogočo razlago pri Streklju (*JA* XXVIII 497) in Vasmerju (*REW* II 6) kljub slovenskemu *cvôlina* »*Cicuta virosa*«, srbohrvaško *cvôlika* »*Conium*. *Laserpitium*« < **stôpolz*, **stôbolz* »steblo«. Poleg tega je tudi slovensko krajevno ime *Smolno* pri Poljanah pisano 1291 *Smoldin*, 1485 *Smelldin* (M. Kos, *STL*), zato je tudi koroško *smôlje* »*Juniperus*« bolj verjetno iz **smldje* kakor iz *smola*. Drug slovenski sinonim za »*Juniperus*« v Julijskih Alpah je *smrlin*, *smrlinje*, *smrlina*, *smrinje*, *smrina*, kar najdemo tudi v srbohrvaškem *smrlj*, *smrljika*, *smarljika*, *smrdljika* »*Pistacia*« in *smrljika*, *smurljika*, *smarljika*, *smrdljika*, *šmarljika* »*Cercis*«. Zdi se, da so te osnove med seboj sorodne.

Takšen majhen ekskurz v problematiko neke osnove nam pokaže, kako važne so vse variacije imen, in da Simonovićev Rečnik s svojim gradivom ne more nadomestiti raziskovalcu tistih starejših virov, ki jih navaja med literaturo in jih je baje izčrpal v teku dvajsetletnega sistematičnega dela. Nihče ne zahteva, da bi sam reševal težke in komplicirane lingvistične probleme. Dovolj bi storil, ako bi zbral imena tako, da bi lahko koristila znanstvenemu raziskovanju doma in v tujini, kjer so viri za južnoslovanska rastlinska imena še mnogo teže dostopni. Tako pa je potrebno za vsak njegov podatek odpreti celo vrsto knjig, med njimi tudi vse tiste, ki jih Simonović citira, preden dobimo dovolj zanesljiv pregled nad variacijami osnov, njihovimi areali, pomenskimi prehodi, križanji in analogijami. Raziskovalec, ki bi se opiral na Simonovićev Rečnik, bi se samo osmešil.

Vprašujemo se, kaj je hotel doseči Simonović s svojim slovarjem. Če je hotel samo prevajalcem iz ruščine, angleščine, nemščine in francoščine v srbohrvaščino olajšati delo, je zbral veliko preveč sinonimov. Omogočil je s tem morebiti tudi tujim prevajalcem lažjo orientacijo. Za slovenščino in makedonščino pa tudi to ne velja, še manj pa za medsebojno prevajanje v okviru južnoslovanskih jezikov. Samo za takšno rabo pa je Botanični rečnik preobsežen in predrag. Uvrstiti ga moramo med tiste publikacije, pri katerih je cena v obratnem sorazmerju z njihovo vrednostjo.

Zdi se, da je Simonović stalni sodelavec Inštituta za srbohrvaški jezik pri Srbski akademiji znanosti, ker je naveden tudi v uredniškem kolektivu novega *Rečnika srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika*, katerega prva knjiga je tudi nedavno izšla, in bo verjetno še obsežnejši kot je nedokončani Rječnik zagrebške akademije. Primerjal sem nekatere podatke o rastlinskih imenih v Rečniku z Botaničnim rečnikom. Tam so tudi botanični nazivi akcentuirani in pri vsaki imenski varianti so viri podani z neprimerno večjo natančnostjo. Pri najbolj znani varianti pa so nanizana tudi vsa srbohrvaška sinonima. Po številu variant se oba Rečnika ne ujemata dosledno, verjetno zaradi tega, ker so za veliki Rečnik ekscerpirani tudi drugi, nebotanični viri. Vendar razlike niso bistvene. Presenetile so me pa v velikem Rečniku opombe takšne vrste, kakor je n. pr. pri *âpta* (âpta) »Sambucus ebulus« navedba v oklepaju »grč. *aktea*«. Sodeč po nekaterih drugih geslih, naj bi bila to etimologija. Ker je srbohrvaško *apta* prav tako kakor številne druge variante te osnove sorazmerno še dokaj regularen refleks za praslovansko **chabz* *tz*, **chz* *bz* *tz* enako kakor slovensko *hebet*, *hebed*, *hebat*, *habat*, *hobet*, *hbet*, *hmet* in čelo *hitovina* (**chz* *bz* *topina*), češko *chebdí*, poljsko *chebd*, *hebd*, slovaško *chabda*, *chabdie*, *chabz*, *chabza*, *chabzda*, *chabzdíe* itd., vse »Sambucus ebulus«, so takšne opombe v Rečniku več kakor nesmiselne in lahko zelo škodujejo ravni slovarja, ki je plod šestdesetletnega dela beograjske slavistike. Priporočil bi redakciji, da se v nadaljnjih zvezkih takšnim opombam raje izogne, osvoji pa, kolikor je to še mogoče, stare, dobre principe slovarjev devetnajstega stoletja, ki so pri rastlinskih imenih povsod, kjer je bilo to mogoče, beležili tudi areale ali vsaj krajevene lokalizacije. Vsak podatek takšne vrste, ki bi dopolnil naše dosedanje, še dokaj skromno in približno poznanje arealov osnov in njihovih semantičnih funkcij, bi bil dragocen za slavistiko.

V obeh delih, v Botaničnem rečniku in v velikem Rečniku se nam torej D. Simonović predstavi kot marljiv zbiralec srbohrvaških rastlinskih imen, ki pa ni dorasel zahtevam znanstvenih edicij. Ni mi prijetno to povedati. Vse akademije v Jugoslaviji so bile zaradi pomanjkanja kvalificiranih znanstvenih kadrov prisiljene pritegniti številne amaterje za realizacijo svojih velikih načrtov. Včasih so jim celo prepustile vodilne, samostojne vloge. Primer Simonovičevega Botaničnega rečnika je zares mučen. Če takšni amaterji ne delajo nič, kar je regularen pojav, je vse v redu, če so pa prizadevni in ustvarjalni, kakor je Simonović, mora njihovo delo prej ali slej sprožiti ostre proteste in javno negodovanje, ki umaže sloves inštitucije. To je njihova tragična krivda.

F. Bezljaj

FRANKU WOLLMANOWI K SEDMDESATINAM. Sborník prací. Vydala Brněnská universita, filosofická fakulta. Praha 1958.

O slovesu Franka Wollmana v slavističnem svetu priča zajeten zbornik, ki ga je v počastitev njegove sedemdesetletnice izdala Filozofska fakulteta v Brnu. Med imeni dolge vrste piscev, ki so prispevali članke in razprave, prevladujejo seveda domača, češkoslovaška, med tujimi sodelavci pa so zastopniki vseh slovanskih držav in nekaterih drugih slavističnih centrov.

Tematika zbornika se ravna po glavnih treh območjih jubilarnega znanstvenega dela: literarna zgodovina s poudarkom na skupnih vprašanjih slovanskih književnosti z medsebojnimi stiki in vplivi, folkloristika in dramatika.

Nekaj gradiva prinaša zbornik iz jugoslovanske problematike ali se je vsaj v kaki zvezi dotika. Tega niti ni tako malo in to tudi ni naključje. Wollman sam je posvečal po prvi svetovni vojni mnogo pozornosti našim problémom. Zato je pri nas dobro znan in tudi cenjen. Poleg tega je kot profesor pridobil med znanstvenim naraščanjem nekaj ljudi, ki proučujejo jugoslovansko-češko-slovaške zveze in vplive v literaturi in na drugih področjih kulturnega življenja. In tako je razumljivo, da obravnava v zborniku, ki je posvečen Wollmanu, vrsta člankov ta vprašanja in da so avtorji Čehi, Slovaki in Jugoslovani, pa tudi drugi. To so: Ján Stanislav: *Zo slovensko-južnoslovanskih súvislostí*; Viktor Kudělka: *Kollárova koncepcie slovanské vzájemnosti v jazykové literárním obrození Slovinců*; A. Schmaus: *K. Herloszsohn und die serbische Volksdichtung*; R. Kovijanić: *Duro Daničić u Bratislavi*; Jiří Skalička: *Fran Levstik a Jan Legó*; Andrej Mráz: *Z prenikania juhoslovanskej tematiky do slovenskej literatúry*; Marja Boršnik: *Petr Bezruč med Slovenci*; M. B. Chleborád: *České cestopisy po Jugoslávii mezi dvěma válkami a Wollmanův přínos*; Arturo Cronia: *Un motivo boccaccesco nella poesia popolare serbo-croata?*; Richard Pražák: *Maďarské obrození a srbská lidová poesie*; Vladimír Murko: *Vzpomínky na cesty Matyáše Murka za jihoslovanskou epikou*, in Josip Badalić: *Česka i slovačka drama u hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu*.

Da so kulturni stiki med Slovenci in Čehi še vedno predmet zanimanja tudi na oni strani, priča prispevek V. Kudělke o Kollárjevem vplivu na Slovence in J. Skalička o stikih Levstika z Janom Legom. Za obema člankoma slutimo Wollmanovo direktno ali indirektno pobudo. Wollmana že daljši čas zanima prerodno obdobje, o čemer govori vrsta njegovih razprav,¹ na Legovo delovanje med Slovenci pa je opozoril v nekem svojem starejšem članku, na katerega se Skalička tudi sklicuje.²

V. Kudělka, ki se je pred tem ukvarjal s sorodnim problemom,³ je strnil dosedanja dognanja pretežno slovenskih avtorjev v pregleden članek in skušal odgovoriti na vprašanje, kolikšen je delež Kollárja kot pesnika in ideologa slovanske vzajemnosti pri Slovencih do sredine 19. stoletja. Pravzaprav govorita o tem zadnji dve poglavji, medtem ko podajajo prva nekaj značilnosti slovenskega prerodnega gibanja in literature v prvih desetletjih 19. stoletja, kratko oznako dotedanjega kulturnega sodelovanja med Slovenci in Čehi ter Kollárjev odnos do Slovencev. V primeri s tistim, kar je bilo do zdaj napisanega o vplivu Kollárjevih idej med Slovenci, je Kudělkov članek korak naprej v tem, da vnaša v problem več ideološke jasnosti.⁴ V prvi vrsti ga je zanimal odmev Kollárjevih idej v Prešernovem krogu. Za izhodišče mu je služil Kidričev članek *Osnove za Kollárjev vpliv pri Slovencih do 1852*.⁵ Tu zbrano gradivo, ki še vedno čaka podrobnejše obdelave (deloma je to storil Petretov *Poizkus*

¹ Předchůdci Dobrovského. *Slavia* 1954, 413—426. — Josef Dobrovský a jazykové literární obrození u Slovanů. *Sborník prací filosofické fakulty brněnské university, řada literárněvědná*, 1955, 5—40. — Lidová slovesnost v jazykové literárním obrození Slovanů. *Slavia* 1956, 555—584. — Slovanství v jazykové literárním obrození Slovanů. *Brno* 1958. — Prim. tudi članek O. Berkopca s podrobnejšimi navedbami o jubilantovem delu in o zborniku v NO 1959, št. 3.

² Československo-jihoslovanské styky kulturní do války. *Československo-jihoslovanská revue*, 1934, 153—159, 172—177.

³ Z jugoslávské literatury o ilyrismu. *Slavia* 1958, 489—505.

⁴ Poglobljeno sintetično študijo, ki obravnava Kollárjevo vlogo pri vseh jugoslovanskih narodih, je objavil v *Slavii* 1959, 224—242.

⁵ V zborniku *Slovanská vzájemnost*. Praha 1938.

ilirizma pri Slovencih), predvsem ugotavlja priložnosti, ki so se ponujale Kollárju, da si razširi svoje znanje o Slovencih, ter opozarja, v kateri smeri je treba iskati sledove njegovega vpliva.

Naj izrabim priložnost in dopolnim to Kidričevo gradivo z nekaterimi svojimi izpiski. Kidrič se upravičeno čudi, da si Kollár niti v letih 1849–1852, ko je bil profesor slovanskih starožitnosti na dunajski univerzi, ni ustvaril globljih osebnih zvez s Slovenci. Možnosti za to bi seveda bile in jih Kidrič nekaj tudi navaja. Tem bi lahko dodali epizodo iz 1849, ko je bil Kollár član komisije za sestavo pravno-politične terminologije za slovanske jezike v Avstriji. V komisiji so bili tudi trije Slovenci, Miklošič, Cigale in dr. Matija Dolenc.⁶ Neko poročilo celo pravi, da se je komisija, potem ko je končala svoje delo, še enkrat zbrala v veseli družbi, kjer so med drugim štirje mladi slovenski pevci zapeli nekaj naših pesmi. Kollárju, ki je bil tudi navzoč, so bile baje zelo všeč.⁷ Terminologija, ki jo je sestavila ta komisija, naj bi potem izšla v obliki slovarja za vsak slovanski jezik posebej. Andrej Einspieler pa se je začel v imenu celovških rodoljubov javno zavzemati za en sam slovar, ki naj bi združeval pravno-politično izrazoslovje vseh avstrijskih slovanskih jezikov, s čimer bi se manifestirala Kollárjeva zamisel slovanske vzajemnosti.⁸ Einspieler je pozval Kollárja, naj to na pristojnem mestu tudi doseže. Nedolgo zatem je dunajski dopisnik »Slovenije« sporočil, da sta dr. Dolenc in Kollár v resnici prodrli s takim slovarjem za izdaje v jugoslovanskih jezikih, medtem ko pri ostalih to ni bilo mogoče, ker so šli že v tisk.⁹

Kollár je bil za slovanske rodoljube imenitna osebnost in se po prihodu na Dunaj pač ni mogel ubraniti vabilom, da pride mednje. Težko si je misliti, da bi ob takih priložnostih Slovenci manjkali. Mogoče je bil kak naš rojak tudi v tisti družbi »Čehov, Moravanov, Slovakov in Jugoslovancov«, ki je spomladi leta 1849 prebila s Kollárjem nekaj uric.¹⁰ — Najbolj brez pridržka so sprejemali Kollárjeve ideje izobraženci na Štajerskem in Koroškem. V teh pokrajinah je je bila povezanost sicer dokaj šibkim kulturnim centrom v Ljubljani najohlapnejša in torej sredobežne težnje najmočnejše, zato pa misel na veliko slovansko družino, v katere zavetju so videli rešitev pred napredujočo germanizacijo, tem vabljivejša. V Gradcu, takratnem kulturnem središču štajerskih Slovencev, so se rodoljubni slovenski bogoslovci po vsej verjetnosti obrnili na slavnega pesnika, ki je tedaj živel v Pešti, s prošnjo, da bi jim poslal katero izmed svojih publikacij. Knjižnica slovenskih bogoslovcev v Gradcu je namreč leta 1844 prejela od avtorja v dar knjige »Sláva bohyně a původ jména Slavův čili Slavjanův«, »Čítanka«, »Cestopis do Horní Italie« in morda še kaj.¹¹ — Macuna pa je Kollárjeva poezija tako navdušila, da jo je hotel pritegniti v svojo »Jugoslavjansko krestomatijo«.¹² — V ljubljanskem semenišču so imeli spis o vzajemnosti in tu je sredi 40ih let prišel v roke Andreju Zamejcu.¹³ — Tisti, ki o avtorju teh knjig in brošur niso vedeli ničesar, so 1851 lahko dobili prve nje-

⁶ Celj. Slov. Novine 1849, 137.

⁷ Sja 1849, 395.

⁸ Prav tam, 378.

⁹ Prav tam, 395. — To je bila Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Österreichs. Deutsch-kroatische, serbische und slovenische Separat-Ausgabe. Wien 1853. Intervencija je torej samo delno uspela.

¹⁰ Prav tam, 110.

¹¹ N 1844, 207.

¹² Celj. Slov. Novine 1849, 120; Sja 1849, 232.

¹³ Marn. Jez. XXX, 39.

gove življenjepisne podatke iz slovenskega vira.¹⁴ Ko pa je Kollár na začetku leta 1852 umrl, so »Novice« in »Slovenska Bčela« s številnimi noticami izkazovale pokojniku več pozornosti, kot so je bili za njegovega življenja vsi Slovenci deležni od »očeta slovanske vzajemnosti«. »Slovenska Bčela« je prinesla na str. 90 celo *Zalospév slavnemu pěsniku Jan Kolaru* v devetih petvrstičnih kiticah.

Tudi v naslednjih letih in desetletjih lahko še zasledimo odmev Kollárjevih idej pri Slovencih. Vendar, če izvzamemo področje slovanske davnine, kjer pa je mogel s svojimi blodnjami poleg Davorina Trstenjaka komaj še koga prepričati, je kasneje čedalje težje ugotavljati direkten vpliv njegovih idej. Večinoma so šle z novimi časi in novimi potrebami v pozabo ali pa so jih prilagodili spremenjenim razmeram. Kot pesnik pa avtor »Slávy dcere« že prej ni imel za nas posebnega pomena, če ne štejemo nekaterih pesniških rekvizitov pri opevanju slovanstva.

Medtem ko je Čeh Dobrovský s svojimi stvarnimi pobudami, temelječimi na dobrem poznanju naših razmer in možnosti, napravil našim prerodnim prizadevanjem nemalo uslug, in je bila moralna pomoč, s katero je drug Čeh, Čelakovský, podprl Prešerna, dobrodošla v zadušljivem ozračju provincialnega mesta, pa so Kollárjeve ideje Slovincem več jemale kakor dajale. Kollárjev delež v jezikovno-literarnem prerodu Slovencev še ni natanko odmerjen. Razvojnih zakonitosti slovanske družbe kajpada te ideje niso mogle spremeniti, med rodoljubno inteligenco pa so povzročile mnogo zmede. Nič čudnega ni, da je praksa izobražencev prej ali slej postavila na trdna tla slovanske stvarnosti, le njih manjši del je obvisel osamljen v sferi jalovih sanjarij. Kljub nedemokratskim in nerealnim postavkam, ki jih je Prešernov krog tako odločno zavrnil, pa je imela ideja slovanske vzajemnosti veliko pozitivno vlogo v procesu slovenskega narodnega prebujanja. Zlasti velik pa je njen pomen — doslej še ne v celoti in po pravici ocenjen — za slovensko kulturno orientacijo. Za to seveda ne gre hvala samo Kollárju, ki je le eden izmed ideologov in propagatorjev slovanske vzajemnosti. Slovanska ideja je odpirala slovanski kulturi širša obzorja. Iztrgala jo je iz enostranske avstrijske in sploh zahodne usmerjenosti in ji v vseh nadaljnjih obdobjih dajala tudi izraziti slovanski pečat. Brez ideje slovanske vzajemnosti si je komajda mogoče misliti, da bi tako neznamen, nesvoboden in v razvoju oviran narod, kakor je bil slovenski, našel v sebi toliko sil, da bi se povzpел nad kulturno območje, ki mu ga je določal avstrijski državni okvir.

Skaličkov članek *Fran Levstik in Jan Lego* osvetljuje na osnovi njune korespondence, predvsem dvanajstih Legovih pisem, ki jih hrani naša NUK, in Legove zapuščine v Pragi, zveze med obema prijateljema. V teh zvezah se kažejo nekatere konkretne manifestacije slovanske vzajemnosti, ki so se spričo krepitve nacionalnih elementov v gospodarstvu in v razmerah ustavnih svoboščin v 60ih in 70ih letih izražale že precej drugače kakor še sredi stoletja. V tem obdobju je manj razmišljanj o jezikovnih vprašanjih in zahtev po zbliževanju slovanskih »narečij«, več pa namigavanje na politični panslavizem, ki so mu različne družbene plasti dajale različno vsebino. Ozaljšani s slovanskimi gesli, so se začeli poslovni, politični in kulturni stiki med Slovenci in Čehi živahno razvijati. Med tistimi, ki so se iz iskrenega slovanskega rodoljubja trudili za zbližanje obeh narodov, prepričani, da s tem po svojih močeh prispevajo k združitvi vsega slovanstva ali vsaj njegovega avstrijskega dela nekje v bodočnosti, je bil gotovo eden najagilnejših češki uradnik Jan Lego, ki je

¹⁴ SB 1851, 25—26.

v letih 1857—1862 služboval v Kamniku, Ljubljani in Trstu, 1873 pa se je mudil na Bledu. Jiří Skalička, ki je pred nekaj leti raziskal Levstikovo bivanje v Olomoucu na podlagi arhivskega gradiva,¹⁵ je v članku o Levstiku in Legu prikazal skrb in napore pionirjev češko-slovenskega sodelovanja. Ni dvoma, da bi s podrobnejšim raziskovanjem takih stikov, zlasti tudi Legovega deleža pri tem, napravili uslugo naši kulturni zgodovini.¹⁶

V članku *Petr Bezruč med Slovenci*¹⁷ govori Marja Boršnik o prvih informatorjih, ki so nam predstavili pevca »Šlezjskih pesmi«, ocenjuje in vzporeja prevode slovenskih prevajalcev, ki se jih je v pol stoletja nabralo že kar lepo število, in išče sorodnih misli in razpoloženj ter vplive šlezjskega barda pri Cankarju, Župančiču, Gradniku, Albrechtu, Tancu-Čulkovskem in Kosovelu.¹⁸

Poleg teh člankov je v Wollmanovem zborniku za slovenista zanimiv pasus v prispevku Jaroslava Batuška *Slovanská otázka v Holomouckých novinách*. Na strani 231 avtor mimogrede omenja, da je bil sourednik Holomouckih novin Jan Helcelet »iskren častilec Kollárjeve poezije in celo njegov učenec v nekaj samostojnih pesniških poskusih, da je občudoval Karadžićeve Junaške pesmi in da si je prevedel zvežčič verzov Franceta Prešerna«. Pisec članka mi na vprašanje, ali lahko pove kaj natančnejšega v zvezi s tem prevodom Prešerna, sporoča, da je podatek vzel iz študije Jana Kabelíka v ediciji *Korespondence a zápisky Jana Helceleta*, Brno 1910. Ker te knjige ni v Ljubljani, podajam tu v prevodu tisto mesto iz Kabelíkove študije, na katero se je opiral J. Batušek in mi ga ljubeznivo posredoval: »V poznejših letih je Helcelet opustil pesnikovanje, četudi je ravno kot zrel mož rad užival zlasti lepote klasikov starega veka. Sočna poezija Fr. Prešerna (1800—1849), ki je osvojila že Čelakovskega, ga je tako navdušila, da si je za privatno potrebo napravil prevod njegovih 'Poezij' (po ljubljanski izdaji iz leta 1866), ki je ohranjen na 160 straneh male 4^o, vezan. Helcelet si najprej naznačil obseg originala in shemo rim, nato pa sledi prevod pesmi v prozi, čimbolj dobeseden, ker se mu je zdelo, da je le tako mogoče 'zadovoljivo podati mojstrsko formo in vsebino originala', česar po njegovem mnenju svoboden, pesniški prevod često ne doseže. Danes seveda ne mislimo več tako.«

Sklicujoč se na Kabelíka, J. Batušek hkrati sporoča, da je Helcelet prevedel tudi Vrazovo pesem »Traži a dat će ti« iz zbirke *Gusle i tambura*. To je edini Helceletov pesniški prevod, ki je bil objavljen. Izšel je v brnskem listu »Týdenník« 2. marca 1848. Ta Vrazova pesniška zbirka je leta 1845 izšla v Pragi in je torej kaj lahko prišla navdušenemu Slovanu v roke. Vse, kar bi nas zanimalo v zvezi s prevodom Prešerna, pa mora ostati vsaj za zdaj brez odgovora. Batušek v omenjenem sporočilu samo domneva, da bi utegnil biti zvežčič v domačem arhivu Helceletovega vnuka, magistra farmacije Mojmirja Helceleta v Brnu. Aprila letos pa je M. Helcelet umrl in ker še ni odločitve o usodi tega arhiva, bo treba nekoliko počakati. Prešernov prevajalec Jan

¹⁵ Fran Levstik v Olomouci 1854—1855. *Slavia* 1951, 323—335.

¹⁶ Primerjaj n. pr. članek Dragotina Cvetka: »Stiki Jana Lega s slovensko glasbo.« *NSd* 1955, 916—929, 1080—1084.

¹⁷ Ponatis v *NO* 1959, št. 1.

¹⁸ Kot zanimivost naj omenimo, da je A. Srebotnjak uglasbil Bezručovo pesem »70.000«.

Helcelet (1812—1876), doktor medicine, moravski buditelj in politik,¹⁹ je bil profesor gospodarstva in prirodoslovja na olomouški univerzi in brnski tehniki. V javnem življenju je začel vidneje nastopati 1848. leta. Udeležil se je slovanskega kongresa, ki je bil tisto leto v Pragi. Kot urednik ali sourednik več listov na Moravskem je bil močna opora moravske slovanske stranke in je bil 1861 izvoljen v dunajski parlament. Kot človek velike kulture in široke razgledanosti je bil znan tudi v praških literarnih krogih. Leta 1851 se je intimno zblížal z Boženo Němcovo, toda njuna že tako redka srečanja so kmalu prenehala.

Da se je neki Čeh sebi v veselje lotil prevajanja Prešerna, je sicer zanimivo, še zanimiveje pa je, da je verjetno že pred Helceletom še en Čeh prav tako v prozi prevedel zvezek Prešernovih pesmi. Hrani ga rokopisni oddelek NUK v Ljubljani (sign. mg. 510), kamor je prišel iz arhiva Slovenske Matice. Zvezek je brez vsakršnega ovitka in obsega 118 strani prevoda, ki sta mu dodani 2 strani slovarčka, oboje v formatu velike 8°. Prevod ima naslov »Básně páně Doktora Františka Prešerna«, prevajalec ni znan. Za predlogo mu je služila izdaja *Poezij* iz leta 1847. Preveden je ves tekst od motta k *Poezijam* do opomb h Krstu pri Savici. Pri vsakem naslovu je navedena stran, na kateri se pesem nahaja v originalu. Prevod sam, ki je, kot rečeno, v prozi, je zelo natančen, v oklepaju pa je pogosto svobodnejša, duhu češkega jezika ustrezajoča inačica, redkeje nemški izraz. Včasih je prvotni prevod prečrtan in pripisan boljši z drugačnim črnilom, toda z isto roko. Slovarček je slovensko-nemški, v enem primeru je dodan še italijanski pomen. Tolmačene niso le posamezne besede in fraze, ampak tudi celi verzi. Tekst je pisan z značilnostmi češkega pravopisa izpred leta 1849 (w, au, i za v, ou, s). V zvezek je vložen list z izvlečkom iz neke oporoke, napisane v italijanščini leta 1883 v Trstu in s podpisom Giuseppe dr. Dolnitscher. Roka, ki je pisala ta list, je pripisala v slovarček en Prešernov slovenski verz.

Medtem ko o avtorju prevoda ni najmanjšega migljaja, lahko o ostalem vsaj ugibamo. Če predpostavljamo verjetnost, da je od izida *Poezij* do prelitja v češčino preteklo nekaj let, pravopis pa kaže na čas pred 1849, bi smeli sklepati, da ta Čeh ni živel v svoji domovini, ampak odtrgan od nje. Oporoka in italijanski izraz v slovarčku govorita za to, da bi utegnil prevajalec živeti v Trstu. Po pisavi sodeč, to ni bil Jan Lego. Ker pa tudi ni razloga, da bi datum nastanka potiskali daleč v drugo polovico 19. stoletja, zlasti ker je 1866 izšel Prešeren v novi izdaji, bi lahko prevod sovpadal s časom Levstikovega bivanja v Trstu 1861—1862. Seveda bi bilo tvegano misliti na kako ožjo zvezo z Levstikom, četudi bi bilo to vabljivo. Vsekakor je stal prevajalcu ob strani nekdo, ki mu je vsebinsko in jezikovno pesmi dobro tolmačil. Kaj je neznanega Čeha nagnilo, da se je lotil prevajanja *Poezij*? Občudovanje Prešerna? Učenje slovenščine? Bržčas oboje. Manj verjetno se zdi, da je prevod služil prevajalcu ali komu drugemu za nameravano poznejšo prepesnitev in izdajo v češčini. Če bi imel tako namero, pač ne bi prevajal Lenore in tujcu nerazumljivih epigramov.

Navsezadnje pa je bolj važno od vseh neznank nesporno dejstvo, da sta se v času, ko je užival Prešeren med svojimi rojaki še bore malo priznanja, našla dva Čeha, ki ju je naš pesnik tako navdušil, da sta si ga presadila v materinščino.

Boris Urbančič

¹⁹ Glej Ottáv slovník naučný; Novák-Novák, Přehledné dějiny literatury české, Olomouc 1936—1939, 448; Václav Tille in Miloslav Novotný, Božena Němcová, Praha 1939, 138 sl.

DROBNO POROČILO

Starejši slovenski rokopisni teksti v budimpeštanski univerzitetni knjižnici. — V *Studia Slavica Academiae scientiarum Hungaricae* II (1956) in III (1957) je L. Hadrovics objavil dva zanimiva slovenska rokopisa.

V članku *Ein Bußgebet der ungarländischen Slowenen aus dem 17. Jh.* (*Studia Slavica* II, 388—394) poroča o prekmurskem rokopisu, ki vsebuje »Molitev pokore«. Ta Molitev bi bila drugi ohranjeni prekmurski tekst — prvi je pogodba iz Martijanc 1643 —, vendar je pomembnejši, ker je jezikovno čistejši in brez primesi kajkavščine. Hvale je vredno, da je Hadrovics objavil tudi faksimile Molitve.

Drugi rokopis, objavljen v članku *Gebete und Gesänge einer slowenischen Rosenkranzbruderschaft aus dem 17. Jahrhundert* (*Studia Slavica* III, 397—401), je pridejan k Hrenovim Evangelijem in listom, torej podobno kakor rokopisi pri muzejskem in »šentvidskem« izvodu* Hrenovega lekcionarja (prim. Kidrič, ČJKZ III, 114—125). Vsebuje več molitev in 12 pesmi, ki utegnejo zanimati ne le literarnega zgodovinarja, temveč tudi jezikoslovca. Medtem ko je Hadrovics zgoraj omenjeni slovenski tekst prekmurske Molitve podrobneje obdelal, se je pri rožnovenskih tekstih omejil na ugibanje o času in kraju njih nastanka. Po pisavi jih postavlja v drugo polovico 17. stoletja, po omembi sv. Dominika pa meni, da so nastali morda v Velesovem. Vsekakor bi rokopis rožnovenske bratovščine, ki je kar obsežen, zaslužil podrobnejšo analizo. Že oblike *Roshni Krienzh, mueszh* (beri: mueč), *bratram, Bratrinie* (t. j. bratovščine) ipd. kažejo na Koroško. Vsekakor je najdba obeh rokopisov iz časov, ko je tiskana slovenska knjiga bila tako redka, pomemben prispevek za raziskovanje našega slovstva, tem bolj, ker gre za rabo slovenščine v naših obmejnih pokrajinah.

Fotografije obeh rokopisov so na voljo v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani.

M. Rupel

* Opozarjam, da je tako imenovani šentvidski izvod Hrenovih Evangelijev in listov z rokopisnimi dodatki, ki je potem, ko ga je Kidrič popisal, veljal za izgubljenega (prim. J. Grafenauer, *Razprave II filoz.-filol.-hist. razreda SAZU* 215 in Z. Kumer, *Razprave 2. razreda SAZU* III, 70), danes spravljen v semeniški knjižnici.

SOMMAIRE

ARTICLES DE FOND

<i>Dušan Pirjevec</i> : Oton Župančič et Ivan Cankar. (Contribution à l'histoire de l'Ecole moderne slovène)	1
<i>Francè Bezlaj</i> : Sur les tâches des études slovènes	95
<i>Mirko Rupel</i> : Le Catéchisme slovène de 1615	104
<i>Francè Bezlaj</i> : La catégorie sémantique «forêt» en slovène	114
<i>Joka Žigon</i> : Etudes sur Prešeren	131
<i>Bojan Cop</i> : Etyma balto-slavica IV	170
<i>Tatjana Kopitar</i> : <i>The Vicar of Wakefield</i> de Goldsmith chez les Slovènes jusqu'à l'année 1876	194
<i>Francè Bezlaj</i> : Contributions étymologiques	224
<i>Jakob Rigler</i> : Evolution phonétique des prépositions et préfixes <i>na, za, nad</i>	230
NOTES ET DOCUMENTS	249
COMPTES RENDUS ET CHRONIQUE	287

REVUE DE SLAVISTIQUE

Publiée par

la Société de Slavistique de Ljubljana

l'Institut linguistique de l'Académie slovène

l'Institut de littérature de l'Académie slovène

Comité de rédaction: FRANCE BEZLAJ, ANTON OCVIRK,
DUŠAN PIRJEVEC, JOSIP VIDMAR

Prière d'adresser les manuscrits à M. ANTON OCVIRK, directeur de la Revue,
Murnikova 18, Ljubljana

Les abonnements et les réclamations sont reçus par la Državna založba Slovenije

Imprimé par la Triglavsko tiskarna, Ljubljana

